ÓGORUL DOMNULUI
VOLUMUL XXXV.

ISTORIA BIBLICĂ

IN LUMINA CERCETĂRILOR ŞI DESCOPERIRILOR CELOR MAI NOUĂ

IN

ŞASE TOMURI

NOUL TESTAMENT

ALCĂTUITĂ

DE

PROFESOR A. P. LOPUHIN

TRADUCERE

DE

NICODIM
PATRIARHUL ROMÂNIEI

VOLUMUL VI

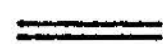
EDIŢIE ILUSTRATĂ

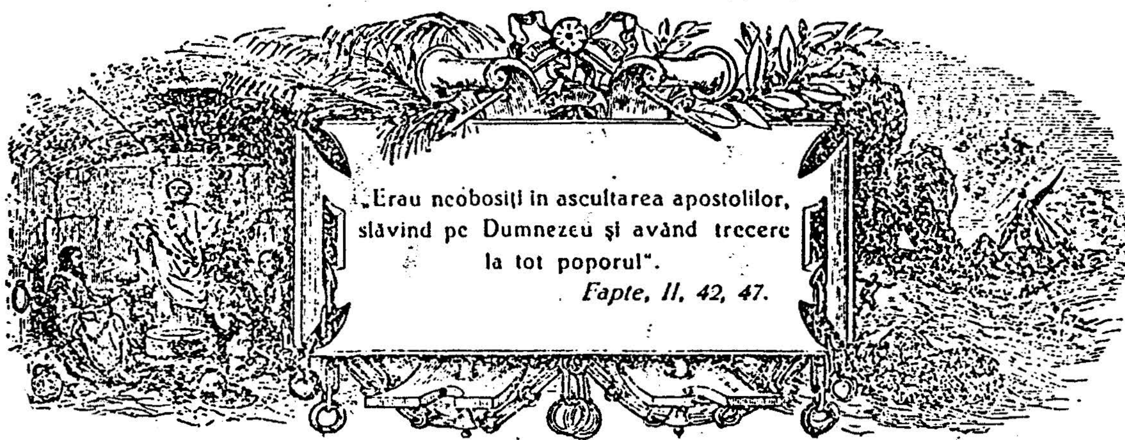
EDITAT DE „SECŢIA CULTURALĂ" A SFINTEI ARHIEPISCOPII A BUCUREŞTILOR

1 9 4 7

CARTEA ÎNTÂIA

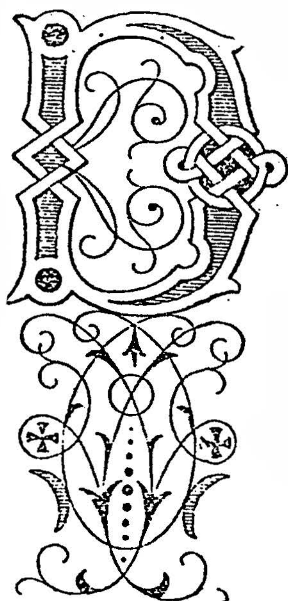
Faptele Sfinților Apostoli

CAPITOLUL I.

CINCIZECIMEA

upă întoarcerea la Ierusalim, apostolii se grupară într'o comunitate, care şi-a găsit sălaş într'un foişor deosebit, poate chiar acela, care servise ca locaş al săvârşirii cinei celei de taină. Acolo, s'au adunat împrejurul lor toţi credincioşii şi între dânşii şi Preasfânta Fecioară şi alte uceniţe ale Domnului; şi ei cu toţii, simţindu-se o comunitate deosebită, deosebită de lumea ce-i înconjura, „petreceau într'un cuget în rugăciune şi cerere". Aceasta era o turmă mică, care îşi cunoştea nimicnicia sa în faţa puterniciei lumei acesteia; dar puterea ei era în rugăciune şi nădejdea în acel mare dar, pe care ei îl aşteptau să-l primească curând, după făgăduinţa Invăţătorului lor înălţat la ceriu.

In curgere de zece zile, ce s'au strecurat dela Inălţare pânăla Cincizecime, una din primele griji ale apostolilor a fost să complecteze acel loc, care era gol în comunitatea lor după eşirea dintr'însa a lui Iuda. Aceasta s'a făcut chiar în prima adunare a credincioşilor la Ierusalim, care, din cauză că au lipsit mulţi din cei cinci sute, cărora s'a arătat Domnul în Galileea, s'au adunat în număr de o sută douăzeci de oameni. Imprejurările grozave ale sinuciderii vânzătorului, despre care s'au comunicat diferite istorisiri grozave, au lăsat în inimile lor cea mai adâncă credinţă despre răsplata dum-

nezeească nemijlocită. El, pentru nelegiuirea lui, s'a lipsit de înalta sa vrednicie și „s'a dus la locul lui" (Fapte I, 23). Că locul lui în adunarea apostolilor trebuia să-l ocupe cineva, aceasta se socotea de neapărată nevoe deja, pentrucă însuși Hristos a ales doisprezece apostoli, după numărul sfânt al triburilor lui Israil. Despre asta s'a îngrijit ap. Petru, care se adresă către adunare cu o cuvântare, expunând într'însa și însăși condițiile apostolatului. Condiția esențială pentru noul apostol era aceea, ca el să fie martor al învierii și să se fi aflat în comuniune cu ucenicii în tot timpul petrecerii Domnului cu dânșii. Mijlocul acestei designări, singurul în Noul Testament, decurgea evident din situația deosebită a Bisericii în curgerea primelor zile între Inălțare și Pogorârea Duhului Sfânt. Simțind oarecum, că ei nu posedau încă puterea vie a adevăratei deosebiri a duhurilor, apostolii aleseră doi: pe Iosif Varsava, care în cercurile păgâne de obiceiu se numia Iust, și pe Matia, și după aceea, potrivit cu exemplele Vechiului Testament și cu obiceiurile iudaice (Fapte I, 23), s'au rugat lui Dumnezeu, ca El să arate pe acela, pe care l-a ales. Apoi s'au aruncat sorți, și el a căzut pe Matia, care pentru aceasta a și fost primit în numărul celor doisprezece apostoli, și credincioșii, în cap cu cei doisprezece apostoli, au început să se pregătiască pentru marea sărbătoare a Cincizecimii.

In primele zile ale lunii Sivan (Iunie) în Palestina, deja se termină secerișul, prin țarine se adună ultimile spice de grâu. Așa a fost și în acel an, în care s'a terminat slujirea pământească a Mântuitorului lumii. Terminând strânsul grâului, iudeii se pregătiau pentru sărbătoarea Cincizecimii, cu care prilej coceau pâni de grâu nou și alegeau pe cele mai bune animale din turmele lor, pentru a le aduce jertfă, după rânduiala legii. Sărbătoarea Cincizecimii, cu care sta în legătură amintirea despre ridicarea poporului israelit la vrednicia de ales dintre toate popoarele pământului și despre dăruirea către dânsul a legii în Sinai, pentru iudei avea aproape aceeași importanță, ca și Paștile, și fiecare din ei considera de datoria lui la prima ocazie cu putință să fie la această sărbătoare la Ierusalim, ca să aducă acolo jertfa rânduită, — și aceasta se considera obligatorie nu numai pentru dânșii cei din Palestina, ci și pentru cei dinafară de Palestina, cari trăiau aproape în toate țările lumii, cunoscute pe atunci. De aceea, la Ierusalim, aproape de acest timp se puteau întâlni iudei, riguroși râvnitori ai legii sosiți dela Roma, din Egipt, din Creta, din Arabia, din Mesopotamia, din toate provinciile Asiei Mici și ale Asiei apusene, — „din toate popoarele de sub ceruri", și deasemenea prozeliți din dife-

rite popoare păgâne. Şi Ierusalimul, şi fără asta mult populat, pre=zenta în acest timp înfăţişarea unei mări învolburate de oameni, cari umpleau şi uliţele, şi casele, şi înălţimile vecine. Zgomotul feluritelor graiuri se înălţa ca un ecou şi gemăt deasupra oraşului.

In zilele din preajma sărbătorii, când pe toate porţile oraşu=lui intrau gloate neîntrerupte de închinători, orfanii ucenici ai lui Iisus Hristos, se adunau după obiceiu în foişor, se dedau la rugăciune şi, fără să vrea, cugetau la evenimentele trăite. Câte evenimente din cele mai mari, grozave şi de bucurie, se săvâr=şiseră sub ochii lor în acest timp! Doar trecuse numai trei ani şi jumătate de atunci, de când Iisus Nazarineanul prin cuvântul său autoritar îi rupsese dela ocupaţiunile lor modeste şi ei in=conştient plecase după Dânsul, supunându=se numai puterii neîn=frânte a acestui cuvânt. Dar aceşti trei ani sunt mai mari şi mai importanţi decât orcare veşnicie! Deja numai evenimentele, prin care trecuseră în acest timp şi la câte fuseseră martori aceşti modeşti galilieni, erau destule, ca să facă din ei oameni concen=traţi, mai profund înţelegători ai scopului slujirii lui Hristos decât erau înainte, când erau gata să discute între dânşii, care trebue să fie întâiul în împărăţia, pe care socoteau ei că o pregăteşte In=văţătorul pe pământ. Dar încă şi către o mai mare concentrare îi dispuse aşteptarea acelui Mângâitor făgăduit lor, care, înlocuind pe Invăţătorul lor, i=ar îmbrăca, după făgăduinţă, cu putere de sus, şi i=ar povăţui la toate cele ce abea turbure îşi dădeau ei sama.

Dar iată a sosit chiar şi ziua Cincizecimii. Una din parti=cularităţile remarcabile a ei era faptul, că noaptea ce o preceda s'a petrecut în priveghere: „Când Dumnezeu a voit să descopere legea“, tâlcuiau cărturarii, „atunci El a poruncit să scoale poporul din somn; spre evitarea acestei nelegiuite somnolenţe, noi în pri=veghere vom petrece toată noaptea asta“. Adunându=se în sina=gogi sau în case particulare, iudeii în adevăr petreceau această noapte în cântece sacre şi în citirea sf. cărţi, care vorbesc de dă=ruirea legii din Sinai, şi deasemenea şi acele locuri dintr'însele, unde se vorbeşte despre iubirea lui Iehova pentru poporul său ales. Şi=şi poate închipui oricine dispoziţia celor adunaţi, când ei, sub impresiunea ideei despre evenimentele legislaţiunii din Sinai, ascultau măreaţa citire din proroci, cari cu trăsături de foc zugră=veau măreţia lui Iehova, ca de exemplu citirea din prorocul Ava=cum: „Doamne, am auzit auzul Tău şi m'am temut; Doamne, săvârşaşte opera Ta în cursul anilor, în cursul anilor arată=o! In mânie adu=Ţi aminte de milă! Dumnezeu din Teman (din sud) vine şi cel sfânt din muntele Faran. Acoperit=au cerurile mărirea

Lui, și de slava Lui s'a umplut pământul. Strălucirea ei e ca lumina soarelui; din mâna Lui raze, și aicea este taina puterei Lui!... Văzându-Te pe Tine, s'au cutremurat munții, s'au revărsat apele; adâncul și-a dat glasul său, sus a ridicat mânile sale. Soarele și luna s'au oprit pe loc în fața luminii săgeților Tale sburătoare, înaintea strălucirii lăncilor Tale lucitoare. Tu vii spre mântuirea poporului Tău, spre mântuirea unsului Tău. Tu sdrobești capul necredincioasei Case, golindu-o din temelie până în vârf" (Avac. III, 2-13).

Deși, în genere, iudeii în ajunul sfânt al Cincizecimii, sub impresia unor asemenea citiri, se aflau în dispozițiune religioasă entuziastă, apoi încă și mai mult apostolii și ucenicii lui Hristos. Pentru dânșii această noapte a fost momentul strașnicei treceri dela viața veche la o viață nouă, dela lege la har, și ei, petrecând în rugăciune, se rugară liniștit cu duhul și cu adevărul, cerând Invățătorului înălțat, ca El să le trimită mai degrabă pe Mângâitorul, pe Duhul Mângâitor făgăduit, Care să le dea noua lege a harului pentru vestirea lui în toată lumea. In asemenea rugăciune s'a trecut toată noaptea și a sosit dimineața. Cu primele zori ale dimineții, viața în oraș începu să fiarbă, și mulțimile poporului se îndreptară spre templu pentru aducerea jertfelor statornicite. Piața templului gemea de graiul mulțimilor de diferite limbi, care alegeau la negustori „miei fără meteahnă". Vai! toate mulțimile acestea slujiau încă înzadar Vechiului Testament, în timp ce, în locul lui, fusese vestit deja Noul Testament al harului; slujiau umbrei, când se ivise însăși realitatea; duceau la junghiere un miel sau un ed, când povoara păcatului lumii luase deja asupra Sa, Dumnezeescul Miel și săvârșise mântuirea lumii, fiind junghiat de însăși această gloată neînțeleaptă, nevăzând și neștiind ce face... Și la vederea acestora, încă și mai ferbinte se înălțau rugăciunile ucenicilor, ca mai curând să sosiască timpul harului și a luminării duhovnicești, nu numai pentru dânșii, ci și pentru aceste mulțimi întunecate, care petreceau în întunerecul neștiinții. Și rugăciunea lor a fost auzită. Erau aproape orele trei dimineața și pe când ei se rugau, fără de veste „se făcu sgomot neobișnuit din ceriu, ca de un vânt puternic furtunos", sau ca de niște valuri de ape multe; casa, unde se aflau ei, se cutremură până în temelii ca de un uragan, împreunat cu un cutremur. Nu apucase ei încă să se desmeticească din spaima neașteptatului fenomen, când urmă un nou fenomen: ca o flacără de foc lumină toată casa și ca niște limbi de foc se așeză câte una pe fiecare din ei. Ce-i asta? cu nedumerire se întrebau apostolii unul pe altul. Lor li era

cunoscut, că asemenea fenomene se produseseră pe muntele Sinai în ziua dării legii. In ziua aceea, la sosirea dimineții, se auziseră bubuituri de tunet și fulgere orbitoare brăzdară muntele, care fumega tot și se cutremura, și Domnul S'a pogorât la Moise și-i dete legea. Nu cumva oare li se dă acum și lor de către Invățătorul, Care se înălțase, o nouă lege, din care ei să învețe tot adevărul? Dar curând nedumerirea lor se risipi. Deja în primele întrebări de mirare, ce ei își adresară unii altora, ei văzură, că vorbesc în diferite limbi, până atunci necunoscute lor și înlăuntrul lor simțiau clocotirea a nouă puteri mari. Ei se simțiau oarecum din nou născuți. Idei înalte și adânci se născură în mințile lor, și credința ferbinte ca flacăra focului, fâlfâia în inimile lor. Momentan își amintiră ei toată învățătura, pe care o auziseră cândva dela Invățătorul lor și oarecum cuvântul acestei învățături, ca un fier înferbântat ardea inimile lor și cerea mărturisire deschisă publică. Ei nu știau, că „se umpluseră de Duh Sfânt și Duhul le da lor să vestiască". Acum pentru dânșii era strâmt cuprinsul foișorului: o putere nestăpânită a inspirației îi târa în această mare a poporului, care se învăluia înaintea templului, ca acolo într'o predică, de Dumnezeu inspirată, să mărturisiască pe Hristos și să propoveduiască cuvântul Lui.

Intre acestea și poporul, uimit de fenomenele neobișnuite produse, intră în agitație și se îndreptă spre casa, în care se aflau apostolii cei de Dumnezeu luminați. Apostolii au eșit din casă. Privirile lor străluciau ca fulgerile, pătrunzând gloatele poporului, și cu bucurie priveau ei aceste mulțimi nemărginite, care reprezentau un seceriș bogat pentru lucrătorii și ziditorii împărăției lui Hristos. Și au început ei cuvântarea inspirată. Prin torente neoprite curgeau ele din gura lor, alcătuite din cuvinte, din care fiecare avea în inima lui întrupată credința și iubirea către Invățătorul ceresc. Ce însemnau atunci înaintea lor cei mai renumiți oratori ai lumii clasice, cari alcătuiseră discursurile lor după regulele artei, discursuri însuflețite numai de mândria lor sărăcăcioasă? Cuvântările inspirate de Dumnezeu ale apostolilor clocotiau ca tunetul, care zgudue munții, și influențau ca ciocanul, care sfarmă stâncile. Necuprinsele gloate de popor ascultau tăcute cuvântările divine, și se mirau de aceste cuvântări mai mult decât de acele înfricoșate fenomene, care-i atrăgeau aicea. Sub prima impresiune de neînfrânt a acestor cuvântări, mulțimile poporului nu observară miraculoasa lor particularitate externă. Ele simțeau numai că aceste cuvântări sunt cuvântări neobișnuite, că ele pătrund pânăla măduva oaselor, și ca focul ard inimile ascultători-

lor. Dar când a trecut prima impresie și gloatele poporului de diferite limbi s'au privit între ele, ca să-i împărtășească impresiunile căpătate, ele observară cu uimire, că cuvântările, abea ascultate, fiecare din ei le auzise în limba lui natală. De mirare tuturor parecă li se strânsese fețele. Cum? și egipteanul, care până acum se mândria, că limba lui o știu numai cei născuți în țara piramidelor; și grecul, și romanul, cari considerau că limba lor este nu mai moștenirea oamenilor culți: ei cu toții acum auzeau fiecare limba sa. Și dela cine? Dela acești ignoranți, părăsiți și săraci galilieni, numai numele cărora doar răsuna a dispreț? La început uimire mută, după aceea se începu a se exprima în cuvinte și esclamațiuni. Zgomotul esclamațiilor și întrebărilor cutreerară mulțimile: toți se adresau unii către alții pentru lămurirea fenomenului enigmatic. „Acești grăitori nu sunt oare tot galilieni?" Cu mirare se întrebau în popor unul pe altul, „Cum dară noi auzim fiecare limba noastră proprie, în care ne-am născut, îi auzim grăind în limbile noastre despre lucrurile cele mari ale lui Dumnezeu?" Și iară se mirau toți, și nedumerindu-se, grăiau unul altuia: „Ce însemnează aceasta?" Dar fenomenul neobișnuit nu totdeauna provoca numai o mirare. In numeroasa gloată totdeauna se găsesc oameni, pentru ușurătatea cărora nu-i nimic neobișnuit și miraculos și care fie spre justificarea profundei lor ignoranțe, sau pentru ajungerea unor scopuri josnice vor stărui ca și cea mai neobișnuită faptă să o pogoare la gradul de netrebnicie, singur priceput de dânșii. S'au găsit de aceștia și în gloatele de popor, ce înconjurau pe apostolii insuflați de Dumnezeu. Acești oameni fără de minte erau streini de sfânta mirare față de fenomenul neobișnuit, și aceștia, râzând, ziceau, dând din cap la apostoli: „Ei au băut vin dulce"[1] (băutura de dimineață iubită în vechime). Astfel ușurătatea batjocoritoare pururea râde de sfânta inspirație divină!

De neînțeles a fost pentru poporul cel senzual și tare la cerbice celece se petrecuse înaintea lui: aceasta era o minune mare și misterioasă, acel miraculos dar, pe care cerescul Invățător îl făgăduise înainte de Inălțare, când a zis, că credincioșii într'însul „vor grăi în limbi nouă" (Marc. XVI, 17). Acum această făgăduință se împlinise: ucenicii Lui începură să vorbiască alte limbi nouă, și grăiau ceeace le insufla Mângâitorul cel trimis, Duhul Sfânt. Orce minune, îndreptată spre ajungerea

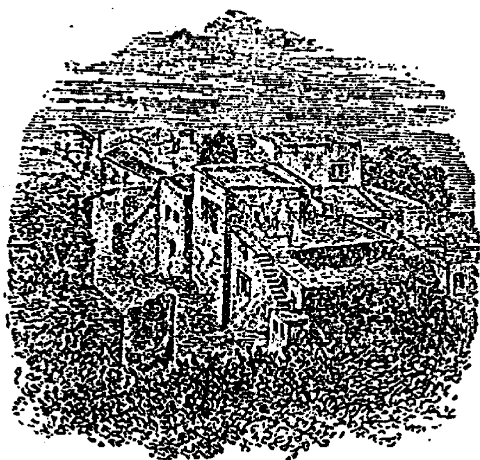
---

1 Γλεύκους, probabil vin, pregătit din struguri dulci lui Suida, acesta e primul must, curs din teasc, înainte de a se sfărâma bobițele.

unor scopuri înalte religioso-morale, mai întâi de toate, are în vedere înlăturarea piedicilor naturale pentru aceasta. Aşa a fost şi acum. Invăţătura lui Hristos trebuia să se propoveduiască tuturor popoarelor pământului, şi întru aceasta pe ei îi despărţia piedica sub forma diferenţii limbilor şi dialecte. Darul limbilor înlătură această piedică, şi cuvântul lui Hristos putea să se răspândească slobod în toată lumea. Ca dar miraculos, el fu nepătruns nu numai de gloata ignorantă de atunci, dar rămâne astfel şi pentru ştiinţa superioară, şi toate încercările ştiinţifice de a-l explica rămân o simplă gâcitură turbure. Intre altele, unii din tâlcuitori au socotit să explice această minune prin raportarea ei mai ales pe socoteala ascultătorilor, presupunând, că apostolii au grăit în limba lor obişnuită, dar ascultătorilor, sub impresia unor fenomene neobişnuite şi a însufleţirii, li s'a părut, că ei aud fiecare limba lor natală, sau că apostolilor prin lucrarea Duhului Sfânt li s'a înapoiat acea limbă curată, primitivă, obştească, ce a fost pierdută prin zidirea turnului Babel, şi limba aceasta acum a devenit înţeleasă tuturor popoarelor. Dar prin o asemenea explicaţiune fenomenul acesta rămâne, te miră, de nu mai miraculos şi mai tainic. – Ce se atinge însă de ceilalţi tâlcuitori liber cugetători, cari, nerecunoscând darul limbilor ca o minune, se silesc să-l explice pe calea naturală, indicând câteva cazuri de somnambulism, când, cei cuprinşi de el, deodată în extaz începeau să vorbiască cuvinte şi cuvântări necunoscute lor până atuncea. Dar această explicaţie, ca una ce atribue minunea unei stări nenormale, evident, nu e nouă, şi este numai o repetare în formă schimbată a explicaţiunii interpreţilor contimporani, cari derâzând în chip nelegiuit, ziceau: „ei s'au îmbătat cu must dulce". Nu, nu mustul dulce şi nici somnambulismul au lucrat în apostoli; într'înşii a lucrat înţelepciunea lui Dumnezeu, care îi îmbrăcase cu putere supranaturală!

Intre acestea, zgomotul esclamaţiunilor se revarsă tot mai mult peste gloatele poporului, care nu ştiau să explice fenomenul miraculos. In mijlocul exclamaţiunilor de mirare începură tot mai tare să răsune glasurile luătoare în râs ale batjocoritorilor, încercându-se să predomine uşurătatea lor. Clipa era înfricoşată. Lucrul Domnului era ameninţat de batjocorire. Dar El niciodată nu se lasă batjocorit! In acest moment, din mijlocul apostolilor apăru ap. Petru şi cu glas tare se adresă către gloatele ce se învăluiau: „Bărbaţi iudei şi toţi ceice locuiţi în Ierusalim!" – strigă el. Gloata uimită de curajul lui, tăcu şi-şi reţinu respiraţia. Iar apostolul Petru continuă: „aceasta să vă fie cunoscut, şi să luaţi aminte cuvintelor mele: aceştia nu sunt beţi, cum socotiţi voi,

căci acum e al treilea ceas din zi[1]; ci aceasta este ceeace a prezis prorocul Ioil: „și va fi în zilele cele de apoi, zice Dumnezeu, voiu turna din duhul Meu peste tot trupul, și vor proroci". Gloata se umili cu inima, auzind cuvântul prorocesc, și ap. Petru trecu la predica pe față despre Hristos. „Barbați israiliți!" — esclamă el iară, — „ascultați acestea: Iisus Nazarineanul, bărbat mărturisit vouă dela Dumnezeu prin semne și minuni, pe care Dumnezeu le-a făcut prin El în mijlocul vostru, cum și singuri știți; pe Acesta voi L-ați luat și L-ați pironit prin mânile celor fără de lege, și L-ați omorât. Dar Dumnezeu L-a înviat, rupând legăturile morții.... la care noi toți suntem martori.... Deci El, fiind înălțat de dreapta lui Dumnezeu și primind dela Tatăl făgăduința Sf. Duh, a turnat ceeace voi vedeți acum și auziți. Deci să știi tare toată casa lui Israil, că Dumnezeu a făcut Hristos și Domn pe acel Iisus, pe care voi L-ați răstignit". Apostolul termină cuvântarea sa, dar ca un tunet grozav al dreptății cerești cuvintele ei răsunau deja în urechile acelora din această gloată, cari numai cu cincizeci de zile în urmă, într'o nebunească pornire, strigau: „Răstignește-L, Răstignește-L!" Cu bocet disperat mulți se aruncară spre Petru și ceilalți apostoli, exclamând: „Ce să facem, bărbați frați?" Iar Petru le spuse: „Pocăiți-vă și să se boteze fiecare din voi în numele lui Iisus Hristos pentru ertarea păcatelor și primirea darului Sf. Duh." Și au fost aceste cuvinte ca un ulei vindecător pentru sufletele mult suferinde. In ziua aceea, s'au botezat pânăla trei mii de oameni. Acestea au fost primele roade din țarina coaptă a poporului. Dar bogăția acestor prime roade dădea limpede a înțelege și bogăția următorului seceriș. După terminarea sărbătorii, închinătorii au răspândit faima despre cele văzute și auzite de ei în toate colțurile

Scară la foişoarele caselor orientale [2].

---

1) Primul ceas de rugăciune (pe la ceasul 9 dimineața după calculul nostru; înainte de el nimenea din iudei nu îndrăsnea nici să mănânce: „Non licet homini gustare quidquam antequum oraverit orationem suam". Berachoth. I, 28, 2.

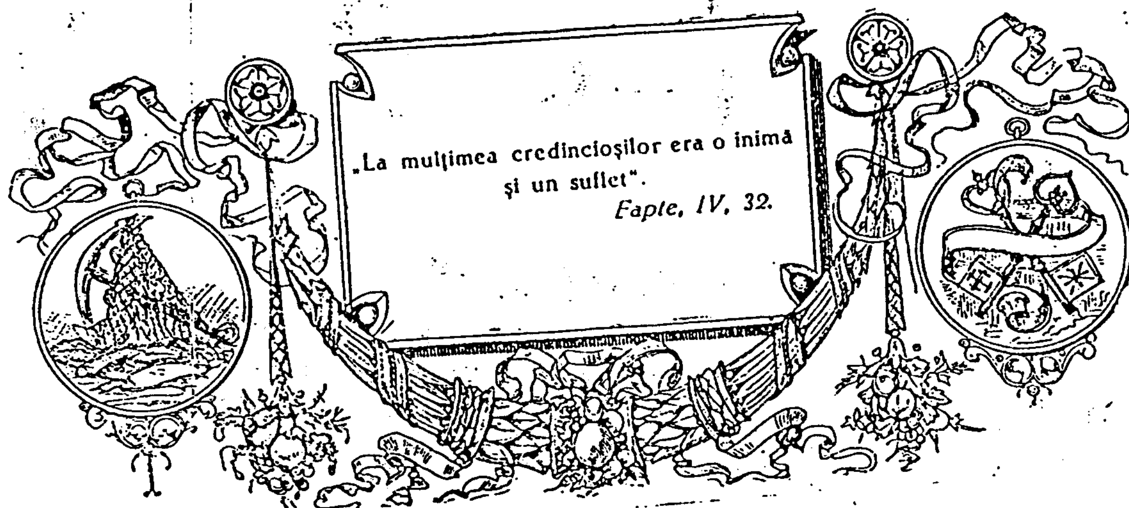
2) Foişor — ἀνάγαιον — se numia de obiceiu o încăpere de sus a casei, destinată pentru oaspeți distinşi. Scara la ea ducea sau prin lăuntru, sau pe dinafara casei. Dacă în foişorul, ocupat de apostoli, scara era pe dinafară, cum e arătată în desen, atunci apostolul Petru, eşind din ea, a putut vorbi din capul scărei, aşa că mulțimea poporului a putut să-l audă şi să-l vadă.

lumii și aruncară primele semințe ale învățăturii lui Hristos pe terenul nelucrat al păgânismului.

După sărbătoarea Cincizecimei, s'a început creșterea treptată a comunității lui Hristos, care capătă deplin caracterul de biserică a lui Hristos, cu formele ei exterioare și cu rânduelile ei. „Toți credincioșii erau împreună și aveau toate de obște". Ei însă nu deodată o rupseră cu rânduelile Vechiului Testament, așa că de însuși locaș de rugăciune le servia tot templul, unde ei și „petreceau în fiecare zi cu un suflet"; dar, în acelaș timp, se începură și slujbele curat creștine, care constau din frângerea pânii, după porunca lui Hristos. Particularitatea deosebitoare însă a lor de ceialaltă lume era renașterea lăuntrică, care-i făcu cu totul neasămănători cu fiii egoiști ai lumii acesteia. Unul din efectele esențiale ale iudeilor contimporani era egoismul extrem, care-i împărțise în unități singuratece, ce se îngrijau numai de sine și se refereau fără pic de suflet la nevoile altora. Duhul iubirii evanghelice birui în credincioși acest egoism, și ei „își vindeau averile și orce proprietate, și le împărțiau la toți, potrivit cu nevoea fiecăruia". Aceasta a fost prima experiență a acelei vieți de obște, care în urmă și-a găsit loc în monahismul cu viață de obște[1]). Și anume așa trăiau primii creștini, „lăudând pe Dumnezeu și aflându-se în iubire la tot poporul. Iar „Domnul sporia zilnic pe cei mântuiți la biserică" (Fapte II, 44-47).

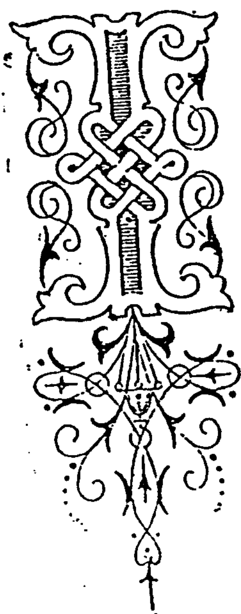

1). Această comunitate a averilor nu s'a statornicit ca legiuită (Fapte V, 4), și ea a existat numai în Ierusalim; în celelalte biserici, dimpotrivă, din timpul apostolilor vedem bogați și săraci (1 Tim. VI, 17; 1 Cor. XVI, 2).

CAPITOLUL II.

PRIMELE ZILE ALE BISERICII.

nzestraţi cu daruri neobişnuite, apostolii începură să propoveduiască Evanghelia, întărindu-o cu fapte extraordinare. Inaintea celorlalţi în această privinţă era ap. Petru, care lucra împreună cu Ioan. Îndreptându-se spre templu, ei întâlniră la poarta Roşie a templului pe un biet sărac olog, care li ceru milostenie [1]). Ap. Petru îi zise: „argint şi aur nu avem; dar ce am, aceea-ţi dau: în numele lui Iisus Hristos Nazarineanul scoală şi umblă". Când apostolul l-a ridicat de mâna dreaptă, atunci ologul „sări, stătu pe picioare şi începu să umble, şi a intrat cu dânşii în templu, umblând şi sărind, şi lăudând pe Dumnezeu". O schimbare aşa de minunată cu săracul, cunoscut tuturor locuitorilor, uimi pe toţi; împrejurul apostolilor, de cari nu se depărta recunoscătorul sărac, se adună mulţime de popor, şi ap. Petru, adresându-se către el cu predica [2]), în care, pe temeiul sf. Scripturi şi a întregii istorii a Vechiului Testament, dovedi, că iudeii după orbirea lor „au ucis pe Incepătorul vieţii". Dar de oarece toate acestea ei le-au făcut din neştiinţă, apoi lor li s'a lăsat încă putinţa de pocăinţă. Deci, zise însufleţitul apostol, „pocăiţi-vă şi vă întoarceţi, ca să se şteargă

1) Vindecarea ologului. Fapte III, 1—11.
2) [illegible] Petru. — Fapte III, 11—20.

păcatele voastre; ca să vină timpuri de bucurie dela fața Domnului".

Predica aceasta, care adunase o mulțime de ascultători, atrase asupra ei atențiunea membrilor sinedriului, cari, văzând într'însa o continuare a însăși acelei învățături, pe care o propoveduia Invățătorul galilian răstignit de dânșii, se indignară peste măsură pe acești săteni galileni, după părerea lor — de nimica, cari îndrăsniau să pășască cu predică în templu. Apostolii au fost prinși și dați sub strajă, dar și aceasta le ajută și mai mult la izbânda predicei lor„ mulți din ceice auziseră cuvântul lor au crezut; și a fost numărul unor astfel de oameni aproape de cinci mii". Adoua zi, s'a adunat sinedriul, înaintea căruia au fost aduși apostolii [1]). Sfatul se alcătui din autorii principali ai morții lui Hristos: arhiereii Hanan și Caiafa, cari acum cu turburare trebue să fi simțit, că răstignind pe Iisus, ei n'au răstignit și opera Lui. Ap. Petru la întrebarea: „Cu ce putere sau cu al cui nume au făcut ei minunea, ce uimise pe toți", răspunse îndrăsneț prin o cuvântare, în care arăta direct că ei au făcut aceasta cu numele tocmai al acelui „Iisus Hristos Nazarineanul, pe care iudeii L-au răstignit, dar pe care Dumnezeu L-a înviat din morți". Atunci s'a împlinit prezicerea lui Hristos, care spusese ucenicilor Săi că, în vremea când ei vor fi aduși la judecată, atunci ei n'au la ce se îngriji, ce să spună sau ce să răspundă, pentrucă El le va pune în gură înțelepciune, căreia nu-i vor putea sta împotrivă vrăjmașii lor. Indrăsneala neobișnuită și convingerea cuvântării uimi cu atât mai mult, cu cât cuvântarea aceasta pleca din gura unor oameni, evident, inculți; ea nu lăsă în sfat nici o îndoială, că aceștia erau următori demni ai lui Iisus, iar prezența omului vindecat nu dădea putință de a respinge minunea. Deaceea sinedrion hotărî doar o jumătate de măsură, mărginindu-se numai la o oprelişte riguroasă de a propovedui în numele lui Iisus. Dar apostolii răspunseră bărbătește la asta: „Judecați singuri, de e drept înaintea lui Dumnezeu, să vă ascultăm pe voi mai mult decât pe Dumnezeu. Noi nu putem să nu vorbim despre cele ce am văzut și am auzit". Un asemenea răspuns făcu pe bătrâni să scrâşniască din dinți de indignarea răutăcioasă, dar deoarece a întrebuința oarecare măsuri grele se temeau de popor, apoi și fără să vrea se mărginiră numai la repetarea amenințării, și apoi le-a și dat drumul apostolilor. Credincioșii îi întimpinară cu entuziasm si-și exprimară recunoștința lor către Dumnezeu prin rugăciunea obștească, care reprezintă primul exemplu de rugăciune

1) Apostolii înaintea sinedriului — Fapte IV, 5.

obştească a creştinilor (Fapte IV, 24–30). „Şi după rugăciunea lor s'a cutremurat locul, unde erau ei adunaţi; şi s'au umplut toţi de Duhul Sfânt şi vorbiau cuvântul lui Dumnezeu cu îndrăsneală".

Opera lor, apostolii o continuară cu o râvnă încă şi mai mare, şi adunarea credincioşilor încă şi mai mult se deosebi prin virtuţile sale şi prin unirea lor mai presus de orce exemplu. „Mulţimea credincioşilor avea o inimă şi un suflet; şi nimenea nimic din averea sa nu numia al său, ci toate la ei erau de obşte". Aceasta nu însemna, că primii creştini primiseră teoria visătoare şi irealizabilă în faptă, cunoscută sub denumirea de comunism, al cărei fond se cuprinde în lepădarea orcărei proprietăţi personale. Comunismul prezintă desfiinţarea obligatorie a orcărei proprietăţi personale, pe când la primii creştini comunizarea averii era numai expresia duhului lăuntric de lepădare de sine, cu care ei se refereau către faptele iubirii de oameni şi vindeau tot, ca să formeze, aşa zicând, fondul de ajutor al fraţilor nevoiaşi. Şi aicea această comunizare evident nu era obligatorie, iar dacă unele persoane, ca de exemplu Varnava, levit din insula Cipru, şi-a vândut chiar pământul său, ca banii încasaţi să-i pună la picioarele apostolilor, apoi acest caz se semnalează ca fapt remarcabil; după aceia un alt caz, cel cu Anania, dovedeşte limpede neobligativitatea unei asemenea comunizări a averii [1]). Acest Anania cu femeea sa Sapfira, atras de pilda altora, deasemenea şi-au vândut toată averea lor, ca banii încasaţi să-i ducă la casa obştească a creştinilor. Dar totodată într'înşii se clăti simţul interesului, căci ei ascunseră o parte din suma primită dela cumpărător şi, aducând ceialaltă parte apostolilor, încredinţau că aceasta este toată suma încasată de dânşii. Minciuna acestei declaraţiuni se reflectă vădit pe faţa lui Anania, încă nu de tot stricat, şi ap. Petru se adresă către dânsul cu o aspră mustrare, zicând, că ei au minţit, nu apostolilor, ci Duhului Sfânt. „Ceeace posedai, – zise apostolul către Anania, – nu era oare a ta, şi cele dobândite prin vânzare, nu erau oare în stăpânirea ta?" Dându-i prin aceasta a înţelege, că vânzarea proprietăţii nu era obligatorie pentru dânsul, şi pentru biserică este în fiii ei mai scump duhul râvnei lăuntrice, decât al constrângerii de rob. Mustrarea aceasta aşa de tare a influenţat asupra lui Anania, încât el a căzut îndată fără suflare. Peste vreo trei ceasuri, când deja se făcuse pregătire pentru îmormântarea lui Anania, veni femeia lui, Sapfira, neştiind nimica de cele întâmplate. La întrebarea ap. Petru, ea repetă min-

1) Soarta lui Anania şi Sapfirei — Fapte V, 1—11

ciuna, spusă de Anania, bărbatul ei; apostolul văzând o asemenea viclenie, se adresă și către dânsa cu aceeași mustrare. „Ce-i asta, — zise el, — v'ați înțeles să ispitiți Duhul Domnului? Iată, intră pe ușă ceice au îngropat pe bărbatul tău; și te vor scoate și pe tine. Și deodată căzu și ea la picioarele lui și-și dete duhul", și au îngropat-o și pe ea împreună cu bărbatul. Un asemenea eveniment grozav revărsă „frică mare asupra întregii biserici și asupra tuturor celor ce au auzit aceasta", și, firește, înfrână pe unii, care nu se simțiau destul de pregătiți la intrarea în biserică. Dar, în genere, munca convertirii se continua. Apostolii cu următorii lor se adunau zilnic la templu în pridvorul lui Solomon. Minunile lor sporiau. Pentru ei scoteau pe bolnavi în ulițe pe paturi „ca măcar umbra lui Petru, când trecea, să umbriască pe careva din ei. Se îngrămădiră deasemenea în Ierusalim din orașele dinprejur, aducând bolnavi și stăpâniți de duhuri necurate, care se și vindecau toți" (Fapte V, 12–13).

Toate acestea, firește, nu puteau să lese în pace pe arhierei și pe bătrânii iudeilor. Inaintea conștiinții lor vădit creștea umbra Galileianului răstignit de dânșii. Ne mai fiind în stare să sufere un asemenea succes al apostolilor, arhiereii iarăși poruncіră să prindă pe propoveduitori și de data asta să-i arunce în temniță. Sinedriul se adună devreme dimineața, ca să-i judece. Dar când trimiseră după ei la temniță, atunci se văzu, că propoveduitorii nu mai erau acolo și că, eliberați de îngerul Domnului, ei învățau liniștiți în templu. Cuprinși de o extremă turburare, membrii sinedriului, trimiseră încă odată pe căpetenia templului să-i aresteze, dar de data asta fără nici o silnicie, care ar fi putut duce la urmări primejdioase; apostolii nu arătară nici o împotrivire și imediat au fost înfățișați acolo, unde altă dată stătea Mântuitorul lor, adecă în mijlocul grozavului semicerc al înfuriaților judecători. Ca răspuns la mânioasa amintire din partea arhiereului a poruncii primite de ei, ap. Petru își exprimă deadreptul părerea sa asupra chestiunii, că anume când datoria noastră față de om se ciocnește cu datoria sfântă față de Dumnezeu, atunci noi trebue a asculta mai degrabă și a ne supune lui Dumnezeu. Arhiereul îi zise: „Voi voiți să aduceți asupra noastră sângele Acelui om". Cuvintele acestea descoperiră într'înșii teama de grozava răsplată la nebunescul strigăt: „sângele Lui asupra noastră și asupra copiilor noștri". Atunci sinedriul nu se temuse de Iisus. Acum însă el tremura la ideea de răzbunarea, ce putea fi pogorâtă asupra

lui de doi din cei mai dispreţuiţi ucenici. Fraza aceasta e remarcabilă deasemenea sub acel raport, că în prima linie prezintă exemplul ezitării iudeilor să numiască pe Hristos pe nume, ceeace face deasemenea şi Talmudul, numindu-L de cele mai multe ori cu nedeterminantul „Oare care". Petru nu exageră turburarea căpeteniilor iudaice; el nu făcu aluziune la răzbunarea, ce sta de-faţă; el spuse numai, că apostolii şi Duhul Sfânt, care lucra într'înşii, au fost martorii învierii şi proslăvirii Aceluia, pe Care ei L-au ucis. La aceste cuvinte, membrii sinedriului de furie numai scrâşniră cu dinţii şi începură să născociască o nouă ucidere pe temeiuri legale, a cărei săvârşire totuşi după ale lor regule îi putea face blestămaţi în ochii propriilor lor concetăţeni, ca pe o adunare dedată la lucruri sângeroase. O asemenea ruşine a fost abătută prin cuvântarea unui bărbat înţelept dintre dânşii. Acesta a fost Gamaliil, care era vestit ca unul din cei mai mari cunoscători ai legii şi care a dobândit în biserica creştină o însămnătate încă şi mai mare, ca fost învăţător al celui mai mare din apostoli. El dădu un sfat înţelept de a aştepta şi a observa, ce poate să iasă din învăţătura cea nouă, lăsată în voia ei. Acesta era timpul şi veacul a diferiţi înşelători răzvrătitori, de felul lui Tevda şi Iuda galileianu, cari terminară prin răscoala făţişă contra Romanilor şi au fost zdrobiţi de puterea Romei. Aşa va fi fără îndoială şi sfârşitul acestor propoveduitori, dacă ei sunt nişte înşelători la fel, şi aceasta imediat va izbăvi sinedriul de orce griji şi pericole. Dar e posibilă şi o altă întorsătură. Lucrul acesta se poate să fie dela Dumnezeu; şi dacă e aşa, atunci a-l nimici e imposibil; iar a lucra contra lui însamnă a apărea direct ca luptători împotriva lui Dumnezeu (Fapte V, 35-39). Sfatul acesta pleca dela o persoană cu atât de înaltă înţelepciune şi el însuşi era aşa de cuminte, încât sinedriul şi fără să vrea înclină spre el; dar ca măcar câtuşi-decât să le satisfacă şi furia lor, el trimise pe apostoli la biciuire, supunând pe fiecare din ei la patruzeci fără una de lovituri, aşa cum se cerea de lege. Dar, negreşit, o asemenea pedeapsă n'a putut nicidecum să slăbiască râvna apostolilor, cari continuară ca şi mai înainte activitatea lor de propoveduitori în pridvorul lui Solomon. Pedeapsa aceasta nu numai că nu înspăimântă pe Petru şi Ioan, ci dinpotrivă stârni într'înşii o bucurie neobicinuită, că ei „în numele Domnului Iisus se învredniciră să primiască o asemenea necinstire. Şi în fiecare zi în templu şi pe acasă nu încetau a învăţa şi a binevesti de Iisus Hristos" (Fapte V, 42).

Activitatea apostolilor, negreşit, se producea, mai ales, în mijlocul iudeilor palestinieni locali, din cari şi consta la început

prima adunare a celorce credeau în Hristos, dar totodată în Ierusalim mai era în marile sărbători și mulțime de iudei nepalestinieni, cari veniau în orașul sfânt din tot felul de țări, unde trăiau iudeii risipiți, și mulți din ei deasemenea crezuseră și se botezaseră. Astfel, în biserică se formară două clase de credincioși: evrei în înțelesul propriu al acestui cuvânt și așa numiții eliniști. Eliniști se numiau în genere toți acei iudei, cari trăind afară din Palestina, de pe vremea lui Alexandru cel Mare, căzuseră în totul sub influența greacă și chiar își uitară limba lor natală. Deși mulți din ei erau deasemenea păstrători zeloși ai legii lui Moise, dar însăși viața lor printre păgâni și supunerea lor culturii grecești și obiceiurilor grecești inspiraseră iudeilor palestinieni oarecare sentiment de neîncredere față de ei, așa că între dânșii exista necontenit o separațiune, care devenia câteodată bănuială reciprocă și dușmănie. Acest sentiment se ivi uneori în parte și în Biserica lui Hristos, și când numărul credincioșilor se mări, atunci aproape inevitabil apăru conflictul între aceste două părți deosebite. Așa anume s'a și întâmplat: „la eliniști se ridică cârtirea contra evreilor“ [1]). Pricina cea mai deasă a acestei cârtiri era neglijarea reală sau închipuită a văduvelor eliniștilor la împărțirea zilnică a hranei și milosteniei. Oarecare nemulțămire se putea ivi și din cauză că toate demnitățile din biserică se aflau în mânile evreilor, cari, firește, puteau să dea mai multă atențiune concetățenilor lor, celor mai de aproape. Văduvele însă erau o așa clasă, care mai mult avea nevoe de ajutor. Se știe, ce atențiune da ap. Pavel situației lor chiar și în Corint, și unele din cele mai înțelepte dispozițiuni, atribuite lui Gamaliil, erau îndreptate pentru ușurarea suferințelor, nedespărțite de situația lor. Datorită izolării, în care după oarecare obiceiu trăiau femeile în orient, soarta văduvei în absența unor oameni, cari ar fi putut să se îngrijiască de dânsa, putea să fie în adevăr nenorocită. Inegalitatea în îngrijirea de ele firește putea stârni cârtire, cu atât mai mult, că, înainte de convertirea lor la creștinism, aceste văduve aveau dreptul la ajutor din corbana, adecă din tezaurul templului.

Apostolii însă se raportară către aceste plângeri cu acea imparțialitate și mărinimie, care servește drept cea mai bună dovadă, cât de puțin erau ei vinovați, de părtinire a văduvelor evreești. Chiemând pe ucenici la adunare, ei le spuseră, că a venit vremea, când pentru apostoli era nepotrivit să se mai ocupe cu împărțirea milosteniilor, cu acel lucru, care-i putea împiedica dela

---

1) Alegerea celor șapte diaconi — Fapte VI, 1-6.

lucrări mai însemnate și mai înalte. De aceea, ei propuseră adunării să aleagă șapte bărbați cu caracter ireproșabil, cu daruri duhovnicești înalte și cu activitate înțeleaptă, ca din ei să se alcătuiască o treaptă deosebită de slujire în biserică, treapta diaconilor, cu scopul de a scuti pe apostoli de povara gospodărească și să li se dea putința să-și consacre toate puterile lor la rugăciune și trebile pastorale. Sfatul a fost primit, și apostolilor li s'au prezentat șapte persoane din cele mai potrivite pentru această sarcină. Ele au fost introduse în îndatoririle slujbei lor prin rugăciune și punerea mânilor, ceeace din acest timp a și devenit consacrarea obișnuită la slujba de diacon.

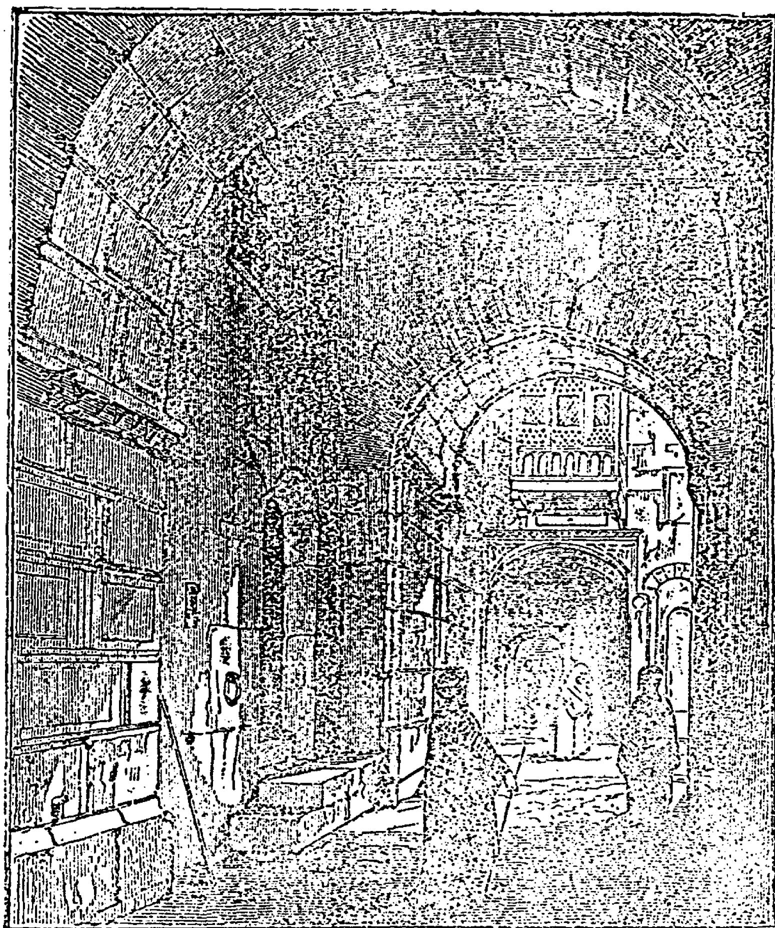
Acești șapte aleși au fost: Stefan, Filip, Prohor, Nicanor, Timon, Parmena și Nicolai antiohianul, convertit dintre păgâni. Numele grecești ale acestor aleși ne arată, că ei toți sau majoritatea lor au fost aleși dintre eliniști, și astfel nu numai că s'a dat deplină satisfacere cârtitorilor, ci s'a ridicat orce motiv de nemulțămire. Anume acești aleși înainte de intrarea în îndatoririle lor au fost hirotoniți solemn de către apostoli, și astfel în biserică deja chiar dela început să se statorniciască gradele ierarhice, care trebuiau să alcătuiască treptat ierarhia creștină cu cele trei grade sau trepte de Dumnezeu statornicite ale preoției. Până acum, tustrele treptele se concentrară în persoana apostolilor, cari erau și episcopi și prezviteri și diaconi. Nevoile vieții bisericești de obște, complicându-se odată cu înmulțirea credincioșilor, cerură separațiunea acestor trepte, și, mai întâiu de toate, potrivit cu nevoia personală, a fost separată vrednicia de diacon, care a și fost încredințată celor șapte aleși, mai sus numiți.

Urmarea firească a acestei instituțiuni bisericești a fost faptul că apostolii, eliberându-se de grija pentru asigurarea materială a săracilor confrați, se devotară cu totul slujirii superioare a cuvântului, ei găsind totodată și ajutoare active chiar în acești diaconi. Și iată „cuvântul Domnului crescu, și numărul ucenicilor se înmulți foarte tare în Ierusalim" (Fapte VI, 7); acum începură să primească creștinismul nu numai iudeii simpli, ci și persoane cu cinul preoțesc. Așa, deja mai înainte în numărul credincioșilor intră levitul Iosie, supranumit de apostoli Varnava, adecă fiul mângâerii, — chiar acela, care s'a arătat râvna exemplară și abnegațiunea în faptul comunității averii; și acum „și din preoți foarte mulți s'au supus credinții", și, negreșit, ei au devenit prezviteri în noua biserică, complectând și încoronând ierarhia celei, cu cele trei cinuri.

Diaconii aleși, primind asupră-le conducerea faptelor de bine-

facere, nu numai că dădură apostolilor libertate mai mare în trebile propoveduirii, dar odată cu aceasta se arătară și ajutoare vrednice ai lor în această mare operă. Cu deosebire remarcabil a fost în această privință Stefan, care prezintă una din personalitățile renumite în biserica primară[1]).

Fiind ales în numărul celor șapte diaconi, sf. Stefan „plin de credință și de putere", deodată a devenit cel mai evident dintre dânșii. El „săvârșia minuni și semne mari în popor", așa că, în

Porțile sfântului Stefan în Ierusalim

această privință, stătea oarecum la același nivel chiar cu apostolii. Posedând daruri extraordinare și totodată o cultură înaltă, el, negreșit, n'a putut să se mărginiască la slujirea sa de împărțitor al milosteniei, ci era atras la o carieră mult mai largă și mai rodnică a propoveduirii; și, în adevăr, el păși la ea. Impărțitorului de milostenie, negreșit, adesa ii fu dat să se întâlniască cu tot felul de persoane și adesa să înceapă discuții despre creștinism și despre raporturile lui cu iudaismul. Până acum creștinii, cari

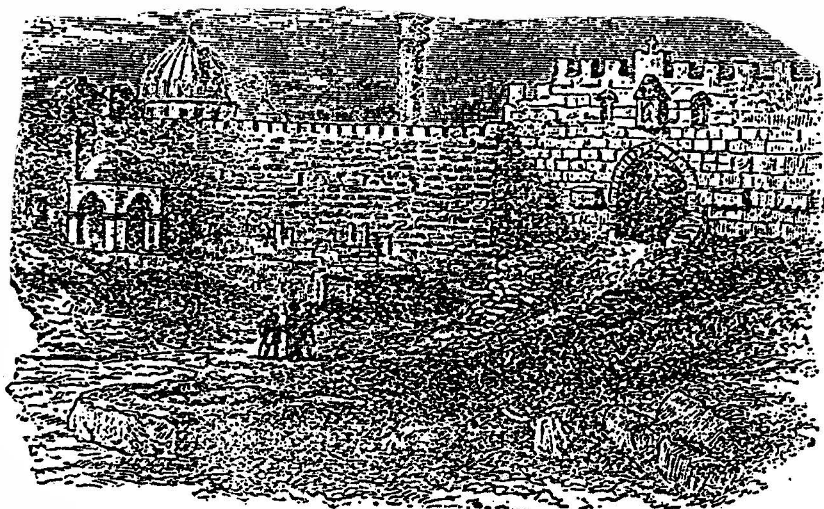
1) Propoveduirea și martiriul sf. Stefan... (Fapte VI, 8—VII, 1—60).

constau în majoritatea din iudei și eliniști convertiți, se distingeau puțin de iudei și continuau să păstreze formele externe ale cultului iudeu, adunându-se la templu și prin sinagogi. Dar această legătură, negreșit, a fost vremelnică, și a trebuit, pe măsura alcătuirii de forme independente în biserica creștină, să se rupă cu totul, ceeace acum începuse deja să o simtă încă mai mult toți cei mai luminați oameni duhovnicești. In fruntea lor stătea diaconul Stefan, care a și început predica anume în acest spirit. Locul propoveduirii sale erau sinagogile eliniștilor. Fiind însuși elinist, el și cu predica se adresă de preferință către confrații săi. Eliniștii din diferite țări aveau de obiceiu sinagogile lor deosebite, care în Ierusalim se ridicau până la numărul de patru sute, și, în una din aceste sinagogi, căreia aparțineau libertinii (adică eliberații din robie), chirinenii și alexandrenii, intrară în dispută aprinsă cu Stefan. In disputele acestea se amestecau și câte un alt cineva, anume „unii din Cilicia și din Asia", așa că disputa căpăta un caracter extrem de aprins. Din cauza aceasta disputa fu un adevărat triumf al sf. Stefan contra protivnicilor săi. Eliniștii n'au fost în stare „să reziste înțelepciunii și Duhului, cu care vorbia el". Trufașii cărturari cu uimire au trebuit să vadă, că propoveduitorul nu era un sătean obișnuit, cum erau ei deprinși să vadă printre propoveduitorii creștini, ci el poseda nu numai cultura păgână, ci și erudiția iudaică. Disputa, negreșit, se producea împrejurul lui Mesia, și cărturarii iudei, în închipuirea lor alterată despre Mesia, au trebuit să ajungă la furie, auzind, că sf. Stefan cu o putere nebiruită, ce dovedea tuturor pe temeiul sf. Scripturi și al istoriei, că acest Mesia deja a venit și că poporul iudeu și cu deosebire marii învățați legiști nu numai că nu L-au cunoscut și nu L-au recunoscut, ci L-au și răstignit pe cruce ca pe un făcător de rele. Și acest Mesia a fost Iisus Nazarineanul, al Cărui propoveduitor pășise acum Stefan.

Infuriați de o asemenea predică și nesimțindu-se în stare mai mult să se împotriviască în fața ei, eliniștii recurseră la silnicie. Ei strârniră contra lui poporul și bătrânii, răspândind prin martori mincinoși, cumpărați cu bani, vestea, că el „a vorbit cuvinte de hulă asupra lui Moise și asupra lui Dumnezeu, asupra locului sfânt acesta (contra templului) și asupra legii". Folosindu-se de această susținere, ei pe neașteptate tăbărâră asupra sf. Stefan și-l deteră judecății sinedriului. Se începură desbaterile obișnuite din partea judecății, care se pătase deja prin strigătoare nedreptate și prin silnicie sângeroasă. Se prezentară membrii trebuitori ai acestei judecătorii, martorii mincinoși, care încredințau, cum că acuzatul

ar fi vorbit, „că Iisus Nazarineanul va dărâma locașul acesta, și va schimba obiceiurile pe care ni le-a dat Moise". Acești martori mincinoși erau cu atât mai primejdioși, cu cât se bazau pe alterarea adevărului. Sf. Ștefan, în adevăr, propoveduia despre schimbarea întregei economii a Vechiului Testament, făcută de Hristos, dar această schimbare trebuia să se săvârșiască nu prin silnicie, ci prin lucrarea lăuntrică a Duhului Sfânt, cum și începuse ea deja a se săvârși acum. Și acest adevăr el voia să-l lămuriască solemn chiar înaintea sinedriului, care, cu toată prevenirea lui față de propoveduitorul urât de ei toți, n'a putut să nu se entuziasmeze de frumuseța și luminata de Dumnezeu față a acestui om; și „a văzut fața lui ca fața unui înger". Când martorii mincinoși își epuizară indicațiunile lor născocite, urmă întrebarea arhiereului: „Oare așa-s acestea?" Și, la această întrebare sf. Ștefan răspunse prin o cuvântare de apărare inspirată de Dumnezeu, în care se explică origina creștinismului, ca o nouă treaptă mai înaltă, comparativ cu iudaismul, a economiei Dumnezeești. Amintind întreaga istorie a Vechiului Testament dela chiemarea lui Avraam, el prin însăși expunerea ei dovedi, că în mersul general al culturii religiei iudaice și al legii a fost o permanentă desvoltare a legământului și al celor mai bune făgăduințe, la care totuși necontenit s'a împotrivit poporul ales. In fine, arătând astfel pe temeiul istoriei, că acuzatorii săi necontenit s'au dovedit violatori și protivnici legii dumnezeești, sf. Ștefan expuse istoria împotrivirii părinților lor chiar lui Moise, și aicea prorocește a arătat la putința împotrivirii lor și acelui înalt Proroc, despre arătarea Căruia a prezis Moise. După aceea, revenind la acuzația contra sa de hulitor al templului, el expuse iarăși istoricește, cum ei înșiși s'au arătat cei mai mari hulitori ai templului lui Dumnezeu și din timpul lui Moise necontenit s'au abătut dela adevăratul cult la idolatrie. Dar însuși templul nu este unicul loc al prezenții lui Dumnezeu. Deși Solomon l-a construit casă, totuși chiar în rugăciunea lui de sfințire el a exprimat o înaltă idee, că „Cel prea-înalt nu locuește în temple făcute de mână, cum grăește prorocul: ceriul este scaunul Meu și pământul așternut sub picioarele Mele". Concluzia generală din aceste dovezi a fost un adevăr de sine evident, că la temelia pretinsei lor râvne pentru lege și templu, era așternută fățărnicia cea mai grețoasă, împreunată cu grosolana senzualitate și ură de oameni. Cuprins de o sfântă indignare, acuzatul deveni acuzator și exclamă cu bărbăție: „Cerbicoșilor! Oameni netăiați împrejur la inimă și la urechi! Voi pururea vă împotriviți Duhului Sfânt, ca și părinții voștri, așa și voi.

Pe cari din proroci nu l-au prigonit părinții voștri? Ei au ucis pe prevestitorii venirii Dreptului, al căruia vânzători și ucigași v'ați făcut voi acum. Voi, care ați primit legea cu slujirea îngerească, și n'ați păzit-o". O mustrare așa de neînfricată și groaznică aprinse furia membrilor sinedriului, cari, ca niște fiare sălbatece „se înrăiră în inimile lor și scrâșniră cu dinții asupra lui". Atunci sf. Stefan văzu, că pe el îl așteaptă soarta de a urma Invățătorului său pe calea durerilor și a muceniciei, și privirile lui se îndreptară spre ceriuri. Acolo el „a văzut slava lui Dumnezeu, și pe Iisus stând deadreapta lui Dumnezeu". Răpit de această minunată arătare dumnezeească, mai presus de orce cugetare despre primejdie, el parecă dorind ca și pe vrășmașii săi să-i facă părtași ai acestei vedenii, exclamă: „Iată, văd cerurile deschise și

Vederea exterioară a porților sf. Stefan în Ierusalim

pe Fiul Omului stând deadreapta lui Dumnezeu!" Dar aceste mărețe cuvinte nu le putură suferi ascultătorii lui. Astupându-și urechile, ca și cum ar fi voit să le apere ca de o hulire de Dumnezeu profanatoare, ei se ridicară ca o gloată din ambele părți ale semicercului, unde ședeau, și cu mugete sălbatece se aruncară asupra lui Stefan. Despre o hotărâre legală acum deja nu mai era nici vorbă. In furia lor ei uitară orce lege și târâră pe sf. Stefan afară din oraș, ca acolo să-l ucidă cu pietre. Când se începu executarea torturei, mucenicul esclamă: „Doamne Iisuse, priimește duhul meu!" Iar când rănitul plin de sânge, putea încă să stea în genunchi, el în spiritul Domnului său se ruga pentru ucigașii săi și chiar plânsul suferinții lui răsuna ertare, arătând, cât de puțină răutate era în cuvintele sale aspre, rostite de dânsul înainte: „Doamne,- se ruga el,- nu le socoti lor păcatul acesta!"

Cu un asemenea strigăt el trecu dela mânia oamenilor la pacea lui Dumnezeu și „răposă". Trupul lui l-au îngropat oarecari bărbați evlavioși ce totodată „făcură și plângere mare după dânsul".

Acesta a fost întâiul mucenic pentru numele lui Hristos, și asupra lui se justifică prima oară marele adevăr, că „sângele mucenicilor este sămânța creștinismului". Intre eliniștii Ciliciei, cari discutaseră cu Stefan în sinagogă, a fost „un tânăr, cu numele Saul", din orașul Tars, ucenicul vestitului Gamaliil. Cu toată învățătura sa, acesta n'a putut rezista contra sf. Stefan, și asemenea celorlalți ardea de ură contra lui, ce îl făcu să priviască cu răutate la moartea lui mucenicească. Saul nu numai că aprobă rușinoasa ucidere, ci și ajută ucigașilor, cari își puseseră la picioarele lui hainele lor, ca să arunce întâile pietre, cum prescria legea. Și anume acest dușman furios al creștinismului cel dintâiu în caz grozav simți în inima sa scânteia chinuitoare a mustrării de sine, care, încetul cu încetul aprinzându-se în flacără cotropitoare, îl duse însfârșit la faptul, că însuși el deveni „vas ales" al lui Hristos cel prigonit, marele apostol și răspânditor al creștinismului.

Intre acestea, succesul vrășmașilor creștinismului la uciderea sf. Stefan a servit de semnal pentru o prigonire generală asupra creștinilor, și ei, pentru mântuirea vieții lor, prin necesitate au trebuit să se împrăștie din Ierusalim [1]). Această risipire nevoită totuși a servit spre o răspândire încă și mai mare a evangheliei, și anume peste hotarele Iudeei, de oarece „cei risipiți umblau și binevestiau cuvântul". Așa „Filip a venit într'un oraș samaritan și propoveduia pe Hristos", adeverind propoveduirea sa cu semne și minuni, care făceau poporul să ia aminte cu un suflet la graiurile propoveduitorului. Acolo, între altele, se produse întâlnirea propoveduitorului creștinismului cu vestitul magician al timpului său Simon, care dându-se pe sine drept Mesia, ademenia poporul simplu cu vrăjile sale. Dar magiile lui, ce constau din minuni închipuite, își pierdură deodată faima în fața adevăratelor semne și minuni ale evanghelizatorului creștin, după cuvântul căruia a și început poporul a se boteza în numele lui Hristos. Simon, văzând că magiile sale nu mai sunt în stare să amăgiască poporul trezit din orbirea duhovnicească, se hotărî și însuși să primiască botezul, nădăjduind să adauge prin asta o nouă putere pentru înșelarea poporului. Intre acestea, vestea despre izbânda propoveduirii evangheliei în Samaria a ajuns până la Ierusalim, și apostolii trimiseră acolo pe Petru și Ioan pentru întărirea nouilor convertiți în credință,

1) Impră̧știerea Apostolilor — Fapte VIII, 4.

care sosind acolo, pogorâră asupra tuturor credincioșilor, prin punerea mânilor, darurile bogate ale Duhului Sfânt. Aceste din urmă stârniră o zavistie extremă în Simon magul, și el, după părerea sa păgână, începu să propună apostolilor bani ca să-i dea și lui puterea să pogoare, prin punerea mânilor, darurile Sf. Duh ca răspuns la această simonie nelegiuită), cum în urmă au început a se numi toate încercările de a primi harul preoției prin bani), ap. Petru se adresă către Simon cu un aspru reproș, care a influențat așa de tare asupra lui Simon, încât el începu să roage pe apostoli să se roage pentru dânsul. Inșiși apostolii, „mărturisind și propoveduind cuvântul Domnului, plecară îndărăt la Ierusalim și în multe sate samarinene au propoveduit evanghelia".

Curând după aceea, Filip avu prilejul să săvârșască încă o convertire importantă, care a putut încă și mai mult și mai deciziv să dovedaască, că a sosit ziua, când pravilele iudaismului trebuiau să-și piardă puterea lor [1]). Călăuzit de inspirația divină și de glasul îngerului, el plecă spre sud pe drumul pustiu, care ducea din Elefteropolis la Gaza, și acolo întâlni suita unui bogat eunuc etiopean, care ocupa înalta funcțiune de tezaurar al reginei Candochia a monarhiei Etiopiei, puternică în vremea aceea, al cărei capitală era orașul Meroe. Sunt temeiuri a crede, că această țară până la un anumit grad era convertită la iudaism de iudeii, care pătrunseseră într'însa din Egipt pe timpul lui Psametih, ș urmașii lui existau încă sub numele de Falazieni. Eunucul, îndeplinind adevărat îndatorirea de venetic al porților, ceeace în situația lui era mai mult ca posibilă, venise la Ierusalim la închinare, ca să ia parte la una din marele sărbători, și acum se întorcea în patrie. Mergând în caretă, înconjurat de suita sa, el, potrivit regulelor rabinilor, își petrecea timpul cu citirea Sfintei Scripturi și chiar în acel moment citea tare, după traducerea grecească a celor LXX de traducători, prorocia lui Isaia: „Ca o oae a fost adus El la junghiere, și ca un miel înaintea celuice-L tunde era fără de glas, așa nu și-a deschis gura Sa. In umilința Sa s'a săvârșit judecata Lui. Dar neamul Lui cine-L va spune? Că s'a luat de pe pământ viața Lui" (Is. LIII, 7-8). Filip îl întrebă de înțelege oare el, ce citește? Eunucul recunoscu, că toate acestea erau întunecate pentru dânsul, și invitând pe Filip să șadă cu dânsul în caretă, îl întrebă, cine e acesta, de care vorbește prorocul? Filip căpătă astfel putința să-i descopere tâlcuirea creștină a acestei mari prorocii și influență până întru atâta asupra ascultătorului

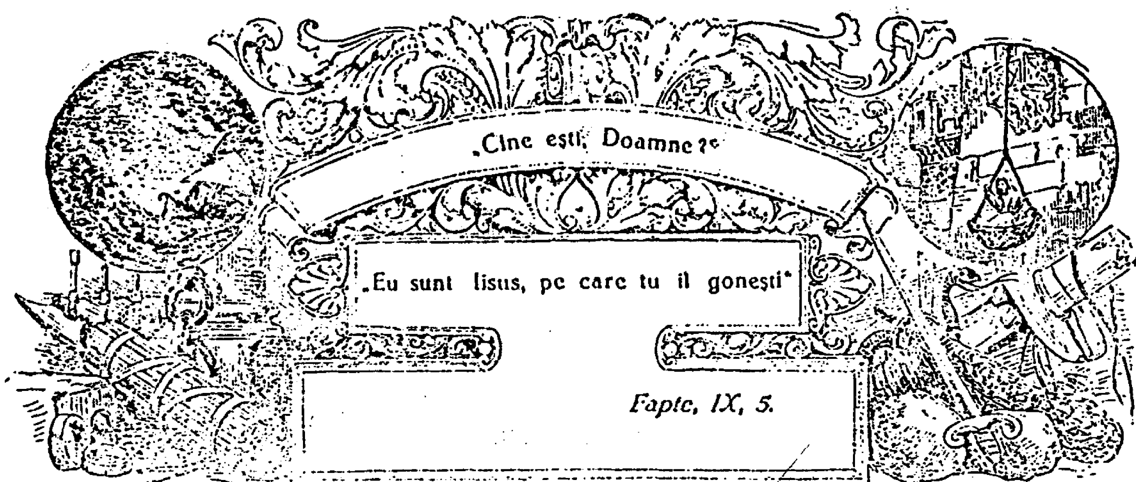
---

1) Convertirea eunucului de ap. Filip. Fapte VIII, 26-29.

său, încât, când ei ajunseră pânăla un curs de apă, eunucul rugă pe Filip, ca să-l boteze. Filip îi zise: „dacă crezi din toată inima, se poate". Și când eunucul mărturisi solemn credința sa, zicând: „cred, că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu", atunci porunci să se opriască careta și Filip îl boteză numaidecât.„ Când însă ei au eșit din apă, Duhul Sfânt se pogorî peste eunuc, și pe Filip îl răpi îngerul Domnului, și eunucul nu l-a mai văzut, și-și continuă drumul, bucurându-se". După tradiție, demnitarul botezat a devenit propoveduitorul lui Hristos în țara sa, și Filip s'a pomenit în Azot, de unde a și început el propoveduirea sa în diferite orașe maritime inclusiv pânăla Cezareea. In acest din urmă oraș el, probabil, s'a oprit pentru a locui în permanență și a avut patru fiice, care posedau darul prorociei.

Astfel, către acest timp, care coincide cu moartea împăratului Tiberie (în anul 37 d. Hr.), biserica începu să se răspândiască cu spor printre iudeii de toate numirile: între iudeii curați și disprețuiții samarineni, între iudeii risipirii, elineștii și prozeliții celor mai depărtate țări. Și tot către acest timp, avea să se împlinească asupra autorilor cei mai însemnați ai morții lui Hristos mânia meritată a lui Dumnezeu. Pilat, după plângerea samarinenilor, a fost lipsit de postul său și trimis în judecată la Roma, iar arhiereul Caiafa, în acelaș an, a fost depus de Vitelie, prefectul Siriei, care începu să urmărească sever abuzurile autorităților iudaice.

CAPITOLUL III

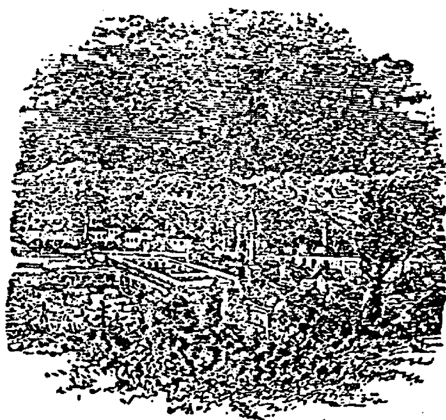
BISERICA PRINTRE PĂGÂNI. - CONVERTIREA LUI SAUL.

Că propoveduirea nu trebuia să se mărginiască la poporul iudeu, o arăta însuş mersul răspândirii evangheliei acum, deşi s'ar fi considerat toţi fiii risipirii ca schismatici de felul samarinenilor şi al prozeliţilor. Afară de dânşii era încă o lume nemărginită de popoare păgâne, ce nu veniseră nicidecum în atingere cu poporul iudeu, nu cunoştea legea Vechiului Testament şi în viaţa lor se călăuziseră de mintea naturală. La aceste popoară iudeii priveau cu un dispreţ mândru, ca la nişte rânduiţi la peire; dar şi ei erau doar fiii lui Adam, şi deoarece vina păcatului original apăsa asupra lor deasemenea, ca şi asupra iudeilor şi chiar în măsură mai mare, pentrucă ei fuseseră lăsaţi pe seama puterilor lor proprii şi nu avuseseră conducerea harului de sus, apoi acum şi opera răscumpărării trebuia să se răspândiască şi asupra lor, ba chiar în măsură mai mare, corespunzător cu marea lor nevoe duhovnicească. Dar pentru răspândirea printre ei a evangheliei se cerea un propoveduitor deosebit, cum nu se arătase încă printre apostoli, anume un om, deopotrivă cunoscător şi al lumii iudaice, şi al lumii păgâne şi care să fi pătruns taina creştinismului, ca religie nouă şi universală. Un asemenea propoveduitor s'a şi ivit în persoana apostolului Pavel, a cărui istorie ne prezintă un exemplu izbitor de

cum Pronia Divină la orce nevoe duhovnicească știe să ridice lucrători măreți, chiemându-i câteodată chiar din mijlocul celor mai înverșunați dușmani ai adevărului [1]).

In timpul grozavului sfârșit mucenicesc al sf. Stefan, torturatorii, cari l-au ucis cu pietre, și-au pus hainele lor „la picioarele unui tânăr, cu numele Saul". Acesta a și fost marele ales al lui Dumnezeu. Deși el în chip văzut nu a luat parte la uciderea întâiului mucenic cu pietre, dar era atât de îndârjit contra marelui propoveduitor al lui Hristos, „că aprobă uciderea lui" (Fapte VIII, 1), ba și după astă faptă crudă nu se liniști, ci tortură biserica, „intrând prin case și, târând pe bărbați și femei, îi da la temniță". Acest furios prigonitor al creștinismului era iudeu, de loc din Tars, din Cilicia. El, astfel, aparținea iudeilor risipirii, și se trăgea dintr'o familie, care se mândria cu curățenia sângelui său iudaic, își amintia origina sa din tribul lui Veniamin și chiar numele fiului său îl dădu în cinstea regelui din tribul acesta, Saul. Fiind, astfel, „evreu din evrei" (Filip. III, 5), Saul odată cu aceasta poseda un drept cetățenesc foarte important, și anume dreptul de cetățean roman liber, care-i asigura intangibilitatea persoanei sale pe toată enorma întindere a imperului roman. Dreptul acesta era probabil dobândit de tatăl său pentru vreun serviciu, adus Romanilor în timpul războaelor civile și dela dânsul a trecut la fiul său. Tarsul, situat pe malurile râului Chidna, într'o câmpie îngustă și roditoare, între marea Mediterană și înălțimile înzăpezite ale Taurului, era un oraș mare comercial și industrial, cu bogat depozit de mărfuri, care alcătuiau obiectul comercial între răsărit și Asia Mică. Dar industria deosebită a locuitorilor era pregătirea materialelor de lână, a covoarelor și a corturilor de păr de capră, ce erau vestite în tot orientul, și Saul fu pregătit de părinții săi pentru această industrie și anume în calitate de făcător de corturi. Asta nu însemnează, că părinții lui erau săraci și nu avea putință să pregătiască pe fiul lor pentru vreo situație oarecare mai înaltă socială. „Acesta pur și simplu era un obiceiu la iudei, să învețe

Vederea Tarsului

---

1) Convertirea lui Saul. — Fapte IX, 1—19.

pe copiii lor și câte o meserie oarecare [1]), ca să le dea putință să-și câștige pânea în orce prefacere a împrejurărilor vieții, și Saul, în adevăr, a trebuit nu odată să-și amintiască recunoștința către părinții săi, anume când el a fost nevoit să recurgă la meseria sa pentru a se hrăni. Invățând pe fiul lor o meserie, părinții îi dădură apoi și o aleasă cultură generală. De oarece limba greacă era curentă într'un asemenea oraș mare ca Tarsul, apoi Saul o știa la perfecție, și cunoștea literatura greacă până întru atâta, încât aducea liber citate din poeții greci (Fapte XVII, 28; Tit, I, 13) și chiar înțelegea adânc însuși spiritul elinismului. Această înaltă cultură îl făcu cu deosebire unealtă necesară pentru acel scop, pentru care-l pregătia Pronia, și anume de a fi „apostolul neamurilor". Dar aceasta era numai o lature a culturii lui. Dând fiului său cultura generală clasică, părinții împreună cu asta se îngrijiră în deosebi să-i dea și cultura superioară iudaică. In acest scop Saul, a fost trimis la Ierusalim, unde înfloriau diferite școli superioare, și acolo el„ a fost educat la picioarele lui Gamaliil, cel mai vestit legist al timpului său, care se distinge nu numai prin adâncimea și întinderea erudițiunii sale, ci și prin un spirit remarcabil de toleranță a păreri-lor, în desacord cu părerile stabilite ale oamenilor. Anume în școala acestui mare dascal, Saul a fost „educat cu îngrijire în legea părin-tească și era râvnitor pentru Dumnezeu" (Fapte XXII, 5). Toată această vastă cultură, unită cu înaltele talente naturale îl făcu pe Saul o persoană foarte vestită, și deja în Ierusalim, printre farisei, el se bucura de o largă cunoștință pentru erudițiunea sa, dar și pentrucă el „trăia ca fariseu după cele mai riguroase în Ierusalim confesiuni ale erudițiunii". (Fapte XXVI, 5).

După terminarea culturii, Saul de bună samă s'a întors la Tars, dar orașul acesta era acum deja strâmt pentru tânărul cu înaltă cultură și expansiv, sufletul lui se cerea la o carieră mai largă, și el curând iar se întoarse la Ierusalim. Și anume aicea el avu prilejul să se ciocniască pentru întâia oară cu nouii pro-poveduitori, cari cu izbândă propoveduiau o nouă învățătură, necunoscută lui. Invățatul fariseu din Tars nu întârzie să tragă cu urechea la acești propoveduitori noui, și cu groază și indignare află, că ei propoveduiau schimbarea legii lui Moise și în locul ei predau învățătura unui oarecare Galilian obscur, Iisus din Nazaret, care, pentru răzvrătirea Lui și hulire de Dumnezeu, a fost osândit la moarte și răstignit între doi făcători de rele. Lui, ca

1) Rabinii sfătuiau riguros pe părinți să învețe pe copiii lor și câte o meserie, și unul din ei zicea: „cine nu învață pe fiul său un meșteșug, face tot aina, ca și cum l-ar învăța să fure". (Sentința rabinului Eguda).

unui zelos râvnitor al legii și totodată cult cunoscător al ei, toate acestea îi se putură părea numai drept o strigătoare nebunie, la care n'ar fi trebuit să întoarcă nici cea mai mică atențiune, dacă drept reprezentanți ai acestei învățături nouă n'ar fi apărut numai săteni agramați, de felul acela, care cu droaea umblau după însuși Intemeietorul învățăturii, iar nu de acei eliniști - culți, ca Stefan. Era limpede, că această învățătură dăduse deja rădăcini adânci și era cu neputință să fie ea lăsată fără atențiune. A trebuit să combată și să loviască pe asemenea propoveduitori, și Saul, în adevăr, păși contra lui Stefan și fără îndoială a fost unul din acei „oarecare din Cilicia, care a intrat în dispută cu Stefan" (Fapte VI, 9). Disputa între asemenea protivnici era dar mai aprinsă, și Saul spre groaza lui văzu, că cu toată învățătura sa, el „nu putu să reziste înțelepciunii și spiritului, cu care vorbia" protivnicul lui. Și tocmai atunci râvna lui luă un caracter sângeros. Rușinea înfrângerii sale el o putu spăla numai cu sângele lui Stefan, deaceea și aprobă această ucidere. Imprejurările ce au însoțit o asemenea grozavă mucenicie n'au putut să treacă fără urme pentru un om așa de entuziast, ca Saul, și în sufletul lui se mișcă un grozav sentiment de regret și căință, că el în râvna sa a mers așa de departe, și tot odată se aprinse și scânteea îndoelii de propria sa dreptate. Dar acesta a fost un sentiment greu; trebuia să-l înăbușe; și a obține aceasta se putea numai prin o râvnă nouă și sporită întru apărarea legii lui Moise și întru prigoana asupra dușmanilor ei. Dacă a fost pierdut un propoveduitor așa de cult și de eroic, ca Stefan, apoi mulțimea următorilor săi nu mai merită deja nici o milă; ea trebuia nimicită, și atunci uricioasa învățătură va fi smulsă din rădăcini. Cu asemenea idei și sentimente Saul, contrar povețelor marelui său dascal Gamaliil, deveni pozitiv „torturatorul bisericii" și prigoni pe membrii ei „până la moarte" (Fapte VIII, 3; XXII, 4). Și această prigoană a adus groază asupra creștinilor. Inaintea feții groaznicului prigonitor, ei s'au risipit și dispărură. Ierusalimul, se pare, fusese curățit cu totul de dânșii. Acum nu mai erau propoveduitori sau minuni în pridvorul lui Solomon, gloatele deja nu se mai adunau pe ulițe în așteptarea trecerii umbrei lui Petru și Ioan și, în genere, nu mai erau acele adunări numeroase ale urmașilor lui Iisus. Dacă creștinii se mai adunau, apoi se adunau numai cu frică și în taină, în număr mic și cinele dragostei, dacă ele în genere se săvârșeau, se făceau, probabil, așa, ca în primele zile după înviere, cu ușile încuiate, de frica iudeilor. Unii dintre creștini, au îndurat chinuri grozave pentru credința lor; membrii cei mai puțin vrednici ai

bisericii, fără îndoială, au căzut dela dânsa; cei mai mulţi au fugit îndată încă înainte de venirea furtunii prigoanei. Asemenea izbândă a treburilor a venit să bucure foarte tare pe arhierei şi pe căpeteniile iudaice, care, însfârşit, puteau nădăjdui la nimicirea complectă a sectei, ce le dăduse atâta de lucru, au fost mulţămiţi chiar şi cu aceea, ce se făcuse; dar Saul avea să meargă pânăla capăt, şi „în furia peste măsură contra lor, îi urmărea chiar şi în oraşele străine" (Fapte XXVI, 11). Cu deosebire mulţi creştini, cum auzise el, erau la Damasc, unde ei îşi împletiseră cuib sub stăpânirea lui Areta, prinţul arab. Şi iată, ca să strice şi acest cuib, Saul se adresă cătră arhiereu, ca să-i dea scrisori de împuternicire la Damasc, cu care el ar putea să organizeze acolo o judecătorie şi, în lanţuri, să aducă de acolo la Ierusalim pe toţi creştinii, ce i-ar găsi acolo, atât bărbaţi, cât şi femei, cu scopul de a săvârşi asupra lor judecata supremă, a căreia pildă de dreptate ar putea servi pentru ei soarta sf. Stefan. Şi iată el, primind scrisorile, plecă la drum, „suflând groază şi ucidere asupra ucenicilor Domnului" (Fapte IX, 1). Dar, după planurile nepătrunse ale Proniei Dumnezeeşti, calea aceasta l-a dus la un rezultat cu totul neaşteptat pentru dânsul, a eşit din Damasc nu ca prigonitor grozav, cu o droae întreagă de creştini în lanţuri şi îngroziţi pentru soarta lor, ci ca un smerit şi biruit nazarinean, următor chiar al acelui Iisus Nazarineanul, al Cărui nume până atunci suna pentru dânsul dispreţ şi stârnea într'însul o ură de nebiruit.

Această miraculoasă prefacere s'a săvârşit pe cale, nu departe de Damasc, aproape de satul Caucaba, cum arată tradiţia, cam la zece chilometri de Damasc. Inaintea vestitului călător, care mergea în tovărăşia unei însemnate suite, se desfăşura „pustiul Damascului", mărginit la nord de lanţul munţilor Libanului, care abea se zărea în depărtatul orizont albăstrui; drept înainte se vedeau şi turnurile Damascului, al cărui acoperiş sclipea vioiu sub razele soarelui dintru amează. Drumul era grozav de greu şi obositor în aceste ceasuri ale zilii, şi Saul se silia nerăbdător să ajungă cât mai degrabă la vestitele grădini ale oraşului, ca să se odihniască sub umbra lor dulce de oboseala drumului şi după aceea să se apuce îndată de treaba, pentru care venise. Dar deodată se sfârşiră toate. Imprejurul călătorilor deodată străluci o lumină neobişnuită din ceriu. Ea fu văzută nu numai de Saul, ci şi de toţi însoţitorii lui. In Siria, şi în genere, soarele la amează luminează şi arde insuportabil; dar această lumină din ceriu era încă şi mai uimitoare prin strălucirea ei şi încă şi mai pătrunzătoare prin căldura ei. Impreună cu lumina, pânăla însoţitorii lui Saul

ajunse și un glas oarecare grozav, dar neînțeles. Oarecum că la un semn din ceriu ei cu toții au fost doborâți și pironiți la pământ. Pe când ceilalți se sculaseră și întrucâtva își reveniseră din spaimă, Saul zăcea încă la pământ și în această stare el văzu o

Convertirea lui Saul. (Desen de Gustav Doré)

față neobișnuită de om și auzi un glas omenesc, care-i zise: „Saule, Saule, pentruce Mă prigonești? Îți este greu să lovești contra boldurilor". Dar în acest strașnic moment Saul nu cunoscu pe Celce-i vorbise, pentrucă el niciodată nu-L văzuse pe pământ.

„Cine ești, Doamne?" – zise Saul. „Eu sunt Iisus, pe care-L prigonești tu!" Răspunsul acesta umplu de groază pe Saul, și în sufletul lui momentan și cu o limpezime înfricoșată lovi pe Saul, și în mintea lui reînvie toate, câte făcuse el împotriva acestui Iisus Nazarineanul. In tremur de neînchipuit el Il întrebă: „Doamne! Ce-mi poruncești să fac?" Și la asta urmă un răspuns milostiv: „Scoală, și mergi în oraș; și ți se va spune ce trebue să faci". Iar oamenii, care mergeau cu dânsul, stăteau înțepeniți, auzind glasul și nevăzind pe nimenea.

Saul se sculă, dar totul împrejurul lui era întuneric. Vederea orbitoare dispăruse, dar odată cu asta pentru vederea lui Saul se întunecase și însuși soarele. El era acum orb. Insoțitorii înspăimântați îl luară de mână și-l conduseră la Damasc. După sosirea în oraș îl conduseră în casa lui Iuda, pe ulița lungă, care străbate tot orașul, și după cum atuncea, așa și acum, se numește Prima. Acolo cu chinul în suflet, în orbire, în suferințe trupești, în agitația minții, fără hrană și băutură, Saul a zăcut trei zile; iar strălucirea luminii ce-l lovise, necontenit se purta pedinaintea ochilor săi întunecați, și sunetele acelui glas mustrător tot mai răsuna în urechile lui. Nimenea nu poate spune prin ce a trecut sufletul lui în aceste trei zile.

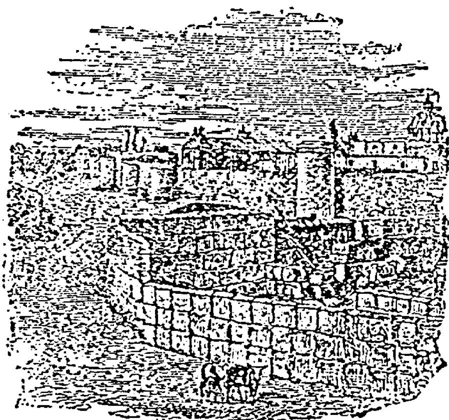

Uliță dreaptă din Damasc

In fine furtuna stărei lui sufletești își găsi ușurare în rugăciune, și după aceea veni la dânsul un creștin respectat de toți, chiar și de iudei, anume Anania, căruia i s'a arătat Domnul în vedenie și-i descoperi că acest prigonitor, fără milă, va fi vas ales, ca să vestească numele lui Hristos înaintea păgânilor, a regilor și a fiilor lui Israil. „Și Eu îi voi arăta, câte trebue să sufere el pentru numele Meu", zise Domnul. Bunul Anania, care se temuse la început să meargă la crudul prigonitor, nu zăbovi mai mult. El se pogorî în casa lui Iuda, și se adresă către cel suferind cu salutarea scumpă, ca și către un frate, și punându-și mânile pe ochii lui întunecați, îi porunci să se scoale, să privească și să fie împli-

nitorul Sf. Duh. „Și îndată au căzut ca niște solzi de pe ochii lui; și deodată el văzu, și sculându-se, își făcu semnul crucii; și cerând mâncare, se întări".

Petrecând câteva zile în comunitate cu Anania, care fără îndoială prin sfaturile sale a întărit duhul lui și predete începuturile adevărului creștin. Saul se însănătoșă cu duhul și se simți cu totul alt om. Intre trecutul și prezentul lui se deschise un abiz de netrecut. Lui i se deschiseră ochii asupra esenței lucrurilor, și acum el cu uimire văzu, că tot aceea, în ce își pusese el slava și măreția sa, era o vechitură și întuneric în comparație cu adevărata lumină a creștinismului prigonit. Și numai la amintirea, că el fusese prigonitorul Bisericii, groaza umplu sufletul său de Dumnezeu luminat și cu atât mai mare râvnă tindea acum să șteargă acest trecut al său de prigonitor al propoveduirei lui Hristos. Indreptându-se de zguduirele sufletești și trupești, el imediat păși ca propoveduitor al evangheliei, și în sinagogile din Damasc s'au mirat toți, cum acest furios prigonitor al creștinismului acum propoveduia cu râvnă Evanghelia. Dar sufletul lui Saul era zdrobit și cerea o liniștire mai îndelungată. El avea nevoe de așa odihnă, în timpul căreia el ar fi putut să se rupă cu totul de lumea înconjurătoare, să intre în sine însuși, să verifice starea sa duhovnicească și în consfătuire singuratecă cu Dumnezeu să găsască confirmarea definitivă a chiemărei sale. Și iată Saul, asemenea marilor drepți ai Vechiului Testament, se retrase din Damasc în Arabia, unde a și stat aproape trei ani. Numai după această ședere îndelungată în pustie, petrecută fără îndoială în adâncă examinare sufletească de sine, Saul iară se întoarse la Damasc, și acolo a început predica despre Hristos.

Zidurile Damascului

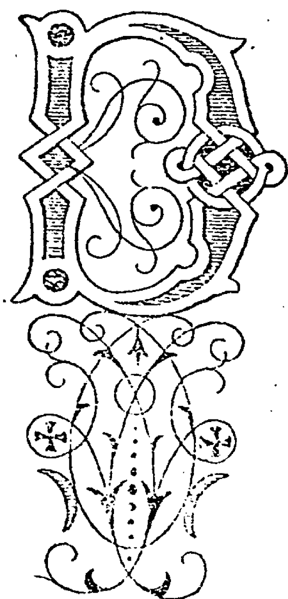
Apariția unui astfel de propoveduitor mare, de care se putuse uita întrucâtva, atrase asupra sa atențiunea generală, și deoarece el toată erudiția sa anterioară, întărită încă cu revelațiuni de sus, o îndreptă în totul la propoveduirea și apărarea Evangheliei, apoi nici unul dintre cărturarii și legiștii iudei nu putea rezista în fața lui. Aceasta firește a stârnit în contra lui o extremă indignare printre iudei și aceștia înjghebară chiar o conjurațiune ca să-l ucidă. In această conjurațiune luă parte chiar și cârmuitorul Damascului, care așeză strajă la porțile Damascului. Primej-

dia era strașnică cu atât mai mult, că ea amenința chiar dela început să curme activitatea lui Saul, care nu reușise încă macar câtuși-decât să șteargă păcatele vieții sale anterioare. Trebuia deci înlăturată această soartă, și în această privință i-au ajutat ucenicii, care începuse a se aduna împrejurul lui. Ei se folosiră de aceea, că în răsărit casele au ferestrele în păretele de deasupra zidurilor orașului, și punând pe Saul într'un mare paner, îl sloboziră cu o frânghie peste zid, întocmai după cum în vechime Raav scăpă pe spionii lui Moise. Ocolind primejdia, Saul se îndreptă atuncea spre Ierusalim. Acolo el deja nu mai avea loc printre căpeteniile iudaice, și a trebuit să caute refugiu printre creștini, nouii săi confrați. Incă fiind prigonitor, el probabil auzise de ap. Petru, care eșea în relief printre ceilalți apostoli prin bărbăția sa la propoveduire și era vestit prin minuni. Anume cu dânsul „să se vadă“ a și hotărât Saul, ca să găsească în persoana lui un prieten curajos și un povățuitor. Ap. Petru îl primi cu bucuria proprie lui, așa că Saul rămase la dânsul vreo cincisprezece zile, și în acest timp făcu cunoștință și cu Iacov, fratele Domnului. O parte din apostoli nu erau în Ierusalim în acest timp, parte continuau să se raporteze cu neîncredere în noul prigonitor convertit, bănuind că convertirea lui nu-i decât o întorsătură vicleană pentru aflarea tuturor tainelor vieții creștinilor. Dar mărinimosul Varnava, și el însuși elinist, făcând cunoștință deaproape cu Saul, convinse în sfârșit pe apostoli, că înaintea lor nu mai este prigonitorul de altă dată, ci un smerit creștin, care se învrednicise printr'o strașnică revelație pe calea spre Damasc. Și atuncea fiind primit în comunitatea apostolilor, Saul se întări cu totul moralminte, și din nou păși la propoveduirea lui Hristos prin sinagogile iudaice, se lupta curajos cu eliniștii, în fruntea cărora el apărase cândva Vechiul Testament contra lui Stefan. O astfel de trecere a lui de partea foștilor lui protivnici firește, stârni o extremă iritațiune printre iudei, și pe dânsul îl amenința soarta lui Stefan. Saul era în extremă mâhnire și totuși în așa măsură se rugă în templu, încât căzu în extaz. Și în acest timp avu o nouă revelație a lui Hristos, care, poruncindu-i să se ducă din Ierusalim, în același timp îi dădu o mare însărcinare de a fi apostolul păgânilor. „Mergi, — îi zise Hristos: Eu te trimit pe tine departe la păgâni“. Primind smerit asupra sa această mare însărcinare, Saul cu ajutorul ucenicilor se duse pânăla unul din porturile maritime, se sui tainic pe o corabie și, evitând astfel primejdia ce-l amenința, plecă la Cezareea, și deacolo a fost condus la Tars, unde a și rămas paisprezece ani, pregătindu-se pentru marea sa chiemare de apostol printre păgâni.

Iopia, Iafa modernă (cu vederea țărmului maritim)

CAPITOLUL IV.

CONVERTIREA LUI CORNELIE DE APOSTOLUL PETRU. PROPOVEDUIREA CĂTRE PĂGÂNI IN ANTIOHIA. PRIMA PRIGOANĂ CONTRA BISERICEI.

upă convertirea lui Saul în situația bisericei sosi o liniștire vremelnică din partea prigonirilor de afară, așa că „bisericile în toată Iudeea, Galileia și Samaria erau în pace, edificându-se și umblând în frica Domnului; și prin mângâerea dela Duhul Sfânt se înmulțau" (Fapt. IX, 31). Asta se petrecea în prima jumătate a domniei împăratului Caius Caligula (37-39 d. Hr.) și se explica prin aceea, că în acest timp lumea iudaică se afla în strașnică agitație, care atrăsese atențiunea ei dela prigoana creștinilor. Iritat de iudei, împăratul voi să le dovedească autocrația sa fără margini și porunci să pună statuia sa în sanctuarul templului din Ierusalim. Asemenea poruncă, care amenința cu o groaznică profanare a templului prin

chipul păgânesc, aruncă pe iudei într'o groază de nedescris, și ei toate puterile le întrebuințară, ca să abată cumva o asemenea nenorocire. Și iată, cei mai răi dușmani ai bisericii erau nevoiți să apere cu toate puterile templul Vechiului Testament de profanarea de către păgâni, biserica Noului Testament, „prin mângâerea dela Duhul Sfânt se înmulțea" și deschidea ușile sale pentru păgâni. Primul pas în această privință a fost făcut după inspirația de sus de ap. Petru.

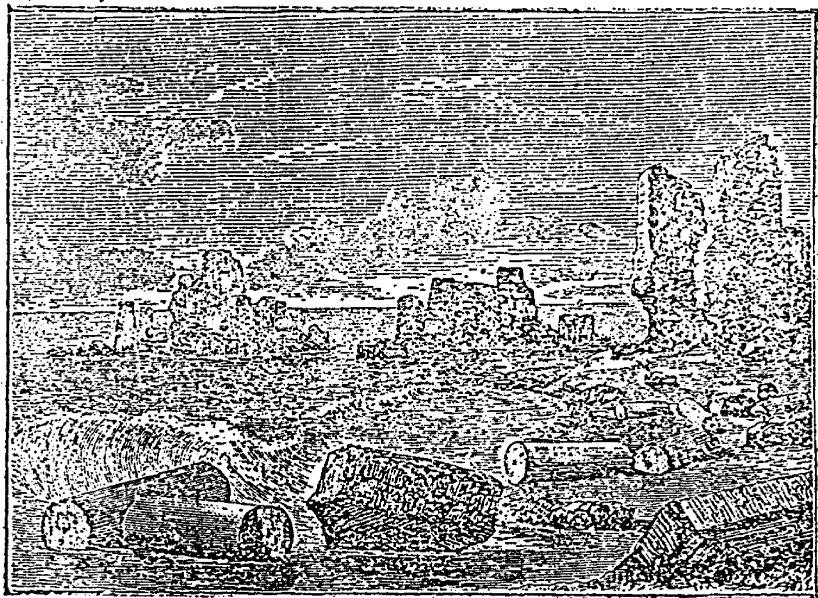
Indeplinindu-și chemarea sa apostolică, Petru din când în când vizita comunitățile creștine împrăștiate prin diferite locuri, edificându-le și întărindu-le în credință și propoveduindu-le evanghelia. Propoveduirea sa el o însoțea și cu minuni mari, care arătau, că darurile duhovnicești, primite de apostoli dela dumnezeescul lor Invățător, nu slăbise. Așa, în orașul Lida, apostolul în numele lui Iisus Hristos vindecă pe Eneea, care fusese slăbănog opt ani, și această minune avu de urmare convertirea la creștinism nu numai a locuitorilor orașului, ci și pe locuitorii vastului șes Saronsc. La vreo paisprezece chilometri dela Lida se afla cunoscutul oraș de port Iopi (acum Iafa). Acolo deasemenea era o comunitate creștină, dar acesta era strașnic de tristă pentru aceea, că cea mai vestită creștină, care se distinsese prin fapte bune și o vastă filantropie, anume Tavita (adecă Căprioara, nume ce se da în vechime pentru frumusețǎ), „se înbolnăvise și murise". Această mare pierdere aruncase pe toți creștinii orașului în mare întristare, și ei nu știau unde să caute mângâere. Auzind cu toate acestea, că ap. Petru se află în orașul vecin Lida, ucenicii cu un început de nădejde, trimiseră îndată după dânsul, rugându-l să vină la ei fără întârziere. Apostolul în adevăr veni și mângâi comunitatea ce plângea cu o mare minune, și anume, cu învierea Tavitei. Urmând pilda dumnezeescului său Invățător (dela învierea fiicei lui Iair), Petru, introdus în încăperea, unde zăcea răposata, „trimise pe toți afară și plecându-și genunchii, se rugă și, adresându-se trupului, zise: Tavita, scoală! Și ea deschise ochii săi și, văzînd pe Petru, șezu". Dându-i mâna, apostolul o ridică și, chiemând pe creștinii adunați și mai ales pe văduve, care plângeau amar pe marea lor binefăcătoare, „o puse înaintea lor vie. Aceasta a devenit cunoscută în toată Iopi și mulți au crezut în Domnul".

Apostolul se opri pentru câteva zile în Iopi, anume în casa unui oare care Simon Curălaru[1]), păgân prin naștere. Casa lui

---

1) Vedenia ap. Petru și convertirea sutașului Cornelie — Fapt. X, 1—48.

se afla chiar pe malul Mărei Mediterane, și de pe coperișul plan al ei se deschidea o minunată vedere asupra mării și asupra întregului oraș. Pe acest acoperiș ap. Petru eși zilnic să se roage, și se întâmplă așa, că rugăciunea lui coincidea cu rugăciunea unui om evlavios din Cezareea. Acesta era Cornelie, sutaș roman din cohorta Italiană, care era acolo la post pentru susținerea autorității Romei[1]). Păgân prin naștere, el poseda duh religios adânc și, negăsind satisfacție nevoilor sale religioase în păgânismul în-

Ruinele Cezareei

vechit, el asemenea multora din contimporanii săi primi iudaismul. Implinind cu îngrijire legea lui Moise, el era om „evlavios și temător de Dumnezeu, cu toată casa lui, făcând multe milostenii la popor și pururea rugându-se lui Dumnezeu". Dar nici iudaismul nu-i satisfăcea duhul său, care înseta după adevărata și desăvârșita cunoștință de Dumnezeu. Rugăciunea lui a fost auzită. Odată în timpul rugăciunii i se arătă un înger, care îi descoperi, că trebue să chieme pe ap. Petru, și acela îi va descoperi învățătura, prin care se și poate mântui. Cornelie s'a spăimântat peste măsură de o vedenie așa de neobicinuită pentru dânsul, dar încurajat de înger a făcut așa cum îi poruncise el, anume a trimis după ap. Petru la Iopi. Și când trimișii s'au apropiat de oraș, ap. Petru a văzut o vedenie, care l-a pregătit pentru cele-ce-l așteptau. Și anume, suindu-se aproape de ora șase pe aco-

1) Asta se pare că era cohorta, alcătuită din voluntari italieni și care se distingea de legionari. Despre asemenea cohortă se pomenește într'o inscripție: „Cohors militum italicorum voluntaria, quae est in Syria" — „Cohorta militarilor italieni voluntari, care se află în Siria". Vezi Conibeare and Howson, St. Paul, edit. anului 1892, pag. 96.

perișul casei să se roage, apostolul simți că îi este foame, și de oarece prânzul nu era încă pregătit, el se ocupă cu cugetări evlavioase. Sub razele soarelui dogoritor, cu el se petrecu ceva în felul unui extaz. Inaintea lui se deschise ceriul, și deacolo se pogorâ spre dânsul ceva de felul unei pânzături mari, susținută de frânghii, legate de cele patru colțuri ale ei. Intr'însa, ca într'un fel de coș mare, se aflau tot felul de patrupede de pe pământ, fiare, târâtoare și paseri de ale cerului; și a fost glas către dânsul: „Petre, junghie și mănâncă!" Dar cu toată foamea sa, încă și mai tare ațițată la vederea paserilor, Petru nu uită regula educațiunei sale. Printre aceste animale și târâtoare, se aflau făpturi, care nu rumegau nutrețul și nu aveau copita despicată, ceeace lămurit era oprit de lege a se mânca. Mai bine să mori de foame decât să calci dispozițiile legii și să mănânci. Lui Petru i se păru ciudat, că glasul din ceriu fără nici o mărginire îi porunci să junghie și să mănânce făpturile, între care cele necurate erau așa de amestecate cu cele curate. Mai mult încă, însuși prezența pintre ele a celor necurate, evident întinau întreaga pânzătură.

Sutași romani

Din această pricină cu vioiciunea proprie lui și încrederea în sine, răspunse: „Nu, Doamne, pentrucă eu niciodată n'am mâncat nimic întinat sau necurat". Apoi a doua oară a fost glas din ceriu: „Ceeace Dumnezeu a curățit, aceea tu să nu socoți spurcat". Așa s'a făcut de trei ori, și după aceea vedenia a dispărut: pânzătura imediat a fost trasă la ceriu. Extazul s'a terminat. Petru era singur cu gândurile lui; peste tot era liniște; nu era nici cel mai mic șopot din cerul dogoritor; jos, înaintea lui, se învolbura liniștită marea lucitoare.

Pe când Petru cugeta, ce ar putea să însemne toată vedenia aceasta, în curte se iviră trei păgâni, care spre uimirea lui întrebau anume de dânsul. In mintea lui îndată scântei ideea despre legătura dintre vedenia fostă decurând cu apariția acestor păgâni, și aceasta s'a confirmat de acești trei, care se adresară către dânsul cu invitația în numele sutașului Cornelie de a vizita casa lui și a da lui și familiei sale sfaturi. Apostolul, văzând în toate acestea o indicațiune de sus, se învoi imediat, și luând cu sine

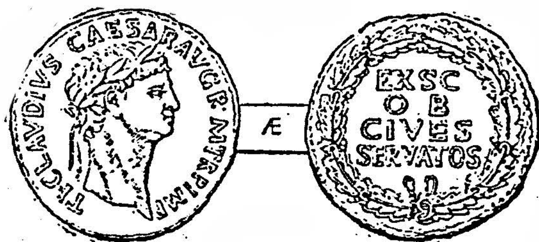
șase din frații creștini, plecă la Cezareea, unde cu nerăbdare și respect îl aștepta evlaviosul sutaș. Aflând despre apropierea apostolului, Cornelie îi eși întru întîmpinare și s'a aruncat la picioarele lui. Petru însă ridică îndată pe evlaviosul ostaș și fără îndoială, spre mirarea confraților ce-l însoțeau, ba poate și spre mirarea a înseși sutașului, a călcat toate tradițiile vieții sale, precum și obiceiurile naționale cele de multe veacuri, intră cu păgânul în convorbire liberă în prezența rudelor sutașilor, care se adunaseră. Aceasta el o făcu nu din uitare, din pricina entuziasmului deosebit, ci cu conștiință deplină, că el făcând acum ceeace altădată se considera păcat, procedează conform cu revelația divină. Cornelie a istorisit apoi cauzele, care l-a îndemnat să trimită după Petru, și apostolul începu cuvântarea sa solemnă către dânsul prin renumita sa declarațiune, că acuma el cu încredințare neîndoelnică a văzut, că „Dumnezeu nu caută la față, ci în fiecare popor celce se teme de Dânsul și se poartă după dreptate e plăcut Lui" (Fapt. X, 34, 35). După aceasta apostolul spuse păgânilor toată viața pământească a Domnului Iisus Hristos; îi istorisi despre slujirea și despre faptul cum El a umblat pretutindenea, făcând bine și vindecând pe toți, suferind în robia diavolului; după aceea istorisi despre răstignire și învierea din morți, martorii cărora au fost ucenicii, predestinați de glasul Mântuitorului lor înviat să mărturisească, că El este Judecătorul predestinat al viilor și morților. Și în acelaș timp, când Petru continuă să explice pe temeiul prorocilor, că toți cari cred într'însul trebue să primească ertarea păcatelor în numele Lui, deodată asupra acestor păgâni nebotezați, ca și asupra iudeilor prezenți, se pogorî acea inspirație de sus, care le dădu darul limbilor, ca și apostolilor în timpul Cincizecimii: „Duhul Sfânt se pogorî peste toți". Insemnează, că nici pe păgâni nu i-a lepădat Hristos, însemnează că li s'a deschis ușile întru împărația Lui. In asemenea caz, ce-i împedeca pe dânșii să se boteze? Și apostolul în adevăr a botezat aicea pe loc pe toți ceice au crezut în Hristos. Și la acești noui botezați creștini din păgâni apostolul a rămas câteva zile, întărindu-i în credință și călăuzindu-i în viață.

Când vestea despre acest eveniment neobișnuit ajunse la Ierusalim, atunci acolo unii dintre creștini și chiar dintre apostoli se mirară de asemenea purtare liberă a lui Petru cu păgânii cei necurați, și când el se întoarse, atunci i s'a reproșat aceasta, zicând: „Tu ai fost la niște oameni netăeți împrejur și ai mâncat cu dânșii", adecă te-ai profanat prin contactul cu ei (Fapt. XI, 1-18). Dar când Petru istorisi amărunțit despre toate cele întâm-

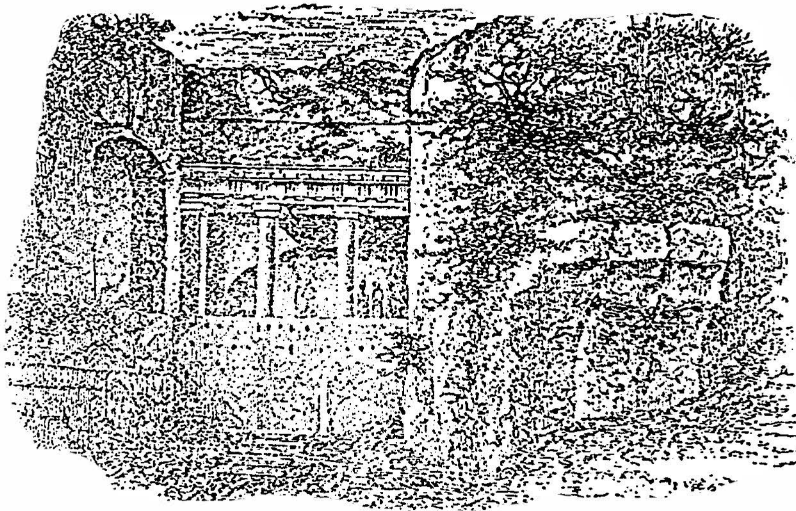
plate, adăogând în concluzie: „Dar cine sunt eu, ca să mă împotrivesc lui Dumnezeu“, atunci ucenicii auzind acestea, s'au liniștit și au proslăvit pe Dumnezeu, zicând: „Văzut lucru, că și păgânilor le-a dat Dumnezeu pocăință în viață“. Așa s'a săvârșit pe tărâmul creștinismului contopirea celor două lumi dușmane până atuncea și neîmpăcate între dânsele, adică a lumii iudaice și a lumii păgâne. Și unii și alții deopotrivă au fost chiemați la biserică și unica condiție pentru intrarea într'însa se considera credința în Iisus Hristos, ca Mântuitor al lumii, iar nu ca aparținând la una sau la alta din cele două lumi sau la unul ori altul dintre neamuri. Acum au fost admiși în biserică reprezentanții orcărei credințe și neam; iudeii și samarinenii, prozeliții etiopeni din sudul îndepărtat și păgânii din înseși capitala lumii, adică din Roma. Și această libertate de acces în biserică pentru toți păgânii căpătă acum o îndoită confirmare în persoana ap. Petru, care a primit pe întâii născuți din lumea păgână, și în persoana ap. Pavel, care a primit însărcinarea deosebită să binevestească păgânilor și deja începuse marea sa activitate prin diferitele orașe ale Siriei și Ciliciei.

Dar aceasta nu era încă totul. La Ierusalim veni vestea, că Evanghelia începuse a se răspândi cu izbândă în vestita capitală a Greciei răsăritene Antiohia, căria îi fusese dat să devină și prima capitală a creștinismului (Fapt. XI, 19–30). Antiohia, întemeiată în anul 300 a. Hr. de către Seleuc Nicator și numită așa în cinstea tatălui său Antioh, era capitala regilor greci ai Siriei și în urmă deveni reședința cârmuitorilor romani ai provinciei cu același nume. Situată în ungherul, format de culmile Libanului și ale Taurului, pe malul rapidului Oronte, Antiohia ocupa o situație în cel mai înalt grad avantajoasă sub raport geografic, politic și comercial, deoarece servea drept centru unde se întâlneau toate firele dela toate țările înconjurătoare. Din această cauză într'însa era populația cea mai împestrițată cu neamuri diferite și deaproape se întâlneau iudeii și grecii. Când s'a început în Ierusalim prigoana în contra creștinilor, atunci partea de creștini fugiți s'a adăpostit și în Antiohia, și unii din eliniști n'au zăbovit să se adreseze cu predica Evangheliei nu numai iudeilor, ci și îngenere către populația amestecată a Antiohiei, către păgâni și anume grecilor, în limba cărora explicau ei liber. Și spre marea lor bucurie, predica fu însoțită și urmată de o mare izbândă: „un mare număr crezând se întoarse la Domnul“. Se prea poate, ca acești greci se aflau în aceeași stare sufletească, ca și Cornelie, adecă însetau după adevărul religios, erau venetici ai porților

și cu bucurie luau aminte la evanghelizare, care era în stare să vindece ranele lor sufletești. Deoarece acest eveniment vădit s'a săvârșit deja după convertirea lui Cornelie, apoi apostolii nu s'au mai turburat de această împrejurare și, văzind aicea lucrarea înaltei Providențe, au luat imediat măsuri pentru întărirea noilor convertiți. In acest scop ei trimiseră la Antiohia pe Varnava, care ca levit și totodată elinist din insula Cipru, putea servi drept cel mai bun mijlocitor între iudei și păgâni pe tărâmul frăției creștine. Sosirea lui la Antiohia a fost urmată de un mare bine pentru biserică. Văzind în toate aceste mișcări harul lui Dumnezeu, Varnava s'a bucurat și prin cuvântul său influent „Convinse pe toți să se țină de Domnul cu inimă sinceră". Și păgânii văzind înaintea lor un bărbat atât „de bun și plin de Duhul Sfânt și de credință", cu plăcere și în număr mare se alăturară la biserică. Astfel, în Antiohia se formă

Moneda lui Claudie Cezarul

Mormântul sf. Iacov în Valea Iosafat

prima biserică din păgâni. Mulțămită puternicii mișcări de aicea a populațiunii în toate direcțiile, creștinismul de aicea anume pentru prima oară s'a răspândit prin toate provinciile orientale ale imperiului, iar după aceea a trecut și în Egipt chiar până la Roma.

Intre acestea pacea vremelnică, de care s'au bucurat bisericile în Iudeea, s'a terminat[1]). După moartea silnică a lui Caligula,

---

1) Prigoana lui Irod Agripa I asupra bisericei, Fapt. XII, 1 — 19.

pretorienii proclamară împărat pe Claudie, și una din cele dintâi fapte ale noului împărat a fost recompensarea lui Irod Agripa I, care-i adusese servicii însemnate la urcarea sa pe tron de către regatul Iudeei. Acest regișor se sili prin toate puterile și măsurile să capete popularitate la poporul său și în acest scop, fiind în su-

Ingerul elibereazä pe ap. Petru din temniță. (Desen de Gustav Doré)

flet păgân desăvârșit, în aparență păzea toate hotărârile legii lui Moise. Cu moartea lui Caligula, negreșit, a fost părăsită ideea despre instalarea statuei lui în sanctuarul templului, și iudeii iarăși puteau să-și îndrepte liber dușmănia lor și ura contra creștinilor, pe

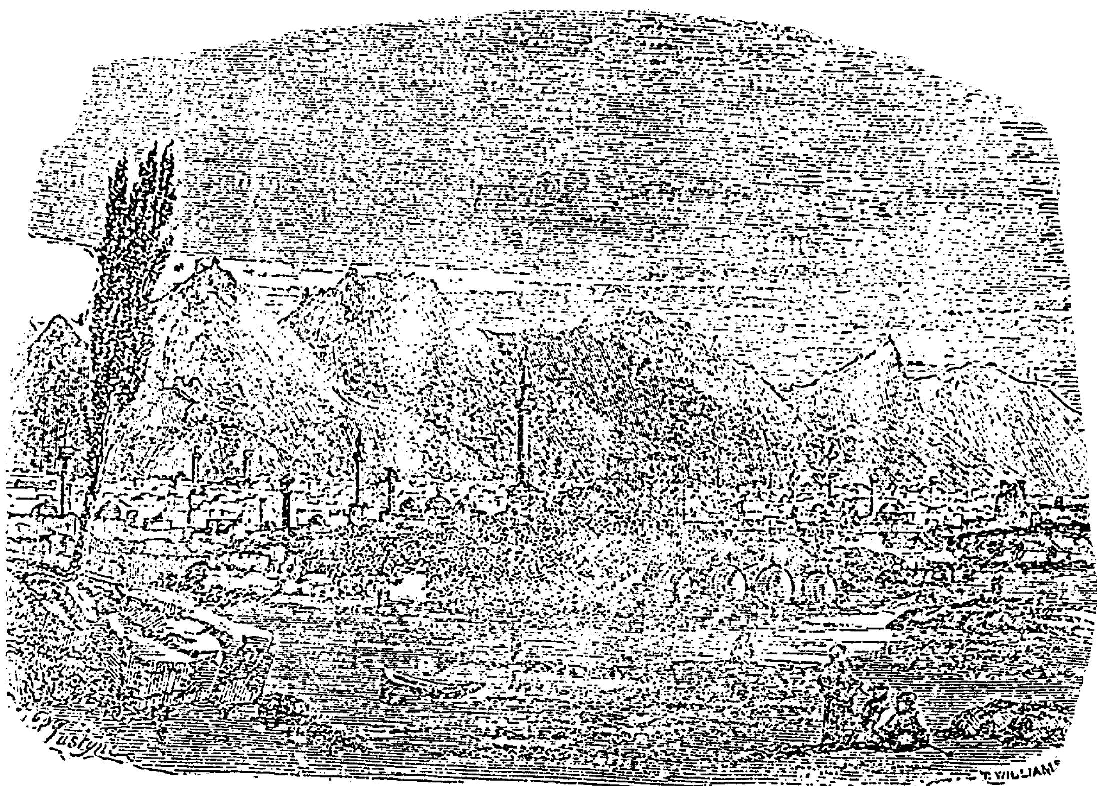
care ei îi considerau nu numai fanatici, ci și hulitori de Dumnezeu, care lepădau așezământul încheiat de Dumnezeu cu strămoșii lor. Nedesconsiderând nici un fel de mijloace, Irod Agripa hotărî să se folosască de înseși această ură, ca să-și manifeste cu deosebire această pretinsă râvnă pentru lege și să placă puternicului partid fariseic, el „își ridică mânile asupra unora din ceice aparțineau bisericii, ca să le facă rău, și ucise pe sf. Iacov, fratele lui Ioan, cu sabia; văzind însă, că aceasta a plăcut iudeilor, a luat după aceea și pe Petru". Cu o precauțiune vicleană, el își îndreptă arma sa contra conducătorilor principali ai creștinismului, și ap. Iacov a fost ales ca primă jertfă; pentrucă acesta era fratele mai mare a ucenicului celui iubit, unul din cei mai dintâiu dintre apostolii aleși și îngenere om, care ocupa cea mai însemnată situație în Ierusalim. Și iată anume acest apostol, care ceruse cândva dela Hristos avantajele întâetăței întru împărăția Lui, o primi acum și a fost primul din cei doisprezece apostoli mucenic pentru credință.

Apostolului Iacov i-a fost dat să cadă de sabia torturatorului înainte de Paști. Bucuria obștească, cu care a fost primită această faptă sângeroasă din partea iudeilor, și care deveni încă și mai lăudabilă din causa participărei unor gloate esceptional de mari de popor, ce se adunase la Ierusalim pentru prăznuirea Paștelor, stârni pe rege, care fu tare bucuros de glasul aprobativ al poporului, să aplice o lovitură încă și mai crudă creștinilor, și anume prin arestarea celui mai renumit dintre apostoli. In acest scop a fost prins ap. Petru, dar deoarece înainte de Paști deja nu mai era vreme pentru terminarea judecăței lui, și iudeii nu voiau să-l predea ei la moarte în timpul sărbătorii, apoi îl închise în temniță până vor trece cele șapte zile mai sfinte ale sărbătorilor, ca să-l dea morții atuncea cu o solemnitate cât mai mare în prezența a cât mai numeroase gloate de popor. Zile după zile apostolul rămase sub pază riguroasă, legat de amândouă mânile între doi soldați și străjuit de alți doi soldați. Văzind perderea așa de imposibil de înlocuit a celui mai curajos, a celui mai devotat și mai înzestrat cu sufletul și cu înțelepciune dintre apostoli, creștinii Ierusalimului își revărsară inima și sufletul în rugăciuni pentru izbăvirea lui. Dar toate păreau zădarnice. Sosi ultima noapte a sărbătorilor: Zorile dimineții următoare trebuiau să vestească lui Petru torturile ce-l așteptau la judecată și o moarte grozavă. Se părea, că a sosit deja ziua, când, după cum îi prezisese Mântuitorul, altul îl va încinge și-l va duce unde el nu voește. Dar în această ultimă extremitate Dumnezeu nu a părăsit pe apostolul Său și biserica Sa. In cea mai de pe urmă noapte se

arătă în temniță un înger și-l eliberă din lanțuri, și izbăvirea aceasta fu așa de fără de veste, tainică și uimitoare, încât chiar lui Petru, când el se convinse cu totul de izbăvirea sa, ea i se păru ca o vedenie (Fapt. XII, 2). Istorisind pe scurt despre împrejurările izbăvirii confraților, adunați în casa Mariei, mama lui Ioan Marcu, el îi însărcină să spună acestea și lui Iacov, fratele Domnului, și celorlalți creștini, care nu erau aicea de față, și se depărtă pentru un timp în singurătate fără primejdie, pe când Irod a trebuit să-și verse răzbunarea sa neputincioasă pe detașamentul nevinovat, care străjuise temnița. Izbit de acest eveniment, straniu după părerea sa, Irod plecă de aicea la Cezareea la o mare sărbătoare. In timpul eșirei sale solemne la popor, în teatru îl ajunse grozava mânie a lui Dumnezeu — (Fapt. XII, 20-23). Lovit de o boală mortală, el a fost mâncat de vermi și curând a murit în suferințe meritate.

Moneta lui Irod Agripa I

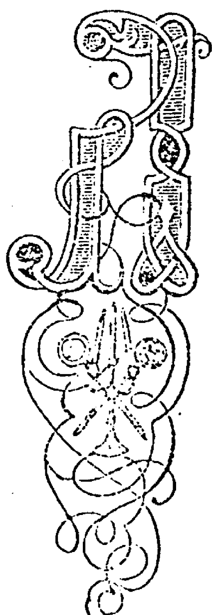

Vederea Antiohiei moderne din Siria

CAPITOLUL V.

PRIMII PAŞI DE ACTIVITATE AI AP. PAVEL.

---

cel spor al propoveduirei creştine în Antiohia pre=vestea un seceriş bogat printre popoarele păgâne în general. Seceriş era mult, dar era nevoe de deosebiţi lucrători pentru dânsa. La acest seceriş ostenea luminatul Varnava, dar el văzu, că puterile sale sunt neîndestulătoare, deoarece lanul se copsese pentru seceriş mai curând decât izbu=tiseră mânile sale. Atunci el îşi aduse aminte de Saul şi despre însărcinarea lui deosebită pentru a propovedui păgânilor, şi plecă după dânsul la Tars, unde el trăia în retragere, pregătindu=se pentru marea carieră a apostolatului. Găsindu=l acolo, sosi împreună cu dânsul la Antiohia, şi aicea împrejurul lor se grupă toată biserica. Ei păşiră la propoveduirea Evangheliei şi învăţară cu aşa izbândă, încât adunările lor ocupară un anumit loc între şcolile religioase şi filosofice ale acestui oraş cult şi ucenicii lor pentru prima oară începură a se numi „creştini" (Fapt. XI, 25-30).

Biserica antiohiană, afară de darurile duhovnicești, era bogată și în daruri materiale, deoarece între nouii convertiți erau nu puține persoane înstărite, și ea curând dovedi duhul său creștin prin binefaceri bogate fraților nevoiași din Ierusalim. Anume către acest timp s'a întâmplat o mare foamete, care aruncă pe creștinii ierusalimleni într'o mare nevoe. Pentru a-i scoate din această dificultate, creștinii din Antiohia au făcut colectă între dânșii și trimiseră la Ierusalim cu aceste ajutoare pe Varnava și Saul, care o și predete creștinilor suferinzi. Indeplinind această însărcinare, ei se întoarseră la Antiohia, aducând cu dânșii pe tânărul Ioan Marcu, care se hotărâ să-i urmeze și să le ajute cu serviciile sale.

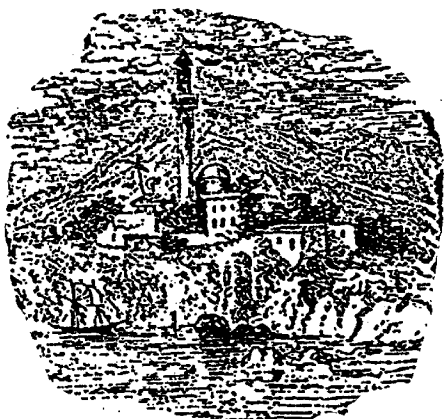
Biserica din Antiohia între acestea se întări până întru atâta și se imputernici, încât într'însa se simți tendința să pășască pe calea activității misionare pentru convertirea păgânilor din țările înconjurătoare și din orașele vecine. După inspirația Sf. Duh, reprezentanții bisericei aleseră în acest scop pe Varnava și pe Saul, pe care-i și trimiseră cu urări de rugăciuni la marea slujire. Slujirea ce le stătea înainte era extraordinar de grea. Lumea păgână se afla în acest timp în cea mai rea stare. Grecia, care strălucise cândva prin cultura sa intelectuală și era renumită prin savanți și filosofi, prezenta acum o roabă jalnică, care se târa josnic înaintea Romei, silindu-se să o lingușască în tot felul și cu tot ce putea. Roma, care fusese slăvită prin simplitatea moravurilor sale, acum își pierduse această virtute și, după expresiunea lui Seneca, era groapa de scurgere a toată murdăria, sau, după expresiunea apostolului Ioan, era desfrânata, care făcea popoarele să bea cupa desfrânărilor ei. Aflându-se sub împilarea neînfrânată a împăraților pe jumătate nebuni; coruptă prin reprezentațiile teatrale murdare și împinse la cruzimi prin priveliștile sângeroase ale amfiteatrelor și circurilor; mișunată de tot felul de paraziți și șarlatani, pușcăriași și de robi din cei mai desfrânați; neavând nicio religie serioasă, nici o educație socială; îngrozită de soldați obraznici și de vulgul sărăcit: — capitala lumii prezenta în acest period tabloul rușinei și nenorocirii, fără exemplu în codicile lumii. Inăbușită de impilările lăuntrice, lumea romană își căuta mângâere în superstiții, senzualitate și stoicism. Superstiția, consta mai ales în atașarea în sistemele enigmatece ale sacrificatorilor orientali, în ritualele ce stârneau senzualitatea, în jertfe grozave pentru îndurare, împrumutate din mitologiile descompuse ale Egiptului sau din religiile grosolan senzuale ale Galatiei și Frigiei. Toate acestea erau atât de primejdioase pentru morală și popor, încât cu mult înainte de acest timp senatul roman s'a încercat să oprească ritualele, săvârșite în cinstea

Izidei și a lui Serapis. Dar toate au fost zadarnice. Păgânismul vădit se discompunea și se afla într'o grea agonie, pe care el înzadar se silea să o îndulcească prin desfătările celei mai rușinoase senzualități și desfrâu. In mijlocul acestei corupțiuni deavalma, se aflau numai puțini de aceia, care mai prețuiau încă virtutea și se țineau de simplitatea vechei vieți familiare și a religiei. Acești puțini căutau refugiu în stoicismul sever, dar și acesta era prea lipsit de duh, ca să poată da măcar cât de puțină satisfacțiune sufletelor suferinde, care însetoșau după adevăr. Și anume acest adevăr plecară să-l propoveduiască lumii păgâne, smeriții apostoli din Antiohia [1]).

Luând cu sine pe Ioan Marcu, Varnava și Saul plecară la portul maritim Seleucia și se îndreptară pe corabie spre insula Creta, ca patrie a lui Varnava și prin urmare, localitate, care putea servi ca cea mai bună așezare pentru începutul marei activități printre păgâni. In Creta era cea mai variată populațiune și printr'însa nu puțini iudei, așa că în orașele principale erau sinagogi. Apostolii, deși aveau menirea principală de a propovedui la păgâni, totuși niciodată nu scăpară prilejul să binevestească și iudeilor. Aceasta nu numai era de acord cu porunca dumnezeescului lor Invățător, dar, totodată, tot numai prin iudei, și anume prin eliniști și prin prozeliți se putea ajunge mai bine și la păgâni. Obiectul principal al predicii era cuvântul lui Dumnezeu și dovedirea pe temeiul lui, că Iisus Hristos, răstignit de iudei, a fost Mesia, Mântuitorul lumii. Cu această propoveduire ei cutrierară toată insula, dela Salamina de pe țărmul răsăritean până la Paf, pe țărmul apusan. Acest din urmă oraș, cunoscut în istoria grecească prin orgiile ce se săvârșau într'însul în cinstea Venerei, era acum rezidența procuratorului roman Sergiu Paul [2]). Acesta era un roman însemnat și cult, dar asemenea tuturor contimporanilor săi el își perduse credința în zeii săi și timpul slobod dela slujba sa îl consacra superstițiilor misterioase și ciudate, de care era el înconjurat din toate părțile. Acesta era în genere veacul, când necredința trăia alăturea cu cea mai grosolană superstiție. Mândrii romani, pierzând orce teren solid din religia lor națională, se simțeau nevoiți prin oarecare nevoe instinctivă să caute măcar oarecare contact cu lumea nevăzută, fie chiar prin mijlocirea magiei mistice a orientului. Se știe, că Marin s'a convertit la prezicerea

1) Călătoria misionară a lui Varnava și Saul, Fapt. XIII și XIV, 12.
2) Convertirea proconsulului Paul Sergiu, Fapt. XIII, 6-12.

evreicei Marta. In acest remarcabil period augurii, cititorii în stele, haldeii, matematicii, astrologii, magii, prestigiatorii, prezicătorii soartei, vorbitorii din pântece, tâlcuitorii de vise de pretutindenea se îngrămădeau la Roma cu droaia și dobândeau așa importanță, încât își atraseră asupră-și indignarea atât a satiricilor, cât și a istoricilor. Unii din ei, ca Apolonie Tianul și mai târziu Alexandru Abonotihul și cinicul Perigrinul, își atraseră atențiunea generală. Te miră de era așa familie romană, care să nu fi întreținut la dânsa pe propriul ei prezicător al soartei, iar Iuvinalie vorbește sarcastic, că împăratul Tiberie, retrăgându-se din Roma la insula Caprea, a trăit acolo înconjurat „de o turmă întreagă de haldei". Aceeași se petrecea și cu Sergiu Paul, care ținea pe lângă sine în calitate de mag pe un șarlatan iudeu, anume Bariisus sau Elima. Când el a auzit despre propovăduirea a doi venetici din Antiohia, s'a interesat de ei, și voi să asculte învățătura lor. Dar magul văzu în aceasta o primejdie pentru situația sa avantajoasă și pentru ca să înjosască pe apostoli, intră în dispută fățișă cu dânșii, fără să se sinchisească, negreșit, nici de dovezile, nici de jignirile în silința sa de a convinge pe Sergiu Paul de absurditatea nouei credințe. Atunci Saul, care din acest timp începuse a se numi Paul, păși bărbătește contra îndrăsnețului înșălător și pe loc descoperi înaintea tuturora sufletul lui josnic și lacom. Indreptând asupra falsului prezicător privirea sa de nesuportat, apostolul esclamă: „O, plinule de tot vicleșugul și de toată facerea de rău, fiul diavolului, vrășmașule a toată dreptatea, înceta-vei tu oare să te abați de pe căile cele drepte ale Domnului?" Și după aceea, observând groaza, ce cuprinsese sufletul fățarnicului mustrat din cauza acestei lovituri îndrăsnețe și fulgerătoare, el imediat adaose: „Și acum iată mâna Domnului asupra ta: tu vei fi orb și nu vei vedea soarele un timp". Zisa imediat primi putere: înșelătorul simți îndată, că înșelătoria sa și el însuși e vădit, că el stătea înaintea unei persoane cu darul dreptei judecăți pedepsitoare. Intunerecul îmbrobodi ochii săi, sosise pentru dânsul întunerecul deplin și, în disperare, întinzând mânile, el căuta călăuză. Toate acestea produseră o puternică impresiune

Insula Creta

asupra proconsulului, și el „a crezut, minunându-se de învățătura Domnului".

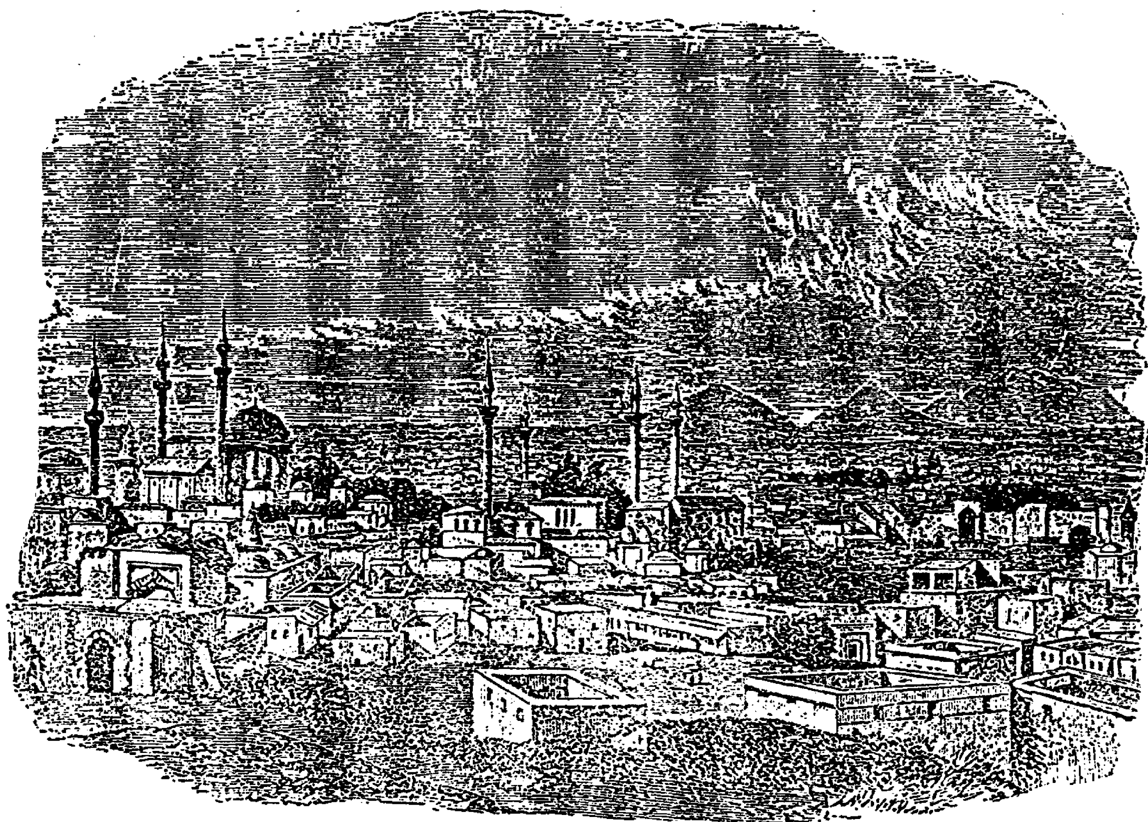
Cutreerând toată Creta, propoveduitorii se urcară pe corabie și se îndreptară spre țermurii Asiei Mici, anume spre Perghia în Pamfilia; dar tânărul Marcu, speriat de munca ce le sta înainte și de primejdii, se întoarse la Ierusalim. Deaicea apostolii se îndreptară spre Antiohia Pisidiei, ca oraș situat pe marele drum comercial, care-l unea cu multe orașe vecine, avea o populațiune mare de diferite neamuri și de diferite religiuni păgâne, și poseda un câmp îndămânos de propoveduire. Dar propoveduirea apostolilor în primul timp a fost îndreptată nu către pisidienii natali și nu către greci, care alcătuia pătura inundată a populațiunii, ci către iudei, care veniseră acolo împreună cu curentul de populație romană, asigurându-și drepturi deopotrivă cu ceilalți locuitori. In oraș era o sinagogă. Deci în cea dintâiu sâmbătă apostolii se îndreptară spre dânsa și ocupară locuri. Vestea despre sosirea lor izbutise deja să se răspândească în oraș, și căpetenia sinagogii le propuse, cum se făcea aceasta de obiceiu față de străinii însemnați și îngenere cunoscuți prin ceva, să țină predică (Fapt. XIII, 13-52). Atunci apostolul Pavel se sculă și făcând semn cu mâna se adresă adunării cu o cuvântare, pe care o începu cu cuvintele: „Bărbați israiliți și ceice vă temeți de Dumnezeu! ascultați". După aceea dând pe scurt toată istoria miraculoasă a poporului lui Israil, fostă pregătire pentru primirea izbăvitorului lumii, el istorisi, că pe acest Mesia izbăvitorul căpeteniile iudaice nu L-au recunoscut și fără nici o vină L-au dat la răstignire, L-au pus în mormânt, dar „Dumnezeu L-a înviat din morți". „Și așa - zise apostolul, - să vă fie cunoscut vouă, bărbați frați, că pentru Dânsul vi se vestește vouă ertarea păcatelor". Cu toate că în cuvântarea asta s'a adus o strașnică lovitură iudaismului, ea produse o mare impresie, așa că la eșirea apostolilor din sinagogă îi înconjură mulțimea păgânilor (prozeliți), cari i-au și rugat, să vorbească despre aceleași și în sâmbăta următoare. In sâmbăta următoare sinagoga nu mai putea încăpea pe toți doritorii să asculte minunata predică, deoarece „aproape tot orașul se adunase să asculte cuvântul lui Dumnezeu". Dar această izbândă deodată stârni zavistia iudeilor, așa că ei fățiș pășiră contra apostolilor, iar în timpul predicei, il contraziseră în tot felul și nu se sfiiră de a rosti diferite cuvinte rele. Lucrurile ajunseră până acolo, încât predica deveni imposibilă, și atunci apostolii exprimară dușmanilor lor iudei adevărul amar, meritat de dânșii. Adresându-se iudeilor, apostolii le spuse cu tot curajul: „Vouă mai

întâiu se cuvenea să fie propoveduit cuvântul lui Dumnezeu, dar de vreme ce voi îl lepădaţi şi singuri vă faceţi nevrednici de viaţa veşnică, apoi iată noi ne adresăm către păgâni. Căci aşa ne-a poruncit nouă Domnul prin prorocul Isaia, care a spus despre Mântuitorul, că El a fost predestinat să fie lumină păgânilor şi spre mântuire pânăla marginea pământului". Cu bucurie şi cu recunoştinţă păgânii salutară predica, care acum se oferea lor esclusiv marele binecuvântări, fără cerinţele legiste ale iudaismului. Toţi câţi după harul lui Dumnezeu se hotărâră să intre în rândurile celorce înşetoşau de viaţa veşnică, primiră credinţa. Din ce în ce mai mult începu să se răspândească cuvântul Domnului. Dar iudeii erau tari în oraş, unde ţineau în mânile lor tot comerţul şi deaceea obţinură chiar aceea, că autoritatea romană le luă partea lor, şi apostolii au trebuit să plece din Antiohia şi să se îndrepteze spre oraşul Iconia, unde ei putură să se liniştească de turburarea prin care trecuse, pentrucă aicea nu se răspândise stăpânirea procuratorului roman . . . Iar ucenicii, lăsaţi de ei în Antiohia, se umplură de bucurie şi de Duhul Sfânt.

In Iconia s'a repetat acelaş lucru, ca şi în Antiohia [1]). Propoveduirea apostolilor a avut mare izbândă, „a crezut o mare mulţime de iudei şi de elinişti". Dar această izbândă stârni şi irită pe iudeii necredincioşi. Stârnirea fu aşa de puternică, încât oraşul se împărţi în două jumătăţi, din care una era de partea iudeilor, iar ceialaltă de partea apostolilor. Insfârşit, lucrurile ajunseră până acolo, că conducătorii partidului duşman din iudei şi păgâni puse la cale o conjuraţiune, ca să ucidă pe apostoli. Despre aceasta li. se vesti din vreme, şi ei încă odată trebuiră să se mântuiască prin fugă. Părăsind tetrarhia Iconiei, tot îşi mai continuară drumul pe marea cale şi, străbătând ca la vreo şasezeci de chilometri, ajunseră la ţinutul lui Antioh IV, regele de Comagensc, şi intrară în micul orăşel Listra Licaoniei. Precum în înseşi Listra, aşa şi în satele vecine, apostolii au propoveduit, se pare, cu izbândă şi rămaseră câtăva vreme. Cu o ocaziune ap. Pavel observă printre ascultătorii săi un om, care era olog din naştere. Setea evidentă de a asculta evanghelizarea îl făcu să înainteze spre apostol, ca şi către un om, care putea să săvârşască lucruri minunate. Şi nu se înşelă. Indreptându-şi privirile sale asupra bolnavului, apostolul cu glas tare esclamă: „stai drept!" Pătruns de o putere miraculoasă, ologul se sculă şi începu să umble. Toţi cei prezenţi fură uimiţi de acest eveniment, şi mulţi din gloate,

1) Propoveduirea în Iconia şi Listra, Fapt. XVI, 1-20.

cuprinși de o uimire nedescrisă, începură să strige: „Zeii în chip omenesc s'au pogorât pe pământ“, și numiră pe Varnava Zevs, iar pe Pavel Ermie, „pentrucă el avea întâetatea la cuvânt“. Faima asta s'ă lățit prin oraș, și curând se arătă chiar și sacrificatorul lui Zevs, care a adus boi și cununi pentru săvârșirea de jertfe. Neînțelegând graiul localității, apostolii abea după toți aflară, că voiau localnicii să-i facă obiectul închinărei de idoli. Dar când ei auziră de aceasta, au fost până în așa măsură cuprinși de groază, cum cu greu ar fi putut înțelege asta păgânii

Vederea Iconiei

sfâșiindu-și hainele lor, ei cu strigăte se aruncară în mulțime, o rugară și o vestiră să creadă, că ei nu sunt decât oameni obicinuiți, asemenea lor, și că însuși scopul misiunii lor era a-i abate pe dânșii dela această idolatrie deșartă și a-i aduce la singurul, adevăratul Dumnezeu viu, care a făcut și ceriul, și pământul, și marea, și toate câte sunt într'însele. Astfel, încetul cu încetul făcând mulțimea să-și întoarcă atențiunea la sfaturile lor, ei explicară, că în curgerea generațiunilor trecute Dumnezeu a îngăduit oarecum tuturor popoarelor să umble in căile lor și nu le-a dat revelațiuni deosebite; dar chiar și în acele zile El n'a încetat să mărturisească despre sine prin binefaceri, dându-le din

ceriu „ploi și timpuri aducătoare de roade și umplând de hrană și veselie inimile noastre“. Propoveduirea asta făcu poporul să-și revină dela rătăcirea lor și să părăsască gândul de a aduce jertfă, și apostolii continuară evanghelizarea despre Hristos. Dar curând predica lor fu întreruptă în chipul cel mai grosolan. Din Antiohia și Iconia sosiră câțiva iudei, care și începură să stârnească poporul contra apostolilor, afirmând: „ei nu spun nimic adevărat, ci numai mint“. Și aceia izbutiră până întru atâta să irite pe acest popor vânturatec, încât vulgul repede se dădu la agitație și răscoală. El începu să împroaște pe ap. Pavel cu pietre și socotind că el e deja mort, îl târâră afară din oraș și-l aruncară acolo. Dar apostolul era viu și când el își reveni, ucenicii îl duseră tainic în oraș, unde se și îndreptă de grozava zguduitură. După o tratare așa de crudă, evident, nu mai era cu putință să mai rămână în Listra, și apostolii părăsiră acest oraș și plecară spre Derbia, unde ei putură să se liniștească de munca și zguduirile avute, deoarece cei mai răi dușmani ai lor, neștiind nimica, că Pavel a înviat, nu-i putură urmări acolo.

Regulele de jertfe la Romani

Derbia prezenta în sine ultimul punct al călătoriei lor misionare, și deaicea apostolii se hotărâră să se întoarcă la Antiohia. Dar ei nu apucară pe drumul cel mai apropiat, prin Tars, ci cu toate primejdiile suportate, hotărâră să se întoarcă pe aceeași cale, pe care venise, ca pe cale să stea prin orașele abea vizitate și să întărească în ele pe credincioși. Și iară, trecând prin Listra, Iconia și Antiohia Pisidiei, ei„ întăriră sufletele ucenicilor, sfătuindu-i să stăruiască în credință și învățându-i, că prin multe întristări se cuvine nouă să intrăm întru împărăția lui Dumnezeu“. Pe lângă aceasta în fiecare biserică hirotonisiră prezviteri, încredințându-le spre îngrijire turma din nou convertită. Din orașul maritim Atalia ei, însfârșit, merseră cu corabia la Antiohia și acolo la adunarea întregei biserici „istorisiră tot ce săvârșise Dumnezeu cu dânșii, și cum El a deschis ușa credinței păgânilor“ (Fapt. XIV, 27).

Un timp oarecare apostolii misionari se odihniră în pace de munca lor în mijlocul comunității creștinilor din Antiohia, care deși era formată din diferite popoare, atât iudei, cât și păgâni,

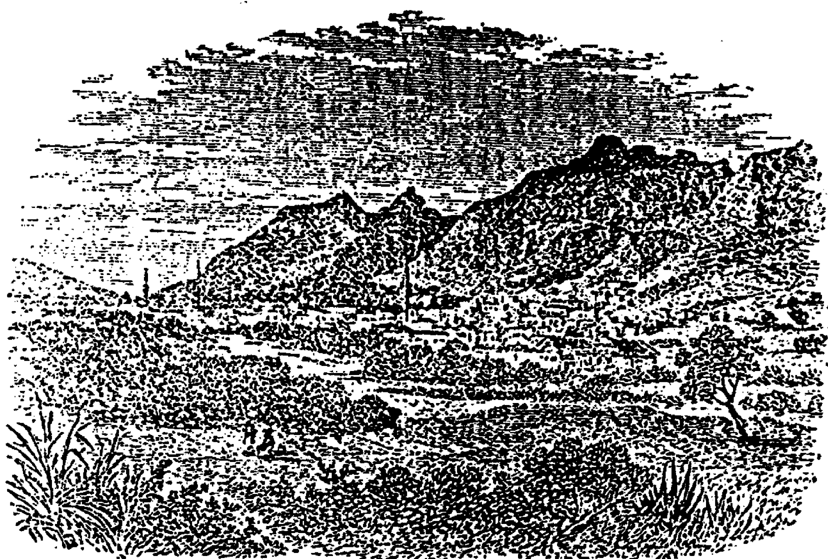
totuși, trăiau între dânșii în iubire frățască și în deplină armonie [1]). Deaceea pacea curând fu violată prin năpustirea unor frați mincinoși și primejdioși, cari sosind din Iudeea și fiind râvnitori extremi ai legii lui Moise, începură să învețe, că în împărăția lui Hristos nu poate să fie egalitate deplină între iudei și păgâni, și că acești din urmă, ca să se mântuiască, trebue numaidecât să treacă prin treapta iudaismului și să se supună tăerei împrejur. Acești râvnitori, evident, erau dintre acei convertiți, care intrase în biserică din partidul fariseesc puternic și, înbâcsiți fiind cu dospitura fariseiască, voiau ca și în biserica lui Hristos să se țină de părerile lor. O astfel de cerință amenința ca o mare primejdie, deoarece ar fi introdus o idee greșită despre raportul legii către Evanghelie, a lui Moise către Hristos, dând ideea despre aceea, cumcă meritul răscumpărător al lui Hristos a fost insuficient singur de sine și că el ar trebui complectat cu faptele legii lui Moise. Odată cu aceasta se viola egalitatea între creștini, pentru iudei se recunoștea avantajul, pe care nu-l aveau creștinii din păgâni, și pentru primirea căruia ei trebuiau să primească asupră-și sarcina tăerei împrejur și a celorlalte dispozițiuni ale legii străine lor. Contra unei astfel de rătăciri s'au ridicat apostolii Pavel și Varnava, ca principali binevestitori către păgâni. Firește s'a stârnit dispută, și deoarece ea amenința să violeze pacea bisericii, apoi creștinii Antiohiei hotărâră să trimită pe Pavel și Varnava la Ierusalim, ca acolo ei împreună cu apostolii și reprezentanții bisericii să discute această chestiune importantă. Pe cale, care străbătea Fenicia și Samaria, ei pretutindenea istorisiră despre convertirea păgânilor „și stârniră bucurie mare la toți frații". După sosirea la Ierusalim, ei au fost întimpinați cu bucurie „de biserică, de apostoli și de prezviteri, și vestiră tot ceeace făcuse Dumnezeu cu dânșii, și cum a deschis ușa credinții pentru păgâni". Dar creștini fariseici se aflau și aicea și începură să stăruiască, ca păgânii să nu fie primiți în biserică fără ca ei să primească iudaismul, că „trebue a-i tăia împrejur și a-i îndemna să păzească legea lui Moise". Atunci pentru deslegarea importantei chestiuni, apostolii recurseră la acel metod, care în urmă deveni metodul obișnuit al deslegării chestiunilor, ce se iveau în biserică, și anume convocară sinodul, care consta din apostolii aflători în Ierusalim, prezviterii bisericii și fruntașii poporului [2]). După o lungă discuție premergătoare se lămuri, că majoritatea e pentru egalitatea păgânilor și numai o parte neînsemnată dintre iudeii fariseici apărau necesitatea circomciziunei și în

1) Chestiunea despre raportul legii și a Evangheliei — Fapt. XV, 1—5.
2) Sinodul din Ierusalim — Fapt. XV, 6—31.

genere a legii lui Moise pentru toţi ceice intră în biserică. Atunscea se sculă ap. Petru, ca prin cuvântul său autoritar, să rezolve şi să hotărască lucrurile. El aduse aminte adunării, cum însuşi Dumnezeu la convertirea sutaşului Cornelie şi a casnicilor săi a hotărât lămurit această chestiune. El, văzătorul inimilor, le-a dăruit Duhul Sfânt în aceeaşi deplinătate, ca şi iudeilor ce au crezut şi, nefăcând nici o deosebire între dânşii, a curăţit inimile lor prin credinţă. „Ce dară voi acuma – se adresă apostolul către iudeii fariseici, – nu ascultaţi pe Dumnezeu, dorind să puneţi pe grumaz jugul, pe care nu l-au putut purta nici părinţii voştri, nici voi? Dar noi credem, că prin harul Domnului Iisus Hristos ne vom mântui, ca şi ei". Dovada aceasta a fost prea puternică şi eşi dintr'o gură prea cu mare autoritate, ca să mai poată fi contrazisă, şi toată adunarea tăcu şi „ascultă pe Varnava şi Pavel, cari au istorisit ce semne şi minuni a făcut Dumnezeu prin ei între păgâni". După aceea s'a ridicat apostolul Iacov, fratele Domnului, care după viaţa sa riguroasă se bucura de înaltă stimă chiar şi în mijlocul iudeilor. El arătă, că convertirea începută a păgânilor se află în deplin acord cu prorociile şi este una din lucrurile economiei Dumnezeeşti. Deaceea nici nu trebue a pune asupra păgânilor jugul legii. Pentru ei ajunge, dacă ei vor păzi cerinţele generale ale legii dreptăţii, cum este ea exprimată în „poruncile lui Noe" şi anume „dacă se vor înfrâna dela cele întinate de idoli, de desfrânare, dela mortăciuni şi dela sânge, şi de a nu face altora ceea ce nu voesc să li se facă lor". Glasul apostolilor triumfă. Soborul hotără chestiunea anume în acest senz şi trimise la Antiohia şi prin alte oraşe o epistolă circulară cu expunerea amărunţită a hotărârii sinodului. Şi creştinii, citind epistola, s'au bucurat, că în asemenea duh de frăţie şi iubire de oameni a fost deslegată chestiunea adânc interesantă despre primirea păgânilor în biserica creştină.

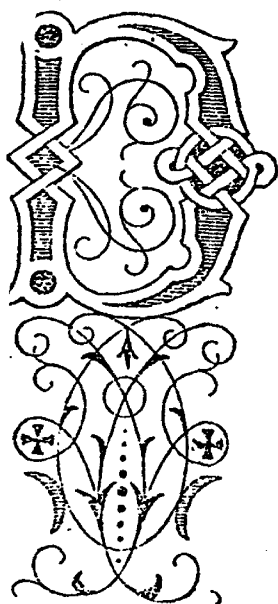
Moneta lui Antioh al Siriei

Vederea Antiohiei Siriei

CAPITOLUL VI.

A DOUA CĂLĂTORIE MISIONARĂ A AP. PAVEL.

upă întoarcerea apostolului Pavel la Antiohia, ca apostol principal al lumii păgâne, îi veni dorința firească să viziteze din nou bisericile întemeiate de dânsul și să se încredințeze de roadele propoveduirii sale. Și el plecă în adoua călătorie misionară a sa, care a fost însoțită de cele mai mari urmări pentru Biserica creștină [1]. Tovarășul său de astă dată a fost Sila sau Siluan, care, după cum se vede din înseși numele său roman era, se pare, ca și însuși apostolul, cetățan roman, avea legături cu lumea păgână și putea fi deci cel mai potrivit ajutător și colaborator al apostolului neamurilor.

Petrecut de dorințele de bine ale confraților, apostolii plecară din Antiohia mai întâiu de toate în Siria și Cilicia, unde au și întărit bisericile. După aceea ei au vizitat orașele Derbia și Listra și în urmă ap. Pavel își dobândi un nou colaborator, pe tânărul Timotei, care deveni ucenicul cel

1) A doua călătorie misionară a ap. Pavel—Fapt. XV, 40.

mai iubit și cel mai devotat al marelui apostol (Fapt. XVI, 1). Acesta era fiul văduvei Eunica, care, ca iudeancă evlavioasă, dar care fusese măritată cu un grec, dete fiului său o educație bună în frica lui Dumnezeu și în respect către cei mai bătrâni. Din copilărie el a studiat sf. Scriptură și atât după educație, cât și după caracterul său era om, capabil de orce sacrificiu pentru credință, și deaceea se prețuia tare mult de apostolul. Cu toată tinereța sa, el se hotărâ să întovărășască pe ap. Pavel în marea lui călătorie misionară și arătă mari servicii atât personal apostolului, cât și întregei Biserici creștine.

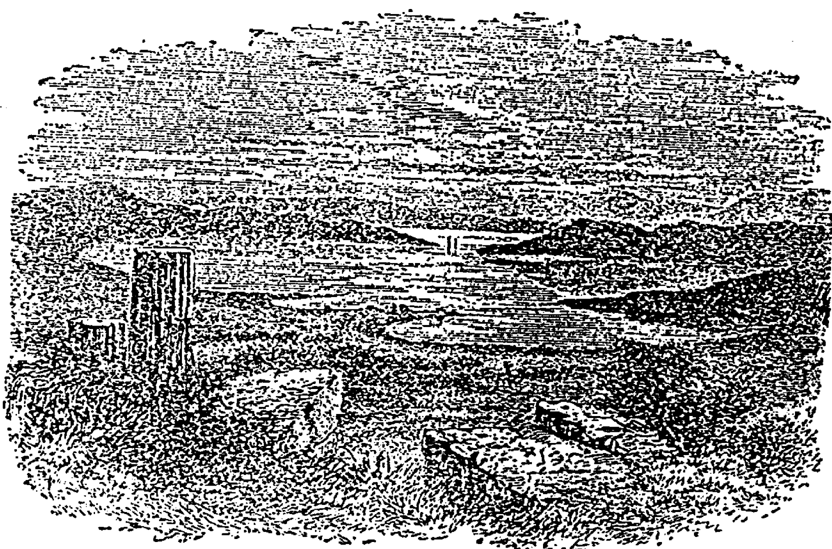
Din Listra ap. Pavel cu cei doi colaboratori ai săi plecă mai departe, și „trecând prin orașe, ei recomandară credincioșilor să păzască regulele puse de apostoli și prezviteri în Ierusalim. Și bisericile se întăriră prin credință și zilnic sporeau la număr". După aceea ei au trecut prin Frigia și Galatia, și în această din urmă țară a fost întemeiată biserica, către care ap. Pavel s'a adresat mai târziu cu o deosebită epistolă [1]). Populațiunea acestei țări se alcătuia din descendenții acelei mari oarde Celtice, care, eșind din vastele stepe ale Asiei Centrale, se mișcară prin Asia Mică spre Europa. Acolo ei sub numele de gali cu patru veacuri înainte de Hristos, au ars și au prădat Roma, iar în secolul al treilea umplură Grecia de norod cu grozave vărsări de sânge și de dărâmări barbare. O parte din ei se așezară și în podișul Asiei Mici. Acolo ei își însușiră limba greacă, din care cauză au început a se numi greco-gali, și deveniră adoratori fanatici ai Țibelei, mama zeilor, închinarea idolească a căria era însoțită de cele mai grețoase orgii, care aveau o mare putere de atracție pentru acest popor ușuratec. In Galatia apostolul a fost reținut un timp destul de îndelungat, mai ales de atacul unei boli deosebite, de care el adesa suferea, și a văzut în aceasta „boldul trupului", anume dat lui, ca el să-și vadă nimihnicia sa și să nu se mândrească. După o presupunere mai probabilă, aceasta era o puternică boală de ochi, care din când în când supunea pe apostol la grele suferințe, făcându-l cu totul lipsit de ajutor și de putința oricărei activități. Propoveduirea în Galatia a fost izbutită. Simțitori la tot ce era nou și bun, galatenii primiră repede Evanghelia și se botezară; dar nestatornicia lor pricinui apostolului nu puține amărăciuni de tot felul, contra cărora se și plânge el în epistola sa către dânșii.

Din Galatia drumul drept ducea în provincia vecină Bitinia

---

1) Epistola către Galateni.

și apostolii voiră să plece într'acolo: „dar Duhul nu le îngădui" (Fapt. XVI, 7). Lor le sta înainte un câmp mult mai vast și mai slăvit, și acesta a fost descoperit ap. Pavel în Troada. Cu acest oraș se legau amintiri istorice mari. Cu patru veacuri înainte de aceasta, marele cuceritor macedonean, trecând Helespontele pentru eliberarea popoarelor Asiei din jugul despotismului oriental, ce apăsa asupra lor, anume în acest oraș, care stătea pe locul vechei Troia, se lăsă în voia viselor despre o așa slavă, care ar fi întunecat slava marelui său străbun Ahile. Iar acum în acest oraș a fost o vedenie, care chiema pe ap. Pavel la o așa cucerire, care trebuia să întunece slava marelui cuceritor macedonean. Lui „i s'a înfățișat un bărbat macedonean, rugându-l: vină în Macedonia și ne ajută" (Fapt. XVI, 9). Acesta era strigătul lumii apusene, care ruga pe apostol, ca să vină să o elibereze de jugul necredinței și a păcatului, ce apăsa asupra ei. Poporul, care cândva conducea Europa la cucerirea Asiei cu armele, acum primul chiema la sine pe cuceritori cu acea armă duhovnicească, care pleca din Asia. Și apostolul răspunse îndată la chiemare. Văzând în aceasta chiemarea din partea Domnului de a binevesti acolo, el hotărâ să plece în Macedonia. In timpul acesta între alții se alătură la dânsul Luca, doctorul iubit, care ajutând apostolului prin meșteșugul său medical la neputințele lui trupești, hotărâ să-l urmeze și în marea lui călătorie în Europa.

Situația geografică a Troadei

Suindu-se în Troada pe o corabie, propoveduitorii peste două zile sosiră în orașul grecesc Neapole și deacolo se îndreptară către orașul principal Filipi, al Macedoniei orientale[1]). Cu

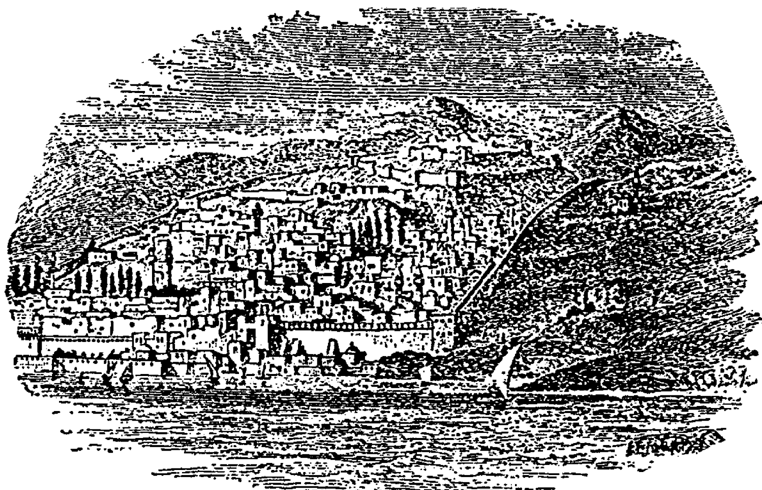
1) Propoveduirea dela Filipi — Fapt. XVI, 12—40.

orașul acesta sta în legătură amintirea despre înfrângerea lui Brutus și Casie, ultimii apărători ai republicei Romei. In amintirea acestui eveniment August a întemeiat colonia romană aproape de localitatea orașului vechiu, întemeiat de marele macedonean, și colonia aceasta a crescut într'un mare oraș, care a avut dealtmintrelea un caracter mai mult militar decât comercial. Populația lui consta din greci și coloniști romani și printre ei era deasemenea și populațiune iudaică, dar așa de puțină, încât nu aveau nici măcar o sinagogă, ci era numai o casă de rugăciune afară din oraș, lângă râu. Sâmbătă acolo se și duseră apostolii, și acolo propoveduirea lor fu încununată prin convertirea unei femei bogate din orașul Tiatira, anume Lidia, care făcea negoț în diferite orașe cu purpură, mai ales cu materii pentru purpură. Convinsă de predica ap. Pavel, ea se boteză cu toți casnicii săi și arătară apostolului și însoțitorilor lui cea mai aleasă ospitalitate. Dar acest început bun al propoveduirii în Macedonia, curând a fost întunecat de un eveniment foarte neplăcut. Păgânismul grec în acest timp își pierduse deja puterea sa reală și credința în zeii Olimpului cedase locul unui oarecare amestec jalnic și superstiții, în care caz ultima devenise cu atât mai jalnică, că se iviseră nu puțini amatori ai îmbogățirii ușoare pe contul ușurătății credinței mulțimii. Cu asemenea împrejurare a și trebuit să se întâlnească apostolii. Pe cale, spre casa de rugăciune, ei întâlniră o servitoare, care, după convingerea poporului, era stăpânită de duh pitonicesc, de felul acela, prin care se distingeau vestitele pitii delfice. In realitate nefericita era stăpânită de diavolul, dar ea era vestită prin pretinsele preziceri ale sale și aducea prin aceasta mare venit stăpânilor săi.

Orașul Filipi

Simțind prezența unor oameni, cărora li era dată puterea a izgoni dracii, ea începu să urmeze nedespărțit pe apostoli, repetând necontenit: „acești oameni sunt robii Dumnezeului celui preaînalt, care ne vestesc calea mântuirii“. Așa s'a continuat câteva zile, și fiindcă ea împedecă propoveduirea, apoi ap. Pavel cu numele lui Iisus Hristos izgoni dracul dintr'însa, ea se vindecă și încetă de a mai prevesti. Dar această vindecare a servitoarei stârni o extremă indignare în stăpânii ei, deoarece ei se lipsiră de un bun

venit. Și iată ei cu furie se năpustiră asupra apostolilor, îi târâră în piață la căpetenii și-i învinuiră că ei, fiind iudei, turbură orașul și propoveduesc obiceiuri, pe care romanii nu trebue nici să le primească, nici să le plinească. Vulgul orașului stătu de partea lor, și din pricina lui ne cercetându-se lucrurile, urmară și voevozii orașului, care „rupând hainele de pe dânșii, porunciră să fie bătuți cu toege. Și dându-le multe lovituri, îi aruncară în temniță, poruncind gardei temniței să-i păzească bine". Conchizând din asemenea poruncă, că arestații sunt vinovați de vreo nelegiuire mare, temnicierul îi aruncă în încăperea cea mai dela fund a temniței și afară de asta porunci să le pună picioarele în butuci, adecă în bârne, care aveau cinci găuri, în care se vârau mânele, picioarele și gâtul criminalilor. Temnicierul de data asta vârî apostolilor

Orașul Tesalonic

în butuc numai mânile, dar și asemenea situație după bătăile suferite în piață, era chinuitor de grea. Dar marii evanghelizatori nu căzură cu duhul, și în curgerea nopții făcură să răsune pereții întunecoși ai temniței de cântări dulci, pe care fără să vrea fură ascultate de toți întemnițații. Și iată că, chiar în miezul nopții, se făcu deodată cutremur de pământ, așa că se clătinară temeliile temniței. Din pricina grozavei zguduituri, ușile temniței se deschiseră, lanțurile arestaților se rupseră din belciugile din păreți (Fapt. XVI, 26). Trezit din somn și văzând ușile temniței deschise, căpetenia temniței își scoase repede sabia și voi să se ucidă, socotind, că arestații lui fugise, pentrucă în asemenea caz el însuși trebuia să răspundă pentru ei cu viața sa. Sinuciderea în acel timp era refugiul obișnuit din fața nenorocirii, și în Filipi, poate, s'ar fi considerat nu numai o procedare firească, ci și eroică. Ap. Pavel totuși observă imediat intențiunea sa și, totdeauna posedând la per-

fecție stăpânirea de sine chiar și în primejdie, îi strigă tare: „Să nu-ți faci nici un rău, căci noi suntem toți aicea". Toate aceste împrejurări: cutremurul de pământ, desfășurarea groazei fără de veste, elanul de bucurie, care-l oprise dela sinucidere, răbdarea modestă și ertarea liniștită din partea arestaților, — deodată topi inima acestui om. Cerând lumină, el se aruncă în interiorul temniței și în stare de agitație se aruncă la picioarele lui Pavel și Sila. După aceea scoțându-le picioarele din butuci și scoțându-i din camerele cele din fund, el esclamă: „Domnii mei, ce să fac, ca să mă mântuesc?" Insuși tonul vorbirii arăta într'însul un profund respect. Și apostolii răspunseră: „Să crezi în Domnul Iisus Hristos și te vei mântui tu și casa ta". Adânc mișcat, căpetenia temniței adună îndată toată familia sa, spălă arestaților ranele și, primind primele lecțiuni ale adevărului evangelic, se boteză cu toată casa sa. Asemenea întorsătură a lucrurilor turbură extrem pe voevozii orașului, și aceștia, temându-se de oarecare răzbunare pentru asprimea de ieri, trimiseră lictorii cu porunca să petreacă pe apostoli cât mai repede din oraș. Dar apostolul Pavel voi să dea și voevozilor lecție de prudență pentru viitor. Trimițind lictorii după înseși voevozii, apostolul le spuse sever: „Pe noi, cetățeni romani, fără judecată ne-au bătut public și ne-au aruncat în temniță, iar acum pe ascuns ne dau drumul; nu, să vie și să ne scoată ei singuri". Lictorii plecară cu această veste la voevozi, și vestea asta aruncară pe acești din urmă nu în puțină spaimă. După ignoranța, deprinderea și trufia lor de voevozi, ei săvârșise o strigătoare călcare a legii romane. Ei osândiseră doi cetățeni romani, nedându-le dreptul legal la judecată publică și, osândindu-i, jicniseră înaltul drept și privilegiul cetățeniei prin scoaterea la rușinosul stâlp și prin biciuire. Prin aceasta ei violase legea romană înaintea ochilor întregului vulg al forului, și pe lângă aceasta în prezența persoanelor, din care unele cel puțin cu totul putuseră să se amestece în treabă și să denunțe despre toate acestea autorităților superioare. Prin procedarea lor ei jicniră public maestatea Romei. Ei erau amenințați de o extremă neplăcere să fie însuși trași la judecata proconsului cu răspundere pentru această strigătoare nelegiuire: de aceea ei se grăbiră să-și ceară ertare dela apostoli și-i rugară să plece cât mai repede din oraș. Dar apostolii, simțind că au mare dreptate ca cetățeni romani, nu împliniră deodată această rugăminte a josnicilor voevozi, ci plecară la casa ospitalieră a Lidiei, învăță acolo pe creștinii adunați, și după aceea părăsiră cu pace orașul.

Părăsind orașul Filipi, apostolii misionari străbătură orașele

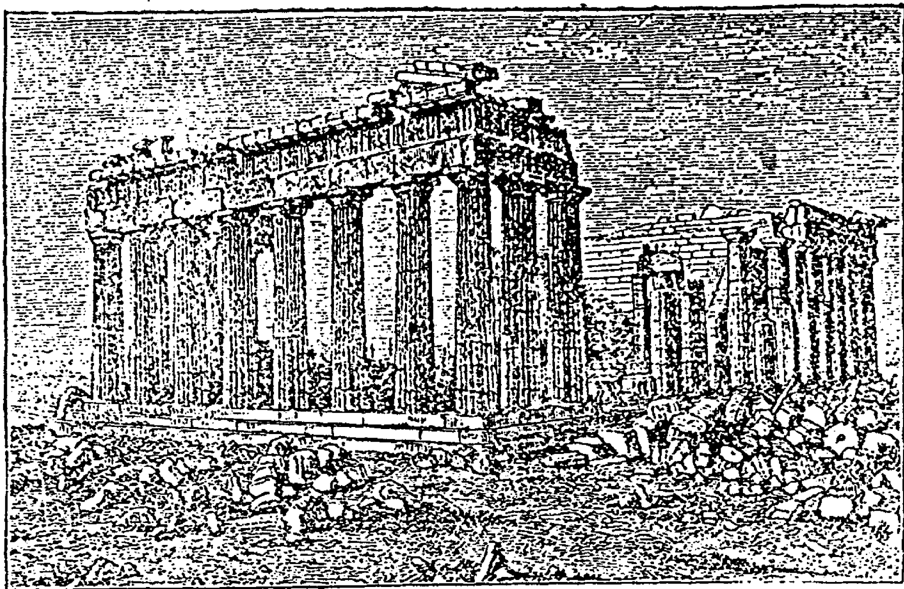
Amfipoli și Apolonia, cu care stăteau în legătură unele din marele evenimente ale istoriei grecești, și după aceea sosiră la Tesalonic, care era capitala întregei Macedonii și totodată rezidența proconsului roman. In acest oraș era sinagogă, în care au și propoveduit apostolii iudeilor și păgânilor prozeliți, dovedind și descoperind pe temeiul sf. Scripturi, că „Hristos trebuia să pătimească și să învie din morți, și că acest Hristos este Iisus, pe Care îl și propoveduiau ei". Mulți din ascultători, cu deosebire greci și din femeile renumite, au crezut; dar asemenea izbândă din nou stârni ură printre iudeii necredincioși. Aceștia ademeni vulgul orașului și cu dânsa tăbărâră asupra casei unui însemnat creștin, anume Iason, unde găzduiau apostolii, îi târâră în piața orașului și răcneau, că „acești turburători a toată lumea au venit și aicea; iar Iason i-a primit: și ei cu toții se poartă contrar poruncii Cezarului, cinstind pe alt rege, Iisus". Dar dușmanii nu izbutiră să-și ajungă scopul lor. Autoritățile orașului cercetând lucrurile, găsiră pâra neîntemeiată și eliberară pe acuzați. Totuși agitația în oraș era așa de mare, încât apostolii nu găsiră posibil să-și continue propoveduirea lor și sub vălul nopții părăsiră Tesalonicul și se îndreptară în Veria, orașul cel mai apropiat de aicea, și numai Timotei rămase vremelnic în Tesalonic pentru întărirea nouilor convertiți la credință.

In Veria era deasemenea o mică populație iudaică, dar acești iudei erau „mai chibzuiți la minte" decât tesalonicenii, și ap. Pavel a putut să se odihnească între ei de sguduiturile prin care trecuse. După obiceiu, el propoveduia în sinagogă, și verienii nu numai nu-l împedecară în această privință și nu respinseră Evanghelia propoveduită cu fanatism orb, cum se petrecuse în alte locuri, ci și ei înșăși zilnic și cu sârguință urmară sf. Scriptură, ca să verifice dovezile și citațiile ap. Pavel cu mărturia orginală a cuvântului lui Dumnezeu. Din cauza aceasta se ajunse la aceea, că precum grecii, așa și mulți din iudei au crezut, - nu numai bărbații, ci și femeile din cele mai onorate clase. Printre acești vereeni buni la suflet, apostolul de bună samă, a petrecut câteva săptămâni în pace, pentrucă în timpul șederii acolo ap. Pavel de două ori îi veni în gând să meargă iară către iubiții săi tesaloniceni. Imprejurări neprevăzute însă împedecară aceasta (1 Tesal. II, 18), și situația acestei biserici prigonite așa de mult preocupa duhul lui, sau din Vereea, sau în urmă din Atena, el a trimis iară la dânșii pe Timoteiu, ca să-i raporteze despre starea ei. In Veria, în persoana lui Sopatru a fost dobândit un prieten devotat

și credincios, care i-a arătat servicii însemnate atât personale apostolului, cât și operei creștinismului în genere.

Dar, negreșit, nu se putea nădăjdui, ca tot așa de bine să meargă și în viitor, cu deosebire când vestea despre izbânda propoveduirii ap. Pavel în Veria ajunse la sinagoga tesaloniciană. Numele urât al lui Pavel asemenea unei scântei, aprinse furia răutăcioasă a iudeilor, și ei trimiseră numaidecât deputați, cari să ațâțe vulgul și în Vereea contra ap. Pavel. Ap. Pavel primi din vreme veste despre aceasta dela unul din prietenii săi devotați. A se opune acestei dușmănii stăruitoare și înverșunate, care acum prigonea pe propoveduitori din oraș în oraș, nu era nici o putință. Și deoarece era limpede, că Pavel, iar nu Sila, era obiectul principal al prigoanei, atunci se hotărî de către ei, că Pavel trebue să plece iară din oraș, iar Sila și cu Timotei decurând alipit la ei, cari erau colaboratorii săi, în timpul șederei lor în Vereea, trebue să rămână acolo, ca să aibă grijă de nevoile bisericei și să ude acea sământă bună, care începuse să crească acolo. Primejdia vădit era mare, și depărtarea s'a săvârșit grabnic și, probabil, sub vălul nopții. Așa domnul lumii acesteea urmărea cu furie pe marele propoveduitor al împărăției lui Hristos; dar nici el nu știa, ce lovitură gătise stăpânirei sale asupra lumii, când el cu așa furie și grăbire prigonea pe apostolul neamurilor chiar în înseși centrele păgânismului celui mai cult. Confrații petrecură pe ap. Pavel pânăla malul mării, și acolo el se urcă pe o corabie, care îl duse în capitala întregei omeniri civilizate a vechimei, adecă la Atena.

Ruinele templului Minerva în Atena

CAPITOLUL VII.

APOSTOLUL PAVEL IN ATENA ȘI CORINT.

ând corabia se opri la debarcaderul renumitului port al Atenei – Pireu și înaintea privirilor apostolului neamurilor se desfășura vestitul oraș, atunci nu e greu de închipuit, ce șuvoi de cugetări străbătu sufletul ap. Pavel. Inaintea lui se întindea orașul, slava căruia clocotea în toată lumea, și singur numai numele lui umplea de entuziasm pe orce om cult. Incă din școală Saul desmerda, poate, gândul să viziteze acest centru al erudițiunii universale, către care curgea pentru complectarea culturii tineretul din toate marginile lumii. Acum acest vis se realizasă, – dar sub ce formă? Actualul Pavel venise aicea nu să învețe el, ci să învețe pe alții. . . . Pe fiecare l-ar fi turburat această tăioasă deosebire de situație; dar acela, care era îmbrăcat cu putere de sus și neînfricat mergea întru întimpinarea tuturor primejdiilor, și chiar a morții, propoveduitorul de Dumnezeu insuflat al crucii, păși curajos în orașul filosofic[1]).

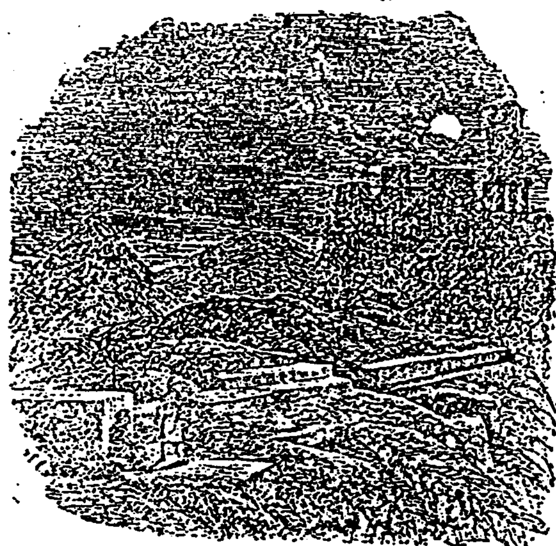
1) Predica ap. Pavel în Atena — Fapt. XVII, 16—34.

Trecând pe ulițile orașului, apostolul cu mirare privea la bogăția și variația monumentelor lui istorice și artistice. Toate aicea aminteau viu mărețele figuri ale unui mare trecut. Pe ulițe și prin piețe se aflau statui de ale marilor bărbați și eroi; dar alăturea de acestea, privirea ageră a apostolului, observă o mulțime și de acele statui, care reprezentau zei: înaintea acestora fumegau jertfelnice. Asemenea statui cu capiști anexate la ele erau așa de multe aicea, încât ap. Pavel se turbură cu duhul. Dar încă și mai mult s'a turburat duhul lui, când el luă seama, la atenieni: unii cu respect se plecau în fața idolilor, alții cu zâmbet sarcastic treceau pelângă dânșii, și asupra tuturora era imprimată pecetea oarecărei deșărtăciuni și ușurătăți. „Nu, atenienilor, – zicea parecă în sine turburatul apostol, – voi nu sunteți lumina lumii, ci întunerec pentru dânsa! Nu înzadar un înțelept glumeț a aprins făclia în amiaza mare, ca cu ajutorul ei să găsească printre voi măcar un singur om“ . . . Privirea tristă a apostolului cutrieră rândurile de jertfelnice fumegânde ale nepriceperei omenești; asupra unuia din jertfelnice privirea lui opri atențiunea sa inscripția de pe dânsul, carele glăsuia: „Dumnezeului celui necunoscut“. Fața apostolului se lumină, și el înțelese numaidecât, că și sufletul păgânilor atenieni căuta pe adevăratul Dumnezeu și inconștient se închinau Lui sub forma acestui „Dumnezeu necunoscut“. Aceasta încurajă pe apostol și, ca și cum ar fi simțit în sine un nou curent de putere vie, merse repede în piața orașului.

Piața ca de obiceiu era plină de popor: Unii se adunau aicea pentru treburi comerciale; alții, din curiozitatea de a afla câte ceva nou; alții, ca să asculte pe filosofi, cari tot aicea, fluturându-și părul lor lung și desfăcându-și largile lor mantii, întrețineau discuțiuni filosofice și-și expuneau ideile lor filosofice. Filosofia în acest timp se afla deja în deplină decadență, și așa numiții filosofi, nedând nimica nou, se ocupau numai cu povestiri deșarte ale doctrinelor marilor lor înaintași, pe cari le alterau până întru atâta, încât totul se prezenta, după expresia lui Cicerone, cu susu în jos. Deaceea când ap. Pavel păși cu predica sa asupra învățăturii, care minuna prin noutatea, originalitatea și vitalitatea sa, apoi ea deodată atrase asupra sa atențiunea și mulți începură să asculte. Incurajat de succes, apostolul, nefiind încă în sinagogă pentru convorbirea cu iudeii, începu să meargă zilnic în piață și zi după zi se adunară tot mai mulți ascultători împrejurul propoveduitorului de Dumnezeu inspirat. Insfârșit începură să ia aminte la predica lui și unii din filosofi, care de bună samă rămăseseră fără ascultători. Răutatea și ciuda fierbea într'înșii con-

tra necunoscutului propoveduitor; dar totuși curiozitatea birui ciuda, și începură după mulțime să asculte predica îndrăsnețului necunoscut, care se hotărâse să rivalizeze cu dânșii. Dar predica inspirată a lui se revărsa ca un curent puternic asupra mulțimilor și în fine, prin o putere minunată, pironi atențiunea poporului: gloatele părecă muțise și liniștea mormântală era cea mai bună aprobare a predicii apostolului în locul zgomotoaselor aplauze, cu care de obiceiu mulțimea distrată și fără ocupație răsplătea cuvântările umflate ale filosofilor. Filosofii cu ură ascunsă priveau influența neobișnuită a învățăturii necunoscutului propoveduitor asupra mulțimilor; dar, curios, că ei, înțelepții, nu puteau nimic înțelege dintr'însa. Tot depozitul științii lor filosofice nu le da puterea de a pricepe noua învățătură, asemenea căria ei nu întâlniseră nici la Platon, nici la Aristotel, nici la Epicur, nici la Zenon, nici la ceilalți stâlpi ai filosofiei cari, după părerea lor, epuizase până la fund toată marea înțelepciunii. Stoicii și epicureii, cari erau în mulțime, și cari până atuncea se dușmănise între dânșii, acum se privirâ spre mare mirare, silindu-se să găsească unul la altul deslegarea enigmei uimitoare pentru ei. Dar privirile unora și ale altora exprimau numai o nedumerire tâmpă. Un curent mut de ciudă îi străbătu. Unii din cei mai îndrăzneți filosofi se încercară să intre în discuție cu apostolul și să oprească cuvântarea lui prin obiecțiuni; dar obiecțiunile ca niște cărbuni aprinși se întorceau și cădeau asupra capetelor lor; în cuvântarea apostolului ei nu aveau nimic corespunzător. Ascunși în mulțime, ceice făceau obiecțiuni iar cădeau în nedumerire, discutau între dânșii: „ce vrea dar să spună acest vânturător de cuvinte?“ Astfel „acești nebuni în înțelepciunea lor“, voiau prin numiri rușinoase să înfiereze pe marele propoveduitor al învățăturii evangelice; dar nu-și acoperiră ei prin aceasta nebunia lor, ci ea încă și mai limpede se vedea de sub exteriorul lor filosofic. Alții, se pare, au ascultat mai mult noua învățătură și ziceau: „Se pare că el propoveduește despre niște zeități străine“, dar în aceste cuvinte răsuna o notă răutăcioasă. Cum? Acest obraznic venetic nu se gândește că turbură conștiința poporului? El nu cinstește pe Minerva, ocrotitoarea sacră a orașului; nu recunoaște zeii preamăriți ai poporului, templele și statuile cărora împodobesc cu mulțimea lor ulițile și piețile! El îndrăsnește să zdruncine credința poporului! El este turburătorul religiei statului și al ordinei statornicite. El este răzvrătitorul poporului și al tineretului . . . Cu așa limbă răutăcioasă — vicleană grăiau aceia din filosofi, pentru a cărora ambiție josnică nu prețuia nimica a recurge la mijloacele cele

mai necinstite, numai ca să înlăture pe uriciosul rival. Unul din cei mai mari și mai virtuoși filosofi ai lumii vechi, Socrate, a fost nevoit să bea cupa cu otravă anume acuzat ca dărâmător al credinței poporului și răzvrătitor al tineretului . . . Orbiți de răutate, înțelepții ar fi fost gata să se răfuiască aicea pe loc cu propoveduitorul necunoscut lor, dacă nu s'ar fi temut de popor, care mai bine decât ei pricepeau cu sentimentul lor simplu, adevărul propoveduit lui și putea să se răzbune grozav pentru jignirea propoveduitorului iubit. In vederea acestora urâtorii plini de răutate, dosind răutatea lor sub curiozitatea nevinovată, poftiră pe ap. Pavel în areopag, ca acolo să expună mai amărunțit în fața conducătorilor poporului noua sa învățătură. Nu-și aduseră oare ei aminte tainic acum, că anume în acest tribunal suprem, care demasca pe sofiștii asemenea lor, înțeleptul cândva a fost silit să bea cupa omorâtoare?

Rüinele Ariopagului

Pe dealul stâncos de vizavi de Necropole, sub cerul deschis, se adună sfatul suprem, areopagul. Pe băncile săpate în stâncă se așezară membrii ariopagului — și anume cetățenii orașului, slujitorii statului, comandanții, filosofii și poeții. Pe coastele dealului și în valea vecină se îngrămădi poporul. In mijlocul piaței, formată de scaune, se ridicau una în fața alteia două pietre masive: la ședințele formale de judecată pe una din ele stătea acuzatul, iar pe ceialaltă acuzatorul [1]). Pe una din ele, cum se poate crede, acum a fost așezat ap. Pavel. Privirilor lui se prezenta strălucita adunare, nevăzută de dânsul niciodată până atuncea. Deasupra lui se întindea cerul senin, de unde el auzise cândva glasul dumnezeesc, care-l chiemase la slujirea apostolică. Apostolul simți în inima sa focul dogorâtor al râvnei apostolice. Cuprinzând adunarea, cu o privire înflăcărată pătrunzătoare, înaintea căreia fără să vrea a trebuit să tresară inima filosofilor vicleni, apostolul începu cuvântarea. „Atenieni", — esclamă el și adunarea își încordă auzul, — „după toate văd, că voi pare că ați fi cu deosebire religioși și iubitori

1) Scaunele și vederea generală a locului ședinței areopagului s'au păstrat și până acum. Mai amărunțit vezi în suplemente.

de Dumnezeu. Căci trecând și privind cele ce voi cinstiți, eu am găsit și un jertfelnic, pe care e scris: Dumnezeului celui necunoscut. Pe acesta anume, pe care voi neștiindu-L, îl cinstiți, îl propoveduesc eu vouă". Fețele celor prezenți se încordară de mirare. Cuvintele necunoscutului propoveduitor răsunau a așa încredințare și a așa putere, de care nici umbră nu prezentau cuvântările neguroase ale filosofilor; și în acelaș timp atingeau așa de aproape pe toți auditorii, încât toți se priviră între dânșii. Nu s'a sculat oare între ei marele Platon, care numai singur putea să vorbească cu asemenea putere și în așa limbă, că prin ea pare că ar vorbi însuși zeii, dacă s'ar pogorî pe pământ? Sau nu s'a renăscut între ei Demostene cel puternic la limbă, de cuvântările căruia se cutremurau regii? Cuvântarea apostolului răsuna ca și cuvântările acestor eroi ai elocvenței grecești. Inaintea strălucitei adunări a areopagului în adevăr era Platon, dar Platonul înaltei filosofii evanghelice, *era* în adevăr Demostene, dar Demostenele cuvântului dumnezeesc. Insă pentru unii auditori și anume pentru filosofi, ca un grozav tunet al ironiei răsunară aceste cuvinte ale oratorului. Ei, acești înțelepți trufași și orgolioși, cari străluciau prin o frazologie goală și nefolositoare nimănui, cu nedumerirea tâmpă se opriră înaintea tainicei inscripții de pe jertfelnic și nu putură da răspuns la instinctiva întrebare a cugetării poporului; și iată s'a ivit un propoveduitor, care cu îndrăsneață încredere și cu putere neînfrântă deslegă enigma. Răutatea cu o nouă furie se aprinse într'înșii; dar această răutate era acum cu totul neputincioasă: apostolul prin un singur cuvânt o lipsi de bază juridică, spunând, că el propovedueşte nu niște zei străini, ci numai varsă lumină cunoștinței asupra acelui Dumnezeu, căruia poporul inconștient se închină deja. Judecata pregătită așa de viclean contra vestitorului adevărului divin cu toată puterea osândirei se prăbuși asupra vrășmașilor lui.

Intre acestea, inspiratul propoveduitor continuă cuvântarea sa. Ca un curs limpede al unui izvor dătător de viață curgea ea din gura lui și înviora mintea și inima ascultătorilor. Aceasta era o profundă filosofie, necunoscută lor până atuncea, dar în acelaşi timp ea era simplă pentru înțeles și cu o putere neînfrântă influența asupra inimii. Aceasta era o cuvântare simplă, dar în acelaşi timp fiecare cuvânt al ei ca fulgerul străbătea sufletul celor ce o ascultau și vădit se întipărea pe fețele lor. Cu o limpezime neobișnuită expunând ideea înaltă despre Dumnezeu, până la care te miră de îndrăsniseră să se ridice cei mai mari înțelepți ai lumii vechi, și arătând pe temeiul anumiților poeți populari toată

nebunia adorării idolilor celor făcuţi de mâna omenească, apostolul în fine trecu la propoveduirea Domnului celui ce l-a chiemat pe dânsul la slujirea apostolică, căria el şi-a închinat tot geniul său, toată viaţa sa. „Aşa dară, zicea el, părăsind vremile neştiinţei, Dumnezeu acum porunceşte tuturor oamènilor de pretutindenea să se pocăiască. Căci El a rânduit ziua, în care cu dreptate va judeca lumea, prin bărbatul predestinat de Dânsul, dând adeverinţe tuturor, înviindu-L din morţi"... Deodată în areopag se produse agitaţie: auzind de învierea din morţi, următorii filosofiei epicureice nu mai avură putere să mai păstreze liniştea; ultimile cuvinte din gura inspiratului apostol ca nişte săgeţi de foc se înfipseră în inimile lor corupte de filosofia senzuală şi deschiseră înaintea lor un tablou înfricoşător al dreptei răsplătiri pentru acel abuz de păcate, în care se petrecuse toată viaţa lor, condusă de principiul senzual grosier: să mâncăm şi să bem, căci mâne avem să murim. Dar ca să ascundă de cei prezenţi durerea lor de inimă, ei o acoperiră sub ironie, şi începură să râdă de învăţătura grozavă pentru nelegiuire. Asupra stoicilor această învăţătură da o impresie mai liniştitoare, şi ei nu se dădeau înlături să-l mai asculte încă, dar, folosindu-se de turburare, cu indiferenţă şi poate nu fără ironie, ziseră apostolului: „despre asta te vom mai asculta altă dată", şi negreşit nu s'au silit să mai găsească această vreme.

Turburarea în adunare continuă. Văzând neputinţa de a continua propoveduirea, apostolul eşi din areopag. Curând se împrăştiă şi toată adunarea, şi băncile de piatră ale membrilor areopagului, tot aşa de vârtoase, ca şi inimile lor, iarăşi se goliră. Deci, se poate oare să fi rămas sterp cuvântul apostolului? – Nu! Cuvântul lui Dumnezeu este viu şi activ: el căzu adânc în inimile unora din cei ce asistaseră şi aduse roada sa. „Oarecari bărbaţi, alăturându-se la ap. Pavel, au crezut; printre aceştia a fost Dionisie Ariopaghitul şi o femee, cu numele Damar, şi alţii cu dânşii". Acesta a fost primul trofeu al Evangheliei în centrul păgânismului filosofic. Astfel a fost prima întâlnire a Evangheliei cu păgâna filosofie. Deja la prima întâlnire cu dânsa stăpâna indiscutabilă până atuncea a minţilor s'a turburat şi imediat simţi puterea groaznică pentru dânsa a necunoscutului nou venit. Dar turburându-se, ea nu voi să-şi plece deodată înaintea ei steagul. Incă cinci veacuri întregi ea se sili să-şi susţină steagul său în numele păgânismului şi a înţelepciunei lui: dar viermele timpului toci neobosit arborele acestui timp, şi el însfârşit se prăbuşi, plecându-se la picioarele crucii.

Din Atena ap. Pavel se îndreptă spre Corint [1]). In starea de atunci, acesta era încă un oraș mai însemnat decât Atena, deoarece anume el se considera rezidență principală romană a Greciei. Spălat de două mări: de o parte de marea Ionică, iar de alta de Egeea, Corintul unea în sine luxul Asiei, cu cultura Europei. Din cea mai adâncă vechime el era renumit cu artele și științele sale. Dărâmat în anul 146 a. Hr. de comandantul roman Mumie, el a fost construit din nou de Cezar și deveni capitala Ahaiei, și către acest timp iarăși ajunsese strălucirea sa anterioară. Climatul său minunat, bogățiile, cari curgeau dela răsărit și dela apus, marea aglomerațiune de străini și de negustori, – toate acestea ajutară la moleșirea extraordinară și împreună cu aceasta la destrămarea moravurilor, prin care era renumit Corintul nu numai în toată Grecia, ci și în toată lumea. Cultul nerușinat al Afroditei se afla acolo în plină înflorire, și „felurile de trai corintene" intrară chiar în proverb pentru designarea celui mai neînfrânat desfrâu. Alăturea cu cea mai rafinată bogăție se altoi cea mai jalnică sărăcie, care deasemenea era molipsită de viciile dominante, și mulțimea poporului din Corint prezenta acea grozavă prăpastie de cădere întunecată, până la care poate să ajungă omul. Pentru a întemeia Biserica lui Hristos în această împărăție a păcatului și a corupțiunii, se cerea nu numai cuvântul inspirat al unui astfel de propoveduitor, cum era ap. Pavel, ci și vădit ajutorul de sus, și minunea morală.

Vederea Acropolei din Corint

Cu propoveduirea sa ap. Pavel nu se adresă aicea claselor înalte culte, care în Atena își arătase îndeajuns înțelepciunea împetrită în pretinsa filosofie, ci către acei jalnici decăzuți ai societății, cari mai mult ca orcine aveau nevoe de mângâerele Evangheliei. Activitatea lui se începu în mijlocul meseriașilor mărunți, cari constau parte din iudei, și prima roadă a propoveduirii a fost convertirea la credință a familiei lui Achila și Prischila care, fugind din Roma din pricina decretului împăratului Claudie pentru izgonirea iudeilor, sosiră în Corint și începură să se ocupe cu mese-

1) Propoveduirea în Corint — Fapt. XVIII, 1–17.

ria modestă a facerei de corturi. Convertirea acestei familii fu un mare bine pentru apostol. El se împrieteni cu dânșii pentru toată viața, găsi la ei locuință, ba chiar și lucrau împreună cu dânșii, câștigându-și prin aceasta pânea de toate zilele. Sâmbăta se ocupa cu predica în sinagoga iudaică și câștigă încă vreo câțiva următori și printre dânșii pe Crisp, șeful sinagogii. Dar fiindcă iudeii Corintului în genere se refereau dușmănos către apostolul, apoi el, „scuturându-și hainele sale, zise: sângele vostru asupra ochilor voștri, eu sunt curat; de acum mă duc la păgâni". Din acest timp el părăsi sinagoga și se adresă esclusiv către păgâni cu predica sa, printre care și avu o mare izbândă. Printre convertiții dintre păgâni erau cunoscuți în urmă Gaia și Stefan, cari s'au distins prin adevărată ospitalitate creștinească și prin o filantropie plină de dragoste (Rom. XVI, 23; 1 Cor. XVI, 15-17). Ca loc al adunărilor lor, apostolul alese casa unui oarecare Iust, care se afla lângă sinagogă, și acolo a fost primul templu de rugăciune și de adunări ale creștinilor corinteni. Raportul dușmănos al iudeilor, pentru un timp, duse pe apostolul la îngrijorare, și el voi să curme predica sa; dar spiritul său fu întărit prin o arătare de noapte a Domnului, Care-i zise: „Nu te teme, ci vorbește și nu tăcea; căci Eu sunt cu tine, și nimenea nu-ți va face rău; pentrucă Eu am mulți oameni în acest oraș". Această vedenie liniști și încurajă pe apostolul, și el rămase în Corint o jumătate de an, învățând pe locuitorii lui cuvântul Domnului.

Dar răutatea iudeilor nu slăbi și cu trecerea timpului se aprinse până la imposibil, mai ales când ei își văzură neputința lor de a rezista contra dovezilor de neînvins ale apostolului, distrugând cele mai tari convingeri ale lor și orce nădejde a lor. Ei se folosiră de prima ocazie, ca să-și răzbune pe neplăcutul propoveduitor[1]). In acest timp în Ahaia a fost numit nou proconsul Galion, fratele vestitului filosof Seneca și asemenea lui om în cel mai înalt grad cult și uman. Folosindu-se de neexperiența sa și contând pe oarecare nepedepsire, iudeii produseră răzvrătire; înșfăcară pe ap. Pavel și-l târără în piață, cerând dela proconsul să fie judecat după acuzația, că el „învață pe oameni să cinstească pe Dumnezeu nu după lege". Deși împăratul Claudie izgonise pe iudei din Roma, dar religia lor era totuși religio licita, adecă permisă din partea statului; dar religia „acestui om", cum insistau ei, deși putea intra sub denumirea iudaismului, era cu totul neiudaică, aceasta ar fi fost o prefacere falsă a iudaismului și, îndreptându-se contra legii

1) Ap. Pavel în fața tribunalului lui Galion — Fapt. XVIII, 12 — 17.

lui Moise și prin aceasta devenea religio illicita, religie nepermisă. Aceasta era acuzația, în care cu ghivalt insistau iudeii, și îndată ce aceasta se lămuri, ap. Pavel era gata să pășească la apărarea proprie. Dar Galion nu avu intențiunea să se ostenească cu ascultarea acestei proceduri în desordine. Știind perfect și respectând legile existente și, totodată, distingându-se prin neiubirea curat romană către limba de împăciuire lingușitoare, și încă și mai mult prin acea aroganță romană față de poporul, pe care el, asemenea fratelui său, probabil îl ura și-l disprețuia, el curmă cu totul acest lucru prin declarația, că acuzația lor contra lui Pavel, ca violator al legii lui Moise sau în genere a orcărei legi pe care el nu o

ὍΤΙΤᾺΑΥΤᾺΕΠΆΘΕΤΕΚΑΙΎΜΕΙϹ
ΥΠΟΤΩΝΙΔΙΩΝ
ϹΥΝΦΥΛΑΕΤΩΝ
ΚΑΘΩϹΚΑΙΑΥΤΟΙ

quiaeadempassiestisetuos
auestris
cumtribubus
quomodoetipsi

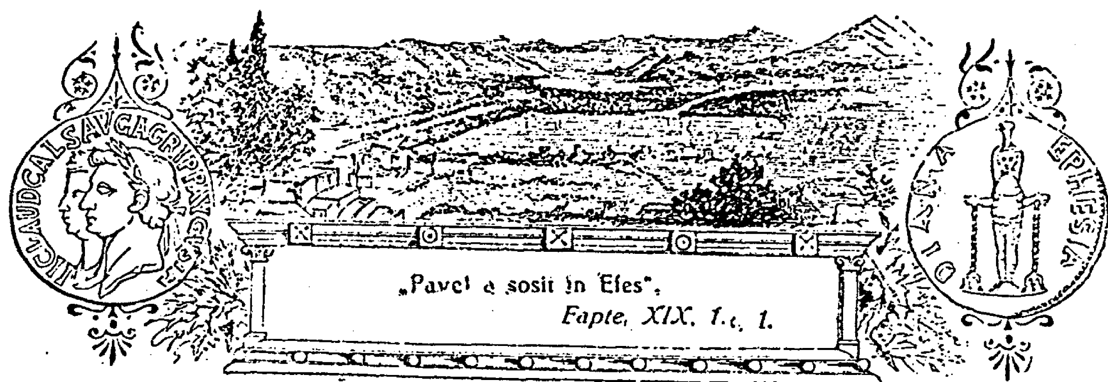
Codicile Claramontan: Epistola către Tesaloniceni

cunoaște, era cu totul neîntemeiată. „Dacă aicea ar fi vreo crimă civilă sau vreun act imoral, atunci eu aș avea motiv să înțeleg lucrul și să ascult; dar când este vorba de învățătură, de simple nume și de legea voastră, atunci descurcați-vă singuri; eu nu voesc să fiu judecător întru acestea". Stângând astfel chestiunea, Galion porunci lictorilor să curățe tribunalul, ceeace ei și făcură cu o osârdie exemplară, „gonindu-i din tribunal". Asemenea întorsătură a lucrurilor încurajă vulgul orașului, care deja demult ura pe iudei pentru șovinismul lor și pentru cămătăria neomenoasă. Și iată el înșfăcă pe căpetenia principală iudaică Sostene, pe căpetenia sinagogii, și aicea înaintea tribunalului, sub ochii lui Galion, îi supuse unei bătăi fără crutare, și aceasta a fost lecția pe deplin meritată pentru propria lor agitație și habotnicie.

După aplicarea unei asemenea lovituri dată dârzeniei iudaice,

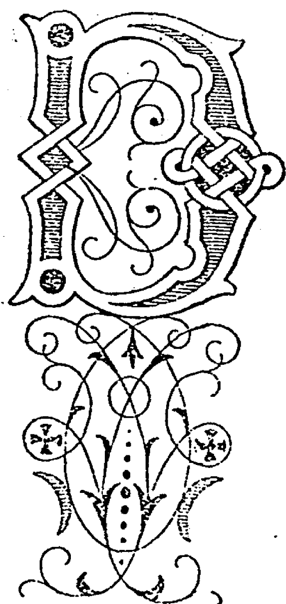
pentru ap. Pavel sosi perioada unei liniști îndelungate, și el în curgerea acestei perioade continuă nu numai să propoveduiască cuvântul lui Dumnezeu în chiar orașul Corint, ci să observe și să supravegheze starea bisericilor de prin celelalte orașe. Colaboratorii săi cercetau adesa bisericile din împrejurimi și-i raportau despre starea lor religioso-morală. In oarecari biserici tinere, rămase fără conducere autoritară în ale credinței, se stârnise anumite nedumeriri, pentru deslegarea cărora se cerea cuvântul autoritar a însuși apostolului; dar, deoarece el însuși era ocupat cu propoveduirea în Corint, care cerea prezența sa personală necontenit, apoi el pentru edificarea altor biserici recurgea la acel metod, care în urmă căpătă o enormă importanță pentru biserică, anume la scris. Și în Corint anume au fost scrise de către el primele epistole. Motiv pentru dânsele a fost vestea, ajunsă până la dânsul din Tesalonic, că acolo printre creștini s'au ridicat nedumeriri relativ de a doua venire a Domnului și despre învierea morților, și iată pentru lămurirea acestor nedumeriri apostolul a și scris una după alta două epistole, cunoscute sub denumirea de „întâia și a doua epistolă către Corinteni". Deoarece scrierea acestor epistole a cerut o muncă însemnată, apoi apostolul de obiceiu nu le scria singur, ci dicta scriitorului și cu mâna proprie adăoga numai salutarea de încheiere, care și servea pentru creștin dovada autenticității epistolii. Așa s'a pus început epistolelor de Dumnezeu însuflate ale apostolului neamurilor.

Organizând toate trebile în Corint, apostolul însfârșit îl părăsi, ca să viziteze Ierusalimul pentru sărbătoarea Cincizecimei, care se apropia. La plecarea din Corint el dădu făgăduința de nazoreu și împreună cu Achila și Prischila merseră cu corabia la Efes, renumitul port la marea Mediterană. Binecredincioasa pereche rămasă în Efes, unde ea putea conta pe câștiguri bune, iar apostolul plecă mai departe la Cezareea și Ierusalim, și deacolo grăbi spre Antiohia. Așa el, între iubiții săi confrați, petrecu câteva zile în pace și bucurie, așa de necesare pentru dânsul după suportarea ostenelelor și zguduirile, prin care trecuse.

CAPITOLUL VIII.

A TREIA CĂLĂTORIE MISIONARĂ A AP. PAVEL.

ar un astfel de lucrător neobosit, cum era ap. Pavel, nu putu să se desfăteze îndelung de liniște. Pe el îl momea spațiul vast al activității, deși înjugată cu muncă și cu greutăți neobișnuite, ba și cu pericole, și el simțind asupra sa datoria conducerei pastorale a numeroaselor biserici întemeiate de dânsul, după câteva zile de odihnă, alcătui planul pentru a treia mare călătorie misionară, anume în scopul de a vizita toate bisericile întemeiate de dânsul[1]: și iată el, „petrecând în Antiohia câtva timp, ieși și străbătu în rânduială țara Galatiei și Frigiei, întărind pe toți ucenicii". In Galatia dădu dispozițiune, ca în zilele de Duminică să se facă colecte de milostenie în folosul saracilor din Ierusalim, și după aceea, vizitând bisericile din împrejurimi, plecă la Efes, care a și fost ales de data asta ca centru al activității sale apostolice. Și mai bun decât acesta nici nu se putea alege alt oraș, din care Evanghelia ar fi putut mai ușor să se răspândească în toată Asia.

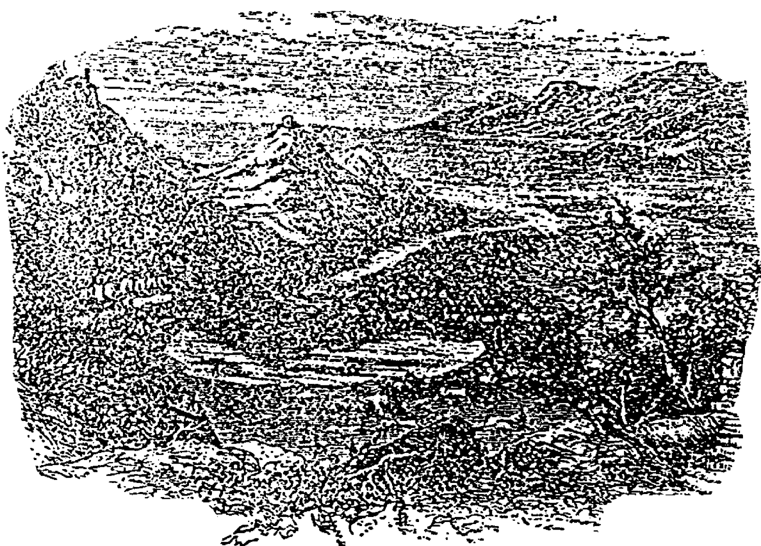
Efesul, ca orașul capitală al vechei Ionii, era vatra vestitei civilizații ioniene, care după transplantarea ei în Grecia își găsi desvoltarea supremă la Atena. Aflându-se nu departe de golful Mărei Mediterane, dintre Smirna și Milet, Efesul era acel vestit

1) A treia călătorie misionară a ap. Pavel — Fapt. XVIII, 22.

oraș, unde se înlâlneau răsăritul și apusul, Asia și Europa, și multe corăbii comerciale săvârșau curse necontenite între ele și Corint. Dar cu toată revărsarea spre el a părerilor apusene, el își păstră cu o neobișnuită credincioșie religia vechilor zei asiatici, și cea mai venerată zeitate a lui era Artemida. Aceasta era vechea Astartă asiatică, numai sub denumirea greacă, și cultul ei, ca unul ce se întemeea pe zeificarea puterilor grosolane producătoare ale naturii, se distingea prin cea mai neînfrânată desfrânare. Templul Artemidei Efesului era slăvit în toată lumea și se considera unul din minunile lumii. Ars de Herostrat, el a fost din nou construit încă și mai cu multă splendoare, așa că prin slava sa Artemida eclipsa pe celelalte zeități ale Asiei. Deoarece templul acesta se bucura de dreptul de refugiu, și aceasta, împreună cu influența corupătoare a cultului însuși, făcea Efesul unul din cele mai corupte orașe ale lumii. Asemenea Corintului, el era unul din cele mai mari orașe ale lumii păgâne, și într'însul se întâlneau și se adăposteau tot felul de religii și de idei. Ca și în celelalte orașe mari, într'însul era și o sinagogă iudaică, iar alălurea cu ea se iviră și astfel de școli, care prezentau ceva mijlociu între iudaism și creștinism. Era, de exemplu, școala ucenicilor lui Ioan Botezătorul, care, primind predica lui despre pocăință, o considerau definitivă și alcătuiră o comunitate deosebită. Variațiunea școlilor religioase și a comunităților, a ajutat ațâțărei extraordinare a ideei religioase, și în sinagoga iudaică adesa apăreau propoveduitori, cari străluceau prin elocvență și prin puterea propoveduirei lor. Cu deosebire remarcabil a fost între ei Apolos, care fiind de neam din Alexandria și primind educație în vestitele ei școli filosofo-religioase, umplea de entuziasm pe ascultătorii din sinagogă prin predicile sale. Particularitatea învățăturii sale era aceea, că el, sub influența savanților alexandrini, considerând părerea obișnuită asupra religiei iudaice a Vechiului Testament prea grosolană, se silea să o împace cu filosofia și deaceea dădea istorisirilor biblice un senz simbolic. Odată cu asta el, se pare, avea deja oarecare informațiuni și despre învățătura creștină, din care deasemenea împrumutase oarecare parte. In genere acesta era un om foarte cult, adânc cunoscător al sf. Scripturi și orator de mare talent. In timpul absenței ap. Pavel el făcu cunoștință cu Achila și Prischila și, cunoscând de'a dânșii deaproape creștinismul, se înclină cu totul în partea lui și după aceea hotărî să plece la Corint. Bucurându-se de câștigarea pentru biserică a unui propoveduitor așa de minunat și observând, cum activitatea de propoveduitor ar fi putut fi folositoare printre grecii fini și des-

voltaţi, ei scriseră pentru dânsul o scrisoare de recomandare către bătrânii din Corint. In Corint elocvenţa lui produse o enormă influenţă, şi deveni sprijinul puternic pentru confraţi. El cu asemenea artă se folosi de predica ap. Pavel, pe cât a putut să o cunoască din convorbirile cu Achila şi Prischila, că în disputele sale publice cu iudeii duşmănoşi cu o putere nebiruită, pe temeiul propriei lor Scripturi, dovedea mesianismul lui Hristos şi astfel pe cât de plăcut creştinilor, tot atât de grozav pentru iudei. El uda ceeace sămănase ap. Pavel.

Ap. Pavel sosi în Efes deja după plecarea lui Apolos şi ca de obiceiu deveni vizitatorul statornic al sinagogii, unde el dea-

Situaţia topografică a Efesului

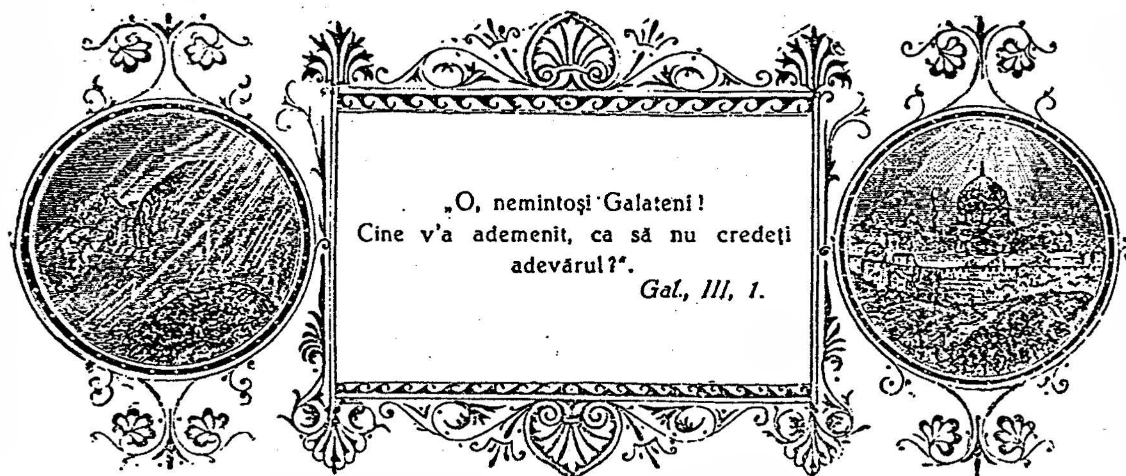
semenea propoveduise Evanghelia[1]). Aicea el mai întâi de toate se adresă către aceia, cari erau pregătiţi pentru creştinism prin strălucitele predici ale lui Apolos, iar după aceea şi în genere începu să propoveduiască iudeilor, adevărurile creştinismului. Deoarece el preda creştinismul nu sub forma ademenitoare a filosofiei, ci după toată simplitatea lui, apoi fireşte, predica lui stârni neplăcere în mijlocul iudeilor împetriţi, şi lucrurile ajunseră până acolo, că apostolul după trei luni de muncă, se văzu nevoit să părăsească sinagoga şi închirià pentru adunările ucenicilor şi ascultătorilor săi şcoala oare căruia Tiranu, unul dintre sofiştii păgâni, de cari erau în vremea aceea mulţi în Efes. Acest local nou al adunărilor pentru slujbele dumnezeeşti, dădu apostolului putinţa de a vedea pe confraţii săi zilnic, pe când în sinagogă asta era cu putinţă numai de trei ori pe săptămână. Ostenelele lui şi pro-

1) Propoveduirea ap. Pavel în Efes — Fapt. XIX, 1—40.

poveduirea n'au rămas fără izbândă. In curgere de doi ani întregi Efesul a servit pentru dânsul ca centru al activităţii sale misionare, şi deoarece slava propoveduirii lui începuse a se răspândi pretutindenea, apoi el, fără îndoială, însuşi întreprinse mici călă- torii prin locurile dinprejur, aşa că, după mărturia ev. Luca: „toţi locuitorii Asiei au ascultat predica despre Domnul Iisus, atât iudeii, cât şi elinii". Chiar în Efes slava despre dânsul ajunse la un grad neobişnuit, — mai ales din cauza marilor minuni, „pe cari Dumnezeu le făcea prin mânile lui Pavel". Chiar basmalele şi cingătorile lui aveau putere vindecătoare, şi slava despre dânsul se răspândise până întru atâta, încât mulţi din descântătorii iudei, cari se ocupau cu magia şi cu tot felul de descântece (de ase- menea vrăjitori era plin superstiţiosul Efes), începură să-l invidieze. Unul din ei, Scheva, s'a încercat să-l imiteze, în nădejdea că, întrebuinţând numele Iisus, puţin înţeles de dânsul, el va putea tot aşa de cu izbândă săvârşi minuni, cum le săvârşea ap. Pavel. Dar doi din fiii lui, cari se ocupau cu descântecele, suferiră o deplină neizbândă, cari duse la stârpirea definitivă a unei ase- menea şarlătănii din Efes. Ei au fost chiemaţi să facă descântece la un om, care, evident, suferea de îndrăcire furioasă. Adre- sându-se duhului celui rău, ei esclamară: „Vă jurăm cu Iisus, pe care-L propovedueşte Pavel". De data asta totuşi descântecul nu avu putere. Indrăcitul cu surâs răutăcios le răspunse: „Pe Iisus eu îl ştiu, şi Pavel mie mi-i cunoscut, iar voi cine sunteţi?" şi după aceea, aruncându-se asupra lor, cu o putere neînchipuită, rupse hainele de pe dânşii şi le aplică aşa bătae, încât ei abea scăpară din casă, bătuţi şi goi. Un eveniment aşa de însemnat n'a putut să rămână neobservat. Vestea despre el se răspândi cu iuţala fulgerului printre gureşii efeseni şi produse nu puţină groază şi turburare, urmarea căreia a avut un extraordinar de binefăcător eveniment. Se văzu că în Efes se ocupau cu descân- tecile nu numai păgânii, ci şi unii din creştinii noui convertiţi. Inspăimântaţi de cele petrecute, ei sincer se pocăiră de păcatele lor şi ca dovadă a sincerităţii pocăinţei lor aduseră cărţile scumpe ale cabalisticei lor, care serveau pentru ei de unealtă a meseriei lor, şi public le arseră. Această tainică carte neagră se practica în proporţii aşa de mari, încât preţul cărţilor arse astfel de căr- turarii negri în elanul pocăinţei, se ridica pânăla cincizeci de mii de drahme argint. Acest rug neobişnuit, care de bună samă s'a continuat un timp destul de îndelungat, a fost o demascare aşa de izbitoare a uşuratecei credinţe predominante, că aceasta a fost,

fără îndoială, una din împrejurările care a dat propoveduirii ap. Pavel o vestire vastă în toată Asia.

In timpul celor doi ani de ședere la Efes, apostolul nu numai a propoveduit verbal, ci și prin scris. Prin colaboratorii săi el a întreținut contact necontenit cu diferite biserici, și spre edificarea a două din ele, anume a Corintului și a Galatiei, el a scris două epistole, cunoscute sub denumirea: „Epistola către Galateni" și „Intâia epistolă către Corinteni". Prima dintre ele a fost provocată de vestea tristă, că galatenii cari primise credința dela ap. Pavel cu așa plăcere, după ușurătatea minții lor se lăsară târâți de alți propoveduitori, anume de protivnicii iudaizanți ai apostolului. Acești din urmă, cu scopul de a dărâma opera apostolului așa de urât de dânșii, începură așa de ademenitor să zugrăvească avan-

Muntele Sinai

Vederea Ierusalimului

tajele fiilor lui Avraam, încât lor li se născu chiar dorința „de a fi sub lege" (Gal. IV, 21). Odată cu aceasta, în sufletele lor fu sdruncinată însuși autoritatea ap. Pavel. Pentru a-i preveni contra acestei primejdioase rătăciri, apostolul le scrise epistola, în care cu o uimitoare claritate expune superioritatea Noului Testament, față de Vechiul Testament, și spune, că fiii lui Avraam nu sunt aceia, cari își trag genealogia dela dânsul, ci cei ce cred în Hristos (Gal. III, 7, 29). Intru apărarea apostolatului său el le amintește de neobișnuita sa convertire, adăogând la aceasta, că Evanghelia propoveduită de dânsul nu este omenească, căci și el „a primit-o și a învățat-o nu dela om, ci prin descoperirea lui Iisus Hristos" (Gal. I, 11, 12). Epistola cătră Corinteni a fost provocată cu totul de alte împrejurări. La apostolul ajunsese vestea tristă că, creștinii corinteni, călcând unirea frățească, se împărțise în câteva partide, și asemenea școlilor grecești, cari purtau numele cutărui sau cutărui sofist, unii se socoteau ur-

mătorii lui Pavel, alții urmașii lui Apolos, alții a lui Chifa, și unii din frați ajunseră până la acea rătăcire, că începură să nege învierea morților. Infiltrându-se în mediul bisericii și desmățul moral, prin care se distingea în genere Corintul, și comunitatea suferi în mediul său prin un păcătos grețos, dela care cu greață se întorceau până și păgânii. Toate aceste neorânduele au și făcut pe apostolul să se adreseze către corinteni cu o largă epistolă, în care el cu autoritate apostolică îi sfătuia să părăsească dezbinările lor, deoarece pentru ei toți s'a răstignit unul și acelaș Hristos, iar toți ceilalți propoveduitori sunt numai simpli slujitori ai cuvântului: ei sădesc și udă, iar creșterea o dă Dumnezeu. „Deaceea și cel ce sădește, și cel ce udă nu e nimica, ci totul este Dumnezeu, care dă creșterea". Izvorul acestor dezbinări era trufia minții corintenilor, și apostolul le aminti, că pentru dânșii ca creștini înțelepciunea pământească trebue să stea pe planul al doilea, „pentrucă cele neînțelepte ale lui Dumnezeu sunt mai înțelepte decât ale oamenilor" (I Cor. I, 25). Combătând după aceia rătăcirea acelora, cari negau învierea morților, și poruncind să pedepsască aspru pe păcătosul cel mare, apostolul face o serie întreagă de povețe pe o mulțime de chestiuni biserico-sociale ale vieții și conchidea prin o salutare plină de iubire, scrisă cu propria sa mână: „Darul Domnului nostru Iisus Hristos să fie cu voi. Și iubirea mea cu voi cu toți în Hristos Iisus. Amin".

După trecerea a doi ani, apostolul, considerând lucrarea sa la Efes terminată, alcătui planul unei călătorii mai depărtate. El plănuia ca după Cincizecime să părăsească Efesul, pentruca încă odată să viziteze bisericile Macedoniei și ale Ahaei, întemeiate de dânsul în timpul celei de a doua călătorie misionară, și merse cu corabia din Corint pentru a cincea vizitare a Ierusalimului, după care el nădăjduia a vedea Roma, marea capitală a lumii civilizate de atuncea. Potrivit cu acest plan, el trimise deja pe doi din colaboratorii săi, Timoteiu și convertitul de dânsul în Efes, Erast, în Macedonia, cu porunca dată lor de a se întâlni iară cu dânsul în Corint. Erast, fostul casier al orașului, era om influent și deaceea mai bine ca orcine putea să se îngrijască atât pentru pregătirea și primirea apostolului, cât și pentru aducerea la îndeplinire a colectelor zilnice, prin care în acest timp era mult ocupat ap. Pavel. Vizitarea Ierusalimului devenise necesară în vederea de a procura creștinilor saraci ai acestui oraș milostenia, pe care apostolul o adunase acum de prin bisericile întemeiate de dânsul din păgâni. Dar planul acesta a fost împedecat de un

eveniment, care expuse însuşi viaţa apostolului unei straşnice primejdii şi grăbi plecarea lui din Efes[1]).

Sosi luna lui Mai, şi în Efes era vestitul iarmaroc Efesia, care se proslăvea prin serii întregi de serbări, consacrate Artemidei. In timpul acestor serbări, chipul de lemn al zeiţei, care după povestirea poporului se pogorâse din cer, se expusese în templu la închinarea generală. In curgere de o lună întreagă, oraşul era umplut de poporul venit din toate ţările înconjurătoare şi uliţile gemeau de tot felul de petreceri. Procesiunile pompoase şi luxoase necontenit parcurgeau spre templu, iar sacrificatorii şi diferiţi descântători adunau o bogată recoltă pe câmpul superstiţiei; se organizau tot felul de petreceri şi jocuri, şi toate acestea erau însoţite de cea mai sălbatică beţie şi desfrâu. In asemenea împrejurări, erau inevitabile şi izbucnirile de fanatism religios, prin care adesa se semnalau solemnităţile în Efes. Acelaş lucru se petrecu şi acum.

In acest an o vădită împuţinare a desfrâului ne mai pomenit din timpul Efesiei şi cauza acestei decăderii era bine cunoscută. Nu numai în Efes, ci şi în toate oraşele principale ale proconsulatului Asiei fusese stârnit un profund interes către propoveduirea unui oarecare Pavel, care, chiar în capitala idolatriei, cum se ştie, a propoveduit în pace, că aceia, cari sunt făcuţi de mâni omeneşti, nu sunt nicidecum dumnezei. Mulţime de popor s'a înclinat pentru primirea acestei propoveduiri; încă şi mai mulţi au fost de aceia, cari cel puţin sub influenţa ei începu să se refere indiferent către ritualismul fără înţeles şi către descântece, şi chiar către temple şi idoli. Urmarea acestora a fost aceea, că în Efes „s'a produs nu puţină răzvrătire contra căei Domnului". Pavel şi predica lui, „fraţii" şi confraţii lor erau la toţi pe limbă, şi nu puţine blesteme ocărâtoare se rosteau contra lor de sacrificatori, şi deasemenea de sute de cerşetori, adunaţi împrejurul marilor aşezăminte. In fine, această răutate rău ascunsă se simţi de popor. Cele mai multe pagube o suferiră prin micşorarea respectului faţă de zeiţă şi de templul ei, un oarecare argintar, cu numele Dimitrie, care vindea închinătorilor mici medalii de argint cu chipul templului şi al zeiţei, în amintirea vizitării de către dânşii a Efesului şi templului lui. Ba nu numai în Efes, ci în fiecare centru însemnat a cultului păgânesc cererea acestor lucruri provoca mare ofertă a lor din partea industriaşilor. Dimitrie găsi, că industria lui

1) Răscoala din Efes — Fapt. XIX, 23—40.

începe a se ruina, și el, sub masca templului și al zeiței, se hotărî, pecât aceasta era posibil pentru dânsul, să ia măsuri în scopul de-a opri ruina ce-l amenința. Chiemând la o adunare pe toți meșterii și lucrătorii simpli, cari se ocupau cu această meserie, el se adresă către dânșii cu o cuvântare, în care la început stârni pasiunile lor prin prevenirea contra ruinării ce-i amenința, și după aceea strigă către fanatismul lor adormit pentru răzbunarea contra jignirii măreției templului lor și la decăderea slavei zeiței, pe care o adora toată Asia și toată lumea. Cuvântarea aceasta fu ca o scântee pentru un material inflamabil. Printre ascultători răsună un strigat furios: „Mare este Artemida Efesului!" și prin tot orașul se începu turburarea. Arzând de răzbunare contra autorului principal al pagubelor aduse, meșterii răzvrătiți și artiștii voiră să apuce pe însuși ap. Pavel, dar negăsindu-l pe dânsul personal, înșfăcară pe doi colaboratori ai săi Gae și Aristarh, și-i târără la teatru spre răzbunarea și batjocora mulțimii. Aflând de primejdia iubiților săi colaboratori, apostolul voi însuși să meargă la teatru, ca să se jertfească pe sine. Dar autoritățile orașului îl reținură, deoarece se temeau de sporirea turburării poporului. Turburarea aceasta amenința cu primejdia măcelărirei nu numai a creștinilor, ci și a iudeilor, pe cari poporul nu-i deosebea de creștini. Pentru a evita această primejdie, din mijlocul iudeilor apărau un oarecare Alexandru, care se încercă să se adreseze mulțimii cu o cuvântare, că iudeii nu sunt deloc vinovați de acest lucru. Dar îndată ce mulțimea văzu trăsăturile iudaice ale oratorului, înăbuși numaidecât glasul lui cu strigătul furios: „Mare este Artemida Efesului!" și era gata să pășască la unul din acele măceluri grozave, pe care nu odată le îndurară iudeii în Alexandria și în alte orașe mari ale răsăritului. Primejdia era grozavă, dar din fericire ea a fost abătută prin bărbăția supraveghetorului ordinei orașului, care se bucura de respectul general al populațiunii. Neglijând orce primejdie personală, el păși îndrăsneț în fața gloatei furioase și se adresă către dânsa cu o cuvântare liniștită, dar impunătoare, care înțelepți mulțimea. „Efeseni! - esclamă el, - care om nu știe, că Efesul este slujitorul marei zeițe Artemida și a lui Diopet? Dacă însă în această privință nu se încape discuție, atunci trebue ca voi să fiți liniștiți și să nu procedați grăbit. Iar voi ați adus pe acești bărbați, care nici templul Artimidei nu l-au prădat, nici pe

Templul Dianei din Efes

zeița noastră n'au hulit-o. Dacă însă Dimitrie și alții ca el artiști au jalbă asupra cuiva, apoi este tribunal de judecată și avem proconsul: să se jăluiască acelora.

Iar dacă voi căutați ceva de altfel, apoi aceasta se va deslega în altă adunare. Căci noi ne aflăm în primejdie pentru cele produse acum, să fim acuzați de revoluție, deoarece nu este nicio pricină, prin care noi am putea justifica asemenea aglomerațiune". Cuvântarea aceasta imediat produse o înrâurire uimitoare. Turburarea conteni. Cuvântarea înțeleaptă a omului de toți respectat făcu mulțimea să se căiască de nepriceputa sa turburare și să se înspăimânte de urmările ei posibile, cum făcuse aluzie la asta în cuvântarea sa paznicul ordinei, care influențase pe rând prin măgulire, speriere, apel la cumințenie și la liniște. El le aminti viu, că deoarece Asia era provincia senatorială, iar nu imperială și de aceea se cârmuia de un proconsul cu câțiva funcționari, iar nu de un propretor cu un legion de soldați, apoi ei singuri erau răspunzători pentru păstrarea bunei ordine și de bună samă ar fi considerați vinovați de violarea ordinei. O zi de disordine putea pentru un an întreg să se răsfrângă asupra privilegiilor lor. Ba și îngenere o asemenea turburare din partea efesenilor să fie (cum dovedi paznicul ordinei) nedemnă, deoarece măreția templului lor n'a fost expusă la nici o jicnire; ea nu s'ar justifica prin nimic, deoarece nu s'ar putea dovedi nimica contra acestor persoane; ea a fost de prisos, deoarece la îndămână erau și alte mijloace mai legale pentru răsplătirea lor; însfârșit, dacă nici mândria, nici dreptatea n'au putut influența asupra lor, atunci cel puțin frica de romani putea să-i rețină. Poporul se rușină tare mult de procedarea sa, și supraveghetorul ordinei căpătă putința să-l împrăștie din teatru.

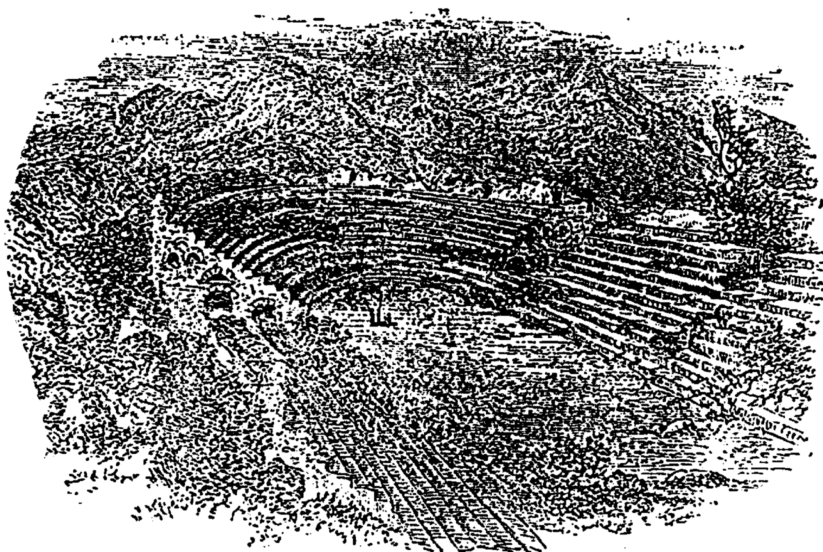
Diana Efesului

Astfel primejdia pentru creștini și iudei a fost înlăturată pentru o vreme, dar personal pentru ap. Pavel rămânerea mai departe în oraș, deveni imposibilă, pentrucă singură apariția lui ar fi fost deajuns pentru aprinderea fanatismului sălbatec al Efesenilor. Deaceea el se grăbi să părăsească orașul și să plece în Macedonia.

După părăsirea Efesului, ap. Pavel plecă la Troada. Nu cu mult înainte de aceasta, el trimisese pe unul din însoțitorii lui tineri,

anume pe Tit, la Corint, ca printr'însul să se încredințeze, ce in=fluență a produs acolo prima lui epistolă, și-i porunci să-i iasă întru întimpinare în Troada. Dar înzadar îl așteptă acolo; apos-tolul, în fine, hotărî ca singur să viziteze din nou Macedonia și bi-sericile ei deacolo. El le găsi în stare înfloritoare, văzu devota-mentul lor către sine, tăria în credință, călită prin prigoane, și că sunt gata să conlucre la strângerea de milostenii în folosul creștinilor saraci ai Palestinei. Toate acestea au fost o mare mân-găere pentru apostolul, după amărăciunele încercate de dânsul.

In fine, s'a alăturat la el și Tit și-i comunică de acea influ-ență mântuitoare, pe care o produsese epistola lui către Corin-teni. Disordinele dispăruse, devotamentul către apostolul sporise, și în genere se produsese o vădită îmbunătățire în viața religioasă

Ruinele teatrului din Efes

bisericească și morală a Corintului, deși nu se restabilise cu totul liniștea deplină. Vrăjmașii apostolului se încercau să arunce umbra îndoelii chiar asupra dreptului apostolului Pavel; dar aceasta era o răutate neputincioasă, care nu avea teren suficient. Pentru ca încă și mai mult să ajute la instaurarea păcii în biserica Corin-tului, ap. Pavel scrise a doua epistolă către corinteni, în care expuse simțimântul bucuriei cu prilejul pacificării bisericii și le dădu o serie întreagă de povețe nouă asupra a diferite chestiuni. In această epistolă, între altele, apostolul adeveri drepturile sale la apostolat, arătând necazurile suferite și pe care le îndură el pen-tru Hristos, și deasemenea aminti despre aceea, ce cruce i s'a dat lui de Hristos pentru toată viața, ca el să nu se mândrească, anume „boldul în trup, îngerul satanei". Acest „bold în trup",

după cum s'a spus deja mai sus, mai probabil ca orce, era boala lui de ochi, de care apostolul suferea necontenit, și ea devenea câteodată așa de chinuitoare, încât îl lipsea de putința de a lucra, și-l constrângea să se adreseze către Dumnezeu cu rugăciune plină de lacrămi pentru ușurare. „De trei ori am rugat eu pe Domnul – zice apostolul – ca să-l depărteze dela mine, dar Domnul mi-a zis: ajunge pentru tine harul Meu; căci puterea Mea întru neputinți se săvârșește". Și oarecum întru confirmarea acestui lucru apostolul îndată ce spusese înainte de aceasta despre această neobișnuită descoperire, căreia el se învrednicise cândva și anume când el a fost răpit pânăla al treilea Ceriu, în rai, și „a auzit cuvinte negrăite, pe care omul nu e slobod să le grăiască". Această revelațiune făcută lui, îndată după convertire, și din acel timp el prin activitatea sa neobosită și cu adevărat eroică

Ruinele vechiului Corint

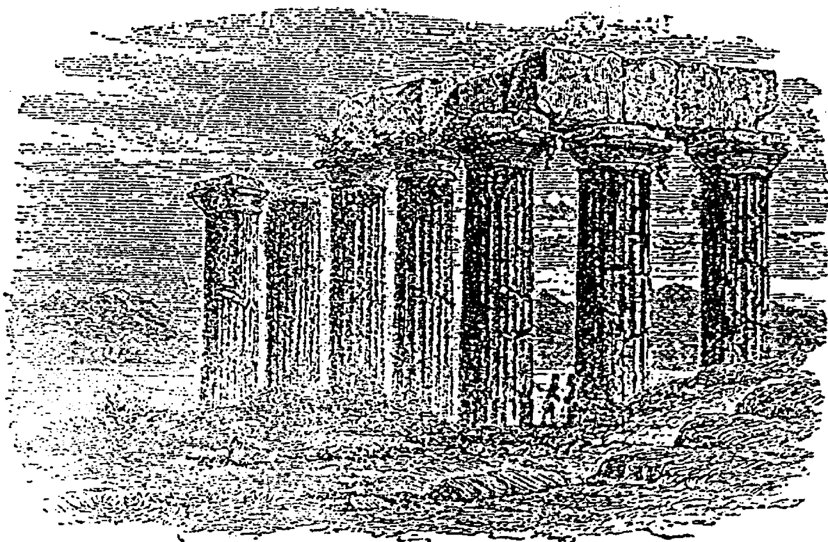
a justificat pe deplin alegerea sa, muncind și suferind pentru lucrul lui Hristos chiar mai multe necazuri și suferințe, decât ceilalți apostoli. Ca slujitor al lui Hristos, el, după propriile sale cuvinte, mult mai mult „a fost în ostenele, incomparabil în rane, mai mult în temniță și de multe ori aproape de moarte. Dela iudei de cinci ori mi s'au dat câte patruzeci fără una lovituri. De trei ori m'au bătut cu toege, odată cu pietre m'au bătut, de trei ori am suferit naufragiu cu corabia, o noapte și o zi am petrecut în adâncul mării. De multe ori am fost în călătorie, în primejdii pe râuri, în primejdii din partea tâlharilor, în primejdii din partea celor de un neam cu mine, în primejdii din partea păgânilor, în primejdii prin orașe, în primejdii în pustie, în primejdii pe marea, în primejdii între frații cei mincinoși, în ostenele și în slăbiciune, în foame și sete, adesea în post, în frig și golătate" (2 Corint. XI, 23-27). In fața unei așa măreții a ostenelelor apostolice

trebuea să tacă limba celor mai furioşi vrăjmaşi ai lui, şi în Corint s'a instaurat pacea, aşa că atunci, când apostolul a sosit acolo, comunitatea l-a primit cu braţele deschise.

In Corint apostolul a întâlnit pe cei mai mulţi din colaboratorii săi — Timotei, Tit, Aristarh, Luca şi mulţi alţii, în comuniune cu care el a petrecut trei luni, punând la cale trebile bisericii şi supraveghind împreună bisericile din împrejurimi şi din Macedonia. Corintul se afla în des contact cu Roma, capitala lumii, şi apostolul şi fără să vrea, nutrea ideea să meargă acolo, ca să vestească Evanghelia lui Hristos, anume în centrul lumii păgâne. Dar împrejurările nu-i dădură putinţa să întreprindă acum această mare călătorie, cu atât mai mult, că apostolului îi era cunoscut, că acolo exista deja biserică creştină, şi el nu voia să zidească pe temelii străine. Deaceea apostolul o vreme se mărgini la contactul din depărtare cu biserica romană, prin intermediul confraţilor creştini, cărora pentru diferite treburi erau nevoiţi să facă călătoria între cele trei centre principale a comerţului universal: Efes, Corint şi Roma.

Nu se ştie când anume a pătruns creştinismul pe ţărmurii Italiei şi în Roma. Dar se poate cu probabilitate crede, că Evanghelia a fost dusă pentru prima oară acolo de unii din acei iudei şi prozeliţi din Roma, cari în ziua Cincizecimii şi a pogorârei Sfântului Duh au ascultat cuvântarea de Dumnezeu insuflată a ap. Petru la Ierusalim. Iudei erau mulţi în Roma, mai cu samă din acel timp, când Pompei după cucerirea Palestinei a dus la Roma un mare număr din ei. Acolo ei nu zăboviră a manifesta acelaş ajutor de sine şi ghibăcie, prin care se distingeau deja în vremea aceea printre celelalte popoare. Ca robi ei nu erau buni şi nu se primeau, curând obţinură eliberarea lor şi începură să se înmulţască repede şi să se îmbogăţască. Raporturile prieteneşti, cari existase între August şi Irod cel Mare, încă şi mai mult contribui la îmbunătăţirea situaţiei lor, şi la ivirea zorilor erei creştine, ei până întru atâta se recunoşteau ca parte constitutivă a populaţiei Romei cu drepturi şi cu religie proprie, încât înţeleptul împărat politiceşte le oferi lor un cvartal deosebit peste Tibru, pe care ei l-au şi ocupat în curgerea veacurilor următoare. Din uliţile întunecoase ale acestui cvartal ei voiau să vândă chibrituri de pucioasă, haine vechi şi vase sparte, şi deasemenea treceau peste podurile Cestiu sau Fabriciu să ceară milostenie şi să prezică soarta. Curând ei se înmulţiră până întru atâta, încât începură să inspire pericol guvernului, şi împăraţii nu odată au dat decrete pentru izgonirea lor din capitală. Unul din aceste

decrete, anume decretul lui Claudie (Fapt. XVIII, 2), duse la prietenia ap. Pavel cu Achila și Prischila. Acest decret trebue identificat cu acea măsură, de care pomenește Suetoniu în remarcabilul loc, unde el vorbește despre „Impulsor Chrestus". („Revoluționarul Hristos", cum romanii pronunțau greșit numele lui Hristos). Dacă-i așa, atunci e aproape neîndoelnic, că creștinii nu erau deosebiți de iudei în această nenorocire obștească, pricinuită de neînțelegerile lor mesianice. Dar, după cum recunoaște Tacit, vorbind de încercarea de a izgoni pe astrologi din Italia, aceste măsuri îngenere au fost nefolositoare. Iudeii, părăsind pentru o vreme Roma, curând iară se întoarseră într'însa. Prozelitismul lor pe ascuns, chiar în timpul domniei lui Nerone, căpătă o așa de puternică desvoltare, încât Seneca, care se rostise

Ruinele vechiului templu din Corint

despre iudei ca „despre cel mai rău popor din lume", mărturisește despre neobișnuita lor răspândire. Deaceea, când ap. Pavel a scris epistola sa către Romani, iudeii, cu toată neschimbarea încă a decretului lui Claudie, dat numai cu șase ani înainte de aceea, alcătuiseră deja o comunitate așa de mare, încât iarăși erau obiectul îngrijorărilor guvernului imperial. La marele sărbători ei în gloate mari plecau la Ierusalim, alăturând adesa cu aceasta și întreprinderile comerciale, și iată, anume acolo unii din ei auzeau predica ap. Petru și deveneau primii evanghelizatori în capitala lumii. Prin înseși aceasta se dărâmă credința bisericii romane, că întemeietorul creștinismului în Roma ar fi fost ap. Petru. Tradiția aceasta, cum se știe, a fost lățită mai târziu chiar până acolo, că ap. Petru s'a recunoscut ca prim episcop al Romei,

unde el ar fi fost episcop douăzeci și cinci de ani. Dar o asemenea tradiție nu-și găsește nici un sprijin în istorie, ci, dimpotrivă, se poate admite numai aceea, că ap. Petru a suferit în Roma moarte mucenicească odată cu ap. Pavel.

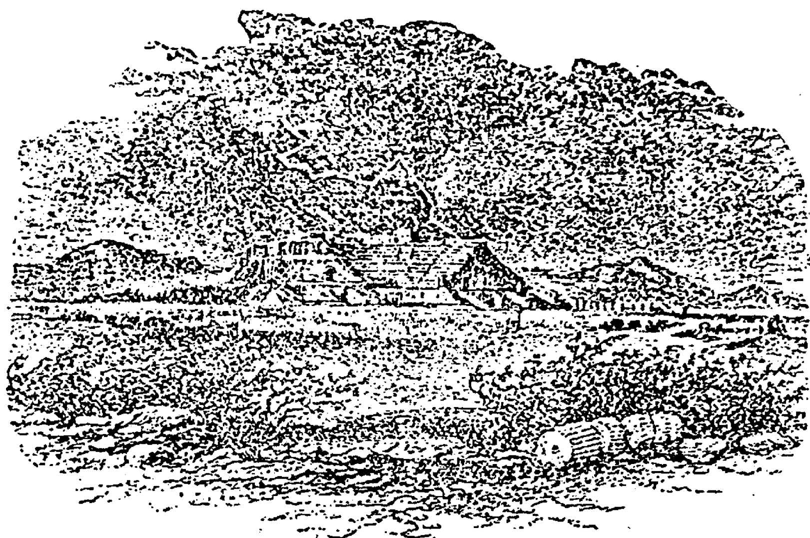
Asemenea început al creștinismului în Roma dă totodată putința a înțelege, cum a fost alcătuirea primitivă a bisericii romane. La început ea a constat din iudei și prozeliți, dar după aceea, într'însa începură a intra și mulți dintre păgâni, așa că elementul păgân curând începu să devină preponderent. Dar acest element păgân consta nu atât din înseși romanii, pecât din greci, cari erau numeroși la Roma și cari curând se alăturară la biserica creștină, decât trufașii romani. Anume de aceea în capitolul de încheiere a epistolei ap. Pavel către romani sunt așa de multe persoane cu nume grecești. Dar aceste nume aparțin în mare parte claselor mijlocii și de jos ale societății. Creștinismul și-a găsit la început adepți nu printre cei bogați și renumiți, ci printre negustorii mici și meseriași, printre ostași, printre robi și libertinii caselor imperiale, și printre acea drojdie, care se adăpostea în „hulubăriile" (columbaria, cum se numeau în Roma casele de dormit și locuințele muncitorilor saraci). Printre prietenii personali ai apostolului în acest timp în Roma se aflau cunoscuții Achila și Prischila, cari după o absență vremelnică se întoarseră iarăși la Roma, unde casa lor era locul de adunare pentru credincioși. Cât de mare era în genere biserica romană după alcătuirea membrilor ce intrase într'însa, despre asta se poate judeca după aceea, că în timpul prigonirii lui Nerone au perit din ei acolo, după mărturia lui Tacit, „o mare mulțime". Aceasta o arată acea împrejurare, că în capitolul de încheiere a epistolei către romani, apostolul trimite salutare pe nume la douăzeci și șase de persoane, adecă la astfel de persoane, cari după situația lor în biserică se cerea pomenire personală. Multe din ele se salută de către apostolul ca cunoscute lui, ca colaboratori și înrudite, și asta se explică prin aceea, că mulți dintre convertiții de apostolul se dovediră în urmă râvnitori în Roma și au sporit printr'înșii biserica romană, reușind curând să dobândească așa renume printre celelalte biserici, încât despre credința membrilor ei „s'a vestit în toată lumea". (Rom. I, 8).

Anume către această biserică, în înseși capitala lumii de atuncea, s'a și adresat ap. Pavel cu epistola care după adâncimea cugetărei teologice și după înălțimea inspirațiunii divine și a revelațiunii adevărului creștin, ocupă cu tot dreptul primul loc printre epistolele marelui apostol al neamurilor. Multe impulziuni puteau fi la dânsul pentru aceasta. Ca apostol al neamurilor, lui, negreșit,

i s'ar fi cerut personal să vestească Evanghelia în centrul lumii, din care razele evanghelizării creştine puteau cel mai bine să se răspândească în toate ţările, aşa că propoveduirea acolo ar fi putut fi încununarea naturală a propoveduirii lumii păgâne în genere; şi deoarece împrejurările deocamdată nu-i permiteau o călătorie aşa de depărtată, apoi el se şi mărgini la o expunere scrisă a evanghelizării sale. Dar au putut fi şi alte cauze mai speciale. Intre cele două clase, cari alcătuiau biserica romană, se pare, că se ridicară dispute despre preferinţa, cum se întâmplase asta aproape pretutindinea, unde iudeii se întâlniră cu păgânii. Deoarece întemeietorii bisericii au fost iudeii, apoi fireşte, ei se sileau să ocupe situaţia primă într'însa şi, desigur, se sprijineau întru aceasta la chiemarea lor ca popor ales, căruia i s'a dat legea şi toate făgăduinţele. Legii, ei începură să-i dea o asemenea importanţă, că fără de ea nu recunoşteau posibilitatea mântuirii sau justificarea înaintea lui Dumnezeu. Pe de altă parte păgânii, protestând contra unei atari pretenţiuni, declarară, că ei îşi aveau legea lor morală, care era suficientă pentru pregătirea lor la primirea în biserică, că înţelepţii lor au fost nu mai puţin inspiraţi de Dumnezeu, ca şi prorocii Vechiului Testament. Şi una şi alta din aceste două pretenţiuni erau, evident, rătăcire primejdioasă, şi deocamdată lucrurile nu ajunseseră la o ruptură făţişă, iar apostolul se şi grăbi să le explice marele adevăr al mântuirii. Mai întâiu de toate el se adresă către păgâni şi le dovedi, că părerea lor, cum că legea naturală a moralei e suficientă în anumit senz pentru mântuire, nu este întemeiată, şi aceasta se dovedea prin înseşi acea împrejurare, că lumea păgână către acest timp a ajuns într'o înspăimântătoare stare de decădere morală. E destul să priveşti la acele grozăvii de stricăciune morală, cari mai vădit şi mai fără ruşine ca orce se vedeau anume în Roma, ca să pricepi, cât de neîntemeiată era această temă a păgânilor. Grozavul tablou al acelei prăpăstii de imoralitate, pe care l-a zugrăvit apostolul în primul capitol al epistolei sale către romani (Rom. I, 24-32), ar şi trebui să servească drept combatere a pretenţiunilor lor lipsite de temeiu. Pe de altă parte, neîntemeiate erau şi pretenţiunile iudeilor. Deşi de partea lor e mai multă preferinţă deja în acea privinţă, că lor anume „li s'a încredinţat cuvântul lui Dumnezeu"; dar singură aceasta nu ajunge pentru mântuire. Trebue a justifica această încredere a lui Dumnezeu. Iar de aicea „nu tot iudeul, care e astfel după exterior, şi nu acea tăere împrejur, care e pe dinafară, pe trup: ci acel iudeu, care e astfel după interior, şi acea tăere împrejur, care e în inimă, după spirit,

iar nu după literă: și lauda lui nu-i dela oameni, ci dela Dumnezeu" (Rom. II, 28, 29). Cu un cuvânt, deoarece și iudeii și elinii deopotrivă se află în robia păcatului, apoi și justificarea devine posibilă nu în puterea legii și a culturii, nu în puterea minții naturale, ci în puterea singură a credinței mântuitoare în Hristos, - a unei astfel de credințe, care după vitalitatea sa e în stare să înlăture orce întrebare despre lege și despre faptele bune, deoarece ele înseși se prezintă ca roade ale pomului sănătos și plin de seva adevărată. Anume în acest senz „omul se justifică prin credință independent de faptele legii" (Rom. III, 28). După aceea apostolul explică amărunțit această idee fundamentală, confirmându-o cu exemple și citate din sf. Scriptură și, expunând o serie de adevăruri edificative, conchide cu tot felul de urări de bine și salutări creștinilor romani, odată cu expresia dorinței de a veni personal în vestita capitală a lumii. Scriitorul epistolei a fost colaboratorul apostolului, Tertie, și a fost trimisă cu Fiva, diaconița bisericei corintene, din apropierea Corintului. Prezentând pe aceasta din urmă creștinilor romani, apostolul îi roagă să o primească cum se cuvine sfinților și să-i ajute în cele ce va avea ea nevoe, „căci, adaoge el, și ea a fost ajutătoarea multora și mie însumi".

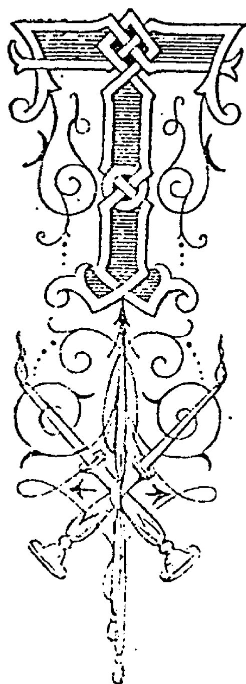

Ruinele vechiului Milet

CAPITOLUL IX.

IN DRUM SPRE IERUSALIM. RĂSCOALA IN IERUSALIM.

erminându-și slujirea sa în Corint și adunând o milostenie însemnată pentru creștinii saraci din orașul sfânt, ap. Pavel hotărî ca încă odată să meargă la Ierusalim, anume la sărbătoarea Paștelor. El voi să meargă direct din Corint cu corabia în Siria, dar în ajunul plecării, colaboratorii săi descoperiră un complot josnic din partea iudeilor, care avea de scop să piardă pe apostolul în timpul călătoriei pe marea, ceeace era tare ușor pentru dânșii din cauza legăturilor cu mateloții și a coruperei lor cu bani. Deaceea ap. Pavel a fost nevoit să plece pe calea uscatului prin Macedonia, în tovărășia prietenilor săi și colaboratori, și Paștele l-a petrecut în Filipi, în cercul pașnic și iubitor al ucenicilor și colaboratorilor săi, între care iarăși a fost și cronicarul său ev. Luca. După aceea el a călătorit cu corabia în Asia și s'a oprit pentru o săptămână de odihnă în Troada.

In acest oraș se întâmplă un eveniment, care a arătat, că la creștini în vremea aceea erau deja slujbe dumnezeești regulate Duminica. In ajunul plecărei, apostolul a fost la vecernie, la care a

asistat toată biserica din Troada, adunându-se pentru ultima dată să asculte cuvântările dulci ale marelui apostol[1]). Adunarea a fost în unul din foișoarele, adecă în acele camere de sus din etajul al treilea, cari erau cele mai răcoroase încăperi ale caselor din răsărit. Foișorul ardea de candele, și din gura apostolului curgea cuvântarea inspirată de Dumnezeu, care s'a prelungit până la mezul nopții, și toți într'o evlavie mută o ascultară. Pe ușorul uneia din ferestrele deschise pentru venirea răcoarei de afară, ședea un tânăr, cu numele Eutihie. Timpul era tare târziu, cuvântarea se prelungi neobișnuit de mult. Lucrurile despre care era vorba, probabil, treceau peste priceperea lui. Deși el ședea la locul cel mai plăcut al camerei, unde se putea folosi liber de accesul aerului proaspăt, totuşi căldura din cauza aglomerației și a mulțimei candelelor aprinse, și deasemenea și neîntrerupta curgere a cuvântărilor propoveduitorului, adormiră cu totul pe Eutihie. Fără să bage de seamă alții el începu să se lese, capul îngreunat de somn se lăsă pe piept, și după aceea cu un strigăt de groază el se prăvăli din fereastră și căzu dela etajul al treilea jos în curte. Se produse turburare generală, și răsunară țipete, prin care deodată fu întrerupt glasul propoveduitorului; unii din adunare alergară jos pe scară, ca să vadă ce s'a întâmplat. Bietul tânăr zăcea fără simțire și a fost ridicat mort. Țipăt de groază izbucni din pieptul celor de față; dar „Pavel, pogorându-se jos, căzu peste dânsul și, îmbrățișându-l cu mânile, zise: nu vă neliniștiți, pentrucă viața lui e într'însul". Liniștind prin această observație agitația, el lăsă pe tânăr sub influența binefăcătoare a liniștei și odihnei, și, poate, și sub grija bună a diaconeselor și a altor femei prezente, pentrucă istorisirea simplu adaugă, că apostolul se duse iară sus și după „frângerea pânei (cum se numea actul sfânt euharistic) și săvârșirea mesei, care mai târziu s'a numit agapă", el continuă să vorbească cu adunarea până în revărsatul zorilor și după aceea a eșit. In acel timp Eutihie se îndreptă cu totul, și fu adus viu, evident, în camera de sus, și nu puțin se mângâiară toți.

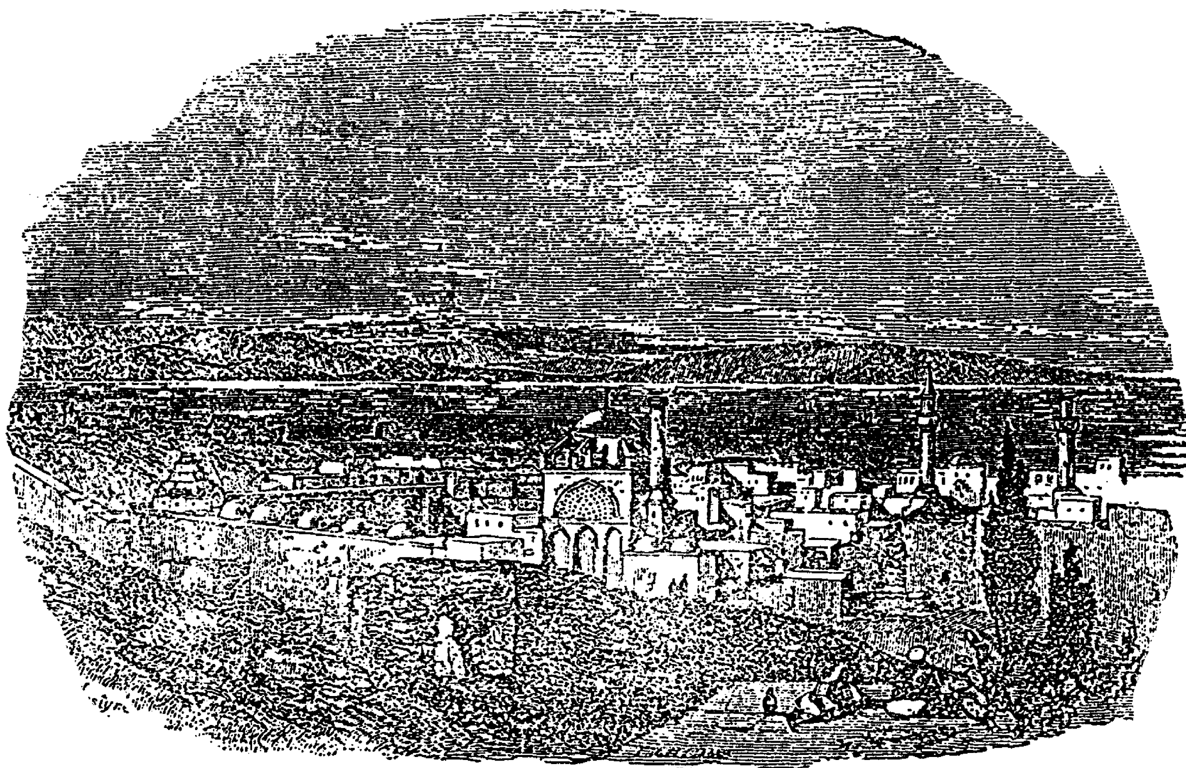
In dimineața următoare, apostolul plecă cu însoțitorii săi mai departe la drum, și peste câteva zile ei sosiră la Milet. Deoarece corabia trebuia să stea acolo câtva timp, apoi apostolul se folosi de această împrejurare, ca să se vadă și să vorbească nu numai cu creștinii localnici, ci și cu prezviterii bisericii turbulentului Efes. In acest scop el a trimis vestitor la Efes, care era la vreo cincizeci de chilometri dela Milet, ca ei să sosască și să se vadă

1) Slujba duminicală în Troada — Fapt. XX, 7—19.

cu dânsul. Prezviterii se folosiră cu bucurie de prilejul de a se vedea încă odată cu marele lor arhipăstor și au sosit la el în Milet chiar a doua zi, care a fost probabil duminică. Această zi a petrecut-o el în comunitatea lor, și înainte de a se despărți de ei, se adresă către dânșii cu o cuvântare, în care prin trăsături foarte atingătoare, descrise activitatea în Efes[1]. „Voi știți, cum eu din prima zi, – zise el, – în care am venit în Asia, tot timpul am fost cu voi, lucrând Domnului cu toată smerenia și cu multe lacrămi, în mijlocul ispitelor, ce mi s'au întâmplat după voința de rău a iudeilor, cum eu n'am omis nimic din ce era folositor, despre orce v'aș fi propoveduit și orce v'aș fi învățat public și pe acasă, vestind iudeilor și elinilor pocăința înaintea lui Dumnezeu și credința în Domnul nostru Iisus Hristos. Și iată acum eu, după atracția Duhului, mă duc la Ierusalim, ne știind ce mă va întâmpina. Numai Duhul Sfânt prin toate orașele mărturisește, spunând, că lanțuri și necazuri mă așteaptă. Dar eu nu mă uit la nimica și nu prețuesc viața mea, numai să săvârșesc cu bucurie călătoria și slujba, pe care eu am primit-o dela Domnul Iisus, de a propovedui Evanghelia harului lui Dumnezeu. Și acum iată eu știu, că nu veți mai vedea fața mea toți voi, printre cari am umblat eu, propoveduind împărăția lui Dumnezeu. Deaceea vă mărturisesc în ziua aceasta, că eu sunt curat de sângele tuturor, căci eu n'am omis de a vă vesti toată voia lui Dumnezeu. Așa dară luați aminte de voi și de toată turma, în care Duhul Sfânt v'a pus supraveghetori, să pașteți Biserica Domnului și a lui Dumnezeu, pe care El a câștigat-o cu sângele Său. Căci eu știu, că după plecarea mea vor veni la voi lupi răi, cari nu vor cruța turma; și dintre voi înseși se vor ridica oameni, cari vor grăi îndărătnic, ca să atragă pe ucenici după dânșii. Deaceea privegh iați, amintindu-vă, că eu trei ani, noaptea și ziua, necontenit cu lacrămi am învățat pe fiecare din voi. Și acum, fraților, vă încredințez lui Dumnezeu și cuvântului harului. Sau, Care poate să vă învețe mai mult și să vă dea moștenire cu toți cei sfințiți. Nici argint, nici aur, nici haină eu dela nimenea n'am dorit; singuri știți, că nevoilor mele și nevoilor celor ce erau cu mine au servit (și la aceste vorbe el întinse înaintea lor mânile subțiri și secătuite de muncă) aceste mâni ale mele. In toate v'am arătat, că asemenea ostenind, trebue, trebue a susține pe cei slabi și a ne aminti de cuvintele Domnului Iisus, căci El singur a spus: e mai fericit a da, decât a lua" (Fapt. XX, 18-35). Această cuvântare, care

1) Sfatul cu presviterii Efeseni, — Fapt. XX, 17-35.

așa de luminos ne înfățișază neobosita activitate, adânca smerenie, complecta abnegație a slujirii lui apostolice, produse asupra tutu-ror o profundă impresie. El încheie convorbirea sa în mijlocul izbucnirilor de plâns, și când ei și-au luat rămas bun dela dânsul neliniștiți fiind de viitorul lui, și îngrijindu-se și de viitorul lor, atunci toți își plecară capetele pe grumajii lui și-l sărutară căldu-ros, amăriți cu deosebire de observația lui, că ei nu-l vor mai vedea niciodată cum l-au văzut până acum, niciodată nu vor mai privi fața scumpă a învățătorului lor, care a suferit atâtea pentru dânșii și pe care ei îl iubeau atâta. Dacă ap. Pavel stâr-nise contra sa o puternică ură în protivnicii săi, apoi odată cu

Ptolemaida, Vechiul Aco

aceasta el insuflă totodată față de sine și cea mai puternică iu-bire și atașament. El trebui, după expresia literală a ev. Luca (Luca. XXI, 1), să se smulgă dintre dânști. Triști și apăsați de di-ferite presimțiri întunecate, ei merseră cu dânsul la corabie, care în acest timp îl aștepta și putem fi încredințați, că ap. Pavel plânse cu amar, când se urcă pe bordul corăbiei, și la rândul lor pe țărm plânsul confraților răsună până atuncea, până ce vin-trelele se cufundară cu dunga albă a orizontului; și apoi prezvite-rii efeseni cu inima apăsată se întoarseră înapoi, pentru ca încă odată, deja fără nici o nădejde la ajutorul părintelui lor duhovni-cesc, să întâmpine ispitirea, ce-i aștepta în orașul Artemidei.

Corabia a sosit cu bine la Patara, și deacolo apostolul, trecând în altă corabie, care mergea spre Fenicia, se îndreptă spre Tir, oraș renumit prin comerțul său maritim [1]). Acolo erau câțiva creștini, și cu dânșii apostolul a rămas șapte zile. Frații plini de dragoste și devotați apostolului căpătară o deosebită inspirație de sus despre primejdiile ce-l așteptau pe apostol la Ierusalim și-l rugară, ca el să părăsească intenția sa și să nu meargă la Ierusalim. Și însuși apostolul avea presimțirea despre primejdie, dar în toate se lăsa pe purtarea de grijă a Providenței de sus și peste o săptămână părăsi Tirul, petrecut de lacrămile și rugăciunile confraților localnici, cari, cu femeile și copiii, petrecură pe marele lor învățător. Călătorind cu corabia pânăla Ptolemaida, apostolulul cu colaboratorii săi se îndreptară pe uscat spre Cezareea. Acolo, el a rămas câteva zile, și acestea au fost ultimele zile fericite ale acelei libertăți, de care el se bucurase până atuncea. Dumnezeu a binevoit a împrospăta duhul lui cu un scurt interval de veselă comuniune și odihnă. In Cezareea ei poposiră la acela, care avea legături cu ap. Pavel strânse de adâncă simpatie, anume la Filip evanghelistul. Fiind asemenea lui elinist luminat, diaconul Filip, cum se știe, era unul din cei dintâi, care a arătat ap. Pavel acea simpatie și înțelegere clară fără de care ar fi fost imposibilă însuși activitatea apostolului neamurilor. Acesta era Filip, care a evanghelizat urâtorilor samarineni și a avut îndrăsneala să boteze pe eunucul etiopean. Soarta acestor doi nobili muncitori era strâns legată laolaltă. Furioasa prigonire a lui Saul fariseul a și fost pricina principală, care a dus la risipirea bisericii ierusalimlene și astfel a schimbat destinația celor șapte diaconi. Din cauza fugei și anume de această prigoană se schimbă activitatea lui Filip. Pe de altă parte această nouă activitate s'a început anume prin aceea, ce alcătuia problema întregei vieți a lui Pavel apostolul. Când ap. Pavel, vorbeau unul cu altul în aceste prețioase ceasuri, ei au putut primi în sufletele lor multe amintiri atingătoare despre acele zile, când lumina cerească, care a strălucit cândva pe fața lui Stefan, îndreptată spre ceriu în agonia muceniciei, prin un foc semnificativ se reflectă deasemenea și pe fața tânărului, numele căruia era Saul. Și în afara schimbului de idei, și de amintiri, ap. Pavel în timpul șederei sale în casa lui Filip, a putut să se folosească de îngrijirea delicată a acelor patru fete ale lui, care, educate sub înrâurirea binefăcătoare a tatălui lor, se consacrară unei vieți active și la slujirea Evangheliei.

In Cezareea, ap. Pavel primi o nouă prevenire despre pri-

1) Petrecerea ap. Pavel în Tir și Cezareea, — Fapt. XXI. 3—16.

mejdia ce-l amenința. Aicea sosi din Iudeea prorocul Agap și, luând chipul simbolic al vechilor proroci, se apropiă de ap. Pavel, își descinse brâul, cu care era legat hitonul lui, și legându-și cu dânsul mânile și picioarele, zise: „Așa zice Duhul Sfânt: pe bărbatul, al cui este acest brâu, așa îl vor lega în Ierusalim iudeii și-l vor da în mânile păgânilor". Confrații deja și singuri știau despre primejdia legată de această vizită, dar ei nu avusese încă până acum o asemenea vestire despre asta, precum nici nu prevăzuseră, că atacul iudeilor putea să se termine prin închisoare, în temnița romană. Auzind aceasta, colaboratorii ap. Pavel îl rugară stăruitor, ca el să rămână în Cezareea, iară ei singuri să se ducă la Ierusalim și să predea prinoasele dela bisericile păgâne; și chiar membrii bisericei Cezareei alăturară rugămințile lor cu lacrămi la rugile iubiților lui colaboratori, cerându-i să nu meargă la primejdia vădită. Dar apostolul rămase neînduplecat. „Ce faceți voi? Ce plângeți și-mi sfâșiați inima?" – le zise El. „Eu nu numai voesc să fiu legat, ci sunt gata să și mor în Ierusalim pentru numele Domnului Iisus". Atunci toți înțeleseră limpede, că rugămințile mai departe ar fi chinuitoare pentru dânsul și totodată și nefolositoare. Deaceea ei se liniștiră și-și șterseră lacrămile, zicând: „Să fie voea Domnului!"

Se apropia sărbătoarea Cincizecimei, și anume la ea se grăbea ap. Pavel. In Ierusalim, ca de obiceiu, se adunase mulțime de popor, așa că nu fără greutate se putu găsi găzduire[1]). Dar ea a fost găsită în casa unui oarecare Mnason cipreanul, unul din ucenicii timpurii, și sub acoperemântul lui apostolul a putut găsi odihnă după o călătorie așa de lungă. Frații primiră pe marele apostol cu bucurie, și adouazi se alcătui adunarea solemnă a creștinilor sub președinția lui Iacov, fratele Domnului, și acolo ap. Pavel „îi salută, istorisind amărunțit ce a făcut Dumnezeu la păgâni prin slujirea lui". Atunci adunarea auzindu-l, „Mări pre Dumnezeu", dar în acelaș timp se văzu nevoită să prevină pe apostolul de primejdia ce-l amenință. In Ierusalim erau mulți iudei, cari deja crezuseră, mii întregi, considerând și pe aceia, cari sosiseră de pretutindenea la sărbătoare, „și toți aceștia erau râvnitori ai legii". Ei, evident, aparțineau la acea parte numeroasă, care considera legea necesară pentru mântuire, cel puțin propriu pentru iudeii ce au crezut, și de aceea se refereau bănuitor către predica ap. Pavel, că legea și-a pierdut deja importanța sa. Opinia poporului despre această predică ajunsese pânăla ei în formă

1) Petrecerea ap. Pavel în Ierusalim, Fapt. XXI, 17—26.

alterată, și în Ierusalim auziseră, că ap. Pavel „învăța pe iudei, cari trăiau printre păgâni, lepădarea de legea lui Moise, spunând ca ei să nu tae împrejur pe copii lor și să nu se poarte după obiceiurile părinților". Acest zvon susținut și umflat de dușmanii apostolului, a dispus contra lui pe toți iudeo-creștinii palestinieni și ierusalimleni atât de dușmănos, că singură numai apariția lui în orașul sfânt nu era fără pericol. Dar dacă el apăru, apoi trebui cumva să combată zvonul fals și să dovedească public netemeinicia lui. Adunarea sfătui pe ap. Pavel, ca în acest scop, să împlinească ritualul de nazoreu și să ia asupra sa cheltuelele altor patru persoane din creștinii iudei, cari deasemenea au luat asupră-le votul, dar care nu au destule mijloace pentru acoperirea cheltuelilor. „Atunci vor afla toți, că cele auzite de dânșii despre tine nu se pot dovedi, că și însuți continui să împlinești legea". Primejdia, în adevăr, era mare. Poporul, iritat de strâmtorările nedrepte ale romanilor, se afla într'o escitațiune extremă și gata să-și reverse nemulțămirea sa asupra primului, care putea stârni bănuiala sa. Din această cauză apostolul se învoi cu propunerea și în curgere de șapte zile săvârși la templu ritualul nazoreismului împreună cu alți patru confrați, cheltuelele cărora le luă el asupra sa. Iată era deja ultima zi a ritualului, și se părea, că totul s'a petrecut cu bine, când deodată totul s'a schimbat, și apostolul abea a scăpat să nu fie jertfa sălbătăciei poporului.

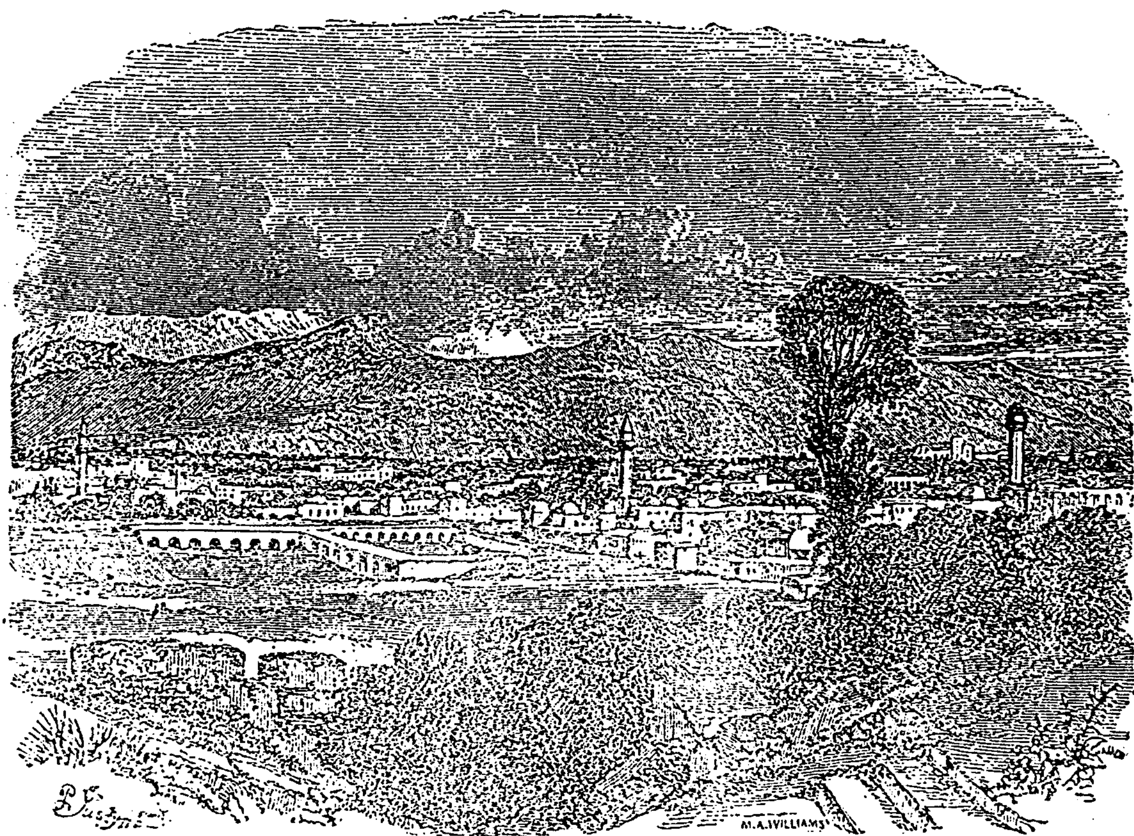
In mijlocul unei enorme mulțimi de închinători, în curțile templului apărură câțiva iudei din Efes și din alte orașe ale Asiei. Când ei au văzut pe apostolul cunoscut lor, atunci imediat se aprinseră de furia fanatismului sălbatec. In persoana lui ei vedeau un grozav apostat, care învăța „abaterea dela legea lui Moise", și acum îndrăsnea prin prezența sa să profaneze cuprinsul sanctuarului poporului. Știrea despre prezența sa într'o clipă se răspândi în mulțimea înfuriată a închinătorilor, și vulgul se mișcă furios[1]). Asiaticii sălbatici se aruncară asupra apostolului și strigau asurzitor: „Bărbați izrailiți, ajutați-ne! Acest om pe toți pretutindenea îi învață contra poporului și a legii și a locului acestuia; pelângă aceasta și pe elini i-a introdus în templu și a profanat acest loc sfânt". Cu ap. Pavel erau câțiva convertiți de dânsul dintre greci, pe cari apostolul i-ar fi și luat cu dânsul in templu, și prin asta, după părerea răzvrătiților, l-ar fi profanat. Iudeii cu mare râvnă păzeau locașul lor sfânt de pătrunderea într'însul a celor de alt

1) Răscoala din Ierusalim, — Fapt. XXI. 27—40.

neam și de altă credință, așa că exista deja, „un perete de despărțire", pe care inscripția în limbile greacă și latină glăsuia, că „nimenea din străini nu trebue să pășească dincolo de acest părete sub pedeapsa de moarte". Aicea astfel se prezentă o mare ocaziune pentru răzbunarea cuvenită apostatului, care învăța apostasia. Mulțimea se aruncă asupra ap. Pavel și strigătul: „ajutați" răsuna pretutindenea pe uliți. De apărat era imposibil. Dar pe ap. Pavel l-a mântuit sfințenia locului și privegherea gardei romane. Când răzvrătiții, ca să nu profaneze templul cu sânge, târâră pe apostolul în afară de cuprinsul lui, sutașul roman, care stătea de gardă în turnul Antonia, observa agitația poporului și temându-se de răscoală, trimise imediat lui Lisie, comandantul turnului, știrea despre cele întâmplate. Lisie apăru îndată la fața locului cu pricina, cu un detașament de soldați și scăpă pe apostolul din mânile furioșilor lui vrășmași. Luându-l sub strajă, Lisie se adresă către dânsul cu întrebarea: „Cine-i el și ce a făcut?" Ca răspuns se ridicară din popor strigăte de așa desordine, încât nu se putea distinge nimic, și desnădăjduindu-se de a ajunge la ceva determinat față cu această stare de lucruri, Lisie ordonă să fie dus apostolul în cazarmă. Dar abea reușise să se urce pe scara, care ducea la camera de sus și după aceea în fortăreață, când vulgul, temându-se, că ea va fi lipsită de plăcerea de răzbunare, făcu asupra lui un nou atac cu strigăte sălbatece: „moarte lui!" Și ap. Pavel, nefiind în stare, din pricina loviturilor primite, să meargă singur, a fost luat de ostași pe mâni și dus din gloată. El a fost izbăvit de soarta de a fi făcut bucăți mai ales de aceea, că Lisie îl ținea aproape de dânsul. Și când detașamentul, care-l izbăvise, era gata să intre în cazarmă, ap. Pavel se adresă către Lisie în grecește: „Pot eu oare să-ți spun ceva?" „Tu știi grecește?" - întrebă mirat comandantul. - „Deci nu ești tu acel egiptean, care înainte de aceste zile a produs turburare și a scos în pustie patru mii de oameni hoți?" Acest uricios egiptean nu cu mult înainte de aceea produse o mare răzvrătire, înăbușirea căria a cerut nu puține sforțări din partea romanilor. Deși răzvrătiții au fost răpuși și pedepsiți, dar însuși egipteanul a dispărut, și acum Lisie fără să vrea se gândi la vederea ap. Pavel, nu-i el oare acel egiptean? „Nu - răspunse Pavel - eu sunt iudeu, tarian, cetățan a nu puțin cunoscutului oraș cilician; te rog, dă-mi voe să vorbesc poporului".

Asemenea îndrăzneală din partea unui om, care abea fusese mântuit dela o moarte sigură din mânile chiar a acestui popor, uimi pe Lisie, și-i permise să se adreseze poporului cu explicații.

Apostolul porni îndrăsneţ înainte, făcu semn cu mâna, arătând că doreşte să vorbească, şi când se făcu linişte, el se adresă poporului în limba evreească cu o lungă cuvântare (Fapt. XXII, 1-21), pe care o începu cu cuvintele: „Bărbaţi fraţi şi părinţi, ascultaţi acum îndreptăţirea mea înaintea voastră". Poporul auzind cuvântarea în limba evreiască, se potoli încă şi mai mult, şi apostolul istorisi amărunţit istoria vieţii sale şi convertirea sa. Cuvântarea fu inspirată şi uimi prin elocvenţa ei, şi sălbătăcia nu se plecă nici în faţa unei astfel de cuvântări. Indată ce apostolul în istorisirea sa ajunse la comunicarea despre aceea, că el în vedenie primi

Vederea Tarsului modern

porunca să meargă cu propoveduirea la păgâni, tot vulgul iarăşi se agită. Cuvântul „păgâni", confirmându-le bănuelele lor, iarăşi aprinse fanatismul lor. Abea îl rosti şi începu strigăt grozav: „Stârpeşte de pe pământ pe unul ca acesta, că nu trebue să mai trăiască!" Vulgul oriental, înebunind de furia neputincioasă, urla, hohotea, blestăma, scrişnea cu dinţii, vântura cu mânile, îşi rupea hainele de pe dânsa, arunca cu pumnul praf în văzduh, însoţind toate acestea cu cele mai sălbatece mişcări ale trupului, de care e capabil fanatismul neînfrânat. Dar ap. Pavel era inaccesibil de furia nesfârşită a iudeilor. Lor le ajungea îndrăsneala să sgudue

văzduhul cu strigătele lor disperate și sălbatece și să prefacă curtea templului oarecum în refugiul unei gloate de nebuni; dar ei nu îndrăsniră să se arunce în ascuțișurile săbiilor romane, îndreptate contra lor. Intr'o grozavă iritațiune, Lisie ordonă să ducă pe arestat în cazarmă și să-l supună la torturi prin biciuiri, deoarece nu înțelesese deloc ceeace grăise apostolul Pavel; el voia să afle ce anume a făcut el pentru stârnirea acestor strigăte furioase. Ostașii îi legară imediat mânile, desbrăcându-l până la piele și-l plecară în poziția acelei grozave și adesa fatale torturi, căreia nu departe de acest loc supusese cândva și pe Mântuitorul. De trei ori înainte de asta ap. Pavel suferise vergile romane ale lictorilor, de cinci ori el fusese supus de iudei biciuirii de câte patruzeci fără una lovituri. Aicea îl aștepta o nouă formă de tortură, anume de biciu, pe care romanii îl întrebuințau ca să silească prin ajutorul lui să recunoască adevărul. Dar de data asta ap. Pavel, ne perzând stăpânirea de sine chiar in extremis, se opuse poruncii. El declară curajos, că este cetățan roman și deci scutit de pedepsele trupești. Această declarație umplu de turburare și pe însuși Lisie, care se putea teme de neplăceri pentru sine, dacă apostolul ar da jalbă contra tratamentului său, și el se sili cât mai grabnic să dea pe arestat în judecata sinedriului, ca să scape de orce răpundere întru această chestie mai curând religioasă decât civilă.

Se adună sinedriul, la care fu introdus de Lisie, ca arestat, ap. Pavel (Fapt. XXIII, 1-10). Președinte al sinedriului era arhiereul Anania. Acesta era un saduceu tot așa de trufaș, dedat lumii și puțin credincios, ca și ceilalți din casa de vipere ale lui Hanan, ba încă el îi și întrecea pe aceia prin cruzimea și lăcomia sa nesăturată. Cu inima crudă de lăcomie el adusese pe preoții inferiori aproape ca să moară de foame, lipsindu-i de zeciuelele, ce le aparținea lor, și îngenere era un astfel de jăfuitor, că trimitea pe slugile sale cu parii la arii ca să ridice zeciuelele cu forța. Funcția de arhiereu el o ocupase în curgerea periodului, care în aceste vremuri turburi era neobicinuit de lung, deși s'a întrerupt prin absența sa, când el, în calitate de arestat, a fost trimis la Roma, ca să răspundă de actele sale criminale. Cu acest prilej, mulțămită intrigilor mărunte, el, se pare, că-și câștigă cauza sa; dar în urmă a fost depus și abea numai puțini îl regretară, când el a fost scos din apa canalului, unde se ascunsese, și a fost ucis de răsculații furioși. Și iată, sub conducerea unui asemenea arhiereu s'a și ținut sinedriul, care se adunase să judece pe apostolul. Din copilărie, deprins a se raporta cuviincios către tribunalul su-

prem al poporului și cu căpetenia lui, apostolul credea în justiția lui și voi în cuvântarea sa să explice situația sa. Stând în poziţiunea cuvenită de orator, el începu cuvântarea sa cu cuvintele: „bărbați, frați, eu cu toată conștiința bună am trăit înaintea lui Dumnezeu până în ziua de astăzi". Dar abea apostolul exprimă prima frază a cuvântării sale de apărare, când Anania cu o urâtă nelegiuire ordonă pristavilor tribunalului să-l bată peste gură. Uimit de această jignire strigătoare la ceriu, și de o silnicie nemeritată, apostolul Pavel se rușină de o asemenea judecătorie a poporului său și, nesuferind o așa grosolană călcare a orcărei dreptăți, esclamă: „bată-te Dumnezeu, perete văruit! Cum? Tu șezi să mă judeci după lege, și împotriva legii poruncești să mă bată?" Cei prezenți, evident, au fost uimiți de îndrăsneala reproșului ap. Pavel, și-i spuseră: „Ocărăști pe arhiereul lui Dumnezeu?" Mânia apostolului secă în această clipă, și el imediat își ceru ertare cu demnitate, și cu stăpânire de sine: „N'am știut, fraților, - zise el, - că e arhiereu", adăogând îndată, că dacă ar fi știut, nu s'ar fi adresat către dânsul cu numirea ocărâtoare de „perete văruit", pentrucă el totdeauna a procedat după povața sfintei Scripturi: „pe mai marele poporului tău să nu-l grăești de rău".

Când se potoli turburarea stârnită cu acest prilej, se începu desbaterea cauzei, și imediat se văzu, că membrii sinedriului ca și mai înainte, se deosebeau în mod general în două partide: în preoți saducei și în bătrâni farisei și cărturari. Ultimii erau populari și numeroși, iar cei dintâiu bogați și puternici. Ap. Pavel cunoștea bine, că aceste două partide se aflau între dânsele în dușmănie neîmpăcată, care mutea numai în fața obiectului de ură comună. El știa deasemenea, că unul din obiectele principale de discuție între dânsele era chestia referitoare la lumea nevăzută și la viața viitoare. Văzând deci, că el nu întâlnește la această judecată nici dreptate, nici milă, se hotărî să arunce între dânșii mărul discordiei și în turburarea babilonică a limbilor, strigă: „Bărbați frați, eu sunt fariseu, fiu de fariseu; pentru așteptarea învierii morților sunt judecat!" O asemenea declarațiune imediat dispuseră pe farisei să stea de partea lui, și ei se apucară la harță cu dușmanii lor cei mai răi, cu saduceii și cu căpetenia lor arhiereul Anania, care era așa de neiubit de farisei, încât după un veac tot mai circula printre ei povestea despre silniciile și lăcomia lui. Imediat se ridică sgomot grozav de glasuri mânioase, și cărturarii, cari țineau cu fariseii, se sculară toți, ca să declare pe ap. Pavel nevinovat. „Noi nu găsim nimic rău la omul acesta; dacă însă Duh sau înger i-a grăit, nu vom fi protivnici Domnului".

Iudeii, chiar aceşti cunoscuţi ierarhi şi rabini, iarăşi arătară incapacitate totală a stăpânirii de sine. Chiar în cuprinsul sacru al sinedriului se stârni o turburare aşa de puternică, că ap. Pavel încă odată fu ameninţat de primejdia de a fi rupt bucăţi, şi de data asta încă de mânile unor persoane savante şi vestite. Lisie se mira tot mai tare de tumultul iudeilor, care la început cu aşa unire tăbărâseră asupra ap. Pavel în templu, împreună şi cu jumătatea, care în sinedriu acum se lupta întru apărarea lui, decise să nu dea pe concetăţeanul său soartei ruşinoase ce-l aştepta şi ordonă ostaşilor să-l aducă dela sinedriu. Şi acolo, în cazarma cuceritorilor străini, Domnul iarăşi se arătă curajosului său apostol şi-i zise: „Indrăzneşte, Pavele, căci cum ai mărturisit tu pentru Mine în Ierusalim, aşa se cuvine să mărturiseşti şi în Roma".

Dar viaţa apostolului nu era scutită de primejdie în Ierusalim, chiar sub adăpostul romanilor. Adoua zi însă se descoperi, că în contra lui se alcătui din partea fanaticilor o conjuraţie, întărită cu jurământ. Fanatismul iudaic în acest timp se afla în agitaţiune extremă. Se desvoltase o mulţime de ucigaşi tainici, aşa numiţii sicarieni, cari erau gata să împlânte iataganul în tot acela, care numai se părea periculos pentru popor, pentru credinţa lui sau pentru drepturile politicei. Şi acum patruzeci de oameni se juraseră să nu mănânce, nici să bea, până nu vor ucide pe ap. Pavel. Aflând despre asta, Lisie tainic şi sub acoperirea unui puternic detaşament de călăraşi trimise pe arestat la Cezareea, la şeful său, procuratorul Felix, cu raport formal despre arestat şi cauza lui. Felix era libertinul împăratului Claudie şi aparţinea acelor administratori romani josnici şi hrăpăreţi, cari obţinuse funcţiunile lor prin linguşire josnică, prin mită, şi se foloseau de funcţia lor pentru îmbogăţire ruşinoasă, pe socoteala administraţiei provinciei încredinţată lor. După mărturia istoricului roman Tacit, Felix era totodată desfrânat şi crud. Obligaţiile sale aproape regale le îndeplinea cu spirit de rob. Pentru a-şi întări situaţia din Iudeea, el se căsători cu Druzila, fata lui Irod Agripa, şi se considera nepedepsibil, jăfuia şi în tot felul jignea pe iudei, dar în schimb şi trebuia să se lupte cu răscoale grozave, ce se stârneau când de sicari şi bandiţi, când de mesii mincinoşi. Iudeii

Călăreţ roman

îl urau, şi el ura pe iudei. Dela asemenea om nu se putea aştepta dreptate, dar, deoarece apostolul era cetăţean roman, apoi singură numai aceasta serveşte de amanet, că procuratorul va fi de partea lui contra bătrânilor iudeilor, urâţi de dânsul.

Pentru dezbaterea chestiunii, Felix convocă pe membrii sinedriului la Cezareea (Fapt. XXIV, 1-22). Deşi asemenea călătorie nu era tocmai plăcută membrilor sinedriului, tribunalul suprem al iudeilor, dar era imposibil de evitat, şi în Cezareea plecă şi însuşi arhiereul Anania, în scopul, ca cu orce preţ să-şi răzbune pe omul, care-l numise „perete văruit". Pentru o izbândă cât mai mare în cauză iudeii năimiră chiar un avocat deosebit, anume Tertul, şi dirijară trebile în chipul cel mai formal. După interogatorul obişnuit, se începură cuvântările judecăţii, şi primul cuvânt a fost rezervat lui Tertul. Grăind multe amabilităţi linguşitoare pentru Felix, Tertul începu să acuze pe arestat mai întâi întru aceea, că el a fost plaga obştească, trăind prin stârnirea neînţelegerilor printre iudeii din toată lumea; al doilea, că el a fost răspânditorul ereziei nazarinene; şi al treilea, că el s'a încercat să profaneze templul. Din cauza aceasta, anume iudeii l-au prins şi voiau să-l judece potrivit legilor obşteşti, dar Lisie s'a amestecat silnic în treaba lor şi l-a luat din mânile lor, poruncind acuzatorilor lui să se prezinte procuratorului. Procuratorul, adresându-se lui Lisie, putu să se încredinţeze de adevărul acestor acuzaţiuni.

Când cuvântarea s'a terminat, iudeii, pentrucă nu aveau martori adevăraţi, au început să vorbească unul după altul contra ap. Pavel, confirmând ca adevărate cele spuse de Tertul (Fapt. XXIV, 1-8). Atunci procuratorul, deja destul de convins, că aceasta, cum îl vestise Lisie, era o turburare oarecare iudaică, referitoare la mărunţuşurile legii lui Moise, cu trufie dădu de veste arestatului, ca el să spună ceva contra acuzaţiilor. In cuvântarea sa, ap. Pavel simplu şi cu demnitate observă, că el ar fi putut să se apere cu atât mai mare plăcere în faţa lui Felix, că ultimul era acum procurator de un timp foarte însemnat şi deci, din cauză, că cunoaşte prea bine trebile iudaice, uşor a putut să-şi lămurească miezul chestiunii. El a putut să se încredinţeze, că au trecut abea douăsprezece zile dela sărbătoarea Cincizecimii, la care apostolul a sosit cu nici un plan de răsvrătire, ci simplu să se roage în Ierusalim, şi că în decursul acestui timp el n'a vorbit cu nimenea şi nu a avut prilejul de a atrage gloatele sau a produce turburări nici în templu, nici în sinagogă, nici în vreo parte a oraşului. Deaceea el pozitiv a respins primul şi al treilea punct al acuza-

ției și ceru dela iudei, ca ei să prezinte martori pentru confirmarea lor. Ce se atinge de punctul al doilea, apoi el cu adevărat aparține unei comunități deosebite; dar aceasta e o comunitate întocmai tot așa, ca și aceea, căreia aparțin ei înseși, deoarece el se închină lui Dumnezeu, a se închina căruia pe el, ca și pe fiecare iudeu, l-au învățat din copilărie, deschis primea toată sf. Scriptură, credea, asemenea majorității lor, în învierea drepților și a păcătoșilor. Anume din cauza credinței el s'a silit să fie totdeauna cu conștiința curată înaintea lui Dumnezeu, și înaintea oamenilor. Înainte de aceea n'a fost la Ierusalim timp de cinci ani și, la întoarcerea cu milostenie pentru săracii poporului său și cu prinoase pentru templu, iudeii l-au găsit în templu, unde el liniștit se purifica după lege. De turburarea, care a urmat după aceea, el nu este vinovat. El a fost ridicat de oarecari iudei asiatici, cari ar fi trebuit să asiste în calitate de martori și lipsa cărora era dovada slăbiciunii acuzațiilor contra lui. Dar dacă era imposibil a-i aduce în calitate de martori, apoi el cere dela înseși acuzatorii, ca ei să depună rezultatul judecății lor asupra sa înaintea sinedriului, și să dovedească, este oare macar o singură piesă convingătoare contra sa, afară de esclamația, făcută de el în timpul desbaterilor cauzei sale la sinedriu, că era judecat pentru chestiunea învierii din morți?

Acuzația, evident, se dovedi netemeinică. Expunerea făcută de ap. Pavel a împrejurărilor chestiunii, contrazicea direct singurele indicațiuni făcute contra lui. Contrazicerile în învățătura dintre iudei și el, nici într'un chip nu puteau să servească de obiect al desbaterilor judecătorești, deoarece ele atingeau niște chestiuni, cari nu erau supuse desbaterei legilor romane. Ap. Pavel nu avea nevoe să dovedească învățătura creștinilor sau să se justifice pe sine pentru primirea ei, deoarece în acest timp ea încă nu era declarată religio illicita (religie neîngăduită). Felix își da perfect sama de aceasta. El avea cu mult mai exactă cunoștință despre această învățătură decât iudeii și decât avocatul năimit de ei. El nu voi să predea pe Pavel sinedriului, ceeace ar fi putut fi periculos și ar fi fost fără îndoială nedrept; dar în acelaș timp el nu voi nici să jignească pe aceste persoane influente. De aceea el amână desbaterea cauzei și anume pe temeiul absenței lui Lisie, care ar fi putut să fie un important martor în cauză, făgăduind să dea soluția definitivă, numai după ce acest din urmă va sosi la Cezareea.

Ap. Pavel a fost dus sub pază, dar Felix dădu un ordin special sutașului, ca straja să nu fie aspră cu dânsul, și ca prie-

tenilor lui să li se permită accesul liber în închisoare. Din partea sa, Felix era așa de interesat cu privire la arestat, că l-a chiemat după aceea la sine, ca să-l arate și soției sale Druzila. Apostolul nu scăpă din vedere să se folosească de această împrejurare, ca să se adreseze către Felix cu aspre reproșuri pentru nedreptatea lui. Conștiința procuratorului fu mișcată, și el voi chiar să-l elibereze cu totul pe arestat, dacă ap. Pavel ar fi înțeles aluziunea lui și i-ar fi făgăduit să-i dea o mită. Deoarece apostolul nu avea bani, ba nici nu voia să caute eliberarea prin mijloace așa de josnice, apoi a și trebuit timp de doi ani să se chinuiască în temnița romană din Cezareea. Dar și pe însuși Felix curând îl ajunse o soartă meritată. Peste un an după întemnițarea apostolului în temnița din Cezareea, se produse o încăerare sângeroasă între greci și iudei, și deoarece victoria a rămas de partea iudeilor, cari au hotărât să-și răzbune crunt pe dușmanii lor, apoi Felix trimise contra lor armata sa și produse un grozav măcel între ei. In urma unei jalbe contra lui la Roma, el a fost rechemat din funcția sa și cu scopul de a se discurca de greutăți, a trebuit să cheltuiască o mare parte din bogăția sa, pe nedrept adunată. In locul lui, procurator la Cezareea, a fost numit Porciu Fest sub care iarăși s'a examinat cauza ap. Pavel.

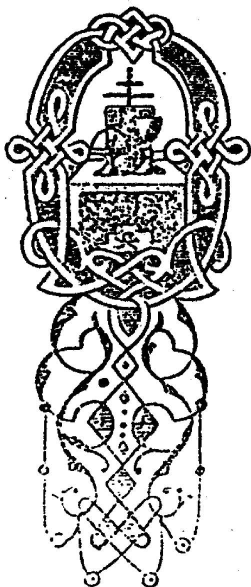

Poarta sf. ap. Pavel în Damasc

CAPITOLUL X.

PAVEL SUB JUDECATĂ ȘI APELUL LA CEZARUL.

m mai demn și mai drept era noul procurator și chiar din primele zile s'a manifestat prin o activitate și dispoziție rapidă. El sosi în Palestina aproape de luna lui August și peste trei zile după sosirea sa în Cezareea plecă direct la Ierusalim. Una din cele dintâi chestiuni, cu care ai trebuit el să se ocupe, a fost chestiunea ap. Pavel. Inchisoarea de doi ani în temniță, împedecând realizarea planului dușmănos al iudeilor, n'a putut înăbuși într'înșii ura de moarte contra omului, care prin oferirea liberă a Evangheliei păgânilor dădu în ochii lor una din prevestirile cele mai fatale, care amenința cu căderea lor. Măcelul grozav din piața medeanului între iudei și grecii sirieni, care servise drept cauză a demisiei lui Felix, a lăsat după sine o dușmănie de nedesrădăcinat, și iudeii chesarieni într'un suflet cerură pedepsirea imediată a ap. Pavel. Când Fest sosi la Ierusalim, l-au și întimpinat strigătul despre același lucru, și moartea lui Pavel se ceru nu numai de plebe, ci și de deputațiile celor mai principali reprezentanți ai Ierusalimului, conduși de Ismail Ben-Fabi, noul arhiereu.

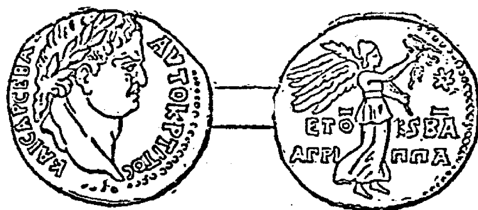
Iudeii totdeauna, cu îndămânarea proprie lor, s'au folosit de neexperienţa orcărui cârmuitor sosit la dânşii, cu scopul de a-l dispune în folosul lor, până nu reuşea el să-şi însuşască situaţia sa şi natural când el voia să producă asupra tuturor o bună impresiune. Dar Fest nu făcea parte din numărul acelor procuratori inferiori şi slabi de caracter, cari erau gata să săvârşească nelegiuire, numai să dobândească popularitate. Iudeii palestinieni curând au găsit, că ei aveau de a face cu un om, care nu era nicidecum să se ia după dânşii. Poporul, în cap cu ierarhii lor, îl rugă, în calitate de primă bunăvoinţă către dânşii, să nu excludă cauza lui Pavel din vederile lor, ci să aducă arestatul la Ierusalim, ca încă odată să-l supună judecăţei sinedriului, la care vor fi luate toate măsurile, ca el să nu poată evita această judecată cu ajutorul ridicării de discuţiuni teologice între dânşii. In realitate aceşti ritualişti, cari mai mult se turburau de ucidere, decât de profanarea rituală, deja se îngrijise despre aceea, că dacă Fest convine la rugămintea lor, atunci ucigaşii năimiţi să o curme imediat cu ap. Pavel încă pe drum fiind acela. Fest totuşi pătrunse în planurile urâte ale lor, şi refuză să convină la rugămintea lor, sub motivul plauzibil, că deoarece ap. Pavel se află acum în Cezareea, apoi el imediat se va întoarce acolo şi va asculta în totul cererea lor. Deoarece iudeii continuară să stărue în cererea lor, atunci Fest dădu un răspuns arogant şi curat roman, că la romani nu e obiceiul a jertfi viaţa unei persoane în favoarea acuzatorilor ei, şi că deaceea el trebue să pună pe acuzat personal faţă în faţă cu acuzatorii şi să dea acuzatului putinţa deplină să se apere singur. Arhiereul cu părtaşii săi, găsind că ei n'ar avea nimic de câştigat prin sperierea lui Fest şi nici prin linguşire, au trebuit ca încă odată să se mărginească la alcătuirea unei deputaţiuni mai influente pentruca să aibă succes în acuzaţiune.

Peste opt sau zece zile după aceea, Fest se întoarse la palat în Cezareea şi chiar adouazi ocupă locul său de judecată la tribunal pentru ascultarea acestei chestiuni (Fapt. XXV, 6-21). Iudeii acum găsiră deja posibil să se mărginească fără a mai năimi un avocat şi judecata se transformă în scena unui zgomot sfădăuş, la care ap. Pavel răspunse la multele acuzaţiuni contra sa prin simple negaţiuni liniştite. Iudeii împresurând tribunalul, repetau acuzaţiunile lor de erezie, apostasie şi trădare; dar, deoarece contra lui nu apăru nici un martor, apoi ap. Pavel nu-i rămase nimica, decât să expună din nou împrejurările lucrului. In acest timp iudeii, se pare, determinase mai bine esenţa acuzaţiunii, anume

că ap. Pavel stârni turburarea între iudeii risipirii, pelângă care se sileau să sperie pe Fest, cum speriase cândva pe Pilat, anume cu Cezarul (Fapt. XXV, 8). Dar Fest văzu limpede, că avea înaintea sa nu o cauză sub judecata sa, deoarece toată chestia se atingea de un lucru, care intra în sfera teologiei iudaice, și că dacă chiar de ar fi măcar o picătură de adevăr în acuzațiunile iudaice, totuși ap. Pavel nu era vinovat de nimica așa fel, ce s'ar apropia de o crimă capitală. Dorind să pună capăt acestei scene, Fest întrebă pe ap. Pavel: dorește el oare să meargă la Ierusalim și să se supună judecății sinedriului sub protecția lui? Practic aceasta era propunerea de a strămuta pricina de sub jurisdicția romană sub cea iudaică. Dar ap. Pavel știa foarte bine, că el putea mult mai bine conta pe dreptate în mânile romanilor, decât în mânile iudeilor, crimele cărora acum aduceau la peire chiar Ierusalimul. Judecătoriile iudaice necontenit și cu furie îl acuzau; tribunalele păgâne cu astfel de judecători, ca Galion, Lisie, Felix și Fest, chiar, asemenea monstru ca Nerone, totdeauna îl recunoșteau ca nevinovat, dar pe dânsul îl obosiseră aceste amânări, această furioasă repetare a clevetirii, pe care deja o combătuse de zeci de ori; lui i se urâse a fi mărul de discordie pentru dușmănia reciprocă, precum îl plictisise și capriciile arbitrare ale cârmuitorilor de provincie. Căzărmile plicticoase ale Cezareei pentru râvna înflăcărată a lui Pavel erau tot așa de grozave, ca și temnița întunecoasă Maher pentru sufletul liber al lui Ioan Botezătorul, și el înseta să iasă din această apăsătoare stare. El vedea, că nu avea alta de așteptat dela arhierei sau procuratori, și deaceea el se folosi de prima ocaziune potrivită, ca să se izbăvească de toate acestea. Ca cetățan roman, el avea un avantaj important, anume acel drept de apel la Cezarul, care era unul din înaltele privilegii ale poporului roman. El trebuia numai să rostească cuvântul „appellio“ și pentru o vreme trebuiau să tacă toți dușmanii, însetați după sângele lui. El hotărî să se folosească de acest drept. Procuratorul era numai o umbră a Cezarului. Propunerea lui, evident, era conștiincioasă, dar ap. Pavel prevăzu urmările ei. „Eu stau, -zise el, - înaintea judecăței Cezarului, unde mi se și cuvine să fiu judecat. Pe iudei eu cu nimica nu i-am obijduit, cum știi și tu foarte bine. Căci dacă eu nu am dreptate și am făcut ceva vrednic de moarte, atunci nu mă lepăd de a muri; iar dacă nimic de felul acesta nu-i din câte judecătorii mă acuză, atunci nimenea nu poate să mă dea lor“, și după aceea el exclamă: „Cer judecata Cezarului“ (Caesarem appello). Declarația aceasta imediat a trebuit să pună capăt întregei desbateri judecătorești și procu-

ratorul întări această cerere, pronunţând solemn: „ai cerut judecata cezarului, la cezarul vei şi pleca". Astfel, marele apostol al neamurilor avea curând să plece spre capitala lumii, unde el deja demult tindea cu sufletul, dar acum trebuia să plece în lanţuri.

Dar înainte de a pleca la Roma, ap. Pavel avea ocazia să proclame adevărul creştinismului înaintea strălucitei adunări a celor mai principali reprezentaţi ai lumei iudaice şi romane, şi anume cu prilejul sosirei la Cezareea a lui Agripa II (Fapt. XXVI, 1–32). Acest regişor, ultimul dintre Irozi, sosi împreună cu sora sa Veronica la Cezareea, ca să salute pe noul procurator. Aceasta era o amabilitate, care nu se putea evita fiind pagubă pentru sine, şi deaceea ei succesiv făcură vizită asemenea fiecărui nou procurator. Autoritatea regală a lui Agripa, în faţa situaţiei ei de atuncea, atârna nu de susţinerea poporului, ci simplu şi unic de voinţa împăratului. Deaceea „regişorii iudei" cu pasiune se târau chiar şi înaintea procuratorilor romani. In timpul acestei vizite a lui Agripa, Fest întoarse atenţiunea înaltului său oaspete asupra cauzei dificile a arestatului Pavel. El povesti lui Agripa despre acea furie, care s'a stârnit în tot poporul iudeu la singura amintire a numelui acestui om şi despre zădărnicia rezultatelor judecăţei abea terminate. Orcât s'au încercat iudeii să altereze esenţialul cauzei, a fost clar, că ea consta din subtilităţile legii lui Moise, şi deasemenea în chestiunea „despre un oarecare Iisus mort, de care Pavel afirmă, că El este viu", şi în genere în lucruri, cari nu intrau în jurisdicţia lui Fest. Agripa îşi exprimă acordul „de a asculta pe acest om". Şi Fest chiar a doua zi se îngriji de satisfacerea acestei dorinţe a regişorului. El porunci să se pregătească pentru asta o încăpere deosebită şi a se invita toate căpeteniile principale ale armatei şi cetăţenii cei mai de samă ai oraşului. Irozii iubeau priveliştile, şi Fest satisfăcu pasiunea lor printr'un măreţ ceremonial. El, fără îndoială, se prezentă în mantia sa de purpură cu toată suita de ostaşi şi de gardă, cari cu armele în mână stăteau îndărătul fotoliilor aurite, aşezate pentru dânsul şi pentru înalţii săi oaspeţi. Ev. Luca spune clar, că Agripa şi Veronica au intrat solemn în pretoriu: ea, desigur, în strălucirea tuturor juvaerurilor sale, iară el în hainele sale de purpură, ambii cu coroane de aur pe cap, şi acompaniaţi de o mare suită cu tot luxul hainelor orientale. Când a fost introdus în această strălucită

Moneda lui Irod Agripa II

adunare ap. Pavel, atunci dupăce Fest a expus în scurte cuvinte miezul chestiunii, Agripa a spus vajnic apostolului: „ţi se în= gădue să vorbeşti pentru tine". Aruncându=şi ochii asupra adu= nării cu pătrunzătoarea sa privire, apostolul, întinzând mâna după obiceiul vechilor oratori, începu cuvântarea prin observaţia, că el a fost cu deosebire fericit să=şi facă apărarea sa înaintea regelui Agripa, pentrucă acest principe a primit dela tatăl său (zelul că= ruia pentru împlinirea legii celei atât scrise cât şi a celei orale, era tuturor cunoscută) o educaţie îngrijită în tot ce se atinge de religia iudaică şi de ritualism, şi deaceea n'a putut să nu simtă interes pentru întrebarea, în care el era judecător aşa de compe= tent. Deaceea el ceru a fi ascultat cu răbdare şi încă odată expuse istoria cunoscută a convertirei sale din fariseu sever şi fanatic la credinţa în aceea, că nădejdiile mesianice ale poporului său cu adevărat s'au împlinit în persoana acelui Iisus Nazarineanul, pe următorii căruia el la început îi prigonea cu furie, dar care per= sonal descoperindu=i lui slava Sa, l=a adus la cunoştinţa, că El a înviat din morţi. Pentruce această credinţă s'a putut părea ne= verosimilă şi ascultătorilor săi? Aşa era ea la început şi pentru dânsul; dar cum a putut el să se împotrivească mărturiei cereşti înseşi a lui Hristos? Şi cum a putut el să nu se supue glasului ceresc, care l=a trimis să deschidă mintea atât iudeilor cât şi pă= gânilor, ca ei să poată a se întoarce dela întunerec la lumină şi dela puterea satanei la Dumnezeu, ca după credinţa lui Iisus ei să poată să primească lăsarea păcatelor şi parte cu sfinţii? El n'a fost neascultător de această poruncă. In Damasc, în Ierusalim, prin toată iudeea şi în urmă printre păgâni el a fost propoveduitorul pocăinţii şi întoarcerei la Dumnezeu, ba deasemenea şi la o viaţă corespunzătoare acestora. Iată pentru ce iudeii l=au apucat în tem= plu şi au voit să=l rupă în bucăţi; dar în această primejdie, ca şi în multe altele, Dumnezeu i=a venit în ajutor, şi mărturia, pe care el a adus=o şi la cei mici şi la cei mari, n'a fost nici hulire de Dumnezeu, nici apostasie, ci simplu adevăr, direct conform cu învăţătura lui Moise şi a prorocilor, că anume Mesia trebuia să se expună patimilor, şi că din învierea Lui din morţi trebue să strălucească lumină pentru luminarea atât a păgânilor, cât şi a poporului său. Apostolul era apucat de curentul elocvenţei inspi= rate, dar pentru Fest toate acestea se păreau atât de neobişnuite şi monstruoase, încât nu mai suferi şi întrerupse pe orator prin o observaţie grosolană, zicând: „Spui nebunii, Pavele; multa în= văţătură te=a dus la nebunie". Această exclamaţie neaşteptată opri măreţul curent al elocvenţei apostolului, dar ea nu slăbi delicateţa

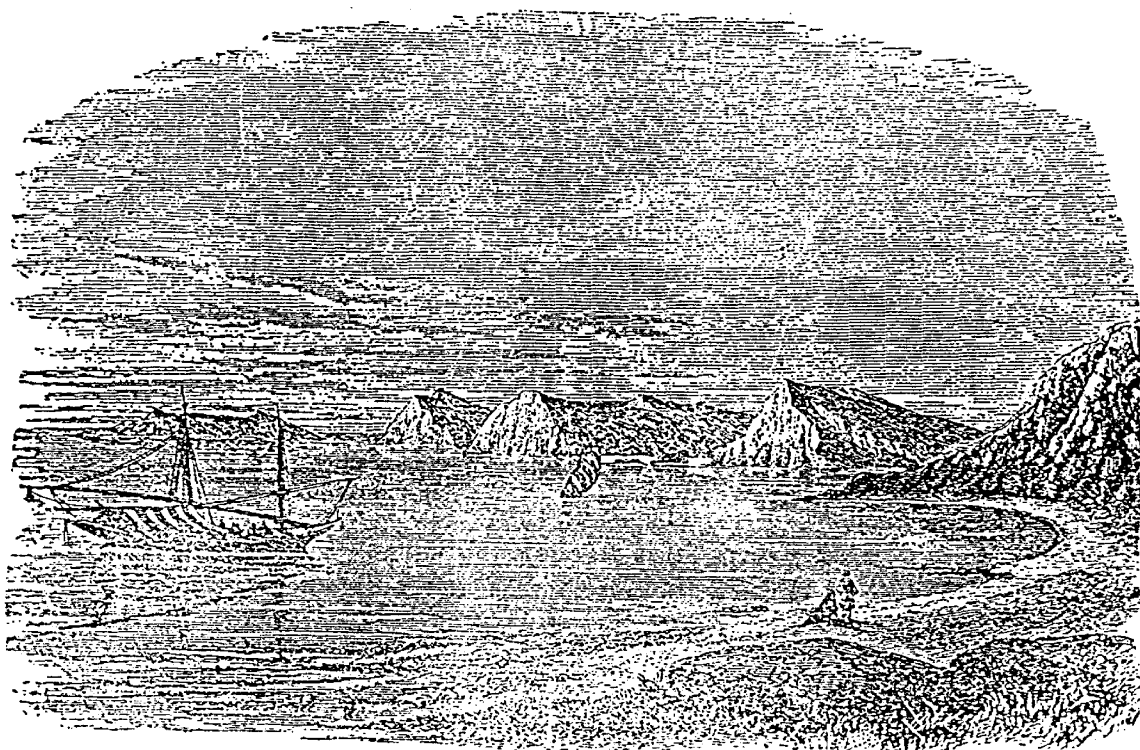
lui aleasă. „Ba nu, respectabile Fest“, zise el; „eu nu spun nebunii, ci vorbesc cuvintele adevărului și ale judecății sănătoase“. Dar nu Fest era persoana principală, către care era îndreptată cuvântarea apostolului, și pe lângă aceasta el te miră de putea să priceapă asemenea dovezi. Altă ceva era Agripa. El citise pe Moise și pe proroci și dela mulțimea martorilor auzise cel puțin de acele evenimente, pe cari le indicase ap. Pavel. Către dânsul deci se adresă apostolul cu dovada minții sale sănătoase. „Căci, zise el, știe despre aceasta regele, către care și vorbesc cu îndrăsneală. Eu nu cred nicidecum, că de el ar fi ceva ascuns din acestea, căci ele nu s'au săvârșit undeva la un colț“. Și după aceea, dorind să continue firul argumentării sale din acel punct, unde ea fusese întreruptă și unde putea să fie mai frapantă pentru iudei, el întrebă: „Crezi tu oare, rege Agripa, pe proroci? Știu că crezi“. Dar Agripa nu voia să se amestece în această discuție, și cu atât mai puțin să-și exprime învoirea sa, și deaceea găsi de bine să evite răspunsul prin o observație semisarcastică. „Tu, curând și pe mine, mă rog, mă faci creștin“, zise el cu un surâs semivoluntar, și prin această întorsătură ghibace a amabilității de curte evită răspunsul la întrebarea serioasă a ap. Pavel. Observația sa îngrijită fără îndoială se părea, foarte ingenioasă pentru toată adunarea aleasă, și ei cu greu își putură înăbuși râsul numai la ideea, că Agripa, favoritul lui Claudie, prietenul lui Nerone, înclină spre convingerea acestui iudeu straniu? Ca Pavel să fi putut face pe rege *creștin*, asta se părea prea ridicol. Dar râsul acesta fu îndată înăbușit, când apostolul cu toată căldura unei inimi sincer iubitoare, esclamă: „Aș ruga eu pe Dumnezeu, ca mai curând sau mai târziu nu numai tu, ci și toți ceice mă ascultați pe mine astăzi, să deveniți așa, cum sunt eu, afară“ adaose el, ridicând mânile în cătușe, „afară de aceste lanțuri“. Ei văzură, că acesta nu era un simplu arestat; omul, care a putut să aducă asemenea dovezi, cum adusese el, și să vorbească așa, cum a vorbit el, – evident era o personalitate, cum ei niciodată nu văzuseră încă, și nu cunoșteau nici în lumea iudaică, nici în lumea păgână. Dar era nefolositor a continua această priveliște. Curiozitatea acum fusese îndeajuns satisfăcută, și mai mult decât orcând, deveni clar, că măcar că se poate considera Pavel arestatul un visător entuziast sau un fanatic îndârjit, dar el nici într'un chip nu era un criminal capital. Regele, sculându-se din fotoliul său, făcu semn pentru curmarea ședinței, și când însemnata adunare începu să se împrăștie, atunci din toate părțile se auzeau observații, că Pavel nu merită moarte, ba chiar nici închisoare.

Hotărârea lui Agripa fu deplin în favoarea achitării lui. „Acest om“, zise el către Fest, „s'ar putea elibera, dacă el n'ar fi cerut judecata Cezarului“. Hotărârea acestei zile scăpă viaţa ap. Pavel încă pentru câţiva ani.

Potrivit cu declaraţiunea ap. Pavel, el împreună cu alţi arestaţi asemenea a fost trimis pe o corabie la Roma, sub un convoi roman, care se afla sub comanda sutaşului Iulie (Fapt. XXVII, 1–XXVIII, 15). Arestaţii au trebuit să călătorească pe una din acele corăbii, care aprovizionau cu grâu şi alte ceriale pe atot mistuitoarea capitală a lumii – Roma. Era deja toamna târziu, şi timpul se apropiase de închiderea navigaţiei, şi deaceea, când corabia, luptându-se cu vânturile protivnice, pluti cum putu până la aşa numitele „bunele limanuri“, pe malurile de sud ale insulei Creta, nu departe de oraşul Laseea; atunci ap. Pavel, care şi în calitate de arestat izbutise să-şi câştige respectul celor ce-l înconjurau, sfătui să rămână aicea pentru iernat, prevenind cu toată dreptatea să nu mai călătorească pe un timp aşa de furtunos. Dar nu departe se afla portul Finic, – popasul obişnuit pentru iernat al corăbiilor din Alexandria, şi deaceea căpitanul corăbiei voi să ierneze acolo, cu atât mai mult, că în împrejurările obişnuite pentru asta se cerea numai câteva ceasuri de navigaţiune. Cu căpitanul se învoi şi sutaşul Iulie, şi corabia în adevăr plecă la drum.

Un vântişor dulce de miazăzi umflă vintrelele, şi toate se păreau că vestesc o plutire fericită către locul presupusei iernări în portul Fenix sau, cum se numeşte el în traducerea rusască, Finic. Dar vai! Acest vântişor se dovedi ca un cântec amăgitor de sirenă, ademenind corabia spre sine pentru peire. Abea ei ocoliră capul vecin, şi îndată din văiugile insulei Creta se deslănţui un straşnic uragan – enroclidonul, care imediat apucă corabia şi cu o furie salbatecă o târî după sine pe marea straşnic învăluită, făcând zadarnice toate sforţările curajoşilor mateloţi. Oarecare uşurare procură insuliţa Clauda, ce se afla în cale. Dar aicea se prezentă o nouă primejdie şi anume de a se înfige în nisip, după care ar fi urmat peirea definitivă. Toate sforţările deci au fost făcute, de a se evita cumva această primejdie, ceeace a şi reuşit a se face, şi corabia din nou a fost cuprinsă de uragan şi cu o putere salbatecă a fost dusă pe marea nemărginită, şi pelângă asta cu totul în altă direcţiune dela Finic. Fluerăturile şi mugetul uraganului, furia uriaşelor valuri, care ca o surcică arunca corabia cu grâu şi care udau bordul cu o umiditate rece: – toate acestea erau semnul grozav al naufragiului ce aştepta corabia. Curând după ruperea bordurilor se deschise o curgere puternică şi, pentru a evita

naufragiul total al corăbiei, se văzu nevoia de a le lega câtuși de cât cu frânghii. Toți, neexceptând nici pe arestați, și prin urmare nici pe ap. Pavel, lucrară până la istovire la scoaterea apei; dar apa se adăoga mereu, și a trebuit să se arunce încărcătura, ca măcar cât de puțin să se ușureze corabia. Câteva zile se petrecură așa grozave și posomorâte; nu se vedea nici soarele, nici stelele, așa că „dispăru însfârșit orce nădejde de mântuire". Treisprezece zile au fost purtați ei în voia uraganului, găsind susținerea esențială în încurajarea bărbătească a apostolului. Insfârșit, în ziua a paisprezecea, sub întunerecul nepătruns al nopții, auzul fin al marinarilor,

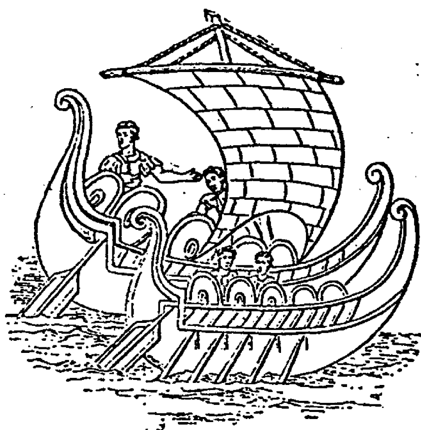

Bunele limanuri de pe malul sudic al insulei Creta.

în mijlocul mugetului furtunii, deosebi sgomotul suigeneris al bătăilor valurilor în țărm. Ei, evident, nu erau departe de țărm, — dar unde? Și nu va sbura oare în țăndurі nefericita corabie, izbindu-se cu toată puterea de vreo stâncă din mal? Disperarea dădu noi puteri marinarilor, cari totuși acum se îngrijeau mai mult de propria mântuire și, reținând corabia cu ancorele slobozite, ei voiau prin vicleșug să se așeze pe barca de mântuire și să se arunce la mal, lăsând corabia în voia nefericitei sale soarte, care curând o ar fi și ajuns, dacă ostașii, după sfatul lui Pavel, n'ar fi împedecat realizarea planului lor neomenos.

Cu luminarea de ziuă, în adevăr, se arătă țărmul, către care

călătorii își și îndreptară corabia lor pe jumătate sfărâmată; dar, când erau departe de țărm, ea se înfipse cu botul în nisip, iar cârma fu sfărâmată de puterea valurilor. Rămăsese o singură mântuire: să se arunce în apă și prin orce mijloace: prin înot, pe scânduri și alte sfărâmături din corabia naufragiată să se scape la mal. Dar ce era de făcut cu arestații? Nu se vor folosi ei oare de acest prilej ca să fugă? Dar pentru fiecare arestat ostașii răspundeau cu viața lor. In disperare ei hotărâră să-i ucidă mai bine pe bord, ca să se scape de răspunderea mai departe, și ei, fără îndoială, și-ar fi împlinit gândul lor, dacă nobilul sutaș Iuliu, care vădit înțelesese toată măreția și nobleța ap. Pavel, n'ar fi abătut prin autoritatea sa acest plan sângeros. Fiecare se strecură cum putu pe malul pustiu și acolo, cu sârguința tuturora, se încropi un foc și împrejurul lui naufragiații, uzi până la piele, obosiți și flămânzi, își încălziră membrele lor înghețate. Fumul dela foc atrase pe oamenii localnici, care-și lămuriră, că acolo era insula Melita (astăzi Malta). Astfel uraganul îi dusese la o mie de kilometri mai departe de portul Finic, și din cauza distrugerei complecte a corăbiei, ei au trebuit să ierneze prin forța împrejurărilor anume în această insulă a Mărei Mediterane.

Corabie romană cu catarg mare

Insula Melita în vremea aceea se afla în atârnare de Sicilia și se guverna de un slujbaș, amintit în inscripții, anume cu acel titlu, care-i dăduse în istorisirea sa ev. Luca despre naufragiu și anume cu titlul de Protos (Fapt. XXVIII, 7). Din pricina situației sale avantajoase în Marea Mediterană și a porturilor îndămânoase, Melit întotdeauna a avut o mare importanță în comerț și în războiu. La început aceasta era o simplă colonie de fenicieni, și locuitorii ei continuau să vorbească o limbă feniciană stricată și pe vremea ap. Pavel. Dela cartagineji insula aceasta după războaele punice, a trecut la romani. Ea era vestită prin mierea și fructele sale, prin produsele de bumbac, prin minunata piatră de construcție și a unei deosebite specii de câni, cari se prețuiau mult de aristocrații romani. Nu cu mult înainte de vizitarea ei de ap. Pavel, ea deveni refugiul permanent al piraților cilicieni, cari produceau pustiirea corăbiilor comerciale. Singură

această împrejurare servește de dovadă suficientă a faptului, că insula era slab populată și bogată în păduri.

Locuitorii primiră pe naufragiați cu bunătate și-i ajutară la adunarea de lemne pentru încălzirea membrelor înghețate de frig și de umezeală. Ap. Pavel deasemenea adună lemne. Dar când el, adunând un mare braț de vreascuri, le aruncă pe foc, din ele sări o viperă și se prinse de mâna apostolului. Văzind atârnat de mâna lui șarpele veninos și observând, că el se ținea de braț, insularii simpli începură să zică unul către altul, că acesta trebue să fie vreun ucigaș, când salvat din mare, dreapta răzbunare îl urmărește și pe uscat. Apostolul însă nu se turbură deloc, ci liniștit scutură gadina în foc, ne suferind nicio vătămare. Indigenii așteptau ca el să cadă îndată mort. Ei îl urmăriră multă vreme, și când observară, că n'a urmat nicio vătămare, atunci asemenea locuitorilor grosolani din Listra își schimbară părerea și ziceau, că el este Dumnezeu.

Timp de trei luni, pânăla începutul lui Februarie, când se deschise navigația, naufragiații au trăit în Melit, și în cursul acestui period, mulțămită iarăși influenței ap. Pavel, locuitorii se purtară atât cu dânsul, cât și cu însoțitorii săi cu o extremă bunătate. Nu departe de locul naufragiului se afla orașul, care astăzi se numește Alta Becia, reședința lui Publie, cârmuitorul insulei, care era, probabil, legatul pretorului Siciliei. Deoarece sutașul Iulie era persoană însemnată, apoi acest demnitar roman, așa numitul protos, ii arătă o ospitalitate deosebită, la care permise să ia parte și ap. Pavel cu prietenii lui. Se întâmplă, că în acest timp tatăl lui Publie zăcea cuprins de friguri, complicate cu boală de stomah. Ev. Luca era medic, dar meșteșugul lui nu era așa de efectiv, ca puterea rugăciunii ap. Pavel, care, intrând în camera bolnavului, se rugă la patul lui, puse peste dânsul mânile sale și-l vindecă. Vestea despre această vindecare se răspândi în toată insula, din care cauză locuitorii insulei începură să aducă la el bolnavii lor și aceștia primeau vindecare. Putem fi încredințați, că ap. Pavel, deși n'a întemeiat aicea biserică, nu scăpă din vedere ocaziunea favorabilă pentru propoveduirea Evangheliei. El produse asupra tuturor o profundă și favorabilă impresiune, și din toate părțile era înconjurat de semne de respect. In timpul naufragiului corăbiei ei, de bună samă, pierduse toate, afară, poate, de acei bani, pe cari i-a putut salva la dânșii; de aceea ei aveau mare nevoe de ajutor și-l căpătară din belșug dela insularii recunoscători, pentru cari petrecerea silită a apostolului a fost un mare izvor de binefaceri duhovnicești și trupești.

Cu deschiderea navigației, sutașul Iulie așeză pe arestații săi în altă corabie alexandrină „Dioscura“, care deasemenea iernase în insula Melit și acum pleca la Roma. La începutul lui Februarie corabia plecă spre Siracuza, unde a stat trei zile și după aceea apucă spre Roma, deja pe canalul Mesina. Deacolo, cu un vântuleț favorabil, corabia sosi repede la Puteoli, unul din cele mai principale porturi comerciale pentru ceriale al Italiei, și arestații au trebuit să o părăsească și să meargă mai departe pe uscat. In asemenea port vioi se găsiră câțiva creștini, cari cu bucurie întimpinară pe apostol, care a petrecut la ei, după dorința lor, o săptămână, ceeace totodată servește ca dovadă vădită

Golful sf. ap. Pavel în insula Malta

a amabilității extraordinare a sutașului față de marele arestat. „Iar apoi s'au dus la Roma“.

Capitala lumii deja nu mai era departe de acolo, în totul ca la 200 chilometri. Vestea despre apropierea marelui apostol se răspândi repede printre creștinii localnici, și ei au eșit să-l întimpine în piața vestitei piețe Apia. Străbătând șaptesprezece chilometri mai departe, la „Trei restaurante“ ei întâlniră o altă grupă de creștini, cari deasemenea îi aștepta. Deși în Roma erau puțini devotați ai ap. Pavel, dar el știa puternicia, numărul mare și caracterul răzvrătit al marei adunări a sinagogii din marele oraș, și de bunăvoința sau dușmănia lor depindea în mare măsură, omenește vorbind, soarta sa viitoare. Firește deci, când el văzu această grupă nu tocmai mare de creștini, mulțămi lui Dumnezeu și se încurajă din cauza unei asemenea dovezi de iubire a lor. Pe dânsul nimic nu-l încurajă așa și nu-l inspiră atâta, ca anume

simpatizarea omenească, şi salutarea din partea acestor confraţi cari au trebuit să întrezărească o fericită prevenire a apropierei sale de oraşul, în care el, cu toată vechea sa dorinţă de a-l vedea, intra acum în împrejurări mult mai triste, decât s'ar fi putut aştepta cândva.

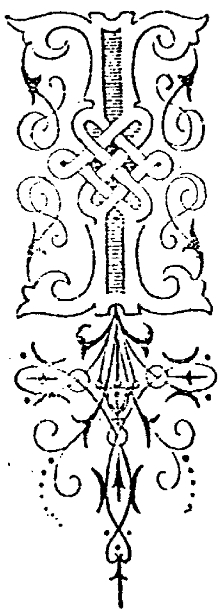
Insfârşit iată şi capitala lumii cu nesfârşitele ei uliţe şi cu pieţele ei vaste, pline de o mare de fiinţe omeneşti. Apostolul intră în Roma în anul al şaptelea al domniei lui Nerone. Astfel se împlini vechiul vis al marelui apostol al neamurilor, deşi el intra în Roma nu liber propoveduitor, ci arestat şi ferecat în lanţuri. Acolo, el până la cercetarea cauzei sale, fu dat sub pază militară, care totuşi era aşa de uşoară, că apostolului i se părea o mare libertate, de care el s'a şi folosit pentru slava lui Dumnezeu şi răspândirea credinţei creştine.

Calea Apiei în Roma

CAPITOLUL XI.

APOSTOLUL PAVEL IN ROMA.

n noua sa situaţie la Roma, ap. Pavel deprinzându-se, mai întâiu de toate, voi să se adreseze cu propoveduirea Evangheliei către confraţii săi de sânge, către evrei [1]). Chiemând la sine pe reprezentanţii principali ai populaţiunii iudaice din capitală, el se adresă către dânşii ca la nişte „fraţi" şi se sili să le explice situaţia sa. El îi încredinţă, că nu-i duşmănos poporului său şi nu distruge aşezămintele lor. Totuşi, el a fost însfăcat în Ierusalim şi predat autorităţilor romane. Cu toate acestea romanii, după cercetarea pricinii, îl declarară cu totul nevinovat şi erau gata să-l pună în libertate, dacă opoziţia iudeilor nu l-ar fi silit să facă apel la ju-

1) Ap. Pavel în Roma — Fapt. XXVIII, 16 — 31.

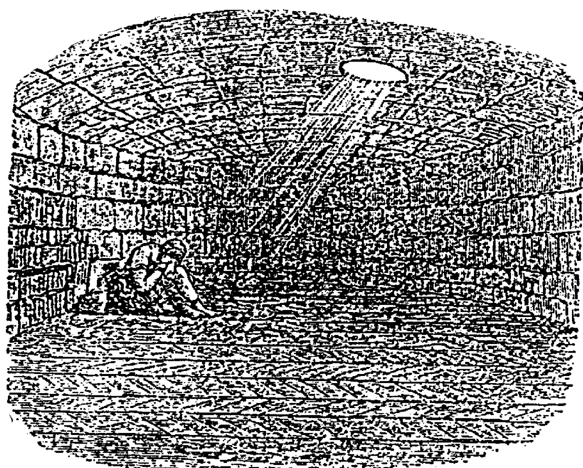
decata Cezarului. Apostolul se sili în tot felul să le dea a înțelege, că prin aceasta el n'a avut în vedere să pună autoritatea romană împotriva poporului său, și că pricina cătușelor sale a fost credința în împlinirea acelei nădejdi mesianice, pe care a nutrit-o tot Israilul. Răspunsul iudeilor a fost foarte diplomatic. Dezbinările în mediul lor propriu, stârnite din cauza disputelor despre Hristos, trezise în toți așa indignare contra lor, încât cu oarecare zece ani înainte de aceasta ei se expusese la o izgonire ruinătoare și batjocoritoare din Roma, după decretul împăratulu Claudie. Decretul acesta, adevărat, n'a fost aplicat cu toată severitatea; dar iudeii nu mai voiau să se expună iară la o nenorocire așa de ruinătoare. Deaceea ei dădură un răspuns nedeterminat, declarând, că nici scris, nici verbal n'au primit vreo veste rea despre apostolul Pavel. Dacă careva dintre iudei s'ar fi și pornit, cu scopul de a susține înaintea cezarului vreo acuzație contra lui din partea sinedriului, apoi ei ar fi putut să plece la drum numai în acelaș timp cu Iulie și, astfel, ar fi fost împedecați de aceleași furtuni. Iudeii, cu toate acestea, doreau să afle dela ap. Pavel fondul părerilor lui religioase, dar în vederea că el era creștin vădit, ei au putut să spună numai, că „despre această învățătură se discută pretutindenea". Pentru a cunoaște mai deaproape această învățătură, ei își exprimară dorința de a mai sta de vorbă cu apostolul și data următoare au venit la dânsul într'un număr mai mare.

Iudeii din Roma, în acest timp, erau în număr cam de 60.000; ei aveau șapte sinagogi, și numai șefi erau atâța, că, probabil, numai către ei se și putea adresa apostolul cu predica sa. Timp de o zi întreagă, din zori până seara, el expuse înaintea lor mărturia despre sine și aduse dovezi din sf. Scriptură. Că convorbirea sa n'a trecut fără urme, asta se vede din înseși durata ei; dar, totuși, abea numai puțini se convinseră, iar toți ceilalți rămaseră în necredința lor. Convorbirea către sfârșit luă chiar un caracter furtunos, și înainte de terminarea ei, ap. Pavel se adresă către necredincioși cu o cuvântare, în care el le aplică locul din Isaia proorocul, care cândva fusese citat și de Mântuitorul, și anume, că ei nu văd și nu aud, pentrucă nu voesc nici să vadă, nici să audă, și că orbirea și surzenia lor este urmarea pedepsitoare a împetririi inimii lor. Și după aceea el îi preveni sever, că mântuirea lui Dumnezeu acum s'a trimis păgânilor, și că aceștia din urmă vor auzi evanghelizarea trimisă lor.

Din acest timp ap. Pavel își urmă calea sa proprie, ne mai având mai departe nici un contact cu îndărătnicii săi conaționali. In curs de doi ani întregi a rămas el în Roma arestat, dar trăia

pe propria sa agonisită, încurajat de vizitele celor mai devotaţi şi mai iubiţi colaboratori ai săi, printre cari erau Luca, Timotei, Aristarh şi alţii. El, negreşit, putea nădăjdui puţin în justiţia dreaptă a împăratului, care în acest timp, după mărturia lui Tacit, era aplecat către o viaţă nelegiuită şi deaceea el se folosea de orce prilej pentru propoveduirea cuvântului Domnului, fie chiar şi numai acelor soldaţi aspri, cari pe fiece zi se schimbau pentru paza lui. Lanţurile lui de altmintrelea în tot timpul celor doi ani de arest au fost atât de uşoare, încât el „primea pe toţi, ceice veneau la dânsul, propoveduind neimpedecat împărăţia lui Dumnezeu şi învăţând despre Domnul Iisus Hristos cu toată îndrăsneala" (Fapt. XXVIII, 30-31).

Cauza îndelungatului arest al apostolului nu e greu de înţeles. Pentru dezbaterea cauzei sale era necesară prezenţa

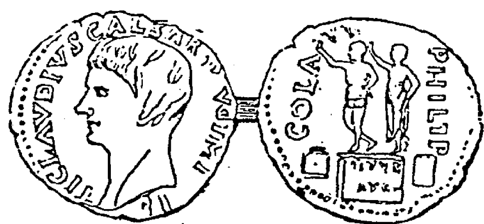

Temniţă în Vechea Romă

personală a acuzatorilor săi iudei, cari totuşi întârziară să sosească. In anul întâiu de închisoare în temniţă a apostolului în Roma, apăru dela Ierusalim o deputaţie, în cap cu arhiereul Ismail şi cu casierul templului Helchie, pe chestiunea disputată dintre Agripa, procuratorul şi iudei, cu privire la peretele templului. Chiar dacă acestei delegaţiuni i se dăduse însărcinarea să se ocupe şi de cauza ap. Pavel, apoi ea te miră de se putuse ocupa de dânsa, deoarece în Roma Neron se referea la ea bănuitor, şi apoi şi însuşi iudeii găsiră cu cale un timp să tărăgăneze lucrurile şi astfel, să poată fi ţinut cât mai mult apostolul în închisoare.

Dar, între altele, pentru apostolul acest arest a fost timpul, necontenitelor ostenele apostolice, care au fost aşa de reuşite, încât pentru dânsul curând s'au arătat fii duhovniceşti, născuţi de el în lanţuri (Filip. 10), şi predica lui pătrunse până la casa Cezarului (Filip. IV, 22).

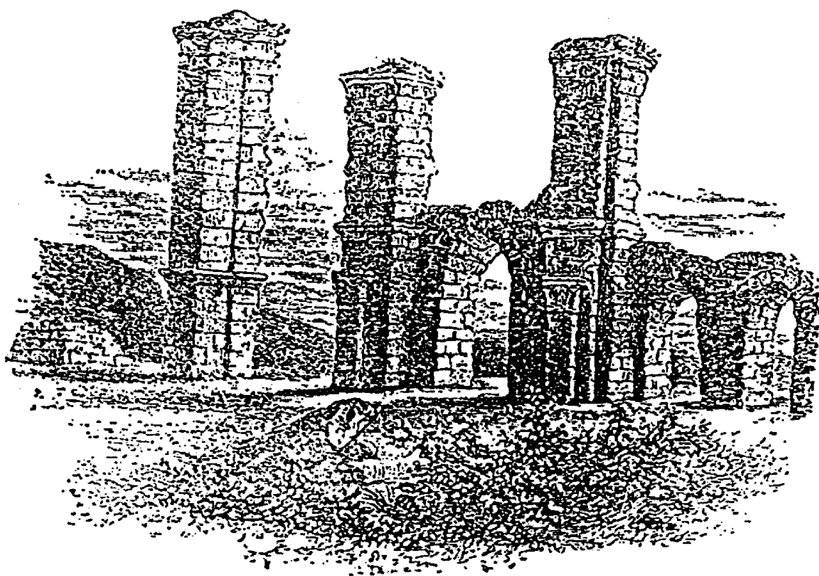
Dar apostolul nu s'a mărginit numai la această activitate. Aflându-se arestat în depărtata Romă, el n'a încetat a se îngriji nici de celelalte biserici, întemeiate de dânsul mai înainte. El întreținea contact permanent cu aceste biserici prin colaboratorii și confrații săi, cari veneau cu rândul la Roma din cele mai depărtate țări și cari apoi iar se îndreptau într'acolo cu diferite însărcinări din partea apostolului. Deaceea ap. Pavel avea deplina posibilitate să urmărească starea tuturor bisericilor cunoscute lui și la caz de nevoe, neavând putința să le predea personal povețe, se adresa către ele cu epistole. Astfel de epistole au fost scrise de dânsul patru, din care trei adresate bisericilor și una cătră o persoană particulară, cu o ocaziune specială. Acestea sunt anume epistolele către Filipseni, către Coloseni, către Efeseni și către Filimon. Toate epistolele sunt pline de acelaș duh de iubire părintească, care transpiră și din celelalte epistole ale ap. Pavel, și totodată ele prezintă și stadiile următoare în desfășurarea acelor adevăruri ale Evangheliei, propoveduirea cărora a fost cu deosebire încredințată apostolului neamurilor și care constăteau în proclamarea schimbării și abolirea robiei vechi de sub lege.

Moneda orașului Filipi

Ele se îndreptau în parte contra iudaizanților, cari continuau slugărnicește să se țină de formele legii abolite, și în parte contra nouilor rătăciri, care începeau să se nască deja pe terenul înseși păgânismului, cum era așa numitul gnosticism, și astfel mărturisesc, cu ce ochiu pătrunzător stătea de strajă pentru paza bisericilor întemeiate de dânsul contra primejdiilor ce le-ar fi amenințat puterile dușmane dintr'o parte sau alta.

Epistola către Filipseni a fost scrisă de apostolul spre exprimarea iubirei sale personale și a devotamentului către ei pentru acea grijă, pe care ei o manifestase apostolului în arestul său: anume ei îi trimiseseră ajutor bănesc, care-i și dăduse lui putința de a trăi în Roma pe socoteala sa proprie. Ajutorul i-a fost trimis prin Epafrast, devotatul colaborator al apostolului, care a îndurat în călătorie o grea boală. Tot prin acesta, la întoarcerea lui, apostolul a trimis și epistola în care-și revarsă sentimentele de iubire și de recunoștință, și le comunică și de viața sa de arest și spune, că „legăturile lui pentru Hristos au devenit cunoscute întregei pretorii", și Evanghelia se propoveduia chiar și în casa Cezarului.

Această epistolă a fost scrisă cam pela sfârşitul celor doi ani de arest al apostolului în Roma. Inainte de ea a fost scrisă epistola către Coloseni, adecă către locuitorii oraşului Colosi. Despre dânsa nu se pomeneşte nicăirea în istoria ostenelelor misionare ale apostolului, aşa că nu se ştie când anume apostolul a vizitat acest oraş, şi dacă l-a cercetat cândva în timpul călătoriilor sale misionare. Acesta era un oraş vechiu, dar decăzut al Frigiei, situat pe drumul mare dintre Efes şi Eufrat. Situat pe malul râului Lic, el se afla în vecinătatea oraşelor Laodiceei şi Ierusalim, care cu trecerea timpului l-au şi eclipsat. Biserica de acolo a fost întemeiată, probabil, de careva din colaboratorii deaproape ai apostolului, dar acesta însuşi se referea către dânsa cu o aten-

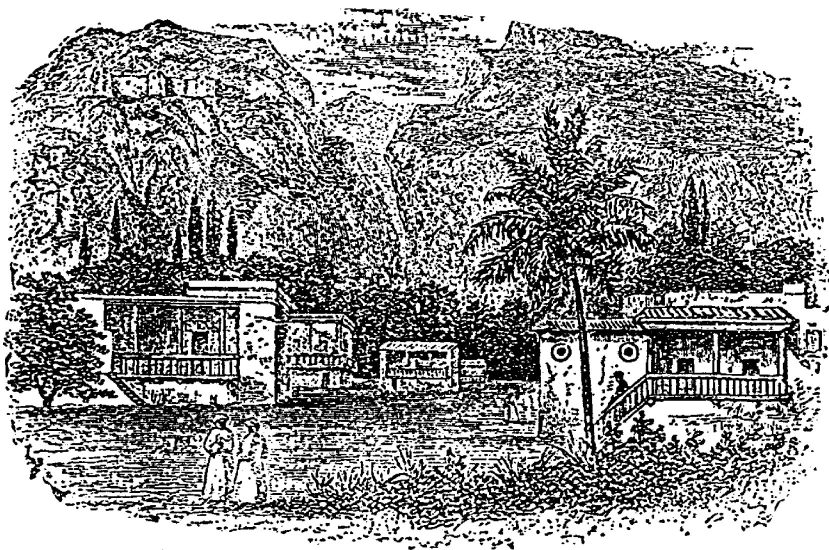
Ruinele oraşului Filipi

ţiune neobişnuită şi cu bucurie primea toate ştirile, care mărturiseau despre buna stare a bisericei. Intre altele, asemenea veste o aduse apostolului la Roma cetăţeanul din Colosi Epafrast, fost probabil sfinţit slujitor al bisericei şi „care necontenit se nevoea pentru dânşii în rugăciuni, ca ei să rămână desăvârşiţi şi plini de toate cele plăcute lui Dumnezeu". Dar împreună cu vestea bună, apostolul auzi dela Epafrast şi ştirea despre primejdiile ce ameninţau biserica din partea diferiţilor învăţători mincinoşi, anume din partea iudaizanţilor, cari se foloseau de fiecare prilej, ca să distrugă opera apostolului şi să-i întoarcă pe convertiţii lui sub jugul lepădat al robiei de sub lege. Iudaizanţii propoveduiau colosenilor împreună cu asta şi oarecare filosofie gnostică şi apostolul previne faţă de ea ca faţă de „o amăgire deşartă, după tradiţia omenească, după stihiile lumii, iar nu după Hristos" (Colos.

II, 8). După aceea, apostolul le dă o serie de poveţe din sfera vieţii religioso-morale şi socială şi în concluzie le trimite salutare din partea sa şi a celor mai apropiaţi colaboratori ai săi, printre cari se pomeneşte Epafrast, Luca „iubitul medic", Aristarh, Marcu şi alţii. Epistola a fost trimisă pe Tihic şi Onisim, care trebuiau să le transmită verbal amărunţimi despre traiul apostolului în Roma. Epistola se închee cu o salutare, scrisă cu mâna proprie a apostolului, în care el vorbeşte: „Salutare cu mâna mea a lui Pavel. Primiţi legăturile mele. Harul cu voi cu toţi. Amin".

Pentru prezentarea epistolei la destinaţie a fost trimis şi Onisim, pe care apostolul îl numeşte „fratele său credincios şi iubit", chiar dintre coloseni. El a dus şi altă scrisoare din partea apostolului către o persoană particulară, anume către fostul său stăpân Filimon, şi tremura pentru soarta lui. El fusese robul lui Filimon, dar căzând vinovat faţă de dânsul cu ceva şi temându-se de pedeapsă, fugi dela el şi ca rob fugar îşi căuta refugiu prin localurile de perzanie ale Romei. Astfel rătăci el câtva timp şi curând cheltui ceeace putuse fura dela stăpânul său. Pe dânsul îl aştepta peirea inevitabilă de foame şi de lepădarea generală. Dar în această nenorocire extremă se adresă către marele apostol, care cu dragoste adevărat părintească îl primi şi-l mângâi, şi prin asta a mântuit nu numai trupul lui, ci şi sufletul. Netrebnicul rob frigian, care după legile romane merita numai munca silnică pe viaţă sau chiar răstignire pe cruce, a fost primit în comunitatea creştină şi deveni „frate iubit". Pentru a-l restabili definitiv în drepturile sale de om, apostolul îl trimise la Colosi cu scrisoare către fostul lui stăpân Filimon, om cunoscut şi bogat, care ocupa o situaţie însemnată în biserica din Colosi. In această scrisoare apostolul convinge în chip atingător să ierte pe Onisim, pe care apostolul îl numeşte fiul său „născut în arestul său". „El era - scrie apostolul - netrebnic pentru tine, iar acum e de trebuinţă şi pentru tine, şi pentru mine; eu ţi-l întorc". După aceea apostolul convinge pe Filimon să primească iară pe Onisim, dar „nu ca rob, ci mai presus de rob, ca frate iubit". Până la ce grad iubitorul apostol s'a îngrijit de Onisim, ne arată aceea, că el făgăduia în scrisoare să plătească personal pentru Onisim tot ceeace va fi dator lui Filimon. Scrisoarea sa apostolul o încheie cu expresia de încredinţare, că Filimon va împlini rugămintea, adresată lui, ba va face mai mult decât atâta. Impreună cu asta el roagă să gătească loc şi pentru sine, deoarece nădăjdueşte să se elibereze curând. Epistola către Filimon, cu toată scurtimea sa, a avut o enormă influenţă obştească în senzul lămuririi ra-

porturilor creștinismului către cel mai mare rău al lumii păgâne, care era robia. Până acum legile aproape ale tuturor popoarelor lumii civilizate, împărțeau oamenii în două tabere: liberi și robi, cu drepturi și fără drepturi, și vrednicia omenească se recunoștea numai celor dintâiu. Această părere se înrădăcinase până întru atâta în conștiința omenirei antice, că aceasta nu-și putea închipui societate fără robi, ca ființe muncitoare deosebite, obligate să împlinească absolut voia stăpânilor lor. Chiar cei mai mari cugetători, ca Platon și Aristotel, recunoșteau această împărțire a oamenilor necesară și priveau la robi, ca la niște unelte neînsuflețite. Roma realiză cu toată puterea această părere și desvoltă robia pânăla proporțiile cele mai grozave. Toate casele erau pline de

Colosia

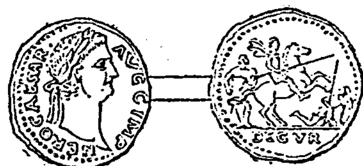
robi, asemenea și moșiile oamenilor bogați și însemnați, și legea se referea către ei cu atâta neomenie, încât îngăduia stăpânilor cruzi și capricioși să-și bată joc de ei în tot felul, după capriciul personal sau pentru cea mai mică vină să-i tortureze, să-i răstignească sau chiar să-i dea mâncare cânilor, sau peștilor. Au fost cazuri, când pentru cea mai mică greșală a vreunui rob contra stăpânului, se stârpea tot neamul lui, deși nimenea din ceilalți membrii ai familiei lui nu avea nici cea mai mică legătură cu vinovăția, și o asemenea cruzime se confirma direct prin o lege deosebită. O asemenea stare de lucruri, lipsind pe robi, cari erau de două ori mai numeroși decât cei liberi, de orce vrednicie omenească, îi pogora la treapta vitelor muncitoare și necuvântătoare, și, pe de altă parte, strica pe stăpâni, desvoltând într'înșii conștiința falsă de nemăsurata lor predominare asupra oamenilor, asemenea lor.

Şi deaceea robia deveni cel mai mare rău social, din care pricină se descompuneau înseşi bazele vieţii sociale de stat şi morale ale omenirii antice şi se produceau sguduiri grozave şi vărsări de sânge, cum s'a petrecut aceasta cu deosebire în ultimul period al republicei romane. Şi iată acum apostolul vestea adevărul, până la care nu putuse să se ridice cele mai mari minţi ale antichităţii, şi anume, că robul este tot un astfel de om, ca şi stăpânul lui, într'însul trăeşte tot un aşa suflet, ca şi în alţii, şi sub binefăcătoarea influenţă morală până şi cel mai netrebnic rob poate deveni „frate iubit", cum se şi petrecuse aceasta cu Onisim. Prin aceasta se dădu lovitura decizivă robiei, în înseşi temelia ei. Creştinismul nu proclamase abrogarea robiei, ceeace ar fi dus la răscoala nefolositoare a robilor şi la vărsări de sânge zadarnice, ci, din contra, tot acest apostol, care a scris epistola către Filimon, în alte epistole ale sale nu arareori sfătuia pe robi să se supună stăpânilor lor. Dar înseşi ideea egalităţii duhovniceşti şi a frăţiei robului cu stăpânul distrugea înseşi bazele robiei, şi acest rău deacum a trebuit să scadă mereu inevitabil şi să dispară, cum se micşorează şi dispare gheţarul sub razele mereu încălzite ale soarelui de primăvară.

Trimişii la Colosi au trebuit să meargă prin Efes, şi de această împrejurare apostolul s'a folosit, ca să scrie o epistolă şi către iubiţii săi Efeseni, cu prezviterii cărora el vorbise aşa de atingător şi-şi luase rămas bun la trecerea prin Milet. Ca scrisă în acelaşi timp cu epistola către Coloseni, epistola către Efeseni are în conţinutul său multe părţi comune cu dânsa. Intr'însa, afară de lămurirea adevărului principal, că Hristos este capul bisericii şi a tot ce există, autorul mântuirii noastre şi amanetul viitoarei noastre moşteniri, explică detailat esenţa bisericii Noului Testament, organizaţiunea ei ierarhică şi raporturile din ea a păstorilor şi păstoriţilor. In ultimile capitole se dau diferite poveţe morale bărbaţilor şi femeilor, părinţilor şi copiilor, stăpânilor şi robilor şi în genere tuturor membrilor bisericei creştine.

Toate aceste epistole, evident, sunt scrise nu cu mult înainte de eliberarea apostolului de petrecerea sa de doi ani în arest. In unele din ele, ca în epistola către Filipseni şi mai ales în cea către Filimon, apostolul îşi exprimă nădejdea lămurită cu privire la curânda rezolvire a cauzei sale şi anume în favoarea sa, aşa că rugă pe Filimon să pregătească pentru dânsul chiar o încăpere de găzduire. Dar cauza sa nu s'a rezolvat curând, şi se putea chiar teme de tot ce e mai rău, pentrucă starea lucrurilor în Roma se înrăiau din ce în ce mai mult. Neron, pe fiecare an,

devenea tot mai crud și despot desordonat, care îndepărtă dela sine pe slugile cele mai bune ale tronului, cum fusese de exemplu cunoscutul filosof Seneca, și încredință puterea favoriților mai deaproape, cari în tot chipul încurajau înclinațiunile cele mai rele ale împăratului. In asemenea stare de lucruri era greu de nădăjduit dreptate, cu atât mai vârtos, că Neron, ucigând pe femeea sa Octavia, se căsători după aceea cu concubina sa Popeea, care, ca prozelită iudaică, ce se afla sub înrâurirea iudeilor, putea și pe bărbatul său să-l dispună contra apostolului urât de dânșii. Din fericire, cu privire la cauza apostolului, în Nerone triumfară cele mai bune sentimente. Cu toată nebunia sa, Neron, educat sub influența disciplinei severe a lui Seneca, păstră în sine întrucâtva simțul dreptății și al conștiinciosității romane. Deaceea, când i s'a prezentat cazul apostolului, atunci el considerându-l probabil un simplu conațional al Popeei, de aceeași credință cu dânsa, fără o cercetare mai amărunțită a lucrurilor, l-a achitat.

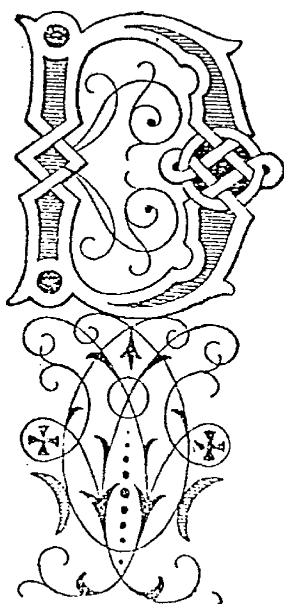

Moneda lui Nerone

După eliberarea din legături, apostolul hotără să plece în răsărit pentru contactul cu iubitele sale biserici. La aceasta el involuntar își aduse aminte, că va trebui să se întâlnească mai ales cu conaționalii săi și cu evreii foști de aceeași credință. Uniia dintr'înșii primise creștinismul, dar majoritatea îl respinsese și se sileau chiar să se împotrivească în tot felul la răspândirea lui. Această idee se reflectă dureros în inima sa, și el se hotără să se adreseze către conaționalii săi cu o epistolă, în care să lămurească definitiv rătăcirea lor și arătă adevărul și superioritatea creștinismului, pentru care toată economia Vechiului Testament era numai o pregătire. Toate acestea apostolul le-a și expus în vestita sa epistolă către Evrei, către care, împreună cu aceasta, învățătura creștină despre justificare desvoltată și lămurită definitiv și anume, că omul se justifică prin credință, dovedită prin fapte bune. Epistola este scrisă din Italia, deoarece într'însa se află salutarea din partea confraților „italieni", și anume curând după eliberarea apostolului din arest, când el se pregătea să viziteze răsăritul (Evr. XIII, 23-24).

„De acum mi se gătește cununa dreptății, pe care mi-o va da Domnul, dreptul Judecător, în ziua aceea".
2 Tim., IV, 8.

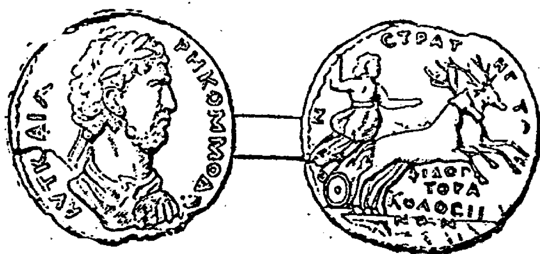
CAPITOLUL XII.

ULTIMII ANI AI VIEȚII SF. AP. PAVEL.

După eliberarea sa din primul arest, ap. Pavel, probabil, își împlini dorința sa de a vizita bisericile întemeiate de dânsul în răsărit, deși în această privință, în lipsa mărturiilor directe istorice, există numai câteva presupuneri. După presupunerea cea mai probabilă, confirmată de tradiție, apostolul a vizitat încă odată Ierusalimul și după aceea a plecat să viziteze și acele biserici, care, cu toată legătura lor duhovnicească cu el, totuși „nu văzuse încă fața lui în trup" (Colos. II, 1), anume Colosi, Laodiceea și Ierapoli. Găsind gazdă, cum și presupusese el, în casa ospitalieră a lui Filimon, apostolul încă odată cercetă bisericile Asiei Mici din împrejurimi și între altele pe cea a Efesului. Deoarece în aceasta din urmă s'au observat de dânsul diferite neorânduieli în viața bisericească și chiar începuturi de rătăcire, contra căreia el proorocește prevenise pe presviterii Efeseni în cuvântarea sa de rămas bun dela ei în Milet, apoi, părăsind Efesul, el găsi necesar să lase acolo un succesor al său la ocârmuirea trebilor bisericești, și această însărcinare importantă o încredință lui Timoteiu, care a și fost primul episcop în afară de cercul apostolilor. Indatoririle impuse lui Timoteiu, erau însemnate și complicate. El trebuia să conducă pe prezviteri, din care mulți

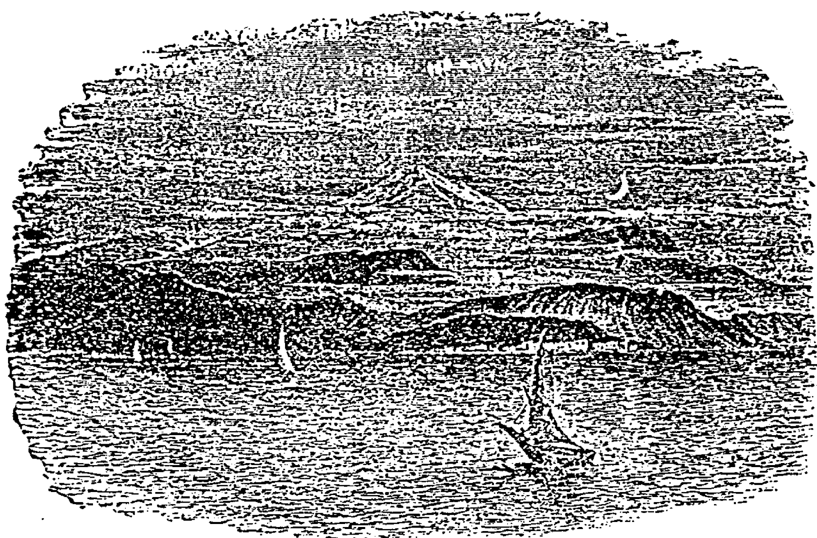
erău mai bătrâni decât dânsul după ani, să împartă între ei recompensele după munca fiecăruia, să cerceteze neînțelegerile și plângerile, să conducă trebile de binefacere și comunitățile de femei, să hirotonească prezviteri și diaconi. Afară de asta tânărul episcop avea să împăceluiască patimile celor nemulțămiți cu conducerea sa, ba chiar și a apostolului, pe care deja din pricina anilor înaintați, unii îl considerau incapabil pentru vrednicia de apostol și pentru conducerea bisericilor. Folosindu-se de îndelungata absență a apostolului, în Efes se iviră îndrăsneți pseudo episcopi, cari în genul lui Imineu, Filite și Alexandru pășiră cu noi învățături de credință, contrare adevăratului creștinism, și lepădară autoritatea apostolului. Pe de o parte rătăcirea iudaizanților, pe de alta aiurările filosofiei alexandrine începură să se răspândească printe creștinii efeseni, și să întunece credința lor luminoasă și curată, pe care ei o primise dela apostolul. In vederea atâtor greutăți apostolul nu părăsi pe tânărul episcop fără autoritatea sa de conducere și curând după plecarea din Efes îi scrise lui întâia epistolă, în care a și expus o serie de povețe, cum să lucreze în împrejurările grele. In această epistolă apostolul între altele predete iubitului său fiu și colaborator testamentul „de a lupta ca un bun ostaș, având credință și bună conștiință, pe care unii lepădându-o, au suferit naufragiu din credință. Astfel sunt, adauge el, Imineu și Alexandru, pe cari eu i-am dat satanei, ca ei să învețe a nu mai huli pe Dumnezeu“ (1 Tim. I, 18-20). Toată epistola e plină de adevărate povețe pastorale, din care putea să învețe Timotei la îndeplinirea înaltei sale chemări de arhipăstor al bisericii într'un oraș așa de mare și zgomotos, cum era Efesul. Epistola sa, apostolul a încheiat-o prin repetarea prevenirei exprimate mai înainte. „O, Timoteiu, păstrează cele încredințate ție, ferește-te de netrebnica grăire deșartă și de disputele netrebnice ale științei celei mincinoase, căreia dedându-se unii, s'au abătut dela credință. Harul să fie cu tine. Amin“ (1 Tim. VI, 20-21).

Moneda orașului Colosi

Din Efes, apostolul a plecat, se pare, în Macedonia, a fost în Corint și de acolo a vizitat, împreună cu alt colaborator iubit Tit, insula Creta sau Caudia. Pe malurile sudice ale acestei insule apostolului îi fusese dat deja să fie în timpul popasului scurt al acelei corăbii alexandrene, care a suferit naufragiul total la insula

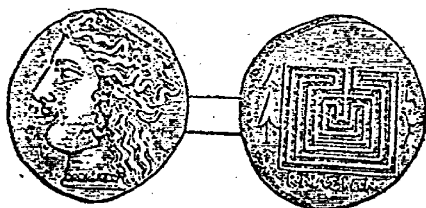
Melita. S'ar putea crede, că tot atuncea au fost semănate de către apostolul neamurilor seminţele creştinismului în această insulă; dar, deoarece o oprire de scurt timp „în Bunele limanuri" a fost cu totul insuficientă pentru aceasta, apoi e mai probabil a presupune, că primele seminţe ale creştinismului au fost aduse aicea de către acei iudei criteni, cari ascultaseră predica minunată a ap. Petru la sărbătoarea Cincizecimii. Critenii nu s'au bucurat de un renume bun şi chiar compatriotul lor Epimenide a alcătuit despre dânşii o epigramă înţepătoare, care glăsueşte aşa: „Critenii totdeauna sunt mincinoşi, fiare rele, pântece leneşe; deaceea nu-i de mirare, că creştinismul la dânşii n'a crescut cu deplin spor, ca în alte locuri. El curând s'a amestecat cu diferitele superstiţiuni locale iudaice şi chiar în biserică s'au stârnit neorânduele. Pentru a regula

Vederea insulei Creta

acolo trebile bisericeşti şi a susţine adevărul evanghelizărei creştine, apostolul a lăsat în insula Creta pe Tit, hirotonisindu-l, ca şi pe Timoteiu, episcop. Tit a fost deasemenea unul din cei mai devotaţi şi iubiţi membri a nobilului cerc de prieteni şi ucenici ai ap. Pavel. Deoarece el era grec din naştere, apoi ap. Pavel, convertitul căruia era, l-a luat cu sine la Ierusalim în timpul acelei vrednice de amintiri vizite, care s'a terminat cu recunoaşterea libertăţii păgânilor de sub jugul legii lui Moise (Gal. II, 3). Tit se afla în raporturi cu deosebire intime cu Corintul, in care apostolul l-a şi trimis de trei ori în timpul neorânduelelor din această uşuratecă comunitate (2 Cor. VII, VIII). Acea căldură, cu care ap. Pavel vorbeşte totdeauna despre dânsul, ca despre fratele, tovarăşul şi colaboratorul său; deasemenea şi neliniştea întristătoare, care-l

făcuse pe dânsul cu totul nefericit, când nu putuse să-l întimpine în Troia, ne arată cât de scump era el apostolului în calitate de ajutător în marile lui trebi apostolice. Ca să-l susțină în grelele îndatoriri ale sarcinei puse pe umerii lui, apostolul, curând după plecarea din Creta, scrise către dânsul o epistolă, plină, ca și epistola către Timoteiu, cu diferite povețe, de care el putea să aibă nevoe în cursul slujirii sale episcopale la conducerea bisericii. Epistola aceasta e cunoscută sub denumirea „Epistola către Tit". Intr'însa apostolul, între altele, previne pe Tit contra a diferite învățături mincinoase și-i poruncește „să mustre pe criteni aspru, ca ei să fie sănătoși în credință, neluând aminte la basmele iudaice și datinelor omenești, cari s'au abătut dela adevăr" (Tit, I, 13-14). Precum mai înainte apostolul a povățuit pe Timotei, așa povățuește acum și pe Tit: „să se depărteze de întrecerile proaste, de genealogiile, disputele și certurile despre lege; căci acestea sunt nefolositoare și deșarte". Intre altele, în această epistolă pentru prima oară se vorbește despre „eretici" în senz curat bisericesc al acestui cuvânt, ca despre oameni, cari nu numai s'au rupt dela biserică, ci și dela învățătura sănătoasă a ei. Apostolul a dat povețe, cum să se refere către asemenea oameni. „De eretic, zice el, după una și adoua sfătuire, depărtează-te, știind că un asemenea s'a răzvrătit și greșește, fiind singur de sine osândit" (Tit, III, 9-11).

Moneda insulei Creta

Organizând trebile bisericești în insulă, apostolul plecă iară spre apus și de data asta, după tradiție, pătrunse chiar în Ispania, către care demult tindea apostolul cu gândul (Rom. XV, 24). Această depărtată peninsulă Iberică în vremea aceea se considera tot o astfel de țară a minunilor, cum se considera în urmă pentru lumea veche — America cea din nou descoperită. Bogățiile fabuloase ale țării atrăgeau la dânsa și către țărmurii ei numeroși coloniști și industriași, și curând țara cea sălbatecă cu bordeile mizerabile ale sălbaticilor indigeni se acoperi de orașe înfloritoare și a fost brăzdată de drumuri minunate romane. Iberienii curând își însușiră cultura romană, primiră limba latină și obiceiurile romane, și din mediul lor începură să apară cugetători și scriitori vestiți, cum a fost între alții și vestitul filosof Seneca, produsul cunoscutului oraș Cordova. Asemenea țară prezenta un bogat câmp și pentru propoveduirea creștină, și pe aceasta, după tradiție, a adus-o la asta marele apostol al neamurilor, dorind să

împlinească exact porunca dumnezeescului său Invăţător, Care-i poruncise să meargă, să înveţe toate popoarele pânăla marginile pământului.

Şederea ap. Pavel în Ispania nu a fost o nouă izbândă a împărăţiei lui Dumnezeu în lume, ci a servit şi mânile Providenţii Dumnezeeşti ca mijloc de păstrare a vieţii apostolului de marea primejdie, căreia ea, fără îndoială, s'ar fi expus, dacă el ar fi rămas în Roma. Anume aproape de acest timp în Roma s'a deslănţuit o straşnică furtună, ridicată de lumea păgână contra creştinismului. Nebunia lui Nerone, care din an în an se prefăcea într'un monstru grozav al viciului şi a toată ticăloşia, anul al zecelea al domniei lui se încunună cu grozavul incendiu al Romei, care la aniversarea arderei Romei de către gali din nou prefăcu capitala lumii într'o movilă de cenuşă şi de ruine. Poporul fu scos prin această nenorocire din sine şi înseta după răzbunare. In popor circula zvonul lugubru, că autorul grozavei nenorociri ar fi însuşi Nerone, care nu numai că nu luă nici o măsură pentru potolirea grozavei stihii, ci din înălţimea turnului palatului său, în deplin costùm teatral la vederea groaznicei privelişti, cânta luarea Troei. Mai mult încă, după pojar nu numai nu întreprinse nici un fel de măsuri pentru uşurarea soartei nenorocite a locuitorilor, ci se folosi de incendiu, ca să apuce cât mai mult loc pustiit, pe care s'a şi apucat cu un lux nebun să-şi ridice aşa numita „casă de aur", spunând, că acum el însfârşit îşi va ridica o locuinţă măcar câtuşi decât demnă de vrednicia sa de om. Toate acestea involuntar contribuiră să se nască şi să se răspândească bănuiala de vinovăţia lui Nerone pentru această grozavă nenorocire. O primejdie straşnică ameninţa, din care n'ar fi putut scăpa pe împăratul nici un fel de puteri ale gardei ce împresura palatul său. Trebuia să abată cumva această primejdie, şi Nerone cu o satanică neomenie aruncă toată vina asupra celor mai nevinovaţi şi mai smeriţi din oameni, şi anume asupra creştinilor din Roma, cu care el deja era cunoscut întrucâtva din procesul ap. Pavel. Poporul era însetat de răzbunare, şi îndată ce i s'au indicat aceşti pretinşi vrăşmaşi ai lui, s'au şi năpustit asupra lor cu o cruzime cu adevărat de fiară. Insuşi Nerone se puse în capul acestei greţoase crime, şi uliţile abea pustiite de incendiu, se roşiră cu sângele a mii de oameni cu nimic vinovaţi. Şi spre ruşinea omenirii, în acest grozav măcel al oamenilor nevinovaţi au luat parte nu numai vulgul, ci şi cei mai culţi oameni ai acelui timp. Povestind despre acest măcel al creştinilor, Tacit, istoricul luminat roman, nu ezită să exprime cu acest prilej şi câteva clevetiri din cele mai greţoase

asupra creștinilor, despre care el, evident, avea numai cele mai turburi închipuiri. „Neron, după vorbele lui Tacit, supuse acuzației și a torturat cu cele mai alese pedepse clasa de oameni uricioși pentru josnicia lor, pe care poporul simplu îi numea creștini. Hristos, întemeietorul acestei secte, a fost torturat în timpul domniei lui Tiberie de procuratorul Pontie Pilat, și păgubitoarea superstiție, înăbușită pentru o vreme, a început a se ridica din nou nu numai în Iudeea, unde cu deosebire s'a înrădăcinat acest rău, ci chiar și în oraș, unde din toate părțile curge tot ce-i grozav și rușinos și-și găsește adepți". Disprețul trufaș a împedecat pe Tacit să cunoască bine credința și viața creștinilor, și vorbind despre dânșii, el se mărginește numai la cele mai neîntemeiate acuzațiuni contra lor. El vorbește despre învățătura lor, ca fiind sălbatecă și rușinoasă, deși ea transpira pace și curățenie; el îi acuză, că ei sunt însuflețiți de ură de nedesrădăcinat, pecând adevărul fundamental al învățăturei lor era iubirea de oameni generală. Poporul, zice el, îi numea „creștini", deși ei, după părerea lui, nici nu erau vinovați de acuzația aruncată asupra lor ca răzvrătiți incendiatori, pentru care au și fost dați unei morți chinuite de mucenici, totuși ei, în ochii lui, prezentau o așa clasă de sectanți criminali și josnici, cari se puteau referi la aceeași serie din cele mai rele căzături ale societății romane.

Lupta cu fiarele sălbatece în vechime

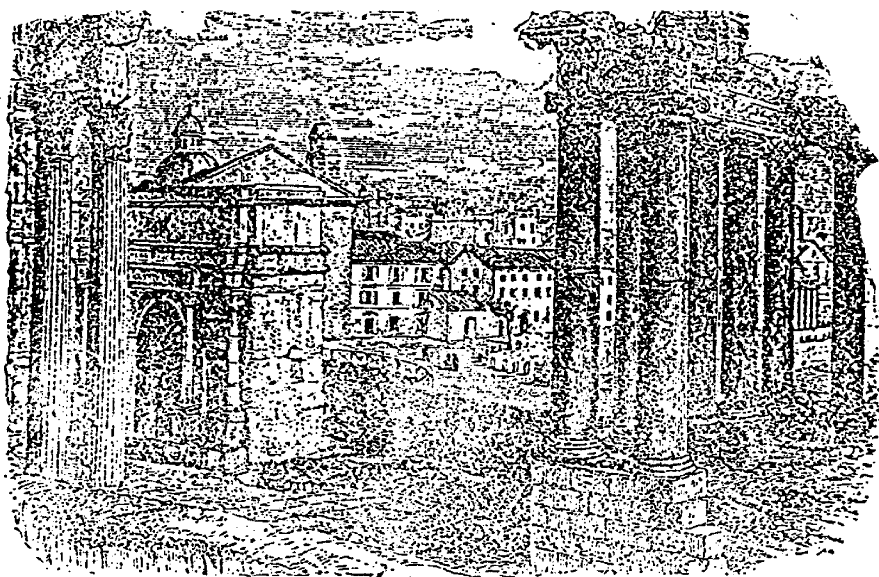
După aceea Tacit spune, că la început „au fost înșfăcați aceia, cari se recunoșteau ca aparținând creștinismului; și după aceea, după indicațiile lor, au fost osândiți o mare mulțime din ei nu atât pentru incendiu, ci pentru ura de oameni". Aicea, evident, vestitul istoric roman repeta curat zvonul gloatelor de uliță și, învinuind pe creștini ca urâtori de oameni, vădit confunda pe creștini cu iudeii, pe cari el în alt loc îi învinuia anume cu aceea, că ei „sunt dușmănoși față de toți, afară de ei înseși". Dar el odată cu acestea prezentă și un groaznic tablou a înseși prigoanei, „Pentru pedeapsa lor, spune el, au fost aplicate tot felul de batjocuri. Invălindu-i în piei de animale sălbatice, ei fură dați spre mâncare cânilor rătăcitori sau pironiți pe cruci, erau aruncați în foc și-i aprindeau după înserare ca să lumineze ca felinare de iluminație. Nerone oferi pentru aceste priveliști propriile sale gră-

dini și organiză alergări de cai și de căruțe, amestecându-se însuși cu gloatele de uliță, în haine de călăreț. De aicea orcât de nevinovate ar fi fost victimile și orcât n'ar fi meritat pedepsele cele mai rele, față de dânșii începură să se arate sentimentul compătimirii, deoarece poporul își da seama, că ei se aduceau ca jertfe nu pentru binele obștesc, ci numai în scopul de a satisface dorul sălbatec de sânge al unui singur om". Acolo, unde acum se ridică enorma biserică a sf. Petru, se aflau cândva grădinile lui Nerone. In aceste grozave zile ele erau împresurate de gloate în prăznuire, între care în înjosirea sa ușuratecă alerga călare împăratul, iar din toate părțile oameni nevinovați mureau de moarte lentă pe crucile de ocară. In lungul aleilor acestor grădini, în nopțile întunecoase de toamnă, ardeau facle grozave, sub care terenul se înegrea și se roșea de curgerea sângelui fumegând: fiecare din aceste facle vii era un mucenic creștin în haina sa de foc. In același timp în amfiteatru, în fața a 22.000 de spectatori, cânii flămânzi sfâșiau în bucăți pe unii din cei mai buni și mai curați bărbați și femei, cu grețoasă invenție înfășurați în piei de urs sau de lup! Astfel Nerone a botezat în sânge pe mucenicii orașului, care avea să fie în curgere de veacuri capitala unei întregi jumătăți de lume.

Deși ap. Pavel a evitat furtuna principală asupra creștinilor și a putut încă câtăva vreme să continue activitatea sa la răspândirea Evangheliei și consolidarea bisericilor, dar vădit se apropia și sfârșitul său. Prigoana, stârnită asupra creștinilor în Roma, își găsi un ecou simpatic și în celelalte orașe provinciale, unde diferiți reprezentanți ai autorității romane, supunându-se slugarnic pulsului vieții sociale din Roma, imitară pasionat directivele ei și în orașele încredințate cârmuirii lor, ca să-și arate zelul în slujba cezarului. Nu-i de mirare deci, că situația creștinilor după aceasta deveni peste tot grea și primejdioasă, deoarece ei au început să stârnească pretutindenea bănuială și dușmănie, și ultima deveni cu atât mai îndrăzneață, că pururea putea conta pe susținerea stăpânirei. De aceasta nu întârziară negreșit să se folosească cei mai răi dușmani ai ap. Pavel, și după întoarcerea sa din depărtatul apus în răsărit se luară toate măsurile spre satisfacerea urei lor contra lui. Când el vizită Efesul, atunci un oarecare Alexandru, probabil din numărul acelor industriași și artiști, care odată deja însetaseră după sângele lui și produseseră o strașnică turburare în oraș, îl pârâ autorităților ca pe un vrășmaș al liniștei sociale (2 Tit, IV, 14-15). Din această cauză apostolul a fost din nou arestat și iarăși în lanțuri trimis la Roma. Acolo

el nu se mai bucura de acea libertate comparativă, ca în prima arestare, pentrucă la creștini începuseră să privească ca la niște vrăjmași periculoși statului. Dar chiar și în această grea situație apostolul continua predica sa către toți ceiće veneau cu dânsul în atingere, și dobândi încă câțiva convertiți (2 Tim. IV, 21).

Pe ulițile Romei, între acestea, tot mai răsuna încă destul de tare strigătul furios al vulgului, care cerea prigonirea creștinilor. „Creștinii la lei!" Acest strigăt devenise oarecum deviza vulgului de pe uliți din vremea marelui incendiu. De aceea și judecata asupra apostolului n'a putut să se amâne mult. Dar trebue să avem în vedere, că cu toată ațâțarea patimilor, judecata romană își păstrase imparțialitatea sa riguroasă, cum era ea slăvită

Ruinele Forului din Roma

în toată lumea și care nu odată a încercat-o ap. Pavel. Desbaterea cauzei sale trebuia să se facă după toate regulele justiției romane. Ca cetățean roman, apostolul putea să apere personal nevinovăția sa, și deoarece nu s'au constatat destui martori prezenți pentru hotărârea cauzei, apoi judecata apostolului fu amânată pentru un timp și apostolul a trebuit să meargă iară în întunecata temniță pentru așteptarea soartei sale. Din această temniță a scris el epistola sa adoua către iubitul său Timotei. Amintindu-i acestuia, ca el „să încălzească darul lui Dumnezeu, primit de dânsul prin hirotonie", apostolul repetă prevenirea sa contra netrebnicei grăiri deșarte a unor astfel de învățători mincinoși, ca Imineu și Filit, și deasemenea îi prezise și zilele grele, ce așteaptă biserica. După aceea, vorbind de situația sa, apostolul spune deadreptul, că el deja devine jertfă și vremea trecerei sale din această lume a sosit.

„Lupta cea bună m'am luptat, curgerea am săvârșit, credința am păzit. De acum mi se gătește cununa dreptății, pe care mi-o va da Domnul, Judecătorul Cel drept, în ziua aceia; și nu numai mie, ci și tuturor celor ce au iubit arătarea Lui". Vorbind de chinuitoarea sa singurătate, deoarece toți colaboratorii săi, afară de Luca, s'au împrăștiat în diferite țări, el ruga pe Timotei să vină la dânsul cât mai curând și să ia cu sine pe Marcu, care i se părea lui de trebuință ca să-i slujească. Impreună cu aceasta apostolul poruncește lui Timoteiu, ca atunci când va veni, să ia cu sine și felonul, pe care el l-a lăsat în Troia la Carp, și cărțile, mai ales cele de piele. După aceea, prevenind pe Timoteiu contra alămarului Alexandru, care cauzase apostolului atâta rău, el încheie prin trimiterea de salutări din partea nouilor convertiți de dânsul: Evul, Pud, Lin și Claudie. „Domnul Iisus Hristos cu duhul tău. Harul cu voi. Amin".

Nu se știe, reușit-a oare Timoteiu să apuce pe ap. Pavel încă în viață? Cauza sa a fost supusă unei noui desbateri, și de data aceasta majoritatea judecătorilor, poate sub presarea vulgului, înclină către o sentință învinuitoare, și ap. Pavel a fost condamnat la decapitare. Sfârșitul mucenicesc al lui s'a săvârșit în al treisprezecelea an al domniei lui Nerone, și anume la 29 Iunie, care zi se și cinstește de biserică ca ziua amintirii a celui mai mare din apostoli împreună cu confratele său, apostolul Petru, care a suferit mucenicia în aceeași zi cu dânsul.

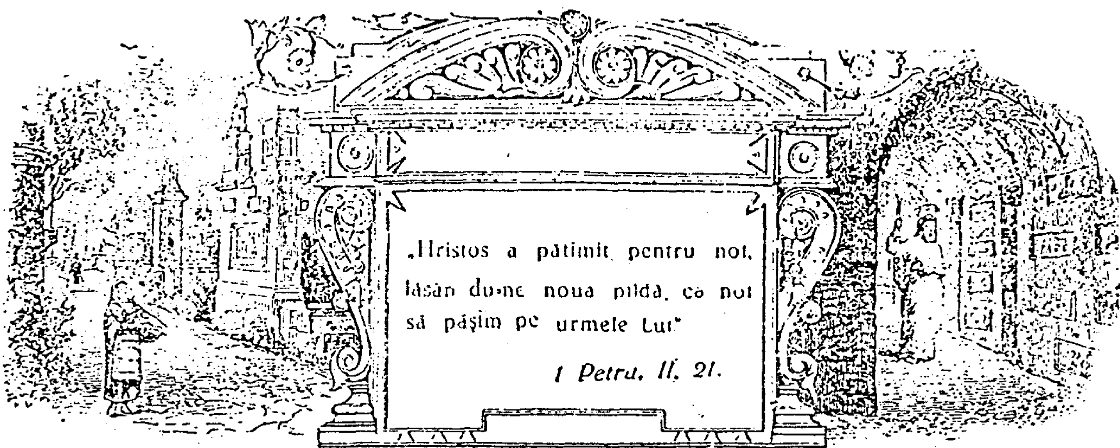

Moneda orașului Tars

Așa și-a încheiat viața sa marele apostol al neamurilor, care a slujit Evangheliei mai mult decât toți ceilalți apostoli. Acesta a fost cu adevărat vas ales al lui Dumnezeu, în care au fost puse darurile cele mai alese, mai mari și mai felurite. „Multora și altora din sfinți a dat Dumnezeu daruri mari, zice unul din marii biografi ai ap. Pavel, dar nici unul din sfinții lui Dumnezeu n'a atins încă asemenea înălțime in atâtea talente, niciodată n'a primit darurile sf. Duh in atâta revărsare, n'a purtat în trupul său cel muritor o pecete așa de evidentă a Domnului. In curgerea vieții sale el n'a fost deloc în urma celor mai verhovnici apostoli, și fără îndoială, s'a înălțat măreț deasupra tuturor celor mai măreți dintre sfinți, care cândva din acel timp s'au silit să urmeze pilda lui în slujire și devotament Domnului". Epistolele lăsate de dânsul după

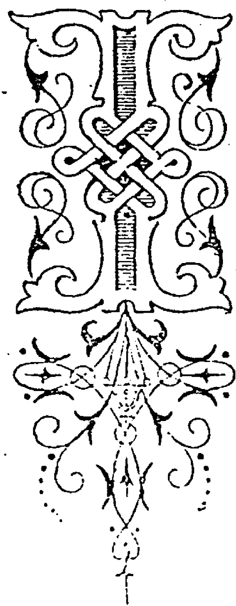
sine au devenit unul din cele mai inepuizabile izvoare ale adevăratei cunoştinţi de Dumnezeu şi de edificare duhovnicească, şi lumea creştină cu dreptate îl consideră cel mai mare dascal al său, 'n faţa căruia pălesc toţi ceilalţi lucrători următori din ogorul Domnului.

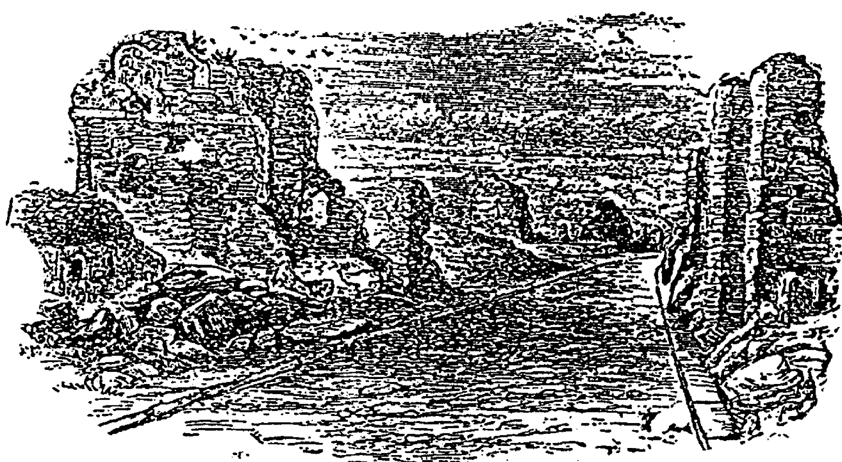

CAPITOLUL XIII.

INCHEIEREA VEACULUI APOSTOLIC

In acelaşi timp cu ap. Pavel a suferit moarte mucenicească şi ap. Petru, care astfel şi-a încheiat activitatea sa apostolică tot în capitala acelei lumi păgâne, pe întâii născuţi ai căreia el i-a primit cândva cel dintâiu în biserica lui Hristos. Dar el, cum se ştie, curând a trebuit să cedeze câmpul de activitate în lumea păgână aceluia, care special a fost chiemat să fie apostolul păgânilor, şi în adevăr el curând a lăsat cu totul acest mare câmp ap. Pavel şi aproape esclusiv a devenit propoveduitorul Evangheliei printre iudei precum ai Palestinei, aşa şi ai altor ţări. Ca unul din verhovnicii apostoli, el era bine cunoscut tuturor bisericilor principale. In Corint, la împărţirea creştinilor în partide, unul puse pe stindardul său numele lui Petru sau Chifa. El a întemeiat câteva biserici în diferite provincii ale Asiei Mici şi pentru întărirea lor în credinţă se adresă către ele cu o epistolă, în care, între altele, aminteşte şi înseşi ţările. Şi anume el se adresă cu epistola către „coloniştii răspândiţi în Pont, în Galatia, în Capadochia, în Asia şi Bitinia" (1 Petru, I, 1). Prin această indicaţiune se determină în parte acea carieră apostolică, pe care a străbătut-o el. Dar el nu s'a mărginit nici numai la aceste ţări, şi în râvna sa apostolică a pătruns

chiar în Babilon, ca şi în această ţară de robie să vestească conaţionalilor săi adevărul Evangheliei. După mărturia lui Iosif Flavie, în Babilon erau o mulţime de colonii iudaice, cari erau renumite prin bogăţia şi prin darurile lor bogate pentru templu. Ultimile erau aşa de preţioase, încât, după mărturia aceluiaşi istoric, era nevoe de două forturi pentru păstrarea lor, şi când aceste prinoase se trimiteau la Ierusalim, atunci ele erau însoţite de câteva mii de iudei, ca să le asigure contra bandiţilor din Parţia. Predica ap. Petru printre iudeii babiloneni a fost însoţită de un succes binecuvântat şi în prima sa epistolă el transmite bisericilor Asiei Mici şi salutări dela „Biserica din Babilon", pe care el o numeşte „aleasă". Tot din această epistolă se vede, că

Ruinele căii Apia din Roma

colaboratorii ai săi în acest timp erau Siluan şi Marcu, cari au fost la vremea lor şi colaboratorii ap. Pavel. Această împrejurare ne arată, ce comuniune strânsă exista între apostoli şi cum ei, activând, aşa zicând, în extremităţile opuse ale lumii, se aflau în contact permanent prin unii şi aceiaşi colaboratori pe ogorul evangelic.

Deja la anii înaintaţi ap. Petru, urmând oarecum cursului vieţii, care tindea spre Roma ca spre centru, plecă spre capitala lumii. Despre şederea lui acolo există numai nişte tradiţii neclare. După învăţătura bisericei romane, el ar fi fost primul episcop al Romei şi ar fi păstorit acolo douăzeci şi cinci de ani. Dar această învăţătură se află în vădită contrazicere cu datele cronologice evidente, care arată, că apostolul a sosit în Roma numai cu puţin înainte de moarte. Evenimentele principale din timpul şederei sale în Roma au fost, conform cu istorisirile de mai târziu, convertirile săvârşite de dânsul a lui Filon şi senatorul Pudent cu

două fiice ale sale Praxida și Pudețiana și disputa sa publică cu Simon magul. Acest înșălător, suferind înfrângere în învierea unui tânăr mort (care minune a fost săvârșită de ap. Petru), însfârșit s'a încercat să înșele poporul prin încredințarea, că el se va ridica la ceriu. Dar după rugăciunea apostolilor Petru și Pavel, el a fost părăsit de demonii ce-l susțineau și s'a prăbușit la pământ, sfărâmându-se pânăla sânge. In timpul prigonirii lu Nerone, ap. Petru, după rugămințile stăruitoare ale creștinilor, ar fi vrut să plece din Roma. Dar când el eșise pe porți afară, atunci l-ar fi întâlnit Domnul, Care își ducea crucea sa și Petru L-ar fi întrebat: „Doamne, unde mergi?" Merg în Roma – zise Hristos – să sufăr iar răstignire pentru tine". Apostolul, simțind toată puterea acestui blând reproș, s'a întors înapoi și a fost închis în temniță la Tulianum. Acolo el a convertit la credință pe temnicerul său, izvorând miraculos apă pentru botezul lui din pardoseala de piatră a temniței. Văzând acesta, cum pe femeea sa o duceau la torturi, el se bucură de această călătorie a ei „în patrie" și numind-o nu pe nume, cu glas tare o chiemă la bărbăție veselă: „O, adu-ți aminte de Domnul!" El însuși a fost torturat în aceeași zi cu ap. Pavel. Ei se despărțiră pe calea Ostia, și ap. Petru s'a dus după aceea pe vârful Ianicolului, unde a fost și răstignit, dar nu în pozițiunea obișnuită, ci, după cererea sa, cu capul în jos, pentrucă el s'a considerat nevrednic să moară în acelaș mod cu Domnul său. Cu puțin înainte de moarte el a scris a doua epistolă sobornicească, ca ultimul său testament către aceia, cărora el le propoveduise mai înainte. In această epistolă apostolul, între altele, previne pe creștini contra a diferiți învățători mincinoși, „care introduc diferite eresuri și, lepădându-se de Domnul Celce i-a răscumpărat, își atrag singuri asuprăși grabnica peire". In epistolă, între altele, se face referire la epistolele ap. Pavel, că într'însele „este câte ceva greu de înțeles, că ignoranții și cei slabi, spre propria lor peire, denaturează, ca și pe celelalte scripturi" (2 Petru, III, 16). Această referire ne arată iarăși, că apostolii aveau o activitate predicatorială cu puteri comune, împărtășindu-se reciproc și cu epistolele lor, în care se lucra teologia bisericei ecumenice.

Dacă-s sărăcăcioase știrile despre verhovnicul apostol Petru, încă și mai sărăcăcioase sunt ele relativ de ceilalți apostoli: Stând în Ierusalim până la sinodul ierusalimlean, ei după aceea, ca niște vulturi înaripați, au zburat în toate părțile cu predica Evangheliei, și despre activitatea lor nu s'au păstrat nici un fel de monumente scrise, deoarece ele s'au imprimat numai în inima acelora, cari

au primit-o. Din această cauză, despre dânşii s'au păstrat numai ecouri neclare în tradiţie.

După mărturiile tradiţiei, ap. Andrei şi-a ales câmpul activităţii sale apostolice ţărmurii Mărei Negre, aşa numita Sciţie. Ţărmurii acestei mări erau semănate bogat cu colonii greceşti, cari se aflau în contact permanent cu popoarele nordice, dela care materialele brute, cari se aduceau din fundul ţării, se transportau pe marea în Asia Mică şi Grecia. Cauza, pentru care a ales el de câmp al activităţii sale apostolice anume această ţară, a putut fi aceea, că el însuşi se afla în raporturi apropiate cu grecii, cum arată şi numele său grecesc, şi deaceea putea conta mai mult pe succes. După o tradiţie mai târzie, el nu s'a mărginit nici la ţărmurii Mărei Negre, ci s'a îndreptat şi în adâncul ţării, şi acolo în munţii Chievului, înfingând crucea, el a rostit marea sa predică despre aceea, că harul dumnezeesc va străluci în aceşti munţi şi se va ridica un mare oraş. Apostolul Andrei a suferit moarte martirică în oraşul Patrah în Ahaia, fiind răstignit pe un deosebit fel de cruce (X), care e cunoscut sub denumirea de crucea sf. Andrei.

Sfântul Iacov, fratele Domnului, după moartea lui Iacov al lui Zevedeu, a fost episcop al bisericii Ierusalimului şi s'a distins prin aşa severitate în viaţă, că se bucura de mare respect chiar şi din partea iudeilor, aşa că lui îi era îngăduită intrarea în sanctuar, deşi acest drept era rezervat numai preoţilor iudei. El a suferit moarte martirică chiar în Ierusalim, şi autorul principal al morţii lui a fost arhiereul Hanan cel tânăr, ultimul din fiii arhiereului Hanan, pomenit în Evanghelie. Ura contra lui Hristos şi creştini, adusese deja casa lui Hanan la pătarea mânilor sale criminale cu sângele lui Hristos şi a întâiului mucenic Stefan, la aprobarea uciderei lui Iacov, fiul lui Zevedeu şi la stăruinţele de a obţine şi moartea ap. Pavel. Aceeaşi ură neadormită acum atrase pe tânărul Hanan, om de un temperament ursuz şi autoritar, la o nouă crimă. El se folosi de un prilej neaşteptat de favorabil, ca să dea la moarte pe fratele Domnului şi astfel să aducă încă o lovitură bisericei creştine. Fest, dreptatea căruia a mântuit viaţa ap. Pavel, şi care a fost unul din cei mai respectabili procuratori romani ai Iudeei, murise după o scurtă guvernare de doi ani. De succesor al său fu numit Albin, dară pânăla sosirea lui trecu un mic interval de timp, în vremea căruia Iudeea s'a aflat sub priveghere a depărtată a legatului Siriei. Agripa II nu era în Ierusalim. In asemenea timp asprul şi îndrăsneţul saducheu, cum era acest arhiereu, uşor a putut să împingă sinedriul să-şi înalţe auto-

ritatea și din nou să-și însușească dreptul de a condamna la moarte care, riguros vorbind, deja nu-i mai aparținea lui. El nădăjduia, că această încălcare de drept romanii sau nu o vor observa, sau vor privi la ea printre degete, deoarece ei erau foarte toleranți în toate celece se făceau în interesul fiecărei religii îngăduite de lege, și, firește, nu aveau plăcere să se amestece într'o treabă, căreia nu i se da importanță politică. Insuflețind sinedriul cu propria sa îndrăsneală, Hanan îl sfătui să aresteze pe Iacov și pe alți creștini de samă și să-i ucidă cu pietre. Ca acuzație în contra lor, negreșit, a servit hulirea de Dumnezeu, deoarece în tot cazul pe Iacov nu-l puteau învinui de „călcarea legii". Dacă Iacov ar fi fost atât de urât, ca sf. ap. Pavel, atunci poate nimic n'ar fi rămas de spus mai mult. Dar Iacov în Ierusalim, asemenea lui Anania în Damasc, era adânc respectat de iudei, nu mai puțin și de creștini. El deasemenea era „bărbat evlavios după lege, aprobat de toți iudeii, cari trăiau acolo" (Fapt. XXII, 12).

Nu numai convertiții cei simpli la creștinism, ci și unii din cei mai respectați din oraș și din cunoscuții legiști deasemenea se întristară de această nebunească ucidere a credinciosului nazoreu. Ei se hotărîră să apere pe niște astfel de cetățeni de trufia sângeroasei case și dădură plângere lui Agripa II. Acest rege ascultase apărarea ap. Pavel înaintea lui Fest și era capabil să privească mai dulce la creștini, decât se considera politicește din partea tatălui său celui viclean și fără de socoteală. Ei deasemenea se jăluiră noului procurator Albin, care acum se afla în cale între Alexandria și Ierusalim. Urmarea acestor plângeri a fost aceea, că Albiniu scrise lui Hanan o observație aspră pentru nelegiuita lui silnicie, și Agripa simți, că el putea, fără să expună la primejdie popularitatea sa, să-l lipsească de arhierie, deși el o ocupase numai de trei luni. Dela ap. Iacob a rămas o epistolă sobornicească. Motiv pentru scrierea ei au servit nenorocirile externe ale credincioșilor, mai ales ale celor din iudei, și deasemenea reaua întrebuințare a învățăturii despre justificarea prin credință. De aceea în ea cu o deosebită insistență se expune importanța faptelor bune pentru justificare. Afară de asta, într'însa se dau diferite povețe și între altele se expune învățătura despre taina sfântului maslu și a ispovedaniei. Sf. Iuda, fratele lui Iacov, a propoveduit în diferite țări ale Asiei și a suferit moarte martirică în Fenicia. Lui îi aparține o scurtă epistolă sobornicească, în care apostolul previne pe credincioși contra a diferiți necredincioși, cari se furișaseră în biserică și umbla într'însa pe căile lui

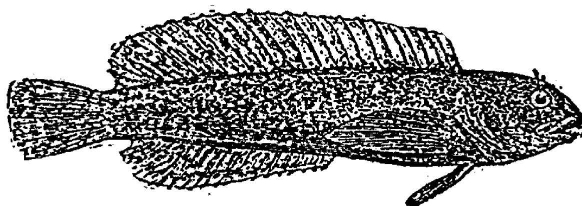
Cain, pricinuind sminteală la cinele de dragoste și hulind în tot felul pe Dumnezeu.

Sf. apostol Vartolomei (Natanail), după tradiție, a propoveduit în India și a dus acolo Evanghelia sf. Mateiu. După propoveduirea în Licaonia și Armenia, sau a fost torturat cu jupuirea pielei de pe dânsul, sau a fost răstignit cu capul în jos în Albanopole, din Armenia. Lui i se atribue remarcabila sentință, că „teologia în acelaș timp este și mare, și foarte mică, și Evanghelia este largă și mare, și deasemenea și strânsă".

Sf. apostol Filip a propoveduit în Frigia și Sciția și a suferit mucenicia în Ierapole.

Sf. apostol Matei, după tradiție, a propoveduit în Parția și în Etiopia și în urmă a murit mucenicește prin ardere. După o veche mărturie, el se nutrea numai cu iarbă și ducea un fel de viață, după simplitatea și abnegația apropiată ascetismului.

Sf. apostol Toma, numit apostolul Indiei și, după tradiție, a întemeiat comunități creștine în India, care și astăzi se numesc

Pește din lacul Galileei

cu numele său. După altă tradiție, el a propoveduit în Parția. In veacul al patrulea mormântul lui se găsi în Edesa.

Sf. apostol Simon Zilotul a propoveduit Evanghelia după o tradiție în Babilon, iar după alta în insulele Britanice, unde a și fost răstignit.

Sf. apostol Matia, care a fost ales în numărul celor doisprezece prin sorți, era din numărul celor șaptezeci, a propoveduit în Etiopia și a suferit moarte martirică în Ierusalim.

La aceste sărăcăcioase știri se și mărginesc informațiile noastre despre străbunii duhovnicești ai omenirii Noului Testament. Acești luminători ai lumii au dispărut dela ochii noștri simțitori, dar noi știm, că ei au luminat și au instruit lumea. Ei n'au căutat pentru sine slavă pământească, ci au căutat slava lui Dumnezeu și mântuirea omenirei, și această activitate a fost încununată de un miraculos succes. Pescarii Galileeni, cutrierând toată lumea, au făcut o astfel de „pescuire de oameni miraculoasă", asemenea căreia nu ne prezintă alta istoria vieții religioase-morale a omenirii.

Toţi cei doisprezece apostoli, esceptând numai pe singur apostolul Ioan, îşi terminară activitatea apostolică înainte de evenimentul, care a avut o enormă importanţă pentru întărirea bisericii în lume, anume în senzul dărâmărei definitive a iluziunilor false ale iudeilor despre o împărăţie mesianică pământească. Acest eveniment a fost dărâmarea Ierusalimului şi a templului.

Iudeii niciodată nu s'au putut împăca cu punerea asupra lor a jugului biruitorilor păgâni şi necontenit s'au raportat cu ură către romani, aşteptând numai prilejul, ca să se elibereze de sub stăpânirea lor. In această privinţă ei erau cei mai nesupuşi şi răzvrătitori supuşi ai Romei. Toate celelalte popoare comparativ se împăcau uşor cu jugul impus lor, ba unii chiar din ei considerau acest jug un bine, pentrucă mâna puternică a cuceritorilor instaura pacea internă şi externă în locul luptelor necontenite lăuntrice, care storceau puterile lor morale şi fizice. Sub raport religios popoarele păgâne deasemenea se împăcară uşor cu cucerirea şi curând se deprinseră să vadă în panteonul roman un sanctuar comun pentru dânşii, şi în împăratul roman o întrupare comună a divinităţii. Cu totul altă ceva era cu Iudeii. Toată istoria lor i-a separat de lumea păgână prin o prăpastie de netrecut. Ca popor ales, căruia-i era încredinţată spre păstrare marele adevăr religios, ei după dreptate se considerau lumina, razele căreia trebuia cu timpul să se răsfrângă şi peste toate celelalte popoare. Această superioritate moralo-religioasă în mintea poporului iudeu, cu trecerea timpului, căpătă un caracter mult mai material, şi Mesia cel aşteptat de dânşii li se prezenta lor deja nu numai ca izbăvitor al omenirii, ci şi ca cuceritor politic, înaintea căruia trebuiau să se plece toate celelalte popoare. Această iluzie iudeii o nutriră în curgere de veacuri întregi, şi iată spre groaza lor, către timpul venirii lui Mesia, cum arătau toate semnele, ei deveniră robii unor păgâni aspri şi intrară în calitate de popor neînsemnat în alcătuirea unui colosal imperiu, unde, evident, trebuia să piară libertatea politică a tuturor popoarelor. Astfel toate iluziile lor se prefăcură oarecum în praf în faţa realităţii desnădăjduite şi întunecate. Dar ei nu se puteau împăca cu aceasta şi subordonarea sub romani o considerau numai vremelnică, aşteptând, că va veni în fine aşteptatul Mesia şi va arunca uriciosul jug. Când adevăratul Mesia a venit, dar n'a fost recunoscut de dânşii ca necorespunzător aşteptărilor lor, atunci aceasta a pus pe iudei într'o situaţie încă şi mai tristă. Ei văzură, cum mulţimi întregi de popor recunoşteau de Mesia anume pe acel proroc din Nazaret, pe cari ei nu numai că l-au lepădat, ci-l supusese la cele mai grozave torturi şi la o moarte ruşinoasă, şi

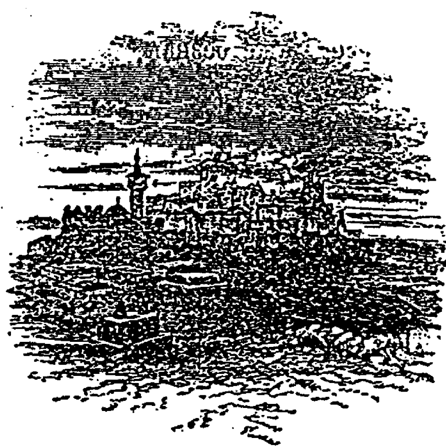
aceasta fără voie zdrobi în ei și acea nădejde mesianică, care până atunci susținuse duhul lor, deoarece fără voie trebui să se furișeze în conștiința lor ideia fatală, nu cumva au răstignit ei pe adevăratul Mesia? Dacă e așa, atunci a perit orce nădejde pentru viitor. Și iată, oscilând între aceste îndoele întunecoase și între o semiruinată nădejde, iudeii deveniră din an în an tot mai nemulțămiți, mai iritați și răzvrătiți. La aceasta nu puțin a contribuit și însuși romanii. Față de iudei ei se raportau cu deplin dispreț și neglijare, și considerându-i drept poporul cel mai murdar și mai rău, nu se sileau nici măcar să le altuiască ordinele lor cetățenești, cum făcuseră cu celelalte popoare, ci pur și simplu ținură pe iudei în mânile lor aspre și priveau la dânșii ca la un articol de venit. Toată Iudeea fu dată în arendă companiei strângătorilor de dări, cari, prin subalternii lor vameși, supseră din popor și ultima vlagă, supunând mulțimile poporului la datorii de neplătit și la sărăcie. La numirea a înseși guvernatorilor, romanii nu se gândeau la alegere și de obiceiu trimiteau în Palestina persoane, cari te miră de se considerau destoinice pentru alte provincii. Majoritatea procuratorilor erau oameni fără nici o normă morală; ei priveau la guvernarea încredințată lor a țării esclusiv ca la un articol de venit și recurgeau la tot felul de nedreptăți și înșelătorii. Regișorii nominali ai Iudeei, fiind în atârnare totală de romani, se îngrijeau numai să se susțină pe sine și în acest scop înăbușeau orce mișcare în popor. Autoritățile superioare ale poporului, cu deosebire saducheii, cari dețineau în mânile lor vrednicia de arhiereu, erau deasemenea străini de popor și, îngrijindu-se esclusiv de propriile lor interese, găseau de bine să se târască rușinos înaintea autorităților romane, iar nu să tindă de neatârnarea politică a poporului. Patriotismul se mai păstra încă numai între farișei, cari singurii mai visau lepădarea jugului roman, dar această clasă era prea fățarnică, ca să ia fățiș oarecari măsuri pentru ușurarea soartei poporului, și dacă tindea la neatârnarea politică, apoi nu din compătimire pentru popor, ci numai din ambiția bolnăvicioasă, care nu-și găsea destulă satisfacere în starea prezentă a lucrurilor.

Și iată astfel iudeii mai bine de o jumătate de veac cu neplăcere suportară jugul uricios. Pe fiecare an jugul devenea tot mai greu, nemulțămirea creștea și în acelaș timp se întuneca nădejdea în miraculoasa izbăvire din partea lui Mesia. Procuratorii se schimbau des, dar de fiecare dată se iveau persoane tot mai rapace, cari duseră poporul iudeu până la o cruzime nemărginită. Deja Felix și Fest, care avusese prilejul să examineze cazul ap. Pavel, însemnară cârmuirea lor cu multe cruzimi și nedreptăți,

dar următorul procurator Albin a fost încă și mai rău și făcu din funcțiunea sa un izvor urât de prădăciune, deoarece vindea toate pe bani, până și nepedepsirea celor mai primejdioși criminali. „Nu era un așa rău, spune Iosif Flavie, pe care el nu l-ar fi făcut în timpul cârmuirii sale". Dar lui i-a urmat Hesie Flor, care l-a întrecut chiar în această privință. După spusa aceluiaș istoric iudeu, acesta a fost oarecum un calău, trimis pentru pedepsirea de criminali. Jafurile lui erau așa de mari, încât s'au pustiit prin prădăciunile lui orașe întregi și ținuturi. Nemulțămindu-se cu aceasta, el voi să se folosească și de tezaurile templului. In numele împăratului el ceru, ca să i se dea lui din tezaurul templului șaptesprezece talanți. Când iudeii refuzară, atuncea el voi cu puterea armată să pătrundă la tezaur. Dar aceasta nu o putură suferi iudeii și se împotriviră lui cu puterea. Se produse un măcel de uliță, care constrânse pe Flor să renunțe la încercarea sa. Iritația între aceștia ajunse la un grad neobișnuit. In oraș se formă un partid, care se hotărî să o rupă cu romanii. La templu avu loc o adunare sub prezidenția lui Eliazar, fiul lui Anania, și la adunare se hotărî să respingă prinosul anual al împăratului pentru templu, care se făcea de pe vremea lui Iuliu Cezar. Acesta fu semnul direct al lepădărei dependenței de Roma, răscoală contra cezarului. Din această cauză deveni războiul inevitabil, și în adevăr s'a început acel renumit războiu iudaic, care este fără exemplu în istoria lumii după grozăviile cruzimilor și vărsărei de sânge, care l-au însoțit și urmat.

Când la cererea definitivă de a fi îndepărtat uriciosul Flor, iudeii au fost refuzați, atunci în Ierusalim se produse răscoală și răsculații luară orașul în stăpânirea lor, precum și turnul fortificat Antonia, măcelărind garda romană, ce se afla acolo, scăpând numai un sutaș, care-și răscumpără cruțarea prin primirea circomciziunii. Arhiereul Anania, care se ținea de partea romanilor, se ascunse în canalul de apă, dar fu găsit, scos de acolo și ucis. Răscoala se întinse în toată Palestina și Siria și fu pretutindenea însoțită nu numai de măcelărirea garnizoanelor romane, ci și de măceluri sângeroase între greci și iudei, dușmănia de moarte între care, în acest timp, atinse cea mai mare cruzime. Pentru înăbușirea răscoalei au plecat spre Ierusalim cârmuitorul Siriei Cestus Gal, dar acesta la Vetorone a suferit înfrângere, care încă și mai mult stârni duhul răsvrătiților și aprinse fanatismul lor. Atunci se văzu, că forțele prezente romane erau insuficiente pentru potolirea răscoalei și guvernul roman trimise la

locul răscoalei pe Vespasian, unul din cei mai buni generali ai săi, căruia i se puse la îndămână armată destul de suficientă, ca să răsbune contra iudeilor cu vârf și îndesat, rușinea suferită de romani. Vespasian îndreptă prima sa lovitură spre Galileea, care se apăra cu o armată de o sută de mii de oameni tineri, sub comanda cunoscutului istoric iudeu Iosif Flavie. Se înțelege, că acestui din urmă i-a fost greu, cu armata sa adunată în pripă și neinstruită, să reziste contra vitejiei încercate a romanilor, și orașele căzură unele după altele, expunându-se unei grozave distrugeri din partea romanilor înfuriați. Primul oraș, care căzu a fost Gadara, și într'însul, precum și în satele înconjurătoare, toți bărbații, femeile și copiii fură măcelăriți pe un cap. In curs de patruzeci și șase de zile I. Flavie apără Iotapotul; în ziua a patruzeci și șaptea a fost dată pierzărei. 40.000 de iudei au căzut în timpul asediului, 1.200 au fost luați în robie și orașul dat focului. In Ascalon au fost uciși 10.000 evrei. In Iafia au fost uciși din ei 27.000, iar femeile și copiii vânduți în robie. In muntele Garizim mulți samarineni au perit de sete și 11.600 de oameni au căzut de sabie. In Iopi au fost măcelăriți 8.400 de oameni, iar orașul ars. Dar un însemnat număr de fugari s'au ascuns în ruine și trăiau din prădăciuni și hoție. Cu apropierea oștirilor romane, acești iudei au fugit în corăbii, dar în dimineața următoare s'a deslănțuit asupra lor o furtună și după o grozavă scenă de disperare, 4.200 dintr'înșii s'au înecat și trupurile lor au fost aruncate la mal. Tariheea era oraș puternic întărit pe malul lacului Tiberiada. Romanii făgăduiră locuitorilor cruțare, dar cu toate acestea, când orașul a fost luat, 2.200 de bătrâni și tineri au fost uciși, 6.000 mai voinici trimiși lui Nerone pentru lucru la săparea canalului Corint și 30.400 de cetățeni din acest oraș și din cele vecine, inclusiv și cei pe care Vespasian i-a dat lui Agripa II, au fost vânduți robi. După acest strașnic măcel și nimicire, aproape tot ținutul se supuse învingătorului. Gamala totuși se împotrivi înainte. Ea se considera cu cetățenii ei inaccesibilă, deoarece era construită pe vârful unui munte, accesibil numai pe un singur drum, împedecat de o mare prăpastie. Agripa o asedià zădarnic timp de șapte luni. Atunci

Iopia

asupra ei păşi şi însuşi Vespasian. Strâmtoraţi de foame, de care au murit mulţi, unii din cetăţeni se aruncau jos în prăpastie sau se izbăveau prin canalele de apă. Insfârşit, romanii luară şi acest oraş. Iarăşi urmă un măcel grozav. Au scăpat numai două femei; 4.000 de oameni au fost ucişi la apărare şi 5.000 se aruncară singuri în prăpastie. Toţi ceilalţi, chiar femeile şi copiii, au fost tăiaţi bucăţi sau aruncaţi jos de pe stânci. Muntele Tabor, pe care-l întărise I. Flavie, tot se mai susţinea. Romanii, prin o fugă prefăcută, făcură pe unii din apărători să iasă din oraş, iar ceilalţi au fost nevoiţi să se predea din cauza lipsei de apă. Aşa s'a început acea groaznică judecată asupra poporului iudeu, pe care o prezisese cândva Hristos zicând, că „atuncea va fi durere mare, cum n'a mai fost dela începutul lumii până acum, şi nici nu va mai fi“ (Mat. XXIV, 21).

Moartea lui Nerone şi proclamarea lui Vespasian ca împărat, un timp oarecare opriră bătălia nimicitoare, dar ea se începu iară şi încă cu şi mai mare cruzime, când Vespasian însărcină pe fiul său Tit să termine lucrul început de dânsul a potolirii iudeilor. Tit se îndreptă direct spre Ierusalim şi începu un asediu în toată regula a capitalei Iudeei. Aceasta era în Aprilie, anul 70 (74). Tit dispuse armata sa de 80.000 împrejurul oraşului. In Ierusalim erau de toţi numai 2.400 de soldaţi instruiţi, dar oraşul era plin de zeci de mii de închinători pentru paşti şi de fugari, cari acum îşi căutau refugiu după zidurile lui şi luau parte la apărarea zidurilor oraşului lor. Romanii făcură propuneri de pace, dar zeloţii iudei nu voiră nici să audă şi le respinseră. Din ambele părţi fură arătate minuni de vitejie, şi dacă asediatorii întreceau pe protivnicii lor prin iscusinţă, în schimb asediaţii înlocuiau neajunsul experienţei militare prin o furie aproape nebună în încăerări. Dar catastrofa era inevitabilă. Toate în acest asediu pomeneau de grozava judecată Dumnezeească asupra iudeilor. Acesta nu era un eveniment istoric obişnuit, şi aceasta o recunoşteau însuşi iudeii. Prin oraş circulau istorisiri despre semne grozave a peirii ce-i aşteptau pe iudei. Incă cu zece ani înainte de asediu, la sărbătoarea Paştelor, în Sfânta Sfintelor străluci chiar la miezul nopţii o lumină tainică, care s'a văzut timp de trei ceasuri; enormele uşi de aramă ale templului, pentru deschiderea cărora trebuiau douăzeci de oameni, deodată se deschiseră singure şi n'au putut fi închise. La sărbătoarea Cincizecimii, preoţii au auzit un glas tainic în templu, care spunea: „haideţi deaicea“. In fine, pe nori se vedeau soldaţi de foc, cari purtau un războj puternic şi umpleau norii de sânge. Cu patru ani înainte de războiu,

când orașul se bucura încă de pace, în Ierusalim a apărut un oarecare om grozav, cu numele Iisus, fiul lui Anania și la sărbătoarea corturilor începu să răcnească lugubru în templu: „Glas dela răsărit, glas dela apus, glas din cele patru vânturi cerești! Glas contra Ierusalimului și a templului, contra bărbaților și femeilor, glas contra întregului popor“. Poporul a vrut să-l facă să tacă și-l supuse la tot felul de bătăi, dar el tot continua să repete una și aceiași, mai adăogând încă: „Vai, vai locuitorilor Ierusalimului!“ El nu conteni să scoată aceste strigăte lugubre până la

Arcul Tit in Roma

înseș războiul, și deja în timpul asediului esclamă: „Vai și mie!“ Și a fost ucis cu pietre, aruncate dintr'o praștie romană.

Asediatorii, între acestea, tot mai puternic încinseră orașul. Ierusalimul începu să simtă lipsa de aprovizionare și mulți fugiră dintr'însul; dar Tit dădu pe toți acești fugari la răstignire. Insuși orașul deveni locul celor mai nebune măceluri între partidele rivale și a grozave silnicii și jafuri. Ziloții, sub conducerea lui Eliazar, se dedară la banditism fățiș. Iar romanii avansau mereu spre ziduri și detașamentele lor de prăștiași produceau groaznică pustiire pe uliți. La toate aceste grozăvii, se mai adaose și o foamete grozavă.

Toate proviziile, făcute de locuitorii particulari, au fost jăfuite

de ziloți, și toți sufereau chinurile grozave ale foamei. Femeile și copiii cu plânsete alergau pe uliți, cerșind o bucățică de pâne; tinerii umblau ca umbrele și cădeau morți de epuizare. Se purtau chiar zvonuri, cum mamele își ucideau și-și mâncau proprii lor copii. Jertfele zilnice la templu conteniră din lipsa de animale de jertfă și a preoților, majoritatea cărora sau fuseseră uciși în oraș chiar la jertfelnic, sau fugiseră din oraș și uciși de romani. Insfârșit romanii sparse zidul orașului, năvăliră în el și luară cu asalt turnul Antonia. Mai rămăsese de luat templul, deoarece aproape de el și într'însul se adunase toți iudeii, cari ajunsese la furie nebună. Dar și această din urmă adăpostire a iudaismului n'a putut rezista contra atacurilor romane și în mijlocul plânsetelor, sinuciderilor și a celui mai grozav măcel, templul a fost luat și prefăcut în cenușă. Marele jertfelnic fu acoperit cu uciși. Curțile templului inundau în sânge. Șase mii de femei și copii speriați în bocete grozave au perit în mijlocul ruinelor incendiate ale pridvoarelor templului. Romanii așezară insignele legiunilor lor în acel loc, unde fusese Sfânta Sfintelor. Punând stăpânire pe orașul de sus, ei încetase de a ucide numai atuncea, când obosiră cu totul de măcel. După mărturia lui I. Flavie, Tit avusese dorința sinceră să cruțe templu, dar porunca n'a fost executată de ostașii lui, atrași de elanul furios al războiului. Pe de altă parte, după mărturia istoricului roman Sulpiciu Sever, Tit avea ca scop premeditat să desrădăcineze creștinismul și iudaismul dintr'o lovitură, socotind că dacă va fi stârpită rădăcina iudaică, atunci ramura creștină va peri singură de sine. Cei mai falnici și mai frumoși tineri au fost cruțați pentru triumful biruitorului. Din popor, toți cei mai mari de șaptesprezece ani, au fost osândiți la munca silnică în minele din Egipt. Ceilalți au fost trimiși în calitate de cadou diferitelor orașe pentru uciderea lor de fiarăle sălbatece sau de gladiatori, sau pentru nimicirea reciprocă în amfiteatrele provinciale. Tinerii de ambele sexe se vândură în robie. Chiar în curgerea acelor zile, când se făcea această distribuire, 11.000 de inși au perit din lipsa de hrană; unii, pentrucă straja lor nu voi să le-o dea, iar alții, pentrucă n'au voit să o primească. I. Flavie determină numărul robilor, luați în timpul războiului la 97.000, iar numărul celorce au perit în timpul asediului la 1.100.000. Intreg numărul celor periți în timpul războiului se determină la grozava cifră de 1.337.490, iar numărul robilor la 101.700; dar chiar și aceste calcule nu cuprind toate perderile din timpul multelor ciocniri și lupte, și nu iau în samă mulțimea acelora, cari pe întinsul întregei țări au perit de boale și de ne-

norocirea foametei. In timpul asediului toți arborii din împrejurimi au fost tăiați, și deaceia întreaga vedere a localității cu ruinele ei carbonizate și sângerate se schimbase până întru atâta, că orcine venind acolo, n'ar fi fost în stare să cunoască unde se află. Insuși orașul, așa de inaccesibil cu fortărețele sale masive și incomparabile, Tit declară fățiș, că în această victorie vede lămurit mâna lui Dumnezeu.

Așa s'a săvârșit cumplita judecată a lui Dumnezeu asupra iudeilor, și a poporului lor, care după cerbicia sa n'a cunoscut vremea binecuvântatei sale cercetări, n'a primit pe Mesia cel făgăduit și astfel n'a îndeplinit marea sa predestinație. Ca smochinul cel neroditor, el a fost tăiat chiar dela rădăcină și și-a curmat existența sa națională. Evenimentul acesta a avut o extraordinară însemnătate pentru biserică. El a arătat chiar și iudaizanților, cari

Moneda in amintirea luării Ierusalimului de către Romani

nu erau puțini printre creștini, că iudaismul și-a trăit veacul său, și Vechiul Testament a fost curmat de mâna cea atotputernică a lui Dumnezeu. Biserica lui Hristos trebuia să ocupe independență deplină de templul iudeu și de legea lui Moise, și acestea toate acum s'au săvârșit dela sine, în cele mai edificătoare evenimente. Când în anul 120, pe ruinele Ierusalimului, a fost construită Elia Capitolina și creștinilor li s'a îngăduit accesul liber într'însa, pe când nici un iudeu n'a îndrăznit să se apropie de dânsa, atunci biserica iudaizanților și-a curmat practic existența sa. „Până la acest timp", zice Sulpiciu Sever, „aproape toți creștinii din Iudeia păzeau legea, în acelaș timp se închinau lui Hristos ca lui Dumnezeu, dar după hotărârea lui Dumnezeu acest jug al legii a trebuit să fie ridicat de pe libertatea bisericii". Biserica Eliei Capitolinei nu mai era deja după preferințele iudaice, și chiar formal s'a separat de iudei. Pentru prima oară în anul 137 ea își alese de episcop al său pe Marcu, dintre păgânii netăiați împrejur. Evenimentul acesta dovedi în mod mult semnificativ, că chiar în Iudeea

viitoarea soartă a bisericei creștine nu mai era în primejdie din partea iudeilor. Biserica atuncea s'a eliberat definitiv și pentru totdeauna de legăturile sinagogii și putea să-și realizeze în pace prezicerea lui Hristos despre acea zi, când adevărații închinători se vor închina nu în muntele acela și nu în Ierusalim, ci se vor închina în tot locul cu duhul și cu adevărul.

Insula Patmos

CAPITOLUL XIV

APOSTOLUL IOAN, VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI.

ar grozava judecată a lui Dumnezeu, care a ajuns pe poporul iudeu pentru necredința și cerbicia lui, s'a săvârșit și pentru împlinirea prezicerilor clare ale lui Hristos. In cuvântarea Sa de rămas bun, sub impresia tristă a lepădării definitive de către poporul cel ales, Hristos a prezis, că El curând va veni iară și va cerceta din nou poporul iudeu, dar îl va cerceta de data asta în calitate de groaznic judecător, pentru dreaptă răsplătire pentru el. Cercetarea aceasta trebuia să se săvârșască încă în viață fiind acea generațiune, care era vinovată de lepădarea lui Hristos și de săvârșirea groaznicei nelegiuiri a uciderei lui Dumnezeu. „Adevărul vă vorbesc, nu va trece neamul acesta, până vor fi toate acestea“ (Mat. XXIV, 34), și prezicerea aceasta a corespuns întocmai grozavei realități. La

început Hristos a zis: „veți auzi de războae și zvonuri de război; se va ridica popor asupra poporului și împărăție contra împărăției". Și în adevăr, tot răsăritul în acest timp era în strașnică fer-bere; Iudeii în răscoală fățișă, iar oștirile din Ispania, Galia și Germania pe de o parte, și din Iliria și Siria pe de altă parte, se îndreptară spre Roma pentru hotărârea întrebărei, cui după moar-tea lui Nerone trebue să treacă tronul împărătesc? „Vor fi înfo-metări, molime și cutremure pe alocurea: și istoricii romani ne transmit, că în acest timp cu deosebită putere s'a prăbușit asupra omenirei aceste grozave nenorociri. Pe ceriu erau semne neobiș-nuite: deasupra Ierusalimului timp de un an întreg înainte de războiu a lucit o grozavă cometă, în formă de secere, aruncând prin forma sa groază asupra locuitorilor. „Toate acestea însă erau începutul durerilor". In urma lor trebuiau să vină zile, când „vrăș-mașii te vor înconjura pe tine (Ierusalime) cu șanțuri, și te vor împresura, și te vor strâmtora din toate părțile, și te vor dărâma, și vor ucide pe copiii tăi întru tine, și nu va rămânea din tine piatră pe piatră, pentrucă tu n'ai cunoscut vremea cercetării tale" (Luca, XIX 43-44). Atunci va fi durere mare cum n'a fost dela începutul lumii, și cum nu va mai fi (Mat. XXIV, 21). Dar acestei strașnice judecăți trebuiau să fie supuși numai iudeii. Iar toți „cari au aflat timpul cercetării, n'au fost expuși la ea și au putut-o evita, fugind din Iudeea la munți". Hristos a arătat semnele, după cari creștinii puteau să afle apropierea nenorocirii, ca din bună vreme să-și caute refugiu. „Când veți vedea urâciunea stând la locul cel sfânt, atunci ceice se vor afla în Iudeea să fugă la munți". Tuturor li era cunoscut, ce se înțelegea prin urâciunea pustiirii. Aceasta era anume instaurarea de către romani a steagurilor pă-gânești pe locul orașului sfânt, și creștinii s'au folosit de această pre-venire. Indată ce Tit s'a aranjat cu armata sa înaintea orașului și și-a ridicat steagurile sale păgânești, numaidecât creștinii și-au adus aminte de această prevenire a lui Hristos și au fugit în ora-șul de munte Pela - peste Iordan. Ierusalimul era menit la peire de neînlăturat, pentrucă sub raport duhovnicesc-moral el era trup, iar „unde va fi trup, acolo se vor aduna vulturii", - cum s'au și adunat ei pentru sfâșierea acestui trup. Pela deveni centrul princi-pal al bisericii lui Hristos până atuncea, până când împăratul Adrian dădu voe creștinilor să se întoarcă la restaurarea cenușeriei orașului pierdut.

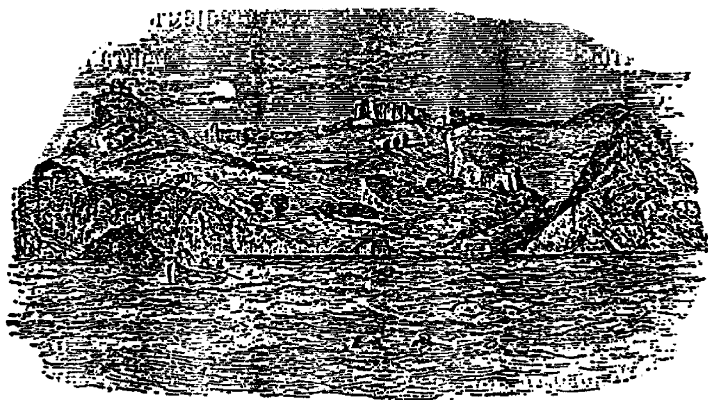
Această strașnică judecată a lui Dumnezeu s'a săvârșit deja după moartea apostolilor, care, cum a și prezis Hristos, în majoritate au fost dați la mucenicie și uciși. Dar unul din ei

a trăit peste această nenorocire, anume acela, despre care Hristos a zis: „De voiu voi, ca el să rămână până voiu veni Eu" (Ioan, XXI, 22). Acesta e anume Ioan, „ucenicul, pe care îl iubea Iisus". Lui i-a fost dat mai mult decât toți apostolii ceilalți să strălucească pe orizontul veacului apostolic, și el s'a pogorât din câmpul apostolic aproape de sfârșitul acestui veac.

Despre viața lui, după înălțarea Domnului la ceriu, se știe tare puțin. Primind asupra sa marea îndatorire de îngrijire fiască de Preasfânta Fecioara Maria, el se consacră cu totul îndeplinirii acestei înalte îndatoriri și numai din când în când pășea în câmpul deschis al predicei apostolice. Totuși, el anume cu ap. Petru în primele timpuri a fost propoveduitorul principal și vestitor al învierii lui Hristos și tot lui i-a fost dat unul din cei dintâiu să dea răspuns înaintea sinedriului, care-i trăsese în judecată pentru predica despre Hristos. In curgerea acestui timp ap. Ioan vădit locuia în Ierusalim, deși poate din când în când lipsea de acolo în alte locuri ale Palestinei. La o nouă izbucnire de prigoană a sinedriului, el a fost prins cu alți apostoli și aruncat în temniță. După miraculoasa eliberare noaptea de către un înger, după luminarea de ziuă, adouazi ei încă odată au fost prinși și duși la sinedriu. De data asta au fost arestați fără silnicie, deoarece prigonitorii scăpară de amestecul silnic al poporului în favoarea apostolilor. Totuși iritați pânăla nebunie de perzistența apostolilor, care la feluritele dovezi ale arhiereului răspunseră prin persoana reprezentantului lor ap. Petru, că ei sunt datori să refuze a se supune ucigașilor Domnului lor. Sinedriul fu serios ocupat de chestiunea: să-i dea oare pe toți la moarte? Și dela săvârșirea acestei crime fatale îi abătu numai sfatul înțelept al lui Gamaliil. Ei se hotărâră totuși, să supună pe apostoli la biciuiri, și atunci ap. Ioan pentru prima oară a aflat, ce înseamnă a suferi batjocura și chinuirea trupească pentru Domnul său. Dar această tortură nu-și ajunse scopul avut în vedere. Apostolii s'au bucurat, că s'au învrednicit să sufere batjocură pentru numele lui Hristos, și zilnic în templu propoveduiau Evanghelia Lui. După călătoria la Samaria pentru întărirea noilor convertiți, apostolul Ioan dispare aproape cu totul din câmpul activității istoric cunoscute. Despre mișcările și viața lui se poate judeca numai după oarecari aluziuni din epistolele sale și din tradițiile păstrate despre dânsul. Din Ierusalim, el s'a îndreptat, evident, pe urmele apostolului neamurilor, spre Roma și acolo a trăit grozava prigoană asupra creștinilor. Este o tradiție, că el a fost supus la torturi și aruncat într'un cazan cu untdelemn clocotit, dar a eșit dintr'însul mult mai sănătos și mai

tânăr. Deşi viaţa lui a fost păstrată pentru binele bisericei, dar în urmă el a fost prins în Roma şi trimis în exil în insula semi=pustie Patmos, şi anume „pentru cuvântul lui Dumnezeu şi mărtu=risirea lui Iisus Hristos“. Acolo el s'a învrednicit de marea desco=perire despre soarta viitoare a bisericei şi a lumii, care descope=rire a şi fost expusă de dânsul în „Apocalips“. După eliberarea din exil, ap. Ioan se strămută să trăiască în Efes, şi această capi=tală a Asiei Mici a devenit centrul activităţei sale apostolice. Din Efes apostolul putea să urmărească viaţa tuturor bisericilor încon=jurătoare şi adesa întreprindea călătorii pentru a le vedea personal.

Aicea apostolul a supravegheat creşterea bisericei lui Hristos pânăla sfârşitul vieţii sale, şi în timpul lui cu o claritate deose=bită a început a se desvolta acel rău, contra căruia prevenise şi ceilalţi apostoli, anume răul învăţăturii mincinoase. Răul acesta mai comod şi mai repede putea să se desvolte anume în Efes,

Insula Patmos

deoarece acest oraş era centrul vieţii intelectuale a întregei Asii Mici şi apusene şi se afla în contact permanent cu Alexandria, slăvită prin şcolile sale de filosofie. Acolo se iviră multe per=soane de acelea, cari nemulţămindu=se cu înţelegerea simplă a creştinismului, începură a=l expune din punct de vedere filosofic; şi deoarece adevărul evangelic nu era clădit în nici o sistemă filosofică, atunci apăru inevitabil denaturarea adevărului, care au ajuns rătăcirile eretice şi la negarea totală a creştinismlui, adecă pânăla anticreştinism. Astfel de antihrişti au fost în Efes mulţi, dar cel mai vădit din ei a fost Cherint. Acesta a fost unul din acei oameni, care oscilează asemenea mării agitate şi sânt luaţi de orice vânt al învăţăturii. Aşa el amestecă şi încurcă diferitele rătăciri iudaice cu concepţiile păgâne, şi din această amestecătură s'a format la dânsul o sistemă proprie, după spiritul său, cu totul eretică. El învăţa, că lumea a fost făcută cu virtutea sau cu pute=

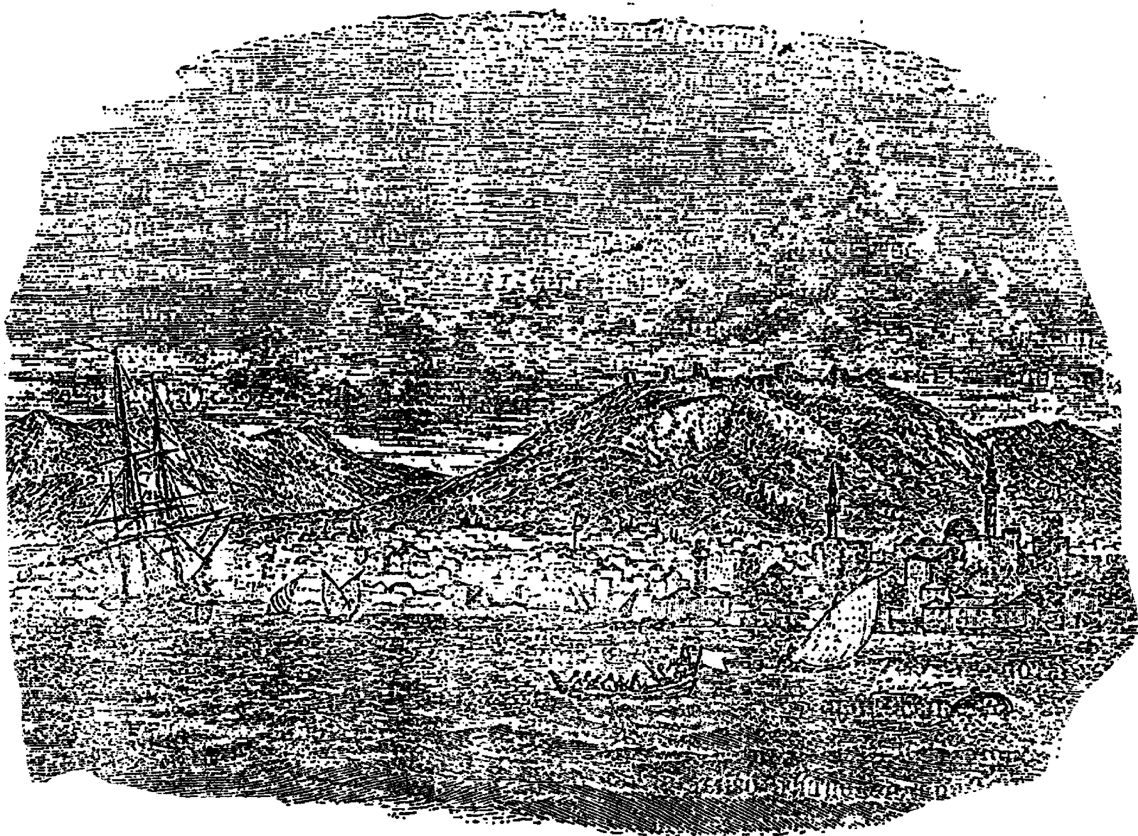
rea, mult mai pe jos comparativ cu adevărata Divinitate; că Iisus s'a născut nu din Fecioară, și de Iosif și Maria și se deosebește de oameni numai prin bunătatea neobișnuită; că dumnezeescul Hristos numai vremelnicește s'a pogorât în omul Iisus, anume în timpul botezului, iar în timpul pătimirei El iară a zburat în Pliroma sa, fiind incapabil de pătimire și că în genere Iisus a fost numai învățătorul, iar nu răscumpărătorul omenirii. Toate aceste păreri apărură la dânsul din acea situație falsă, că între Dumnezeu și materie nu poate fi nici un raport reciproc și Dumnezeu e atât de depărtat de om, încât nu poate avea raport nemijlocit cu dânsul. Din asta, evident, s'a ivit negarea întrupării lui Dumnezeu; iar după aceea, deoarece materia se considera izvorul răului, apoi se propoveduia învățătura despre împilarea materiei sau a trupului și aceasta, firește, ducea pe acești eretici sau la un ascetism extrem, care distrugea trupul fără nevoea trebuitoare de a înfrâna patimile lui, sau la desfrâul antinomian, care deasemenea trebuia să distrugă trupul. E clar, că o astfel de doctrină și sub raport religios și sub raport moral, era o totală negare a adevăratului creștinism, era adică anticreștinism. Cu astfel de învățători mincinoși a-și avut de luptat ap. Ioan. El i-a mustrat direct ca pe niște antihriști. „Tot celce neagă, că Iisus este Hristos, Fiul lui Dumnezeu", cu alte cuvinte, tot celce afirmă, cum afirma Cherint, că omul istoric Iisus n'a fost în înțeles deplin Dumnezeu, este, după declarațiunea solemnă a ap. Ioan, antihrist. Contra acestei învățături mincinoase însuși apostolul propoveduia solemn, că Iisus este Hristos, că Hristos este Iisus, că Iisus este Dumnezeu, că Iisus nu este oarecare ființă deosebită de Fiul lui Dumnezeu, ci identic cu Dânsul. După părerea gnosticilor, Divinitatea „a venit și s'a pogorât asupra lui Iisus asemenea unei paseri prin aer". Dar ap. Ioan mărturisește prin toată Evanghelia sa și prin epistole, precum și prin Apocalips, că Dumnezeu s'a făcut om și a locuit în natura noastră omenească nedespărțit. Preaveșnicul Fiu al lui Dumnezeu nu numai a umplut toată ființa lui Iisus, Care era El însuși, ci deasemenea a umplut pe toți credincioșii, cari sunt născuți dela Dumnezeu, și nu din „pofta trupului". El umple toate de viață dumnezeească și de slavă. Toate aceste adevăruri ap. Ioan le-a expus în cele trei epistole ale sale, mai ales în prima, unde el totodată previne pe credincioși contra „antihriștilor", cari apăruse atuncea „o mulțime" (1 Ioan, II, 18). Tot în această epistolă apostolul cu o deosebită putere inspiră credincioșilor să se iubească unul pe altul, și „să se iubească nu cu cuvântul sau cu limba, ci cu fapta și cu adevărul". „Cine nu iubește, acela n'a

cunoscut pe Dumnezeu, pentrucă Dumnezeu este iubire" (I Ioan, IV, 8). Celelalte două epistole ale ap. Ioan sunt mai scurte și sunt scrise: a doua „alesei doamne", (nu se știe unei persoane particulare, sau bisericii), și a treia unui oarecare „iubitului Gae". In amândouă epistolele acestea apostolul laudă iubirea lor pentru adevăr, îi previne contra învățătorilor mincinoși și a oamenilor răuvoitori.

Insă în Efes ap. Ioan a scris Evanghelia sa, care a trebuit să servească ca o adeverire istorică a întregei sale propoveduiri. Ea parecă ar fi scrisă la textul din prima sa epistolă: „iubirea lui Dumnezeu către voi s'a descoperit în aceea, că Dumnezeu a trimis în lume pe Fiul Său Unul născut, ca noi să primim viață printr'însul" (I Ioan, IV, 9). Și odată cu aceasta ea a fost dirijată contra acelor învățători mincinoși, cari pătrunseseră din Alexandria în Efes și turburau credința simplă a creștinilor. Deoarece în aceste speculațiuni mentale era și învățătura despre Logos, care se propoveduia de iudeo-alexandreanul filosof Filon, și deoarece această învățătură, de bună samă, își găsise următori și printre creștini, cari erau gata să prezinte sub această învățătură la modă în vremea aceea și tot creștinismul cu inevitabila alterare a lui, apoi ap. Ioan a și început Evanghelia sa cu expunerea adevăratei învățături despre acel Cuvânt Dumnezeesc, care n'a fost o simplă abstracție a minții, cum învățau alexandrinii ci „era întru început la Dumnezeu și El însuși era Dumnezeu", și acest „cuvânt s'a făcut trup și a locuit cu noi, plin de har și de adevăr, și noi am văzut slava Lui, slavă ca a unuia născut din Tatăl".

Despre viața ap. Ioan în Efes ni s'au păstrat câteva tradiții, cari zugrăvesc viu pe acest luminat strejăr al bisericei și pe cel din urmă dintre apostoli. Una din aceste tradiții istorisește, că odată el a voit să intre în una din marele băi publice (termă), când deodată fu vestit, că acolo se află Cherint. Auzind aceasta, apostolul imediat se întoarse înapoi, esclamând: „să fugim de aicea, ca nu cumva baia să se prăbușască peste capetele noastre, căci acolo este Cherint, vrășmașul adevărului". Istorisirea aceasta ne arată, până la ce grad apostolul evita contactul cu ereticii și da credincioșilor exemplu palpabil, cum trebue să se depărteze de acei eretici, cari denaturau adevărul fundamental al creștinismului. Altă tradiție spune o întâmplare, care mărturisește acea deplină iubire părintească, de care era însuflețit Ioan către fiii săi duhovnicești. Din când în când el întreprindea călătorii apostolice pentru cercetarea bisericilor, pentru hirotonia de prezviteri și în genere

pentru organizarea trebilor bisericeşti. Intr'un oraş (Smirna) el văzu un tânăr cu un exterior distins, cu faţa frumoasă şi, poate, înzestrat cu însuşiri alese. Adresându-se către episcopul abea hirotonisit, Ioan zise: „cu deosebire îţi încredinţez acest tânăr, în prezenţa întregei biserici, şi iau pe Hr'stos de martor la aceasta". Episcopul făgădui să aibă grijă de dânsul, iar Ioan, după întoarcerea sa la Efes, încă odată îi repetă încredinţarea sa. Episcopul luă pe tânăr la sine, îl povăţui cu îngrijire şi în fine îl boteză. Inchipuindu-şi că, pecetluindu-l cu pecetea lui Hristos, cu asta el

Smirna modernă

şi-a terminat treaba lui, şi slăbi supravegherea sa. Tânărul făcu cunoştinţă cu alţi tineri de vrâsta sa şi prin o morală destrăbălată, începu să abuzeze de libertatea dată lui prea de timpuriu. Prietenii l-au târât la început pela banchete, apoi l-au dus la prădăciuni noaptea a trecătorilor şi însfârşit l-au atras în o mulţime de crime. Tânărul curând se deprinse la o viaţă vicioasă şi fu atras de dânsa cu atât mai mult, că era înzestrat cu o minte remarcabilă. Decăzind din ce în ce mai mult, el din tovarăşii săi formă o bandă de hoţi, iar el deveni căpitanul lor şi-i întrecu pe ceilalţi în silnicii şi cruzimi. Trecând câtva timp, trebile bisericeşti din nou aduseră pe Ioan în acelaş oraş. Punându-le la cale, apostolul

se adresă episcopului cu cererea să-i întoarcă amanetul, adică pe tânăr. Episcopul cu lacrămi răspunse, că tânărul acela a murit, și „a murit pentru Dumnezeu“, adăogând episcopul, „s'a dedat la păcate, s'a pierdut și a devenit tâlhar; el a părăsit biserica și s'a dus în munți cu o bandă de pierzători de suflete“. Auzind cuvintele acestea, apostolul își rupse hainele sale, oftă din adânc și, lovindu-se peste cap, zise: „în adevăr, eu am lăsat sufletul fratelui cu o bună strajă! Dați-mi un cal și o călăuză!“ In asemenea situație, cum era, a părăsit biserica, încălecă pe cal și plecă degrabă. După sosirea la locul arătat, fu luat de straja de pază. In loc să caute a îmblânzi pe bandiți și a fugi, el esclamă: „duceți-mă către căpitanul vostru; eu pentru asta am venit“. Acela îl aștepta înarmat; dar când a cunoscut pe Ioan, atunci lovit de rușine, o luă la fugă dinaintea lui. Apostolul, ne căutând la bătrâneța sa, se puse să alerge după dânsul, strigând: „Fiul meu! de ce fugi de mine, tatăl tău? Eu sunt bătrân și fără arme! Ai milă de mine! . . . Fiul meu, nu te teme! Tu poți încă nădăjdui la mântuire. Eu voi da pentru tine satisfacție lui Hristos, cu plăcere voiu muri pentru tine, cum a murit Domnul pentru noi. Pentru tine îmi voi da eu cu plăcere sufletul. Oprește-te și crede-mă . . . Eu sunt trimis de Hristos“. Insfârșit tânărul se opri, își plecă capul, aruncă arma sa și se lăsă în brațele apostolului, ascunzându-și mâna sa vinovată de atâtea crime. El ceru milă și după aceea, tremurând, începu să plângă cu amar, și lacrămile lui erau așa de abundente, încât deveniră parecă un nou botez. Apostolul făgădui să-i mijlocească ertare dela Domnul și pe loc se rugă împreună cu dânsul, îl sărută și apoi aducându-l în oraș, il duse iară în biserica lui Hristos, ca o mare pildă de pocăință și un viu triumf al iubirei sale apostolice. Așa împlini el cu fapta porunca lui Hristos despre căutarea oei celei rătăcite și dădu tuturor păstorilor creștini pildă de adevărată abnegație și iubire către păstoriții săi, neglijând pentru mântuirea lor chiar primejdia vădită a vieții sale.

In cei din urmă ani ai vieții, apostolul Ioan adună împrejurul său pe ucenici, cărora le și predete adevărurile evangelice. Printre ucenicii și slujitorii lui, între alții, erau vestiții în urmă bărbați sf. Policarp fost mai târziu episcopul Smirnei, Papia și alții. Cu anii el deveni așa de slab, încât nu mai putea merge singur la biserică și la adunările creștine, ci ucenicii îl duceau acolo. Dar el nu mai putea nici să învețe, ca mai înainte, ci povața sa la diferite adunări se mărginea la cuvintele: „Copii, iubiți-vă unul pe altul“. Ucenicii și frații, urându-li-se să asculte

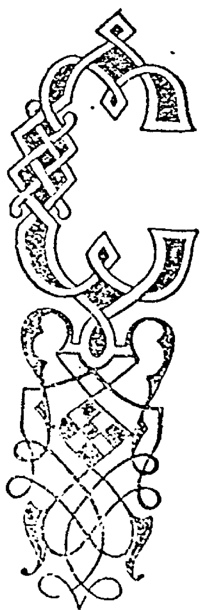
dela dânsul tot una și aceeași, însfârșit îi ziseră: „Invățătorule, pentruce tu ne repeți aceasta necontenit?“ Ioan însă le răspunse prin aceste cuvinte, cu adevărat vrednice de dânsul: „Aceasta e porunca Domnului, și dacă o veți păzi pe ea, atunci e de-ajuns“. El a murit, atingând aproape vrâsta de o sută de ani, și a fost îngropat în Efes, unde grobnița lui a devenit loc de pelerinaj pentru creștinii, cari veneau să se închine țărânii „ucenicului, pe care-l iubea Iisus“.

Ruinele orașului Sard

CAPITOLUL XV.

CĂRȚILE SFINTE ALE NOULUI TESTAMENT.

Cu ultimul apostol se pogorî în mormânt cel din urmă martor ocular al operei lui Hristos pe pământ, acel martor „care a văzut slava Lui, slavă ca a unuia născut din Tatăl“ (Ioan, I, 14). Dar cu încheierea veacului apostolic biserica nu trebuia să se lipsească de cuvântul apostolic, pentrucă altmintrelea ea ar fi rămas fără conducerea cuvenită în trebile de credință și de viață; amintirea despre faptele lui Hristos și ale apostolilor puteau cu trecerea timpului să se întunece și prin aceasta învățătura mincinoasă putea căpăta încă o și mai mare putință să întunece adevărul luminos al Evangheliei prin născocirile lor omenești. De aici apostolii și primii lor urmași au ajuns repede la convingerea insuflată lor de sus, ca adevăratul cuvânt al propoveduirii evangelice să se dea scrisului și astfel să-l păstreze pentru totdeauna. Așa au apărut cărțile sfinte ale

creştinilor, cari au alcătuit cu timpul canonul Noului Testament, adecă pravila credinţii şi vieţii bisericii Noului Testament. Primile cărţi au fost epistolele apostolice, provocate de necesitatea învăţăturii bisericii la distanţă, dar apoi au apărut şi cărţile istorice, în care s'a expus amărunţit spre învăţătura generaţiunilor viitoare istoria vieţii pământeşti a lui Iisus Hristos şi a celor mai principali apostoli ai Lui. Precum în Vechiul Testament economia Dumnezeească s'a săvârşit la început oral şi apoi a fost cuprinsă în legea scrisă, aşa şi economia Noului Testament a trebuit cu vremea să se cuprindă în scrieri, anume în scopul de a da o imutabilă pravilă a credinţei, la care pururea să se poată recurge la combaterea orcărei erezii ce s'ar ivi. Anume acest scop l-au şi avut în vedere sfinţiţii scriitori ai Noului Testament, cum se vede aceasta din propriile lor declaraţiuni. Aşa, ev. Ioan, a scris Evanghelia sa cu acel scop, „ca voi să credeţi, că Iisus este Hristos, Fiul lui Dumnezeu şi crezând, să aveţi viaţă în numele Lui“ (Ioan, XX, 31). La îndeplinirea acestei mari probleme, apostolii au avut ajutor de sus, trimis lor de Duhul Sfânt, Care i-a învăţat toate şi le-a amintit de toate cele ce le vorbise Hristos, întemeietorul Noului Testament. Deaicea ceeace s'a scris de dânşii, are adevărul necondiţionat, cum ne şi grăeşte de asta ucenicul cel iubit: „acest ucenic şi mărturiseşte despre aceasta, şi ştim că mărturia lui este adevărată“ (Ioan, XXI, 24).

Cărţile sfinte ale Noului Testament sunt scrise de diferite persoane, în diferite timpuri şi după diferite impulziuni; dar, deoarece scriitorii au fost călăuziţi de unul şi acelaş Duh Sfânt, apoi în marea variaţie a cărţilor se manifestă din diferitele părţi unul şi acelaş adevăr, aşa că toate cărţile Noului Testament, cuprinse în canon, alcătuesc oarecum o singură carte întreagă, împărţită în părţi. De toate cărţile, cuprinse în canonul Noului Testament sunt douăzeci şi şapte, şi ele se împart în istorice, didactice şi proroceşti. Din cărţile istorice fac parte cele patru Evanghelii şi cartea Faptelor Apostolilor; din cele didactice fac parte toate epistolele apostolilor în număr de douăzeci şi una şi din cele proroceşti cartea revelaţiei sau Apocalipsul. Cea mai mare parte din aceste cărţi sunt scrise în limba greacă, care, ca cea mai răspândită în acel timp, era unealta cea mai bună a răspândirii cărţilor şi deci a adevărului. Cărţile scrise într'însa puteau fi citite liber de cele mai diferite popoară — dela oceanu Atlantic pânăla Eufrat, deoarece cunoaşterea acestei limbi s considera necesară pentru cultură la toate popoarele, cari intrau în alcătuirea imperiului roman, ba chiar în Roma clasele culte nu

numai socoteau de datoria lor să învețe această limbă și literatura ei, ba chiar o întrebuințau în societate, ca limbă la modă și de cultură.

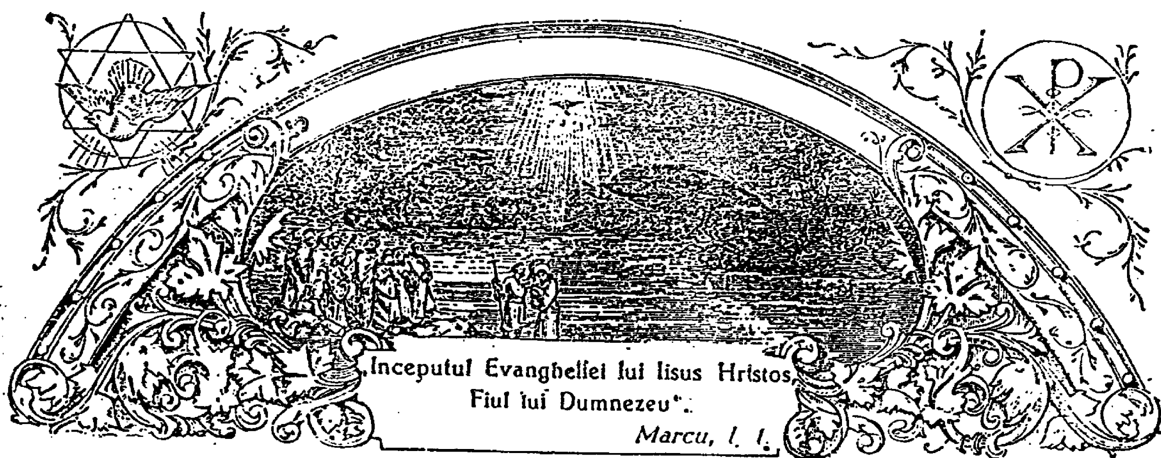
Cea mai timpurie din cărțile istorice se recunoaște Evanghelia lui Mateiu. Ea este scrisă, după tradiție, la opt ani după înălțare, probabil în Palestina. Autorul ei este ap. Matei, ridicat de Hristos la înalta demnitate de apostol din situația disprețuită de vameș. Ca adunător de biruri, el obligator trebuia să știe a citi și a scrie, și această cunoștință a sa, întrebuințată la început pentru un lucru josnic, scrierea de adunări de dări, el după ridicarea sa la apostolat, o întrebuință la expunerea scrisă a vieții acelui Dumnezeesc Invățător, care-l chiemase la înalta viață duhovnicească. Evanghelia sa, după tradiție, el a scris-o în limba evreească, deoarece o destinase pentru instruirea conaționalilor săi,

și anume a cărturarilor, în scopul de a arăta pe temeiul sf. Scripturi împlinirea în persoana lui Iisus a tuturor prorociilor, cari se aflau în Vechiul Testament despre Mesia. Dar originalul evreesc în curând a fost tradus în limba greacă, și această traducere, ca una ce a apărut în veacul apostolic și prin urmare sub înalta conducere a apostolilor sau chiar a lui Mateiu însuși, are valoare echivalentă cu originalul. Potrivit cu destinația Evangheliei, ea s'a scris cu acel scop, ca să se arate iudeilor convertiți, că Iisus Nazarineanul este Mesia, pe care ei îl așteptau. Urmărind toate evenimentele vieții pământești a Mântuitorului, ev. Matei la fiecare ocazie remarcă, cum cutare sau cutare fapt se află în cel mai strâns raport cu prorocia Vechiului Testament. De aicea la el necontenit se repetă sentința: „aceasta s'a făcut, ca să se împlinească cele spuse de Domnul prin prorocul, care zice" (Mat. I, 22; II, 15, etc.). Fiecare eveniment mai important se adeverește

prin citate din Vechiul Testament, și asemenea citate sunt la dânsul mai multe decât la ceilalți apostoli, și anume nu mai puține de 65, din care în 45 de cazuri se face citat literal, iar în celelalte se arată numai înțelesul general. Evanghelia are 28 de capitole, începând cu expunerea genealogiei lui Iisus Hristos de la Avraam și se termină cu cuvântarea de rămas bun a lui Hristos dela apostoli înainte de înălțare, când el le-a poruncit să meargă să învețe toate popoarele, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sf. Duh, și le-a dat slăvita făgăduință să fie cu dânșii „în toate zilele pânăla sfârșitul veacului".

A doua Evanghelie este scrisă de sfântul Marcu, care în tinereță a purtat nume dublu: Ion Marcu, în care caz ultimul nume, destul de întrebuințat la romani, a fost primit de dânsul la început ca poreclă, dar apoi el cu trecerea timpului a eliminat

cu totul pe cel dintâiu, așa că în epistolele ap. Pavel de acela se pomenește numai sub acest nume. El era fiul cunoscutei Maria, în casa căreia nu odată se țineau adunările apostolilor în Ierusalim după înălțare. Anume în casa acestei Marii a venit ap. Petru după minunata sa izbăvire din temniță (Fapt. XII, 12) și acolo anume în acest timp „s'au adunat mulți și s'au rugat". Din acest timp, se pare, tânărul Ion Marcu s'a atașat adânc de verhovnicul apostol. Arzând de râvna tinerească de a osteni pentru Hristos, el plecă cu ap. Pavel și Varnava (al căruia nepot era Col. IV, 10) în calitate de ascultător în timpul primei lor mari călătorii misionare, dar nesuportând toate greutățile împreunate cu această călătorie din Perghia se întoarse acasă (Fapt. XII, 25; XIII, 13). Această împrejurare în urmă a servit de obiect a nu puțină neînțelegere între ap. Pavel, care a fost nemulțămit de asemenea purtare a lui Marcu față de îndatorirea ce și-o luase asupra sa, și Varnava, care, ca unchiu, se încercase să îndulcească vina nepotului său

și voise să-l ia chiar și în adoua călătorie misionară, la care lucru s'a opus deciziv ap. Pavel. Dar aceasta nu înjosi nicidecum pe Marcu în ochii adânc pătrunzători ai apostolului, care în urmă singur l-a chiemat la sine, în timpul celei de a doua închisori în temniță a sa la Roma, ca om, care-i era de trebuință lui pentru slujbă (2 Tim. IV, 11), și care deja dovedise râvna sa în slujba apostolului în timpul primei sale închisori în temniță (Col. IV, 10; Filim. 24). Anume el a fost veriga de legătură între apostolii Pavel și Petru și din Roma a călătorit, se pare, cu însărcinare din partea arestatului Pavel, la depărtatul Babilon, unde propoveduia Petru. Pentru acest din urmă el a fost „traducător" - fie în înțelesul literal al acestui cuvânt, sau în senzul de tâlcuitor al învățăturii ap. Petru, cum s'a și arătat el în Evanghelia sa, după tradiție, scrisă anume după cuvintele ap. Petru. Din Babilon el a înso-

țit pe învățătorul său la Roma, și după sfârșitul mucenicesc al ap. Petru a fost trimis cu propoveduirea în Egipt și acolo a întemeiat biserica din Alexandria, a fost episcop al bisericei întemeiate de dânsul și tot acolo a suferit moarte mucenicească. Evanghelia sa, Marcu a scris-o după rugămintea ascultătorilor ap. Petru, cari doreau să primească dela dânsul expunerea scrisă a învățăturii exacte primului apostol verhovnic. Ca răspuns la asta, Marcu a expus detailat toate câte auzise el dela ap. Petru despre viața pământească a lui Iisus Hristos, și din această cauză expunerea lui se distinge prin o evidentă și picturală zugrăvire extraordinară, care vădește anume mărturia celui mai de aproape martor ocular al evenimentelor expuse. Evanghelia sa el vădit a destinat-o la început pentru păgâni; de aceea ea se distinge cu totul prin alt caracter decât Evanghelia lui Mateiu. Intr'însa rar se face recurs la Vechiul Testament, dar în schimb adesa se explică dife-

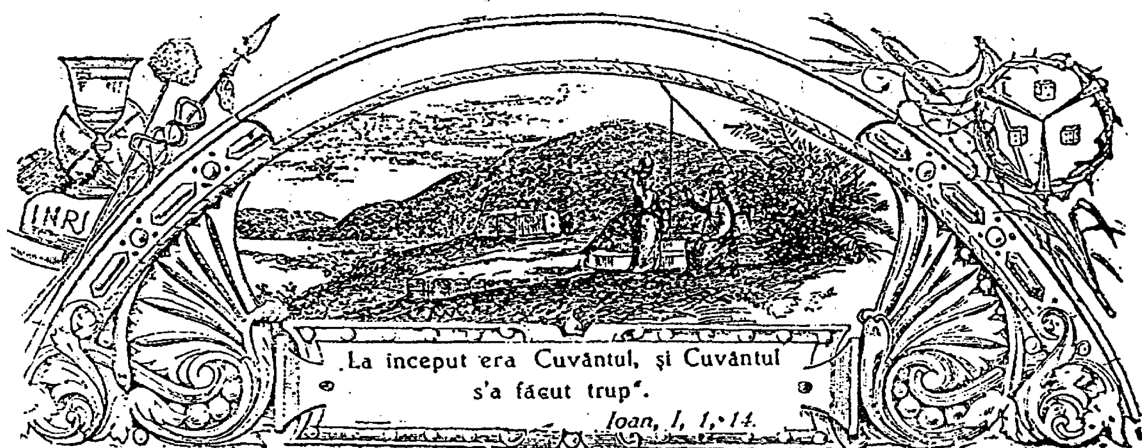
ritele obiceiuri iudaice, ca de exemplu mâncarea azimelor la sărbătoarea Paștelor, spălarea mânilor și a vaselor, — care explicațiuni ar fi fost cu totul de prisos pentru iudei, cum le și trece sub tăcere ev. Mateiu. Evanghelia a fost scrisă de dânsul sau în Roma sau în Alexandria, între anii 50 și 60. Intr'insa se zugrăvește cu preferință timpul slujirei solemne a lui Mesia, când El păși victorios contra păcatului și răutății lumii, și temă pentru dânsul parecă ar fi servit cuvintele ap. Petru: „Cum Dumnezeu prin Duhul Sfânt și cu putere a uns pe Iisus din Nazaret și El a umblat, făcând bine și vindecând pe toți cei stăpâniți de diavolul; pentrucă Dumnezeu era cu dânsul" (Fapt. X, 38). Evanghelia are 16 capitole, se începe cu descrierea arătării lui Ioan Botezătorul și se termină cu comunicarea, cum după înălțarea lui Hristos apostolii „s'au dus și au propoveduit pretutindenea, cu ajutorul Domnului și întărirea cuvântului prin semnele ce urmau". Intr'însa numai se istorisește despre acel tânăr necunoscut, care în noaptea prinderei lui Hristos de soldați a alergat la uliță într'o plapomă și când unul din ostași îl apucă de plapomă, atunci, smuncindu-se din mânile soldatului, lăsă plapomea în mânile lui, și fugi cu totul gol (Marc XIV, 51—52). După tradiție și după probabila presupunere, tânărul acesta a și fost însuși istorisitorul sf. ev. Marcu, care a tăcut numele său.

A treia Evanghelie e scrisă de sf. Luca, cunoscutul colaborator al ap. Pavel, în timpul călătoriilor misionare ale lui. Numele Luca este forma prescurtată a numelui Lucan sau Lucilie. De loc el era din Antiohia Siriei. Dar nu se știe de ce origină era. După cultura sa el era medic, și ap. Pavel îl numește „iubitul doftor" al său, deoarece, probabil, nu odată s'a folosit de arta lui medicală în diferitele sale neputințe, ce așa de des îl încercau în timpul marelor lui osteneli. Dar cultura medicinală nu era moștenirea claselor de sus în vechime ci adesa, dinpotrivă, alcătuia proprietatea robilor celor ce anume învățau acest lucru. Se poate crede că el se ocupa cu practica medicală în orașele maritime și chiar pe corăbii, și în timpul uneia din călătoriile ap. Pavel el a și devenit pentru dânsul „doftor iubit". După altă tradiție, el era totodată și pictor, și icoanele zugrăvite de dânsul se cinstesc și astăzi de biserica ortodoxă, ca lucruri sfinte rari. Nu se știe când el propriu a fost convertit la credința creștină, dar după o tradiție el a fost din numărul celor 70 de ucenici ai lui Hristos și astfel măcar în parte a fost martor ocular al evenimentelor vieții Lui. Prima mărturie istorică despre persoana lui în Troia, unde el s'a alăturat la ap. Pavel și a împărtășit cu dânsul călătoria în

Macedonia, din care cauză la descrierea acestei călătorii în cartea Faptelor Apostolilor el din acest timp întrebuinţează persoana întâia dela plural „noi" (Fapt. XVI, 9). Convertirea lui, de bună samă, s'a săvârşit mai înainte, altmintrelea ar fi fost spus ceva despre asta, dar el tace cu totul faptul convertirii sale şi se alătură la apostolul, ca persoană cu totul cunoscută lui. Sf. Luca a călătorit împreună cu apostolul până la oraşul Filipi şi se pare că a rămas acolo, deoarece de dânsul nu se mai pomeneşte în istorisire despre ceialaltă parte a călătoriei a doua misionară. In timpul călătoriei a treia el iar se alătură la apostolul şi anume în Filipi (Fapt. XX, 6), şi a călătorit cu dânsul prin Milet, Tir şi Cezareea la Ierusalim, şi acolo a rămas în timpul tuturor turburărilor, cari au dus la închiderea în temniţă a ap. Pavel. Din acest timp el nu s'a mai despărţit de ap. Pavel, a călătorit împreună cu dânsul la Roma şi a îndurat toate grozăviile suferinţelor naufragiului corăbiei, aşa de vioiu descrise de el în cartea Faptelor. După moartea ap. Pavel istoria tace cu desăvârşire despre dânsul, dar el a continuat opera marelui său învăţător, care mai înainte preţuia mult pe „iubitul său doftor" şi în epistola a doua către Corinteni se exprimă măgulitor despre el „ca despre un frate în toate bisericile lăudat pentru evanghelizare". După tradiţie, a suferit moarte martirică, primind astfel cunună deopotrivă cu majoritatea apostolilor. Evanghelia sa el a scris-o cam pe la anul 60 d. Hr. In timpul călătoriilor cu ap. Pavel el învăţă să înţeleagă adânc învăţătura lui, ca reproducerea cea mai puternică şi mai profundă cunoaştere a învăţăturii lui Hristos în cele mai felurite aplicări ale ei, şi ca martor ocular al faptelor lui Hristos el ştia amărunţit şi viaţa pământească a lui Hristos însuşi. Asta după inspiraţia Duhului Sfânt a şi servit pentru dânsul de îndemn să scrie Evanghelia, pe care în parte a şi destinat-o pentru un oarecare „vrednic de respect Teofil", care, evident, se bucura de mult respect în biserica creştină şi care dorea „să afle temelia puternică a acelei învăţături, în care fusese instruit". Până la acest timp erau deja în circulaţie Evanghelia lui Matei şi a lui Marcu, şi deasemenea şi alte diferite istorisiri „despre săvârşirea a diferite evenimente"; dar ev. Luca voia „după o cercetare îngrijită a toate în ordine dela început, să scrie respectatului Teofil viaţa pământească a Mântuitorului, pe cât el însuşi era martor ocular şi ştia despre ea dela alţi „martori oculari şi slujitori ai Cuvântului" (Luca, I, 1-4). Deoarece Teofil, după presupunere, era dintre păgâni, apoi şi toată Evanghelia în genere a fost scrisă pentru creştinii din păgâni. Deaceea genealogia lui Hristos într'în-

sa se întinde nu dela Avraam numai, ca în Evanghelia lui Mateiu, ci dela Adam, ca protopărinte al tuturor oamenilor. Viaţa lui Hristos se expune cu preferinţă din laturea ei istorică, cu istorisirea se distinge prin împrejurarea, mai ales în primele capitole unde se expun evenimentele, cari au precedat naşterea Mântuitorului. Evanghelia constă din 24 capitole şi se termină cu istorisirea despre înălţarea lui Hristos la ceriu, după care apostolii „s'au întors în Ierusalim cu bucurie mare şi au petrecut totdeauna în biserică, proslăvind şi binecuvântând pe Dumnezeu".

A patra Evanghelie e scrisă „de ucenicul cel iubit" Ioan, care după înălţimea învăţăturii sale despre Dumnezeu Cuvântul a dobândit în biserică înalta numire de Teologul. Evanghelia a fost scrisă de dânsul în Efes, deja în anii înaintaţi ai vieţii sale. După dărâmarea Ierusalimului, Efesul a devenit centrul bisericii creştine din orient, si totodată era centrul în genere a vieţii intelectuale a

răsăritului, deoarece într'însul se întâlneau reprezentanţii atât ai cugetării greceşi, cât şi ai celei răsăritene. Acolo anume a învăţat şi primul ereziarh Cherint, care a alterat creştinismul prin introducerea într'însul a elementelor greco-orientale, la rândul său împrumutate de el din Alexandria. In asemenea împrejurări cu deosebire era necesar pentru biserică să aibă o conducere pentru credinţa sa, care ar fi apărat-o de rătăcirile dimprejur. Având în persoana ap. Ioan, unul din cei mai de aproape martori şi văzători „a slujirii Cuvântului", creştinii Efesului începură să-l roage, ca el să expună pentru dânşii învăţătura şi viaţa pământească a Mântuitorului. In acest timp erau deja Evangheliile primilor trei evanghelişti, dar numai unul din ei, anume Matei, era din numărul celor doisprezece, dar şi acesta fusese chiemat deja după Ioan şi în tot cazul nu aparţinea cercului celor mai aleşi ucenici, lucru de care s'a învrednicit Ioan. Când creştinii au adus lui Ioan şi cărţile pri-

milor trei evanghelişti, atunci i-a lăudat pentru adevărul şi dreptatea istorisirii, dar a găsit, că într'însele sunt multe omise din cele mai importante. La istorisirea despre Hristos, venit în trup, e nevoe a vorbi despre Dumnezeirea Sa, deoarece altmintrelea oamenii cu trecerea timpului vor începe a crede despre Hristos numai cum El s'a arătat în viaţa pământească. Din pricina acestei declaraţiuni, creştinii l-au şi rugat să scrie Evanghelia anume în acel spirit, şi el a binevoit a răspunde la cererea lor. Deaceea a şi început Evanghelia sa nu cu latura situaţiei omeneşti din viaţa lui Hristos, ci tocmai cu laturea Lui Dumnezeească, cu indicaţiunile, că Hristos celce s'a întrupat este Cuvântul cel dela început, chiar acela, Care „la început era la Dumnezeu şi însuşi era Dumnezeu", — acel Cuvânt, prin care „toate au început să fie din cele ce sunt". O asemenea indicaţiune la Dumnezeirea şi la fiinţa cea mai înainte de veci a lui Hristos era deasemenea necesară în vederea rătăcirii lui Cherint ce se ivise relativ de Iisus, pe Care el îl considera numai drept un simplu om, care a primit asupra sa Dumnezeirea vremelnic, în periodul dela botez până la patimi, şi numai în vederea învăţăturilor mincinoase alexandrene despre mintea şi cuvântul în aplicarea lor la raportul dintre Dumnezeu şi Cuvântul Lui cel dela început. Ce se atinge de istorisirea înseşi, apoi ea serveşte anume de complectare la cele trei Evanghelii anterioare. Toţi cei trei evanghelişti anteriori au istorisit mai ales despre servirea lui Hristos în Galileea, aşa că multe evenimente importante, cari s'au săvârşit în Iudeea, sunt trecute de ei sub tăcere. Complectându-i, evanghelistul Ioan descrie cu preferinţă slujirea lui Hristos anume în Iudeea, pelângă care el anume istoriseşte despre vizitarea de către Hristos a Ierusalimului la marile sărbători anuale împreună cu ceilalţi închinători. Deşi astfel în Evanghelia lui Ioan şi complectarea cu multe evenimente din viaţa lui Hristos, ne scrise în celelalte Evanghelii de mai înainte, dar viaţa Lui e aşa de necuprinsă după activitatea ei, că, după însuşi declaraţia lui Ioan, dacă s'ar fi scris despre toate deamăruntul, atunci chiar lumea n'ar cuprinde cărţile scrise despre dânsa. Evanghelia dela Ioan constă din 21 de capitole şi se închee cu prezicerea lui Hristos despre soarta, ce aşteaptă pe Petru şi Ioan în viitor, şi deasemenea şi mărturia înseşi al lui Ioan, că „mărturia lui este adevărată".

Prin tetravanghelie se expune din patru laturi viaţa pământească a lui Hristos pe cât poate ea să fie expusă în nemărginirea ei de inspiraţii de Dumnezeu martori ai adevărului. Dar pentru învăţătura creştinilor nu era deajuns numai descrierea vieţii

lui Hristos, pentrucă opera Lui au continuat-o apostolii, problema cărora consta nu numai în a uda sămânța semănată a Evangheliei, ci și de a o răspândi la toate popoarele pământului, dincolo de hotarele pământului făgăduinței. O astfel de activitate nu putea să nu aibă o foarte importantă înrâurire asupra vieții bisericii și deaceea era nevoe să fie informațiuni și despre activitatea apostolilor, cel puțin curând după înălțarea Domnului la ceriu. Această nevoe a bisericei a și satisfăcut-o ev. Luca, când el, după Evanghelia sa, a scris aceluiași respectabil Teofil o adoua carte, cunoscută sub denumirea de „Faptele sfinților apostoli". Această carte începe cu ceeace termină Evanghelia, adică cu istorisirea despre înălțarea Domnului, după care apostolii s'au întors în Ierusalim și suindu-se în foișor, „toți într'un suflet petreceau în rugăciune și cerere". In primele capitole se descrie, cum prin alegerea lui Matia a fost complectat numărul sacru știrbit prin trădarea rușinoasă a lui Iuda, și cum acești ucenici au primit Duhul Sfânt în ziua Cincizecimii, pe acel Mângâitor Duh, Care după făgăduința Domnului, trebuia să-i îmbrace pe ei cu putere de sus și să le amintească toate, câte le vorbise El. După aceea istorisește, cum de Dumnezeu inspirații apostoli au început a propovedui despre Hristos celce a înviat iudeilor și păgânilor, și cum și unii și alții au fost admiși în biserică. Principalul lucrător în primele zile a fost ap. Petru, căruia anume îi reveni cinstea să câștige pe primii convertiți din iudei și a introduce pe cei dintâi păgâni în biserica lui Hristos. Dar, deoarece, în vederea necredinței majorității iudeilor, Biserica în viitor trebuia cu preferință să-și adune fii dintre păgâni, apoi Dumnezeu ridică un deosebit apostol al păgânilor, pe ap. Pavel, cu descrierea ostenelelor căruia se și ocupă toată ceialaltă parte a cărții Faptelor. Cartea „Faptelor Apostolilor" constă din 28 de capitole și se termină cu comunicarea, cum ap. Pavel după sosirea la Roma în calitate de arestat, „a trăit doi ani întregi pe contul său, propoveduind împărăția lui Dumnezeu și învățând despre Domnul Iisus Hristos cu toată îndrăsneala neîmpedecat". Prin asemenea încheiere întrucâtva se determină și timpul scrierei ei. Ea e scrisă, evident, anume în timpul primului arest al ap.

Filadelfia

Pavel la Roma, când cu toată înrăirea stării guvernului din Roma era greu de nădăjduit la eliberarea lui din arest și deaceea a trebuit a considera activitatea apostolului neamurilor oarecum încheiată.

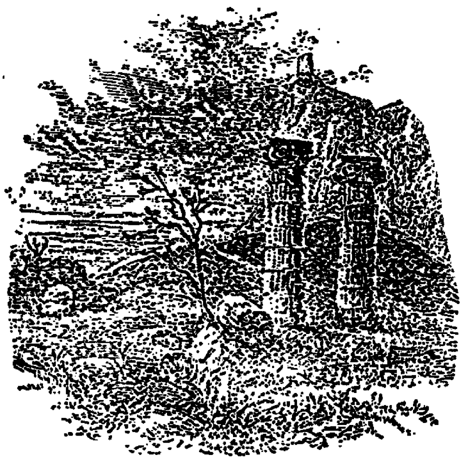
După aceste cinci cărți istorice în canonul Noului Testament urmează cele șapte epistole sobornicești ale apostolilor Iacov, Petru, Ioan și Iuda. Sobornicești se numesc ele sau pentrucă s'au trimis nu către o biserică oarecare anumită, ci unei provincii întregi sau unui sobor de biserici, sau pentrucă ele s'au trimis din partea bisericii sobornicești. După epistolele sobornicești urmează paisprezece ale ap. Pavel către diferite biserici și persoane și canonul Noului Testament se încheie cu cartea proorocească Apocalipsul sau „revelația sf. Ioan Teologul".

Apocalipsul, după mărturia sf. Irineu, a fost scris de Ioan Teologul „pe la sfârșitul domniei lui Domițian". Acesta era timpul prigonirii contra creștinilor și însuși apostolul Ioan era în exil în insula Patmos. Acolo, în această izolare ne voită în insula stâncoasă, puțin populată, apostolul s'a învrednicit de marea revelațiune despre soarta viitoare a bisericei. Fiind „în duh în ziua duminicii", el a auzit un glas puternic, care-i vestea: „Eu sunt Alfa și Omega, întâiul și ultimul; ceeace vezi scrie în carte" (Apoc. I, 10—11). După aceea un oarecare „asemenea Fiului Omului" porunci apostolului să scrie epistole îngerilor (episcopilor) celor șapte biserici asiatice, cu expresia în aceste epistole a laudei sau mustrare după starea uneia sau alteia din biserici[1]). Din aceste epistole se evidențiază, ce se cere dela biserică de Capul ei suprem și ce fel anume de lucruri pot servi pentru înflorirea ei, precum și duce la decădere, și într'însele e tras dumnezeescul plan pentru activitatea păstorilor bisericii pentru toate timpurile. După epistole a fost o nouă vedenie. „Și iată o ușă deschisă în ceriu, și glasul de mai înainte, pe care eu l-am auzit parecă un fel de glas de trâmbiță, grăind cu mine, a spus: suie aicea și-ți voiu arăta, ce are să fie după aceasta". Și apoi urmează un șir întreg de vedenii tainice, în care prin simbolul celor șapte peceți, a șapte trâmbițe și șapte cupe de mânie treptat se înfățișază soartele viitoare ale bisericii în istorie. Ei îi prestau și îi prestă să sufere multe necazuri și nenorociri, dar, deoarece cu ea este Acela, Care a zis, că nici porțile iadului nu o vor birui, apoi toate se vor termina prin judecata împotriva șarpelui ca întrupare a urâtorului de oameni cel dela început și contra

1) Epistolele s'au scris bisericilor Efesului, Smirnei, Pergamului, Sardicei, Filadelfiei și Laodiceei.

slugilor lui, și atunci va sosi triumful fără de sfârșit al lui Hristos, nunta Mielului cu mireasa Lui — Biserica, și va urma înoirea deplină a lumii. „Iată vin curând, spune în încheiere Fiul Omului, și răsplata Mea cu Mine, ca să răsplătesc fiecăruia după faptele lui". Și martor a toată această descoperire tainică și mare am răspuns: „așa vino, Doamne Iisuse!" și după dânsul repetă aceasta toți adevărații credincioși fii ai bisericei, să judece vii și morții.

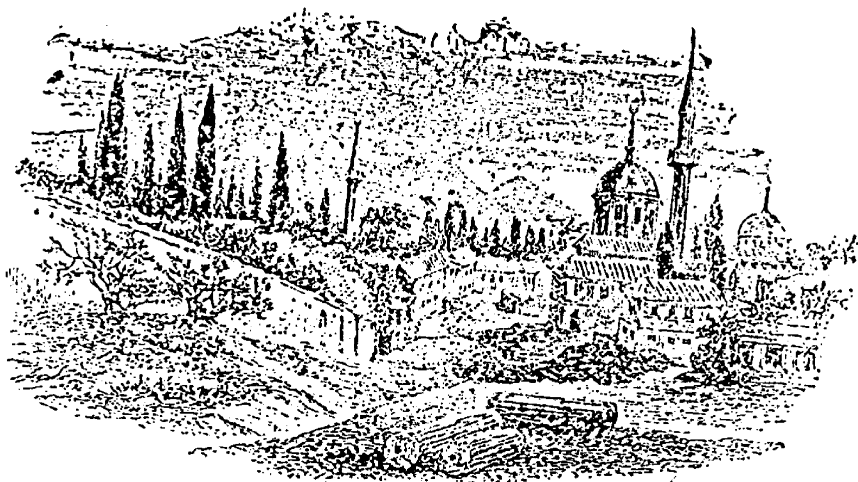
Așa s'a alcătuit canonul cărților sf. Scripturi a Noului Testament. Dar aceste cărți au fost inspirate de Dumnezeu. La rând cu sfintele Scripturi biserica a mai avut încă și alte nu mai puțin importante izvoară de învățătură și anume tradiția orală. Prin tradiție se înțelege toată suma de științe religioase, cari n'a intrat în cărțile sf. Scripturi și a rămas moștenirea bisericei în transmiterea orală dela o generație la alta. Iar această sumă este mare, pentrucă chiar nici viața lui Iisus Hristos n'a intrat în cărți și au rămas nescrise atâtea fapte și minuni ale Lui, încât la scrierea amărunțită a lor nici în lumea toată n'ar încăpea cărțile scrise (Ioan, XXI, 25). Majoritatea apostolilor deasemenea n'au lăsat scrieri după dânșii, și toată învățătura lor a devenit astfel moștenirea bisericii numai în formă de tradiție. Chiar și acei apostoli, cari au scris învățătura lor, au lăsat mult din ea nescris, deși foarte substanțial pentru credință (2 Tes. II, 15; 1 Cor. XI, 2, etc). Multe din înseși cărțile sf. Scripturi sunt alcătuite de scriitori, cari, precum evangheliștii Marcu și Luca, n'au fost martori oculari al tuturor celor scrise, ci au descris evenimentele pe baza mărturiei istorisite de martorii oculari, și prin urmare, după tradiție. Deci tradiția după conținutul său e mult mai vastă decât sf. Scriptură și a servit chiar la determinarea Canonului și la interpretarea acestui din urmă. Numai cu ajutorul tradiției s'a putut determina, cari anume cărți au fost scrise de învățătorii inspirați de Dumnezeu ai creștinismului spre deosebire de lucrările false, precum tot cu ajutorul ei a fost tâlcuit fidel acele locuri din cărțile sfinte, cari s'au dovedit greu de înțeles (2 Petru, III, 16). Fiind moștenirea bisericii, sf. Tradiție s'a păstrat în puritatea ei mulțămită faptului, că ea neîntrerupt s'a propoveduit de păstori și s'a cuprins de

Ruinele Sardicei

păstoriţi, s'a întrupat în întreaga organizaţie a vieţii bisericeşti, în sărbători şi rituale, în obiceiurile pioase, în rugăciunile obşteşti şi particulare, în simbolul de credinţă, în practicile şi în rânduelele obştei creştine. Toate acestea la un loc, servind ca întrupare a tradiţiei, au şi fost acea comoară, la care Biserica recurge totdeauna şi în veacurile următoare, când a trebuit să se lămurească unul sau altul din adevărurile religioase, sau a respinge o rătăcire sau alta.

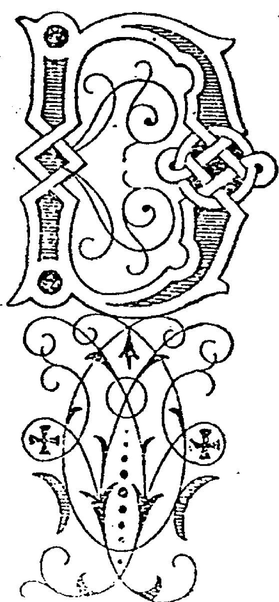

Tiatira

CAPITOLUL XVI.

BISERICA PRIMARĂ ȘI INSTITUȚIILE EI.

-acă pentru creștini se ivi nevoia de cărți sfinte ca întrupare a acelei învățături, care alcătuia baza credinței și pravila vieții lor, apoi pentru dânșii de asemenea de nevoe era și slujba dumnezeească, ca expresie externă a raportului lor lăuntric către Dumnezeu și Mântuitorul Hristos. Măcar că după învățătura lui Hristos în biserica Noului Testament slujirea lui Dumnezeu trebue să se săvârșască în duh și în adevăr, pentrucă Dumnezeu este Duh, dar prin această situație nu se esclude nicidecum slujba exterioară. Prin ea numai se distrugea vechea credință, că slujba trebue să se mărginească într'un loc anume determinat. Această credință din urmă, firește, decurgea economia generală a Vechiului Testament, dar căreia Dumnezeu pentru păstrarea adevăratei credințe a omenirei cufundate în idololatrie, nu numai a deosebit anumite persoane și un popor întreg în calitate de purtători și păstrători ai adevărului, dar a și designat un loc deosebit al prezenței Sale, cum era templul din Ierusalim, care servea de semn evident al adevăratei credințe pentru toți cei ce aparțineau bisericei Vechiului Testament. Acum, când cu întemeerea împărăției Noului Testament, ei

trebuia să aparţină nu numai poporul ales, ci tot neamul omenesc, o asemenea mărginire a locului a prezenţei Divinităţii, a devenit de prisos. Dumnezeu, ca Duh, e pretutindenea prezent, unde se adună adevăraţii închinători, în tot locul stăpânirii Lui. Această situaţie e nu numai clar exprimată de Hristos în vestita Sa convorbire cu samarineanca (Ioan, IV, 21, 23), dar şi confirmată prin sentinţa directă, că unde se vor aduna doi sau trei în numele Lui, acolo e şi El în mijlocul lor. Orce adunare de felul acesta a celor ce cred în Hristos alcătuia biserica, căreia i se rezerva anumite drepturi cu privire la judecata membrilor ei singuratici, cum se vede din sentinţa Mântuitorului, că despre fratele ce greşeşte şi nu se pocăeşte trebuie să se spună bisericei, şi dacă el nu ascultă nici de sentinţa bisericii, atunci se tae dela dânsa şi devine la acelaşi nivel cu păgânul şi vameşul (Mat. XVIII, 17). Aceste indicaţiuni particulare la biserică ca instituţie deosebită şi-au găsit confirmarea definitivă în acea mare cuvântare, pe care Hristos a ţinut-o ucenicilor Săi, când El le-a dat putere de a lega şi a deslega, şi le-a poruncit să meargă în toată lumea şi să boteze pe toţi în numele sf. Treimi; şi pentru împlinirea acestei mari opere le-a trimis ajutor în fiinţa Sfântului Duh.

Ca instituţie deosebită, biserica Noului Testament deasemenea trebuia să primească forme externe determinate, prin care membrii bisericii se legau între dânşii într'un corp integral. In capul ei, în veacul apostolic, stăteau protopărinţii omenirei Noului Testament – apostolii, cari concentrau în mânile lor toată autoritatea sfântă şi împreună toate datoriile sfinţitei slujiri. Acesta a fost veacul darurilor neobişnuite, când abondenţa lor, care se manifesta adesa în persoane singuratece şi în adunări întregi, făcea de prisos o determinare mai exactă a slujirilor sau a îndatoririlor. Dar, cu trecerea timpului, când cu mărirea numărului credincioşilor s'au complicat îndatoririle de slujbă, prin necesitate a trebuit să se facă împărţirea acestor îndatoriri între deosebitele clase de slujitori ai bisericei, şi astfel s'a alcătuit ierarhia Noului Testament cu cele trei trepte sfinţite ale ei. Impărţirea s'a produs treptat, după cerinţa împrejurărilor. La început a fost separată de apostoli treapta diaconilor, cum s'a cerut aceasta de necesitate cu prilejul neînţelegerei între evrei şi elini. Atunci anume apostolii au găsit necesar şi la vreme să se elibereze pe sine de grija cu nevoile materiale ale bisericii, ca să aibă putinţa „să petreacă necontenit în rugăciune şi în slujba cuvântului" (Fapt. VI, 1–4). După aceea, când îndatoririle propoveduirii Evangheliei detrăgeau mereu pe apostoli dela îngrijirea duhovnicească necontenită de credin-

cioşi, atunci din mijlocul acestor din urmă aú fost aleşi bătrâní cu deosebire vrednici, cari prin hirotoniea de către apostoli, pri-meau darul deosebit al preoţiei şi deveneau prezviteri ai diferitelor comunităţi sau biserici. Astfel de prezviteri cele mai adeseori au fost la început nouii convertiţi dintre iudei, persoane de rang sfinţit, cari astfel continuau slujirea lor sacră şi în biserica Noului Testament (Fapt. VI, 7). Insuşi apostolii continuară să rămână ierarhi superiori ai bisericii şi în atare calitate urmăreau bunăstarea bise-ricei uneia sau alteia din provincii sau ţări. Dar curând biserica s'a răspândit aşa de mult, încât chiar şi această înaltă slujire a aposto-lilor nu li era cu putinţă să o facă singuri personal, cu deosebire, când ei în trebile misionare aveau să facă călătorii depărtate şi să lipsească mult dela bisericile întemeiate de dânşii, ca de exem-plu cum se petrecea în viaţa şi activitatea ap. Pavel. Pentru a nu lăsa unele biserici fără supraveghere deaproape asupra vieţii lor lăun-trice şi externe, apostolii designau persoane cu deosebită încre-dere la ei ca episcopi peste deosebite ţinuturi şi prin hirotonie le dădeau putere ca la rândul lor să hirotonisească persoane vred-nice în treptele inferioare ale preoţiei şi în genere să suprave-gheze asupra stărei bisericei. Astfel de episcopi ap. Pavel a numit pe iubiţii săi colaboratori Timotei şi Tit; cărora în urmă le-a predat deosebite pravile şi poveţe în slujirea lor, expuse în episto-lele adresate lor. Astfel din autoritatea apostolică, care la început concentra în sine toate slujirile, treptat s'au separat tustrele trep-tele ierarhiei Noului Tastament, cum există ele şi astăzi. Din acest mod de separare a treptelor devine înţeles, că la început treptele acestea nu se delimitau riguros între ele, aşa că episcopii adesa săvârşeau slujbe, cari alcătuiau proprietatea prezviterilor, din care cauză şi înseşi numirea de episcop şi prezviter nu aveau însem-nătate riguros tehnică, ceeace avea să se statornicească numai mai pe urmă. După separarea acestor deosebite slujiri din deplină-tatea autorităţii apostolice, însuşi apostolii au devenit slujitorii supremi ai bisericii, fiecare în acea provincie, unde el propove-duia Evanghelia şi întemeiase biserica. Ca reprezentanţi a deose-bite biserici ei erau cu desăvârşire egali în drepturi între dânşii, fiecare coprindea în sine toată deplinătatea autorităţii apostolice în biserică; dar pentru ca prin asta să nu se ridice oarecare des-binare în chestiunile cele mai importante de învăţătură şi de viaţă, cum era aceasta posibil şi pentru apostoli, cari, ca oameni cu păreri complicate, puteau să se deosebească între dânşii chiar şi sub conducerea generală a Sfântului Duh, atunci cu acest scop a fost pusă întemeierea unei instituţiuni deosebite superioare în

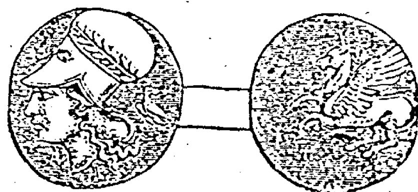
biserică, anume a sinodului, primul exemplu al căruia se şi prezintă sinodul din Ierusalim. Acestei instituţiuni apostolii i-au transmis întreaga deplinătate a autorităţii lor, şi anume sinoadele în urmă au deslegat toate chestiunile cele mai importante, cari s'au putut ridica în biserică în sfera de doctrină şi viaţă.

Afară de cele trei trepte ierarhice, în biserica apostolică mai erau şi deosebite slujbe, condiţionate de abondenţa darurilor Duhului Sfânt, cari alcătuiau înalta preferinţă a Bisericii anume a acestui veac faţă cu veacurile următoare. Astfel erau slujirea proorocilor şi evangheliştilor. Proroci se numeau atât ceice aveau darul prezicerei viitorului, cât şi ceice după dumnezeeasca inspiraţie explicau sfânta Scriptură prin comparaţiunea prorocilor Vechiului Testament cu evenimentele Noului Testament şi prin aceasta confirmau adevărul Evangheliei. Asemenea proroci alcătuiau o clasă deosebită de învăţători ai bisericii, cum au fost Agav (Fapt. XI, 27, 28; XXI, 10), Iuda şi Sila (Fapt. XV, 32). Darul prorociei câte odată îl posedau şi femeile, cum au fost, de exemplu, cele patru fete ale diaconului Filip, cari s'au consacrat fecioriei să slujească lui Dumnezeu şi bisericii Lui (Fapt. XXI, 9). Prorocii ofereau învăţăturile lor în adunările bisericeşti şi erau astfel propoveduitori de Dumnezeu inspiraţi de pe amvonul bisericii apostolice, care poseda şi alte daruri diferite şi extraordinare, cum era, de exemplu, şi darul limbilor, adecă grăirea inspirată în limbi necunoscute. Prorocii erau tâlcuitorii obişnuiţi ai unor astfel de predici (1 Cor. Cap. XIV). După aceea mai erau evangheliştii sau binevestitorii. Aceştia erau oameni, cari se consacraseră propoveduirii Evangheliei. Sarcina aceasta, de obiceiu, se împreuna cu una din treptele ierarhice, şi o împlineau de preferinţă colaboratorii apostolilor, cum au fost, de exemplu, diaconul Filip şi Timotei (Fapt. XXI, 8; 2 Tim. IV, 5).

Cum erau neaparat trebuitoare în biserica Noului Testament persoanele sacre, aşa erau necesare şi timpurile sacre, cari se consacrau esclusiv pentru slujbele lui Dumnezeu. In biserica lui Hristos fiecare timp e sacru şi se consacră lui Dumnezeu: deaceea într'însa la început nu erau timpuri instituite de lege, care anume s'ar fi separat intenţionat pentru o deosebită slujire lui Dumnezeu; creştinii puteau în orice timp şi în fiecare zi să se strângă în adunări şi să facă slujba dumnezeească, să înveţe citirea sfintelor cărţi şi să săvârşească cina dragostei. Dar asemenea rânduială a fost posibilă în vremile cele mai timpurii, când toată viaţa creştinilor ardea cu totul în focul credinţei

entuziaste. Cu trecerea timpului, când focul entuziasmului primitiv cedă locul unei stări mai potolite, prin necesitate a trebuit să se statornicească sistema timpurilor sacre, în felul celor ale Vechiului Testament. Ziua cea mai sfântă a devenit ziua învierii lui Hristos, care a înlocuit sâmbăta Vechiului Testament. In această zi, în amintirea celui mai vesel eveniment, creștinii de obiceiu se adunau pentru slujbă publică, cum era aceasta, de exemplu, în Troada, unde slujba duminicală a fost turburată de căderea tânărului Evtihie (Fapt. XX, 7). După slujbă, în această zi, ap. Pavel a statornicit să se adune milostenie prin bisericile Galatiei și Corintului, anume cu scopul acela că slujba dumnezeească a acestei zile se vizita de un mai mare număr de creștini, decât în celelalte zile. Către timpul scrierei Apocalipsului ziua duminicei se fixase deja cu totul limpede, și anume în această zi, ca cea mai sfântă, a fost vedenia ap. Ioan (Apoc. I, 10). Dealtmintrelea mulți dintre iudeii ce crezuse, nu deodată se hotărâră să prăznuiască ziua duminicii, ci continuară să se țină de prăznuirea sâmbetei Vechiului Testament. Mustrând pe unii ca aceștia, ap. Pavel a și scris galatenilor, ca ei „să nu se întoarcă la sărăcăcioasele și neputincioasele principii materiale", să nu se facă robi lor și să nu păzească cu atașament fariseic și formală „zilele, lunile, vremile și anii" (Apoc. IV, 9-10). La rând cu sărbătorile săptămânale intrară în întrebuințare și cele anuale, cum erau Paștile și Cincizecimea. Sărbătoarea Noului Testament a Paștilor se săvârșea de creștini în amintirea patimilor și a învierii lui Hristos, care se preînchipuise de Paștile Vechiului Testament. Sărbătorind Paștile Noului Testament, creștinii în loc de junghierea mielului, cum era asta la iudei, cu solemnitate săvârșeau taina euharistiei, statornicită de Hristos, și se împărtășiau cu trupul și sângele lui Hristos. Dar, în ce privește timpul prăznuirei ei, bisericile se despărțiră între dânsele. In răsărit creștinii o sorociră la 14 Nisan și o prăznuiau astfel odată cu iudeii, iar celelalte și mai ales la apus considerau această coincidență incomodă și raportară paștele lor în cea mai apropiată duminică de această dată. In această deosebire de timp al prăznuirii Paștelor nu era nimic de condamnat, pentrucă biserica nu se ținea cu exactitate de roabă a formelor statornicite, cu atât mai mult, cu cât și unul și altul din obiceiuri își găsiră justificare în tradiția apostolilor: primul în tradiția ap. Ioan Teologul, iar al doilea în tradiția apostolilor Petru și Pavel. Dar, deoarece în urmă, din cauza acestei chestiuni s'au ridicat neînțelegeri între bisericile de răsărit și de apus, apoi primul sinod ecumenic determină definitiv timpul prăznuirii Paștelor în prima Duminică după 14 Nisan,

cum anume le prăznuia biserica de apus. A doua sărbătoare anuală era Cincizecimea. Deoarece ea fu însemnată pentru apostoli prin pogorârea Duhului Sfânt, apoi în biserica creștină cu aceasta începu a se împreuna amintirea acestui mare eveniment. La rând cu sărbătorile, ca zile de veselie, erau și posturi, ca zile de pocăință. La început n'a fost pentru asta statornicite oarecare pravile hotărâte pentru toți și creștinii posteau după nevoia lăuntrică a vieții lor duhovnicești, amintindu-și de povața Mântuitorului despre valoarea postului (Mat XVII, 21). Postul de obiceiu se împreuna cu rugăciunea înainte de vreun lucru mare, cum a fost înainte de trimiterea lui Savlu și Varnava la propoveduirea misionară (Fapt. XIII, 4). Regule determinate despre post nu erau, dar se poate cu siguranță presupune, că între creștini, cari ardeau de râvnă pentru a imita pe Hristos, nu era lipsă de persoane, care după pilda Lui posteau câte una sau două zile în săptămână numai, cum era la iudei, dar țineau și postul de 40 zile, care a căpătat în biserică denumirea de patruzecime.

Moneda orașului Corint

Ce se atinge propriu de slujba dumnezeiască, apoi ea s'a compus treptat. La început consta din rugăciuni și cântări, predică și prorocii, cari se terminau cu săvârșirea euharistiei, ce a devenit punctul central al slujbei creștinești. Să predice se îngăduia tot celuice simțea chemarea la asta, afară de femei; dar, deoarece în urmă, o asemenea nelimitare a acestui drept a dus la desordine, cum se petrecu asta cu deosebire în Corint, care era renumit prin arta sa oratorică, apoi s'a cerut mărginirea acestui drept și a introduce oarecare rânduele și pravile în această privință, cum a și făcut aceasta ap. Pavel în prima sa epistolă către Corinteni (Cor. Cap. XIV). Cu trecerea timpului predica deveni aproape esclusiv moștenirea superiorilor bisericilor. In general slujba dumnezeească era foarte simplă, cum se poate judeca după mărturiile ajunse pânăla noi. Deși mărturiile acestea în cea mai mare parte se referă la veacul de după apostoli, dar între primele veacuri pânăla triumful deplin al creștinismului a existat o legătură așa de strânsă, că mărturia despre una e cu totul aplicabilă și către cealaltă. Când se începuse deja prigoana asupra creștinilor, Pliniu cel tânăr, locțiitorul Bitiniei, porunci să se facă cercetarea asupra credinței și vieții creștinilor. Informațiile obținute, el le expuse într'un raport către împăratul Traian. „Creștinii", se

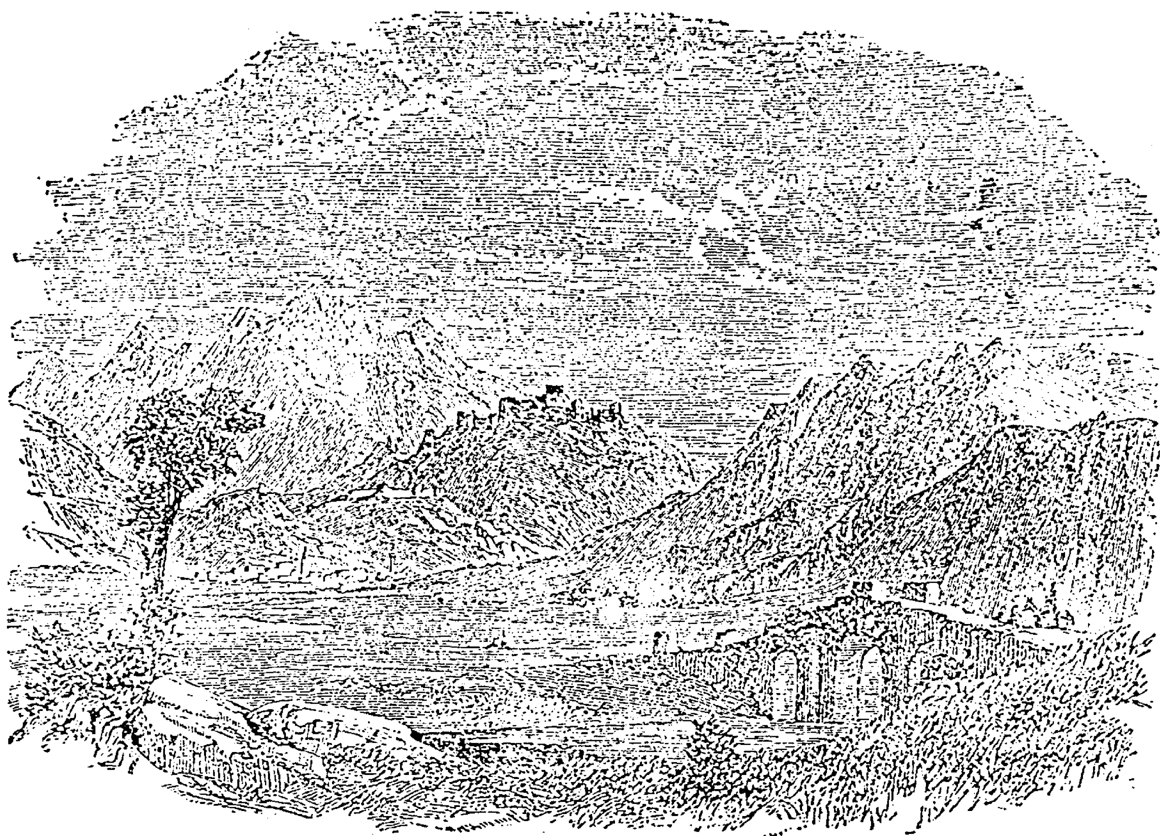
spune în acest raport, „arată, că ei au obiceiul să se adune în o anumită zi înainte de răsăritul soarelui și să cânte imne comune lui Hristos, ca lui Dumnezeu; că ei mai departe se leagă prin vot (evident se înțelege votul dat la botez) să nu săvârșească nici un fel de crime și cu deosebire, ca să se păstreze curați de păcate, de furt, de desfrânare, de minciună și înșelătorie. După asta ei, de obiceiu, se împrăștie, dar apoi se adună iară, ca să săvârșească masa obștească și cu totul obișnuită și nevinovată". Incă și mai exact prezintă slujba dumnezeească a primilor creștini Iustin Filosoful: „In ziua duminicii este adunarea tuturor, cari trăesc în orașe sau sate și acolo se citesc scripturile apostolilor sau cărțile prorocilor, cât este vreme pentru asta. După aceea, când citirile s'au terminat, înainte stătătorul se adresează adunării cu cuvânt de învățătură și îndeamnă să urmeze cu râvnă acele slăvite pilde. După aceasta noi toți împreună ne ridicăm și înălțăm rugăciunile noastre, și după săvârșirea rugăciunii ducem pâne, vin și apă și înainte stătătorul săvârșește rugăciuni și mulțămită. Adunarea răspunde prin vosglasul „amin", și, după aceea, se face împărțirea lucrurilor sfințite, ce le primește fiecare din cei prezenți și care la cei absenți se duc de către diaconi. Oamenii cu stare și buni la inimă imparte fiecare după dorința sa, și darurile adunate se predau înainte stătătorului, care dă din ele ajutor văduvelor și orfanilor, precum și celor încercați de boli, celor ce se află în temniță, în scurt tuturor acelora, cari se află în nevoi". La început împreună cu euharistia, iar după aceea și deosebit de ea, se săvârșeau „cinele dragostei", cum despre asta se arată în raportul lui Pliniu. Toată comunitatea, ca o singură familie, se aduna la masa comună. Tertulian prezenta amănunțit aceste cini ale dragostei, cum se săvârșeau ele în timpul său. „Masa noastră", scrie el, „chiar prin numirea sa arată, ce este ea. Ea se definește prin cuvântul, prin care grecii numesc iubire (ἀγάπη). Cheltuelele ce se fac cu aceasta servesc la susținerea saracilor, pentru miloserdie. Acesta este motivul vrednic al mesei noastre. Deaceea judecați despre ordinea celeilalte purtări a noastre, cum ea corespunde datoriei religioase, care nu permite nimic josnic, nimic necumpătat. Noi nu ne așezăm la masă înainte de a se ridica rugăciune către Dumnezeu; noi mâncăm atâta, cât trebue unui flămând; noi nu bem mai mult decât îi este de folos unui om rușinos; noi vorbim unul altuia, amintindu-ne, că ne aude Domnul; noi ne săturăm cu conștiința, că și în timpul nopții trebue să ne rugăm lui Dumnezeu. După terminarea mesei, toți sunt chemați să proslăvească pe Dumnezeu și cine poate comunica ceva din sf.

Scriptură sau dela propriul său spirit, acela o și face. In aceasta se cuprinde ispitirea, cât ne-am îmbătat noi. Cu rugăciune se termină toată adunarea, și noi ne împărtășim, nu ca să ne ocupăm cu trândăvia pe ulițe, ci ca să continuăm exercițiul nostru în virtuți și viață cinstită". Ca cel mai vechiu document bisericesc, s'au păstrat și rugăciuni, cari se rosteau la euharistie. Pentru pâne se rostea următoarea rugăciune: „Noi îți mulțămim, Tatăl nostru, pentru viață și cunoștințele, pe care ni le-ai dăruit nouă prin Iisus, robul Tău. Slavă Ție în veci. Cum această pâne frântă a fost răspândită pe munți, a fost adunată și s'a făcut una, așa să se adune și biserica Ta dela toate marginile pământului întru împărăția Ta, că a Ta este slava și puterea prin Iisus Hristos în veci". Pentru sf. pahar se rostea rugăciunea: „Mulțămim Ție, Tatăl nostru, pentru vița sfântă David, robul Tău, pe care Tu ai descoperit-o nouă, prin Iisus, robul Tău. Slavă Ție în veci". După aceea în încheiere urma rugăciunea obștească de mulțămire: „Mulțămim Ție, Părinte sfinte, pentru numele Tău cel sfânt, pentru care Tu ai gătit loc în inima noastră, și pentru cunoștința, credința și nemurirea, pe care Tu ni le-ai descoperit nouă prin Iisus, robul Tău. Hrană și băutură ai dat oamenilor, ca ei să-Ți mulțămească Ție. Iar pe noi ne-ai învrednicit de hrană Dumnezeească pentru viața pământească prin Fiul Tău. Pomenește, Doamne, biserica Ta, mântuește-o de tot răul și o deșteaptă în iubirea Ta; adună-o din cele patru vânturi întru împărăția Ta, gătită de Tine. Că a Ta este puterea și slava în veci. Să vie harul și să treacă lumea aceasta. Osana Dumnezeului lui David! Cine-i sfânt, să se apropie la aceasta, cine nu, să se pocăiască. Maranata. Amin". După aceasta toți se împărtășeau cu trupul și sângele lui Hristos, toți se adunau duhovnicește la cina dragostei și după aceea cu sărutare frățască și cu pace se despărțeau ca să meargă pe acasă. Această simplă slujbă dumnezeească a creștinilor se distingea prin așa sinceritate și cordialitate, că, după mărturia ap. Pavel, chiar necredincioșii, văzind-o și auzind-o, cădeau cu fața la pământ, închinându-se lui Dumnezeu și ziceau: „adevărat cu noi este Dumnezeu".

Taina euharistiei, se săvârșea necontenit la slujba dumnezeească, era numai una din acele acte sfinte, care au căpătat numirea de șapte taine și serveau la sfințirea vieții creștinilor sub diferitele ei raporturi. Aceste taine, esența cărora se coprinde în cerința de sfințenie dela toți membrii bisericii și în extinderea acțiunii harului și a darurilor Sfântului Duh asupra tuturor laturilor vieții, se exprimau limpede în forme determinate deja în veacul apostolic. Din ele botezul era oarecum ușa bisericii lui Hristos, și el

se săvârşea prin afundarea în apă şi era premers de învăţături în ale credinţei. După botez urma hirotonia, în urmă mir ungerea, prin care se pogora asupra noului botezat darurile Sfântului Duh. Pocăinţa servea ca mijloc de curăţire de păcatele făcute din nou, şi ea se săvârşea sau înaintea întregei biserici (în cazuri cu deosebire importante) sau, în deosebi, înaintea prezviterilor. Prin taina preoţiei se pogorau darurile Duhului Sfânt asupra persoanelor, recunoscute pentru săvârşirea sf. slujbe. Prin taina căsătoriei se sfinţea legătura între soţii creştini, şi taina sf. maslu se săvârşea asupra bolnavilor în nădejdea vindecărei şi ertarea păcatelor. Sfinţind astfel pe creştin în toate căile vieţii lui, tainele acestea susţineau principiile sfinţeniei în biserică şi o făceau, după cuvântul apostolului, sfântă şi fără prihană (Efes. V, 27).

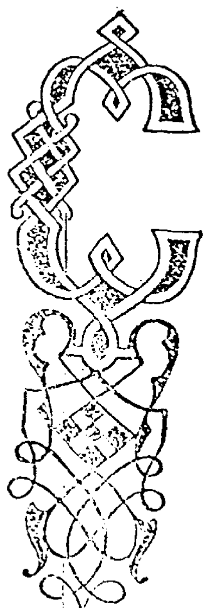

Pergamul vechiu

CAPITOLUL XVII.

VIAȚA PRIMILOR CREȘTINI

redința creștinilor primari nu era numai o externă mărturisire, ci pătrunderea cu puterea sa dătătoare de viață în toată ființa lor, făcându-i „sfinți și fără de prihană“. Intemeind biserica ca o împărăție nu din lumea asta, Hristos înființă o deosebită comunitate de oameni, cari, contrar stricăciunei morale a lumii înconjurătoare, trebuiau să prezinte adevărata lumină a virtuților și să fie sarea pământului. Și creștinii simțiră adânc aceasta și prin viața lor justificară pe deplin înalta lor destinație.

De oarece vechea omenire se descompusese din înseși temeliile sale anume sub raport familiar, apoi pentru regenerarea ei era nevoe mai întâiu de toate să improspăteze și să ridice viața familiară, și în biserica lui Hristos ea, în adevăr, își găsi sarea însănătoșitoare. Creștinismul înoi cu totul viața familiară, pro-

curând căsătoriei libertatea, insuflându-i un nou duh, oferind femeei o nouă situaţie, făcându-o iarăşi din roaba barbatului, ajutoarea lui. In vechime, căsătoria, ca şi toate celelalte raporturi, îşi avea centrul său de greutate în stat. Scopul ei era să producă cetăţeni pentru stat. Deaceea fiecare şi era obligat în raport cu statul să intre în căsătorie, şi statul, în vederea slăbirii legăturilor conjugale, însfârşit, se consideră în drept a constrânge prin pedepse la împlinirea acestei obligaţiuni. Creştinismul proclamă căsătoria liberă, şi, respectând libertatea personală, lăsă fiecăruia libertatea să intre în căsătorie după voe, sau să nu intre. El, dinpotrivă, nu numai nu silea la căsătorie, ci şi dădu o deosebită importanţă vieţii în afară de căsătorie, în care anume s'a şi manifestat triumful creştinismului contra părerilor false ale păgânismului despre căsătorie. Inălţându-o la treapta de instituţie divină, biserica a şi săvârşit-o corespunzătoare acestei vederi. Ea se făcea cu ştirea şi conglăsuirea comunităţii. Despre plănuitele căsătorii se raporta prezviterului, şi ele se săvârşeau cu blagoslovenia lui. Căsătoria, săvârşită fără concursul bisericii, nu se considera la creştini adevărată căsătorie. In creştinism căsătoria căpătă un scop mult mai înalt, decât cum era cunoscut în păgânism. Ea este, după expresia unui învăţător creştin, amanetul virtuţilor pentru ceice se căsătoresc, spre propria lor educaţie şi a copiilor lor pentru veşnicie.

Fiecare familie trebuia să servească de reflex al bisericei, după cuvântul Mântuitorului: unde se vor aduna doi sau trei în numele Meu, acolo sunt şi Eu în mijlocul lor. Bărbatul şi femeea în căsătoria creştină nu numai au devenit un singur trup, dar şi mai mult decât asta, au devenit un singur duh, anume duhul unei singure credinţe. Din această cauză, prin necesitate, s'a înălţat şi înseşi situaţia femeei în familie. Deşi după dumnezeeasca statornicire în căsătorie bărbatul trebue să fie domn, dar tot caracterul căsniciei şi a vieţii conjugale se statorniceşte cu mult mai mult de femee, decât de bărbat.

Anume de aceea în lumea păgână nici nu putea fi viaţă familiară sănătoasă, pentrucă femeea nu ocupa situaţia cuvenită. La greci ea era roaba bărbatului; la romani, deşi se respecta mai mult, dar totuşi, în raport cu bărbatul, era cu totul fără drepturi. Anticitatea niciodată n'a recunoscut femeei vrednicia deplină de om. Om deplin se socotea numai bărbatul. Creştinismul eliberă femeea din această robie şi lipsire de drepturi, punând-o în situaţie egală cu bărbatul în tot ceeace era superior în viaţă, anume în raport cu Hristos şi împărăţia lui Dumnezeu. Ea este

deasemenea comoștenitoarea vieții veșnice. „In acea desăvârșire", cum exprimă această idee Climent Alexandrinul, „deopotrivă trebue să participe bărbatul și femeea". De aicea, dela sine urmează toate celelalte. Dacă ea, după cursul firesc al vieții, a rămas supusă barbatului, apoi totuși n'a fost servitoarea lui, ci ajutoarea lui. „Tu n'ai considerat nașterea Fiului Tău din femee", se spune într'o rugăciune a vechei biserici. Această naștere a Fiului lui Dumnezeu din femee, a dat femeei în genere altă situație. Adevărat, cum Dumnezeu a creiat femeea pentru slujire, așa și în biserică chemarea ei a fost să slujească. Public femeea nu trebuie să învețe în adunare, pentrucă aceasta ar însemna a-i oferi un drept, care nu aparține ei. Dar, deoarece, toate în biserică sunt slujire, atât funcția de învățător, cât și de cârmuire, apoi în aceasta nu era nici o înjosire pentru femee, deoarece prin asemenea dispozițiune ei i se oferă numai locul corespunzător în ordine, statornicit de Dumnezeu la creațiune. Femeile emancipate sunt produsul spiritului păgân, și în timpul decăderei, chiar în Roma, cu toată expresia înjositoare contra femeei, erau o mulțime de femei emancipate, cari petreceau nopțile în beții cu bărbați și chiar se luptau înarmate ca gladiatori. Femeile creștine, dimpotrivă, apăreau demne ca mame, cari educau pentru biserică o generațiune adevărat virtuoasă. Păgânii adesea râdeau de asta, pentrucă în derâdere ei numeau creștinismul religia babelor și a copiilor. Dar ei curând au trebuit să afle, ce a făcut creștinismul din aceste femei, au trebuit să recunoască, fără să vrea, deosebirea între femeea păgână și cea creștină. Acolo patimă și pasiune după podoabe, deșărtăciune și cochetărie nemăsurată; aicea simplitate și naturaleță. Acolo nerușinare și corupție, aicea curățenie și modestie. Acolo femei, care-și petreceau timpul în pregătirea tualetelor și pentru înseși podoabele cu care ele străluceau în teatru și în circ, la banchete și în prăznuiri; aicea erau femei, cari se sileau să placă bărbaților lor, mame, care trăiau pentru copiii lor; acolo un sex slăbănogit, artificial văpsit și pomăzuit; aicea eroine, cari nu îngălbeneau nici la vederea leilor din amfiteatru, cari liniștite își plecau capul sub sabie. „Ce femei se întâlnesc la creștini!" exclamă uimit păgânul Libaniu.

Evanghelia mai întâiu a prevăzut drepturi omenești și copiilor. In vechime copiii erau cu totul fără drepturi. Tatăl putea dispune absolut de dânșii după capriciul său. El putea să-i primească și să le facă educație, dar putea deasemenea, numai dacă voia, să-i arunce și să-i omoare. Legea romană a celor „douăsprezece tăblițe", recunoștea expresiv acest drept, tatălui. Platon și

Aristotel priveau indulgent, dacă părinţii îşi aruncau copiii, pe cari ei nu erau în stare să-i crească, sau care, ca slabi şi bolnavi, nu puteau fi de folos statului. Cel care primea un copil astfel aruncat, putea să dispună de dânsul după voia sa, sau chiar să-l transforme în rob. Autoritatea părintească asupra copiilor era nemărginită, întinzându-se chiar asupra vieţii şi morţii lor. Creştinismul pentru prima oară a învăţat pe oameni să privească la copii ca la un dar a lui Dumnezeu, ca la un amanet încredinţat lor, pentru care ei erau răspunzători înaintea lui Dumnezeu. El impuse asupra părinţilor înalta problemă de a educa pe copiii lor botezaţi ca pe copiii lui Dumnezeu pentru împărăţia Lui. Taina botezului se săvârşea asupra tuturor copiilor, şi astfel şi înşuşi mititeii deveneau părtaşi ai binecuvântărilor şi ai tuturor avantajelor creştinismului.

Faţă cu asemenea raporturi reciproce ai membrilor familiei, fiecare casă creştină era ca o biserică a lui Dumnezeu. Intr'însa se citea cu sârguinţă cuvântul lui Dumnezeu, se săvârşeau cu râvnă şi evlavie rugăciuni. „Dacă ai femee, se vorbeşte într'o veche povaţă, atunci roagă-te împreună cu ea; alianţa conjugală să nu fie piedică pentru rugăciune". Inainte de fiecare masă ei nu numai se rugau, ci şi gustau o parte din pânea binecuvântată, adusă dela biserică. La fiecare eşire şi intrare, la îmbrăcare şi încălţare, la spălare, la aprinderea luminei, la culcare şi sculare, îşi făceau pe ei semnul Crucii, şi acesta nu era un simplu obiceiu mort, ci o vie amintire despre Cel Răstignit, despre botezarea în moartea Lui şi despre obligaţiile luate asupră-ne în timpul botezului. Pe toată viaţa, creştinului îi sta pecetea seriozităţii liniştite şi sfinţite. Creştinii ştiau, că ei sunt sarea pământului şi lumina lumii şi se sileau să corespundă acestei chemări. Privirile lor pătrundeau în viitor către Domnul, Care făgăduise să vină iarăşi şi, în aşteptarea curândei Sale veniri, ei cu râvnă se sileau pentru sfinţirea vieţii lor, fără care nimenea să stea înaintea Lui. Toată viaţa lor era oarecum o slujbă militară sub comanda lui Hristos, generalul lor. Lui jurase ei la botez credinţa, se lepădaseră de diavolul şi de toate lucrurile lui. Stindardul lor era crucea; parola lor era mărturisirea credinţei; arma lor, cu care ei ziua şi noaptea stăteau la strajă, petrecând în priveghere, era rugăciunea. „Să nu umblăm niciodată neînarmaţi", ne convinge Tertulian; „ziua să fim în picioare, noaptea în veghere. In toată armătura rugăciunii să păzim arma Generalului nostru; rugându-ne, să aşteptăm trâmbiţa arhanghelului". Adesea au răsunat în casele creştine şi cântările de psalmi. Dimineaţa se începea cu obişnuita

citire a sf. Scripturi și cu rugăciune, care se termina cu slavoslovia; după care toți membrii familiei își dădeau unul altuia sărutul păcii și se împrăștiau la lucrările lor zilnice. Sara iarăși se termina, ziua cu rugăciune obștească și cu cântarea de sară, care și acum se cântă de biserica ortodoxă, anume cu cântarea „Lumină lină".

Nu mai puțină înrâurire binefăcătoare a arătat creștinismul și asupra raporturilor între stăpâni și robi. „S'a arătat harul lui Dumnezeu, cel mântuitor pentru toți oamenii. Inaintea unei atari bunevestiri n'a putut să se mențină mult robia. Creștinismul a declarat, că nu mai este nici iudeu, nici elin; nu mai este nici rob, nici slobod; nu mai este nici parte bărbătească, nici parte femeească: căci toți sunt una în Hristos Iisus" (Galat. III, 28). „Dreptatea creștină face în ochii noștri egali pe toți, cari poartă numele de om", declară un vechiu învățător al bisericii. „El e fiu, iar fiii sunt liberi. Deoarece Hristos ne-a eliberat pe noi din păcat și din robia legii, apoi peste tot s'a instaurat libertatea. Unde este Duhul Domnului, acolo este și libertatea (2 Cor. III, 17). Pecând la păgâni vrednicia de om se prețuia după starea lui externă, aceasta din urmă pentru creștini n'a avut nici o importanță, și adevărata vrednicie internă s'a prețuit cu totul neatârnată de dânsa. Robul sau stăpânul, aceasta este ceva întâmplător. Robul poate fi în adevăr după interior liber; iar stăpânul poate fi cu adevărat după interior rob. Este numai o singură robie cu adevărat și anume robia păcatului, și numai o singură adevărată libertate și anume libertatea în Hristos. Dar anume pentru aceasta biserica creștină a fost cu totul de parte de ideea de a elibera imediat pe robi. Ea chiar și în această privință recunoaște ordinea existentă și învață pe robi a vedea într'însa rânduiala lui Dumnezeu. „Fiecare să rămână în aceea, în ce a fost chiemat", glăsuește pravila fundamentală a apostolului. Libertatea internă avea așa de mare însemnătate la creștini, încât înaintea ei adesa tânjiră cu totul libertățile exterioare cetățenești. Cu toate acestea nu se poate spune, că biserica ar fi rămas mereu în situația anterioară. Principiul cel nou interioraminte a schimbat și a prefăcut raportul stăpânilor și robilor. Purtarea cu robii din partea stăpânilor lor creștini și raportul robilor creștini către stăpânii lor, imediat au devenit altele. Ei priveau la sine ca la frați, și ap. Pavel în epistola către Filipseni scrie despre robul său lui Onisim: „Primește-l pentru totdeauna, dar nu mai mult ca rob ci mai presus de rob, ca pe un frate iubit" (Filip. 15-16). Intre ei, ca membri ai bisericii, deja nu mai era nici o deosebire. Ei se adunau în aceeaș

casă a lui Dumnezeu, se rugau unuia și aceluiaș Dumnezeu, mărturiseau pe unul și acelaș Mântuitor, cântau împreună cântările sacre, mâncau din una și aceeaș pâne sfințită și beau din aceeaș cupă sfințită. Toate acestea involuntar dispuneau pe stăpân către robii săi cu totul altmintrelea. El nu mai putea să se refere ca și către un lucru fără suflet spre acela, care era fratele său în Hristos. Inaintea fiecărui rob, intrat în biserică, se deschideau toate avantajele ei și el putea ajunge chiar la episcopat. S'a întâmplat în urmă chiar așa, că robul era prezviter al aceliași comunități, căreia aparținea stăpânul său ca simplu membru. Aceasta, negreșit, ducea adesa la eliberarea robilor. Deși biserica nu insista la aceasta, ca să nu ațițe tendințele trupești ale robilor spre eliberare, dar dacă stăpânul singur slobozea pe rob, privea la asta binevoitor, ca la un lucru de laudă. Deaceea, cazurile de eliberare erau dese. Unii, convertindu-se la creștinism, eliberau pe toți robii lor chiar în ziua botezului, sau alegeau pentru eliberarea lor oarecare sărbători solemne ale bisericii, mai ales Paștile, ca să mărturisască recunoștința lor pentru harul primit. Despre un roman bogat de pe vremea lui Traian se povestește, că el, făcându-se creștin, în sărbătoarea Paștelor dărui libertate tuturor robilor săi, cari de toți erau 1250 inși. De prin veacul al treilea intră în obiceiu ca eliberarea robilor să se facă în biserică în prezența preotului și a comunității. Stăpânul aducea de mână robii la altar, acolo se citea gramata de eliberare și în încheiere preotul rostea binecuvântarea. Și în chip extern chestia se punea așa, că ei trebuiau să mulțămească pentru eliberarea lor bisericii. Ea se manifesta anume ceeace și era, păstrătoarea și împărțitoarea libertăței. După eliberarea lor robii în comunitatea creștină nu erau lăsați la voia soartei, cum aceasta adesa se petrecea în păgânism, ci continuau să se bucure de ajutorul bisericii pentru aranjarea vieții lor. Din foștii stăpâni socoteau de datoria lor să-i ajute și cu fapta, și cu sfatul, ca pe niște frați ai lor, și astfel ei nu se prezentau ca niște străini în comunitate, ci deveneau membrii ei cei mai de aproape, deoarece comunitatea creștină îi învăța regula de a se folosi de libertatea ei și-i educa să iasă oameni activi și folositori.

La baza unui atare raport către robi era așternut faptul, că creștinii cu totul altmintrelea priveau la muncă. Ea la dânșii nu se considera, ca la păgâni, o rușine pentru omul liber, ci o cinste; creștinii vedeau într'însa nu o robie înjositoare, ci o așezare și rânduială dumnezeească, obligatorie pentru toți oamenii. Doar și însuși Domnul era muncitor, era fiul dulgherului și apostolii erau deasemenea lucrători. Petru pescar, Pavel împletitor de

corturi. Părinții bisericii adesa vorbesc, că oamenii muncitori cunosc mai bine pe Dumnezeu, decât înțelepții păgânilor. „Voi veți găsi la noi muncitori“, zice Atenagora, „care, deși nu pot să dovedească prin cuvinte preferința învățăturei noastre, o dovedesc cu faptele“. Dacă pentru creștini erau închise oarecare teze și situații în viață, ca de exemplu slujba militară, funcțiile de stat, demnitățile la temple, la care păgânii își câștigau pânea, apoi cu atât mai mare cinste și însemnătate dobândea la ei munca proprie industrială. „Invățătura celor doisprezece apostoli, amintită mai sus, poruncește comunităților să primească pe tot celce vine în numele Domnului, dar cu cercare. Dacă el este călător, atunci după putință trebue să se dea ajutor; dar, totuși, el nu poate să rămână mai mult de două sau trei zile. „Dar dacă el a rămas la voi și e meseriaș, apoi trebue să muncească și să mănânce. Dacă el nu știe meserie, atunci după priceperea lui îngrijiți-vă, ca la voi să nu trăiască un oarecare trândav sub numele de creștin. Dacă el nu vrea să muncească, atunci acesta e un om, care face din creștinism o meserie: depărtați-vă de contactul cu un asemenea“. Așa numitele „pravilele apostolice“, tot așa de expresiv învață pe toți membrii comunității la muncă osârduitoare, „căci pe cei leneși îi urăște Domnul Dumnezeul nostru“. Episcopului i se punea chiar îndatorirea de a ajuta pe meseriași să-și găsească de lucru. Cei mai mari înțelepți ai vechimii, Platon și Aristotel, declarau munca ca ceva de așa fel, cu ce nu se poate ocupa omul liber fără să se înjosească pe sine; ap. Pavel dovedește, ca fiecare să muncească și să-și mănânce pânea proprie, și categoric așează pravila: cine nu muncește, acela nici să nu mănânce. Și comunitățile creștine în adevăr s'au și condus anume de această pravilă, din care după aceea s'a și creat lumea nouă, ce s'a și prezentat mai măreață și mai slăvită decât ce au putut vedea și și-au închipuit Platon și Aristotel.

In epistola către Efeseni ap. Pavel, îndemnând pe nouii convertiți creștini să trăiască după pravila nouei credințe primite de dânșii, zice: „cine a furat, de acum să nu mai fure, ci mai bine să se ostenească, făcând cu mânile sale cele de folos, ca să aibă de unde împărți și săracilor“ (Efes. IV, 28). In aceste cuvinte se definea deplin adevărata menire a muncii. A munci trebuia nu numai pentru câștigarea mijloacelor de traiu pentru sine, și încă și mai puțin pentru îmbogățire și desfătare, ci pentru aceea, ca să slujească fraților. De asemenea pravilă s'au și ținut creștinii primelor veacuri. Muncind cu mânile proprii, ei cu propriile lor câștiguri ajutau pe confrații lor nevoiași. Pentru păgâni aceasta

era ceva cu totul nou. „Poruncă nouă vă dau“, așa a proclamat Hristos porunca sa despre iubirea către aproapele. „Pe aceasta vor cunoaște toți, că sunteți ucenici ai Mei, ca să vă iubiți unul pe altul“. In vechea lume păgână toate erau cu totul altmintrelea. Fiecare urmărea esclusiv interesele sale, neîngrijindu-se nicidecum de alții, pentrucă păgânii cunoșteau numai viață pământească, și pentru ei nu era nici un scop altul, decât să trăiască fericiți aicea. Și înseși fericirea la bazele ei era numai desfătarea, deși ea se înțelegea când în senz mai profund, când în senz mai înalt. Propria persoană la ei era centrul, împrejurul căruia se învârteau toate. Omul antic dispreţuia pe toți, pe care-i atrăgea să-i slujască, ura pe toți, care i se împotriveau. „Omul pentru om este lup“, așa era privirea generală a lumei vechi ante creștine. Deaceea ea nu cunoștea indulgența către cei slabi, compătimirea către cei împilați. In această privință de egoism fără suflet erau pătrunse chiar ideile lui Platon, cel mai nobil dintre înțelepții vechi în stat. Toți saracii, după părerea lui, trebuiau să fie izgoniți din stat, săracii nu trebuiau primiți dacă erau bolnavi. Dacă făptura trupului muncitorului nu-i destul de tare, ca să reziste boalei, atunci doftorul fără turburare trebue să-l părăsască, deoarece acest muncitor e deja nefolositor pentru continuarea meseriei sale. „Rău serviciu“, zice Plauțiu, „arată saracului acela, care-i dă să mănânce și să bea, pentrucă ceeace el îi dă, numai înrăește și-i lungește viața spre nefericirea lui“. Bine trebue să facem numai acelora, cari ne fac nouă bine; acelora însă, care ne fac nouă rău, pot fi numai urâți. După Aristotel mânia și răzbunarea sunt pasiuni legale; fără ele oamenii nu ar avea impulziuni puternice spre bine. Despre abnegațiune, despre iubire, care poate da mai mult decât să primească, și cu deosebire de iubirea către vrășmași, lumea veche nu avea nici o idee. Iubirea de sine era principiul fundamental al vieții sale, și deaicea lumea antică nu cunoștea nici o facere de bine. Despre această iubire de sine fără suflet a putut să izbăvească omenirea numai iubirea, proclamată de creștinism. Și această iubire a regenerat-o. Viața primilor creștini a fost în totul pătrunsă de această iubire frățască. Nimic n'a uimit păgânismul, nimic n'a fost așa de neînțeles, decât anume această iubire între creștini. „Priviți“, esclamau păgânii, „cum se iubesc ei unul pe altul“. Intre dânșii creștinii se numeau frați și acest nume frățesc nu era numai cu vorba: ei și în realitate trăiau ca frații. Sărutarea cu care ei se salutau unul pe altul la săvârșirea euharistiei, nu era o simplă formă; comunitatea creștină, în adevăr, forma o singură familie, toți membrii ei erau copiii singurului Tată

ceresc. Fiecare servea celuilalt, fiecare se ruga pentru ceilalţi. Toate la ei erau comune. Chiar şi necunoscutul, venit de departe, dacă aducea scrisoare justificativă dela comunitatea lui, dovedi=toare că este creştin, era primit ca frate, şi toţi se raportau către dânsul ca şi către un frate. „Ei se iubesc fără să se cu=noască unul cu altul!" vorbeşte mirat un păgân. Toate acestea, negreşit, alcătuia un contrast total sentinţei păgâne: „Omul pentru om este lup". Această iubire frăţască după aceea se lărgi până la iubirea generală între oameni. Născută din iubire şi trăind în iubire, comunitatea creştină era adevărat organ pentru realizarea iubirii. Ea mai întâi de toate coprindea pe acei membri ai ei, cari în orcare raport ar fi fost, aveau nevoe de ajutor, dar după aceea se lărgi ca să cuprindă în iubire şi pe aceia, cari stăteau încă afară de comunitate. Doar şi pe ei trebuiau să=i atragă la comunitatea creştină. De aceea iubirea activa în spirit misionar. Ea nu escepta pe nimenea, cum nu escepteazǎ pe nimenea nici mila, din care ea se trage, nu escludea nici chiar pe vrăşmaşi, chiar nici pe prigonitori.

In comunităţile creştine, persoanele particulare, fără îndoială, săvârşeau multe fapte de milă şi de iubire şi dela sine. Creştinul urma cu râvnă cuvântul Domnului: „celui ce cere dela tine dă=i, şi dela celce doreşte să se împrumute la tine nu=ţi întoarce faţa". In „Invăţătura celor doisprezece apostoli" se spune: „Nu fii aşa, ca celce=şi deschide mânile ca să ia, dar le închide când este vorba să dea. Nu te turbura să dai şi când dai, nu face aceasta cu neplăcere. Căci tu ştii, cine este slăvitul Impărţitor de recom=pense. Nu refuza pe nevoiaş, ci imparte toate cu fratele tău şi nu zice, că aceasta e a ta. Căci dacă voi sunteţi confraţi întru nemurire, apoi cu cât mai vârtos în cele pământeşti".

Forma obişnuită de prinos era darul pentru săvârşirea cinei dragostei. Membrii comunităţii aduceau darurile lor cea mai mare parte în natură, şi din ele partea necesară de pâne şi de vin se separa pentu euharistie, iar ceialaltă mergea în folosul clerului şi saracilor. Numele jertfitorilor se scriau pe tăbliţele aşa numite diptice şi se pomeneau la rugăciune. Pentru morţi darurile le aduceau rudele lor în ziua pomenirii lor, — obiceiu, care susţinea legătura vie şi permanentă între comunitatea de aicea şi cea de dincolo de mormânt. Insuşi răposaţii prin asta pare că continuau a servi comunităţii. După aceea se aduceau prinoase la împreju=rări deosebite, — cu prilejul evenimentelor de bucurie, la ziua bo=tezului, etc. Prin grija comunităţii se observau saracii, şi mai ales văduvele şi orfanii. Ap. Pavel avea deosebită grijă de dânşii şi a

dat pravile deosebite pentru dare de ajutoare lor. Dacă ele în adevăr duceau viață cinstită de văduvă, atunci se bucurau de multă cinste în comunitate și de îngrijire pânăla moarte, pentru care ele, la rândul lor, trebuiau să arate comunității îndatoriri, de pildă la educația copiilor. Orfanii saraci se educau sub supravegherea episcopului anume de văduve. Băeții învățau meserie și primeau, dupăce ajungeau anumită vârstă, ocupațiile necesare; fetele, în caz când nu dădea făgăduința să rămână fecioare, se căsătoreau cu confrați creștini din comunitate. Uneori se primeau și copiii aruncați de păgâni, cari adesa erau mulți și se educau creștinește cu ceilalți orfani. Comunitatea creștină lua parte la grija de ei și mai târziu de viața lor, în cazul dacă situația le era cu deosebire grea și periculoasă pentru credința lor creștină și îngenere le ajuta să se aranjeze în viață.

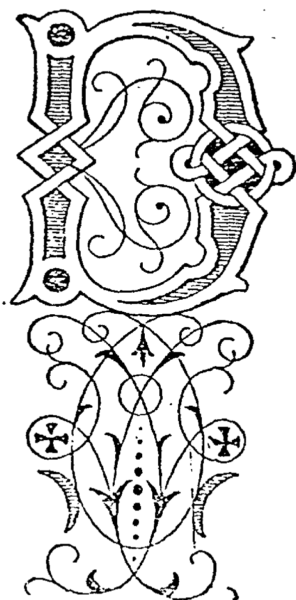
Astfel iubirea către aproapele era stindardul întregei vieți a creștinilor, și după acest stindard toți puteau să afle, că aceștia nu-s oameni din lumea aceasta, ci anume fiii împărăției lui Dumnezeu pe pământ, ucenicii lui Hristos, Care a proclamat porunca despre iubire.

„Aceasta este biruința, care a biruit lumea, credința noastră".
I Ioan, V, 4.

CAPITOLUL XVIII.

LUPTA PĂGÂNISMULUI CU CREȘTINISMUL ȘI TRIUMFUL BISERICII.

eși iubirea nu numai către aproapele, ci și către dușmani era slăvita poruncă, pe care a propoveduit-o Hristos și apostolii Lui, dar vechea lume păgână, împietrită în egoismul rece, nu voi să înțeleagă această poruncă și să cedeze loc acelora, cari o realizau în viața lor. Acele principii, cu cari trăia vechea lume păgână, erau atât de contrare principiilor creștinismului, ca apa și focul. La ciocnirea lor prin necesitate a trebuit să se înceapă lupta. Insuși Mântuitorul a prezis limpede despre aceasta, când a spus ucenicilor Săi: „Să nu socotiți că am venit să aduc pace pe pământ; nu pace am venit să aduc, ci sabie". El n'a ascuns, ce luptă aștepta pe ucenicii Lui, luptă pe viață și pe moarte. „Și veți fi, spunea El, urâți de toți pentru numele Meu. Iși vor pune mânile pe voi și vă vor prigoni. Vă vor da în judecată, prin sinagogile lor vă vor bate. Și celui ce vă va ucide i se va părea, că aduce slujbă lui Dumnezeu". Toate acestea așa au și fost, dar nici nu putea să fie altmintrelea, pentrucă lumea păgână era împărăția păcatului;

domnul lumii aceştia, care stăpânea într'însa simţea fără să vrea, că pentru sine în creştinism era puterea distrugătoare, căreia el şi nevrând trebuia să cedeze stăpânirea sa, mărginindu-se pe măsura răspândirii Evangheliei, ca bună vestire despre răscumpărarea omenirii din robia păcatului şi a morţii. Creştinismul chiar dela început păşi cu cunoştinţă lămurită, că el are să cucerească lumea. Apostolii îşi amintiră, că ei au fost trimişi de Domnul să propoveduiască tuturor popoarelor, botezându-le în noua credinţă, şi ei cu abnegaţie împliniră marea însărcinare. Cu o minunată repeziciune creştinismul, la început în Antiohia, de unde marele apostol al neamurilor a dus vestea cea bună despre el din oraş în oraş prin Asia Mică şi Europa, în Grecia şi de acolo chiar în capitala lumii, Roma. Cu aceiaşi iuţală creştinismul a fost răspândit de ceilalţi apostoli în răsărit, la nord şi la sud, până la Babilon, la malurile Mărei Negre şi Alexandria, aşa că până la finele veacului apostolic tot enormul spaţiu al imperiului Roman era acoperit cu o mrejă de comunităţi creştine, cari trăiau între ele în cea mai strânsă legătură, iar în Roma înseşi, după mărturia lui Tacit, deja către timpul prigoanei lui Nerone, creştinii erau „o enormă mulţime", Cauza unei aşa repezi răspândiri era oarecum râvna inspirată a propoveduitorilor creştini, cari ca şi vulturii înaripaţi s'au purtat pe deasupra întregei lumi cu minunata lor evanghelizare, precum şi înseşi starea lumii păgâne, chinuită de necredinţă şi de stricăciunea morală şi care însetoşa de renaştere. La chemarea creştinismului imediat răspunseră toţi cei osteniţi şi împovoraţi, mai ales în clasele de jos din cari mai ales se şi alcătuiră primele comunităţi creştine, deşi în timp scurt în biserică începură să se arate şi persoane din clasele înalte şi chiar membrii din casa imperială. Dar aceşti convertiţi erau totuşi numai deosebiţi aleşi, iar ceialaltă lume în mulţimea ei necuprinsă rămase cu totul străină de creştinism şi se referea către dânsul nu numai cu dispreţ, ci şi cu duşmănie, care crescu pânăla o ură dornică de sânge pe măsura înseşi succesului creştinismului.

Creştinismul după înseşi natura sa era aşa de neobişnuit şi nou eveniment şi aşa de în desacord cu acele păreri, cu care trăia vechea lume păgână, încât păgânii în mulţimile lor erau absolut incapabili să-l priceapă. Pentru dânşii mai întâiu de toate era cu totul de neînţeles deja situaţia duhovnicească a creştinilor. Fără templu şi idoli, fără jertfelnic nici mort păgânul nu putea să-şi închipue religia. Deoarece la creştinii primari slujba dumnezeească se săvârşea „în duh" adecă fără forme ceremoniale externe, apoi păgânilor li se părea, că ei nu aveau deloc şi nu recunoş-

teau pe Dumnezeu. Adevărat, ei știau, că creștinii vorbeau de un oarecare Dumnezeu nevăzut și pretutindenea defață. Dar pentru păgâni aceasta era de neînțeles. Intr'o scriere creștină, scrisă de Minucium Felix în apărarea creștinismului, provocată de păgânul Cecilie, care, apărând păgânismul, exprimă părerile, comune în acel timp întregei lumi păgâne. Cu prilejul învățăturii creștinilor Dumnezeul cel nevăzut și pretutindenea defață, el esclamă: „Ce absurdități își închipue creștinii? Despre un Dumnezeu, pe care ei nu-L văd și nu se arată nimănui, ei povestesc, că El vine și se duce, știe și judecă lucrurile oamenilor, cuvintele lor, și chiar cugetele tainice. Ei fac din El un fel de spion, un urmăritor neobosit, care e necontenit în mișcare. Dar cum poate El să se ocupe cu fiecare om în parte, dacă El deodată e ocupat cu toți? Sau cum poate El să se îngrijască de toți, dacă El e cu totul dedat fiecăruia în parte?" Dumnezeul nevăzut în ochii păgânilor nu era nicidecum Dumnezeu. Deaceea creștinii păreau în ochii păgânilor cu totul fără Dumnezeu și necredincioși. „Jos ateii!" Asemenea strigăt răsuna necontenit în vulgul din timpul prigoanelor contra creștinilor. Dacă însă ei și admiteau, că creștinii aveau Dumnezeul lor, apoi despre ei se povestea toate acele absurdități, cari se atribuiau iudeilor, anume că ei se închinau unui cap de măgar. In veacul al doilea era destul de răspândit chipul, care reprezenta figura unui om cu urechi de măgar, îmbrăcat cu togă și cu o carte în mână, și inscripția glăsuia: „Acesta este Dumnezeul creștinilor". Nu demult în ruinele palatelor imperiale din Roma, într'un loc, care vădit servea ca loc pentru gardă, s'a găsit o figură, grosolan desenată cu cărbuni pe perete, care prezenta spânzurat pe cruce un om cu cap de asin și sub el era inscripția, făcută cu litere rele grecești: „Alexamen se roagă Dumnezeului său". E clar, că aceasta era o glumă sarcastică a unui soldat păgân contra unui tovarăș creștin.

Asemenea idei grosiere religioase, cum se părea păgânilor, numai și erau posibile în acea comunitate, care consta, după părerea lor, din drojdiile societății, din diferiți meseriași fără locuri și robi fugari. De aceea fiecare păgân cult se raporta către creștinism cu dispreț trufaș, care se transforma în desgust din cauză cum că la creștinii cu religia grosolană se împreuna și viața cea mai imorală. Despre dânșii se povesteau lucruri monstruoase. Legătura lor strânsă unul cu altul, iubirea lor frățască reciprocă, atașamentul lor strâns unul de altul, chiar până la moarte, păgânii nu-l puteau deloc explica altmintrelea, decât prin presupunerea, că ei aparțin unei legături tainice criminale, intrarea în care

ar fi fost însoţită de un jurământ straşnic şi prin grozave rituale. In adunările lor la cina dragostei, cum cu groază povesteau păgânii, creştinii mâncau carne de om şi beau sânge omenesc. In timpul acestei grozave cine, se povestea mai departe, ei îmbătându-se, stângeau luminile, şi în întunericul produs, se desfăşura corupţia cea mai respingătoare şi se săvârşeau cele mai greţoase orgii. Remarcabile, că aceste zvonuri absurde îşi găseau credit şi printre cei mai culţi păgâni, şi ecoul lor e vădit chiar în scrierile vestitului istoric Tacit.

Dar şi în afară de aceste zvonuri, absurditatea cărora inevitabil trebuia să se manifeste cu trecerea timpului, creştinii totuşi erau urâţi de păgâni deja pentrucă ei, în ochii lor, erau străini de tot ce era măreţ, frumos şi nobil, duşmani orcărei omenii şi vădiţi urâtori de oameni. De oarece origina a înseşi religiei lor se înrădăcina în barbarism şi ignoranţă, apoi ei fireşte, după părerea romanilor, dispreţuiau orce ştiinţă şi orce arte. Invăţătorul lor, cum afirma mai târziu cunoscutul protivnic al lor Cels, cum că ar fi propoveduit: „Vedeţi, ca nimica din voi să nu se dedee la ştiinţă, la vicleana ştiinţă; stiinţa depărtează de sănătatea sufletului; de înţelepciunea lor pier oamenii". De oarece creştinii s'au depărtat de viaţa obştească, nu luau parte la plăcerile păgânilor, nu împărtăşeau interesele lor, apoi ei se considerau netrebnici pentru viaţă, ca o clasă de oameni întunecată şi temătoare de orce lumină. Viaţa lor se părea păgânilor tristă şi fără bucurii. Grija creştinilor pentru mântuirea sufletului era, după părerea păgânilor, culmea nebuniei. Ea era nu numai neînţeleasă pentru dânşii, dar şi pozitiv ridicolă, şi astfel creştinii în ochii lor erau în acelaş timp şi cei mai nepricepuţi şi cei mai mizeri din oameni, deoarece pentru un viitor necunoscut, cu scopul de a evita nişte chinuri închipuite şi să obţină o fericire închipuită, au renunţat la nişte bunuri neîndoelnice din viaţa actuală. Râzând de credinţa creştinilor în viaţa viitoare şi în înviere, Cecilie esclamă: „Doară voi, nenorociţilor, nu veţi învia iară şi în acelaş timp nu vă folosiţi de viaţă acum".

Toate aceste reproşuri şi altele, cari susţineau ura şi duşmănia în păgâni contra creştinilor, deveniră cu totul periculoase pentru aceşti din urmă din cauză, că puteau fi transformate în laturea politică. Deoarece viaţa obştească de stat era în totul pătrunsă de păgânism, apoi, se înţelege, creştinii prin necesitate trebuiau să se depărteze de dânsa. Deşi apostolul poruncise limpede creştinilor: „să se supună orcărei autorităţi pentru Domnul" şi creştinii ţineau cu sfinţenie această poruncă, dar în genere către

statul păgân ei totuși trebuiau să se raporte negativ, deoarece interesele lor nu erau legate cu interesele statului roman și nu coincideau cu mărirea lui și cu slava lui. Ei evitau slujba militară și funcțiunile publice, pentrucă fiecare militar și funcționar după însuși slujba lui era obligat să asiste la aducerea jertfelor obștești. Din această cauză păgânii ziceau de creștini: „Voi sunteți popor leneș, nefolositor și inactiv în trebile statului, deoarece fiecărui om cinstit se cuvine să trăiască pentru patrie și pentru stat". Religia păgână era cu totul națională și coincida cu interesele unui popor, pe când creștinismul apărea ca religie universală, ca religie pentru toate popoarele, iar asta era un lucru cu totul absurd pentru păgâni. Chiar romanii, sau barbarii, cari mărturiseau pe Hristos se considerau la creștini frați. De aicea nu era departe până la primejdiosul reproș, că ei și înseși nu sunt romani, ci vrăjmași ai statului roman. Deoarece creștinii nu luau parte la sărbătorile păgânești în cinstea zilei nașterei împăratului și alte asemenea evenimente, apoi poporul începu să-i considere trădători și ofensatori ai majestății. Pentru romani puterea veșnică a Romei se considera un adevăr netrecător, dar, între altele, creștinii învățau despre sfârșitul a toată lumea, și prinurmare și a Romei, și cu bucurie veselă nădăjduiau în sosirea curândă a acestui sfârșit, deoarece înseși ei, neavând aicea cetate stătătoare pentru dânșii, o căutau în viitoarea patrie. Deaceea la romani involuntar se ivi ideea, că dacă creștinii ar putea contrar tuturor acestora să se refere la faptul, că ei sunt supuși pașnici și liniștiți, că în adunările lor obștești și prin casele lor se roagă cu râvnă pentru împăratul și pentru toți ceice sunt la putere, plătesc cu râvnă dările și birul, apoi toate acestea erau cu totul nefolositoare. Intre ei și păgâni era așa contrast, încât conflictul era inevitabil și el s'a exprimat într'o serie întreagă de prigoniri sângeroase.

Deși ciocnirea astfel era inevitabilă între creștinism și păgânism, dar primul protivnic, cu care s'a întâlnit creștinismul, n'a fost lumea păgână, ci cea iudaică, care a și contribuit grăbirea și întețirea ciocnirei, câtă vreme creștinismul nu primise încă putere externă și răspândire, el era cu totul străin de lumea păgână, care chiar nici nu știa de existența lui ca religie independentă, deosebită de iudaism, și multă vreme l-a confundat cu acest din urmă. Dar iudeii deodată simțiră într'însul o putere îngrozitoare pentru dânșii. Răstignind pe Hristos pentrucă El s'a dovedit ca necorespunzător concepției lor despre Mesia și a proclamat împărăția Noului Testament pe cu totul alte principii, decât ar fi voit ei, iudeii să prigonească crunt pe apostolii Lui. Atât sinedriul, cât

și vulgul se întreceau între dânșii în prigoana contra creștinilor, și de iudei anume s'a vărsat sângele primilor mari mucenici, cum au fost sf. arhidiacon Stefan, ap. Iacov și mulți alți bărbați slăviți. Se știe deasemenea, cu ce furie și cruzime statornică au prigonit iudeii pe ap. Pavel din timpul marei lui călătorii misionare, când ei nu numai l-au urmărit din oraș în oraș, agitând în contra lui autoritățile și vulgul, ci au și trimis pretutindenea diferiți agenți în scopul de a distruge roadele marelui său misionarism, cum s'a petrecut în Galatia. Lepădând pe Mesia și pierzând astfel întregul lor viitor, iudeii își răzbunau tâmpit pentru asta pe propoveduitorii creștinismului și, parecă simțind peirea lor istorică, voiau să se îndulcească cu sângele autorilor acestei peiri. Tot periodul veacului apostolic dela înălțarea lui Hristos și până la dărâmarea Ierusalimului, ne prezintă un tablou al turburărilor necontenite, stârnite de prigoana iudeilor contra creștinilor. Aceste turburări involuntar au trebuit să atragă asupra lor atențiunea autorităților romane, și aceasta anume a servit de prim motiv de cunoștință a romanilor cu creștinismul, întemeietorul căruia ei considerau pe oarecare Hristos, turburătorul ordinei publice. Cu toate turburările acestea romanii totuși multă vreme n'au putut pricepe cauzele lor, și deaceea, nedeosebind încă creștinismul de iudaism, îl recunoscură numai ca o sectă a acestui din urmă, din care cauză nu întoarseră asupra lui atențiunea cuvenită, nici asupra turburărilor ca esclusiv religioase, și pentru curmarea lor au recurs câte odată la măsuri severe, în genul izgonirii iudeilor din Roma, cum s'a făcut aceasta sub împăratul Tiberie și Claudie, când decretele fără deosebire s'au aplicat atât iudeilor, cât și creștinilor. Această întâmplare din urmă încă și mai mult a stârnit răutatea iudeilor contra creștinilor, de oarece, din pricina acestor din urmă, după părerea lor, ei au trebuit să sufere multe neplăceri dela păgâni cari și afară de asta disprețuiau pe iudei, ca pe poporul cel mai netrebnic și mai urâtor de oameni. Pentru a ieși din această situație, iudeii începură în tot chipul a stărui, ca să dea a înțelege romanilor, că ei nu sunt nicidecum aceea ce sunt creștinii, că acești din urmă n'au nimic comun cu iudaismul, ci prezintă o sectă turburătoare a toată lumea; pecând însuși iudeii sunt un popor cu totul pașnic și supuși credincioși. De oarece iudeii mulțămită obișnuitei lor liniști și mânuiri de bani, aflându-se aproape exclusiv în mânile lor, s'au bucurat de foarte mare înrâurire în Roma, apoi ei au și reușit însfârșit să se separe cu totul de creștini și toată ura păgânilor o îndreaptă anume asupra lor, ca cei mai periculoși sectanți și vrășmași ai

statului roman. Intru aceasta ei, către timpul domniei lui Nerone, izbutise deja până întru atâta, încât nu numai vulgul, ci și astfel de romani culți cum era istoricul Tacit, se raporta către creștini cu ură și răutate, și când Roma fu ajunsă de o mare nenorocire din pricina grozavului incendiu, atunci lui Nerone nu i-a fost greu să îndrepte setea de răzbunare a poporului asupra creștinilor cu ură și răutate, și când creștinii au și fost supuși la un măcel grozav, pecând iudeii nu numai au rămas cu totul la o parte de această mare nenorocire, ci, se pare, că au și ațâțat pe păgâni la această vărsare de sânge neomenoasă.

Din acest timp, creștinii deja se deosebeau bine de către păgân de iudei, și anume asupra lor se îndrepta acum toată ura lumii păgâne, cu deosebire cu dărâmarea Ierusalimului și cu devastarea poporului iudeu acest din urmă își pierdu existența sa politică, și pe ruinele lui începu cu o uimitoare repeziciune să se zidească lumea nouă, lumea creștină. Când apostolii duseră predica despre cel Răstignit până la marginile pământului și pretutindenea se iviră deosebite comunități, cari se deosebeau în totul de ceialaltă lume prin credința și viața lor, prin înălțimea și sfințenia lor serveau oarecum de mustrare vădită a stricăciunii înconjurătoare, anume atuncea domnul lumii acesteea a și ridicat asupra bisericii lui Dumnezeu toată forța politică, de care dispunea lumea păgână. Dar nici toate puterile iadului nu au fost în stare să învingă biserica, cu care făgăduise însuși Dumnezeescul său Intemeietor să fie veșnic. Vrășmașii creștinismului cu furie nebună începură să verse sângele nevinovat al creștinilor, cu care pe toată întinderea celor trei veacuri a fost udat pământul imperiului Roman. Dar nici toate grozăviile sângeroaselo prigoniri n'au putut să oprească răspândirea creștinismului. Rezistența uimitoare și abnegațiunea creștinilor a fost martora cea ma bună a adevărului credinței lor, chiar și în păgâni au stârnit mirarea fără de voe și-i făcură să complecteze rândurile mucenicilor torturați cu noui convertiți la credința prigonită, așa că sângele mucenicilor creștini era cu adevărat oarecum sămânța creștinismului. Cu toată inegalitatea deplină a puterilor externe a părților luptătoare, biruința de mai înainte fu asigurată pentru partea cea mai slabă, și anume pentru creștinism. Precum apele primăverii se pornesc furtunos din munte, spală în drumul lor tot ce-i vechiu și putrezit, așa și cursurile creștinescului sânge neîmpedecat au spălat fortărețele groaznice la vedere, dar putrede înăuntru, ale lumii păgâne și ea, inevitabil, trebuia să se prăbușască și să se prefacă în ruine, pe care trebuia să răsară luxos și să înflo-

rească holda creştinească. Asemenea sfârşit dinainte îl prevăzuse creştinii, şi ap. Ioan încă din veacul întâiu a prăznuit triumful şi biruinţa finală a creştinismului, când el inspirat de Dumnezeu a exclamat: „credinţa noastră este biruinţa, care a biruit lumea". Şi biruinţa aceasta a devenit fapt împlinit, când pe ceriu a strălucit crucea tainică, pe care marele împărat roman a citit inscripţia: „Cu aceasta vei birui". Crucea din acel timp a devenit semnul sfânt a orcărei adevărate biruinţe şi unde cu credinţă sinceră şi cu iubire s'a înfipt acest steag Sfânt, acolo şi este împărăţia biruitoare a lui Hristos, împărăţia credinţei, nădejdei şi iubirii.

Steagul (Labarum) a sf. Impărat Constantin (de pe o medalie din muzeul Britanic).

SUPLEMENTE

CU CERCETĂRI ŞTIINŢIFICE IN ISTORIA BIBLICĂ A NOULUI TESTAMENT

Masline

ISTORIA NOULUI TESTAMENT ŞI CELE MAI NOUĂ DESCOPERIRI ŞI CERCETĂRI ŞTIINŢIFICO-ARHEOLOGICE

Orcărui observator mai mult sau mai puţin atent al cursului vieţii intelectualo-religioase din apusul contimporan, fără să vrea, i se aruncă în ochi acel însemnat fapt, că acolo se produce o puternică revenire a ideei publice în folosul religiei şi al bisericii, ca expresie externă a ei. Aicea nu-i locul să lămurim cauzele foarte complicate ale acestui fapt profund interesant, dar totuşi una din manifestările externe ale lui servesc între altele, mişcarea foarte însemnată a interesului obştesc pentru literatura teologică, şi deasemenea şi înseşi înviorarea acesteia, din urmă, pe tărâmul căreia apar foarte însemnaţi lucrători, şi pelângă aceasta nu totdeauna din cercul strâmt al specialiştilor în teologie, ci şi din cercul mai larg în genere ai societăţei culte. In Anglia, de exemplu, afară de seria teologilor de mare talent, în timpul de faţă osteneşte şi unul din cei mai mari naturalişti, şi despre popularitatea scrierilor sale teologice religioase elocvent poate mărturisi acel fapt, că una din ultimele operi ale lui în timp de oarecare zece luni, s'a împrăştiat nici mai mult nici mai puţin decât în 250.000

de exemplare numai în limba engleză, din care ea a fost tradusă deja și în alte multe limbi europene [1]).

Aceiaș înviorare se observă și în literatura franceză, și în-tr'însa, ca o confirmare a cuvintelor noastre, poate servi uimitorul succes al unei cărți nouă și anume scrierea cunoscutului predicator parizian Didon sub denumirea „Iisus Hristos", care scriere în curs de câteva săptămâni s'a răspândit numai în Paris în mai mult de 15.000 exemplare și încă cu așa pripire, că editorii nu au fost în stare să aprovizioneze cu exemplarele obișnuite pe cititorii lor din celelalte orașe și din străinătate. Încă și mai izbitor va deveni faptul acesta, dacă vom spune, că capitolele începătoare ale acestei scrieri, care prezintă un protest deciziv contra extremităților raționalismului contimporan în numele drepturilor credinței și tradiției bisericești, au fost publicate în jurnalul franțuzesc „Revista celor două lumi" [2]). Același care până în ultimul timp fusese răspânditorul principal al raționalismului lui Renan în societatea cultă franceză și în genere europeană. Cugetarea obștească pare că obosise sub greutatea raționalismului mort, se sălbăticise în contactul cu dânsul, construind o întreagă concepție generală despre lume pe principii esclusiv raționaliste și la vederea acelor nesfârșite contraziceri cu sine însеși, în care se încurcase tot mai mult raționalismul, începe să se întoarcă pe loc către concepția creștină dinainte despre lume, consfințită și încercată de veacuri, întemeiată pe principiile credinței și ale autorității bisericești.

Acest prilej, negreșit, a ajutat foarte mult în genere știința și în special arheologia, care pe fiece an scoțând la lumina lui Dumnezeu datele, până atuncea ascunse sub moluzul păturilor seculare, referitoare la izvoarele adevăratei religii, aplică lovituri de neînfrânt shemelor raționalismului și teoriilor lui, cari s'au dovedit în contrazicere cu cele mai neîndoelnice rezultate și cu cercetările cele mai nouă științifice. Cu deosebire un izvor bogat în această privință l-au descoperit cercetările științifice referitor la corespondența dintre faptele istoriei biblice a Vechiului Testament și acele rezultate istorice și arheologice, cari sunt prezentate de cercetările cele mai nouă în domeniul istoriei vechiului orient, și mulțămită cărora bibliologul, în timpul de față, are o mulțime de material prețios pentru explicarea și confirmarea datelor istorie biblice. Acest izvor de cunoștințe științifice a căpătat așa impor-

1) Înțelegem aicea scrierea renumitului profesor Drummond.
2) Revue des deux mondes.

tanță, că sub înrâurirea lui s'a prefăcut hotărât înseși știința. „Istoria biblică, care a încetat de a mai fi o simplă povestire de fapte biblice generale și de evenimente, fără nici un raport al lor către condițiile mediului înconjurător istoric, și prin asta nu numai că n'a pierdut importanța sa sacră, ci, dimpotrivă, a câștigat-o și mai mult, și anume din acea cauză, că pe fondul comun întunecat a acestui proces păcătos ea s'a mișcat ca un moment dumnezeesc luminos, care prin înseși însușirile sale indică temeiul său supranatural. De aicea se înțelege, ce interes profund pentru orce minte serioasă au aceste rezultate științifice, și anume aceasta poate servi de explicare a acelui fapt îmbucurător, că scrierile, cari au avut de țință a aduce la cunoștința societății culte aceste roade ale acestor cercetări științifice noui, pretutindenea se bucură de atențiunea și succesul deplin meritat. Odată cu asta și în câmpul științei înseși sub acest raport muncesc activ scriitori foarte însemnați, și unul din ei se prezintă în Franța abatele bibliolog Vigouroux cunoscut întregei societăți europene, care anume și-a pus de scop al său special să se folosască în totul de toate descoperirile cele mai nouă în domeniul arheologiei, ca să arate coincidența lor uimitoare cu datele Bibliei, și prin înseși aceasta să adeverească autoritatea ei indiscutabil dumnezeească. Din multele lui scrieri și articole de o deosebită recunoaștere se bucură renumita sa carte: „Biblia și cele mai nouă descoperiri în Palestina, Egipt și Asiria", care, cu toată seriozitatea sa științifică, care cere o anumită pregătire din partea cititorului, comparativ într'un timp scurt a obținut cinci ediții, a fost traduse în câteva limbi europene și a devenit un bogat izvor, de unde au tras informațiunile lor în acest domeniu și mulți din bibliologii noștri. In timpul cel mai din urmă Vigouroux a edat o nouă carte, care alcătuește o continuare directă a operei lui în sfera aleasă de dânsul a științii biblice, și anume scrierea: „Noul Testament și cele mai nouă descoperiri arheologice" [1]). Intr'însa el și-a pus de scop să ne prezinte rezultatele cele mai prelucrate ale cercetărilor arheologice, întrucât ele confirmă sau lămuresc datele istorice ale Noului Testament și din această cauză s'a atins de multe chestiuni interesante, deslegarea cărora e foarte importantă nu numai pentru lămurirea a cutăror sau cutăror fapte și evenimente din Noul Testament, dar are totodată și confirmarea autenticității a înseși cărților, care alcătuesc Noul Testament. De aceste rezultate cu mare succes s'au folosit deja mulți scriitori teologi din Europa apuseană, cu deose-

1) La Nouveau Testament et les decouvertes arhèologiques modern, par V. Vigouroux, Paris 1890.

bire la alcătuirea descrierei vieţii lui Hristos, şi ei anume le-au şi dat acel interes viu, care stârneşte în cititorul descrierilor vieţii Mântuitorului lumii. Dar acolo aceste rezultate se prezintă numai ca un fond comun, pe care se construeşte istoria Noului Testament, şi nu apar singure de sine ca obiect de interes independent, din care cauză nici nu au acea cercetare temeinică, pe care ele o merită după importanţa lor, deaceea cartea lui Vigouroux îşi are interesul său deosebit, şi anume pentrucă într'însa descoperirile arheologice moderne alcătuesc obiectul unei cercetări independente în aplicarea lor la faptele şi evenimentele istoriei Noului Testament. Adevărat, cum spune înseşi autorul, descoperirile arheologice în raport cu Noul Testament nu au prezentat rezultate aşa de bogate şi impunătoare, ca descoperirile relative la Vechiul Testament, şi anume pentrucă tot ce-i important în Noul Testament şi-a găsit reflexul în literatura greacă şi latină, deja demult cunoscută lumii culte, dar cu toate acestea şi aicea s'au descoperit multe astfel de date, care revarsă o nouă lumină asupra a multe lucruri şi dau putinţa pentru o deslegare categorică a foarte importante chestiuni, cari au o esenţială importanţă întru apărarea autenticităţii a înseşi cărţilor, ce alcătuesc Noul Testament.

In vederea acestora noi socotim că nu e de prisos să facem cunoscut cititorilor noştri rezultatele ştiinţifice, adunate în noua carte a lui Vigouroux, şi mai întâiu de toate cu capitolul, care prezintă soluţia temeinică a interesantei chestiuni despre aceea, în ce limbă au vorbit Hristos şi apostolii Lui, – chestiune nu numai interesantă, dar şi profund importantă, de oarece de o soluţionare sau alta atârnă şi înseşi părerea asupra originei istorice a scrierilor Noului Testament şi autenticitatea lor, care alcătueşte obiectul celor mai extreme negări ale şcolilor raţionaliste.

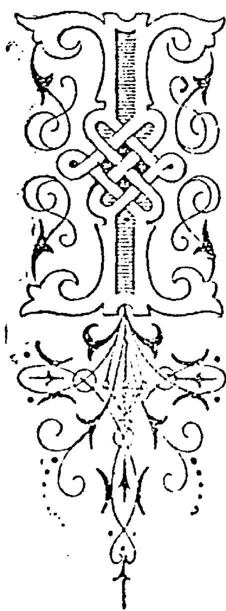

Valea Iordanului

CAPITOLUL I.

LIMBA IN CARE A VORBIT HRISTOS ȘI APOSTOLII LUI.

---

ntrebarea despre limba, în care a vorbit Mântuitorul în timpul vieții Sale pământești, e interesantă și singură de sine. Ea stârnește o curiozitate perfect legitimă în toți creștinii culți. Limba noastră este oarecum o parte a persoanei și a vieții noastre, și acea limbă care a fost sfințită prin rostirea de dumnezeeștele buze ale însuși Mântuitorului lumii, care a servit de unealtă a rostirii predicei de pe munte, a parabolelor evangelice, a răpitoarelor vorbiri la Cina de Taină și în genere a tuturor învățăturilor, aduse nouă de sus de Mântuitorul întrupat, merită în totul o temeinică cercetare și studiere.

Dar pășind la această cercetare, noi nu ne mărginim numai la singură curiositatea blagocestivă; noi putem aicea să atingem un scop și mai important și anume putem cu ajutorul acestei cercetări să găsim dovezi nouă

în folosul autenticităţii evangheliilor şi a scrierilor Noului Testament în genere. Limba, în care a vorbit Hristos, este aceeaş, în care deasemenea au grăit apostolii şi evangheliştii Lui. Orce împrejurări i-ar fi făcut pe scriitorii Noului Testament să scrie în greceşte, totuşi dacă limba greacă n'a fost a lor natală, noi trebue să găsim în scrierile lor urme inevitabile ale acelei limbi, care anume a fost în întrebuinţare în Palestina, şi pe temeiul acestei cercetări lăuntrice noi putem cu temeinicie constata originea iudaică a Evangheliilor şi a epistolelor. Intrebarea despre limba, în care au vorbit Hristos şi apostolii Lui, a servit deja de obiect a numeroase cercetări, şi pentru complecta ei deslegare nu-i de prisos mai înainte de toate a expune înseşi istoria discuţiilor, stârnite de ea

1) Istoria întrebării.

Din scrierile Noului Testament aflăm, că în timpul vieţii pământeşti a Mântuitorului în Palestina se vorbea limba, numită limba evreească [1]). Cercetările filologice din timpul modern ne dau putinţa să cunoaştem temeinic această limbă şi astăzi e uşor să ne facem o idee exactă despre dânsa.

Acea numire, care se dă acestei limbi a scriitorilor Noului Testament, ne poate întrucâtva induce în eroare relativ de însuşi caracterul acestei limbi: la ei ea se numeşte „evreească", deoarece o vorbeau evreii [1]); dar ea se deosebeşte de limba evreească în înţelesul propriu al acestui cuvânt, adecă de aceea, de care s'a folosit Moise, David, istoricii şi prorocii Vechiului Testament. Familia limbilor semitice cuprinde în sine araba, în care au vorbit şi vorbesc şi astăzi încă în Arabia, în oarecare părţi ale Asiei şi ale Africei, etiopica, în care vorbesc oamenii din Etiopia; asiriana, care se întrebuinţază în Asiria şi Haldeea, arameica, în care vorbesc în ţara lui Aram, adecă în Siria şi în fine evreeasca, în care a vorbit poporul israilit în Palestina, înainte de robia babilonică [2]). După captivitate limba evreească în

1) Vezi Ioan, V, 2; XIX, 13, 17, 20; Fapt. XXI, 40; XXII, 2; XXVI, 14.

1) In veacul întâiu al erei noastre evreii în genere se numeau iudei, cari vorbeau în dialectul semit; iar iudeii elinişti pe aceia, cari vorbeau în limba greacă.

2) Limba feniciană, care se vorbea în Fenicia, se deosebea tare puţin de cea proprie evreească. Aproape identic evreesc era şi dialectul moabitean, care ne este cunoscut din inscripţia renumită de pe vestitul monument moabitean, păstrat astăzi în secţia evreească a muzeului din Luvru. O fotografie a lui vezi-o în Istoria Biblică, tom II, pag. 491.

propriul înțeles al acestui cuvânt a devenit limbă moartă și a fost înlocuită prin limba arameică.

Limba arameică sau limba țării lui Aram era întrebuințată nu numai în Siria, ci și în Haldeea și în vechea Asirie, unde au fost strămutați de regii nineviteni și babiloneni numeroasele neamuri arameene. Vechea limbă evreească avea înrudire foarte apropiată cu arameiana. Locuitorii Iudeei și ai Ierusalimului, după strămutarea lor pe malurile Eufratului, fiind mai puțin numeroși decât arameenii, au trebuit prin necesitate să se deprindă cu limba acestor din urmă, ca să aibă putința să se înțeleagă cu acești confrați ai lor din nefericire, ba chiar și cu indigenii, pentru care limba arameică a devenit cunoscută. Anume de aceea iudeii s'au și deprins să vorbească această limbă în Haldeea, unde ea a primit numirea de haldeiană, deși numirea aceasta nu este mai exactă decât numirea ei de evreească.

Limba arameică se subîmpărțea în două ramuri sau dialecte: arameica apusană, care deasemenea se mai numea siriană și arameica răsăriteană, căreia i se dădea numirea de haldeiană sau sirohaldeiană. Prima era în întrebuințare în Siria, iar a doua în Babilonia, pentru care iudeii au și învățat pe această din urmă limbă arameică răsăriteană. După captivitate, ei și după întoarcerea în patria lor de mai înainte continuară să vorbească în această limbă, și tot ea se afla în întrebuințare și în timpul vieții pământești a lui Iisus Hristos, cum se va arăta mai jos, care a vorbit anume în această limbă, precum și apostolii Săi.

In chestiunea despre limba Mântuitorului s'au emis câteva păreri deosebite. Unii au presupus, de exemplu, că Hristos a vorbit în latinește sau în grecește. Verndorf a scris un tratat întreg ca să dovedească cum că „Hristos a vorbit latinește"[1]. Spre a dovedi această părere a sa el se referă la oarecare expresiuni, întâlnite în Evanghelii, cari par, evident, de origină latinească. Și în adevăr, în cuvântările Mântuitorului se întâlnesc cuvinte singuratece latine, ca de exemplu modius (vas), legio (legion), quadrons (a patra parte a monetei, numită as)[2]; dar din întrebuințarea oarecărui termen militar a unei numiri de măsură sau de monedă nu se poate încă trage o concluziune. In toate cărțile se

1) Verndorf, De Christo latine loquente.

2) Μόδιον — Mat. V, 15; Marc. IV, 21; Luc. XI, 33; λεγεών — Mat XXVI, 33; Κοδράντην — Mat. V, 26. Fără îndoială nu se poate chiar afirma, că anume însuși Mântuitorul a întrebuințat aceste cuvinte latinești în cuvântările Sale, dar în genere nimica nici nu împedecă admiterea acestei presupuneri.

întâlnesc împrumutări de cuvinte de felul acesta. In limba franceză, de exemplu, sunt împrumutate multe cuvinte tehnice din limba engleză[1]), deși aceasta desigur nu însamnă nicidecum, cum că aceste limbi sunt cu totul identice între dânsele și că francezii vorbesc limba engleză. Acelaș lucru și cu limba vorbită în vechea Palestină, deși romanii erau destul de mulți în Iudeea în veacul întâiu al erei noastre și deși pe oarecare monede, ce se găseau în circulație prin țară, se aflau inscripții romane, totuși limba biruitorilor nu era nicidecum vorbită de popor[2]).

Mai mult verosimilă se poate crede părerea acelora, cari afirmă, că Mântuitorul omenirei a vorbit în limba greacă. Această părere a avut-o apărătorii săi foarte înflăcărați și-i are și până astăzi[3]).

Primul, care a început să afirme că Mântuitorul omenirii a vorbit limba greacă, a fost Isaac Fosie. Nu se poate, zice el, ca numai singură Iudeea să fi evitat soarta generală a provinciilor cucerite de Alexandru cel Mare și succesorii săi, ca numai ea singură să fi fost în stare să-și păstreze limba sa proprie și să nu-și fi însușit în locul limbii sale limba cuceritorilor greci. De aicea el a tras concluzia directă, că precum în toate celelalte țări cei cuceriți de cuceritorul macedonean, așa și în Palestina din timpul invaziei macedonene asupra Asiei limbă populară a devenit, ca peste tot locul, limba greacă[4]). Dar premisele lui Fosie au fost false; dacă-i adevărat aceea, că limba greacă s'a între-

1) De exemplu les rails, les vagons, les tramways, sunt tot una, ca şi în ruseşte: relse, vagoane, tramvae, etc.

2) Dovada, trasă din numele de monede sau din inscripțiile latine de pe ele, nu dovedesc absolut nimica. Banii străini, franțuzeşti şi englezeşti se prețuesc acum mult în tot Levantul şi se primesc pretutindenea, deşi ceice-i primesc nu vorbesc nici franțuzeşte, nici englezeşte.

3) S'a ridicat chiar întrebarea despre aceea, n'a citit oare Mântuitorul pe scriitorii greci şi latini? Un neamț, I. F. Meier, a edat în anul 1701 în Hamburg o scriere sub titlul „Utrum Christus legerit Platonem vel Terentium" (citit-a oare Hristos pe Platon şi Terentie?). Această părere e stranie. In convorbirile lui Iisus Hristos nu întâlnim nici cea mai mică aluziune la filosofia, istoria şi literatura Greciei şi Romei. Unii şi-au închipuit, că în Marcu XVI, 18: „şi de vor bea ceva de moarte, nu-i va vătăma", se cuprinde o aluziune la moartea lui Socrat, şi că sentința Mântuitorului, citată de ap. Pavel in Fapt. XX, 35: „E mai fericit a da, decât a lua", aminteşte pravila epicureană: „ἥδιον τὸ εὖ πάσχειν". (Comp. Athen. Depnos, VIII, 5; Aristot. Ethic. Nic. IV, 1). In toate acestea nu are temeiul trebuitor.

4) „Nu ştiu, zice el, pe ce temeiu mulți învățați în vremea noastră presupun, că Hristos şi apostolii Lui au vorbit totdeauna în evreeşte şi nu în greceşte. Unde de pe timpul lui Alexandru cel Mare s'a instaurat stăpânirea grecilor, acolo neapărat a stăpânit şi limba greacă, şi ar fi absurd a se face excepție numai cu Iudeea. In Iudeea nu se auzea nici o limbă alta, afară de cea grecească, prin oraşele mari şi mici". Isaac Vassius: De Sybyl, oracul. Lugduni Batavorum, anul 1680, pag. 156—158. Ad iteratas P. Simonii objectiones reponsio, în al său Variarum observationum liber. London. 1685, pag. 375.

buinţat la curtea comandanţilor lui Alexandru cel Mare, cari au devenit regii Egiptului şi Siriei, apoi odată cu asta rămâne neîndoelnic, că propriu populaţiunea acestor ţări a continuat să vorbească în limbile lor indigene: coptica în Egipt şi arameica în Siria.

Cu toate acestea teoria lui Isaac Fosie a avut adepţii săi şi a susţinut-o Dominic Diodati, în scrierea sa apărută în Neapole în anul 1767 [1]). Iisus Hristos şi apostolii Săi, după părerea savantului Neapolitan, au vorbit în limba greacă, cunoscută sub denumirea limba elinistă. Dar în combaterea acestei teorii a apărut erudita monografie a lui Bernard-Rossi, care şi până astăzi îşi păstrează valoarea sa, sub titlul: „Despre limba lui Hristos şi a evreilor din Palestina din timpul Macabeilor, edată în Paris în anul 1772 [2]). Limba elinistă, zice el, era puţin cunoscută în Palestina. Iisus Hristos, ca şi toţi compatrioţii Săi, a vorbit într'un dialect mixt semit, pe care el îl numeşte Sirohaldean.

Din cauza acestei monografii, în Germania, unde părerile exprimate într'însa au fost admise de învăţatul Pfanncuhe [3]), se ivi părerea, care ocupa mijlocia între cele două anterioare. Profesorul de Iena G. Paulus recunoştea, că limbă populară a iudeilor în Palestina la începutul erei noastre era în adevăr limba arameică; dar, adăogea el, trebue deasemenea a admite, că în acel timp, în această ţară, şi în special în Galileea şi Ierusalim, era destul de răspândită şi limba greacă, din care pricină Mântuitorul şi ucenicii Lui se puteau folosi de dânsa în cuvântările lor publice de fiecare dată, când găseau aceasta potrivit şi la timp [4]).

Părerea lui Paulus a fost combătută de renumitul învăţat francez Silvestru de Sacy, care apăra părerea deja de mai înainte dată de Bernard de Rossi contra lui Diodat [5]). Fără a nega absolut, că Iisus Hristos şi apostolii Lui au putut câteodată să vorbească şi greceşte, el foarte temeinic arată, că în realitate noi nu avem nici cel mai mic temeiu în favoarea acestei presupuneri, şi însuşi după aceea stabileşte acel fapt, că limba în circulaţie în acest timp în Palestina era limba arameică.

In timpul defaţă aproape toţi învăţaţii cercetători şi critici

1) Dominici Diodati, de Christo graece loquente exercitatio, Neapolis, 1767.

2) Bernard de Rossi, Della lingua propria de Christo Graece e degli Ebrei nazionali della Palestina de tempi Macabei, Perme 1772.

3) Dissertaţia lui Bernard Rossi a fost tradusă in limba germană de Pfanncuhe în tomul VIII Algem. Bibliothek der bibl. Literatur, p. 365—480, este deasemenea şi traducerea engleză a ei în Biblical Cabinet, a lui Clarc, 1832; tom. II, pag. 1—90.

4) E. G. Paulus, Verisimilo de judeis Palestinensibus, Jesu atque etiam Apostolis non aramaea dialecto sola, sed graeca quoque aramaizante locutis. Jena, 1803.

5) S. de Sacy, literature orientale, în Milav, Magazin encyclopedique, tom. I, 1805.

admit părerea lui De-Rossi şi De-Sosi[1]). Intre altele, partizanii limbii grece încă nu au fost cu totul desarmaţi. Un învăţat englez Roberts, acum nu demult, anume în anul 1864, a edat o scriere, în care iarăşi apăru cu dovezi în folosul părerei lui Paulus[2]). Toate combaterile, provocate de această scriere contra sa, n'au zdruncinat părerile autorului, şi el iarăşi păşi cu o nouă scriere, în care dovedeşte aceeaşi părere[3]). Unele din dovezile aduse de dânsul se pot părea originale, dar ele nu sunt nicidecum solide, cum ne vom şi sili noi să dovedim aceasta.

2) Nu limba greacă a fost limba Mântuitorului.

Partizanii acelei păreri, că Mântuitorul a vorbit greceşte, se silesc mai înainte de toate să arate, că limba greacă era cunoscută în Palestina în vremea aceea. Drept una din dovezile în favoarea acestei păreri este aceea, că această limbă era fără îndoială curentă în câteva oraşe ale Palestinei, ca în Sepfaris, Cezareea, Tiberiada, etc. Pe monedele lui Irod erau inscripţii greceşti[4]). Adevărat, iudeii nu dădeau o mare importanţă limbilor străine[5]), iar studiul limbii greceşti era chiar direct interzisă în timpul războiului contra romanilor; dar acea nu mai puţin istorică directivă în această privinţă era aşa de puternică, încât a distrus orce apărare[6]). Gamaliil permise ucenicilor săi să studieze literatura greacă, şi unii rabini chiar încurajau studiul limbii grece, zicând, că talisul lui Sim şi paliumul lui Iafet trebuesc unite unul cu altul[7]). Un poet al antologiei greceşti, Meleagru, spune în epitafia sa, că limba lui greacă va fi înţeles sirianul şi filisteanul, iar despre oraşul său Gadara, care se află nu departe de Nazaret, el spune, că acesta era un fel de Atena siriană. Din timpul lui Alexandru cel Mare iudeii se aflau în atingere necontenită cu

1) Vezi ed Bohl, Forschungen nach einer Volkbibel zur Zeit Jesu. Viena, 1873, p. 3; Renan, Histoire de langues semitiques, ed. 3, Paris, 1863, p. 224. Fr. Delitzsch, în Saat auf Heffuung, an XI, p. 195. Tot a lui: The Hebren New Testament of the British and Foreigu Bibl Societq, a contribution to Hebreu Philology, Leipzig, 1883, p. 30—31.

2) A. Roberts, Disenssions on the Gospels in two Paris. Partea întâia: Despre limba, în care a vorbit Hristos şi apostolii Săi, edit. II, 1884.

3) Roberts, Greek the language of Christ, 1889.

4) De Saulcy, Histoire d'Herode, p. 385.

5) Joseph, Ant. Jud. XX, XXI, 2.

6) Sota, IX, 14.

7) Midrasch Rabba, Gen. XXXIV. Rabinii totuşi erau puţin înclinaţi să studieze limba greacă. Ravi Iozua Levi spunea, că a studia înţelepciunea greacă se poate spune numai în asemenea timp, care nu aparţine nici zilei nici nopţii, adecă nici într'un timp. Rabu Iohanan îngădui să o înveţe fetele tinere, etc. Vezi Vixtarf, Lexicon talmudicum, edit. Fishe, pag. 480.

elinii. Limba greacă era mijlocul obişnuit de convorbire cu supuşii Ptolomeilor şi Seleucizilor şi deasemenea cu străinii în genere. Iisus Hristos din această cauză a trebuit să cunoască această limbă în convorbirea cu sutaşul, fiica căruia El a vindecat-o, cu grecii, cari doreau să vorbească cu Dânsul în timpul ultimei săptămâni a vieţii Sale pământeşti şi deasemenea şi cu Pilat, care a făcut judecata asupra Lui [1]). Anume cam acestea sunt dovezile, aduse de Paulus şi de partizanii lui în favoarea părerii apărate de dânşii.

Nimenea nu va nega acele fapte, pe cari le indică aceşti învăţaţi, că în Palestina erau oraşe, ca Cezareea, Sepfarisul, Tiberiada, Gadara, etc., unde elementul greco-macedonean era considerabil şi unde, din această cauză, se întrebuinţa această limbă greacă, - întocmai aşa, cum şi astăzi se află în întrebuinţare limba franceză în astfel de oraşe, cum este Cairul, Ierusalimul, Constantinopole - aceasta noi nu o tăgăduim nicidecum. Străinii au adus cu sine şi au păstrat limba lor în acele locuri, unde ei s'au aşezat în număr mare. Că erau deasemenea şi iudei, cari înţelegeau limba greacă, aceasta deasemenea nu se pune la îndoială. Aceia din ei, cari trăiau în Egipt sau în alte ţări, unde era în mare întrebuinţare această limbă, natural se foloseau de dânsa deasemenea şi ei. Deoarece un anumit număr de iudei elinişti locuiau permanent în Iudeea şi în Galileea, apoi, negreşit, acolo totdeauna erau nu puţine persoane de acelea, cari vorbeau greceşte. Unii chiar şi din aceia, cari se născuse în Palestina au putut să înveţe această limbă, dar nimica nu dovedeşte, că Iisus Hristos şi apostolii Lui făceau anume parte din numărul lor. Din aceea, că pe monedele lui Irod se întâlnesc inscripţii greceşti, nu înseamnă nicidecum, că ştiinţa acestei limbi era generală în regatul lui. Moneda în Anglia încă şi astăzi poartă pe dânsa inscripţie latină, deşi populaţia Marei Britanii nu vorbeşte latineşte. Noi nu avem nici un fel de mărturie adevărată că Mântuitorul a vorbit cu sutaşul greceşte. Această căpetenie militară a putut până întru atâta ca să înveţe limba arameică, încât să se explice în ea cu populaţiunea ţării, sau a putut să vorbească prin un talmaciu, precum şi acei greci, cari doreau să vorbească cu Hristos. Dragomanii sau traducătorii (talmacii), au fost totdeauna cunoscuţi în orient [2]). In genere nici unul din faptele indicate nu-i suficient pentru susţinerea părerei lui Paulus şi Roberts.

1) Mat. VIII, 6—9; XXVII, 11; Ioan, XII, 21.

2) Vezi in La Bible et les decuverts modernes; edit. 5-a, 1889, povestirea lui Asurbanipal, regele Ninivei, unde este vorba de tâlcuitorii limbelor. Insuşi cuvântul „dragoman" este de origină orientală.

Dar ei aduc și alte temeiuri întru susținerea părerii lor. Deoarce Mântuitorul, zic ei, s'a adresat către mulțimile poporului, iară ele constăteau din ascultători de diferite națiuni, atunci el trebue să se fi folosit de o limbă, care putea să fie înțeleasă pentru toți, și astfel de limbă nu putea să fie alta, decât cea grecească.

Dar anume această temă din urmă și trebue dovedită. Majoritatea iudeilor, din contra, fără îndoială, nu cunoșteau limba greacă. Ceeace se spune în cartea Faptelor sf. Apostoli despre darul limbilor și despre acea mirare, pe care au exprimat-o împreună cu locuitorii Ierusalimului, iudeii ce se adunase acolo din toate țările, la vederea cum apostolii erau înțeleși de toți ascultătorii lor (Fapt. II, 4-12), veniți din diferite țări ale lumii, cu adevărat ne arată, că nu exista o astfel de limbă în genere cunoscută, cu ajutorul căreia s'ar fi putut explica cu toții în Ierusalim.

Partizanii teoriei examinate atât sunt atrași de apărarea ei, încât, de exemplu, Roberts preface în dovada părerei sale chiar și astfel de argumente, cari distrug însuși teoria. Dacă Mântuitorul nostru, zice el, s'a folosit de limba arameică, când s'a adresat cu cuvântare către popor, atunci pentru ce în Evanghelie se atrage atențiunea la aceea, că la învierea fiicei lui Iair El a rostit numai câteva cuvinte în această limbă? De aicea este evident, că în conversația obișnuită El nu se folosea de această limbă. Ca răspuns la această dovadă trebue să spunem, că cuvintele arameene păstrate în Evanghelie, dinpotrivă, dovedesc aceea, că limba Mântuitorului nu era limba greacă. Evanghelistul a citat aceste cuvinte nu cu acel scop, ca să arate, că Hristos cu această ocazie s'a folosit de limba pe care nu o întrebuința în cuvântările obișnuite, și nimic nu va da dreptul la asemenea concluzie, ci numai pentrucă mărirea minunei înseși minunei, produse de două cuvinte simple, eșite din gura Mântuitorului: *Talita cumi!* Până întru atâta uimi pe spectatori, încât aceste cuvinte s'au imprimat adânc în memoria lor. Iată anume pentru ce evanghelistul Marcu, care a auzit aceste cuvinte din gura lui Petru, martorul ocular a înseși evenimentului, le-a și păstrat în Evanghelia sa.

Altă dovadă în folosul limbii grecești, partizanii o scot dintr'o cuvântare a ap. Petru. In cuvântarea adresată apostolilor, adunați după înălțare în foișorul din Ierusalim, ap. Petru le aminti de sfârșitul tragic al lui Iuda și de acea întrebuințare, care s'a făcut cu banii primiți de dânsul pentru rușinoasa sa faptă de trădare, și după aceea a adaos: „Și aceasta s'a făcut cunoscut tuturor locuitorilor Ierusalimului, așa că țarina aceea în limba patriei lor s'a numit Acheldama, adecă țarina sângelui" (Fapt. I, 19),

Ap. Petru, după părerea partizanilor teoriei examinate, s'a găsit constrâns să lămurească ascultătorilor săi înțelesul cuvântului evreesc Acheldama, pentru că el, evident, vorbea grecește.

Dar la asta mai întâi de toate trebue de spus, că aicea se atribue ap. Petru o tâlcuire, care în adevăr aparține autorului cărții Faptelor Apostolilor, ev. Luca. Acest loc în realitate mărturisește contra teoriei lui Paulus și Roberts. El în chipul cel mai evident mărturisește, că limba, care se vorbea în Ierusalim, nu era cea grecească. Doar în ea s'a spus direct: „țarina aceia în limba patriei lor a fost numită Acheldama". Explicarea acestui cuvânt era necesar deja pentru cititorii greci ai cărții Faptelor Apostolilor, de oarece senzul anume al cuvântului Acheldama „țarina sângelui" servea ca dovadă a acelui adevăr, ce-l spusese ap. Petru. Dar dacă ev. Luca avea nevoe de lămurire pentru cititorii săi a înțelesului cuvântului Acheldama, apoi o asemenea nevoe nu era deloc simțită pentru ap. Petru, când el se adresa cu cuvântarea către apostoli și credincioși. Ei deasemenea, ca și el, știau bine limba arameică și înțelegea în totul senzul cuvântului Acheldama. Ap. Petru, adresându-se cu cuvântarea în aramește către compatrioții săi, n'a avut nevoe să traducă pentru ei în grecește cuvintele arameene. Chiar dacă unii contrar orcărei verosimilități vor insista asupra presupunerei, că ap. Petru s'a adresat către galilienii adunați în foișor pe grecește, totuși rămâne neîndoelnic, că tema indicată a cuvântului arameian în gura ap. Petru ar fi atât de fără folos, cum de exemplu ar fi fără folos în gura vreunui britanic, care vorbește franțuzește ascultătorilor, constătători esclusiv din concetățeni de ai săi, explicarea vreunui nume propriu britanic. Traducerea numirei țarinei, cumpărată cu cei treizeci de arginți ai lui Iuda, este, prin urmare, în locul dat, ca și în locurile analoage a celor patru Evanghelii, opera scriitorului sacru, iar nu al oratorului iudeu.

Autorul cărții Faptelor istorisește încă, că ap. Pavel, adresându-se cu cuvântare către locuitorii Ierusalimului, vorbi cu dânșii în evreește în mijlocul unei adânci liniști (Fapt. XXI, 40). Intru aceasta, după părerea lui Roberts, iară se cuprinde dovada acelui fapt, că ap. Pavel de obiceiu vorbea pe grecește.

Negreșit, nimenea nu va discuta, că ap. Pavel știa grecește. Dar el nu era iudeu palestinian, ci se trăgea din orașul Tars din Cilicia, - o provincie, unde limba greacă era în întrebuințare generală a populației. Deci, nu se poate încă conchide, că Hristos și apostolii se foloseau deasemenea de limba greacă, deoarece ei se născuse și trăise necontenit în Palestina, până la împrăștierea

lor în toată lumea. Dealtmintrelea, și episodul examinat arată limpede, contrar partizanilor limbei eliniste, că în Ierusalim nu era obiceiul a se vorbi grecește, deoarece cu această ocaziune, când ap. Pavel a cerut lui Lisie, căpetenia cea peste o mie, permisiunea să se explice cu dânsul în deosebi, atunci Lisie îl întrebă mirat: „Tu știi grecește?“ (Fapt. XXI, 37). Cunoașterea limbei grecești de către iudei, era lucru excepțional.

In favoarea limbii grecești, în fine, vorbește încă și acel fapt, că o mare parte de citate din Vechiut Testament, citate în Noul Testament, e de acord cu traducerea greacă a celor șaptezeci de tâlcuitori, iar nu cu textul autentic evreesc. Dar a explica acest fapt nu e greu: scriitori sacri ai cărților Noului Testament au scris în grecește și pentru greci, cari aveau sub mână traducerea greacă a celor șaptezeci, iar nu originalul ebreu; de aceea ei și citatele din Vechiul Testament le-au luat după traducere, cunoscută deja cititorilor lor.

Astfel nici una din dovezile, aduse în susținerea părerei, că Iisus Hristos și apostolii Lui au vorbit în Palestina în limba elinistă, nu rezistă criticei și nu are putere doveditoare. Aceasta e așa de evident, încât chiar și un apărător așa de înflăcărat a teoriei examinate, ca Roberts, se văzu singur constrâns să recunoască, că în Noul Testament propriu nu există nici un fel de dovezi directe în folosul temei apărate de dânsul. Din contra, părerea opusă are în favoarea sa câteva fapte clare și neîndoelnice.

Nu se poate înainte de toate a nega, că limba populară în vremea Asmoneilor a fost anume limba nouă evreiască sau arameică. In cartea a doua a Macabeilor ce se numește absolut „limba patriei“, adecă limba poporului și indigenă (2 Macab. VIII, 8, 21, 27; XIII, 37; XV, 29). Tot ea era limba poporului din Palestina încă și în timpul vieții pământești a Mântuitorului, și, prin urmare, limba în care a vorbit Hristos și apostolii Lui, ca dovadă a acestui lucru și trecem noi acum.

3) Limba adevărată a Mântuitorului și a apostolilor Lui.

Datele, cari se întâlnesc în cărțile Noului Testament, și deasemenea în monumentele literaturei iudaice din veacul întâiu al erei noastre, mărturisesc limpede, că locuitorii Palestinii în acest timp vorbeau limba arameiană sau dialectul arameic. Iudeii, cari se născuse în țări străine și cari locuiau în Ierusalim numai vremelnic sau cari trăiau chiar acolo mai mult permanent, vorbeau

în limba greacă; această limbă o puteau înţelege şi puţini din indigeni, cu deosebire ceice o învăţase prin mijlocirea unor deosebiţi dascali, dar acestea erau excepţii; limba obicinuită şi în circulaţie a lor era arameiana. Evangheliile ne prezintă numeroase dovezi a acestui lucru, – ba prin numele proprii, cuprinse într'însele, ba prin faptele deosebite cuprinse într'însele, ba, în fine, în înseşi compoziţia sau redactarea lor.

Din numele proprii vom cerceta la început nume de persoane. Această dovadă nu este încă din cele mai puternice, deoarece numele de persoane deosebite nu se iau totdeauna din limba întrebuinţată; la orce popor se întâlnesc nume, împrumutate de dânsul dela popoarele vecine, sau dela popoarele vechi, cari le-au transmis ca moştenire istorică: la franceji sunt nume engleze, germane, evreeşti, etc. (La ruşi sunt nume greceşti, latineşti, evreeşti şi altele). In veacul întâiu al erei noastre numele de persoane în Palestina erau de origină şi însuşire mixtă, cum se întâmplă asta totdeauna în ţările, unde trăesc amestecate diferite popoare şi diferite neamuri, deşi, negreşit, cele mai multe erau nume evreeşti, cari se bucurau de respectul istoric al vechimei, ca numele de Iisus, Maria, Iosif, Ioan, Simeon (Simon), Iacov, Ana şi altele, care-şi trăgeau origina din limba evreească veche. Deasemenea nu arareori erau nume, cari proveneau din limba greacă, ce era limba vorbită a celei mai mari părţi a ţărilor risipirii iudaice, ca numele Filip, Nicodim, Stefan, Nicanor. Se întâlneau deasemenea nume, împrumutate dela poporul biruitorilor, şi anume astfel de nume, ca Marcu, Luca şi altele. Cu toate acestea cele mai numeroase nume proveneau din limba arameiană. Să ne întoarcem la început atenţiunea la o serie întreagă de nume, cari încep cu prepoziţiunea Bar sau Var: Varava, Vartolomeiu, Variisus, Variona, Varnava, Varsava, Vartimeiu, etc. Toate aceste nume incontestabil sunt arameene, deoarece *Var,* care însamnă în arameeşte „fiu", este cuvântul caracteristic al limbilor arameene, după cum *„ben"* – „fiu" este cuvântul caracteristic în limba veche, evreească [1]). Multe alte nume de bărbaţi şi femei

1) Barabbac = פר אפא Mat. XXVII, 16. Marc. XV, 7, 11, 15. Luc. XXIII, 18. Ioan, XVIII, 40 Ἀββᾶ, abba însamnă tată.

Βαρθολομαῖος = פרהלם, Mat. X, 3. Marc. III, 18. Luc. VI, 14. Fapt. I, 13. Fiul lui Tolmae.

Βαριησοῦς = פר ישר, Fapt. XIII, 6. „fiul lui Iisus".

Βαριωνᾶ = לר יונח, Mat. XVI, 17 — fiul lui Iona (Porumbel).

Βαρνάβας = פר נפא, Fapt. IV, 36, etc. — „fiul vestirei", (după tâlcuirea sfântului Luca.

Βαρσαββᾶς = פר הבא, Fapt. I, 23; XV, 22. — „Fiul Savei".

Βαρτιμαῖος = שׂר סופא, Marc. X, 46. — „Fiul lui Timeiu".

sunt deasemenea evident arameene: Toma (Gemene)[1]), Caiafa (piatră sau împilare)[2]), Sapfira (frumoasă)[3]), Marta (doamnă sau gospodină)[4]), Tavita (căprioară)[5]), Chifa (piatră), Voanerghes (Fiii tunetului)[6]). Aceste două porecle din urmă, date prima verhovnicului apostolilor și a doua celor doi fii ai lui Zevedeiu, lui Iacov și Ioan, atrag asupra lor o deosebită atențiune.

Se știe în ce împrejurări și în ce scop Hristos a dat lui Simon supranumele de Chifa sau Peatră[7]). Din istorisirea sfântă se vede, că dumnezeescul Invățător a dat ucenicului Său numele lui simbolic nu în grecește πετρος, ci în limba arameiană — Chifa. El i-a zis nu „tu te vei numi Petru", ci „tu te vei numi Chifa", ceeace însamnă, cum explică evanghelistul, piatră (Petru)[8]). Hristos, prin urmare, nu vorbea grecește, ci în limba arameiană. Aceiași concluzie se trage din porecla dată celor doi fii ai lui Zevedeu. Poreclele acestea au un înțeles semnificativ și ele sunt împrumutate din vorbirea limbii în circulație. Iar senzul cuvântului voanerghes, adecă fiul tunetului, atribuite lui Iacov și Ioan[9]), este arameian, iar nu grecesc. Titlul, dat lui Iisus, anume titlul de Mesia (tradus în grecește cu cuvântul Hristos), este deasemenea titlu curat semitic[10]).

Numirea locurilor, ca și numele de persoane, dovedesc, că în întrebuințare în vremea de care e vorba, în Palestina era limba arameică. Negreșit, vechile numiri au rămas toate aceleași, dar noile numiri, cari s'au dat deosebitelor părți ale Ierusalimului în timpurile din urmă, își trag origina dela dialectul evreesc, ca Golgota, Vitesda, Gavafta, Acheldama. In toate aceste numiri de la prima dată se aruncă în ochi terminațiunea în a caracteristică cuvintelor arameene. Golgota, adecă Craniu sau locul căpăținei[11]), ar fi în evreește Gulgolet. El nu este deasemenea nici grecesc,

---

1) Ioan, XI, 16. Mat. X, 3. Marcu, III, 18. Luca, VI, 15. Fapt. I, 13.

2) Mat. XXVI, 3, 57. Luca, III, 2, etc. Faptele Apostolilor, IV, 6.

3) Faptele, V, 1.

4) Luca, X, 38, 40, 41, etc.

5) Faptele, IX, 36, 40.

6) Ioan, I, 42. Mat. XVI, 18. Marcu, III, 16.

7) Ioan, I, 42.

8) Marcu, III, 17. Despre cuvântul Βοανοργες vezi E. Kautesch, Grammatik des Biblisch — Aramaischen, pag. 9—10. De obiceiu se explică în înțelesul בכר דבעׂ bene regecr — „Tunători".

9) Ioan. I, 42. Cuvântul Mesia deasemenea este evreesc, dar ca și în câteva nume aduse mai sus terminațiunea are forma arameică, care în stare expresivă se termină în o, și nu forma evreească.

10) Vezi nota ultimă pe pagina precedată.

11) Mat. XXVII, 33. Marcu, XV, 22. Ioan, XIX, 17. Se poate observa, că ev. Luca, care nu era de neam din Palestina, nu pomenește de astă numire în Evanghelia sa, precum nici de celelalte numiri arameene.

precum nu sunt nici toate celelalte numiri, aduse de noi, ci nou evreesc sau arameian, cum arată expresiv evangheliştii. „Vitezda“ [1]) care însamnă „casa milostivirii“ Gavafta, „înălţime“ [2]). Din toate numirile aduse, cea mai interesantă în această privinţă este numirea Acheldama, adecă „Ţarina Sângelui“, deoarece ea a fost dată ţarinei, cumpărată pe cei treizeci de arginţi ai lui Iuda şi prin urmare se arată exact chiar timpul originei ei, dovedind, că în timpul morţii Mântuitorului în Palestina limba vorbită era arameica. Ea constă din două cuvinte: *achel* – ţarină, şi dema – sânge [3]). Forma *demo* este curat arameiană.

Afară de numele proprii de persoane şi locuri în cărţile Noului Testament sunt deasemenea o anumită cantitate de cuvinte, cari se citează întâmplător şi ne prezintă o nouă dovadă, că în veacul întâiu al erei noastre limba vorbită în Palestina era limba arameiană. Aşa apostolii adesa se adresează către Iisus Hristos cu titlul, care în câteva locuri e păstrat de evanghelişti în forma sa originală, deşi în alte locuri a fost şi tradus de ei, anume cu titlul ravvi [4]), care este arameian şi corespunde titlului Invăţătorule [5]). „Ravvuni“ a exclamat deasemenea Maria Magda-

---

1) Ioan, V, 2.

2) Ioan, XIX, 13. Gavafta, este forma pentru exprimarea unei situaţii înalte dela *Gavva*.

3 הקל דמא — hachel dama. In greceşte de obiceiu scriu acest cuvânt 'Ακελδαμα sau 'Ακελδαμᾶχ cu aspiraţie fină, după etimologie arată, că urmează a scrie compact, 'Ακελδαμά. Negreşit χ, care se află în multe manuscripte şi în unele ediţii critice, trebue să se explice cu aspiraţia, care se auzea la sfârşitul cuvântului când era pronunţat de evrei. Vezi Kantzsch, Gramatik der bibl. Aram. Leipzik, 1874, pag. 8; Neubauer, Studia Biblica, pag. 56. Pentru a justifica aspiraţia fină în cuvântul 'Ακελδαμὰ, ar trebui să vedem în el urmele pronunţiei galiliene, de oare ce din Talmud ştim, că una din particularităţile pronunţiei galiliene era anume înăbuşirea unor litere guturale. „Cartea Talmudului pelestinian sau Ierusalimlean, cum îl numea de obiceiu, care consta din discuţiuni cu galilienii, şi în realitate este produs galilian, ne prezintă, spune Neubauer, după părerea noastră, anume acea limbă, în care au vorbit şi au scris ucenicii lui Iisus. Guturalele necontenit se înlocuesc. צ se scrie în locul lui ח, א în locul lui ח, care deaceea adesa nici nu se pronunţă deloc, cum vedem aceasta în cuvântul 'Σφφαθὰ. Foarte adesa deasemenea literile א şi ה se omit cu totul, aşa că, de exemplu noi întâlnim בר în locul אבר, P. Ba în loc de P. Abba (de unde numirea sau numele Pabba). Lazar în loc de Eleazar, cum vedem aceasta în numele Lazar din Evanghelii. Labialele în Talmudul ierusalimlean se pronunţă mai moale decât în Talmudul babilonean. In loc de ב şi ה acolo se întrebuinţază *ba*; în loc מ la rabinii galilieni adesa se întâlneşte b; în loc de ב întâlnim נ; de exemplu cunoscuta localitate כויב in talmudul ierusalimlean stă כויב. Ba chiar câteodată se confundă între ele ל şi ב, ca de exemplu se scrie Antaliu în loc de Antonin. Ba chiar câteodată două cuvinte se unesc la un loc“. Neubauer, Dialects of Palestina, in Studia Biblica, 1885, p. 61. Despre deosebirea în pronunţare în Siria şi Palestina vezi B. Rossi, Della lingua Propria de Christo, p. 19.

4) Mat. XXIII, 7, 8. XXVI, 25, 40. Marcu, IX, 5. XI, 21. Ioan, III, 2. VI, 25. Se poate de observat, că ev. Luca, care nu era de neam din Palestina, este unicul evanghelist, care n'a păstrat acest cuvânt în Evanghelia sa. Vezi mai sus.

5) Ioan, I, 38.

lina, când ea a aflat pe Mântuitorul său înviat[1]), dându-i calitatea de Invățător în cel mai înalt înțeles al acestui cuvânt[2]). In ziua intrărei solemne a lui Iisus Hristos în Ierusalim, poporul L-a salutat cu exclamațiuni, una din cele mai caracteristice particularități ale cărora a fost păstrată de evangheliști în cuvântul arameian „osanna“, adecă „mântuește“ [3]).

Scriitorii cărților Noului Testament au trebuit să se folosească de un anumit număr de cuvinte, cari alcătuiau particularitatea suigeneris a iudeilor și nu aveau nimic corespunzător în limba greacă, ca, de exemplu, numirea băuturii fermentate îmbătătoare *sichera* la ev. Luca[4]); numirea măsurii *saton*[5]), numirea sărbătorii *paștelui*, numirea sectelor iudaice, a sectei fariseilor și a sectei saduceilor. Acea formă, pe care evangheliștii au dat-o acestor cuvinte la redarea lor cu litere grecești, prezintă o dovadă limpede, că iudeii atuncea vorbeau dialectul arameian. Terminațiunea aios[6]) dată cuvintelor „Fariseu“ și „Saducheu“ în grecește ne arată în realitate terminațiunea arameiană *a*, care alcătuește particularitatea caracteristică a o mulțime de cuvinte siriene: *ferișa, țeduca*[7]), pe când în evreește ele se termină în *i*. Numirea de măsuri *saton*, păstrate în Vulgata deasemenea în forma de *satum* și întrebuințate pentru numirea măsurei, egală aproape cu treisprezece litere[8]), în parabola despre dospitură[9]), se întâlnește în textul grec sub forma ei sirohaldeiană *sata*, pe când forma sa evreească este *se'dh*.

Acelaș lucru trebue să-l spunem despre numirea sărbătorii *paștile*[10]). Această sărbătoare în evreește se numește *pesah*, care cuvânt în Vulgata adesea se redă în Vechiul Testament prin cuvântul *Phase*[11]); dar tot acest cuvânt *pesah* în dealectul haldeian ia forma de *pasha*[12]), din care cauză în Noul Testament anume

1) Ioan, XX, 16.

2) In textul grec acceptat orbul deasemenea, adresându-se cu rugăminte către Hristos, L-a numit Ravuni, Marc. X, 51.

3) ὡσαννά, Mat. XXI, 9. Marcu, XI, 9. Ioan, XII, 13. Ev. Luca este singurul dintre evangheliști, la care nu se întâlnește acest cuvânt hosa-na sau osa-na.

4) Σίκερα. Luca, I, 16. In evreește *hiocar*. Deoarece acest cuvânt este străin pentru ev. Luca, apoi el nu-l declină.

5) Σάτον, Mat. XIII, 33. Luca, XIII, 21.

6) Φαρισαῖος. Luca, XI, 38, etc. Σαδδουκαῖος. Mat. III, 7, etc. Toate terminațiunile în *aios* a cuvintelor grecești de origină evreească ne indică forma arameiană.

7) Țaduchei, farisei.

8) Adecă după calculul rusesc 2 garica.

9) Mat. XIII, 33. Luca, XIII, 21.

10) Mat. XXVI. 2. Marcu, XIV, 1. Luca, II, 11. Ioan, II, 13.

11) Eș. XII, 11, XXXVI, 25. Luca, XXIII, 5. Numer IX, 2.

12) Cei șaptezeci redau acest cuvânt in ortografia lui arameiană *Pasha*, esceptie făcând 2 Paral. XXX, 1, unde la ei stă φασέκ; Iosif Flavie îl dă în forma φάσκα, Ant. jud. V, 1, 4.

așa se și numește această sărbătoare a junghierii melului pashal. Redarea grecească a cuvântului *satanas*[1]), care însamnă căpetenia demonilor, deasemenea indică forma siriană *satana*, iar nu pe cea evreească *satan*.

Evangheliștii adesea pun în gura Mântuitorului cuvântul *amin* – „adevărat, neîndoelnic“[2]), și el ne arată, că Hristos a grăit într'o limbă semitică, și că intr'însa era una din expresiile sale plăcute. Anume de aceea scriitorii sacri au și păstrat această expresie în originalul ei, deoarece ei altmintrelea nu erau în stare să găsească în limba greacă un cuvânt, care ar reproduce nuanțele acestei expresiuni[3]).

In predica de pe munte, afară de expresia *amin*, care se întâlnește în toate cuvântările Mântuitorului, se cuprind și alte câteva cuvinte semitice, eșite din dumnezeeasca gură a lui Hristos, ca *raca*, *gheena*, *mamona*. Așa noi citim la început: „Cine va zice fratelui său: *raca*, e vinovat de dus la sinedriu, iar cine va zice: *more*, acela e vinovat de gheena focului[4]), adecă de dat iadului. Cuvântul *raca* este forma arameiană a evreescului *ric*, care însemnează „*sec*“. In Talmud cuvântul acesta se întrebuințază în senz de „*sec*, *prost*“[5]). *Mori* este traducerea semiticului *nabal*, care însemnează „prost“ și „necredincios“[6]). Cuvântul *gheena* în senzul său primordial este prescurtarea expresiei ghe-ben-ghinnom, adecă „Valea fiului Gonnomova“, situată spre sud-est de Ierusalim, vale, unde se ardeau trupurile torturaților și unde deasemenea și aduceau copiii jertfă lui Moloh[7]). Ce se atinge de cuvântul *Mamona*[8]), apoi el nu se află în limba evreească. In arameiana însă aceasta însemnează „bogăție, comoară“[9]).

---

1) Mat. IV, 10. In evreește *satan*. Aramean *satana*, în grecește σατανᾶς.

2) Mat. V, 18, etc. Marcu, III, 28. Luca, IV, 21, etc. La ev. Ioan, I, 52. III, 3, etc. în formă dublă „*amin, amin*“ (de 26 de ori).

3) Chiar și în Luca se reproduce acest cuvânt.

4) Mat. V, 22. — In traducerea rusască s'a reținut numai cuvântul *raca* cu traducere în notă prin expresia „om sec“, iar *morè* e tradus direct prin cuvântul „nebun“.

5) ריקא = râu. Vezi Wünsche, Neue Beiträge zur Erläuterung der Evanghelien in Talmud und Midrasch, Leipsig, 1878, p. 47-48. „Fuit convitium vulgare, non ex irocundia ant malitioso conviciandi afectu profectum, sed a quavis causa levi, etiam jocular“. I. Buxtorf, Lexicon chaldaicum, edit. Tischer, pag. 1116.

6) In Midrașe Μωρέ arameizat în senzul de „gogoman“, de unde unii au tras concluzia, că acest cuvânt grec a putut fi întrebuințat în senz ocărâtor în Palestina, pe vremea lui Iisus Hristos. Vezi The Athenoeum, 10 Decemvrie, 1881, p. 779; Neubauer, The dialexts of Palestina in Studio Biblica, p. 55.

7) Mat. V, 22, 29, etc. X, 28; XVIII, 9; XXIII, 15, 33. Marc. IX, 43, 47. Luca, XII, 5; Iac. III, 6.

8) Mat. VI, 24. Luc. XVI, 9, 11, 13.

9) Vezi Buxtorf, Lexicon haldaicum, p. 618-619. Wünsche, Neue Beiträge, p. 94; Pfeiffer, Ebraicorum et exoticorum Novi Testamenti loca, la opera omnia philologia, I, p. 474, anul 1704.

In altă cuvântare, citată de ev. Marcu, Hristos spune așa: „Voi ziceți: cine va spune tatălui sau mamei corvan, adecă dar lui Dumnezeu este aceea, cu care era să te folosești tu dela mine“ etc. [1]). Cuvântul *corvan* în adevăr are în limba haldeiană înțelesul de „dar“, după cum *corvanas,* care se întâlnește în Evanghelia lui Matei [2]), însamnă tezaurul sfânt, unde se aduceau prinoasele la templu.

Printre cuvintele, ce se întrebuințau de Mântuitorul, noi întâlnim deasemenea în Evanghelia dela Marcu cuvântul *avva,* care prezintă forma arameică a cuvântului evreesc *ab,* care însemnează „tată“ [3]).

Toate aceste cuvinte ne arată limpede, că Iisus Hristos a vorbit un dialect semit.

Dar evangheliștii au păstrat pentru noi nu numai cuvinte singuratece ale Mântuitorului, introduse de dânșii în traducerea greacă a cuvântărilor Lui din cauză că ei n'au găsit în limba greacă astfel de cuvinte, cari ar fi corespuns exact originalului; ei au păstrat pentru noi deasemenea și fraze întregi, adevărat, scurte, dar complecte, rostite într'o împrejurare oarecare solemnă, ceiace dela sine ne face să presupunem într'însele anume aceleași expresiuni, pe care le-a întrebuințat Mântuitorul. Așa ev. Marcu comunică, cum că Iisus Hristos, vindecând un surdo-mut, s'a atins de limba lui și a rostit *effafta,* adică „deschide-te“ [4]); după aceea, înviind pe fiica lui Iair, El o luă de mână și-i zise în limba arameiană: „*Talita cumi*“, adică „fetiță, scoală!“ [5]). Ev. Marcu ne-a transmis deasemenea în arameiană, precum și ev. Matei, cunoscutul loc din psalmi [6]), pronunțat de Mântuitorul pe cruce: Ili, Ili! lamma sabahtani? ceeace însemna: Dumnezeul meu, Dumnezeul meu! Pentruce M'ai părăsit [7])?

---

1) Marc. VII, 11. Iosif Flavie explică acest cuvânt tot așa, cum se explică în Evanghelie. (Ant. Jud. IV, 4); Comp. Contr. Apion. I, 22.

2) Mat. XXVII, 6. Iosif Flavie (Bel. Jud. II, IX, 4) spune deasemenea, că numirea aceasta însamnă tezaurul sfânt.

3) Marcu, XIV, 36.

4) Marcu, VII, 34. *Effafta* (Vulgata: Eph phethe) אתפתח, imperativul formei haldeene ethpaal.

5) Marcu, V, 41. In loc de Κοῦμι, în unele manuscripte stă simplu Κοῦμ. Κοῦμι este imperativul, persoana a doua, de genul femenin, numărul singurit; dar de oarece la sirieni era în obiceiu de a arunca pe i final la pronunție, apoi scriitorii câteodată leapădă pe i și în scris.

6) Ps. XXI, 2.

7) Marcu, XV, 34. Mat. XXVII, 46 (Ili, Ili, lama sabahtani?). Textul latinesc, ca și cel rusesc, reproduce diferit ortografia acestei expresiuni din cele două Evanghelii, dar manuscriptele grecești în genere nu diferă între dânsele. Vezi Kautzsch, Gramatik der bib. Aram. p. 11. Toate aceste cuvinte ar fi mai mult sau mai puțin altfel în siriana: în loc de sabahtani, de exemplu, ar fi *azavvani.*

Cuvintele citate și expresiile, împreună cu mărturiile ce le însoțesc dovedesc îndeajuns, că limba în care a vorbit Mântuitorul și ucenicii Lui, a fost dialectul arameian. După aceea toate celelalte monumente din acest timp, în acord cu Evangheliile, arată deopotrivă, că în Palestina în veacul întâiu al erei noastre se întrebuința anume limba arameiană.

Ap. Pavel în prima sa epistolă către Corinteni a intercalat forma străină: „*Maran=ata,* Domnul vine“ [1]). Fraza aceasta este arameică. Iosif Flavie, care a fost contimporanul apostolilor, numește limbă a țării în timpul său limba arameiană [2]). El comunică, cum că în vremea războiului contra romanilor el vorbea cu soldații săi în evreește, adecă în limba arameiană. In timpul asediului Ierusalimului el servea de talmaciu între iudei și romani. Din mărturiile lui noi știm deasemenea, că iudeii, cari vorbeau în limba arameică răsăriteană, puteau înțelege pe sirieni, cari vorbeau în arameiana apusană, — până acolo de neînsemnate erau deosebirile între un dialect și altul. Deși acest învățat iudeu era unul dintre cei mai culți oameni ai timpului său, cu toate acestea îl costă nu puțină muncă ca să învețe limba greacă, pe care el, după propria sa conștiință, tot n'a învățat să o pronunțe bine [3]), și istoria sa „războiul contra romanilor“, el l-a scris la început în limba evreească [4]). In lucrările sale el dă câteva cuvinte semitice și le-a reprodus anume în forma arameică. Așa, de exemplu, după observațiunea sa, evreii pronunță cuvântul „roș“ ca *adoma* [5]), preot ca *hanea* [6]), cincizecimea ca *asarta* [7]) schiop ca *hagira* [8]), etc.

---

1) 1 Cor. XVI, 22: „*anatema,* maran — ata“, după traducerea rusă: „Să fie lepădat până la venirea Domnului“.

2) Joseph, Bel. Jud. Proem. I: V, VI, 3.

3) Jos. Ant. Jud. XX, XI, 2. Iată un însemnat loc din el: „Cu siguranță grăesc, că eu am terminat opera mea așa de complect, ca nimenea altul nici dintre iudei, nici dintre străini cu toată plăcerea mea n'aș fi putut cele comunicate în această lucrare să redau grecilor cu așa îngrijire, cu care am făcut aceasta în aceste cărți. Proprii mei compatrioți recunosc în totul, că eu i-am întrecut pe toți în erudiția ce aparține iudeilor; eu am pus deasemenea multă stăruință la studiul limbei grecești, multă stăruință am pus deasemenea la studiul literaturii grecești și pricep începuturile limbii grecești, deși până întru atâta m'am deprins să vorbesc în propria mea limbă, încât nu pot să pronunț cuvintele grecești cu destulă exactitate; ba și în genere poporul nostru nu prea aprobă pe aceia, cari învață limbile multor popoară și astfel împodobesc graiul lor cu netezala perioadelor lor; pentrucă ei privesc la asemenea cultură, ca la una derând, proprie nu numai oamenilor liberi, ci și robilor. Ințelepții însă recunosc numai pe aceia, cari cunosc deplin numai legile noastre și sunt în stare să tâlcuiască însemnarea și senzul lor“.

4) Josiph, Bel. Jud. Proem. I.

5) *Adomà* (comp. *adoma*). Ant. Jud. II, I, 1.

6) χαναίας (comp. *Cohen*) Ant. Jud. II, VII, 1.

7) Ἀσαρθὰ, Ant. Jud. XII, X, 6.

8) χάγειρας, Bel. Jud. V, XI, 5. Porecla lui Adiamen, fiul unui nabateian. Vezi Siegfried, in Zeitschrift für die alttest. Wissenschaft tom. I, p. 32, anul 1883.

Toate aceste fapte, cari stabilesc cu atâta putere de dovedire teza, că limba arameiană era limba de convorbire și obștească în Palestina, se confirmă deasemenea prin scrierile talmudice. Nu numai targumurile, chemarea talmudului și midrașile [1]), adecă cele mai vechi tâlcuiri ale iudeilor, alcătuite în sirohaldeeana, dar într'însele se întâlnesc deasemenea proverbe și zicători populare, cari, deosebindu-se cu totul prin pronunția și prin oarecare particularități ale lor de limba rabinilor și învățaților, totuși aparțin aceleiași limbi. Aceste zicători populare de obiceiu sunt premerse de cuvintele: „cum zice poporul", sau de altele asemenea. Când vestitul rabin Hilel dă explicațiuni în limba populară, atunci la dânsul unei asemenea explicațiuni de obiceiu îi premerg cuvintele: „Hilel explică în limba poporului celui simplu" [2]).

In mișna se zice, că în templu din Ierusalim erau vaze cu inscripții arameice [3]). După o tradiție, arhiereul Iohanan a auzit eșind din sfeșnic un glas ceresc, care-i grăia în arameește: „Tinerii, cari au început războiul contra lui Antioh, au biruit" [4]). Cele mai vechi rugăciuni, cari se află în întrebuințare printre iudei, bine înțeles, afară de cele biblice, sunt alcătuite deasemenea în limba arameiană [5]). Scrisorile, cu care vechiul Gamaliil s'a adresat către locuitorii Galileei de sus și de jos relativ de determinarea lunei nouă, deasemenea sunt alcătuite în această limbă [6]).

Astfel toate monumentele literare dela începutul erei noastre dovedesc, că limba Palestinei în timpul vieții pământești a lui Iisus Hristos și a apostolilor Săi era un dialect semitic.

Această împrejurare este foarte importantă în chestia cercetării critice a cărților Noului Testament. De aicea decurg consecințe, pe cari noi și suntem datori să le examinăm acum. Deoarece autorii celor patru Evanghelii și ai epistolelor au vorbit în copilărie în dialectul indigen oriental, apoi noi la început vom și arăta, pentruce și cum acest dialect a trebuit să lese pecetea sa chiar pe scrierile lor grecești, și pelângă asta până întru atâta, încât urmele dialectului semitic se văd limpede în operele lor.

1) Despre targume, ghemara și midrașime vezi: „Manuel biblique, ediția a șasa, tom. I, §§ 94, 198 și 201.

2) Talmudul Babel, Baba Meția, f. a 104-a. Vezi Dukes, Die Sprache der Mischnah, pag. 11; Neubauer, The dialects of Palestine, in Studio Biblica, 1885, p. 53.

3) Secalim, VI, 6.

4) Talmud Ier. sota IX, 13, fol. 24 b.

5) Vezi Neubauer, in Studio Biblica p. 49.

6) Tasifia Sanhedrin, II.

4) Particularitățile cele mai caracteristice ale acestei limbi în comparație cu cele de mai târziu grecești.

Din toate cele spuse mai sus rezultă lămurit, că apostolii și evangheliștii [1]), au vorbit în tinereța lor un dialect semit și au primit prinurmare numai o cultură semitică. Acum e interesant să lămurim acea înrâurire, care a trebuit să aibă asupra lor această cultură și, pentru a face aceasta mai cu succes, e nevoe să studiem acele particularități, prin care se destinge limba evreească și cea arameeană de cea grecească.

Influența, exercitată de o anumită limbă asupra acelora, cari o vorbesc și cu deosebire asupra culturii copilului și asupra desvoltării minții lui, este foarte mare. Noi aproape nu observăm aceasta, deoarece acest lucru așa de roditor se săvârșește într'un chip aproape inconștient, dar cu toate acestea e adevărat, că omul, născându-se în țara, limba căreia e perfectată prin munca a numeroase generațiuni de scriitori și învățați, se naște deja într'o adevărată bogăție intelectuală, - asemenea copilului, care se folosește de toate bunurile bogăției din cauză că s'a născut din părinți bogați. Fiecare limbă este comoara, în care veacurile trecute cu galantonie mai mare sau mai mică au turnat tot ceeace a fost adunat de ele mai prețios, roade ale experienței, ale observațiilor și ale descoperirilor tuturor generațiunilor ce au trăit mai înainte. Dicționarul unei anumite limbi este, prin urmare, adevărata enciclopedie, care cuprinde în sine toată bogăția științei poporului, care a grăit-o. Fiecare din obiectele, care-i sunt cunoscute, își are numirea sa, și această numire își are locul său în dicționarul ei. Celce ar cunoaște temeinic acest dicționar, ar poseda împreună cu asta și toată acea știință, pe care o are marea familie căreia aparține el.

Nimenea nu ajunge o asemenea știință întreagă și desăvârșită, dar cu toate acestea, precum pentru cei mai talentați oameni, cât și pentru cei mai fără de talent, limba se prezintă ca o unealtă minunată, care, mai ales când gramatica e bogată în forme și prezintă putința de a exprima toate nuanțele cugetării, le dă o sumedenie de concepții, cari la dânșii niciodată n'ar ajunge la limpezime și exactitate dacă n'ar fi cuvintele, cari servesc pentru

---

1) Noi nu spunem aicea de ev. Luca și de Pavel, cari s'au născut în afară de Palestina. Noi vom vedea, că scrierile lor deasemenea abundă în evreisme, dar că ei cunosc mai bine limba greacă decât ceilalți apostoli — anume din cauza culturei lor anterioare.

exprimarea și designarea lor; astfel un număr mijlociu de cunoștințe ale poporului, care vorbește limba, prelucrată prin muncă îndelungată, decât la poporul, care în meritele sale numai o limbă neculturală sau mai puțin prelucrată.

Pentru a face prețuirea desvoltării intelectuale a unui anumit popor, ajunge să-i studiezi limba. Dacă ea are termeni speciali pentru exprimarea unei sau altei științe, atunci, se poate cu siguranță conchide, că știința aceea a fost prelucrată de aceia, cari grăesc această limbă, după cum noi suntem convinși, că lor le-a fost cunoscute animalele sau plantele, pentru care la ei există numiri deosebite, meseriile și artele, înșirate în dicționarul lor.

In vederea tezelor expuse indiscutabile dela sine devine clar, că limba greacă a ajuns la asemenea grad de desvoltare și de prelucrare, pe care nicidecum nu o avea cea palestiniană, sirohaldeiană pe vremea lui Iisus Hristos. Noi nu vom aduce aicea toate dovezile celor zise și nu ne vom apuca să descriem toate deosebirile, ci ne vom mărgini numai la indicarea acelora, cari sunt necesare să le știm pentru scopul ce ne-am propus. Discuția completă în această chestiune ar cere o desvoltare prea lungă a ei și ar fi de prisos pentru noi.

Limbile greacă și arameică mai întâiu de toate diferă prin gramatică. Pedeasupra de forme, inerente fiecărei limbi și foarte diferite în anumite puncte, limbile acestea diferă foarte puternic în ce privește sintaxa. Forma elinească este fraza științifică, un gen de clădire arhitectonică, construită cu cea mai mare iscusință; ea se poate asemăna cu o clădire, bine construită și bine chibzuită, în care fiecare parte își are locul ei, ideea fundamentală predomină asupra tuturor celorlalte, în care caz concepțiile ajutătoare, ca și cuvintele și propozițiunile subordonate ocupă împrejurul ei locul corespunzător fiecăreia. In loc ca să arătăm diferitele părți, limba greacă are anume multe forme verbale, cari unesc părțile propozițiunii și cari arată exact și raporturile lor reciproce; ea poate deasemenea să se folosească după voință de o mulțime de particule, prin care poate exprima până și cele mai fine nuanțe ale cugetării.

In limba evreiască nu-i nimica așa ceva. Evreului Palestinei nu-i este cunoscut periodul rotund grecesc; dispozițiunea cuvintelor lui e aproape copilărească; vorbirea lui nu-i formată din membre, ci oarecum desmembrată; ea pune propozițiune după propozițiune, unindu-le tot cu una și aceeași conjucție *și*; ea n'are mijloace să scoată la iveală ideia principală, ci se lasă pe seama

ascultătorului sau a cititorului să aleagă ceeace-i mai principal din ceeace el aude sau citeşte.

Limba evreească palestiniană de pe vremea lui Iisus Hristos, care sta mai prejos decât cea grecească după gramatică, era încă şi mai prejos decât dânsa după dicţionar. Limba evreească este un minunat instrument în mânile poetului, pentrucă toate cuvintele ei sunt frumoase şi pitoreşti, dar ea relativ e saracă şi mai ales în comparaţie cu limba elinilor. Ea n'a fost îmbogăţită asemenea celei greceşti, prin o muncă intelectuală însemnată, prin călătorii [1]), prin comerţ, prin expediţiuni militare depărtate, prin navigaţie, prin operile filosofilor şi scrierile numeroşilor poeţi şi prozaiştilor, etc. Intr'însa sunt puţine vorbe şi puţine substantive şi încă şi mai puţine adective şi particole de cuvânt. De aicea rezultă aceea, că ea a trebuit să se folosească de unul şi acelaş cuvânt pentru exprimarea obiectelor celor mai diferite. Aşa, cuvântul „fiu", în evreeşte *ben*, în arameiana *var*, serveşte pentru exprimarea esenţei înrudirii dintre acela, care e născut şi dintre acela, care i-a dat viaţa. Dar alăturea cu această însemnare primitivă câte încă însemnări metaforice se întâmplă să-i dai, ca să exprimi ideile numeroase, cari n'au numirea proprie deosebită! Locuitorii Ierusalimului se numesc „fii şi fiicele Ierusalimului" [2]); locuitorii lumii se numeasc „fiii veacului acestuia" [3]). Pentru insuficienţa adiectivelor, însuşirile se exprimă cu ajutorul substantivului, şi calitatea lucrului se consideră fiul lui: „fiul păcii" înseamnă paşnic [4]), fiul păcatului" - păcătosul [5]), „fiul luminii" - luminos şi cult [6]), „fiul învierii" - înviat [7]). In multe locuri cuvântul „fiu" corespunde adiectivului „vrednic" [8]); „fiul gheenei" însamnă vrednic de gheena sau de iad [9]), „fiul peirii" - însamnă vrednic de peire [10]), „fiul luminii" [11]) „fiul mâniei [12]), „fiul blestemului" [13]) - vrednic de blestemul lui Dumnezeu.

Aceste particularităţi foarte caracteristice ne arată cât de mare

---

1) „Multe am văzut eu în călătoriile mele, spune fiul Sirah, şi eu ştiu mai multe decât vorbesc". Sir. XXXIV, 11.

2) Mat. XXI, 5; Ioan, XII, 15; Luca, XXXIII, 28, etc.

3) Luca, XX, 34.

4) Luca, X, 6.

5) Os. X, 9.

6) 1 Tesal. V, 5; Efes. V, 8.

7) Luca, XX, 36.

8) Mat. XXIII, 15.

9) Ioan, XVII, 12; 2 Tesal. II, 3.

10) Efes. II, 3.

11) 2 Petru, II, 14.

12) 3 Regi, IV, 33.

13) Iov, XXXIX, 27—30.

este deosebirea între limba greacă și cea evreiască. Dar există altă deosebire comună, care e foarte important de semnalat aicea.

La studierea limbii Vechiului Testament care frapează puternic prin aceea, că termenii abstracți într'însa sunt foarte puțini și că expresiile științifice lipsesc aproape cu totul. Deja demult s'a observat, că creerul semiților n'a fost în stare să facă generalizări și că la dânșii era mai multă imaginațiune decât pătrundere. Ei cu plăcere observau fenomenele naturii. Haldeenii au creiat astronomia. Solomon a scris despre toate obiectele, începând cu isopul, care crește din părete, până la cedrii Libanului [1]. Iov a descris deopotrivă de minunat, ca și de exact cele mai remarcabile animale: calul, așa de prețuit la arabi [2], vulturul [3] și strutul [4]; bivolul [5] și asinul sălbatic [6]; crocodilul [7] și hipopotamul [8]; leviatanul și behemutul [9]. Marele probleme filosofo-religioase, cum e chestia despre Pronia dumnezeească, enigma nevoințelor celui drept și fericirea celor răi, deasemenea atrăgeau mințile; și ele adesea se reflectau în Vechiul Testament cu strălucirea celei mai înalte poezii și cu amărunțită desvoltare — în cartea lui Iov, mai pe scurt deși nu mai puțin luminos în Psalmi și cu amărăciune tristă în Eclesiast. Dar cu toate acestea fiii lui Iacov nu s'au ocupat nici cu știința, nici cu filosofia în adevăratul înțeles al acestor cuvinte. Nici o știință nu-și are numire în limba evreiască: în această limbă nu-i nici un cuvânt, care ar corespunde termenilor naşterii: teologie, filosofie, astronomie sau chiar istorie și geografie.

Și totuși limba nu poate lucra fără anumite concepții generale și fără filosofie, măcar și ascunsă cel puțin. Oamenii pot să se înțeleagă și să se explice unul cu altul numai întru atâta, cât de mare este numărul termenilor lor comuni, care designează genurile și formele omului și animalelor, și a termenilor abstracți, cari exprimă însușirile fizice și morale, alb, negru, bine, rău. Aceasta este un minim de filosofie, proprie limbii și care alcătuește oarecum temelia rațiunii omenești. Evreii de asemenea posedau asemenea filosofie, care se poate numi elementară; dar ei n'au mers nici cum mai departe de aceasta. Pe cât ei, mulțămită revelațiunei, întrecură pe greci și pe romani în sfera religiei,

1) Iov, XXXIX, 13-18.
2) Iov, XXXIX, 9-12.
3) Iov, VI, 5; XI, 12; XXIV, 5; XXXIX, 5-8.
4) Iov, XI, 10-19.
5) Iov, XI, 10-12.
6) Iov, XI, 20-XLI, 26.
7) Iov, XI, 10-19.
8) Psalm. LXXII.
9) In talmud se întâlneşte numirea filosof, dar aceasta e curat grecească.

pe atâta rămăseseră de aceste popoare în știința despre cugetare și studierea psihologică a sufletului.

Aceasta se produse deaceea, că la dânșii nu era acea minte fină și pătrunzătoare, prin care se proslăvea Grecia și care i-a procurat ei o vecinică recunoștință a descendenților. Astfel de oameni ca Socrat, Platon, Aristotel, fără să mai vorbim de slăviții lor predecesori, observară omul, așa zicând, din toate laturile lui și-l remarcară în toate situațiile, și în acest microcosm, sau în această lumișoară, oarecum o reproducere a universului, cum o numeau ei, au făcut cele mai interesante și mai folositoare descoperiri.

Dacă ei nu puteau să verse lumină în toate colțurile inimii omenești, apoi totuși cât de mult au luminat ei cu cea mai vie lumină? Ei au separat, dacă ne putem exprima astfel, fiecare însușire a sufletului, ca să-l învețe de la sine însuși, ne amestecându-l cu vecinii. Cu asemenea metod de învățătură ei au ajuns la cea mai înaltă cunoștință a însușirilor caracteristice ale sufletului omenesc și le dete numirile, cari încă există în limbile noastre în acea înfățișare, cum ni s'a predat de traducerea latină a numirelor grecești.

Limba vechei Palestine niciodată n'a atins asemenea succese. Calitățile și acțiunile duhovnicești nu aveau o numire deosebită în limba evreiască. Zadarnic ar fi să căutăm în originalul Vechiului Testament numiri, cari să însemneze conștiința lăuntrică, perceperea simțurilor, rațiunea, ca însușiri aparte, și chiar conștiința: ele nu se află acolo. Negreșit, toate aceste concepții erau cunoscute evreilor, - doar ele alcătuesc pe omul însuși și toți oamenii au măcar o idee turbure despre ele, - dar ei n'au ajuns la capacitatea să-și dea până întruatât cont despre dânsele, ca să fie în stare să le numească cu numele lor proprii. In această privință ei erau în aceiași stare, ca și inventatorii scrisului, cari știau să inventeze sunetele cu ajutorul figurilor ideografice, desemnând figurile lucrurilor, dar nu știau să distingă înseși sunetele, să deosebească vocalele și consoanele, cu un cuvânt, să creeze sistema semnelor pentru exprimarea nemijlocită a sunetelor și cu ajutorul lor a ideilor întregi.

Aceste fapte, e foarte important, să le avem în vedere, ca să înțelegem, ce folos se poate trage din ele, ca să stabilim autenticitatea scripturilor Noului Testament. Importanța serviciului, arătat poporului său de astfel de genii, ca Socrat și Aristotel, constă în aceea, că fructele muncii lor au devenit moștenirea comună a omenirii. Tezaurile, descoperite de ei, aparțin acum deja tuturor,

ca aerul, pe care noi îl respirăm, deși ele nu totdeauna au intrat deodată în întrebuințarea generală. Ele alcătuesc partea cea mai prețioasă a culturii; ele intră, așa zicând, în întrebuințarea zilnică, fiecare se servește de ele, precum în timpul nostru toți se folosesc de descoperirea aburului și a electricității. Astfel, ce înainte era necunoscut filosofilor greci, celor mai învățați, a devenit moștenirea poporului și e cunoscut acum și copiilor, cari din etatea cea mai timpurie își iau partea lor din această moștenire inepuizabilă. Fiecare elev al școlii medii de astăzi știe să numească rațiunea și conștiința și-și dă lămurit seama, ce exprimă aceste cunoștințe, pecând înțeleptul Solomon nu știa încă nici numirile acestor însușiri ale sufletului nostru.

Dar succesele acestea se săvârșesc numai încet-încet și bogățiile acestea intră în posesiunea obștească tot numai treptat, dar vine momentul, când ele devin moștenirea tuturora anume mulțămită limbii, care lucrează rodnic asupra minților, asemenea apelor hrănitoare ale râului, care împrăștie pretutindenea fertilitatea, și posedă însușirea a uda oarecum toate mințile, nesecând și neinundând niciodată. Pe măsura aceea, cum oamenii învață cuvintele, ei află și lucrurile, designate prin ele. Astfel copilul, glumind și singur neobservând, adună o comoră de știință, care e cu atât mai vastă și mai prețioasă, cu cât e mai bogată înseși limba, ce i se predă; el dobândește idei științifice și filosofice înainte de a afla ce este filosofia și știința, și din anii timpurii mintea lui începe a se îmbogăți cu idei psihologice și metafizice, deoarece el învață cuvintele, cari exprimă aceste idei în chip clar și exact. Prin urmare deosebirea, care se produce din aceasta între copilul sălbatec, întrebuințează o limbă, care are nu mai mult de două sau trei sute de cuvinte[1]), și un copil al unei rase civilizate, care are putința să învețe câteva mii de cuvinte, este enormă. Deosebirea care a existat între evreul, educat cu ajutorul unei limbi semite și elinistul, care a căpătat educația cu ajutorul limbii grecești,-deasemenea era considerabilă. Ultimul până întru atâta a întrecut pe evreu, încât acela aproape niciodată n'a putut să se egaleze în totul cu dânsul nici după aceea. Acest punct are o importanță foarte mare și asupra lui trebue a întoarce o deosebită atențiune.

Ar trebui, evident, să presupunem, că semitul, studiind limba greacă la vrâstă matură, prin asta ar fi putut să complecteze golurile din cultura sa anterioară și să se îmbogățască cu toate co-

1) Vezi Zaborowski, L'origine de langage, edit. 3-a, Paris (1879), p.-147 — 150. Țăranii europeni, cari nu s'au folosit de cultură, de asemenea nu întrebuințează mai mult de trei sute cuvinte. Comp. Les livres Saint et la critique raționalist, 8. III, p. 271.

morile, cari le poseda limba greacă, totuși nimic de felul acesta nu s'a petrecut, exceptând cazurile foarte rari și e ușor de înțeles pentruce. Mintea tânără și feciorelnică ușor își însușește în copilărie chipul prim care i se dă; iar după trecere de mulți ani, când ea s'a întărit într'o anumită direcție, atunci devine deja greoae pentru însușire. Se poate schimba direcția pomului când e încă mlădios, dar nu se poate face asta pomului matur, forma căruia deja s'a stabilit. Nimic nu devine încă până întru atâta a doua natură a noastră, ca limba noastră, nimic nu influențază la felul cugetărei noastre și a priceperei, ca limba, care ne servește pentru cugetare și alcătuirea ideilor. Noi nu putem desvolta cunoștințele noastre fără cuvintele, cari le servesc ca semne, și semnele acestea devin oarecum hotarele științelor și concepțiilor noastre, așa că obiectele, pe care le putem exprima prin cuvinte determinate, vor fi aproape singurele, de care noi vom avea închipuire clară și exactă.

Acest adevăr e pentru toate timpurile, dar cu deosebire e adevărat el în aplicarea lui la întâia sută de ani a erei noastre, din pricina împrejurărilor deosebite. Atuncea, pentru complectarea insuficienței sau omiterei culturei, nu existau acele mijloace de care se poate dispune astăzi. In timpul de față, mulțămită înlesnirilor de tot felul, oferite nouă de tipăriturile de cărți, de succesul tuturor științelor, de numărul mare și de efteșugul cărților, de lesniciunea comunicărilor internaționale, se poate comparativ însuși ușor o anumită limbă, a pătrunde ideile inerente ei și chiar a vâna ceeace alcătuește spiritul acestei limbi. Și între altele, cu toate mijloacele ce le avem noi sub mână, neamțul nu va scrie în franțuzește fără să introducă germanisme și în genere străinul amestecă pretutindenea particularitățile limbii sale; se găsesc anumite cuvinte, anumite întorsături de vorbă și expresiuni, de care el nu știe să se folosească regulat, pe altele le întrebuințază cu totul ne la locul lor [1]).

Vezi bine câtă osteneală trebue să depui, ca să-ți faci o idee exactă despre termenii filosofici, întrebuințați de engleji și în deosebi de nemți! Noi însă, între altele, aparținem aceleiași rase ariene și primim o cultură la fel cu a lor. Cu cât dară mai greu

1) Din experiență se știe, că nu se poate grăi in vreo limbă oarecare altmintrelea, decât invățând-o la tinerețä. De exemplu rușii nu vorbesc deloc bine franțuzește anume de aceea, că invață această limbă la o vârstă târzie. Străinul poate masca origina sa in cuvântarea verbală și nu arareori reușește la asta în scris. Cunoscutele intorsături de vorbe, sunt puțin cunoscute în convorbire, dar adesa se aruncă în ochi la citire. Insfârșit, popoarele ebraice nu se disting așa între ele prin felul cugetărei și priceperei, ca semitul și grecul, pentru că limbele ebraice toate au aceeași bază a ideilor și toți ceice le vorbesc, care se educă la fel,

trebuia să se prezinte în timpurile vechi dobândirea cunoașterei depline a unei limbi străine pentru oamenii diferitelor triburi! Atunci nu erau nici un fel de gramatici, nici un fel de dicționare; limba, care se învăța, se putea însuși numai prin practică, în contact zilnic cu ceice vorbeau această limbă. Sunt temeiuri depline a presupune, că autorii Noului Testament, exceptând pe ap. Pavel și Luca, nu știau altă literatură în limba greacă, afară de limba traducerei celor LXX de tâlcuitori, care era în întrebuințare în țările risipirei. Dar numai aceia și pot să înțeleagă toată greutatea unei asemenea învățări a limbii, cari au încercat aceasta personal. Te miră de poate fi ceva mai greu, „decât să înveți o anumită limbă fără cărți, fără lexicon și fără gramatică", zice un misionar din Conchinchina răsăriteană, silit să învețe limba aceea, neavând alt izvor, decât convorbirea [1]).

In asemenea condițiuni, afară de rari excepțiuni [2]), nu se poate atinge toată adâncimea unei anumite limbi, și de obiceiu se studiază numai superficial, deși suficient pentru a fi înțeleasă. Se poate învăța a exprima prin cuvinte străine ideile, care au numiri în limba natală, dar nu se poate vâna clar senzul cuvintelor, care exprimă idei străine. Terminii, cari exprimă în limba greacă idei, pentru care în evreește sau în arameește nu erau cuvinte deosebite, nu vorbeau nimica minții oamenilor de rasă semitică și prin urmare treceau fără urme pentru memoria lor. Pontii Pilat, Fest, Felix, trăiau în Iudeea, ca reprezentanți ai Romei, păstrau acolo concepțiile lor romane și obiceiurile înrădăcinate; ei nu înțelegeau nicidecum esența religiei evreești [3]). Cu atât mai mult evreii, strămutați în mijlocul păgânilor, continuară să cugete evreește, dacă ne putem exprima astfel, și păstrară aproape în întregime felul lor de a pricepe și chiar de a se exprima [4]).

---

1) P. Dourisboure, Les sanvages Ba-Hnars, Paris, 1873, p. 101—102. Cu poporul civilizat greutatea asta e mai mică, dar totuşi destul de însemnată.

2) De exemplu istoricul Iosif Flavie, care se trăgea din familia Makkakeev, era om bogat înzestrat de la natură, a primit o cultură aleasă în copilărie la curtea împăraților și se putea considera omul cel mai învățat al poporului său. Vezi mai sus. Ce se atinge de filosoful evreu Filon, apoi el nu se poate considera o escepție dela regulă. El s'a născut în Egipt, în Alexandria, care era atuncea cel mai însemnat centru al literaturei lumii grecești și de timpuriu a fost consacrat filosofiei lui Platon. Limba greacă a fost limba lui natală, şi unii se indoesc chiar de a ştiut el când:a limba evreească. Melanges bibliques, ediția a doua, pag. 23.

3) Fapt. XXV, 18—19; vezi XXVI, 2.

4) Negreșit limba nu era singura causă, că semiții în majoritatea lor educați în Palestina nu cedau înrâurirei grecești. Deosebirea de religie, de moravuri, de obiceiuri casnice, de obiceiuri înrădăcinate, deprinse din copilărie in familie, — toate acestea pe evreul palestinian om cu totul deosebit de grec și de roman, dar pentru scopul scrierei noastre noi trebue să dăm atențiune rolului limbii.

In vederea acestora apostolii, cari dobândise cunoştinţa limbei greceşti abea la vrâsta matură şi pe calea întrebuinţării în con= vorbire, au putut învăţa numai cuvinte nouă, dar nu şi idei nouă. Din gramatica greacă ei ştiau numai aceea, ce le era necesar, ca să grăiască înţeles; ei păstrară din gramatica semită şi din sintaxă tot ce nu=i împedeca de a înţelege; ei au învăţat numai cuvintele, cari corespundeau dicţionarului arameu; o mare parte a celorlalte cuvinte greceşti au rămas pentru dânşii ca neexistente şi cu deosebire ei n'au dobândit nici un fel de cunoştinţe filo= sofice şi psihologice, afară de cele de la început date lor de limba lor natală.

Deci, dacă apostolul, studiind limba greacă numai astfel, începe să expună în scris viaţa Invăţătorului său, apoi se înţelege, că el îmbracă cugetarea sa în cuvinte străine, dar o toarnă, aşa zicând, în forma sa anterioară; el îi dă îmbrăcăminte grecească, dar fizionomia ei va fi totuşi de caracter oriental; structura fra= zelor lui, construcţia lor şi metaforele vor fi aceleaşi; în vederea deprinderei înrădăcinate la el totdeauna va fi accent străin, şi chiar la întrebuinţarea cuvintelor greceşti el le va folosi nu aşa, ca grecul, şi dacă nu va numi pământul *iabbata* (uscatul), cum îl numeau în Ierusalim, apoi nu=l numeşte nici γῆ, cum spun atenienii, ci *csira* (uscatul)[1]. Lui îi va fi greu să=şi însuşască de= clinarea şi câteodată el chiar va uita să supună un anumit cu= vânt declinărei[2]), deoarece ele nu sunt cunoscute în dia= lectul palestinian; cu deosebire el păstrează ceeace alcătueşte natura limbii lui, forma expresiunei ideei de om şi de lucru, sau, cu alte cuvinte, terminologia sa filosofică.

Din cauza asta nu e nimic mai uşor, decât ca după limbă să cunoşti scriitorul, - dacă e de origină evreiască sau de origină grecească. Tradiţia spune, că autorii Noului Testament l=au scris în greceşte, dar că ei erau evrei prin naştere, cea mai mare parte din Palestina, iar doi, ap. Pavel şi ev. Luca, de dinafară de Palestina, din ţările, unde se vorbea greceşte. Dacă tradiţia e adevărată, atunci noi trebue să găsim în scrierile evreilor palestinieni trăsă= turile indicate de noi, şi din contra, în operile ap. Pavel şi Luca trebue să descoperim amestec de elemente ebraice şi eline.

1) Ξηρά, Mat. XXIII, 15.

2) De exemplu, în următorul loc curios al Apocalipsului, I, 4: εἰρήνη ἀπὸ ὁ ὤν. Sf. Ioan pune ὁ ὤν la cazul nominativ, uitând, că prepoziţia ἀπὸ cere cazul genetiv. Această expresiune a fost aşa de stranie, că textus receptus l-a schimbat nu mai puţin ciudat, ci anume ἀπὸ τοῦ ὁ ὤν, repetând mereu şi] punând primul cuvânt la genetiv, iar al doilea la nominativ. „Invito suo codice (sic) edidit Erasmus“, zic Tischendorf, Novum Testamentum graece, edit. VIII minor, p. 976. In cele mai bune manuscripte stă ἀπὸ ὁ ὤν.

La inceputul erei creștine, în epoca când a fost scris Noul Testament, limba filosofică, rodul muncii școlilor grecești, intră în întrebuințarea generală la toți ceice primise cultura elinească, și nu este nici o lucrare scrisă în acest timp de grecul natal, unde nu s'ar fi întrebuințat terminologia filosofică, creată de analizele înțelepte și subtile ale lui Platon și Aristotel, și devenite oarecum parte integrantă a vieții intelectuale a Greciei.

Limba aceasta după aceea a intrat în întrebuințare și la romani, ucenicii grecilor, așa că s'a făcut traducerea latină a Noului Testament, deși de oameni mijlocii, cari vorbeau dialectul popular latin și de obiceiu au tradus cuvânt cu cuvânt textul original, adesa ne mai punând în traducerea lor cuvântul, corespunzător vorbirii semitice a apostolului. Așa, cuvintele a ignora, ignorând nu pot fi exprimate în evreește altmintrelea decât a nu ști, ne știind; în Biblia evreească nu există cuvinte, cari să corespundă cuvântului neștiință [1]), deasemenea și în textul original al Evangheliilor cuvântul a ignora de obiceiu se redă prin expresia a nu ști [2]), dar în traducerea latină e întrebuințat cuvântul ignorare [3]). La fel în Vechiul Testament *lob, lebal* „inimă“, – se exprimă câteodată prin cuvântul mens „minte“ [4]). Iar în Noul Testament traducătorul latin de multe ori pune în locul verbului „a vedea“, cum e în originalul grecesc, termenul abstract „visus“, vedenie“ [5]).

După aceste semne caracteristice, prin urmare, se poate distinge grecul original de barbar, cum numeau atuncea chiar și în cazul, când barbarul vorbea limba ateniană. Evreul, care întrebuința limba lui Platon și Demostene, nu are nimic elinesc decât exteriorul. Cu un cuvânt, toate cele expuse mai sus se pot rezuma așa: scriitorii Noului Testament scriu grecește, dar cugetă totdeauna evreește [6]).

---

1) In acele versete, unde în Vulgata e tradus *ignorantia*, Lev. IV, 2, 22; Numer. XV, 27, etc. citim în evreește *șegaga,* ceeace însamnă „rătăcire, eroare necugetată“. Ignorantia se traduce tot nu literal în cartea lui Iov. XIX, 4 și în Psalm. XXIV (XXV), 7.

2) In grecește οὐ γινώσκειν.

3) Mat. XXIV, 50; Marc. XIV, 40; Ioan, III, 10. Fapt. XX, 22.

4) Lev. XXVI, 11; Numer. XXXII. 7; Deuter. V, 29 etc. In majoritatea cazurilor *Ceb, lebab* e redat simplu prin cuvântul „inimă“. Noi vom vedea mai departe, ce însemnări diferite au fost date de evrei acestei expresiuni.

5) La finele acestui paragraf nu fără folos se vor face următoarele observațiuni. Noi am adus ceeace nouă ni se pare deja stabilit de istoric și de studiul limbii; dar ceice n'au avut prilejul să se ocupe special cu studiul comparativ al limbelor, negreșit, pot găsi tema exprimată de noi exagerată și cu atât mai mult, cu cât ei vor întoarce mai puțină atențiune la prevenirile, peste tot presurate de noi, ca să nu dăm putința să se atribue diferitelor teme expuse un senz cu totul afirmativ, pe care ele nu l-au avut nicidecum. In paragraful următor se va stabili adevărata importanță a celor spuse aicea.

6) Vezi W. H. Guillemard, Hebraisms in the Greek Testament în 8-a, Cambridge, 1879,

5) Limba Noului Testament, ca dovadă a autenticității lui.

Ebraismele Noului Testament sunt așa de bătătoare la ochi, încât ele demult au atras atențiunea asupra lor, și ele au fost aduse ca dovadă a originei ebraice a celorce au alcătuit cărțile lui [1]), cum noi am spus deja la începutul articolului.

Prin urmare nu-i nevoe să insistăm asupra acestui lucru. Dar că niciodată n'a fost încă expus destul de clar, apoi asta, presupunem, este aceea, că autorii Evangheliilor nu cunoșteau alte expresiuni filosofice și psihologice afară de cele evreești. Faptul acesta nu poate dela prima vedere să producă o mare impresiune, deoarece el e mai mult negativ, așa zicând, decât pozitiv, dar cu atât mai vârtos merită o atențiune deplină, pentrucă el e extraordinar de caracteristic.

Fiecare falsificator, orcât de mare ar fi acest meșteșug, negreșit, niciodată nu s'ar gândi să înșele pe cititorii săi prin imitarea stilului evreesc în nuanțele, cari în genere scapă observațiunii, și care până acum încă nu le-a observat nimenea. Deși a se folosi de dovezile interne e posibil numai cu mare prudență, dar totuși nu va fi de prisos să ne folosim de materialul arătat mai sus și să-l lămurim.

Vom arăta la început, că limba, care se poate numi în Noul Testament filosofică, este curat semitică. Deși evreii n'au lucrat deloc filosofia și nu aveau chiar nici capacitatea pentru asta, totuși ei, cum am spus deja, posedau concepțiile filosofice esențiale și necesare.

Toți oamenii au anume concepții de proză și poezie, deoarece ei știu să deosebească versetele de ceeace nu-i exprimat prin versuri, deși sunt negreșit și oameni de aceia, cari rămân în necunoștință despre aceea, că ei se exprimă nu în proză. Toți oamenii deasemenea au idei turburi de vocale și consonante, pentrucă le întrebuințază și pe unele și pe altele în vorbire, măcar că nu erau în stare să le deosebească exact unele de altele. Chiar cei mai inculți oameni au deasemenea câteva idei filosofice, cu toate că niciodată nu le-au pus într'o sistemă și n'au fost în stare să-și dea

---

D. Schilling. Comentarius exegetico-philologicusin hebraismos Novi Testament, in 8-a — Malines, 1888, 18. Winer, Gramatik des neutestamentichen Sprachidioms, a 5-a edit, în 8-a, Leipzig, 1884, p. 15—23, Berges de Kiereg. Memoire sur le style de Neuveau Testament, in Momoire de l'Academie de Inscriptions, 18, 58, m. XXII, p. 1,

1) In idiotismele Noului Testament nu odată s'au observat împreună cu alte expresiuni filosofice dar pelângă că aceasta nu s'a făcut destul de clar, cum merita aceasta, dar nici nu s'a indicat deasemenea nici toate lipsurile terminologiei filosofice ale Noului Testament.

clar seama de ele. In Vechiul și Noul Testament deasemenea găsim filosofie elementară nu puțină, dar cu toate acestea foarte reală. Teodiceea lor e chiar infinit mai presus de tot ce s'a exprimat cândva și s'a predat de greci, deoarece ea are origină divină. Dar, potrivit cu scopul nostru, noi ne vom ocupa aicea numai cu așa numita terminologie a psihologiei și filosofiei experimentale.

Evreii deosebesc în om trupul și sufletul, care formează prin unire întregimea omului sau ființa omenească. Această deosebire este deasemenea și în filosofia greacă, dar evreii, pentru designarea ei, aveau expresiuni deosebite, așa zicând, sfințite, consacrate. Așa, autorii Noului Testament, întrebuințau totdeauna pentru designarea sufletului sau a trupului, sau a unirii acestor două substanțe cuvinte grecești, corespunzătoare exact celor evreești și introduse în întrebuințare printre evreii eliniști de traducerea grecească a celor șaptezeci de traducători. Substanța rațională și cugetătoare poartă în evreește numirea de *ruat;* în grecește acest cuvânt se traduce prin Pνεῦμα, iar în latinește *spiritus.*

Cu deosebire atrage atențiunea numirea, cu care în Noul Testament se designează trupul. Din cauza sărăciei sale, limba ebraică nu are cuvânt deosebit pentru exprimarea trupului și-l numea *bosar*, „carne“. Evangheliștii simplu traduc cuvântul semitic și dau trupului numirea σαρξ, adecă carne (trup)[1]. Cuvânt, care însemnează în grecește propriu trup σῶμα, la ev. Matei, Marcu și Ioan[2]) însamnă de obiceiu trup mort, cadavru[3]). Sf. ap. Pavel și Luca din contra întrebuințază acest cuvânt în înțeles obișnuit[4]), deși folosesc deasemenea și cuvântul „carne“ după însușirea limbei semitice[5]).

Cuvântul psihi[6]), suflet, în latinește anima, care corespunde evreescului *nefeis*, curat însemnează în Vechiul Testament *om*, alcătuit din trup și suflet, și viața ca rezultat al unirii trupului cu sufletul. Această concepție curat semitică a vieții, adesa se întâlnește și în Noul Testament. „Au murit ceice cântau sufletul prun-

1) Ioan, VI, 33; Mat. XIX, 5; XXIV, 41; Marcu, X, 8; XIV, 38; Ioan, I, 14; VI, 51; Petru, IV, 2.

2) Σῶμα, Mat. XIV, 12; XIX, 5; XXVII, 58; Marcu, X, 8; XV, 43; Ioan, XIX, 31, 38, 40; XX, 12; Iud. 9. Deasemenea la Luca, XVII, 37; XXIII, 52; Fapt. IX, 10.

3) Exceptând pe Matei, V, 20.

4) Luca, XI, 34; XII, 28; 1 Cor. VI, 13, 19, etc.

5) Luca, III, 6; Fapt. II, 30 (28); 2 Cor. XII, 7; Galat. IV, 14; Efes. V, 29; Evr. IX, 10, 17, etc. In aceste versete se poate observa, că deși ap. Pavel și Luca știau limba greacă mai bine decât ceilalți scriitori ai Noului Testament, dar și ei adesea se lasă atrași de obiceiurile evreești și vorbesc în spirit semitic.

6) ψυχή.

cului (Iisus)", citim în evanghelia lui Matei[1]. „Nu vă îngrijiți de sufletul vostru, ce veți mânca"[2], întâlnim în predica de pe munte. „Trebue oare", - întreabă Iisus Hristos pe evrei în Evanghelia lui Marcu, „sâmbăta a face bine sau rău? A mântui suflet (ψυχή) sau a pierde", adecă a lecui pe bolnav sau a-l lăsa să moară[3]. „Păstorul cel bun sufletul (ψυχήν) său își pune pentru oi"[4]. „Celce și-a pierdut sufletul său" sau viața, primind pătimiri pentru Iisus Hristos, va afla „sufletul său", adecă adevărata viață[5]. In acest din urmă loc, ca și în altele multe din Noul Testament, cuvântul ψυχή însamnă în cazul al doilea viața viitoare, veșnică.

Incă și mai suigeneris este înțelesul cuvântului *nefeș* din Vechiul Testament și a cuvântului ψυχή din Noul Testament, înțeles, care se arată urmare din cauză că se dă acestor cuvinte senzul de „integritate omenească, om", așa că cuvintele acestea servesc pentru exprimarea persoanei întâia: „sufletul meu" corespund pronumelui „eu", cum se vede aceasta din primele rânduri ale cântărei Preasfintei Fecioare.

Mărește sufletul Meu pe Domnul.

Și s'a bucurat duhul Meu de Dumnezeu, Mântuitorul Meu[6].

Evreescul *nefeș* și prin urmare ψυχή din Noul Testament se consideră expresie a acelei ființe, care în noi iubește sau urăște; se bucură sau se întristează; pătimește sau se dedă la plăcere; se teme sau nădăjduește; binecuvintează sau blestămă; face fapte bune sau se dedă la viciu; prin asemenea cuvânt adesea se dă expresiei acesteia senzul locului de sălășluire a sentimentelor omenești[7].

Pentru numirea înseși senzualității nu este un nume deosebit. Cuvintele „senzualitate, a percepe cu simțul, speculațiune, simțirea simțurilor" nu se întâlnesc nicăirea în Noul Testament[8]. Unde am întrebuința noi verbul „a simți" ca în istorisirea despre mi-

1) Mat. II, 20; XX, 28; Marc. X, 45; Luca, VI, 9; XII, 20, 23; Ioan, XII, 25; Fapt. XX, 24; Rom. XVI, 4.

2) Mat. VI, 25; Luca, XII, 22.

3) Marcu, III, 4.

4) Ioan, X, 11.

5) Mateiu, X, 39.

6) Luca, I, 46—47.

7) Luca, II, 35; Ioan, X, 24 etc. Ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς εὑρήσετε. Mat. XI, 29; compară Luca, XII, 19, 20; περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου, Mat. XXVI, 38; Marcu. XIV, 34; ἡ ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς. Apocal. XVIII, 14, etc. etc. Se pot intâlni câteva expresiuni identice la autorii clasici, dar ceeace la dânșii sunt niște rarități, in Noul Testament e obicinuit.

8) Αἰσθάνομαι „a simți, a percepe cu mintea", se intâlnește numai odată și anume în senz de a „pricepe", și mai este la ev. Luca, IX, 45. Αἴσθησις „a percepe cu simțul", se intâlnește deasemenea numai odată în tot Noul Testament, și anume la ap. Pavel, dar în senz „de cunoștință" Fil. I, 9. Αἰσθητήριον, „insușirea de a simți", deasemenea e întrebuințat tot numai odată in scriptură, distingându-se cu deosebire prin superioritatea limbei grecești, anume în epistola către Evrei, V, 14.

nunea vindecării femeii celeice suferea de curgerea de sânge, care, atingându-se de poala hainei lui Iisus Hristos, „simți că s'a vindecat“, ev. Marcu zice: „ea cunoscu, că s'a vindecat“ [1]).

Cuvintele „simțuri“, în senz de organe ale simțurilor și priceperei, deasemenea nu sunt în Noul Testament. Evangheliștii ne istorisesc, că Iisus Hristos a dat vedere orbilor și auz surzilor, dar pentru însemnarea acestor minuni nu se întrebuințază termeni abstracți, ci se spune: „orbii văd, șchiopii umblă, surzii aud“ [2]). Ev. Marcu știe cuvântul ἀκοή care derivă din verbul ἀκούω — „aud“ și însemnând „auz“, dar el așa de puțin e deprins cu termenii abstracți, că întrebuințază acest cuvânt la plural, în senzul cuvântului „urechi“ [3]).

Simțul vederei câteodată nu se numește prin un cuvânt abstract [4]). Traducerea latină Vulgata dă prin expresia visus — „vedere“ multe locuri din original, dar în urmă s'au pus verbe acolo unde în traducere s'a pus acest substantiv [5]). Mirosirea e pusă numai la ap. Pavel [6]). In Noul testament adesea se vorbește a „gusta“ [7]) și în deosebi a se atinge [8]), dar niciodată nu se întrebuințază „gust“ și „a pipăi“.

Acțiunea celor cinci simțuri prinurmare s'au exprimat prin verbe: a vedea, a auzi, a simți (cu mirosul), a cerca, a pipăi sau a se atinge [9]), și trebue încă a observa, că deși erau verbe pentru exprimarea exercitării fiecăruia din simțuri, dar verbul *a vedea* adesa se întrebuințează în locul altora. La prorocul Isaia citim: „Eu am văzut căldură“ [10]), în loc de am simțit căldură. Acest idiotism se întâlnește și în Noul Testament. Ev. Marcu zice, că Iisus Hristos, intrând în casa lui Iair, „*vede* sgomotul [11]), cu care plângeau pe tânăra fată, pe care El avea să o învie. In locul expre-

1) Marcu, V, 29. — In Vulgata de multe ori e exprimat prin cuvântul sentire verbul φρονεῖν, „a socoti, a cugeta, a judeca“. Fapt. XXVIII, 22. Rom. VIII, 5; XII, 16. Fil. I, 7; II, 2, 5; III, 15; IV, 10, iar νοῦς prin cuvântul sensus. Luc. XXIV, 45; Rom. I, 28; XI, 34; XII, 2; XIV, 5, etc.

2) Mat. XI, 5.

3) Διηνοίχθησαν αὐτοῦ αἱ ἀκοαί, „s'au deschis urechile lui“; Marcu, VII, 35; 'Ακοή e întrebuințat în același senz. Luca, VII, 1. Fapt. XVII, 20. De obiceiu cuvântul acesta însamnă în Evanghelie faimă, slavă, etc. Numai ap. Pavel îl întrebuințază în senz de auz, Gal. III, 2, etc.

4) Excepție făcând de evanghelistul Luca IV, 19, dar asta este o recurgere la traducerea greacă, în care stă ἀνάβλεψις „vedere“.

5) Luca, VII, 21; Fapt. IX, 12, 18.

6) Ὄσφρησις. 1 Cor. XII, 17.

7) Mat. XXVII, 34; Luca, XIV, 24 (în traducerea rusască, „a gusta“) etc.

8) Mat. VIII, 3, 15; IX, 20, etc.

9) Ὁρᾶν, ἀκούειν, ὀσφραίνεσθαι (aceste verbe nu sunt în Noul Testament).

10) Is. XLIV, 16.

11) Marcu, V, 38.

siunei „de a se folosi de viață", ev. Ioan zice: „vede viața"[1]; în loc să zică: „nu va gusta moartea și stricăciunea", ev. Luca și Ioan zic: „nu vor vedea moartea și stricăciunea"[2]. Verbele „a gusta" „a suferi" câteodată deasemenea se întrebuințează în senz general. Așa în toate cele patru Evanghelii noi găsim: „a gusta moartea", în loc de „a se supune morții"[3].

Deoarece scrutarea sferei simțurilor stătea pe o treaptă așa de jos la evrei, apoi noi nici nu ne putem aștepta să întâlnim în Noul Testament o deosebire lămurită între pipăire și simțire. Și, în adevăr, această deosebire nu este acolo; acolo nu-s nici chiar cuvinte pentru exprimarea a multe sentimente și pasiuni sufletești. Așa, pentru exprimarea celor mai adânci sentimente, cari umplu sufletul omenesc - a sentimentului iubirii și al urei, sunt două cuvinte, dar nenumăratele nuanțe, cari separă aceste două extreme, nu pot fi exprimate nici în vechea limbă ebraică, nici în dialectele cari erau în circulație pe vremea apostolilor, așa că Iisus Hristos, ca să exprime ideea, că nu trebue să prefere în locul Lui pe tatăl sau pe mama lor, a fost silit să zică așa: „Dacă cineva vine la Mine și nu va urâ pe tatăl său și pe mama sa, și femeia, și copii, și pe frații, și pe surorile și chiar viața lui, acela nu-Mi poate fi ucenic"[4]. Sfinții părinți au explicat în tâlcuirile lor[5] senzul acestei parafrazări, cari puteau să mire pe cititorii apuseni; cauza pentru care Hristos a întrebuințat asemenea fraze, a fost sărăcia limbii în care vorbea El. Pentru exprimarea cuvântului „iubire" sfinții scriitori întrebuințază cuvântul ἀγάπη nefolosit de scriitorii laici[6], dar care a trebuit să se pară străinilor regulat format dela verbul ἀγαπάω. Cuvântul ἔρως, verbul ἐρᾶν, adjectivul ἐραστής nu se întâlnește niciodată în Noul Testament[7]. Se întâlnește numai la ap. Pavel numele propriu Erast[8]. Φίλος - „prieten"[9] și φιλεῖν - „a iubi, a fi prieten, a îmbrățișa"[10], se întrebuințază în Evanghelii și Epistole, dar nu φιλεία - „atașament". Verbul, care are înțeles „a urâ", se întâlnește destul de des[11]; substantivul „ură"[12] nu se întâlnește niciodată în textul grec.

1) Ioan, III, 36.
2) Luca, II, 28; Fapt. II, 27; VIII, 51.
3) Mat. XVI, 28.; Marcu, IX, 1, etc.
4) Luca, XIV, 26; XVI, 3; Rom. IX, 15.
5) Vezi de exemplu pe sf. Grigorie cel Mare, Hom. XXXVII, in Evang. 2 m. LXXVI, Col 1276.
6) Ἀγάπη. Wilke, Clavis Novi Testamenti philologica, edit 3-a, Grimma, 1888.
7) Vezi Cremer, Wörterbuch der neutestam. Gräcität, edit 2-a, Gota, 1883, p. 9.
8) Fapt. XIX, 22; hom. XVI, 23; 2 Tim. IV, 20.
9) Mat. XI, 19; Luca, VII, 34, etc.
10) Mat. X, 37; Luca, XX, 46; Ioan, V, 20, etc.
11) Μισεῖν. Mat. V, 43; XXIV, 10; Luca, I, 71, etc.
12) Μῖσος.

Intristare, mâhnire se exprimă prin cuvinte, care însamnă dureri ale femeei ce naşte[1]) sau întristare, se manifestă în ţipete şi gemete[2]). Numele substantiv şi verb, prin care se exprimă acest sentiment[3]), în senz general se întâlnesc numai la doi scriitori palestinieni: la ap. Pavel şi Luca, care au primit o anumită cultură elinistă. Deasemenea numai la ev. Luca şi la autorii Epistolelor se poate găsi cuvintele ἡδονή – „plăcere“[4]), εὐφραίνω – „a se bucura“[5]), ἐπιποθέω – „a dori“[6]). „Pasiunile“, cari nu se deosebesc de dorinţe în Vechiul Testament rămân în aceeaşi situaţie şi în cel Nou[7]).

Ce se atinge de minte, apoi ea de obiceiu se exprimă în evreeşte figurat, printr'un cuvânt foarte caracteristic *leb,* care însamnă *inimă*. Scriitorii Noului Testament nu ezitară să traducă numai literal cuvântul semit, ca să exprime ideea „minte“, Καρδία[8]). Pecând în limba greacă clasică inima se deosebeşte cu îngrijire de însuşirea de a cugeta, a gândi, a judeca; scriitorii evrei, dinpotrivă, amestecă mereu aceste idei şi consideră inima oarecum sediul cugetării[9]). De aicea apar expresiunile: „a cunoaşte sau a pricepe cu inima“ – la ev. Mateiu[10]) şi la ev. Ioan[11]); „a cugeta sau a gândi în inima sa“ – la ev. Marcu[12]); „orbirea inimii“, în loc de „lipsa minţii“ – la acelaş evanghelist[13]); „zabavnici cu inima“ în loc de „târzielnici şi tâmpiţi la minte“ la

1) Ωδῖνες Mat. XXIV, 8; Marcu, XIII, 8, etc.

2) Ὀδυρμός Mat. II, 18; 2 Cor. VII, 7.

3) Ὀδύνη Rom. IX, 2; 1 Tim, VI, 10; Ὀδυνάω, Luca II, 48; XVI, 21; Fapt. XX, 38.

4) Ηδονή, Luca, VIII, 14; Tit. III, 3; Iac. IV, 1.

5) Ἐυφραίνω, Luca, XV, 32; Fapt. II, 26; Rom. XV, 10; (în citatele din Deuter. XXXII, 43), etc. Verbul „a se bucura“ de obiceiu se exprimă prin cuvântul χαίρω, iar „bucuria“ prin cuvântul χαρά, Mat. II, 10; Iac. XIII, 29, etc. Mat. II, 10; XIII, 44; Marcu, IV, 16; Luc. VIII, 13.

6) ἐπιποθέω, 2 Cor. V, 2; etc. 1 Petru, V, 2, Iac. IV, 5, ἐπιπόθησις, 2 Cor. VII, 7 şi ἐπιποθία — „dorinţă“, Rom. XV, 23; cuvintele necunoscute clasicilor, sunt puse de ap. Pavel. Cuvântul simplu πόθος — „dorinţă“, cunoscut clasicilor, nu se întâlneşte în Noul Testament, unde stă de obiceiu ἐπιθυμία, Marcu, IV, 19; Luca XXIII, 15, etc. In genere evangheliştii, cu toate că erau multe cuvinte greceşti pentru exprimarea pe unul semitic, alegeau din ele numai unul, pe care-l întrebuinţau peste tot.

7) ἐπιθυμία şi ἐπιθυμέω se întrebuinţează pentru designarea pasiunelor şi în genere cele rele. Rom. VII, 7; Mat. V, 28, etc.

8) Καρδία, „spiritualis vitae sedes atquae centrum, mens, animus, ut est cogitationum cupidatum, desideriorum, appetitum, voluntatum, consiliorum, studiorum fons et sedes.... speciatim dicitur de ingenio, intelligentiae facultate ac sede“. Wilne, Clavis Novi Testamenti, ed. 3-a Grimma, 1888, p. 226.

9) Ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχοντα διαλογισμοί. Mat. XV, 19; Luc. II, 35; XXIV, 38; Fapt. XIII, 22. Vezi H. Cremer, Werterbuch der neutestament I. p. 438. Fr. Delitsch, Herz.

10) Συνιέναι τῇ καρδίᾳ. Mat. XIII, 15; vezi deasemenea Fapt. XXII, 27.

11) Νοεῖν τῇ καρδίᾳ, Ioan XII, 40.

12) Διαλογιζόμενα ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν Marcu, II, 6, 8.

13) Ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας, Marc. III, 5; VI, 52. VIII, 17. Ioan, XI, 40; Efes. IV, 18, etc.

evanghelistul Luca[1]); „a avea inima înfășurată în văl", adecă „ne-înțelegând" – la ap. Pavel[2]), etc. etc. Chiar ap. Pavel, cum se vede din ultimul exemplu, precum și ev. Luca, întrebuințază cuvântul „inimă" pentru exprimarea ideei „minte" și face aceasta foarte des. Ba el chiar dă acestui cuvânt un înțeles mult mai exact decât expresiunilor, pe cari el le împrumută dela greci pentru designarea minții și însușirilor ei[3]). Grecii adesa întrebuințau διάνοια „minte", „cugetare", acolo, unde evreii ziceau „inimă". Cei șaptezeci în traducerea lor redau câteodată prin acest cuvânt *leb* al textului original, deoarece ei știau mai bine limba greacă decât majoritatea scriitorilor Noului Testament. Citându-i pe ei, ev. Matei, Marcu și Luca[4]) au întrebuințat această expresiune, dar numai în citațiune se întâlnește ea în Evangheli[5]).

Fără îndoială, din cauza metaforei, care prezenta inima drept locaș al cugetărei, ev. Matei și Luca numesc înseși cugetarea ἐν-θύμησις[6]), ce se cuprinde în θύμος, care însamnă suflare, suflet, inimă, și în deosebi puternică mișcare sufletească, care face să bată puternic inima[7]). Ἐνθύμησις rar se întrebuințază în acest senz de scriitorii clasici[8]). Cuvântul „a cugeta" se redă prin expresiunea „a pune în inima sa"[9]).

Insușirea, numită „rațiune", acțiunea minții, căreia noi îi dăm numirea „discuțiune", „mărturie", „dovadă", nu se exprimă niciodată prin nume proprii[10]) nici în Vechiul, nici în Noul Testament[11]). „A explica" ceva se numește „a descoperi" acest obiect,

---

1) Luca, XXIV, 25. Βραδεῖς τῇ καρδίᾳ.

2) 2 Cor. III. 15.

3) Pνεῦ νοῦς. Kumm, De nationibus psichologicis Paulinis, 1858.

4) Mat. XXII, 37; Marc. XII, 30; Luca, X, 27. Ap. Pavel, care mai bine decât ceilalți cunoștea limba greacă, de multe ori întrebuințază cuvântul διάνοια: Efes. I, 18; IV, 18; II, 3; Colos. I, 21; Evr. VIII, 10; X, 16. Deasemenea 1 Petr. I, 13; 2 Petru, III, 1; 1 Ioan, V, 20.

5) Esceptând pe Luc. I, 51, în „Mărește" in mento cordis sui.

6) Mat. IX, II; XII, 25; Evr. IV, 52; Fapt. XVII, 29; Ἐνθυμέομαι Mat. I, 20, IX, 4; Fapt. X, 1, 9.

7) „Kuum θύμας proprie ipsum animum denotet, a spiritu quem exhalamus, deinde ad omnem animi vebemontiorem impetum transfertur quasi exhalatio vehementior" J. A. H. Tillmann, De synonimis in Novo Testamento, Leipzig, 1820-1832, t. I, p. 132.

8) Cuvântul διαλογισμος deasemenea întrebuințat în Noul Testament, Mat. XV, 19; Marc. VII, 21; Luc. II, 35; V, 22; VI, 8; IX, 46, 47; XXIV, 38; Rom. I, 21; XIV, 1; 1 Cor. III, 30; Iac. II, 4. Cuvântul acesta, care aparține celei mai bune limbi grecești, se întrebuințază mai cu samă la ev. Luca și ap. Pavel.

9) Luca, II, 19.

10) Cuvântul λόγος însamnă „cuvânt", verb, dar el niciodată nu are senz propriu de „rațiune", chiar nici la ev. Ioan, I, 1. Fr. Delitzsch, Biblical Psychology, p. 210. — Ελεγχος, argumentum, Evr. XI, 1, nu însemnează „dovadă", argument.

11) Cuvântul „rațional", λογικὸς se întâlnește de două ori în Noul Testament: la ap.

de exemptu sf. Scriptură[1]). Pentru a designa ideea „a explica", tot așa se zice „a deschide inima" [2]). Chiar amintirea câteodată se numește „inimă", iar „a păstra amintirea" adesea se redă prin cuvintele „a păstra în inima sa" [3]).

De aicea se vede, ce rol se atribue inimii în activitatea duhovnicească; ea se prezintă oarecum ca centru și începutul a toate; subtilitățile, cari alcătuesc înseși știința psihologiei, scapă minței semitice. Sf. Scriptură capătă în senz general simțire, minte chiar voită[4]) ca un singur obiect și aceea, prin ajutorul a ce omul pătrunde, cugetă și dorește, o numește inimă, dacă nu cu o numire mai generală – ψυχή – „suflet" [5]).

Dar ce se poate părea și mai de mirare, apoi aceasta e aceea, că chiar conștiința nu are nume în Vechiul Testament și abea e numită în Noul Testament[6]), deși ideea, exprimată cu acest cuvânt, joacă rol important în sfânta Scriptură. Frica, inspirată de arătarea lui Dumnezeu lui Adam și Evei după căderea lor în păcat, provine dela mustrarea conștiinții, dar în limba ebraică nu există cuvântul pentru exprimarea clară nici a căinței, nici a însușirii, care ne inspiră această căință. Cuvântul inimă servește deasemenea pentru designarea „conștiinții", precum și pentru și a altor însușiri sufletești. Solomon spune lui Semei, care a pricinuit jignire lui David, care fugea de Abesalom: „Tu știi, și știe *inima* ta (adecă conștiința ta) răul, pe care tu l-ai făcut tatălui meu David" [7]). „*Inima*" mea (în loc de conștiința mea) cu nimic nu-mi reproșază mie în viață", zice Iov [8]). Mustrarea conștiinții se exprimă sub forma de lovituri în „inimă" [9]).

Pavel, și însamnă că închinarea la Dumnezeu trebue să fie înțeleaptă, Rom. XII, 1; și la 1 Petru, II, 2.

1) Luca, XXIV, 32, 45; Mat. IX, 30.

2) Fapt. XVI, 14.

3) Luc. II, 51; XXI, 14.

4) „Scriptura de cogitationibus non ita loquitur ut voluntatem vel volotiones sejungat, quem admodum id in sholis Philosophorum fit, qui discrimen inter intelectum ac voluntatem ingens constituerent et intellectui regimen, voluntati obsequium attribuerunt". F. Roos, Fondamenta Psichologiae, ex S. S. collecta, p. 182.

5) Νοῦς se întrebuințază în senz de minte numai in epistole. In Vechiul Testament sunt alte câteva cuvinte, care însamnă principiul cugetător, dar aice nu-i locul să intrăm în toate aceste detalii, cari n'ar schimba deloc lucrul. Celece noi am spus, sunt suficiente pentru scopul nostru.

6) Grecii deja de timpuriu au distins conștiința și aveau o numire deosebită pentru ea. Se zice, că Poriandru, unul din cei șapte înțelepți (627-581 a. Hr.), la întrebarea „ce este libertatea" a răspuns: „Conștiința curată". Vezi Fr. Delitzsch, Biblical Psychology, p. 160.

7) 3 Regi, II, 44.

8) Iov, XXVII, 6. Vezi asemenea 1 Reg. XXV, 31.

9) 1 Reg. XXIV, 6; 2 Reg. XXIV, 10.

In Noul Testament și chiar la ap. Pavel, deasemenea cuvântul „inimă" se întrebuințază în însemnare de „conștiință. „Legea este scrisă în inimile lor", adecă în conștiința păgânilor, zice apostolul în epistola către Romani[1]). Numirea grecească a conștiinții nu-i nici într'o Evanghelie[2]).

Noi o întâlnim pentru întâia oară în Vechiul Testament, în cartea scrisă de un evreu elinist, autorul cărții „Ințelepciunea" [3]). Și în Noul Testament tot un elinist, educat în țările grecești ale Asiei Mici, ap. Pavel cel dintâiu numește conștiința cu adevăratul ei nume. El începe cuvântarea sa în sinedriu, la Ierusalim, cu cuvintele: „Bărbați frați, cu toată buna conștiință am trăit înaintea lui Dumnezeu până în ziua de astăzi" [4]). El adesa întrebuințază acest cuvânt deasemenea în Epistolele sale[5]). Aicea noi observăm acelaș lucru, ca și în multe alte cazuri, și anume: că ap. Pavel și Luca, care au primit în patria lor o cultură grecească, păstrând o pecete foarte clară a originii evreești, știu, totuși, să se folosească de termenii filosofici grecești[6]), necunoscuți celorlalți scriitori ai Noului Testament[7]).

1) Rom. II, 15. Vezi deasemenea Evr. X, 22, Ioan III, 19.

2) Συνείδησις se întâlnește odată în textus receptus a sf. Ioan, VIII, 9, în istorisirea despre femeea desfrânată; dar acea parte a frazei, unde se află acest cuvânt, nu e tradusă în Vulgata și nu se întâlnește nicidecum în multe manuscripte grecești, și deasemenea este esclusă acum din toate edițiile critice. Se poate presupune, că aceasta a fost o observație pe margine, adaosă de un grec, care a și fost introdusă în text de aceia, cari au copiat. Ea e tare demnă de atențiune, deoarece prezintă deosebirea spiritului grecesc de cel semit și servește ca minunată lămurire a ceeace noi ne silim să dovedim, și anume: că dacă evangheliile ar fi scrise de greci, atunci ele ar fi întrebuințat termenii filosofici, înrudiți cu ei. Dacă ei n'ar fi avut ocazie să întrebuințeze toți termenii, absența cărora e evidentă în Evanghelii, apoi ar fi adus măcar pe unii din ei.

3) Ințel. XVII, 10 (după Vulgata): „Semper enim praesumit sacra, perturbata conscientia (Συνείδησις"). Cuvântul συνείδησις este și la cei șaptezeci, în Eccles. X, 20, dar prin el e tradus cuvântul evreesc *madda* „conștiinciozitate". Anume așa este senzul, ce se întâlnește deasemenea și în Vulgata latină, Fac. XLIII, 22: „ non est in nostra conscientia", la traducerea expresiunei ebraice: „noi nu știm". Cuvântul conscientia se întâlnește în următoarele patru locuri din traducerea latină a Vechiului Testament: 1) Est qui promitit et quasi gladio pungitur conscientiae, Pild. XII, 18. Nimic de felul acesta nu este în textul original, unde stă: „Există om, cuvintele căruia lovesc ca sabia". 2) „Scit enim conscientia tua quia et tu crebro maledixisti eis" Ecl. VII, 23. Conscientia exprimă aicea cuvântul *lob*„ inimă". 3) Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia", Ecles. XIII, 30. In textul grecesc al Eclesiastului, după care e tradus cel latin, nu-i nici un cuvânt, care să corespundă expresiunii in conscientia. 4) Ultima extragere cu cuvântul „conscientia" a fost deja dată de noi mai sus din Ințel. XVII, 10.

4) Πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ. Fapt. XXIII, 1.

5) Buna conștiință, 1 Tim. I, 5, 19 (și deasemenea 1 Petr. III, 16); καλῇ, Evr. XIII, 18; curată, 1 Tim. III, 9; 2 Tim. I, 3; nepătată, Fapt. XXIV, 16; păcătoasă, Evr. X, 11; neputincioasă 1 Cor. VIII, 7; dogorită, 1 Tim. IV, 2; slabă, 1 Cor. VIII, 7, 12, etc.

6) Se poate aduce încă σύνεσις „înțelepciune", care se întrebuința de ev. Luca, II, 47 și ap. Pavel, 1 Cor. I, 19, etc. și ev. Marc. XII, 33. Peste acestea, trebue de observat, că el adesa se repeta la cei șaptezeci de traducători. Oarecare din cuvintele abstracte ale filosofiei grecești se pot deasemenea întâlni în Noul Testament; dar numai

In Noul Testament şi chiar la ap. Pavel, deasemenea cuvântul „inimă“ se întrebuinţază în însemnare de „conştiinţă. „Legea este scrisă în inimile lor“, adecă în conştiinţa păgânilor, zice apostolul în epistola către Romani[1]). Numirea grecească a conştiinţii nu-i nici într'o Evanghelie[2]).

Noi o întâlnim pentru întâia oară în Vechiul Testament, în cartea scrisă de un evreu elinist, autorul cărţii „Inţelepciunea“[3]). Şi în Noul Testament tot un elinist, educat în ţările greceşti ale Asiei Mici, ap. Pavel cel dintâiu numeşte conştiinţa cu adevăratul ei nume. El începe cuvântarea sa în sinedriu, la Ierusalim, cu cuvintele: „Bărbaţi fraţi, cu toată buna conştiinţă am trăit înaintea lui Dumnezeu până în ziua de astăzi“[4]). El adesa întrebuinţază acest cuvânt deasemenea în Epistolele sale[5]). Aicea noi observăm acelaşi lucru, ca şi în multe alte cazuri, şi anume: că ap. Pavel şi Luca, care au primit în patria lor o cultură grecească, păstrând o pecete foarte clară a originii evreeşti, ştiu, totuşi, să se folosească de termenii filosofici greceşti[6]), necunoscuţi celorlalţi scriitori ai Noului Testament[7]).

---

1) Rom. II, 15. Vezi deasemenea Evr. X, 22, Ioan III, 19.

2) Συνείδησις se întâlneşte odată în textus receptus a sf. Ioan, VIII, 9, în istorisirea despre femeea desfrânată; dar acea parte a frazei, unde se află acest cuvânt, nu e tradusă în Vulgata şi nu se întâlneşte nicidecum în multe manuscripte greceşti, şi deasemenea este esclusă acum din toate ediţiile critice. Se poate presupune, că aceasta a fost o observaţie pe margine, adaosă de un grec, care a şi fost introdusă în text de aceia, cari au copiat. Ea e tare demnă de atenţiune, deoarece prezintă deosebirea spiritului grecesc de cel semit şi serveşte ca minunată lămurire a ceeace noi ne silim să dovedim, şi anume: că dacă evangheliile ar fi scrise de greci, atunci ele ar fi întrebuinţat termenii filosofici, înrudiţi cu ei. Dacă ei n'ar fi avut ocazie să întrebuinţeze toţi termenii, absenţa cărora e evidentă în Evanghelii, apoi ar fi adus măcar pe unii din ei.

3) Inţel. XVII, 10 (după Vulgata): „Semper enim praesumit sacra, perturbata conscientia (Συνείδησις“). Cuvântul συνείδησις este şi la cei şaptezeci, în Ecles. X, 20, dar prin el e tradus cuvântul evreesc *madda* „conştiinciozitate“. Anume aşa este senzul, ce se întâlneşte deasemenea şi în Vulgata latină, Fac. XLIII, 22: „ non est in nostra conscientia“, la traducerea expresiunei ebraice: „noi nu ştim“. Cuvântul conscientia se întâlneşte în următoarele patru locuri din traducerea latină a Vechiului Testament: 1) Est qui promitit et quasi gladio pungitur conscientiae, Pild. XII, 18. Nimic de felul acesta nu este în textul original, unde stă: „Există om, cuvintele căruia lovesc ca sabia“. 2) „Scit enim conscientia tua quia et tu crebro maledixisti eis“ Ecl. VII, 23. Conscientia exprimă aicea cuvântul *lob*„ inimă“. 3) Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia“, Ecles. XIII, 30. In textul grecesc al Eclesiastului, după care e tradus cel latin, nu-i nici un cuvânt, care să corespundă expresiunii in conscientia. 4) Ultima extragere cu cuvântul „conscientia“ a fost deja dată de noi mai sus din Inţel. XVII, 10.

4) Πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ. Fapt. XXIII, 1.

5) Buna conştiinţă, 1 Tim. I, 5, 19 (şi deasemenea 1 Petr. III, 16); καλή, Evr. XIII, 18; curată, 1 Tim. III, 9; 2 Tim. I, 3; nepătată, Fapt. XXIV, 16; păcătoasă, Evr. X, 11; neputincioasă 1 Cor. VIII, 7; dogorită, 1 Tim. IV, 2; slabă, 1 Cor. VIII, 7, 12, etc.

6) Se poate aduce încă σύνεσις „înţelepciune“, care se întrebuinţa de ev. Luca, II, 47 şi ap. Pavel, 1 Cor. I, 19, etc. şi ev. Marc. XII, 38. Peste acestea, trebue de observat, că el adesa se repeta la cei şaptezeci de traducători. Oarecare din cuvintele abstracte ale filosofiei greceşti se pot deasemenea intâlni în Noul Testament; dar numai

Dar chiar apostolii Luca și Pavel nu cunoșteau mulți termeni filosofici grecești, deși ar fi putut să se folosească de ei. Așa ei niciodată nu întrebuințază cuvântul „închipuire“ și nu disting intenţiunea de „inimă“, în care ea se formează. Lor li e necunoscut cuvântul, „esenţă“ οὐσία, care avea să aibă o importanţă așa de mare în teologia creștină și umple, așa zicând, paginile operilor părinţilor greci ai Bisericii[2]).

Cuvântul „virtute“ se întâlnește numai de două ori în Epistole[3]), iar în Evangheliii niciodată. Virtuţile deosebite câteodată se numesc cu numele abstract în Epistole[4]), iar în Evangheliii ele de obiceiu sunt exprimate numai cu ajutorul adjectivelor, ca în cele nouă fericiri. Ap. Pavel deasemenea determină virtuţile, deși întrebuinţază înseși acest cuvânt, zicând: „numai ce-i adevărat, ce-i cinstit, ce-i drept, ce-i curat, ce-i iubit, ce-i vrednic de slavă, ce-i virtute și vrednic de laudă, numai aceea să gândiţi“[5]). Aicea, deoarece și pretutindenea, noi observăm aceeași dificultate e în întrebuinţarea termenilor abstracţi. Ev. Matei de multe ori vorbește despre „cei blânzi“[6]) și niciodată despre „blândeţă“[7]), despre „blând și smerit“[8]), dar nici despre „blândeţă și despre smerenie“[9]). Virtutea creștină, cu preferinţă, răbdarea sau mortificarea trupului, nu are în Evanghelie altă numire decât „crucea“, sim-

la apostolul Pavel, ca „ipostas“, ὑπόστασις, substanţa, Evr. I, 3; „natură“, φύσις, Rom. I, 26, etc. Ultimul cuvânt, căruia ap. Pavel i-a dat un sens așa de lămurit, contrastul cuvântului „admirabil“, și care este deasemenea la ap. Iacov, III, 7 și ap. Petru, 2 Petru, I, 4, niciodată nu se întâlnește nici la cei șaptezeci de traducători, nici în Evanghelie.

1) Vezi I. Jahnel, De conscientiae notione qualis fuerit apud veteres et apud christianos, Berlin, 1862; H. Cremer, Wörterbuch der neutest, Gräcitat, p. 307-309; Pr. Neffmann, Die Lehre vom Gewissen, Leipzig, 1866; H. A. Kock, Das Gewissen und die offentliche Meinung im Alterthum und in der Neuzait, Berlin, 1870; Köhler, die Entwickelung seiner Namen un scines Begriffs, Halle, 1878; H. A. P. Ewald, De vocis συνειδήσεως apud scriptores: Novi Testamenti vi ac potestate, Leipzig, 1883; E Güder, Erarterungen über die Lehre vom Gewissen nach der Schrift, in Teologische Studien und Kritiken, 1857.

2) Οὐσία e pus odată la ev. Luca, XV, 12, dar numai în senz de bogăţie. Numai singur în acest loc al Noului Testament se și întâlnește acest cuvânt. Evreul Filon cu toate acestea îl întrebuinţază în esential

3) Filip. IV, 8; ἀρετή, 2 Petru, I, 5. Ἀρετή e întrebuinţat încă de două ori de ap. Petru, dar în senz de „putere“, 2 Petr. I, 8, și II, 9.

4) Fil. IV, 8.

5) Mat. V, 5; XI, 29; XXI, 5.

6) Blândeţa Πραύτης, din contra, se amintește destul de des în Epistolele ap. Pavel, 1 Cor. IV, 21; 2 Cor. X, 1, etc.

7) Mat. XI, 29; ταπεινός.

8) Ap. Pavel în Fapt. XX, 19 zice ταπεινοφροσύνη, precum și în epistola către Efeseni, IV 2; Fil. II, 3; Col. II, 18, 23; III, 12; 1 Petru, V, 5. Cuvântul acesta, nu se întâlnește nici în traducerea LXX, nici la autorii laici.

9) Σταυρός, Mat. X, 38; XVI, 24; Marcu, VIII, 34; Luca, IX, 23; XIV, 27. Răbdarea ὑπομονή, nu se pomenește în Evanghelii, esceptând pe Luca, VIII, 15 și XXI, 19. Adesa se întâlnește în Epistole.

bolul ei[1]. Omul evlavios εὐσεβής și „evlavie“ εὐσέβεια se amintesc în Faptele Apostolilor și în Epistole[2]; în Evanghelii însă ele nu-s. „Religia“ nu are numire specială în Noul Testament[3]; de obiceiu ideea aceasta se exprimă cu ajutorul cuvintelor descriptive, de exemplu, „frica lui Dumnezeu“[4].

Noi am putea continua examinarea limbii filosofice a sfintelor scripturi, dar ni se pare, că toate cele spuse de noi servesc deja de dovadă suficientă, că autorii Noului Testament erau toți de origină ebraică. Dovezile aduse de noi confirmă, că ei se trăgeau chiar din centrul iudaismului, dela care li se păstrase chipul de cugetare, de percepere și de exprimare chiar și în acel timp, când ei propoveduiau noua învățătură, proclamată de Iisus Hristos, și intrebuințau cuvintele grecești în locul celor evreești. Pentru împlinirea chemării lor apostolice ei trăiau în cea mai mare parte printre păgâni, dar nu aveau alte raporturi intelectuale cu grecii și romanii, decât raportul de învățător, care de bună voe predă învățătura sa ucenicilor și le comunică tot ceeace știe însuși, nesilindu-se să învețe dela dânșii ceeace știu ei, iar el însuș nu știe. Astfel trăind printre elini, ei au predat nouilor convertiți învățătura lui Hristos, și ei însuși n'au studiat științele profane și filozofia.

Evangheliile nu numai au fost scrise de evrei, dar ele peste aceasta au fost alcătuite în așa timp, când elementul grec și roman nu intrase încă în limba creștinismului. Limbele greacă și latină trebuiau să devină limba creștinismului în schimbul celei evreești și haldeene, cari nu puteau să exprime toate nuanțele și subtilitățile doctrinei nouei religiuni; neamul lui Iafet trebuia să se răspândească și să trăiască în hotarele lui Sim și să predea Bisericii Creștine minunatul instrument pentru exprimarea cu o remarcabilă exactitate a tuturor ideilor supranaturale; dar evangheliștilor ea le dădu, așa zicând, numai cuvintele corespunzătoare celor semite, cu ajutorul cărora se putea face traducerea. La ap. Pavel influența culturii grecești lasă a se înțelege prezența sa; el începe a construi limba creștină, iar curând după aceea, primii scriitori dintre grecii convertiți, fiecare introduce și partea sa în munca comună; dar nu s'a petrecut aceasta cu evangheliștii.

Dacă Evangheliile au fost scrise nu mai devreme de veacul

1) Εὐσεβής, Fapt. X, 27; XXII, 12; 2 Petr. II, 9; Εὐσέβεια, Fapt. III, 12; 1 Tim. II, 2; IV, 7, 8; IV, 5. Εὐσεβῶς, 2 Tim. III, 12; Tit. II, 12.

2) Esceptând pe Iac. I, 26-27, unde ea se numește θρησκεία, și deasemenea în Fapt. XXVI, 5 (și la Iosif Flavie, Ant. Jud. VIII, XI, 1).

3) Mat. X, 28; Luc. XII, 5; XXIII, 40; Rom. III, 18; 2 Cor. VII, 1; 1 Petru, I, 17.

4) Vezi ultima notă de pe pagina precedentă, care își are locul aicea.

al doilea, când elementul apusean a început a lua predominarea, după apariția epistolelor sfântului Climent Romanul și a primelor opere ale creștinilor de origină elinistă, atunci nu se putea, ca într'însele să nu se fi răsfrânt urmele înrâurirei, pe care civilizația greacă și filosofia neapărat trebuiau să le exercite asupra felului de a scrie a autorilor Evangheliilor, asupra prezentării și exprimărei învățăturii creștine.

La citirea Noului Testament în traducerea în limba evreească, se poate crede, că îl citești în original, pe când citind originalul grecesc, fiecare neștiutor al limbii evreești poate crede, că aceasta e o traducere. Intr'însa sunt nu puține expresiuni și fraze întregi, cari sunt imposibil să le pricepi fără ajutorul limbii ebraice. Așa, cuvântul ῥῆμα „cuvânt“ — grecesc, dar în multe locuri el are esclusiv senz ebraic, pe care elinul nu și-l poate nici închipui; anume senzul de lucru, ca dabar, care are în evreește un dublu senz de „cuvânt“ și de „lucru“ [1]). Prin urmare evangheliștii vorbesc tot evreește, deși întrebuințează cuvinte grecești. Dicționarul lor nu-i mai vast decât cel semitic; ei de obiceiu întrebuințează perifraze pentru exprimarea ideilor, cari nu au numiri proprii în evreește, deși le au în limba greacă; ei întrebuințează cuvinte nedeterminate, când, când ei au numai numiri nedeterminate în evreește [2]), deși în cea grecească sunt și determinate. Construcția frazei grecești lor nu li-i cunoscută; la ei totdeauna frazele evreești sunt cu toată simplitatea lor și oarecum cu goliciune. Particularitățile limbei eliniste lipsesc, în schimb se întâlnesc din belșug particularitățile semitice de tot felul; cu un cuvânt pretutindenea se vede, că scriitorii sunt evrei.

Scriitorii, cari ar fi scris pela anul 150, cum au îndrăsnit să vorbească unii critici despre Evanghelia lui Ioan, chiar de ar fi păstrat ideile lui Iisus Hristos, n'ar fi putut să nu-i introducă în graiul lor și niciodată n'ar fi știut să le îmbrace în forma semitică, atât de neimitată pentru mintea apuseană, și n'ar fi putut până întru atâta să se rupă de sine însuși.

Traducătorii greci ai Vechiului Testament au păstrat aproape în toată curățenia caracterul lui semitic, pentrucă ei erau evrei și au tradus din originalul evreesc. Dar un om așa de mare, ca fer. Ieronim, învățatul traducător al Vulgatei latine, chiar în traducerea ușoară, în cea mai mare parte literară, cu toată vastitatea

1) Luc. II, 15: „să vedem acest cuvânt (în loc de „acest lucru“), care s'a întâmplat“. Vezi deasemenea Luc. I, 65; II, 19, 51. Fapt. V, 32; X, 37; XIII, 42.

2) Așa φωνὴ toate senzurile lui *Col*, „glas, zgomot, etc“. „Sgomotul morii“. Apocalips; XIII, 23, etc. Ἀλήθεια are toate înțelesurile cuvântului *emet* = „adevăr“ în evreește.

cunoștințelor și a talentelor sale, într'o mulțime de locuri și-a manifestat origina sa apusană și romană. Deși el s'a născut în creștinism și a supt cu laptele mamei învățătura Evangheliei, deși în timpul lui limba creștină se formase deja complect, dar tot se observă, că el a fost educat într'un mediu cu totul altul decât evreu: noi vedem, că el a umplut traducerea sa cu figuri laice și cu expresiuni păgâne. El ne vorbește de Mercurie[1]), de Priam[2]), de marmora de Paros[3]), de vasele de Samos[4]), de lutul de Sinops[5]), de pigmei[6]), găsește la israiliți falage[7]), vorbește de evadrigi[8]), senatori[9]), consuli[10]), tribuni[11]), sotnici[12]), etc. In Vulgata se întâlnesc chiar animale închipuite onocentauri[13]), sirene[14]), și chiar cațit[15]). Toate aceste lucruri sunt cu totul necunoscute evreilor și descopăr pe străinul.

Ce diferență este între această limbă și limba originalului? In ultimul toate numirile sunt rar semitice; toate figurile, toate comparațiile sunt esclusiv evreești[16]); nu este nimic așa ceva, ce n'ar fi luat din obiceiurile, moravurile, deprinderile, istoria, religia, terenul, situația, topografia și natura Palestinei. Tot e cuprins în acest tablou, care se întinde dela Liban pânăla pustiul Egiptului, dela Iordan pânăla Marea Mediterană; nu este nimic de așa fel, ce nu s'ar întâlni în calea dela Dan până la Virsavia. Asemănările, atât de proprii clasicilor și părinților bisericești greci, luate din exercițiile gimnastice, cari erau în mare cinste în toată Grecia, – asemănări, pe care le găsim deasemenea la ap. Pavel[17]), indicațiunile la teatre și privelisti, cari abundă la toți scriitorii atenieni și romani, lipsesc cu totul din Evanghelii, deși ele prezintă un fel de enciclopedie în viața publică și particulară a Palestinei,

1) Pild. XXVI, 8.
2) 3 Reg. XV, 13; 2 Paral. XV, 16.
3) 1 Paral. XXIX, 2; Ester, I, 6.
4) Ps. XLV, 9.
5) Ier. XXII, 14.
6) Iezec. XXVII, 11.
7) 1 Reg. XVII, 8.
8) Pild. V, 28; 1 Reg. VIII, 11, etc..
9) Pild. XXX, 23; Dan. VI, 7, 9; Marcu, I, 10; Marcu, XI, 27.
10) Iov. III, 14.
11) Eș. XVIII, 21, 25; Numer, XXXI, 14, etc.
12) Eș. XVIII, 21; Numer. XXXI, 14, etc.
13) Eș. XXXIV, 14.
14) Is. XIII, 22.
15) Iov. XXI, 33.
16) In Evanghelii și în cărțile Vechiului Testament scrie în Palestina. In Vechiul Testament trebue a escepta cărțile, scrise în țări străine, cărțile lui Iezechiil și Daniil.
17) 1 Cor. IX, etç.

începând cu jocurile copilărești [1]) și terminând cu tradițiile rabinilor [2]) cu dărnicia văduvei, care a dat templului și ultimul său bănuț [3]), până la hoția săvârșită pe drumul spre Ierusalim [4]), dela judecătorul nedrept pânăla cel ofensat [5]), dela fariseu pânăla vameș [6]), de la vrăbiile ce se vindeau cu un asariu [7]), pânăla peștii ce se pescuiau în lacul Genisaret [8]).

Toți, cari au avut prilejul să fie în Țara Sfântă pe timpul de vară, au văzut-o presărată, asemenea unui covor, cu acei crini de câmp, cari întreceau în frumusețea lor strălucitoare vestmintele de Tir ale lui Solomon [9]). Ei au putut vedea vulturii prădalnici, îndreptându-se asupra stârvurilor de animale moarte, aruncate în câmp, ca să le mănânce [10]), deasemenea precum în Nazaret au putut auzi cântecele copiilor, cari se joacă în piață, ca pe vremea lui Iisus Hristos [11]). Istorisirea evangelică merge unic numai de Galileea și Iudeea, și astfel se poate iarăși să ne încredințăm de exactitatea ei. Aerul, pe care-l respiră acolo, e tot aceeași atmosferă, acelaș orizont și în parte aceleași obiceiuri. Astfel în Evanghelii se reflectează toată Palestina și numai Palestina, și sfintele scripturi, puternic însemnate cu pecetea ebraică în figuri, asemănări și tablouri, ne prezintă deja astfel oarecum o confirmare a

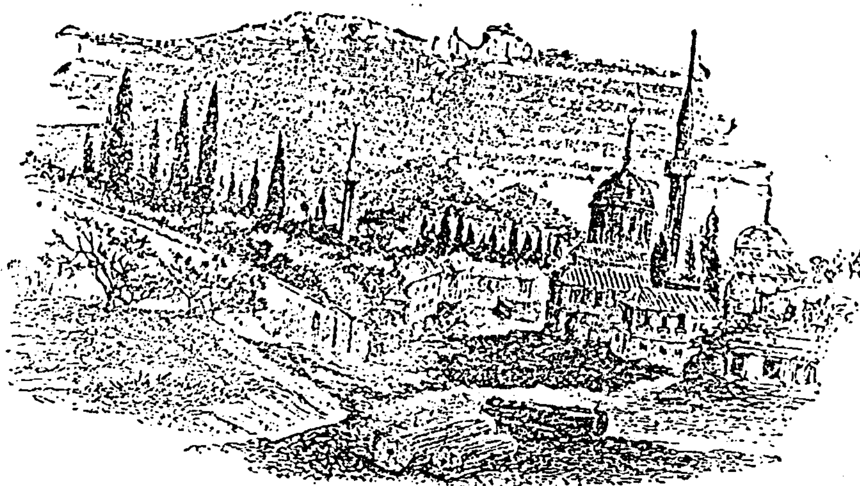
1) Mat. XI, 16, 17; Luca, VII, 32.
2) Marc. VII, 3—13, etc.
3) Marc. XII, 42—44.
4) Luca, X, 30.
5) Luca, XVIII, 2—5.
6) Luca, XVIII, 10, 14.
7) Mat. X, 29; Luca, XII, 6.
8) Luca, V, 6; La Ioan, XXI, 9 citim: „Au văzut jăratec întins și pe el pește". Odată sara noi, debarcând în Ainbig, deasemenea am văzut pe țărmul lacului Tiberiada doi pescari, cari se pregăteau să pună deasemenea peștele prins pe focul anume pregătit.
9) Mat. VI, 28—29.
10) Mat. XXIV, 28; Luca, XVII, 37. Asemenea priveliște nu arareori se întâlnește în Palestina, pentrucă caravanele, care brăzdează această țară, adesa în timpul călătoriei perd animalele încărcate, pe care le lasă pe loc, slobozind din ele sângele și jupuindu-le de piele. In împrejurimile Antiohiei noi am văzut un catâr, care, trecând prin vad râul, a căzut sub greutatea sarcinei sale. După un sfert de ceas, când noi înșine nu fără greutate am trecut în căruță râul, atunci am întâlnit la oarecare distanță un biet animal, de pe care se găteau să jupoae pielea. In timpul șederei în Alexandria noi în fiecare zi am văzut trupuri de cămile, cari aparțineau caravanelor, ce veneau din Alepo, și pe care le aruncau pe țărmul mării, lângă gurile râului. Ce se atinge însă de scena, pe care o indică pilda evangelică, apoi noi am fost martorii ei aproape de partea nordică a lacului Tiberiada, pe drumul ce pleacă din Han-Iusef: un stol de vulturi răpitori mânca un asin, părăsit de călători, cari mergeau înaintea noastră pe această cale.
11) Mat. XI, 17; Luca, VII, 32. Trebue de observat, că în textul original vorbirea lui Hristos era un joc de cuvinte în gen ritmat: „noi am cântat cu voi din trișcă, și nu ați jucat *racdetun;* v'am cântat cântece de jale, și nu ați plâns — *archedmuc*". Vezi B. Wiener, Realworterbuch, sub cuvântul Sprache, tom. II, pag. 501. Glass. Philologia sacra p. 918.

originei lor. Dar ceeace şi mai bine ne arată la ce ţară şi rasă aparţin autorii Noului Testament, asta e, că ei, cum s'a arătat deja, se dovedesc evrei în concepţiile, expresiunile filosofice, în modul de a pricepe lucrurile şi de a le zugrăvi, precum şi după limba lor, care în esenţa ei rămâne semitică şi grecească numai după formă şi termeni.

Noul Testament astfel, cum se vede din toate cele expuse, sub raportul limbii sale este cartea unică în felul ei. El nu-i asemenea încă nici cu o carte realmente de origină grecească: ea se deosebeşte prin aşa particularităţi caracteristice, cari sunt proprii esclusiv numai ei, şi a putut fi scrisă numai de iudei în veacul întâiu al erei creştine.

Raţionaliştii, cum se ştie, s'au referit prea uşor către autoritatea mărturiilor istorice despre alcătuirea cărţilor sfinte; neavând posibilitate să le respingă, ei s'au raportat simplu către ele cu neglijenţă sau sub cele mai neserioase motive le-au falsificat. Noi i-am urmărit cu îngrijire pe propriul teren iubit al lor. Ei dau aproape până la extrem exagerată importanţă dovezilor interne. Noi am examinat aceste dovezi, şi ele se arată decisiv în favoarea autenticităţii Noului Testament; din ele e clar, ca lumina zilei, că nici un falsificator, nici un scriitor, care a trăit după veacul întâiu, n'ar fi fost în stare să scrie aşa, cum au scris evangheliştii şi ceilalţi scriitori ai Noului Testament.

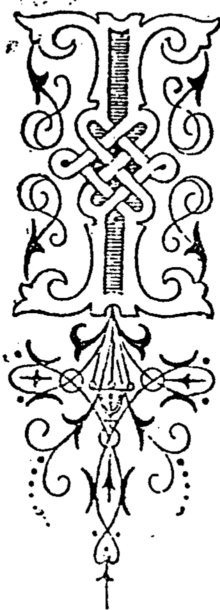

Tiatira

CAPITOLUL II.

INSCRIEREA LUI QUIRINIU IN ANUL NAŞTEREI LUI HRISTOS.

În zilele acelea, spune ev. Luca, vorbind de naşterea Domnului nostru Iisus Hristos, a eşit dela cezarul August poruncă să se facă înscriere în tot pământul. Această înscriere a fost întâia în timpul cârmuirii lui Quiriniu al Siriei [1]).

Nici un text evangelic n'a prezentat încă mai mare dificultate pentru interpreţi, nu numai în veacul nostru, ci şi în cele trecute, ca această mărturie istorică a ev. Luca. Intr'însa ev. Luca comunică trei lucruri: întâiu, că în imperiul Roman a fost o înscriere generală, făcută din porunca lui August; al doilea, că această înscriere a avut loc în Iudeea înainte de moartea lui Irod; al treilea, că această înscriere a avut loc în acel timp, când legat al Siriei era Quirinius [1]). Abuzind de tăcerea sau de lacuna vechilor scriitori, raţionaliştii-critici au negat această întreită temă a ev. Luca. Noi intenţionăm să arătăm, că această negare nu are nici un temeiu.

1) Luca, II, 1—2. Deoarece litera Q nu este în limba greacă, apoi Ev. Luca a fost nevoit să scrie Kvirinic sau Kvirin (comp. în Vulgata Cyrimus), după ortografia regulată latină acest nume este Qurinius. Iosif Flavie a scris acest nume deasemenea, ca şi Ev. Luca. Ant. Jud. XVIII, I, 1, edit. Didot, t, I, p. 692. Strabon, XII, VI, 5, edit.

1) Inscrierea generală a Imperiului Roman sub împăratul August.

Mai întâiu de toate critica raționalistă indică aceea, că împăratul August n'a prescris o înscriere generală a imperiului, și că prin urmare ev. Luca s'a înșelat, spunând, că Iosif și Maria au plecat la Betleem pentru executarea decretului, care niciodată nici nu s'ar fi dat.

„In această ultimă privință Luca știe mult mai mult decât istoria, zice sarcastic Straus[3]. Nici unul din autorii vechi, cari au trăit în preajma veacului lui August, nu pomenește de o înscriere generală, produsă după decretul acestui domnitor. Suetoniu, Dion Cassius, monumentul din Ancira vorbesc simplu, că poporul, adecă cetățenii romani, au fost în câteva reprise înscriși, în scopul de a fi supuși la dări. Numai izvoarele deja prea târzii, dela începutul veacului al cincilea al erei noastre și încă și mai târzii, vorbesc de prețuirea averei și de înscrierea întregului imperiu". „S'a stabilit, – vorbește la rândul său Ress, – că sub domnia lui August n'a fost înscrierea generală a întregului imperiu". Cu toate afirmațiunile acestea așa de pozitive ale dușmanilor istorisirii evanghelice, rămâne nu mai puțin adevărat aceea, că ev. Luca nu s'a înșelat. In realitate August a dat decret pentru numărarea întregului său imperiu, și acestei numărări el a supus nu numai Italia și provinciile cuprinse în imperiu, ci deasemenea și țările, cari erau aliate pentru romani, în care situație se afla și Iudeea[4].

In testamentul lui August, care s'a păstrat pe monumentul din Ancira, se enumeră trei sute de fapte cari s'au săvârșit de acest împărat[5]; adevărat, că, după cum vorbește Straus, ele nu au nici un raport către acel lucru, de care vorbește ev. Luca, deoarece atingeau numai pe cetățenii romani[6], dar ele arată deja,

---

Didot, p. 487, a scris Κυρίνιος. Dion Casius, LIV, 28, edit. Teubner, f. II, p. 144, il numeşte simplu ποῦπλιος Σουλπίκιος; Suetoniu (Tiber. 49, edit. Teubner, p. 108) il numeşte Quirinus; Tacit (An. II, III, 22, 23, 48) Quirinus; în inscripția, citată de noi mai sus se însamnă Quirinius.

2) Noi spunem: în acel timp, când Quirinius era legat, iar nu zicem, că inseşi inscripția a fost făcută de Quirinius, deoarece textul original grec a ev. Luca nu zice, că înscrierea aceasta a fost făcută de Quirinius, ci numai ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρινίος. Vezi Luca, II, 2.

3) Straus în a sa „Viața lui Iisus", în locul referitor la asta.

4) In cele ce se vor spune mai departe, vom fi siliți adesa să recurgem la dovezile autorilor vechi; dar asta e necesar să cercetăm chestiunea din toate izvoarele ei, pe care ni le oferă critica.

5) Th. Mommsen, Res gestae divi Augusti, edit. 3-a. Berlin, 1883.

6) Vezi Desjardins, Le recensement de Quirinius, in Revue des questions historiques, 1867, tom. II, p. 13.

că împăratul avea gândul să supună numărătorii populaţiunea şi resursele imperiului său. Dacă pe monumentul din Ancira nu se pomeneşte de inscripţia produsă în Iudeea, apoi cel puţin ea ne arată că acest fel de fapte erau cu totul corespunzătoare cu directivele imperiale practice. Despre aceasta mărturisesc şi alte documente vechi.

August a alcătuit aşa numitul Breviarium imperii despre existenţa căruia noi ştim din mărturiile lui Tacit, Suetoniu şi Dion Cassius. Deşi acest Breviariu acum este pierdut, dar noi ştim din mărturia lui Tacit că „în această carte se înşirau toate resursele statului, câţi cetăţeni şi aliaţi erau sub arme, câte flote, *regate*, provincii, câtă dare şi impuneri pe pământuri“ [1]). Suetoniu şi Dion Cassius ne comunică tot informaţiuni la fel [2]). Pentru ca August să ştie numărul aliaţilor, aflători în regatele cu ajutorul alianţelor cu imperiul, pentru asta era absolut necesar să se producă numărătoarea acestor aliaţi.

In alte locuri avem şi mărturii directe cu totul independente de mărturia Ev. Luca în favoarea acestei înscrieri. Prima lucrare de acest fel a fost făcută din ordinul lui Iuliu Cezar, cum aflăm de aceasta şi din „Cosmografia“, care poartă numele de Etica lui Ister şi se raportează către veacul al IV [3]).

Iuliu Cezar, inventatorul anului visect, om care pricepea aşa de profund lucrurile dumnezeeşti şi omeneşti, fiind consul [4]), porunci să desemneze hotarele întregului glob pământesc [5]), sau mai bine zis, a lumii romane, şi a încredinţat lucrul acesta la persoane cari se distingeau şi prin minte şi prin cultură. Aşa executând acest ordin, Zepodox a măsurat tot orientul în curs de douăzeci şi unu de ani, cinci luni, nouă zile, începând dela consulatul lui Iuliu Cezar şi M. Antonie pânăla al treilea consulat al lui August, tovarăşul lui Crasus; Teodot a măsurat nordul în curs de douăzeci şi nouă de ani, opt luni, zece zile, începând de la acelaşi consulat al lui Iuliu Cezar şi M. Antonie până la al zecelea consulat al lui August; înfine, Policlit a măsurat sudul în curgere de treizeci şi doi de ani, o lună şi zece zile, începând dela acelaşi con-

1) Tacit, Ann. I, 11: „Opes publicae continebatur, quandam civium sociorumque in armis, quod clases requa, provinciae tributa ant vectigalio, et necessitates ac largitiones.

2) Sueton, Augustus, 101; Dion Cassius, LXV, 33.

3) Despre Etica Istriotecom, vezi d'Avezac, Memoire sur Ethicus, in Memoires de l'Academie des Inscriptions, Savants etrangers, t. II, 1852, p. 230—231.

4) In anul 44 a. Hr. în acelaşi an, când Iuliu Cezar a fost ucis.

5) Omnem orbem; anume aceasta e expresia şi la ev. Luca. Apusul nu se însamnă în textul tipărit a Eticului, dar el a fost măsurat de Didim. Vezi d'Avezac, la locul indicat, p. 339.

sulat al lui Iuliu Cezar până la consulatul lui Saturn și Cinna". Toată lucrarea a fost astfel executată în curgere de treizeci și doi de ani și a fost prezentată senatului roman [1]).

Cea mai mare parte a acestei enorme lucrări a înscrierei proprietăților de pământ a avut loc astfel sub domnia lui August [2]) și prin urmare, cu aprobarea lui și după decretul lui; tot lui înscrierea aceasta i se atribue de către Pliniu cel bătrân [3]), și învățații cei mai competenți recunosc, că nu se poate contesta realitatea istorică a acestui eveniment [4]).

Mărturia lui Etic se confirmă și se complectează de alți câțiva autori. Frontin, precum și un alt autor, numele căruia nu se știe, ne comunică, că un oarecare Balb „în timpul domniei lui August a descris formele și proporțiile tuturor provinciilor și a tuturor orașelor, pe care el însuși le-a adunat și le-a introdus în comentarii deosebite; el a edat deasemenea legea agrară a tuturor provinciilor [5]). „Cartea despre colonii", de unde se ia acest loc, în redacția sa primitivă, se raportează, se referă la veacul întâiu al erei noastre [6]).

Deoarece în această carte se amintește formal numai de provinciile imperiului, apoi criticii, deși ea vorbește în genere, au putut presupune, că escludeau regatele, cari se aflau simplu în

1) Cosmographie d'Ethicus, trad. de I. Bandet in Bibliothéque latine française de l'ankoucke, 1843, p. 9. Cifrele prezentate în text relativ la durata înscrierei nu-s exacte; ele sunt îndreptate de diferiți critici, dar pentru noi nu aŭ o deosebită importanță. Vezi d'Avezac, Memoire sur Ethicus, in Memoires de l'Academie des Inscriptions, Savants etranger, t. II, 1852, p. 342—344.

2) August a fost singurul stăpânitor al imperiului, dela anul 30 a. Hr. pânăla 19 August, anul 14 al erei noastre.

3) In locul al doilea, în care se face aluziune la el: „Agripam quidem in tanta viri diligentia praeterque inhoc opere cura, cum orbem terrarum orbi spectandum propozitum esset, errasse quis credat, et cum eo divum Augustum", H. N. III, 3, 14; Comp. Frandsen, M. Agrippa's Leben, C. XXXII, p. 195—200. Fr. Ritschl, Reich svermessung des Augustus, Agrippa's Weltkarte, in Reinisches Museum, 1842, p. 521; C. A. Pertz, De cosmographia Ethici libri tres, Berlin, 1858, p. 18.

4) Nici o îndoială serioasă nu poate, prin urmare, să se ridice relativ la adevărul istoric al măsurătorii, ce s'a făcut în timpul lui Cezar și August, — măsurătoare, cu ajutorul căreia a fost alcătuit itinerarul oficial, care a servit pentru alcătuirea listelor militare de etape, despre care ne comunecă Lamiridie, în viața lui Alexandru Sever și sf. Ambrosie în tâlcuirea sa la psalmul CXVIII, Sermo V, 2, edit. Bened. t. I, p. 1018. D'Avezac, în locul indicat, p. 376—377.

5) „Balbi mensoris qui tempibus Augusti omnium provinciarum et civitatum formas et menssuras compertas in commentarions contulit, et legem agrariam par universitatem (alii diversitates) provinciarum distinxit ac declaravit". Frontin, De coloniis libellus, in IV. Grosius, Rei aurariae auctores in 4-a. Amsterdam, 1674, p. 109 și 141—142; Gromatici veteres, Berlin, 1848, p. 239. „Jubente Augusto Caesare, — zice cunoscutul autor, — Balbo mensure, qui omnium provinciarum mensuras distinxit", Goesius, idem, p. 148.

6) Desjardins, Le recensement de Quirinius, in Revue de questions historiques tom. II, 1867, p. 28.

alianță cu imperiul; dar alte fragmente din vechii scriitori referă această înscriere la tot pământul, adecă către tot ce aparținea sau ce se afla în vreo legătură cu imperiul Roman [1]).

Din alte locuri ale vechilor autori în diferite moduri știm, că tăblițele înscrierei pământurilor s'au păstrat în arhivele publice sau, cum s'au numit ele mai târziu, în „sanctuarul domnitorului". In caz de dispută, fiecare putea găsi în ele control, cum se vede aceasta din textul lui Sicul Flac, care confirmă această mărturie [2]). Aceste înscrieri au fost însoțite de planuri săpate în metal [3]).

Vestitul Orbis pictus al lui Agripa, amintít de Plinie și relativ de care așa de vestita tăbliță a lui Peitingor nu este altă ceva, decât o reproducere după adaoșele de mai târziu, a fost rodul cercetărilor produse din ordinul lui August și ne prezintă o nouă dovadă a realității acestei colosale lucrări a înscrierei.

Această înscriere a tuturor averilor în pământ și a orcărei proprietăți din imperiu și-a avut scopul ei pentru stabilirea dărilor și ea cuprinde, prinurmare, în același timp atât persoanele, cât și pământul lor. In favoarea ei noi putem să aducem încă o serie întreagă de mărturii.

Cassiodor, îndreptând pentru fiul său, Teodoric cel Mare, rescriptul, care avea de scop potolirea contrazicerei, produsă între doi romani pe chestiunea despre hotarele moșiilor lor, după obiceiul acelui timp a făcut o examinare istorică a neînțelegerii lor. In timpul lui August, spune acest învățat autor, lumea romană era împărțită în proprietăți, împărțite prin o înscriere deosebită, așa ca fără îndoială să determine pentru fiecare cuprinsul posesiunii, în puterea căreia el trebuia să plătească partea sa de dare. Aceasta Girumetricul o stabilea prin o prescriere deosebită" [4]).

---

1) „Sed videamus, — zice Aggenus Urbiens, — ne forte postea jussu principis alieni datussit (ager), qui terram denno metiri praeceperit sient Caesaris Augusti temporibus factum est". Goesius, la locul indicat, p. 50. Și însuși Frontin zice, Ea libro Balbi, Provincia Picena, idem, p. 143. „Item Divi Juli Augustei pro hac ratione sunt, quod Augustus eas recensuit." Comp. Ph. — E. Huschke, Ueber den zur Zeit der Geburt Jesu Christi gehaltenen Census, Breslau, 1840, p. 10.

2) Quod siquis contradicat, sanctuarium Caesaris respici solet. Omnium enim et agrorum et divizorum et adsignatorum formas, sed et divizionem et commentarios et principatus in sanctuario habet. Qualescumque enim forume fuerint, si ambigatur de earum fide, ad sanctuarium principis revertendum erit" Siculus Tlaccus. De conditionibus agrorum, in Goesius, Rei agrariae anctores, p. 16: Gromatici Veteres, tom. I. Scriften der römischen Feldmesser (1848—1852), Berlin, 1848, p. 154—155. Egger, Examen critique des historiens d'Auguste, Paris, 1844, p. 50.

3) Vezi dovada acestuia la Egger, examen critique deshistoriens d'Auguste, pag. 50—51.

4) Cassiodor, variarum liber IV epist. LII, Migne, Patr. lat. tom. LXIX, col. 608. Compară Huschk, Ueber den zur Zeit der Geburt Jesu Christi gehaltenen Census, p. 3, Wallon, De la croyance à l'Evangile, p. 337. Numele Girummetrica e schimbat, poate,

Suida prezintă amărunţimi încă şi mai departe. Deşi „Dicţionarul" său, cum se crede, l-a alcătuit abea în veacul al X, cu toate acestea e neîndoelnic, că el a trăit printre monumentele vechimei, ce încă se păstrau, şi ne-a păstrat fragmente preţioase din ele. In două locuri diferite la dânsul se înseamnă următoarele: „Impăratul August, devenind monarh autocrat, a ales două zeci de oameni [1]), cari se distingeau prin cinstea şi capacitatea lor, şi i-a trimis în tot pământul, supus stăpânirii lui, ca să facă înscrierea persoanelor şi averilor, ca potrivit cu dreptatea să stabilească impozitele, cari trebuiau să intre în hasnaua publică. Aceasta a fost întâia înscriere. Inscripţiile, cari s'au făcut mai înainte, au fost în felul lor o prădare a bogaţilor, ca şi cum statul privea la bogăţie ca la o crimă obştească" [2]). Aceste informaţii se complectează cu altele, transmise în articolul despre August: „Când împăratul August a voit să afle, cât de mare era numărul locuitorilor din imperiul Roman, el a poruncit să se producă înscrierea pe persoane. Numărul tuturor supuşilor imperiului Roman se urca la 4. 101. 017 persoane" [3]).

Insuşi faptul înscrierei se confirmă de diferiţi scriitori bisericeşti. Duşmanii istorisirii evangelice au disputat valoarea mărturiei lui Orozie şi Isidor de Sevila, ca plecând dela scriitori, cari erau numai nişte ecouri ale ev. Luca; dar aceste mărturii sunt departe de a fi lipsite de autoritate, mai ales dacă avem în vedere conglăsuirea lor deplină cu mărturiile abea aduse dela nişte scriitori independenţi. Orozie spune limpede, că August a produs înscrierea provinciilor şi persoanelor [4]). Incă înainte de ei Tertulian a mărturisit, că în arhivele romane s'au păstrat actele înscrierei [5]).

---

trebue citit Gigin; dar orcum ar fi, noi avem aicea dovada, că Cassiodor se sprijineşte pe o mărturie veche.

1) Această amărunţime, dată de Suidas, este foarte preţioasă, deoarece ea dovedeşte, că acest scriitor a extras informaţiunile ce ni le dă din un alt loc, iar nu dela ev. Luca, cum se silesc să afirme necredincioşii.

2) Suidas, Lexicon, sub cl. 'Απογραφή, edit. Bernhardt, tom. I, col. 594. Despre importanţa acestei mărturii vezi deosebitele observaţiuni la Huschke, p. 6 şi H. Wallon, De la croyance due a l'Evangile, ed. 2-a, pag. 338. Comp. E. Egger, Examen critique des historiens d'August, p. 49.

3) Suidas, Lexicon, sub cuvântul Αὔγουστος, tom. I, col. 851. Cifra aceasta de bună samă e prea mică, şi aicea, probabil, s'a furişat o greşală a scriitorului, dar această greşală nu aruncă umbră bănuelei asupra esenţei locului inseşi. Vezi Huschke, loc. Cit. p. 5.

4) Tum primum idem Caesar.... „Censum agi singilarum ubique provinciarum, et censeri omnes homines jussit", Histor. I, V, c. XXII. Migne, Patr. lat. tom. XXXI, col. 1058. Iată ce vorbeşte Isidor de Sevila: „Aera singularum annorum constituta est a Caesare Augusto, quando primum censum exegit, ac Romanorum orbem descripsit. Dieta autem acru exeo-quod omnis orbis nes reddere professus est republicae". Etymol. V, p. 4; Migne, patr. lat. tom. LXXXII, Col. 222.

5) De censu denique Augusti, quem testem fidelissimun Dominicae nativitatis ro-

Insfârşit, avem indicaţiuni directe în favoarea înscrierei, prŏdusă după decretul lui August, dacă nu în Iudeea, apoi în alte provincii.

In anul 1527, într'o vie au fost descoperite pe dealul sf. Sevastian, aproape de Lion, două tăbliţe de bronz, pe care se afla gravată o inscripţie latină [1]). Un lionez învăţat Clod Bellievr, aflä din această inscripţie fragmente din cuvântarea, rostită în senatul roman în anul 801 dela fondarea Romei de către împăratul Claudie. Miezul acestei cuvântări e păstrată de Tacit [2]), dar renumitul istoric a trecut sub tăcere câteva trăsături, din care una, foarte importantă pentru noi, cunoscută numai din tăbliţa Claudie, care se păstrează acum în palatul sf. Petru din Lion. Iată acel loc:

ILLI. PATRI. MEO. DRVSO. GERMANIAM
SVBIGENTI. TVTAM QVIETE SVA. SECVRAMQVE. A
TERGO PACEM. PRAES TITERVNT. ET. QVIDEM CVM.
ADCENSVS NOVO. TVM. OPEREET. IN. AD. SVE TOGALLIS.
AD. BELLVM AVOCATVS. ESSET. QVOD·OPUS. QVAM. AR
DVVM. SIT. NOBIS. NVNC CVM. MAXIME QVAM. VIS
NIHIL. VLTRA. QVAM VT. PVBLICE. NOTAE SINT
FACVLTATES. NOSTRAE. EXQVIRATVR. NIMIS MACNO
EXPERIMENTO COGNOSCIMVS [3]).

Tăbliţa Clavdie din Lion.

„Ei au procurat tatălui meu Druzu, care se folosea de linişte în acel timp, când el era ocupat cu supunerea Germaniei, pace deplină şi neturburată în spatele lui; şi aceea, cu ce era el ocupat înainte de a pleca la războiu, a fost înscrierea, lucru atuncea nou şi de aşa fel, că nu erau deprinşi cu el galii. Noi înşine ştim încă şi acum după o lungă experienţă, cât de greu a fost el pentru noi, deşi dela noi se cere nu mai mult, decât ca pe faţă să adunăm informaţiuni despre ceeace posedăm".

Acest loc al monumentului Mişlo îl numeşte „prima din anticităţile noastre naţionale", şi el se referă, poate, nu fără probabilitate, la înseşi acea inscripţie, de care vorbeşte ev. Luca [4]).

Noi, prinurmare, putem conchide din tăbliţa Clavdie din

---

mana archivia custodiunt". Tertull. Advers. Marcionem, IV, 7, tom. II, col. 370. Mărturia lui Tertulian are aicea cu atât mai mare greutate, că el răspunde la obiecţiunea lui Marcion pe chestia înscrierei, referindu-o la timpul lui Saturnin şi nu Quiriniu.

1) Boissieu, Inscriptions antiques de Lyon; 1846.

2) Tacit. Ann. XI, 24.

3) Zumpt., Das Geburstjahr Christi, p. 187.

4) Vezi Lutteroth, Le recensement de Quirinius, p. 23-28.

Lion și din toate celelalte mărturii, aduse de noi, că August în adevăr a dat decretul, prin care se poruncea „facerea înscrierei în tot imperiul, atât în provinciile direct supuse imperiului, cât și în statele aliate", după expresia lui Tacit.

Inscrierea printre Gali a trebuit să aibă loc în anul 742 dela fondarea Romei sau în anul 12 înainte de era noastră[1]). Inscrierea în Iudeea a avut loc abea mai târziu. Nu se poate cu deplină siguranță să stabilim timpul acestei din urmă, pentrucă cu toată munca mare depusă la acest lucru, încă nu se știe cu exactitate însuși anul nașterei Mântuitorului. Majoritatea o referă la anul 6, 5 sau 4 înainte de era noastră. Dar, orcum ar fi, ev. Luca indică numai nedeterminat timpul, când a fost dat decretul – „în acele zile", zice el[2]), și nu putem pune la îndoială, că a trebuit să treacă un interval destul de însemnat de timp între edarea decretului și executarea lui în diferitele părți ale lumii. Locul adus mai sus din Etica ne arată lămurit, cât de mult a durat un lucru așa de greu și așa de însemnat, care n'a putut fi îndeplinit altmintrelea, decât succesiv în diferitele părți ale imperiului.

2) Prima înscriere în Iudeea înainte de moartea lui Irod.

Cei mai învățați și mai cunoscători ai chestiunii din protivnicii istorisirii evangelice nu pot disputa serios faptele citate de noi, dar ei fac ultimele sforțări, ca să se excludă Iudeea din înscrierea generală prescrisă de August. „Roma nu avea obiceiul să întreprindă vreo înscriere, zice Straus, înainte ca în o anumită țară să nu fie cu totul îndepărtați domnitorii indigeni și ea nu era pusă sub autoritatea nemijlocită și directă a administrației romane". „Incrierea, în genul aceleia, de care e vorba aicea, și care ar fi fost făcută după porunca împăratului" – zice Rëss – a fost absolut imposibilă cât a trăit Irod, care, în adevăr, era vasal al Romei, dar cu totul independent în tot ce se referea la cârmuirea regatului său și cu deosebire în ce privește finanțele sale"[3]).

Astfel, după Rëss, romanii nu puteau să facă înscrierea într'un regat, care își păstra încă neatârnarea sa. Ei, mă rog, dacă vă place, chiar dacă nu aveau drept la asta, îi răspundem noi, dar pentru romani forța era mai presus de drept, și fără îndoială, Irod

1) Straus și Rëss în locurile indicate mai sus.
2) Tacit. Ann. IV, 23; Zumpt, Das Geburstjahr Christi, p. 177, 187-188.
3) Luca, II, 1.

nu era astfel de domnitor, care i-ar fi putut împedeca în această privință. Noi știm pozitiv, că Roma nu s'a sfiit să facă înscrierea la popoarele, cari nu erau supuse ei. Așa s'a petrecut asta, de exemplu, la cliteni, micul popor capadocian, deși poporul acesta se considera încă neatârnat[1]).

Afară de asta, nu trebue să ne smintim de acel frumos titlu al regelui, pe care August, l-a lăsat lui Irod. Titlul regesc nu însemna neatârnare și putere reală. Romanii în realitate dispuneau cu deplină putere în regatele aliate; acolo ei acționau în calitate de stăpânitori deplini, când găseau aceasta de trebuință și folositor; punerea sau depunerea a unuia sau altuia din regi depindea în totul de bunăvoința Cezarului. August luă tronul lui Arhelae, fiul lui Irod[2]); Caligula luă tronul lui Ptolomeu, regele Mauritaniei[3]), lui Arhelae, regele Capadochiei[4]); lui Rescuporis, regele Traciei[5]). Sub pretextul arătării de onoruri, făceau pe regii aliați cetățeni romani[6]), și astfel îi supuneau imperiului. Noi știm din mărturia lui Iosif Flavie, că toți iudeii erau datori să depună jurământ lui August, precum și lui Irod[7]), și că însuși Irod era supus legatului Siriei, dela care era dator, în anumite cazuri, să primească ordine[8]). Iată pentruce înscrierea în Iudeea sub Irod a fost produsă sub supravegherea legatului Siriei[9]).

Roma, mă rog, spun încă raționaliștii, a putut să execute acest act guvernamental, dar el nu s'a bucurat de această autoritate. „Guvernul roman nu a avut nici un interes să facă înscrierea în Iudeea", zice Munk[10]). Dar această temă este falsă. Wallon cu mult mai mare dreptate zice: „Ordinul pentru înscriere corespunde în totul atât spiritului general, cât și situației speciale a imperiului în acel timp la care el se referă, și imperiul în această privință nu continua decât treburile republicei. După cum Roma asimilase, ea era datoare să unească cândva și provinciile; între altele ea se silea să le cunoască mai deaproape și să le

1) „Per idem tempus (an. V. C. 789). Clitarum natis Cappadoci Archelao subjecta quia nostrum in modum deferre census, pati tributa adigebatur, in Tauri juga abscessit", spune Tacit, Ann. VI, 41. Comp. E. Desjardins, în Revue des questions historiques, I, II, 1867, p. 61; Huschke, ueber den Census zur Zeit der Geburt Christi, p. 100; W. Zumpt, unde s'au adus câteva exemple, Das Geburtsjahr Christi p. 181-186.

2) I. Flavie, Ant. jud. XVII, XIII, 3.

3) Dion Cassius, LXIX, 25.

4) Tucidide, Ann. II, 42.

5) Tucidide, Ann. II, 67. Comp. W. Zumpt. Das Geburtsjahr Christi paginele 178-179.

6) Vezi copia lor la Marini, Anti dei fratelli Arvali, p. 725.

7) I. Flavie, Ant. Jud. XVII, II, 4.

8) I. Flavie, Ant. jud. XVI', XI; Comp. Geburtsjahr Christi, p. 179-180.

9) W. Zumpt, Das Geburtsjahr Christi pag. 180-181.

10) Munk Palestine pag. 562.

lege mai strâns cu centrul, răspândind în ele bazele aceleiaşi sisteme de cârmuire şi impozite“ [1]). August se raporta către aliaţi ca şi „către membrii şi părţile imperiului“ [2]). Asupra Iudeei erau impuse dări de către Pompeiu [3]), şi ea niciodată nu s'a descotorosit de dânsele cu totul, chiar şi sub cârmuirea lui Irod, deşi acest rege s'a bucurat de bunăvoinţa Romei [4]). Mai mult încă, spre sfârşitul domniei lui Irod, August era nemulţămit de purtarea acestui rege al iudeilor, din cauză că el atacase pe regele arab Obod şi împăratul cu acest prilej îi scrie cuvinte aspre, că „deşi înainte el se raporta către dânsul ca şi către un prieten, dar din acest timp îl va trata ca pe un supus“ [5]). In Roma atuncea mai mult începuse a se crede să se facă alipirea Palestinei la imperiu şi realizarea acestui proect era cu atât mai uşor, cu cât căpeteniile iudeilor, apăsaţi de tirania despotului lor, doreau să se alipească: după moartea lui Irod ei direct cereau nimicirea testamentului lui şi alipirea Iudeei la provincia Siriei [6]). Alipirea a avut loc abea cu zece ani mai târziu, dar această declaraţie a Iudeilor ne arată, că numărătoarea sau înscrierea produsă în timpul naşterei Mântuitorului, a fost întimpinată nu prea rău de populaţia Iudeei, şi, în acelaşi timp, înseşi vederile împăratului ne explică, pentruce el a poruncit să se facă această înscriere.

Inscrierea, despre care vorbeşte ev. Luca, afară de aceasta, n'a putut să provoace o asemenea iritaţiune, ca înscrierea, care a avut loc după detronarea lui Arhelae, pentrucă aceasta din urmă a avut de scop stabilirea impozitului care servea de semn al supunerei, pe când întâia înscriere se mărgini, fără îndoială, la numărarea oamenilor şi averilor, şi n'a fost urmată de imediata impunere a vreunor impozite. Toate, prinurmare, se explică fără greutate şi în chipul cel mai firesc.

Intre altele se obiectează de către criticii raţionalişti, totuşi cu mirare, că numai singur ev. Luca vorbeşte de un eveniment aşa de important, ca înscrierea din Iudeea la finele domniei lui Irod; rămâne cu totul inexplicabil, pentruce I. Flavie, care transmite cu aşa amărunţimi istoria ţării sale din această epocă şi care descrie

---

1) Wallon, De la croyance due à l'Evangile, edit. 2-a pag. 336.

2) „Nec aliter universos quam membra partesque imperii curae habuit“, Suetoniu, Aust, 49. Comp. Strabon XVII, pag. 839.

3) I. Flavie, Ant. jud. XIV, IV, 4. Comp. Appian. Syr. 49.

4) I. Flavie, De Bel. Jud. II, XVI, 4; V, IX, 4; comp. Appian. B. Civ. V, 75.

5) I. Flavie, Ant. jud. XVI, IX, 8; Comp. N. Lardner, Credibi City of the Gospel, Works 10, London, 1838, tom. I, pag. 390, H. Walton, De la croyance due à l' Evangile, p. 362.

6) I. Flavie, Ant. jud. XVII, XI, 1; Comp. Lardner, Credibility of. the Gospel, Works, p. 308.

amănunţit turburările, ce s'au produs cu ocazia înscrierei produsă după anexarea Iudeei la provincia Siriei, a trecut sub totală tăcere această primă numărătoare, dacă ea s'ar fi efectuat. „I. Flavie, care aşa de amănunţit s'a întins asupra acestei epoci, scrie Straus, nu ne spune nici un cuvânt despre o asemenea înscriere". Dar la aceasta trebue răspuns, că doar istoricii romani nu spun nimica nici despre a doua înscriere[1]), cu toate turburările produse de dânsa; deaceia nu-i deloc de mirare, că ei nu pomenesc nici de întâia. Ce se atinge de I. Flavie, apoi el a putut omite mărturia despre dânsa sau pentrucă n'a găsit nimica despre ea la scriitorul, dela care a împrumutat cea mai mare parte a informaţiunilor sale despre epoca aceasta, adecă la Nicolae al Damascului, agentul şi istoricul lui Irod, sau pentrucă după înseş natura lucrului el a considerat-o ca neavând nici o importanţă. In alte locuri el a trecut sub tăcere, în unele din scrierile sale, unde, fireşte, s'ar fi putut aştepta contrarul, fapte însemnate, omiterea cărora e încă şi mai puţin explicabilă. Aşa, în istoria războiului iudaic, el n'a scăpat nici un cuvânt despre o bătălie a concetăţenilor săi contra romanilor, deşi această luptă a avut o enormă înrâurire asupra soartei şi peirei patriei sale: noi ştiind despre această bătălie din autobiografia sa[2]). Această bătălie el n'ar fi trebuit să o omită din înseşi istorisirea despre războiu.

Trebue, de altmintrelea, să observăm, că, după părerea probabilă a unor învăţaţi[3]), I. Flavie, deşi neprezentând acest eveniment, în aceeaşi lumină, ca şi în Luca, totuşi a păstrat amintirea despre înscrierea, produsă la sfârşitul domniei lui Irod, într'un loc din „Anticităţile Iudaice". „Printre iudei, - zice el, - este secta, care declară, că ea ştie cu exactitate legea şi o împlineşte cu râvnă. Pe membrii acestei secte îi numesc farisei. Anume ei îndrăsnesc să se opună regilor, de aceea urmăresc atent pe toţi şi totdeauna au pregătirea a se răscula făţiş şi a pune pedici. Când tot poporul iudeu era obligat să depună jurământ de credinţă Cezarului (August) şi intereselor regelui, ei refuzară să jure în număr mai mare de şase mii de oameni[4]).

1) Despre dânsa ne comunică numai singur I. Flavie, Ant. jud. XVIII, I, 1.

2) I. Flavie, Vita, 6; Lardner, Credibility of the Gospel, T. I, pag. 341.

3) Kepler, Bericht vom Geburtsjahr Christi, C. X, în Opera omnia, edit. Frisch 8, în 8, t. IV, 1863, p. 249; Lardner, Credibility of the Gospels, Works, t. I, p. 292-296; Feret, sur le temps précis de la mort D'Herod, în Memoires de l'Academie des Inscriptions, tom. XXI, pag. 239; Sanclemente, De vulgaris aerae emendatione, p. 438; H. Wallon, De la Croyance due a l'Evangile, pag. 365.

4) I. Flavie, Ant. jud XVII, II, 4, t. I, p. 658. Straus n'a putut să nu recunoască puterea acestui loc din I. Flavie şi locul din „Analele" lui Tacit (VI, 41) în favoarea înscrierei din Iudeea. El anume spune: „un loc la I. Flavie şi mărturia prezentată de

Acest jurământ, după toată probabilitatea, a avut loc pela sfârșitul domniei lui Irod; la el a fost adus cu sila de August și de Irod tot poporul, și el a trebuit să fie însoțit de înscrierea persoanelor, cum se vede aceasta din comunicatul, că șase mii de farisei nu s'au supus la jurământ. In înscrierea, de care pomenește ev. Luca, poporul a trebuit să jure pe lege; în jurământul, la care au refuzat fariseii, avea să se înscrie: prinurmare acesta e unul și acelaș fapt, transmis diferit.

Astfel tot ceeace ne transmite ev. Luca își găsește justificare deplină. Amărunțimile transmise de evanghelistul, despre caracterul și condițiile înscrierei, prezintă totuși un material pentru altă obiecțiune, pe care noi deasemenea nu trebue să o lăsăm fără răspuns. Romanii, spun raționaliștii, au întreprins înscrierea nu după locul de origine al persoanelor, ci după locul unde se aflau proprietățile lor [1]). La asta noi putem să răspundem, că dreptul Iosif putea să și nu fie proprietar în Nazaret și, din contra, putea să aibă oarecare proprietăți de pământ în Betleem; dar noi nu avem nevoe nici să facem o asemenea presupunere. Numărătoarea, de care vorbește ev. Luca, era mai întâiu de toate numărarea persoanelor. Iar legea romană cerea, ca cetățenii pentru înscrierea personală din provincie să plece în Italia [2]). Inscrierea era urmată și de comunicarea despre avere. Nu odată persoanele absente se eliberau de necesitatea de a săvârși asemenea călătorie, dar Scipione privea la asta ca la un abuz [3]). Supușii italieni, cari se aflau în Italia, erau obligați, în puterea aceloraşi prescripțiuni, să plece la locul originei lor, ca acolo să fie supuși înscrierei [4]). Tot astfel dreptul Iosif a trebuit să plece la Betleem, locul originei sale sau a neamului său, ca să-și îndeplinească obligația în vederea acestei înscrieri.

Preasfânta Maria trebuia să se înscrie împreună cu Iosif, logodnicul său [5]), pentrucă femeile erau supuse la darea pe suflet,

---

Tacit (Ann. VI, 4) s'a falsificat în folosul presupunerei, că înainte de prefacerea Iudeei în provincie romană, romanii, după o excepție deosebită, au produs acolo o înscriere. Lasă să fie așa".

1) „Is vero qui agrum in alio civitate habet, in civitate profiteri debet, in qua ager est; agri enim tributum in cam civitatem debet levare in cujus territorio possidetur", I, 4, § 3. D. de Censibus (50, 51). Vezi Huschke, Ueber des Census, p. 117.

2) „Ut cives romanos ad censendum ex provincies in Italiam revocaverint", Velleius, II, 15.

3) Aulu-Gelle, V, 19.

4) „L. Postumus conul pro concione ediserat, que socium Latini nominis ex edicta C. Claudii consulis redire in suas civitates debuissent, ne quis corum Romae, sed omnes in suis civitatibus conserentur". Tit Liviu, 43, 10.

5) Comp. Huschke, Ueber den Census zur Zeit der Geburt Christi, p. 120.

ca şi bărbaţii, cum dovedesc aceasta Pandectele, cari arată special în această privinţă la un exemplu din provincia Siria[1]). Darea pe suflet era impusă pe iudei deja sub stăpânirea macedoneană[2]). Ei erau liberi de dânsa în curgere de şaptezeci de ani, cari au precedat luării Ierusalimului de Pompei[3]), dar împăratul roman iarăşi a reînoit această dare[4]). Dacă ei n'au plătit romanilor darea sub Irod, apoi August a presupus, fără îndoială, să o restabilească, şi decretul său a silit la înscriere pe toţi oamenii, atât bărbaţi cât şi femei[5]). Dar dacă femeile deşi nu erau obligate personal să se prezinte pentru înscriere, apoi vezi că ev. Luca nici nu grăeşte ceva contrar acestui lucru, şi noi putem să spunem cu Straus: „dacă Maria a făcut călătoria la Betleem, apoi aceasta pentrucă ea singură a voit asta, sau că Iosif a dorit aceasta dela dânsa". Astfel ei n'au avut lipsă de impulziuni, cari i-au făcut să întreprindă această călătorie.

Astfel, în istorisirea evangelică despre înscriere, examinată singură de sine, nu este nici o împrejurare de aşa fel, care nu s'ar justifica de istorie şi de monumentele anticităţii. Acelaşi lucru se confirmă şi de cercetările următoare ale acelui rol, care l-a jucat propriu în această înscriere, amintită de ev. Luca, Quirinius, despre care se va şi vorbi mai la vale.

3) Rolul lui Quirinius în prima înscriere din Iudeea.

Ne rămâne acum să rezolvim cea mai importantă dificultate şi anume, chestiunea despre rolul lui Quirinius în timpul înscrierei, despre care ne vorbeşte ev. Luca. „Al treilea evanghelist", zice Straus, obiecţiunea căruia o expunem pe scurt, semnalează acest eveniment cu zece ani mai înainte, deoarece Quirinius a fost cârmuitorul Siriei, abea numai după câţiva ani dela moartea lui Irod şi niciodată n'a fost aşa ceva mai înainte" [6]). Ress, repetând această obiecţiune, la rândul său zice, că „Quirinius n'a fost proconsul al Siriei în timpul lui Irod" [7]).

1) „Aetatem in censendo necesse est, quia quibusdem aetas tribus, ne tributo operantur, valuit in Syriis a Qatuordecim annis masculi, a duodecim foeminae usque ad aexagesimum (quiutum) annum tributo capitis obligantur", I, 3.

2) I. Flavie, Ant. Jud. XII, III, 3.

3) I. Flavie, Ant. Jud. XIII, VI, 7.

4) Appian. Syr. 49 şi Huschke, Ueber den Census, p. 122—123.

5) Lutterot (Le recensement de Quirinius en Iud in Iudee, Paris, 1865, p. 38, 43) presupune, că Iosif şi Preasfânta Fecioară Maria au plecat la Betleem după propria lor voe, dar aceasta se explică, evident, nu corespunde senzului natural al textului ev. Luca.

6) Vezi Straus „Viaţa nouă a lui Iisus", trad. franceză, Paris, 1864, tom. II, p. 20.

7) Reuss, Histoire evangelique pag. 144. Observăm în treacăt, că Quirinius (iar nu Kvirin) purta titlul nu de proconsul, ci de legat al Siriei.

In adevăr, protivnicii ev. Luca aicea considerau victoria lor mai mult sigură, dar între altele, aicea anume adevărul își și atinge triumful său cel mai strălucit. Evanghelistul n'a făcut nici eroare, nici anahronism. Quirinius în realitate a fost legatul Siriei de două ori, cum și vorbește ev. Luca despre asta, singurul martor al acestui eveniment din toți scriitorii vechi. In timpul de față este imposibil a pune această împrejurare la îndoială, și acest fapt îl admit chiar și acei critici, cari nu voesc încă să recunoască realitatea înscrierei produsă în timpul primei cârmuiri a lui în Siria [1]).

Publiu Sulpiciu Quirinius este una din acele personalități din epoca împăratului August, despre care noi știm cele mai multe. Afară de locul citat în Evanghelia lui Luca despre el se pomenește la Tacit, Dion Cassius, Suetoniu, Strabon, I. Flavie și în câteva monumente epigrafice. Din diferitele mărturii ale scriitorilor clasici, că el a fost om de origină de jos [2]), de loc din Lanuvium, și n'a avut nici o înrudire cu vechiul gens Sulpicio. Cu toată origina sa obscură, mulțămită talentelor sale militare și meritelor sale, el a ajuns la situație înaltă. Sub domnia lui August, la anul 17 a. Hr. (anul 742 dela întemeierea Romei), el era consul cu M. Valerie Messalla. Cu câtava vreme mai înainte, el, cum mărturisește despre asta Flor [3]), a cucerit pe marmarizi și pe garamanți. El a dus cu ei războiu [4]) cum s'a statornicit aceasta de Mommsen, în caliate de propretor al provinciei senatoriale al Cretei și Cirenaicei. După consulatul său, în periodul, neindicat de vechii autori, el a fost trimis în Asia și a cucerit în Cilicia un poporaș războinic, anume pe gomonazi, cari locuiau în munții Taurului [5]). Expediția lui a avut așa succes, încât după întoarcerea sa la Roma el a fost primit în triumf. In anul 759 dela întemeerea Romei, adecă la 6 ani după nașterea lui Hristos, el a fost făcut, cum se știe de legatul lui August, propretor în Siria. El a murit în anul 774, adecă în anul 21 al erei noastre. Intre vechii scriitori, după cum am observat deja [6]), despre înscrierea lui Quirinius în anul 6 a erei noastre vorbește numai singur I. Flavie, iar despre înscrierea din vremea lui Irod, vorbește numai singur ev. Luca. Intre acestea e interesant de

1) Așa Mommsen zice: „Quem (Quirinium) Luca recte appelat legatum Sirii. At inde minime sequitur bis censum esse Judaeam a Quirinio.... Sed hoc sequitur Lucam in rerum memoria tradenda vera falsis miscuisse. Res gestae divi Augusti, p. 124—125. Ceeace spune Mommsen contra ev. Luca, special e combătut în Patrici, Della descrizione universale mentovata de San Luca, Roma, 1876.

2) Tacit, Anno. III, 118.

3) Florus, II, 31.

4) Mommsen, Res gestae divi Augusti, edit. 2-a, p. 170.

5) Tacit, Ann. III, 48. Strabon, XII, VI, 5.

6) Vezi mai sus, pagina precedentă.

observat, că evanghelistul a știut despre înscrierea produsă în Iudeea după depunerea lui Arhelae, pentrucă el în cartea Faptelor Apostolilor pomenește de turburările, produse cu ocazia ei (Fapt. V, 37). Mai mult încă, numind înscrierea, ce a avut loc înainte de moartea lui Irod „prima" (Luc. II, 2), el prin însești aceasta presupune, că a fost și a doua înscriere, produsă în urmă. Mărturia lui, prinurmare, e clară, exactă și pozitivă.

Dar pe ce se întemeiază protivnicii ev. Luca, combătând istorisirea sa? Pe autoritatea lui I. Flavie. Ei admit de mai înainte, că deoarece acest scriitor, precum nici nimenea din vechii autori nu vorbește de două rânduri în funcția de legat a lui Quirinius în Siria, apoi însemnează că Quirinius a fost numai odată legatul acestei provincii, și, pelângă asta, după acel timp, pe care-l arată evanghelistul. In această epocă de mai târziu el a și făcut înscrierea în Iudeea, după datele cu totul lămurite ale istoricului iudeu. Și, în adevăr, după temeinica istorisire din „Anticitățile iudaice" [1]), această numărătoare a săvârșit-o numai după detronarea lui Arhelae, prinurmare după zece ani dela moartea lui Irod și, cel puțin, peste zece ani după nașterea lui Hristos, în anul 759 dela fondarea Romei și în anul 6 al erei noastre.

Această argumentație este așa de impunătoare, că chiar majoritatea apologeților creștini recunoscând în totul numărătoarea din zilele lui Irod ca fapt neîndoelnic, în acelaș timp au fost gata să convină la aceea, că Quirinius în realitate a fost făcut pentru prima oară legat al Siriei abea la câțiva ani după înscrierea, de care vorbește ev. Luca. In scopul de a împăca mărturia evanghelistului al treilea cu această părere comună, s'au făcut două explicațiuni principale. După una din ele, evanghelistul a avut în vedere nu în senz propriu pe cârmuitorul provinciei Siria, ci simplu pe trimisul extraordinar, împuternicit de împăratul să execute înscrierea în Iudeea [2]). Expresia, întrebuințată de ev. Luca [3]), n'ar trebui să se înțeleagă în sens strict, adecă în senz de legat, ci în înțeles general de însărcinat al cezarului, împuternicit să facă înscrierea [4]).

---

1) Ant. Jud. XIII, I, 1, edit. Didot, I, pag. 692—693. Comp. XVII, XIII, 5; XVIII, II, 1.

2) Această explicație a fost dată de cardinalul Noris Cenotaphia Pisana: „Plures conditi viri dicunt Quirinium cum imperio extraordinario in Syriam missum, ad censum peragendum. Nam cum eo anno pax toto romano imperio floreret, Augustus decrevit universorum, que vel subditi vel socii essent populi romani ac facultates noscere". Cenotaphia Pisana Caii et Lucii Caisarum, diss. II, cap. XVI, § 12. Venise, 1861, pag. 320—321, la Burman, Thesaurus antiquitatum Italiae, edit. de Liège, 1723, tom. VIII, part. III, pag. 295.

3) Luca, II, 2. ἡγεμονεύοντος; în Vulgata praeside.

4) Expresia ev. Luca își poate în totul găsi justificarea după această ipoteză,

Acest prim mijloc al soluționării dificultăței examinate presupune, că Quirinius în adevăr a jucat rol la înscrierea din Iudeea; dar, deoarece, afară de Evanghelie, noi nu avem nici un fel de dovezi în favoarea acestei ipoteze, apoi alți învățați au recurs la a doua tâlcuire a textului, după care funcționarul, care a efectuat în numele Romei înscrierea în Iudeea în anul 6 al erei noastre, adecă Quirinius n'a luat nici o parte la înscrierea, produsă în anul nașterei lui Hristos. După părerea cercetătorilor de felul acesta, ev. Luca în istorisirea sa n'a voit nicidecum să spună, că înscrierea, făcută la sfârșitul domniei lui Irod, a fost executată de Quirinius; o astfel de înscriere e greșită; senzul frazei lui e acela, că înscrierea a avut loc „înainte ca Quirinius să se facă legat al Siriei", cum traduc ei acest loc. Această soluție, presupusă la început de Herwart[1]), a fost însușită apoi de Olshauzen, Tolück[2]), Lange, Krabbe, Lichtenstein, Vizeler, Ewald, Valan și mulți alții[3]). Ea se razemă pe un deosebit idiotism al limbii grecești. Cuvântul protos, întâiul, în grecește, cu deosebire în dialectul atenian, poate avea înțelesul de grad comparativ și se întrebuințază în loc de proteros, mai întâiu, mai înainte de[4]). Anume în acest sens ev. Luca a și întrebuințat această expresiune; el astfel a voit să zică, că numărătoarea produsă înainte de moartea lui Irod, s'a făcut înainte de aceea, care s'a operat de Quirinius, și nu-i aceia, care s'a săvârșit sub conducerea lui Quirinius. Deoarece înscrierea, care s'a făcut după anexarea Iudeei la imperiu, a fost mai însemnată și e cunoscută, apoi ev. Luca a și socotit necesar să o observe cu o deosebită expresivitate, ca să nu fie confundată cu acea înscriere, care a adus pe Iosif și Maria la Betleem. Aceasta este explicațiunea a doua.

Această lămurire a textului Evangheliei, deși își are

---

pentrucă în adevăr erau funcționari deosebiți, special împuterniciți pentru facerea înscrierei, și ei purtau titlul de legatus censuum accipiendorum sau censitor. Marquard et Mommsen, Hanbuch der römischen Alterthümer, t. V, 1876, p. 208.

1) Herwart, Novae, Verae et ad calculum astronomicum revocatae cronologiae capita praecipua, Munich, 1612, cap. CCLI, p. 188-201. Bibliotheque Nationale, G. 930.

2) Tholuck, Essai sur la credibilité de l'histoire evangelique, trad. H. de Valroger, Paris, 1847, pag. 194.

3) (Garrucci) Nuovi studii cronologici, civilita cattolica, Ianuarie, 1881, pag. 222-223. L'iscrisione di Q. Emilio Secondo, ibidem, 1881, p. 728.

4) J. — Ph. d'Orville. Charitonis de Chraerea et Oalirboe, in 8-o, Mart Leipzig, 1783, p. 478. Nota 6 la pag. 114. Fr. Viger, De prae ipuis praecae dictionis idiotismis, edit. Hermann, edit 2-a, Leipzig, 1813, pag. 67. J. Frd. Schleusner Thesaurus Philologico-criticus Veteris Testamenti, Leipzig, 1820, t. IV, p. 518. In Noul Testament sunt multe exemple incontestabile despre o asemenea întrebuințare πρῶτος: Ioan, I, 30, ὅτι πρῶτός μου ἦν, și XV, 18: ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκε. Evr. VIII, 7: εἰ γαρ ἡ (λειτουργία) πρωτη ἐκεινη ἦν ἄμεμπτος.

temeiul său filologic, în tot cazul se pare trasă de păr. Nimenea nu se va îngreuia de a lua cuvintele ev. Luca în înțelesul lor evident și firesc dacă se va putea dovedi, că Quirinius în adevăr a fost, de două ori legat al Siriei. Insă acest punct capital astăzi se poate socoti neîndoelnic. Din timpul lui Sanclemente, în anul 1793, diferiți învățați au afirmat, că Quirinius în două rânduri a stat în fruntea provinciei Sicilia, după părerea lor se părea foarte discutabil, și numai în timpul din urmă ea și-a găsit temeiu puternic.

Unii critici vechi în favoarea părerii lor au adus următoarea inscripțiune:

Q . AEMILIUS . Q . F
PAL. . SECVNDVS
(in) CASTRIS . DIVI . AVG(USTI)
(SUB) P . SVLPICIO . QVRINIO . LE(G . AUG.)
CAESARIS . SYRIAE . HONORI
BVS . DECORATVS . PRAEFEC(TUS)
COHORT(IS) . AUG(USTAE) . I . PRAEFECT(US)
COHORT(IS) II . CLASSICAE . IDEM
IVSSV . QVIRINI : CENSVM . EGI
APAMENAE . CIVITATIS . MIL
LIVM . HOMIN . CIVIVM . CXVII
IDEM . MISSV . QVIRINI . AD. VERSVS
ITVRAEOS . IN . LIBANO . MONTE
CASTELLVM . EORVM . CEPI . ET ANTE
MILITIEM . PRAEFECT . FABRVM
DELATVS . A . DVOBVS . COS . AD . AE
RARIVM . ET . IN . COLONIA .
QVAESTOR . AEDIL . II . DVVMVIR . II .
. PONTIFEXS
IBI . POSITI . SVNT . Q . AEMILIVS . Q . F . PA
SECVNDVS . F . ET . AEMILIA . CHIA . LIB
H M. AMPLIVS . H . N . S .

Au fost multe discuțiuni relativ de această inscripțiune. Originalul ei este pierdut, și ea în genere se consideră un produs fals [1]. Astăzi autenticitatea ei nu mai este pusă la îndoială [2]; nu mai este supusă, pentrucă însuși piatra a fost găsită în anul 1880 în Veneția, dar conținutul ei, în tot cazul, nu are pentru noi mare importanță.

1) Vezi Henzen. Inscriptionum latinarum collectio, collectiones Orellaniae supplementa, prim. sub Nr. 623, tom. III, p. 58.

2) Vezi (Garrucci). L'iscrizione di Q. Emilio Secondo, în Civilta catholica 19 Mart. 1881, p. 715—716. Mommsen acum admite autenticitatea ei, ca și Garrucci, Res gestae divi Augusti, edit. 2-a, p. 166. Titulus Venetus revendicatus, în Ephemeris epigraphica, 4, 1880, p. 537 și următoarele. — Această inscripție a fost la început a lui Muratori, Novus Thesaurus veterum inscriptionum, tom. II, in folio, Milan, 1740, p. DCLXX; ea multă vreme a fost studiată de Sanclemento, în De vulgaris aerae emendatione, p. 426—434,

Quint Emilie K. F. Palatin Secund după această inscripţie a fost unul din ofiţerii legatului P. Sulpiciu Quirinius în Siria. Acest monument a fost piatra mormântală a Palatinului şi a femeei sale Hia. Ea provine din Berito sau Beirut, şi nu se ştie cu ce ocaziune a fost transportată în Veneţia [1]. Palatinul, după porunca lui Quirinius, a făcut înscrierea în Anameea. Această înscriere nu are raport direct cu înscrierea, produsă în Iudeea, dar ea, cel puţin, se află în raport obligator cu aceasta din urmă, pentrucă a fost operată în aceeaşi provincie a Siriei şi sub acelaşi legat. Inscripţia aceasta prezintă o nouă dovadă, că Quirinius a fost legatul Siriei şi că înscrierea acestei provincii a fost făcută în timpul cârmuirei lui. Aceste fapte au fost deja cunoscute în parte şi lui I. Flavie şi nu s'au contrazis de nimenea. Inscripţia astfel se prezintă pentru noi nefolositoare, pentrucă ea nu ne dă nici un fel de informaţii despre un legat dublu al lui Quirinius, şi acest lucru şi trebue să-l reţinem noi şi să-l stabilim. Din fericire, există o altă piatră, autenticitatea căreia nu mai poate deja să fie pusă la îndoială şi sensul inscripţiei căreia se poate considera neîndoelnic şi această inscripţie ne mărturiseşte anume aceea, ce are pentru noi un profund interes.

Piatra a fost găsită în anul 1764 în Tivoli, vechiul Tibur, peste hotarele Portului roman, între vila lui Adrian şi calea Tiburtin, şi în prezent se află în muzeul Latran. Numele persoanei, căreia a fost consacrată această piatră monument, a dispărut din cauza distrugerei părţii de sus a pietrei şi care până acum nu s'a găsit; din cauza aceasta epigrafiştii au raportat inscripţia la început diferiţilor legaţi ai Siriei [2]; dar Sanclement chiar dela început a recunoscut cu mare afirmaţiune, că ea nu se putea referi către nimenea altul, decât numai către Publiu Sulpiciu Quirinium [3], şi Mommsen, cu aceeaşi erudiţie, ca şi cu ingeniositate, a dovedit contra tuturor protivnicilor acestei interpretări, că numai ea şi poate fi admisă [4]. Iată această inscripţie cu acele completări, cari ingenios au fost făcute de savantul german. P. Sulpiciu Quirinius, fiul lui Publiu, Consul... (După aceea se enumeră funcţiile inferioare, ocupate de Quirinius).

Pretor. In calitate de proconsul a cârmuit provincia Creta

1) După Mommsen, ultimele cuvinte: Hoc Monumentum AMPLIVS Haeredem Non Sequitur, nu au sens în această inscripţie, dar ele reproduc o obişnuită formulă şi au fost intercalate după obiceiu.

2) Vezi G. Henzen, Inscriptionum latinarum collectio, supplementa, t. III, Zurich 1856, p. 58—59, 496.

3) H. Sanclemente De vulgaris aerae emendatione, p. 414—426.

4) Mommsen, Res gestae divi Augusti, Berlin, 1865. p. 111, 126.

P. Sulpicius P. f. Quirinius cos.

. . . .

pr. pro consul. Cretam et Cyrenas provinciam optinuit legatus pr. pr. divi Augusti Syriam et Phoenicen optinens bellum gessit cum gente Homonadensium quae interfecerat Amyntam rEGEM - QUA - REDACTA - IN - POT*estatem imp. caesaris* AVGVSTI - POPVLIQVE - ROMANI - SENATUS *dis immortalibus* SVPPLICATIONES - BINAS - OB - RES - PROSP*ere gestas et* IPSI - ORNAMENTA - TRIVMPH*alia* — *decrevit* PRO - CONSVL - ASIAM - PROVINCIAM - OP*tinuit legatus pr. pr.* DIVI - AVGVSTI - ITERVM - SYRIAM - ET - PH*oenicen optinuit* [1])

și Cerenaica... (aicea s'au arătat obligațiile pretoriale). Legat propretor a lui divi August al provinciei Siria și Fenicia; el a purtat războl contra poporului gomonozilor, care a ucis pe Aminta, regele său. Cu ocazia supunerei acestui popor stăpânirei și puterei lui divi August și poporului roman, senatul a hotărit pentru zeii nemuritori două rugăciuni pentru izbânda obținută de dânsul și pentru el a rânduit primire triumfală. El a primit ca... (vrednicia) de proconsul al Asiei și ca legat propretor. Divul August, pentru a doua oară, (i-a încredințat demnitatea de) legat al provinciei Siria și Fenicia.

Cel mai însemnat punct în acest monument epigrafic se cuprinde în aceea, că persoana, căreia a fost consacrat acest monument, a fost de două ori legat în Siria, iterum [2]) Siriam (obtinuit), sub domnia împăratului August. Numele persoanei, adevărat, nu este pe piatră, dar ceeace s'a păstrat din inscripție, e deajuns, ca fără îndoială să determinăm acest nume, și această persoană nu este nimenea altul, decât Quirinius, după cum ne-am și silit noi să dovedim asta.

Istoria și cronologia legaților romani în Siria sunt cunoscute încă insuficient, cu toate cercetările, obiectul cărora au fost ele [3]). Se poate alcătui totuși următoarea listă, care ne dă putința să urmărim cu mare ușurință succesiunea.

	Anul dela fondarea Romei	a. Hr.	d. Hr.
1) Marc Tuliu Cicerone, fiul oratorului,	724 sau 727	30 sau	27
2) Varon	729 – 731	25 –	23
3) M. Titie	746.	8.	
4) Sentie Saturnin [4]) . . .	746 – 748,	8 –	6
5) P. Cvinttilie Bar	748 – 750	6 –	4
6)	. . .	. .	.

1) Cu litere capitale sunt tipărite acele rânduri, iar până acum s'au păstrat în inscripție: punctele și literele cursive complectate după Mommsen, Res gestae divi Augusti ex monumentis Ancyrano et Apollinensi in 8-0, Berlin, 1865, edit. 2-a, p. 177.

2) Iterum poate să aibă alt sens; el totdeauna înseamnă: „a doua oară".

	Anul dela fondarea Romei			a. Hr.		d. Hr.
7) Caius Cezar Praepositus Orientis .	758	-	757	1	-	4
8) L. V. Saturnin	757	-	758	4	-	5
9) P. Sulpiciu Quirinius . . .	759	-	763.	6	-	10
10) R. Cecilie Metel Cratic Situan [5]) .	763	-	770	10	-	17

Datele numerice înainte de cârmuirea lui Sentie Saturnin nu au un caracter neîndoelnic; din fericire ele nu au o deosebită importanţă în chestiunea ce ne preocupă pe noi [6]); Sentie Saturnin a fost legat al Siriei începând din anul 8 a. Hr. [7]). De succesor al său l-a avut pe Cvinttilie Var [8]), în anul 6 a. Hr. El a cârmuit Siria pânăla moartea lui Irod şi în cursul primelor luni, cari au urmat după ea, în anul 750 dela fondarea Romei, 4 înainte de era noastră [9]). După acest timp, relativ de dânsul, nu se mai ştie deja nici un fel de indicaţiuni. Dela anul 4. a. Hr. pânăla începutul erei noastre, noi nu mai avem nici un fel de ştiri [10]), şi întâlnim o lacună în tăbliţa legaţilor Siriei [11]). In curgere de 4 ani nu mai ştim nimica despre aceea, cum Roma a cârmuit această provincie. După anul 1 înainte de era noastră, Caius Cezarul, fiul lui Agrippa şi nepotul lui August, care şi l-a înfiat

3) Savanţii, cari s'au ocupat cu chestia, nu se unesc între ei în multe puncte, din care unele foarte importante. Mommsen, în a doua ediţie a sa Res gestae Augusti a schimbat în parte părerea sa din ediţia 1-a, şi recunoaşte a nu putea rezolvi unele puncte.

4) Nu sunt date, că Saturnin ar fi urmat imediat după Titie.

5) Intru adeverirea acestei liste vezi Mommsen Res gestae divi Augusti, edit. 1-a, p. 113—116.

6) Agrippa, ginerile lui August, a avut stăpânire peste tot Răsăritul, dela 731 până la 741 (23—13 a. Hr.), înainte de Titie, dar el a fost mai mult decât legat, a fost praefectus Orientis. Insuşi August a petrecut în Răsărit dela 733 până la anul 735 dela fondarea Romei, dela 21 până la 19 a. Hr.

7) I. Flavie, Ant. Jud. XVI, IX, 1; X, 8; XI, 3.

8) Rudenia împăratului după femeea sa Clavdia Pulhra, bogat, leneş, neastâmpărat (Velleius Peterculus, 2, 117 şi urm. Dion Cassius, 56, 18 şi urm.), proconsulul Africei, 747—748; L. Müller, Numismatique de l'ancienne Afrique, Copenhagen, 1860, II, 41 etc.

9) I. Flavie, Ant. Jud. XVII, V, 2. Delegaţia lui se determină prin mijlocirea unei medalii dela 748 până la 750; relativ de primele luni, cari au urmat după moartea lui Irod, mărturiseşte I. Flavie, Ant Jud. XVII, IX, 5; Tacit. Hist. V, 9.

10) Noi avem numai o singură istorie despre cârmuirea lui August, anume istoria lui Dion Cassius. Dar din această istorie ni s'a păstrat numai nişte mici fragmente pe un period de zece ani, dela anul 6 a. Hr. până la anul 4 d. Hr. Zumpt ne indică tot o asemenea lacună şi la istoricul I. Flavie. W. Zumpt, Das Geburtsjahr Christi, p. 25—27. I. Flavie nu vorbeşte de V. Saturnin, funcţia de legat al căruia se confirmă de medalii. Eckhel, Doctrina numorum veterum, Tom. III, pag. 275.

11) Kellner (Die römischen Statthalter von Syrien und Iudäa zur Zeit Christi, in zeitschrift für Katholische Theologie, Heft III, 1888, p. 473). Zadarnic neagă această lacună şi face pe Var cârmuitor dela 748 la 753 dela fondarea Romei (dela 6 la 1 a. Hr.). Dar el nu aduce nici o dovadă în susţinerea părerei sale. Var a trebuit să curme funcţia sa în Siria după întoarcerea lui Arhelae în Iudeea, înainte de finele anului 750. Vezi Zumpt, op. citat, p. 28.

şi apropiat în calitate de fiu, a fost trimis în Asia în vrâstă cam de douăzeci de ani, pentru cârmuirea acestei ţări, dar în vederea tinereţii lui i s'a dat, în calitate de consilier, la început Lolii, iar apoi P. Sulpiciu Quirinius[1]). La ocuparea Armeniei, fiul înfiat al împăratului a fost rănit la Artagir şi a murit din pricina ranei sale la 24 Februarie, în anul 4 al erei noastre la Limir, în Licia. In timpul cârmuirii lui Caius Cezarul tot al Asiei, cum avem toate temeiurile să credem, Siria nu avea un legat deosebit[2]). In anul, când a murit Caius Cezar, adecă în anul 4 sau mai bine în anul 5, fără îndoială, cu prilejul acestei morţi, legat al Siriei a fost făcut L. Voluzie Saturnin, rudenia familiei imperiale, cum aflăm despre aceasta din monetele Antiohiei[3]). Acest post el, probabil, l-a ocupat pânăla anul 6; după aceia el a fost înlocuit cu P. Sulpiciu Quirinius; în anul 10 şi însuşi Quirinius a cedat locul succesorului său Metell Cretic Silan.

Legatul Siriei, numele căruia e însemnat pe piatra de Tibursc, a trebuit să fie prin necesitate unul din aceia, care-s însemnaţi pe lista citată mai sus, deoarece într'însa se cuprinde, afară de lacuna dela anul 750 la 753 dela fondarea Romei, înşirarea tuturor acelora, cari au ocupat acel post chiar şi după moartea lui August, ce a urmat la anul 13 al erei noastre. Nici unul din numele, cuprinse în această listă, nu se repetă de două ori, dar deoarece al şaselea legat e necunoscut, apoi deaicea în mod logic urmează, că romanul, căruia i-a fost consacrată partea distrusă acum a inscripţiei şi care a fost de două ori legat al Siriei, era una din acele nouă persoane, numele cărora ni-i cunoscută nouă. Se poate oare cu siguranţă descoperi acest nume? Da, şi iată pe ce temeiuri.

Al doilea legat Varron, al cincilea Var[4]) şi al şaptelea Caius Cezar, au murit înainte de August. Monumentul însă Tiburschi a fost făurit abea numai după moartea acestui împărat deoarece într'însul el se numeşte „divinul August", Divi August, şi titlul Divus niciodată nu s'a dat împăratului mai înainte de moartea lui. Afară de asta, Agrippa niciodată n'a fost proconsul al Asiei. Prin-

1) Dela 765 la 757 Kellner, *Zeitschrift für katholische Theol.* 1888, p. 474.

2) Asemenea foarte verosimilă părere a lui Mommsen (Res gestae divi Augusti, edit 1-a, p. 115), şi a lui Kellner (la loc indic. pag. 475). Zumt (loc citat, p. 32, 71), se ţine de altă părere. Deslegarea acestei neînţelegeri nu are aşa interes în chestia noastră.

3) Monetele lui V. Saturnin poartă anul 35 al erei acestui oraş; anul 35 s'a inceput în toamna anului 4 d. Hr. Eckhel, Doctrina numorum veterum, tom. III, p. 275.

4) Var a perit în Germania, la anul 762 dela fondarea Romei, în anul 9 al erei noastre, în timpul vestitei înfrângeri, ce au suferit-o romanii în această ţară. Statuia lui Var, ridicată lui de oraşul Pergam, acum se află în muzeul din Berlin. Mommsen, Rŏmische Geschichte, tom. V, 1885, p. 40.

urmare, nici Varron, nici Agrippa, nici Var, nici Caius Cezar n'au fost de două ori legați ai Siriei.

Prima persoană din această listă, M. Tuliu Cicerone, fiul vestitului orator, n'a putut să fie un astfel de legat al Siriei dela anul 750 la 753 dela fondarea Romei, pentrucă deasemenea niciodată n'a avut onoruri cu triumf, date persoanei, depe monumentul Tiburse. El n'a purtat nici un fel de războae, și afară de asta el era prea bătrân, ca să trăiască mai mult decât August.

Groțius M. Titie, a fost consul în anul 723 dela fondarea Romei (anul 31 al erei noastre). Atuncea el avea prinurmare cel puțin treizeci de ani, și către timpul nașterei Mântuitorului el ar fi avut aproape șaptezeci de ani. In acești ani el deja nu mai putea să îndeplinească funcțiunea de legat. Ce se atinge de persoana a patra din lista examinată, Sentie Saturnin, apoi el a murit înainte de August; în caz contrar nu s'ar putea explica ceeace Tacit, „Analele" căruia se încep dela urcarea lui Tiberie, n'au scăpat nici un cuvânt despre omul, care a jucat un rol așa de important. Marele Saturnin, care a ocupat al optulea loc în tăblița cronologică, a fost proconsulul provinciei Africa, pe când legatul Siriei din inscripția noastră a fost proconsulul Asiei. Marele Saturnin, prinurmare, nu este acel necunoscut, pe care îl căutăm noi. In fine, al zecilea și ultimul, Ceciliu Metel, a rămas legat al Siriei și după moartea lui August, apoi dacă inscripția epigrafică a lui Tibur ar fi fost consacrată lui, noi am fi citit pe dânsa: „legat propretor al divului August și al lui Tiberie Cezarul August". Prinurmare, monumentul a fost consacrat nu lui. Astfel prin expunerea procesului cercetării, noi ajungem la concluzia, că numele, semnalat pe monumentul examinat, a fost numele lui Quirinius, pentrucă numai el singur rămâne pe tăbliță.

Și în adevăr, toate se apropie de dânsul în acele fragmente, cari au ajuns pânăla noi. Tacit mărturisește, că el a primit „onorurile triumfului" pentru cucerirea fortărețel Gomonazilor din Cilicia [1]). Strabon adaoge, că acești din urmă au ucis pe „regele" lor Aminta [2]). In timpul lui au avut loc „două rugi" [3]); el a fost deasemenea proconsul al Asiei [4]). In fine, el a murit în anul 771 dela fondarea Romei (către anul 21 al erei noastre), prinurmare peste opt ani după August. Lui și numai lui pot fi aplicate deci,

1) Tacit, Ann. III, 48.
2) Strabon, XII, 6, 5.
3) Mommsen, Res gestae divi Augusti, edit. 2-a, pag. 169.
4) Ibidem, pag, 170—171.
5) G. B. de Rossi, Buletino, 1877, p. 6.

toate acele mărunţimi, cari s'au păstrat în monumentul Tiburse, şi de aicea urmează, că Quirinius a fost al şaselea legat al Siriei, cum a fost el şi al noulea; cu un cuvânt, Quirinius a fost de două ori legat al Siriei „cum ne şi indică aceasta textul evangheliei lui Luca".

Faptele citate de noi sunt atât de neîndoielnice, încât îndoitul legat al lui Quirinius în Siria se admite astăzi de astfel de cercetători, ca Rossi[5]), Bergmann, Henzen, Aberle, precum şi Mommsen şi Dessai[1]). Exactitatea textului evangelic relativ de îndoitul legat al lui Quirinius în Siria, prinurmare, stă mai presus de orce îndoială.

Această primă misiune a demnitarului român în Siria explică în totul pentru noi, pentru ce a fost anume el ales de a face şi adoua înscriere. Când Iudeea a fost alipită la imperiul roman, atuncea, deoarece biruitorilor ei li era cunoscut caracterul răzvrătitor al acestor supuşi noui, împăratul, prevăzând posibilitatea unor greutăţi la impunerea impozitelor, cu tot temeiul dispuse, că omul cel mai capabil să săvârşască cu succes cea de a doua înscriere şi mai capabil de a potoli minţile, era anume acelaş, care era cunoscut iudeilor şi care pentru prima oară efectuase acelaş lucru. Anume pe acest temeiu Quirinius a şi fost dat în calitate de consilier lui Caius Cezaru, când fiul înfiat al lui August a fost trimis în Asia[2]). Experienţa legatului anterior trebuia să complecteze ceeace lipsea tânărului praepositus Orientis.

Intre altele rămâne încă o ultimă dificultate, pe care şi trebue să o deslegăm, înainte de a termina această cercetare critică. Cu toate numeroasele lucrări, edate până acum, despre anul exact al naşterei Mântuitorului, acest an, cum s'a observat deja de noi mai sus, încă nu s'a stabilit cu siguranţă neîndoelnică. Unii îl împing către anul 7 înainte de era noastră[3]), alţii, şi încă cea mai mare parte din învăţaţii de astăzi, îl referă către anii 6 sau 5 a. Hr[4]). Mai departe nu se poate împinge acest an, pentrucă deja s'a dovedit, că Dionisie cel Mic, calculând era noastră, a admis eroarea: el a început-o dela finele anului 754 dela întemeierea Romei, adică cel puţin cu patru ani mai târziu, de-

1) Dessau, corpus inscriptionum latinarum, t. XIV, p. 397. Liebenam, Forschungen zur Verwaltungsgeschichte, p. 365, 367. Borgezi a apărat părerea lui Sanclemente în scrisorile sale către Henten (Oeuvre, tom. III, pag. 493). Vezi Sanclemente, De vulgaris aerae emendatione, p. 414—416. Orelli-Henzen, Inscriptiones selectae, t. III, No. 5366. Aberle, in Theologische Quartalschrift, 1865, p. 125—148. Cavedoni, in Opuscoli di Modena, Noemvrie 1865, p. 353—365. Patrizi. Della gescrizione universale mentovata da san Luca e dell' anno in che venne eseguita nella Giudea, Roma, 1876.

2) Vezi mai sus.

3) Wallon, De la croyance due a l' Evangile, p. 387.

4) Vezi Brockmann, System der Chronologie, Stutgart, 1883, p. 101—104.

oarece Irod, în domnia căruia s'a născut Hristos, a murit în luna Aprilie anul 750 dela fondarea Romei, cu 4 ani înainte de era noastră.

De aicea e limpede dificultatea, ridicată de acest calcul contra istorisirei evangelice a ev. Luca. Inscrierea, care a adus pe dreptul Iosif la Betleem, a avut loc înainte de moartea lui Irod, prinurmare, nu mai târziu de anul 750 dela fondarea Romei. Intre acestea, Quirinius a devenit legat al Siriei întâia oară în anul 751, sau nu mai târziu de finele anului 750. Printre medaliile bătute în Antiohia cu numele lui Var, predicesorul lui, sunt şi astfel, cari sunt însemnate cu anul 750 dela fondarea Romei[1]). I. Flavie, într'un loc, spune deadreptul, că vrednicia de legat al lui Var a continuat încă şi după moartea lui Irod[2]). Quirinius prinurmare încă nu era legat al Siriei în timpul naşterei Mântuitorului.

La obiecţiunea opusă pe temeiul medaliilor din Antiohia, înainte s'a dat acel răspuns, că locuitorii acestui oraş au putut continua să bată medalii în numele lui Var în curgere de oarecare timp şi după înlocuirea lui prin Quirinius, şi această explicaţiune nu e străină de verosimilitate, iar după mărturia lui Iosif Flavie este foarte determinată şi foarte temeinică, ca să fie respinsă[3]). E mai probabil aceea, că înscrierea s'a produs cu cunoscuta treptalitate, şi fiind începută nemijlocit de predicesorii lui Quirinius[4]), ea a fost terminată abea în timpul cârmuirei lui; anume deaceea ea a şi fost atribuită lui şi purta la iudei numirea de „prima înscriere" a lui Quirinius[5]). Informaţiunile noastre prezente nu ne îngădue să ana=

1) Eckhel, Doctrina numorum veterum, Vienne, anul 1794, tom. III, p. 275. Vezi în chestia asta Aberle, Ueber den Statthalter Quirinius, în Theologische Quartalschrift, 1865.

2) I. Flavie, Ant. jud. XVII, V, 2; IX, 3; X, I, 9; XI, 1.

3). Aberle credea să găsească dovada aceea, că Quirinius n'a păşit deodată la cârmuire, şi că Var a continuat să guverneze provincia Siriei până la sosirea succesorului său, în acel fapt, că Sabin s'a ţinut mândru faţă de Var, în loc de a se supune lui, care fapt poate să-şi găsască explicaţia numai în aceea, dacă noi vom considera pe Sabin procuratorul lui Quirinius. Aberle, în Theologische Quartalschrift, 1865, pag. 132—135; Comp. Desjardins, în Revue des questions historiques, 1867, t. II, p. 45—48.

4) Tertulian atribue lămurit inscripţia lui Sentie Saturnin: „Sedet census constat actos sub Augusto nunc in Judaea per Sentium Saturninum, apud quos genus ejus inquirere potuissent". Ad. Marcionem, IV, 19, t. II, col. 405. Tertulian nu ne dă primul nume a lui Sentie Saturnin, şi ar fi fost cu totul posibil, ca acela, de care vorbeşte el, nu era legatul Siriei. El nu-i dă acest titlu. Noi ştim, că legatul cu acest nume avea trei fii în Siria (I. Flav. Ant. jud. XVI, XI, 3), deasemenea şi unul din fraţii lui (Ibidem, XVIII, I, 1). Acela, de care ne vorbeşte Tertulian, a putut fi ocupat numai cu chestia înscrierei. Kellner, locul citat, p. 472.

5) Noi am observat deja, că textul Evangheliei lui Luca nu vorbeşte, că înscrierea a fost efectuată de Quirinius, în timpul când era el legat, ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρινίου (Luca, II, 2, ce se poate referi la faptul înscrierei. Vezi Zumpt, op. citat, p. 207—224).

lizăm până la cele mai mărunte amărunțimi acest punct; dar dacă noi nu putem deplin și absolut să deslegăm această ultimă problemă, apoi ultimele opere epigrafice dau o justificare prea suficientă pentru mărturia ev. Luca despre faptul, că Quirinius a fost de două ori legat în Siria, ca să ni se poată refuza dreptul de a considera această mărturie drept un fapt pe deplin istoric.

Or când anume Var ar fi încetat propriu de a fi oficial legat al Siriei, e neîndoelnic, că ev. Luca, cu toate glumele necredincioșilor, nu s'a înșelat, atribuind lui Quirinius legat dublu în Siria, și că istoria, îmbogățindu-se cu cunoștințe nouă, a semnalat acuzația, căreia el a fost supus atâta vreme. Ce se atinge de exactitatea acelui rol, pe care Quirinius l-a jucat în timpul înscrierei în Iudeea, efectuată de dânsul în parte nemijlocit sau mijlocit, în timpul de față încă nu se poate a o determina definitiv, dar aceasta e o chestiune secundară, o problemă de interpretare, care nu se atinge de esența a înseși istorisirii. Nedreptatea necredincioșilor față de ev. Luca, prinurmare, este perfect dovedită. „Dacă noi am întâlni la Zonara, la Malala sau la alt careva compilator al istoriei bizantine o mărturie de felul acesta, pe care ne-o dă al treilea evanghelist, — cu toată dreptatea zice Aberle, — atunci noi am privi la ea, ca la un depozit pentru știința istorică, ca la o complectare prețioasă a celor vechi, așa de adesa a izvoarelor atât de incomplecte. Pe ce temeiu însă ne putem noi raporta altmintrelea la ev. Luca[1]? Acest autor este contimporan, vrednic de toată încrederea și pe măsura în care se întăresc atacurile asupra revelațiunei, Pronia Dumnezeească ne dă în mâni dovadă nouă a adevărului ei.

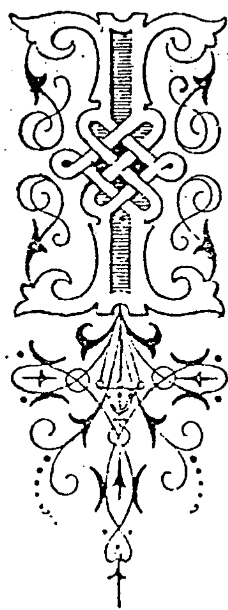
1) Aberle, Ueber den Statthalter Quirinius, în Theologische Quartalschrift, Tübing. 1865, pag. 147—148.

Caravană în pustie

CAPITOLUL III.

MAGII DE LA RĂSĂRIT.

mprejurări neobișnuite și miraculoase au fost la Nașterea lui Hristos; dar între ele, cu deosebire uimitoare, din punct de vedere istoric, a fost acea împrejurare pe care în scurt, dar cu o expresivitate solemnă, o expune ev. Mateiu. El zice: „Când s'a născut Iisus în Betleemul Iudeei, în zilele regelui Irod, au venit la Ierusalim magi dela răsărit și au zis: unde s'a născut regele Iudeei? Că am văzut steaua Lui la răsărit și am venit să ne închinăm Lui" [1]). Ideea teologică demult a văzut în aceasta prima arătare a lui Hristos lumei păgâne, care avea să primească o participare așa de mare la mântuire, și această arătare s'a săvârșit în persoana tainicilor ei reprezentanți, cari au venit dela răsărit. Deaceea, după însuși importanța evenimentului, dela sine se naște necesitatea de a lămuri, ce magi sunt aceștia și de ce impulziuni se conduceau ei, întreprinzând călătoria lor dela răsărit la capitala poporului iudeu [2]).

1) Mat. II, 1, 2.

2) Vezi W. Upham, the Wise Men. New-Iork, 1873. Lenormant, La magie chez les chaldeens, Paris, 1874; articolele Magier, la Enț Herzog'a și Magi în dicționarul bibl. a lui Smit, „Magii", în enciclopedia rusască a lui Brotchauzen și secțiile corespunzătoare din Viața lui Iisus Hristos a lui Farar, etc.

Magii nu pentru prima oară apar aicea pe paginile Sf. Scripturi. In Vechiul Testament deasemenea întâlnim pe magi, cari, sub diferite numiri speciale, apar mai ales în cartea proorocului Daniil. La curtea regelui Babilonului, după mărturia acestei cărți, erau state întregi de diferiți înțelepți, cari se chiemau la rege în acele cazuri, când trebuiau deslegate anumite nedumeriri sau fenomene misterioase. Când, de exemplu, odată regele era nedumerit de un ciudat vis, pe care el, între altele, l-a și uitat din cauza unei neobișnuite turburări, atunci el „a poruncit să chieme văzătorii de taine și pe gâcitori, vrăjitorii și pe haldei, ca ei să spună regelui visul lui“ [1]). Aceste numiri speciale se generalizază apoi în una generală: „magi“ sau „haldei“ [2]), dar și între numirile speciale se întâlnesc titluri, cu care anume ev. Matei îi și numește pe străini, cari au venit dela răsărit să se închine lui Hristos, ce se născuse atuncea. Această numire este de magi [3]), traduse (deși nu cu destulă consecvență) în textul slavon și rus prin cuvântul „volfi“, iar în cel românesc prin „magi“. Deja deaicea se poate vedea, că „magii“ din Evanghelie aparțin anume către acea serie de înțelepți, cu care se slăvea Babilonul, și aceasta își află o confirmare încă și mai limpede în situația suplementară geografică a evanghelistului, că magii aceștia au venit „dela răsărit“. Prin „răsărit“, atât la scriitorii Noului Testament, cât și la cei ai Vechiului Testament se înțelegeau toate țările, cari se întindeau spre răsărit de Palestina, și prinurmare în numărul lor intra și Mesopotamia. In asemenea caz cea mai apropiată lămurire a chestiunii despre magi trebue căutată în acele date, cari se găsesc relativ de magii răsăriteni.

In istoria orientului antic magii prezintă un fenomen destul de obișnuit, și prin ei, în genere, se înțelegeau oameni, cari posedau oarecari însușiri neobișnuite sau talente, care-i puneau mai presus de oamenii obișnuiți. Aceștia erau înțelepți, puterea cărora se cuprindea în cunoașterea de către dânșii a tainelor nepătrunse pentru muritorii de rând, și aceasta ne-o arată însuși înțelesul filologic al cuvântului „Mag“. Cu toată claritatea neîndestulătoare a cercetărilor filologice relativ de rădăcina etimologică a acestui cuvânt, în tot cazul, se poate cu probabilitate presupune, că el se află în înrudire genetică cu sanscritul *Magh*,

1) Daniil, II, 2.

2) Dan. II, 12. 13; IV, 5, etc.

3) Μάγοι, *în* traducerea greacă a celor LXX, și magi în Vulgata. Cuvântul Mag se întâlnește și în textul evreu, ca evident împrumutat din titlul unuia din trimișii regelui Babilonului, Nergal-Sarețer, care se numește rab-mag, adecă „Șeful magilor“. Ier. XXXIX, 3, 13.

cu *meg* den vechea-zenda, sau *mag* de unde își trag originea lor termenii din scrisul cuneiform magus[1]). Grecescul μέγας, latinescul *magis,* slavono rusescul *moghii, mogucii.* Deaicea se lămurește deja ideea predominantă, care se lega cu cuvântul *magi.* Aceștia erau în adevăr oameni puternici sau mari, puternicia sau mărirea cărora consta în posedarea de către dânșii a unei înțelepciuni neobișnuite sau o știință inaccesibilă pentru alții. Cuvântul *magi* se întâlnește la Herodot, care numește așa pe unul din cele șase triburi Midiene[2]), care se remarca între altele, poate, prin aceea, că el, asemenea tribului lui Levi între evrei, concentrase în mânile sale toate funcțiile religioase, și prinurmare poseda și știința exclusivă, care-l așeza mai presus de celelalte triburi. Intemeindu-se pe aceasta, unii cercetători au afirmat, că magismul este fenomen special midian sau persan după originea sa, din care cauză și magii evangelici de obiceiu se identifică cu înțelepții persani[3]). Dar o asemenea afirmațiune nu are destule temeiuri, pentrucă ea nu cuprinde existențele magilor din timpurile cele mai depărtate dela popoarele mai vechi ale asiro-babilonenilor, ale locuitorilor Mesopotamiei. Mesopotamia cu cultura ei haldeiană, care consta în sforțarea de a pătrunde în tainele naturei, ca cu ajutorul științei obținute să capete putința să ducă mai reușit lupta cu fenomenele și puterile fizice sau spirituale dușmane omului, mai mult decât oricare altă țară poate să aibă dreptul istoric la numele de patria magilor, care deja deacolo, cu răspândirea culturii asiro-babilonene, s'au răspândit peste tot răsăritul și au pătruns chiar și la apus. Și, în adevăr, magia, una din cele mai importante ramuri ale științei în vechea Asiro-Babilonia, și-a jucat un enorm rol în viața poporului.

După esența ei ea era o știință, care dădea posibilitatea să se ia contact cu lumea duhurilor de sus sau de jos, pentru a le atrage să conlucre spre un anumit scop în folosul sau vătămarea oamenilor, precum și putința de a afla dinainte viitorul[4]). In ultima privință, o deosebit de mare importanță se dădea observațiunilor asupra astrelor cerești, cari prin strălucirea lor încă de mult au atras asupra lor atențiunea superstițioasă a locuitorilor Mesopotamiei și au dus la aceea, că însuși cultul asiro-babilo-

---

1) Deaicea Delitsche în traducerea sa evreiască a Noului Testament numește pe magi meguşim. Vezi Mat. II, 1, 7.

2) Herod I, 101, 132.

3) Le Camus, La vie de Jésus Christ, ediția 4-a, tom. I. p. 188.

4) Potrivit cu scopul, ce urmărea magia, bun sau rău, ea se numea albă sau neagră. Vezi Lenormant, Histoire de l'Orient, ediția IX-a, tomul V, pag. ilustrată, Tom. V, 192.

nean avea caracterul de *sabeism*, adecă închinarea la stele. Precum în puterea privirilor copilărești asupra naturii în genere, așa și sub influența cultului religios în deosebi, la magii babiloneni s'a prelucrat și s'a înrădăcinat adânc părerea, că toate fenomenele din viața de pe pământ și a oamenilor ce-l populează se află în cea mai strânsă dependență de mișcarea astrelor cerești. Din această cauză și înseși cercetarea astronomică, prin care erau renumiți savanții babiloneni au căpătat caracterul astrologic, caracterul cititorilor de stele, care avea de scop al său, ca prin observarea stelelor să definească și să afle dinainte evenimentele și fenomenele din viața oamenilor. Pentru aceste observări astrologice existau la toate templele principale observatori, cari aveau din această cauză o importanță nu atât riguros științifică, ci socială și de stat. După cutare sau cutare aspect al lunii, după cutare sau cutare constelațiune a stelelor, astrologii babiloneni sau haldeii se sileau să gâcească viitorul, recolta, foametea, războiul, inundațiile etc. și toți dela rege pânăla ultimul sătean luau aminte la ei cu cea mai încordată atențiune. Pe baza observațiunilor lor, haldeii alcătuiseră chiar calendare întregi astrologice. O deosebită importanță dădeau ei fenomenelor de eclipsă și privind în ce lună sau în ce zi avea să se întâmple eclipsa, ei i se dădea o interpretare sau alta. De exemplu, într'un calendar astrologic, care s'a păstrat în scrierea cuneiformă, se spune: „Eclipsa de se produce în luna Edula, în paisprezece zile ale ei . . . regelui Mulliasa i se va da corona . . . vor fi ploi în câmp și în albiile râurilor va fi inundație. Foamete în țară și oamenii vor vinde pe copiii lor pe argint". „Eclipsa în ziua de cincisprezece. Fiul regelui ucide pe tatăl său și ocupă tronul. Dușmanul pradă și mănâncă țara". „Eclipsa în ziua de douăzeci. Ploi în ceriu și inundație în râuri. Țara încheie pace cu țara și face prăznuiri" [1]).

Dela asiro-babiloneni magii au trecut și la perși, unde ei au întimpinat o puternică împotrivire din partea sacrificatorilor indi-

1) Records of the past, Vol. I, pag. 160. Diodor Sicilianu, care a trăit cu o generație a. Hr. vorbește despre astrologii răsăritului: „Ei socot, că cea mai nobilă știință este studiul celor cinci stele, numite planete, pe care ei le numesc prorocițe. Această numire le-o dau din cauză, că celelalte stele nu rătăcesc asemenea lor, și au un mers determinat, pe când aceste stele au căile lor proprii și prevestesc fenomenele ce au să fie, tâlcuind astfel oamenilor voința zeilor. După declarațiunea lor, ele prevestesc pentru aceia, cari le studiază stăruitor ceva prin răsărirea lor, altă ceva prin apusul lor, și deasemenea alta prin lumina lor; căci într'un timp, după părerea lor, ele prevestesc furtuni grozave, în alta prisos de ploae sau arșiță, apariția de comete, eclipse de soare și de lună, cutremur și în genere mare schimbare în ceriu sau nenorociri nu numai pentru popoare, ci și pentru țări, pentru regi și pentru poporul de rând". Diodor Sicil. II, 29, 30. Comp. Strab. XVI, I, 6.

geni. Dar, după aceea, magismul se înrădăcină și la perși, contopindu-se cu sacrificatorii localnici, așa că și însuși cuvântul mag sau crai la perși căpătă senzul de sacrificator sau preot [1]). Zoroastru în multe monumente vechi se înfățișază ca o căpetenie sau reformatorul clasei magilor. După definițiunea ultimului lexicograf al lui Suida, magii se numeau la perși filosofi și teologi. Din monarhia persană ideea de magi a trecut la greci, la început la cei asiatici, iar apoi și la cei europeni. Sub numele de magi, grecii în genere începură a înțelege diferiți vrăjitori și descântători, meșteșugul cărora avea câteodată o însemnătate foarte dubioasă. Insuși cuvântul „magi" a devenit, mai ales în urmă, sinonim cu orice fel de înșălătorie și șarlătănie. La scriitorii greci, dealtmintrelea, se poate observa o însemnată oscilațiune în această privință. Platon, de exemplu, vorbește cu respect despre magia lui Zoroastru, ca alcătuind o așa bază de educațiune, care e mai bună decât cea asiatică. Xenofont deasemenea se referă aprobativ către magi în a sa Chiropedie [1]). Dela greci, și în genere direct dela popoarele orientale, magii au trecut și la romani, cari foarte curând începură să privească la magii orientali ca la șarlatanii cei mai josnici, cari fără pic de jenă exploatau superstiția poporului. Tacit numește înțelepciunea magilor orientali superstiție [2]), iar Pliniu vede într'însa deșertăciune și înșelătorie [3]). Satiricii romani, de pe timpul imperiului, biciuesc atât pe însuși magii, cât și pe numeroșii lor clienți. Cu toate acestea, magii câștigară tot mai multă înrâurire în societatea romană.

In multe case a aristocrației romane magii erau salarizați, iar la curtea Cezarilor în anumite timpuri trăiau cârduri întregi, jucând roluri importante în toate intrigile dela curte. S'au făcut nu odată încercări să se izgonească magii din Roma, deși aceste încercări suferiră neizbândă din cauză că înseși împărații personal erau departe de a fi indiferenți față de ei și în taină se înconjurau de turme întregi de haldei, după expresiunea sarcastică a lui Tacit. Dar acești reprezentanți de mai târziu ai magismului oriental erau deja departe de a exprima vrednicia reală a magilor orientali, – vrednicie, care continuă a se păstra în fundul răsăritului și a se folosi de respectul poporului. La numărul acestor prea vrednici reprezentanți ai vechei științe magice și aparțineau acei magi, care, după mărturia ev. Matei, au venit dela răsărit să se închine

1) „Persarum lingua Magius est qui nostra sacerdos". „In limba perşilor mag este tocmai ceeace la noi este preotul sau sacrificatorul"). Apolog. p. 290.

2) Magicae superstitiones.

3) Vanitates magicae, mendacia magica.

lui Hristos. Dar ce anume propriu a servit de cauză îndemnătoare pentru dânșii să întreprindă vestita lor călătorie?

După mărturia ev. Matei, de îndemn pentru înțelepții dela răsărit de a pleca la Ierusalim a fost aceea, că ei, în timpul observațiunilor sale științifice asupra cerului bine cunoscut lor, au fost uimiți de apariția unei stele neobișnuite, până atuncea ne mai văzută de dânșii niciodată. Orce arătare de stea nouă, după învățătura lor, mărturisea apariția pe pământ a vreunui om mare, care avea să producă o însemnată înrâurire asupra soartei lumii. Dar această stea nouă era așa de neobișnuită, că ea stârni în magi un deosebit interes: ce putea ea oare să însemneze? Răspunsul la această întrebare putea fi spus pentru dânșii numai de acea credință, răspândită în toată lumea, care credință cuprindea în sine așteptarea curândei veniri în lume a unui rege oarecare mare și tainic, care trebuia să se arate în Iudeea. Iar această așteptare, la rândul ei, se afla sub înrâurirea nemijlocită a iudaismului larg răspândit pretutindenea, devenită din timpul robiei babilonene dospitură pentru toată lumea păgână. Se știe, că mulțimea principală a iudeilor nu se mai întorsese la Ierusalim, ci rămăsese în comunități deosebite în țările robiei lor. Devotamentul lor către credință, ei îl dovediră prin aceia, că susținură în captivi dragostea de Ierusalim. La templu ei priveau ca la centrul lor religios. Iudeul babilonean se mândrea cu curățenia originei sale. Pe cât evreii propriei Iudeei întreceau pe evreii celorlalte țări, tot pe atâta iudeii babiloneni, după părerea lor proprie, întreceau pe înseși iudeii, după cum „făina curată întrece tărâța". Din Babilon iudeii s'au răspândit prin toate țările răsăritului, și pretutindenea, orunde au apărut, au devenit misionari zeloși ai credinței lor. Diferite cauze au dus la tot o asemenea largă răspândire a iudeilor și la apus cu acelaș rezultat. Mulțămită prozelitismului încordat, atât răsăritul, cât și apusul, s'au umplut de iudei. In Egipt, ca și în alte țări ale Africei, era o mare populațiune iudaică. După spusa lui I. Flavie, lumea locuită era așa de plină de iudei, încât în imperiul roman te miră de rămăsese asemenea ungher, unde nu se puteau găsi ei [1]). Marea sinagogă din Alexandria era așa de mare, că, dacă e să credem Talmudul, hazan sau cetețul trebuia să se folosească de batistă, cu care făcea semn, ca adunarea să știe când să zică „amin" [2]).

Cât de mari erau succesele prozelitismului iudeu, în privința aceasta sunt multe dovezi întâmplătoare. Astfel de scriitori romani,

1) Ant. Jud. XIV, 7, 2. Bel. Jud. VII, 3.
2) Succa, 51 b.

ca Cicerone, Horațiu, Iuvenalie, Tacit și Seneca, deopotrivă s'au arătat exprimatorii a dominațiunii pretutindenea a iritațiunii din acea cauză, că mulți din greci și romani înclinau către superstiția uricioasă iudaică, cum se pronunță acești scriitori. Eliberarea dela slujba militară, rezervată iudeilor, privilegiile comerciale, de care ei cu deosebire se foloseau, căsătoria și alte legături, pretutindenea spori numărul prozeliților. „Credința iudaică, zice Seneca [1]), acum se primește peste tot pământul: învinșii au dat lege învingătorilor". „Acest neam, zice Dion Cassius, necontenit a fost biruit de romani și cu toate acestea a crescut uimitor, așa că a dobândit cea mai mare îndrăzneală [2])". După mărturia lui I. Flavie [3]), în Antiohia o mulțime de greci acuși-acuși au devenit prozeliți ai iudaismului. Același lucru s'a petrecut și mai departe în răsărit, pentrucă, după mărturia ev. Luca [4]), prozeliții se adunau la marele sărbători în Ierusalim din provinciile, cari se întindeau spre nord de Marea Mediterană, din Pont, Asia, Pamfilia, Capadochia, chiar din Roma, din țările sudice, ca Egiptul, Africa, Creta, din Cirenaica (din Libia) și din cele mai depărtate margini răsăritene ale ei, și chiar, nu mai vorbim de Mesopotamia, din astfel de țări, ca Paroia și Elam, din acele vaste țări, cari se întind dela Marea Caspică și până la golful Persic și încă și mai dedeparte din răsărit. Cu un cuvânt, influența iudaismului se întindea peste toate țările lumii cunoscute pe atuncea.

Printre părerile iudaice, larg răspândite pe pământ prin asemenea misionarism miraculos, încă nici una nu putuse să capete o așa de repede și de largă răspândire, ca anume părerea, care umplea mai ales sufletul și inima orcărui iudeu în vremea aceea, și anume așteptarea arătării marelui Rege, despre Care ei vorbeau, ca de Mesia sau Unsul. Cel mai bun indicator a dispozițiunii poporului este literatura acelui timp. Iar această literatură iudaică din vremea lui Daniil până la nașterea lui Hristos din ce în ce mai mult se pătrundea de mesianism. Cartea lui Enoh, cărțile sibiline iudaice, Psaltirea, cărțile lui Solomon, Inălțarea lui Moise, Inălțarea lui Isaia, a treia carte a lui Ezdra, targumurile lui Onchelos și Ionatan și alte scrieri ale iudaismului de mai târziu, susțineau energia și stârneau duhul poporului în acet timp întunecat anume a propoveduirei prorocești despre apropierea mângâerei lui Israil. Toată literatura aceasta, pătrunsă de cea mai

1) Sen. De Superst.
2) Dio. Cassius, XXXVII, 17.
3) Bel. Jud. VII, 3, 3.
4) Fapt. II, 9 — 11.

înflăcărată nădejde, se deschidea înaintea lor, întrucât inima și cugetarea întregului Israil se concentrau anume în această mare așteptare.

Starea agitată politicește a Iudeei era numai un nou simtom al acestei dispozițiuni obștești a cugetării poporului. Ura politică către stăpânirea străină și râvna religioasă contra incursiunei în mediul poporului iudeu, a dușmanilor păgâni și a obiceiurilor susțineau în popor o necontenită agitațiune. Această neliniște încă și mai mult se întărea la fiecare sărbătoare, din cauza asigurării rabinilor, preoților și a propoveduitorilor fanatici, că Iehova nu va suferi mult incursiunea păgânilor în pământul Său. Temându-se anume de asemenea dispozițiune a poporului, Irod a fost nevoit să construiască în Iudeea un număr de fortărețe de cinci ori mai mare decât se cereau în Galileea. Și totuși, cu toate acestea, hoții și fugarii, ascunși prin munții Iudeii, nu încetau a duce lupta contra guvernului existent în numele lui Iehova. Aceasta era încă și mai mult ajutată de aceea, că în popor domnea superstiția oarbă. Gloatele fanatice ale poporului necontenit erau amăgite de mesii mincinoși, care-i duceau când în muntele Eleonului [1]), ca să vadă cum zidurile noului Ierusalim păgânizat vor cădea după cuvântul proorocului, când la râul Iordanului [2]), ca să treacă prin el, asemenea părinților, ca pe uscat, când în pustie, ca acolo să aștepte semnele Fiului Omului, prezise de Daniil [3]). Iți poți închipui, ce înrâurire avea această stare de lucruri asupra mulțimilor de iudei și de prozeliți, ce curgeau anual la Ierusalim din toate țările la sărbătorile cele mari. I. Flavie, poate, cu oarecare exagerare, istorisește, că la sărbătorile cele mari se aduna nu mai puțin de trei milioane de închinători [4]). Se înțelege, acești închinători răspândeau prin toate țările așteptarea marelui Rege iudeu, Care trebuia să cucerească lumea. Și acest Rege nu era altcineva, decât așteptatul Mesia. Nu-i de mirare, că I. Flavie, Tacit și Suetoniu au trebuit să scrie acest fapt, deși istoricul iudeu din simpla măgulire, iar ceilalți în vederea înseși întorsăturei lucrurilor, aplicară această prezicere lui Vespasian [5]).

1) I. Flavie, Bell. Jud. II, 13, 5.

2) Ibidem, Ant. Jud. XX, 5, 1.

3) Ibidem, Bell. Jud. II, 13, 4. Mat. XXIV, 24, 26.

4) I. Flav. Bell. Jud. VI, 9, 3.

5) „Ceva deosebit îi făcu pe ei să întreprindă acest războiu, și această prezicere cu două înțelesuri, care se afla deasemenea în cărțile lor sfinte, arată că aproape de acest timp cineva din compatrioți trebue să se facă cârmuitor al întregului pământ locuit. După părerea iudeilor, această prezicere cu deosebire se referea la ei, și mulți din bărbații înțelepți au fost duși de ei în rătăcire. Intre altele, această prezicere, negreșit, avea în vedere cârmuirea lui Vespasian, care a fost proclamat împărat în Iudeea“ (Bell. Jud.

Dacă asemenea faimă circula în Roma, care, fiind capitala lumii de atuncea, era centrul tuturor părerilor și a zvonurilor, de-aicea, la rândul său, fiind duse până la cele mai depărtate margini, apoi nu-i de mirare, că aceiași părere a putut să ajungă și până în depărtatul răsărit și, negreșit, era cunoscută înțelepților haldei sau persani. Și pentru dânșii, mai ales pentru acești din urmă, această faimă nu trebuia să prezinte ceva ciudat sau improbabil. Mesopotamia și în special Haldeea, era patria lui Avraam, unde pentru întâia oară a primit chiemarea sa părintele credincioșilor și unde el a luat făgăduințele, esența cărora consta anume în ideia Izbăvitorului.

Tot acolo a trăit multă vreme Iacov, negreșit prin petrecerea sa împrospătând sfintele tradițiuni în cercul său mesopotamian și prin aceasta se explică acel fapt neîndoelnic, că urmele vechilor credințe patriarhale niciodată în realitate nu au dispărut din Mesopotamia, mai ales dintre înțelepții locali sau magi. Dovada izbitoare a acestui lucru l-a prezentat în urmă magul sau prezicătorul mesopotamian Valaam, care, în cunoscutele sale binecuvântări date poporului israilit, rostite înaintea intrării lui în familia făgăduinței, a manifestat o adâncă cunoștință a adevăratei religiuni și pe temeiul acestei cunoștințe, sub influența inspirațiunei de sus, a rostit vestita prorocie, că „va răsări o stea din Iacov, și se va ridica toiag din Israil“ [1]), arătând direct prin aceasta anume obiectul făgăduințelor și așteptărilor seculare atât ale poporului celui ales, cât și a toată lumea. Și, în timpurile de mai târziu legătura dintre Mesopotamia și poporul ales în realitate n'a contenit niciodată: prorocii israiliți necontenit au fost pe malurile râurilor Mesopotamiei, și prorocul Iona prin propoveduirea sa inspirată de Dumnezeu a zguduit chiar și mândra capitală a Asiriei, adecă Niniva. Ce se atinge însă de timpurile de mai târziu, cari servesc de antreu arătării lui Mesia, apoi însuși centrul culturei orientale, anume Babilonul, a putut să cunoască ideea de Mesia dela ase-

VI, 5, 4). „După credința multora, în cărțile vechi ale preoților era scris, că răsăritul se va regenera aproape de acest timp, și că din Iudeia se vor arăta oameni, cari vor pune stăpânire pe imperiu. Aceste preziceri se referă la Vespasian și Tit, dar poporul simplu după obișnuita inclinațiune a naturei omenești, interpretă o asemenea măreață soartă în folosul său propriu și n'a putut fi convins nici chiar de necazurile sale proprii“ (Tacit, Hist. V, 13). „Peste tot răsăritul domnea credința veche și înrădăcinată, că în acel timp din Iudeea vor eși oameni, cari vor apuca puterea în mânile lor. Deși aceastǎ prezicere cum au arătat evenimentele, se referea la împăratul roman, iudeii o aplicau la ei înseși și necontenit făceau răzvrătiri“ (Suet. Vesp. c. 4). Unii istorici presupun, că Tacit și Suetoniu numai au copiat pe I. Flavie. Pe de altă parte Keim respinge asemenea părere (în Herzog, Real. Enc. sub cuvântul Vespasian).

1) Numere, XXIV, 17.

menea reprezentant înalt și rostitor al acestei idei, ca prorocul Daniil, care, fiind consacrat în toată înțelepciunea haldeiană și ocupând locul de onoare între înțelepții babiloneni, desigur nu putea să nu le facă cunoscut lor obiectul celor mai scumpe și celor mai înflăcărate așteptări ale poporului său, în care, prin sistema sa a săptămânilor, determinase chiar și timpul realizării lor. După întoarcerea poporului iudeu din robia babiloneană iarăși legătura între iudei și Mesopotamia deasemenea nu s'a rupt deloc, ci, din contra — amândouă țările acestea au devenit oarecum înrudite între dânsele, deoarece amândouă erau populate în mare măsură de iudei, care-și simțeau unitatea lor, cu toată separațiunea politică, și această legătură încă și mai mult a fost întărită prin elinism, care din timpul lui Alexandru cel Mare a devenit puterea culturală împreunătoare pentru toată lumea civilizată de atuncea. Toată erudițiunea prin forța împrejurărilor a căpătat caracter elinist. Cunoștința limbii grecești și a literaturei grecești începu a se considera semnul necesar cultural, și înțelepții haldeeni, ca reprezentanți ai culturii, au trebuit inevitabil în acest curent general cultural să facă cunoștință cu literatura grecească, care a început să cuprindă în sine toate operile cele mai bune ale înțelepciunei cărturărești a tuturor limbilor și popoarelor. Drept dovadă a acestui lucru servește între altele aceea, că unul din înțelepții babiloneni, anume vestitul Beroze, care a trăit prin veacul III a. Hr. știa așa de bine limba greacă și literatura greacă, că însuși a fost în stare să scrie în această limbă vechiul letopiseț al Babiloniei [1]). Acesta a fost, în adevăr, periodul puternicii culturi eliniste, și deoarece anume către acest timp a eșit la lumină traducerea greacă a Vechiului Testament, săvârșit sub protecțiunea vestitului filoelin Ptolomeiu Filadelful (285-247 a. Hr.) apoi, negreșit, această vestită operă n'a putut să rămână necunoscută savanților înțelepți ai Mesopotamiei sau în genere ai răsăritului, și astfel acele credințe iudaice, cari până atuncea erau cunoscute numai după tradiție sau după comunicațiunile verbale, le puteau studia într'o traducere istorciă în genere accesibilă. Și o astfel de studiere prin necesitate a trebuit să deschidă înaintea lor o largă perspectivă istorică și să le arate, că tot sufletul sf. Scripturi iudaice se cuprinde în explicarea acelei idei, pe care cândva a exprimat-o vestitul lor concetățan Valaam, anume în ideea de Mesia, ca o mă-

1) Βηρωσός, care a trăit sub domnia lui Antioh II (261—246 a. Hr.), ocupa locul de sacrificator la templul lui Bel în Babilon, și cele trei cărți ale sale sub titlul Βαβυλωνικά le-a alcătuit pe baza vechilor arhive ale templului. Cărțile s'au pierdut, dar s'au păstrat în fragmente la I. Flavie, Eusebie, etc.

reaţă „stea din Iacov" şi „toiag din Israil", adecă a neobişnuitului reprezentant al luminii şi al puterniciei – Izbăvitorul lumii. Şi în această idee, cu cea mai deaproape cunoaştere a ei, nu numai nu era ceva grozav pentru magii dela răsărit, ci din contra, ea se afla în deaproape corespondenţă cu vederile lor religioase proprii. Dacă se recunoaşte, potrivit cu tradiţiile foarte răspândite, că magii evangelici dela răsărit au sosit propriu din Persia, atunci pentru magii persani ideea despre Izbăvitorul era în totul înţeleasă, pentrucă ea în parte decurgea din contemplaţiunea lor despre lumea religioasă. După vederile lor, în lume se produsese o straşnică luptă între principiile binelui şi răului, şi această luptă trebuea să se deslege însfârşit. Toate nenorocirile, ce cuprinsese pe oameni în viaţa actuală sunt încercări vremelnice, care trebue să înceteze cu triumful lui Ormuzd asupra lui Ariman. Pentru susţinerea credincioşilor în această luptă cu ispitele, cari alcătuesc lucrarea principiului rău, Ormuzd după decurgerea fiecărei mii de ani, trimite pe prorocul, care dă oamenilor o nouă revelaţiune, ce instaurează pe pământ adevărul şi legalitatea. Dar după aceea trebuia să se arate un deosebit proroc, care să distrugă împăraţia lui Ariman şi să întemeieze împărăţia vieţii fericite pentru o mie de ani. Acesta e aşa numitul Sozioş (Çaoshyanç) adecă Mântuitorul, Care trăgându-se din sămânţa lui Zoroastru, se va naşte din fecioară, ce avea să primească această sămânţă, care s'a păstrat în curgerea veacurilor în marea, în timpul scăldării[1]). In ajutorul lui la opera cea mare a renaşterei şi a izbăvirei lumii de sub stăpânirea lui Ariman se vor scula din nou spre viaţă cei mai renumiţi bărbaţi ai tuturor timpurilor. După terminarea miei de ani va avea loc învierea generală a morţilor şi apoi se va începe marea ardere a lumii vechi în catastrofe straşnice: munţii se vor dărâma şi toată lumea va deveni ca o mare de metale topite, Ariman şi iadul vor fi biruiţi definitiv şi va rămânea numai marea comunitate a fericiţilor, cari vor trăi în fericită comuniune cu Ormuzd. E clar, că prin asemenea privire asupra lumii, care poartă asupra ei toate semnele celei mai vechi credinţe patriarhale, înţelepţii răsăritului au trebuit cu o încordare neobişnuită să facă arătată ideei de Mesia sau de Izbăvitorul din toată literatura accesibilă lor, şi deoarece această idee şi-a găsit cu deosebire o înaltă revelaţiune în cărţile sfinte ale poporului iudeu, apoi anume într'acoace a şi fost îndreptată atenţiunea lor. După revelaţiunea acestor cărţi, aşteptatul Izbăvitor

1) Windischmann, Mithra, p. 80 la Herzog sub cuvântul Parsismus, XI, pag. 121

(Mesia, stăpânul — Dan. IX, 25), deasemenea trebuia să se nască din Fecioară și să întemeieze împărăția fericirei. Și deoarece în vechime unul din cei mai vestiți înțelepți răsăriteni, anume Valaam, de mulți confundat în urmă cu Zoroastru, a prezis, că din Israil anume trebue să vină acest rege — Mesia, apoi nu-i de mirare, că magii răsăriteni au concentrat special atențiunea lor asupra Iudeei, ca loc al arătării Izbăvitorului, cu care lucru concorda în totul și faima generală, care-și găsise ecou și la scriitorii romani. Pentru a se convinge definitiv de aceasta, lor le trebuia numai oarecare indicare de dinafară, și când această indicare s'a arătat pentru dânșii în noua stea neobișnuită ce s'a arătat, atunci întrebarea despre însemnătatea ei pentru dânșii a fost deja deslegată și ei plecară în capitala Iudeei, ca să dea cinste și închinare noului născut Mesia[1]).

Arătarea acestei stele neobișnuite, în împrejurările date și sub influența așteptării lui Mesia, ce domnea pretutindenea, a fost destul temeiu pentru magii dela răsărit să ajungă la convingerea, că în lume, în adevăr, a sosit ceva măreț și anume s'a născut Hristos. Și iată ei, sosind la Ierusalim, au început să întrebe pe toți: „Unde s'a născut regele Iudeei?“ In această întrebare a magilor răsună convingerea deplină despre aceea, că acest Rege deja s'a născut și lor li era necunoscut numai unde anume s'a născut și unde se află în momentul dat. După presupunerea lor, în capitala Iudeei fiecare trebuia să știe de asta; dar care nu fu mirarea lor, când se văzu, că acolo aproape nimenea nu știa de marele eveniment ce se săvârșise, și iudeii întrebau cu mirare pe magi, cum au aflat ei despre nașterea Regelui Iudeei. La asta magii le răspunseră, că au văzut steaua Lui la răsărit și au venit să se închine Lui. Asemenea declarație nu a trebuit să se pară iudeilor stranie, pentrucă și printre ei era foarte răspânită părerea, că soarta oamenilor se află în strânsă dependență de arătarea stelelor, cu deosebire a planetelor și a constelației planetelor. Se știe, că iudeii deja cu mult înainte de nașterea lui Hristos erau atrași de astrologie și de diferite formule magice, care se atașa de această știință. Ei erau iscusiți în combinațiile tainice ale literelor și numerelor, de care se foloseau ca talismane și amulete, pentru ca să vindece pe bolnavi, să izgonească duhurile rele și să rostească grozavul blestem, când aceasta trebuia și chiar afirmau, că unele din vrăjile lor puteau să pogoare luna din ceriu sau să descopere haosul

1) Insuși cuvântul Mesia (Mașiah, Μεσσίας) nu putea prezenta ceva deosebit ciudat pentru magii persani, pentrucă una din divinitățile lor ale luminii, anume Mitra (Mithra = Mithro, Μίθρα) după transcrierea greacă se numea Μεσίτης (la Plutarh).

de sub pământ [1]). Asemenea ocupaţiuni printre dânşii se întâlneau deja pe vremea lui Alexandru cel Mare. Printre dânşii era puternic desvoltată ocupaţia cu aruncarea goroscoapelor pe temeiul importanţei numerice a numelui. In tot imperiul roman se puteau întâlni magi iudei, tălcuitori de vise şi gâcitori [2]). Inseşi izgonirea iudeilor din Roma, I. Flavie o atribue faptelor înşălătorilor de tot felul [3]). Superstiţia lor nu se oprea nici aicea. Ei erau iscusiţi în gâcirea tainelor înseşi ale Astrologiei. „Planetele dau înţelepciune şi bogăţie", spune talmudul, şi în alte locuri adaoge: viaţa şi soarta copiilor atârnă nu de dreptate, ci de steaua lor". „Planeta zilei nu are însemnătate, ci planeta ceasului (naşterei) are multă însemnătate. Aceia, cari s'au născut sub soare, sunt frumoşi şi nobili la înfăţişare, sinceri şi cinstiţi; ceice s'au născut sub Venera, sunt bogaţi şi amabili; ceice s'au născut sub Mercurie, sunt puternici la memorie şi la minte; ceice s'au născut sub Lună, sunt slabi şi neconsecvenţi; cei născuţi sub Iupiter, sunt drepţi; cei născuţi sub Martie, sunt fericiţi". „Citirea în stele este bucuria rabinilor", se spune în Pirche-Abhot. In alt loc, adevărat, un rabin spune interlocutorului său, că „nu este nici o astfel de planetă, care cârmueşte pe Israil". Dar explicaţia adăogată la asta o manifestă mândria, care o poate exprima numai iudeul, anume, că fiii lui Israil ei înseşi sunt stele". Şi îngenere mulţi rabini se dădeau ocupaţiei cu Astrologia [4]). Nu-i de mirare deci, că I. Flavie dădea o deosebită importanţă faptului, că înainte de căderea Ierusalimului, în curs de un an întreg, deasupra nefericitului oraş a lucit o stea în formă de sabie [5]). Ce se atinge de faptul, că şi soarta aşteptatului lor Mesia, Regele trebuia să se afle într'o corelaţie sau alta cu lumea stelelor; aceasta era cunoscut iudeilor mai mult decât orcui, deoarece vestita prorocie a lui Valaam despre stea, care avea să răsară din Iacov, se cuprindea în cărţile lor sfinte, şi ei de demult o refereau anume la aşteptatul Mesia, aşa că de această credinţă se foloseau chiar şi mesii cei mincinoşi, ca de exemplu Barcohba, care-şi luase mândrul nume de „fiul stelei", cu scopul de a influenţa mai puternic asupra grosului poporului. In fine, printre rabini circula deadreptul credinţa, că atunci când se va arăta Mesia, „steaua se va ridica la răsărit, lucind cu mare strălucire", şi „această stea va sta în răsărit cincisprezece zile [6]).

1) Hausrath, Zeitgeschichte, I, 108.
2) I. Flav. Sat. VI, 543—548.
3) I. Flav. Antic. XVIII, 3, 5.
4) Buxtorf, Lex. Heb. 1623. Gfrörer, Zahrhundert des Heiles, II, 416.
5) Bell. Jud. VI, V, 3.
6) Sohar la Eşire p. 3. Pesitha Sotaria la Numer. XXIV, 17.

Steaua betleemică și magii, firește, au servit de obiect a multe povestiri următoare. Despre înseși țara, de unde au plecat magii, despre numărul lor și numele ce purtau nu se vorbește nici în Evanghelii, nici în apocrife, dar singur de sine acest eveniment e atât de semnificativ și interesant, încât n'a putut să rămână fără adăogiri la el de către tradițiunile de mai târziu. După una din aceste tradițiuni, aceștia erau regii Savei, cari venise la lumina lui Mesia și la strălucirea ce răsărise peste dânșii[1]). Dealtmintrelea părerile relativ de țara lor sunt extrem de felurite, și patria lor se considerau diferite țări: Persia, Haldeia, Etiopia și India. In aceste povestiri a rămas fără deslegare chiar întrebarea: cine erau acești veniți, iudei sau păgâni, deși majoritatea părerilor înclină în favoarea părerei, că aceștia erau anume păgâni, ca reprezentanți ai lumii păgâne, cari aveau deasemenea să ia parte la mântuire, și Evanghelia arabă a copilăriei" [2]), îi prezintă ca închinători ai focului, cari pelângă asta se refereau la prorocia lui Zoroastru relativ de Mesia[3]). Intreitul număr al darurilor lor a dus la ideea, că și înseși magii erau în număr de trei, ce după presupunere corespundea celor trei părți cunoscute ale lumii de atuncea: Asia, Africa și Europa. După altă tradiție, totuși, ei au fost doisprezece, corespunzător celor doisprezece apostoli. Tradiția despre magi s'a răspândit cu deosebire în apus și exponentul ei s'a dovedit Beda „vrednicul de cinste", care ne transmite deja informațiuni exacte despre dânșii. După mărturia lui, magii au fost trei. Dintre ei Melhior era bătrân cu păr lung alb și cu barbă mare, și el a adus noului născut Hristos aur; al doilea mag a fost Caspar, un tânăr fără barbă, cu fața rumenă, și el a adus în dar lui Hristos tămâe; al treilea mag a fost Baltazar, negricios, un înțelept peste tot păros, și el a adus lui Hristos smirnă pentru trebuințele Lui. In povestirile creștine orientale magii capătă o înfățișare externă încă și mai măreață și mai strălucită. Ei au sosit la Ierusalim cu o suită de o mie de oameni, lăsând în urma lor pe malul stâng al Eufratului detașamentul de oștire ca la 7000 de oameni. După întoarcerea în țara lor (în răsăritul îndepărtat, pe malurile oceanului) ei s'au dedat unei vieți contemplative și rugăciunii, și când în urmă apostolii s'au risipit pentru propoveduirea Evangheliei în toată lumea, atunci ap. Toma i-a întâlnit în Persia, unde ei au primit dela el botezul și ei înseși s'au făcut propoveduitori ai

1) Isaia LX, 3, 6.

2) VI, VIII.

3) Aceasta e una din bazele serioase pentru tradiția, că magii orientali erau din Persia. Intr'un manuscript al primei Evanghelii se spune — ἐκ περσίδος.

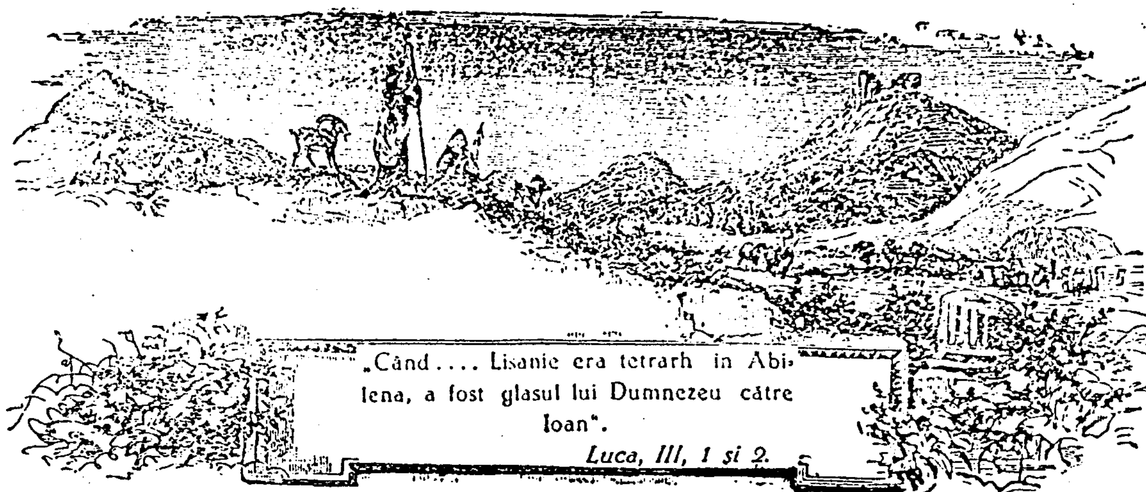
nouei credinţe. Legenda adaoge, că moaştele lor, găsite de împărăteasa Elena, au fost puse la început în Constantinopole, dar de acolo au fost strămutate la Mediolan, iar apoi la Chioln. In catedrala din Chioln vizitatorilor încă şi astăzi li se arată craniile acestor trei înţelepţi, ce se păstrează în podoabe scumpe şi expuse într'o mare raclă de aur. Aceste cranii ar fi fost descoperite de episcopul de Chioln Reinold în secolul al doisprezecelea. In cinstea magilor la apus a fost stabilită o sărbătoare deosebită, aşa numita „sărbătoarea celor trei regi", care a înlăturat sărbătoarea Arătării Domnului dela 6 Ianuarie. Aceşti magi au devenit în genere aşa de populari în Europa apusană, că în poporul simplu ei se socoteau protectorii călătorilor, şi cu numele lor adesea se numeau restaurantele şi şurile de adăpost pentru drumeţi.

Nu mai puţin obiect de conjecturi şi de presupuneri a devenit şi steaua Betleemului. Evanghelia arabă a copilăriei spune, că acesta a fost îngerul în chip de stea, care părere şi-a găsit ecou la scriitorii de mai târziu. După părerea lui Origen, aceasta a fost o cometă. Din diferitele tradiţii referitoare aicea, se poate cita una, nu lipsită de interes în unele privinţe. In răsăritul îndepărtat, spune ea, trăia un popor, care avea o carte, în care se semnala numele lui Sit, şi în această carte era scris despre arătarea stelei lui Mesia şi aducerea darurilor pentru El. Cartea aceasta a trecut dela tată la fiu, dela o generaţiune la altă generaţiune. Au fost alese douăsprezece persoane, cărora li s'a dat însărcinarea să privegheze apariţiunea acestei stele, şi când din ele murea una, în locul ei se alegea alta. Aceşti oameni în limba acelei ţări se numeau magi. In fiecare an ei după secerişul grâului se suiau în vârful muntelui, care se numea muntele biruinţii. Pe acest munte era o peşteră, şi muntele abunda în izvoară plăcute şi arbori frumoşi. Şi iată, în fine, s'a ivit steaua, şi pe dânsa s'a arătat figura Pruncului, şi deasupra lui semnul crucii, şi această stea vorbea însăşi cu dânşii şi le porunci să se ducă în Iudeea. In curgere de doi ani, în care ei au săvârşit călătoria lor, steaua se mişca înaintea lor, şi ei nu aveau nevoe nici de hrană, nici de apă. Grigorie de Tour adaoge la asta, că această stea, în fine, a căzut într'un izvor la Betleem, unde el însuşi a văzut-o şi unde o pot vedea şi astăzi, dar numai fecioarele curate [1]).

1) Relativ de aceste tradiţii vezi Hofmann, Das Leben Jesu. Winer, Dicţionaru Biblic, sub cuvântul Stern der Weisen, etc.

Toate aceste tradiții, negreșit, prezintă numai încercarea curiozității omenești de a pătrunde în taina dumnezeeștei arătări a lui Hristos și deaceea la ele se și privește ca la atare. Dar principal rămâne acel mare fapt, că steaua misterioasă a vestit înțelepților răsăritului cititori de stele de împlinirea așteptării popoarelor, și ei s'au învrednicit cei dintâi dintre păgâni să se închine lui Hristos cel nou născut, și închinându-se Lui înseși, după întoarcerea în țara lor, au devenit cei dintâi propoveduitori ai Lui în depărtatul răsărit. Cei mai mari reprezentanți ai înțelepciunei păgâne, cei dintâi au recunoscut toată insuficiența ei pentru satisfacerea setei supreme a omului și ei se îndreptară către Divinitatea întrupată, ca la izvorul a tot adevărul.

CAPITOLUL IV.

LISANIE, TETRARH IN ABILENA, CA UNUL DIN CONTIMPORANII ARĂTĂRII LUI HRISTOS LUMII.

ritica modernă negativă, în silințele sale de a combate realitatea și vrednicia istorică a evenimentelor evanghelice, s'a folosit și se folosește de orce dificultate a exigetecei pentru aceasta, ca, interpretând în senz nefavorabil, prin aceasta să arunce umbră îndoelei asupra scriitorilor Noului Testament. Și aceasta în multe rânduri i-a reușit, mai ales în acele cazuri, unde mărturiile evangheliștilor n'au găsit afirmațiune directă și limpede la scriitorii civili contimporani lor și la istoricii acelor timpuri. In toate cazurile de felul acesta reprezentanții negațiunii cu răutate fățișă indicau „micile inexactități" ale scriitorilor inspirați și produceau nu puțină turburare printre credincioși, cari nu aveau la îndămână date pentru respingerea clevetirilor. Din fericire, descoperirile cele mai nouă și cercetările din urmă în sfera arheologiei, pe fiecare an revarsă tot mai multă lumină asupra istoriei evanghelice și a evenimentelor legate de dânsa, și aceste cercetări, procurând material nou, până atuncea necunoscut științei, lămuresc ceeace mai înainte se părea neclar sau stârnitor de neînțelegeri și nedumeriri, și confirmă strălucit mărturiile evangheliștilor și, în genere, pe scriitorii Noului

Testament chiar și în cele mai mărunte detalii, în aparență întâmplătoare, dărâmând astfel concluziunile trufașe, prea devreme coapte, ale reprezentanților școalei critice. Unul din multele exemple de felul acesta se oferă în acest capitol.

Ev. Luca determinând timpul predicii sf. Ioan Inainte Mergătorul și începutul slujirii obștești a lui Hristos Mântuitorul, între altele spune, că în acest timp „Lisanie era tetrarh în Avilena“ [1]). David Straus, examinând acest obiect, a avut îndrăsneala să scrie: „Luca face să domnească cu 30 ani după nașterea lui Hristos, pe un oarecare Lisanie, care, fără îndoeală, a fost ucis cu 30 de ani înainte de zisul eveniment: aceasta e o mică eroare cam de 60 de ani [2])“.

In scopul de a prinde pe evanghelistul Luca cu minciuna, Straus, cum arată cele mai nouă descoperiri, a confundat grosolan pe cei doi Lisanii, cari au trăit nu în unul și același timp, și nu în unul și același loc. I. Flavie vorbește de un Lisanie, care în adevăr a trăit cu 60 de ani înainte de acel timp, când și-a început propoveduirea sa sf. Ioan Botezătorul pe malurile Iordanului, dar acesta n'a fost „tetrarhul Avilenei“, ci tiranul Halchidei, la poalele muntelui Libanu [3]). Intre acestea, Straus anume pe această persoană a și voit să o identifice cu acea persoană, de care vorbește ev. Luca. In scopul de a arunca umbra îndoelei asupra autenticității mărturiei a sfințitului scriitor, el recurge chiar la scriitorul iudeu. „I. Flavie“ după cum cu totul adevărat a observat Vallon, „reprezentanții erudițiunei negative cu mari sforțări au tras la alianța sa contra evangheliei“ [4]); dar, între altele, când se cercetează, el devine evident, că asemenea sforțări sunt cu totul zadarnice și neizbutite. Aceasta și intenționăm noi să arătăm pe scurt, expunând istoria dinastiei Lisaniilor Avileni, cum este cunoscută astăzi pe temeiul medaliilor și inscripțiilor, cari lămuresc și complectează sărăcăcioasele informațiuni pentru acest lucru după vechii autori. Această simplă situațiune va fi o strălucită justificare a dreptății evanghelistului.

Primul rege cunoscut din dinastia Lisaniilor, anume acela, evident, care a fost întemeetorul ei, este un oarecare Ptolomeu, fiul lui Menei. Ptolomeu a fost șeih sau conducătorul arabilor vagabonzi, cari, cutrierând împrejurimile Damascului, trăiau din prădăciuni și incursiuni. Pentru întâia oară îi întâlnim cam pe la anul

1) Luca, III, 1.
2) Strauss, Leben Jesu, tom. II, p. 341 și următoarele (edit. 4-a, anul 1840).
3) I. Flav. Ant. Jud. XIV, VII, 4.
4) Wallon, L'autorité de l'Evangile, edit. 3-a 1887, p. 415. Kneiker face aceeași observație în dicționarul biblic al lui Schenkel, tom. I, pag. 28, anul 1869.

85 a. Hr.[1]). Aproape de anul 76, Alexandra, văduva lui Alexandru Ianeu, regele Iudeei, a trimis contra lui pe fiul său Aristobul, ca să apere Damascul de incursiunile lui prădalnice; dar expediţia s'a dovedit nereuşită[2]). Când în anul 63 a. Hr. în Siria intră generalul roman Pompei, atunci Ptolomeu era deja stăpânitorul Halchidei[3]), actualul Andjar, aproape de drumul actual din Damasc la Beirut, la un sfert de ceas de cale dela staţia Masna sau Cisternele. Dela vechiul oraş aicea a mai rămas ograda dreptunghiulară cu câteva turnuri, frânturi de coloane şi movile de felurite dărâmături[4]).

Pompei pustii pământul lui Ptolomeu, dar lăsă pentru dânsul stăpânirea unui mic regat, deşi l-a silit să-i plătească o mare sumă de bani[5]). Ultimii ani ai acestui regişor[6]) (a dinastiei) Halchida au fost întunecaţi de tot felul de crime[7]). El a murit pela anul 39 sau 40 a. Hr. şi succesorul lui a fost fiul său Lisanie[8]), anume acela, pe care, după părerea lui Straus, ev. Luca l-ar fi luat drept contimporan al lui Ioan Botezătorul. I. Flavie numeşte pe acest Lisanie „regişor" [9]), ca şi pe tatăl său, iar nu „tetrarhul Lisanie", în senzul numirei geografice, nu mai înainte de moartea acestui fiu al lui Ptolomeu[10]).

Lisanie nu s'a folosit mult timp de autoritate. Cleopatra, regina Egiptului, silindu-se să pună stăpânire pe Siria, insistă întru aceea, ca Antonie să-l dea morţii în anul 34 a. Hr. şi astfel primi o parte din provincia lui[11]), aproximativ cu 60 de ani înainte de botezul lui Iisus Hristos.

Stăpânirea lui Lisanie se întindea nu numai asupra Halchidei

---

1) I. Flav. Ant. Jud. XIII, XV, 2; Bell. jud. I, IV, 8.

2) I. Flav. Ant. Jud. XIII, XVI, 2.

3) I. Flav. XIV, VII, 4.

4) Robinson, Later biblical Researches in Palestine, in — 8-a, London, anul 1865, pag. 495—498. Baedeker, Palestine et Syria, anul 1882, pag. 471. Chauvet et Isambert, Syrie et Palestine, anul 1882, pag. 631. Comp. Marquardt, Romische, Staatsverwaltung t. I, an. 1873, pag. 242—243.

5) I. Flav. Ant. jud. XIV, III, 2.

6) Anume asemenea titlu îi dă I. Flav. în Ant. jud. XIV, VII, 4.

7) I. Flav. Ant. jud. XIV, VII, 4; Bell. jud I, IX, 2.

8) I. Flav. Ant. Jud. XIV. XIII, 3; Bell. Jud. I, XIII, 1. Pânăla noi au ajuns monetele acestui prinţ. Eckhel, Doctrina numorum veterum, part. I, tom. III, pag. 263—264. Acest prinţ poartă la ei titlul de tetrarh. Münter, De rebus Ituraeorum, p. 37—38.

9) I. Flav. Ant. jud. XV, IV, 1.

10) In anul 37 al erei creştine, prin urmare peste 71 de ani după moartea lui Lisanie I, I. Flav. (Ant. jud. XVIII, VI, 10; XX, VII, 1) intrebuinţază numirea Avilena în calitate de sinonim a tetrarhului Lisanie, justificând astfel expresia Avilina, de care s'a folosit ev. Luca, cap. III, 1.

11) I. Flav. Ant. jud. XV, XIV, 1. Porfirie (care spune, neîndoelnic, de Lisanie, iar nu de Lizimah) în ale sale Historicorum graecarum Fragmenta, édit. lui Didot, t. III, pag. 724. Dion Cassius XLIX, 52.

ci deasemenea și asupra Avilei Antilibanice. Ptolomeu în „Geografia“ sa [1]) numește acest oraș „Avila lui Lisanie“, probabil pe numele acestui regișor, ca să o deosebească, după toată probabilitatea, de alt oraș cu acelaș nume, care era situat nu tocmai departe de dânsul în Decapolia. Dela acest oraș deasemenea se trage numirea Avilinen, întrebuințat de ev. Luca [2]).

Ruinele acestei mici capitale s'au descoperit astăzi și identificarea lor cu vechiul oraș Lisania e recunoscută ca neîndoelnică mai ales cu ajutorul monumentelor epigrafice. Orașul era situat pe drumul din Balbec spre Damasc, în una din prea frumoasele localitățiì ale Libanului, în trecătoarea, unde râul Barada, părăsind valea Zebdani, se varsă în gorlovina îngustă, prin care ea procură vestitului oraș arab Damasc ape îndestulătoare, cari alcătuesc frumuseța și bogăția sa.

Vechea Avila acum poartă numirea de Suc-Vadi, adecă „curentul vaiugei, sau râul Varadei“. Ea se află aproape la o depărtare de unsprezece ore de drum de Balbec, cale de șase ceasuri distanță de Damasc. Satul actual, înconjurat cu livezi de pomi roditori, e situat pe o terasă, care atârnă deasupra unei prăpăstii, unde răsună apele râului Varad, care se varsă pe o vaiugă îngustă, înconjurată de păreți stâncoși. Ruinele principale ale vechei Avila și numeroasele grobnițe de înmormântare se află pe malul opus [3]), și ele până acum au păstrat amintirea despre numirea sa primitivă, deoarece și acum se numește Nebi-Avel [4]).

Afară de Halchida și Avila, Lisanie, fiul lui Ptolomeu, stăpânea deasemenea Balbeca (Iliopoli). Paneea (Chesaria lui Filip) și șesul, ce se întindea în vecinătatea lacului Meromsc (Bar-El-Gule [5]). Până la noi au ajuns monede, cari poartă numele lui Lisanie. Pe partea din față a lor este un cap, împodobit cu o diademă, iar pe dos se scrie următoarea inscripție:

---

1) Ptolom. V, 14, 1. I. Flav. îi dă acelaș nume (Ant. jud. XIX, V, 1), ca să deosebească de alte Avil. Avila sau Abola însamnă valea, și această numire a localității este destul de obișnuită. Comp. Avel-Beth-Maag sau simplu Avel, 2 Reg. XX, 15—18; Avel-Siltim, Numer. XXXIII, 49; Avel-Mehol, 3 Reg. IV, 12. Avel este acelaşi cuvânt, ca și Avila (din Vulgata ca și in traducerea rusască). Câteva din aceste nume proprii, citate aicea, sunt traduse potrivit cu senzul lor ebraic, ca nume apelative.

2) Luca, III, 1.

3) Robinson, Later Biblical Researches in Palestina, London, 1856, p. 478—484. Chauvet et Lambert, Syrie, Palestine, p. 627. Baedeker, Palestine et Syrie, p. 575. Renan, Mémoire surla dynastie des Lysanias d'Abilène in Mémoires.

4) Interpretarea neregulată a cuvântului Avel a făcut să se presupună, că anume aicea se află mormântul prorocului Avel, fiul lui Adam. Avel aicea nu e altă ceva, decât Avila. Vezi Robinson, Later Biblical Researches. p. 481—482.

5) Vezi I. Flavie, Ant. jud. XV,X, 1; XVII, VI, 4; Bell. jud. II, XI, 5; XII, 8.

Pe monete e închipuită stând în picioare Palada [1]). Pe dânsele nu e însemnat anul. După părerea unora, aceste monede aparţin aceluiaşi Lisanie, care a fost tetrarh în anul cinsprezecelea al domniei lui Tiberie şi de care anume vorbeşte ev. Luca [2]); după alţii, ele aparţin celuilalt Lisanie, anume fiului lui Ptolomeiu [3]).

Regina Egiptului Cleopatra, nu s'a folosit multă vreme de proprietăţile regişorului, pe care ea l-a pierdut prin mijlocirea lui Antonie al ei. Peste doi ani de la moartea lui Lisanie (în anul 32 a. Hr), fiul său Zinodor intră în posesiunea Vataneei, Trahonitidei şi Hanranei [4]). Pe monedele lui i se dă titlul de tetrarh, iar pe verso este capul împăratului.

In anul 23 a. Hr. Zinodor, de altmintrelea, iarăşi a fost lipsit de Vataneea, Trahonitida şi Hanran, cari au fost date de împăratul August lui Irod cel Mare [5]), dar lui îi rămase, probabil, Halchida, Avila şi Balboc [6]).

După Zinodor vechii autori, exceptând indicaţiunea ev. Luca, nu ne mai comunică nimic despre dinastia lui Lisanie, dar, din fericire, această lacună se complectează de o epigrafie.

In anul 1737 vestitul călător englez Ricard Pococke [7]) a descoperit chiar în ruinele Avilei un monument, care acum dispăruse, cu inscripţia [8]), care alcătuia o parte a unui templu daric, ce stătea pe o înălţime şi acum e aproape cu totul ruinat. Iată această inscripţie, cum ea ni se comunică în Corpus inscriptionum graecarum [9]), cu acele complectări, cari sunt evidente în toate punctele cele mai importante:

---

1) Sestini Lettere e dissert, numismatische, continuazione, t. VI, Florence, 1819, pl. II, fig. 8, 9. Münter, Be rebus Ituraeorum, Hafniae, 1824, p. 38. Mionnet, Description des médailles antiques, grecques et romaines, Supplément, t. VIII, 1837, p. 119—120.

2) Hug. Gutachten über das Leben Jesu von Strauss, Fribourg-en-Brisgau, 1840, p. 121—123. Kneucker, în dicţionarul biblic al lui Schenkel, art. Abilene, tom. I, p. 28, Wieseler, Enciclopedia reală a lui Herzog, t. I, 1877, p. 89.

3) Renan, in Mémoires de l'Académie des Inscriptions, 1867, part. II, p. 64.—Cei vechi nu aveau obişnuinţa să deosebească ca noi, prin cifre pe regii, cari purtau acelaşi nume. Comp. Tacit, Cronica II, 42 şi VI, 42, unde el vorbeşte de doi Arhelai diferiţi Capadocieni, nefăcând între dânşii deosebire, după cum fac evangheliştii faţă de Irozi.

4) I. Flav. Ant. Jud. XV, X, 1.

5) Ibidem, Bell. Jud. I, XX, 4.

6) Ibidem, Ant. Jud. XV, X, 3.

7) Pococke, Description of the East, London, 1743—1745, t. II, part. I, p. 115—116.

8) Pococke a editat această inscripţie în ale sale Inscriptiones antiquae graecae et latinae.

9) Böckh et Franz, corpus inscriptionum graecarum, t. III, Berlin, 1853, No. 4521, p. 240.

Ὑπὲρ (τ(ῆ(ς) τῶν κυρίων Σε(βαστῶν)
σωτερίας καὶ τοῦ σύμ(παντος)
αὐτῶν οἴκου Νυμφαιος...
Λυσανιου τετράρχου ἀπελε(ύθερος),
τὴν ὁδὸν κτίσας ἄστ΄ρωτον οὖσαι καὶ)
τὸν ναὸν οἰκο(δομ)ή(σας, τὰς περὶ αὐτὸν)
φυτείας πάσας ἐφύ(τευσεν)
(ἐκ τ)ῶν ἰδίων ἀναλ(ωμάτων).
Κρόνῳ Κυρίῳ κα(ὶ... σὺν)
Εὐσέβίᾳ γυ(ναικὶ).

Această inscripție vorbește absolut în favoarea mărturiei ev. Luca. Ea stabilește, cum vom vedea, acel fapt, că sub domnia lui Tiberie a existat un oarecare Lisanie, tetrarh de Acvilena. In acest monument epigrafic se arată numele „de Nimfei, în totul omis de Lisanie tetrarhul". Deoarece el a fost găsit chiar în Avila, apoi tetrarhul, de care este vorba aicea, incontestabil este tetrarhul însuși al Acvileei. Mai mult încă, acest tetrarh este chiar acela, de care vorbește al treilea evanghelist, iar nu fiul lui Ptolomeu, care a murit cu șasezeci de ani înainte de botezul lui Iisus Hristos, de sf. Ioan Inainte Mergătorul. Dovada acestui lucru se cuprinde în rândul întâiu al inscripției, unde citim: „după cei mai dinainte Augușți domni". Aceșți Augușți sunt Tiberie și Livie. „Fără îndoială, cum spune chiar Renan, că în cazul dat nu ne putem pogorî către epoca lui Marc Aureliu și a lui Ver, către acea epocă (unde s'ar putea găsi o formulă la fel, dar) când marea amintire de tetrarhul Lisanie deja dispăruse. Pe de altă parte. . . expresia τῶν Κυρίων Σεβαστῶν (domnitorii Augușți) nu se pot referi nici la un timp mai devreme decât domnia lui Tiberie, pentrucă înainte de urcarea pe tron a acestuia din urmă, în familia imperială niciodată n'au fost două persoane, cari în acelaș timp să poarte numele de August. Livia nu purta acest nume în timpul vieții bărbatului său; deja numai după moartea lui ea a primit în acelaș timp numele Iulia și titlul de Augusta. Inscripția aceasta, prinurmare, a fost făcută în intervalul dintre anul 14, când a murit August, și 29, timpul morței Liviei" [1]), adecă, mai exact vorbind, în decursul acelui period, la care se referă mărturia ev. Luca. Astfel, mulțămită acestui prețios monument epigrafic, devine neîndoelnic, că dinastia Lisaniilor n'a dispărut împreună cu Zinodor, ci că în ea a mai fost cel puțin încă un tetrarh, cu numele

1) Renan, în Mémoires de l'Académie des Inscriptions, 1867, part. II, p. 68—69.

de Lisanie, acela anume, de care pomenește ev. Luca — Lisanie care a trăit în timpul domniei lui Tiberie.

Aceste deducții își găsesc confirmarea într'o altă inscripție, deosebite sfărâmături din cari au fost găsite în diferite timpuri în Balbec, dar care, din nefericire, nici acum nu sunt complecte. Două fragmente ale ei au fost descoperite de Pocock pe la jumătatea veacului trecut. In anul 1823 italianul Brcki a găsit a treia frântură, de pe care s'a și luat o copie[1]), neîndoindu-se nicidecum, că este un fragment al aceleiași inscripții, ca și celelalte două frânturi, găsite de Pocock. Copiile, dealtmintrelea, au fost nesatisfăcătoare și sub alte raporturi. Cu exactitate aceste inscripții au fost reproduse pentru întâia oară de eruditul Rillo în anul 1837 și editate de Patrizie în comentarul său la Evanghelii[2]). Intre altele, nu mai de vreme decât anul 1851, De-Saulcy, membru al institutului francez, cel dintâiu a recunoscut importanța acestei inscripțiuni, ceeace mai înainte nu bănuia nimenea. Studiind această inscripție, chiar în Balbec, el a găsit al patrulea fragment și s'a convins, că într'însa este vorba de Zinodor, și de Lisanie[3]). Din timpul lui Saulcy această inscripție a fost obiectul a noui cercetări din partea lui Hogg[4]) și Renan[5]);

... θυγάτηρ Ζηνοδώρῳ Λυσ(ανίου τ)ετράρχου καὶ Λυσ(ανίᾳ)
... (καὶ τοῖ)ς υἱοῖς μ(νήμη)ς χάριν (εὐσεβῶς) ἀνέθηκεν

Senzul acestei inscripții e acela, că oarecare femee, numele căreia e necunoscut, dar care era fiica unei persoane deasemenea cu nume insuficient, „a ridicat monument:[6]) lui Zinodor, fiul lui Lisanie tetrarhul;[7]) altei persoane, numele căreia se începea cu literele Lis și era, după toată probabilitatea, Lisanie, și deasemenea și copiilor lui." Numele persoanei a treia, care deasemenea putea să poarte numele de Lisanie, și anii ei[8]). Numele de Lisanie, din nefericire, în toate cazurile se găsește incomplect, dar restabilirea acestui nume în primele două cazuri poate fi conside-

1) Broccki, Giornale delle osservazioni fatte ne'viaggi in Egitto nella Siria e nella Nubia, Bassano, 1842, t. III, p. 173.

2) Patrizi, De Evangeliis, 3 in — 4-o, Fribourg en Brisgau, 1853, tom. III, pag. 435.

3) F. de Saulcy, Voyage autour de la mer Morte, 2 in—8-a, Paris, 1853. t. II, p. 613—615, și pl. LIII.

4) Hogg. On the supposed Scriptural names of Baalbec, on the Syrian Heliopolis, and on the chief Heliopolitan Inscriptions, 1863.

5) Renan, in Mémoires de l'Académie des Inscriptions, 1867, part. II, p. 70—79.

6) Renan, în Mémoires de l'Académie des Inscriptions, 1867, part. II, p. 78. Această inscripție nu e corectată în Corpus inscriptionum graecarum, t. III, Nr. 4523, pag. 240.

7) In anul 37 d. Hr. Caligula, după urcarea sa pe tron, a dat tetrarhia lui Lisanie rigișorului Irod Agripa I; vezi I. Flavie, Ant. jud. XVIII, VI, 10; comp. XIX, V. Bell. jud. II, XI, 5.

8) De la Croyance due à l'Evangile, p. 401.

rat neîndoelnic. De aicea urmează, că după Zinodor a mai fost încă Lisanie de Avilena, de care noi știm neîndoelnic, mulțămită primei inscripțiuni, citată de noi; aceasta din urmă se prezintă astfel ca o confirmare a ei. Ea, probabil, era deosebită în mormântul familiar al Lisanilor, și intr'însa se pomenește de anume de acel Lisanie, de care vorbește ev. Luca, deoarece tetrarhia, căreia acest regișor a dat numele său, deja nu mai exista către sfârșitul domniei lui Tiberie [1]), și deoarece Lisanie, de care e vorba, urmează imediat după Zinodor.

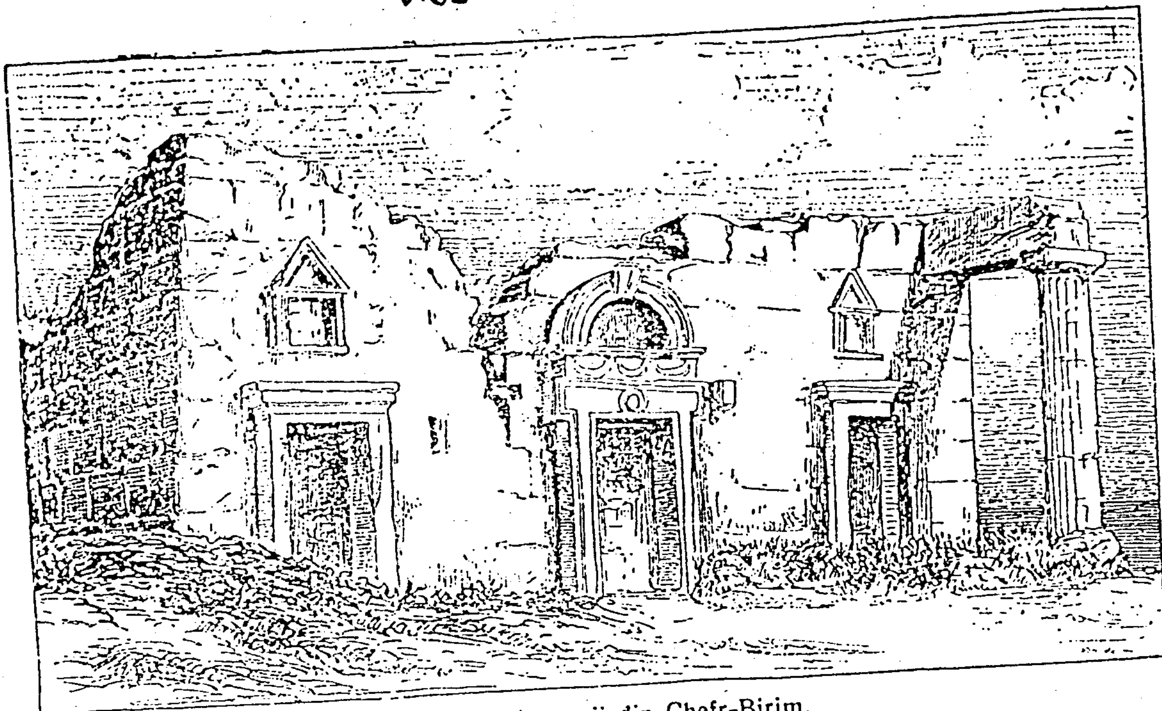
Din toate cele expuse, dela sine rezultă concluzia directă, care se poate trage, folosindu-ne chiar de cuvintele unui astfel de scriitor, ca Renan, care a avut destulă bărbăție, să-și mărturisească eroarea grosolană a „scumpului său dascăl". „Admițând o existență așa de lungă familiei lui Lisanie, fiul lui Ptolomeu, zice el, noi înțelegem mai bine expresia – tetrarhia sau domnia lui Lisanie, de care se folosește I. Flavie. Lisanie, fiul lui Ptolomeu, a domnit nu mai mult de 5 sau 6 ani. Ar fi straniu, ca până la anul 59, adică peste optzeci și șase de ani după moartea lui, fiul său să fi continuat a servi de numire pentru țară, dacă familia lui n'ar fi urmat să existe după dânsul. Afară de asta, cum bine observa Vallom, Avila nu alcătuia o parte esențială a posesiunii lui Lisanie, fiul lui Ptolomeu. Pentru ca Avila să poată să devină pentru I. Flavie sinonimă cu tetrarhia lui Lisanie, trebuia ca acest oraș să alcătuiască partea principală și capitala existenței tetrarhiei lui Lisanie" [2]).

Inscripțiile citate astfel, rezolva definitiv chestiunea despre cei doi Lisanii: despre cel care era fiul lui Ptolomeu și de care vorbește I. Flavie, și despre cel care a fost tetrarhul Acvileei în timpul domniei lui Tiberie și de care pomenește ev. Luca. Chiar până la cea mai din urmă vreme apologeții creștinismului n'au avut posibilitatea să-și lămurească pentru sine această dificultate istorică altmintrelea, decât cu ajutorul ipotezelor, mai mult sau mai puțin probabile. Acum însă, mulțămită progresului în cercetarea vechilor inscripții, această dificultate nu mai există, și ironia unui necredincios pe socoteala exactității istorice a evanghelistului se întoarce din spate contra lui însuși.

---

1) Vezi Kneucker, în Schenkel, Bibel-Lexicon, t. I, p. 28. Wieseler, în Herzog, Real-Encyclopädie, t. 1877, p. 88.

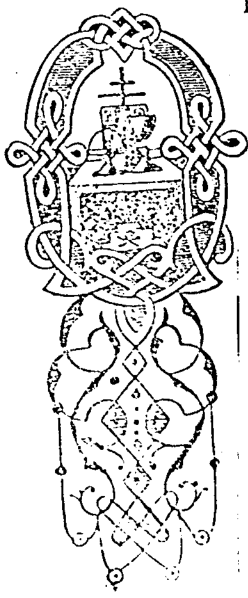
2) Renan, în Mémoires de l'Académie des Inscriptions, 1867, part. II, p. 80. —Ev. Luca spune în c. III, 1, că Ituria și Trahonitida se aflau sub tetrarhia lui Filip, fratele lui Irod, tetrarhul Galileei.

Ruinele sinagogii din Chefr-Birim.

CAPITOLUL V.

SINAGOGILE PE VREMEA LUI IISUS HRISTOS ŞI A APOSTOLILOR.

însemnătate importantă au avut sinagogile în opera instaurării creştinismului. Pronia Dumnezeească, cum se pare, le-a pregătit, pentru ca ele să servească drept catedră pentru apostoli. Insuşi Mântuitorul Hristos adesa a învăţat într'însele; în aceste locuri a adunării, ap. Pavel pretutindenea a rostit predicile nouei credinţe[1]); prin toate oraşele imperiului roman, ori încotro îşi îndrepta el paşii, întâlnea pe coreligionarii săi, pe cari Dumnezeu îi trimisese înaintea lui, ca oarecum nişte pioneri inconştienţi ai Evangheliei; ei construiau clădiri, cari, fără ştirea lor, erau destinate să servească ca loc al proclamării prin gura fariseului convertit al divinităţii lui Iisus Hristos. Mai mult facă, deoarece în sinagogi erau săptămânal adunări regulate,

1) Fapt. IX, 20, etc.

apoi, din cauza asta, ele prezentau apostolului auditori deja perfect pregătiţi, pe cari nu mai era nevoe a-i convoca, ba, altmintrelea, nici nu era cu putinţă a-i aduna. Aicea, prinurmare, se afla izvorul vieţii creştine pentru fiecare oraş, şi din el se formau acele râuleţe, cari după aceea se răspândeau în toate direcţiile, ducând încetul cu încetul pretutindenea Harul Domnului nostru Iisus Hristos.

In vederea unei aşa importanţe a sinagogilor în lucrarea răspândirei şi întăririi creştinismului, e foarte folositor să cunoaştem ce sunt ele, ce prezentau şi cum erau organizate. Atuncea pentru noi vor deveni mai înţelese multe pagini ale Evangheliei şi ale Faptelor Apostolilor, precum vom căpăta noi şi mai multă putinţă să vedem cu respect cu ce grijă Pronia Dumnezeească pretutindenea a pregătit calea pentru venirea Fiului Său şi pentru răspândirea Evangheliei.

1). Origina sinagogilor.

Pentru a asigura păstrarea adevăratei învăţături în mijlocul poporului celui ales, Dumnezeu a impus asupra religiei Vechiului Testament caracterul unităţei celei mai severe: Un singur Dumnezeu, un singur loc pentru a i se aduce jertfe, la început un singur cort, după aceea un singur templu, un singur trib preoţesc. In afară de oraşul, unde se afla sicriul legei, nu mai era, prinurmare, nici un loc altul, unde s'ar fi putut să se adune pentru rugăciunea comună şi pentru învăţătură.

Din vremea regilor, iudeii începură să simtă nevoia să se adune împreună pentru exprimarea respectului lor către Dumnezeu, şi pentru asta, prinurmare, ei au trebuit să construească clădiri, cari puteau să slujască în acest scop[1]). Dar necesitatea de aceasta s'a simţit cu deosebire în timpul robiei Babilonene. Cu silnicie smulşi şi rupţi dela patria lor şi strămutaţi în ţară străină, fiii lui Israil încă şi mai mult iubiră pământul părinţilor lor, şi pe malurile râurilor Babilonului cântau scumpele şi mult atingătoarele imne: „De te voi uita Ierusalime, să mă uite dreapta mea. Să mi se lipească limba de ceriul gurii mele, de nu-mi voi aduce aminte de tine, şi de nu voi pune Ierusalimul în fruntea veseliei mele"[2]). Aflându-se în robia cruzilor săi stăpânitori şi neavând putinţa de a merge la templul lui Iehova, ei au fost nevoiţi să al-

1) Vezi 4 Regi, IV, 23.
2) Psalmul CXXXVI, 5, 8.

cătuiască adunări, pentru a susținea în inimile lor și în inimile copiilor lor iubirea către patrie și să săvârșască înaintea lui Dumnezeu slujba obștească, pe care legea le-o îngăduia în afară de locașul sfânt, adecă cetirea legii și rugăciunea obștească. Asta a fost, probabil, origina sinagogilor. Insuși această numire grecească, ne arată și ea, că aceasta era o „adunare“ de oameni: clădirea a primit numirea sa dela adunările, cari erau între pereții lor. Un loc din prorocul Iezechil ne dă putința să presupunem, cum socot uniia, existența sinagogii deja la robii din Babilon[1].

In Pentateuc nu se află nicăirea prescripțiuni de a se aduna în locuri deosebite pentru rugăciunea obștească în afară de locașul sfânt; dar astfel de adunări, cum s'au văzut mai târziu, aveau așa însemnătate și atâta îndemânare, că după robie, după întoarcerea din Babilon, după tradiția iudaică, sinagogile au început repede să se înmulțască. Toată populația era împărțită în parohii deosebite, cu șefi recunoscuți, și fiecare parohie se aduna în anumite zile la locul ales în acest scop, ca acolo să înalțe rugăciuni obștești, să cânte psalmi, să citească și să explice sfânta Scriptură. Anume către acest timp s'au ivit și cărturarii. Ei au înlocuit pe proroci, deși apăruse cu altă misiune. Prorocii se adresau către tot poporul, ca să-l susțină în credința într'un singur Dumnezeu; cărturarii începură a se ocupa mai mult cu persoane singuratece, sfătuindu-le să păzască legea potrivit cu felul cum o explicau ei.

Se presupune, că acestei instituțiuni i s'a dat sancțiunea de către preotul Ezdra, care împreună cu aceasta a tras și liniile legii pentru cârmuirea ei. Sinagogile în Palestina erau tare numeroase; după spusa talmudului, numai în Ierusalim ele erau în veacul întâiu al erei creștine patru sute optzeci[2]. Ele se construiau acolo și în alte locuri, unde erau iudei, adecă în toate părțile imperiului Roman.

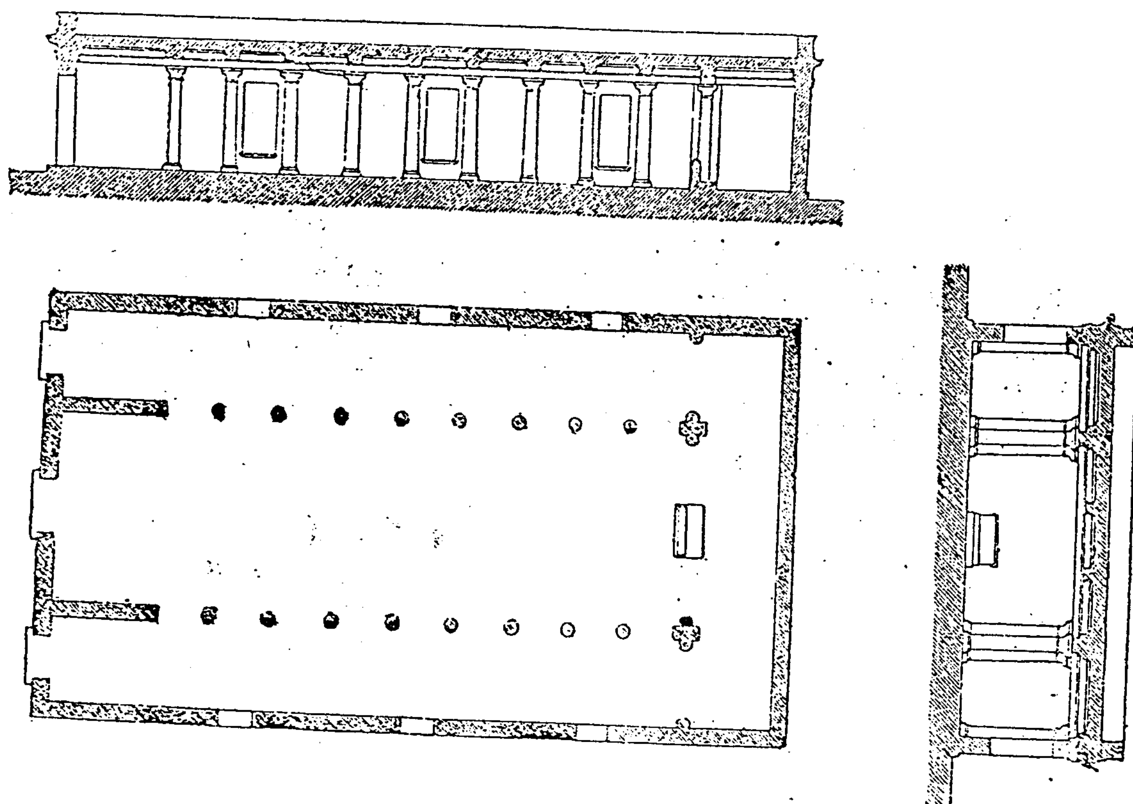
---

1) Iezechil, XI, 15, 16. Unia traduc textul original a sfârșitului versetului al șaisprezecelea astfel: „Eu voi fi pentru ei oarecare sanctuar în acele țări, unde s'au dus ei“. Dacă aceasta este o aluzie la sinagogă, apoi ea este destul de neclară. Apostolul Iacov spune în Faptele Apostolilor XV, 21, ne dând totuși o indicație clară a timpului: „căci legea lui Moise din generațiunile cele vechi prin toate orașele are propoveduitorii ei și se citește în sinagogi în fiecare sâmbătă“.

2) Grätz, Geschichte de Juden, tom. III, p. 391—Neubauer, în studia biblica, 1885.

2). Forma Sinagogilor.

Sinagogile, cum se pare, se construiau în genere după un singur plan [1]), după un singur model al tipului sacru. Ele aveau forma dreptunghiulară, în care caz proporţiile în lungime şi lăţime difereau, potrivit cu locul şi cu împrejurările. De obiceiu ele erau pardosite cu marmoră sau cu piatră. In ele se putea pătrunde prin unul din pereţii extremi ai dreptunghiului. In partea opusă, la oarecare distanţă dela perete, se afla un sicrieş, care conţinea tezaurul cel mai sfânt al sinagogii, adecă un exemplar al legii lui Moise, scris cu îngrijire pe cel mai curat pergament. Cartea sfântă

Planul obişnuit al sinagogii.

se dosea de privitori prin un acoperiş bogat. Intre sicrieş şi perete şedeau de obiceiu superiorii, pe nişte canapele anume făcute pen-

1) Vezi planul alăturat aicea al sinagogii. Iată cum se descrie ea:

„Vechea sinagogă prezenta nu alta, ci o sală de adunare, având în sine un loc deosebit pentru citeţ. Linia principală a acestei clădiri se îndrepta dela sud spre nord, adecă uşa de intrare era spre sud, iar peretele dindărăt era la nord. Sinagoga consta din una sau mai multe despărţituri; în cazul din urmă fiecare despărţitură avea uşa în faţada sa. Despărţirile erau însemnate prin şiruri de coloane şi se luminau prin puţine ferestre, aşezate în faţadă şi în cei doi pereţi laterali. Sicrieşul sacru, unde se păstra sf. Scriptură, era aşezat în fundul despărţiturii principale între două coloane patrate, cu care se terminau colonadele. Cele două secţiuni laterale se uneau între dânsele la spate prin o

tru dânșii [1]. Visavis de dânșii, în altă despărțitură a sinagogii, stăteau rugătorii simpli. Aceștia se separau după sexul lor în două părți prin un perete sau grilaj, care despărțea încăperea principală și se ridica ca la 5 sau 6 picioare: de o parte a lui ședeau bărbații, iar de cealaltă parte femeile. In despărțitura menită în genere pentru credincioși, la mijlocul clădirei se afla un loc ridicat, pe care se găsea un fel de fotoliu. De pe această înălțime anume se citeau și se interpretau legea și prorocii [2].

Expediția engleză, care a cercetat științificește Palestina, în curgerea ultimilor ani a descoperit, cu deosebire în Galileea, ruinele a câtorva sinagogi. Cele mai remarcabile din ele sunt ruinele Chefr-Birim și Meiron. Unele din aceste clădiri sunt tare vechi și contimporane lui Hristos. Noi vom reproduce aicea vechea sinagogă din Chefr-Birim [3].

Deși în genere forma sinagogilor a fost totdeauna una și aceiași, detaliile podoabelor și chiar înseși construcția au variat pe alocurea. In Galileea într'însele totdeauna erau coloane, cari formau încăperi laterale, cel puțin două, ba cele mai adesaori patru. Coloanele nu erau înalte și se aflau aproape unele de altele; capitelele lor, de obiceiu, erau corintice sau ioniene; ele, probabil, susțineau acele grinzi și scânduri, pe cari se susținea acoperemântul plan, făcut din pământ și argilă. Toată clădirea se lumina prin ferestre, dispuse în fațadă și, poate, și în pereții laterali. Pereții interiori erau, se pare, ștucaturiți, dar nu se știe de erau acoperiți cu chipuri sau cu inscripții. Pe partea exterioară, fără îndoială, se găseau diferite podoabe: pilaștri, sculpturi, flori, gherlande, foi de viță de vie, struguri de vie, chipul sfeșnicului celui cu șapte lumini, tot ce se întâlnește prin ruine. In muzeul iudeu din

---

secțiune în curmeziș de aceiaș lățime. Toată clădirea se acoperea cu olane. Cum se vede de aicea, sinagoga sub toate raporturile ne prezenta prin forma ei planul unei bazilice fără nartex, în care locul altarului era ocupat prin catedra cititorului.

1) Mat. XXIII, 6. Comp. Iacov, II, 3.

2) 2 Ezdra, VIII, 4-8; Comp. Luca, IV, 20.

3) In Chefr-Birim din Galileea, s'au găsit resturile a 2 sinagogi, foarte vechi. Din cea mai mică din ele n'a rămas nimic mai mult, decât portalul sudic. Din cea mai mare, situată în mijlocul satului și care servește acum de locuință particulară, a rămas fațada sudică, care s'a păstrat până acum aproape în întregime. Noi o vom reproduce aicea după o fotografie. Aceasta este ruina, care ni s'a păstrat mai mult din toate sinagogile vechi care încă și acum pe alocurea se întâlnesc în Palestina de nord. Sinagoga din Chefr-Birim, fără îndoială, se referă, cel mai târziu, la primele veacuri ale erei noastre și, poate, exista deja în timpul Mântuitorului. Vezi The Survey of western Palestine, Memoirs, Galilee, t. I, in-4-o, London, 1881, p. 230—231. Vezi deasemenea ibidem descrierea sinagogii Del-Djinit, p. 224—226; a sinagogii Curbet-en-Nebratein, p. 243; Meiron, p. 251, 254; Irbid, p. 397—400; Thell-Hum, p. 415—417. Comp. Renan, Mission de Phénicie o Chefr-Birim p. 770—772; Meiron, p. 780; Journal asiatique, Avr.-Sent. 1876, p. 273; Schegg, Biblische Archäologie, t. II, 1888. p. 468.

Luvru se află un chip sculptat al sfeșnicului celui cu șapte lumini, care, după cum se presupune, împodobea sinagoga din Gadara [1]). Pe ușile dela intrare, de obiceiu, se scria un text din sf. Scriptură; câteva frânturi cu asemenea texte au fost găsite deasemenea prin ruine.

Cele mai importante sinagogi, ca sinagogile din Meirone, Chefr-Birim, aveau înaintea fațadei lor pridvor, alcătuit din colonade și ducea pe trepte în înseși clădirea.

Descoperirile făcute în alte câteva locuri în Siria, ne dau temeiu să credem, că toate sinagogile Palestinei de nord în timpul vieții pământești a Domnului nostru Iisus Hristos se construiau la fel. „Pe coastele Carmilului, – zice Conder, – am descoperit deasemenea o ruină, cunoscută sub numirea Semmaca sau a arborelui Sumaha. Acolo s'au găsit ceeace, cum mi se pare mie fără îndoială, a fost o sinagogă. Proporțiile și podoabele pietrelor la uși corespund exact acelor proporții și podoabe, prin care se disting sinagogile din Galileea" [2])

Noi știm, pe temeiul vechilor autori, că sinagogi au existat și afară din Iudeea. Sinagoga din Alexandria, care prezenta în sine o măreață bazilică, ce se distingea prin bogății incalculabile, se numea „slava lui Israil". Intr'însa se afla pânăla șaptezeci de jețuri pentru superiori și, dacă se poate crede talmudul, toate erau de aur masiv și împodobite cu pietre scumpe și cu perle, așa că fiecare din ele costa zeci de milioane.

Sinagogile din oarecare locuri aveau câte două despărțituri diferite, din care una era sinagogă, locul de rugăciune în înțelesul propriu al acestui cuvânt, iar alta servea de încăpere pentru școală și de loc de adunare pentru discuțiunile cărturarilor învățați. Iudeii numeau însesi sinagoga *bet hachenneset*, adecă „casa de adunare", iar școala *beet hamidraș*, adecă „casa de învățătură" [3]). Probabil, că în aceste case de învățătură sf. Stefan a și dus discuțiile cu grecii în Ierusalim [4]) și ap. Pavel în Efes [5]).

---

1) Vezi Marcu, V, 1; Luca, VIII, 26, 37. H. de Villefosse, Notice des monuments de la Palestine, pag. 50, editura anului 1889.

2) Conder, Tentwork in Palestine, 1878, tom. I, pag. 201—202.

3) Conybeare and Howson, Life and Epistles of. St. Paul, 1880, p. 50.

4) Fapt. VI, 9.

5) Fapt. IX, 9. Nu se știe în tot cazul, fost-a oare școala Tiran, de care se pomenește în cartea Faptelor Apostolilor, școală iudaică, sau școală greacă. Unii comentatori au presupus, nu fără temeiu, că Tyrannus n'a fost nume propriu. — Despre sinagogi vezi Fouard, La vie de N. S. J. C. 1880, t. I, p. 260—265. Rawlinson, St. Paul in Damascus, pag. 148—160.

3. Organizația și slujba sfântă în sinagogă.

In capul fiecărei sinagogi se afla o căpetenie: roș-hachenoset, arhisinagog; în mânile lui anume se afla conducerea trebilor materiale și duhovnicești ale parohiei; el prezida adunările și explica textul sfânt după senzul tradiției. Sub prezidenția sa se afla sfatul, care consta dintr'un număr mai mare sau mai mic de persoane, potrivit cu importanța parohiei. Aceștia erau superiori, respectați după anii lor și după viața lor; ei ocupau anume acele fotolii, de care s'a vorbit mai sus [1]; ei se mai numesc câteodată arhisinagogi [2], și datoria lor principală consta în aceea, ca să ajute căpeteniei principale cu sfaturile sale.

Aceștia nu erau, totuși, singurii demnitari ai sinagogii. Mai erau încă câteva persoane cu îndatoriri, cari ocupau dregătorii mai inferioare și anume: șeliah, hazan, zece batlanimi, targumist și citeții. Șeliahul se poate considera sfințitul slujitor [3]; el pronunța rugăciunile în numele adunării și ca reprezentant al ei. Ca ajutor al său el avea pe Hazan [4], un fel de palamar, care deschidea ușile, pregătea cărțile și ajuta șeliahului în timpul rostirii rugăciunilor. Ca să aibă dreptul să-și îndeplinească îndatoririle sale și unul și altul primeau hirotonia.

Cei zece batlanimi [5]) erau persoane deosebite, cari aveau însărcinarea să asiste la toate adunările, ca să poată fi încredințați, că totdeauna se arată numărul suficient al celor ce asistă, ca să alcătuiască adunarea.

Targumist se numește de asemenea cu cuvântul, care înseamnă „tâlcuitor"[6] sau talmaci. Datoria lui consta în aceea, ca să explice credincioșilor îndată ce se citea un loc evreesc în limba țării, adică în limba siro-haldaică, dacă citirea se făcea în Palestina, sau în grecește, dacă citirea se făcea în Alexandria sau Antiohia, sau în înseși Grecia.

---

1) Vezi mai sus, pag. 869. Comp. Mat. XXIII, 6.

2) Marcu, V, 22; Fapt. XIII, 15.

3) Seliah dela șalah, a trimite, inseamnă trimis sau împuternicit, legatus, celce a primit o anumită misiune. Compară Apocalips, I, 20; II, 1.

4) Hazan, „servitor". Ev. Luca (IV, 20) il numește ὑπηρέτης (după Vulgata, minister), propriu . . . . . de la ὑπὸ ἐρέτης (ἐρέσσω) și după derivarea mai departe a înțelesului „slujitor, slugă".

5) *Batlachiș*, adecă oameni fără lucru, asupra cărora nu apasa nici o indatorire.

6) Acest tâlcuitor oficial se numea aproape tot așa, ca și la arabi, dela care s'a împrumutat cuvântul „talmaci", și la turci cuvântul „dragoman". Wogue, Histoire de la Bibl. Acest tâlcuitor era dator să știe două limbi: evreeasca și limba țării, și să știe deasemenea și religia, pentru îndeplinirea obligațiilor sale, el avea o numire oficială și primea salar.

Citeții aveau îndatorirea să citească textul sfânt, *sidro* săptămânală [1]). Ei nu alcătuiau propriu o parte a personalului administrativ al sinagogii. Șeful după chibzuința sa designa o anumită persoană, care și îndeplinea această obligație [2]).

Acestea erau persoanele de serviciu prin sinagogi. Ce se atinge de ordinea adunărilor și de înseși cultul, apoi ea de obiceiu era următoarea.

La sinagogi poporul se aduna de obiceiu câte de trei ori în săptămână, în ziua a doua, a cincea și a șaptea, adecă lunea, joia și sâmbăta. Slujba se începea prin rostirea rugăciunilor: șeliah se oprea înaintea sicriului, care conținea în el Biblia, și acolo, cu glas monoton, care este cunoscut tuturor celorce au fost în răsărit, rostea rugăciunea hotărâtă, care cuprindea în sine mulțămire și slavoslovie lui Dumnezeu, și deasemenea și câțiva psalmi. După terminarea acestor rugăciuni, Hazan scotea din sicriul sfânt unul din sulurile legii și-l dădea cuiva din membrii adunării, rânduit de căpetenia sinagogii (de „arhisinagog") pentru executarea îndatoririi de cititor. Citețul după aceea se urca pe înălțime, însoțit de șeliah, datoria căruia era să urmărească citirea și să observe, ca ea să se facă cu exactitatea cuvenită. Citirea era stabilită dinainte și de fiecare dată cuprindea în sine șapte secțiuni. Primul citeț citea numai secțiunea întâia. Celelalte șase secțiuni erau citite de șase cititori deosebiți, cari pe rând își împlinea datoria sa [3]). Citind un verset, cititorul se oprea; targumistul sau talmaciul îl explica adunării în limba locală, și când el termina interpretarea sa, atunci citețul citea versetul următor. Citețul de obiceiu își împlinea îndatorirea sa stând în picioare [4]). După citirea tuturor celor șapte secțiuni, sulul legii se strânge și se pune la locul lui. Dacă aceasta s'a făcut sâmbăta, atunci din sicriu se scoate sulul proro-

---

1) „Pentateucul se împărțea: 1) în 669 de paragrafe, din care unele se numeau deschise, altele închise; 2) în 54 (după alții în 53) secțiuni, numite propriu *sidri*, dintre cari fiecare prezenta citirea sâmbetei în sistema crugului anual, destinat pentru aceea, ca în curgerea unui an, cu citirile săptămânale, să se termine tot Pentateucul, în care caz împărțirea varia, privind cum e anul: obișnuit, sau visect; 3) în 154 secțiuni, numite סדרים, care, după cum se pare, corespundeau înseși citirilor sâmbătale, dar împărțite pe trei ani. Crugul (de trei ani), obișnuit se întrebuința în Palestina și restabilit în unele din comunitățile cele mai nouă. In fine, fiecare din cele 54 de secțiuni se împărțea la un anumit număr de paragrafe, așa numitele פרשיות, cel puțin șapte, din care în fiecare se cuprindea un anumit număr de versete, cel puțin trei, cari erau destinate pentru citire de fiecare din cele 7 persoane și se numeau tora sâmbetei". Wogue, Histoire de la Bibl. p. 130.

2) Luca, IV, 16—17. Citeții de regulă erau șapte.

3) Obârșia acestui obiceiu iudeii îl raportau la o epocă imemorabilă, „dar care, în tot cazul, nu se părea mai veche de cât Ezdra". Wogue, Histoire de la Bibl. pag. 165.

4) Vezi Luca, IV, 20. Mântuitorul a șezut nu mai înainte de a termina citirea. Vezi deasemenea Fapt. XIII, 16.

cilor [1]) și al optulea citeț citește din el tot astfel un loc, senzul căruia targumistul, verset cu verset l-a explicat poporului. Șelia-hul a trebuit să urmărească atât exactitatea citirii, cât și explicarea dată de targumist.

Când citețul termină, atunci căpetenia sinagogii invită pe citeți sau pe cineva din cei prezenți, după alegerea sa, să explice cele citite sau să ofere o cuvântare poporului [2]). Explicarea textului sacru se face în două feluri: se expune senzul literal, sau înțelesul tainic [3]). Dacă explicarea literală a fost suficientă pentru edificarea auditorilor, atuncea se mărginesc la parafrazarea textului; dacă ea n'a prezentat nici un folos practic direct, atunci se stăruiau a edifica pe credincioși prin discuțiuni și aplicațiuni morale, cari, cu ajutorul înțelesului duhovnicesc, se extrăgeau din locurile citite. Dela sinagogi acest obiceiu a trecut și la Biserica creștină. In timpul slujbei dumnezeești în aceasta din urmă se citea Vechiul și Noul Testament. Cuvântările părinților bisericii ne prezintă nu altă ceva, ci tâlcuirea acestei părți a scrip-

1) „Intr'o epocă tot așa de necunoscută s'a stabilit obiceiul de a adăoga la citirea Pentateucului citirea capitolelor celor mai însemnate din cărțile prorocilor. In fiecare sâmbătă și sărbătoare, după slujba de dimineață, numită ioțer, și citirea legii, se citea public de cineva dintre credincioși vreun loc din proroci și se explica de talmaci în limba poporului. La alegerea acestei citiri complementare, numită Savtara, necontenit se observa regula, ca locul ales nu numai să aibă singur de sine o anumită importanță istorică sau religioasă, dar și aceea, ca el după tot cuprinsul său sau în anumite părți să prezinte oarecare asemănare, cel puțin externe, cu secțiunea corespunzătoare a legii sau să se afle în raport cu înseși sărbătoarea zilei". Wogue, idem, p. 165—166. —Slujirea se numea *ioțer*, atât din cauza rugăciunii, cu care ea începea : „Fii lăudat, preaveșnicule Dumnezeul nostru, Impăratul lumii, celce ai format lumina și ai creat întunerecul" Comp. Is. XLV, 7.

2) Fapt. XIII, 15.

3) Primul mijloc se numea *peșat*, iar al doilea *derăș*, literal „senz descoperit", adecă simplu; senzul literal căutat, depărtat, adecă mai mult sau mai puțin ascuns sau chiar artificial. De la acest ultim cuvânt se trag ultimile midrașa și derașa, adecă „cuvânt". Wogue, Histoire de la Bibl. 1881, p, 134. „Midrașa este explicățiunea juridică și mai ales ca orce explicație morală a textului. Tâlcuirea literară a Bibliei (peruși) nu are sub împărțiri, dar tâlcuirea neliterară a putut fi juridică", (galaha), morală (haggada) sau tainică (sod). Cuvântul galaha derivă dela galac „a merge", și înseamnă „mergere", prin care trebue a urma", adecă stabilirea legală a ordinelor juridice sau religioase. Haggada este cuvânt evreesc talmudic, derivat dela verbul *giggid* „a expune", „a istorisi". — Trebue a deosebi două feluri de Midrașe. Dacă e chestia de fapte de jurisprudență sau de practică religioasă, apoi el se numește tâlcuirea galaha sau legistă; dacă e chestia de dogme, de făgăduințe, de mângăerile religiei, de adevărurile vieții practice sau morale, apoi aceasta e tâlcuirea haggadei sau morală. Prima avea de scop să pue ordine în forma și exercitarea externă a religiei, iar a doua avea de scop să lumineze și să perfecteze pe omul lăuntric. După însemnarea sa obișnuită cuvântul midrașa se mărginește (în alte locuri) cele mai adesa ori la munca hagadiștilor, adecă la tâlcuirea părții morală, gnomică și dogmatică a sf. Scripturi ... In fine, acest cuvânt, care la început designa o anumită sistemă de interpretare, s'a aplicat definitiv și se aplică și acum la operele, alcătuite în această sistemă", și care cuprind în sine tâlcuirile cu caracter haggadist. Idem, p. 167.

turii, care mai înainte fusese citită de cititor, tâlcuirea când literală, când tainică, presărată cu observaţiuni instructive spuse din textul sacru şi de împrejurări.

Din toate cele spuse se poate vedea, cum apostolii, sau însuşi Mântuitorul poate, au fost chemaţi la sarcina de citeţi prin sinagogi sau să se adreseze cu învăţături în adunare [1]).

Când la rugăciune lua parte iudeul din altă parte, care nu aparţinea comunităţii, atunci, dacă el prezenta o persoană marcantă, adunarea îşi exprima dorinţa să asculte tâlcuirea lui, cum asta se petrece şi acum în raport cu predicatorii străini, şi căpetenia sinagogii se adresază lui cu rugămintea de a le satisface dorinţa. Ap. Pavel niciodată nu perdea ocazia ca să ia parte în adunarea sinagogilor, când i se întâmpla să sosească în vreun oraş, şi el de fiecare dată se folosea de cazul favorabil, ca să propovăduiască învăţătura lui Hristos.

După terminarea edificărei, se citeau din nou rugăciuni şi adunarea se termina de caddiş: „Sfinţască-se şi slăvească-se slăvitul Său nume în toată lumea, pe care a făcut-o el după bunăvoinţa sa; să se răspândească împărăţia Lui asupra tuturor oamenilor; să izbutească răscumpărarea Sa; să grăbească Mesia al Său să mântuiască poporul Lui în zilele vieţii noastre şi curând în zilele lui Israil".

Astfel erau rânduelele slujbei dumnezeeşti în sinagogi. Ele se repetau, cu foarte puţine schimbări, dar de două ori în zilele de luni şi joi, şi de trei ori sâmbăta.

Din acele detalii, pe care noi le-am comunicat, se poate judeca, până unde cunoaşterea sf. Scripturi era răspândită în popor în timpul vieţii pământeşti a Mântuitorului Hristos. Când Hristos vorbea de lege şi de proroci, precum şi de psalmii lui David, El vorbea de astfel de lucruri, cari erau cu totul cunoscute ascultătorilor Săi. Când ev. Matei, destinând evanghelia sa pentru iudei, necontenit făcea recurs la proroci, atuncea el numai repeta acele explicaţiuni, cari se dăduse prin sinagogi după citirea cărţilor sfinte. In ele necontenit era întrebarea de Mesia. Nu e de mirare dară, că Noul Testament esclude acele indicaţiuni aşa de numeroase la aşteptarea iudaică a lui Hristos, venirei căruia el a consacrat-o.

Slujirea dumnezeească în sinagogile iudaice ne dă o idee

1) Aşa anume Iisus Hristos, în ziua sâmbetei, a citit în sinagoga din Nazaret şi a tâlcuit pe prorocul Isaia. Luca, IV, 16—21.

minunată, ce fel era starea de spirit a contimporanilor lui Hristos, și anume de aceea credem, că studierea ordinei slujbelor dum= nezeești prin sinagogi se poate considera o pagină de comentariu la Evanghelie.

Fântână în Orient.

CAPITOLUL VI.

SAMARINENII ȘI IUDEII PE VREMEA LUI IISUS HRISTOS [1]).

1). Samarinenii și Iudeii.

In anul 721 a. Hr. orașul Samaria, capitala regatului lui Israil, a fost luată de armatele regelui Asiriei, Sargon. O mare parte de israiliți au fost duși în țara cuceritorului [2]), iar în locul lor au fost așezați coloniști din Babilon, Cuta, Amasa și Separvaim (Sinapa) [3]), în care Asarhadon a adaos mai târziu încă o nouă

1) Vezi Vigouroux, Melanges bibliques. Paris, 1882, pag. 376 etc.

2) In Samaria, între altele, a rămas un mic număr din ei. Vezi Amos, V, 3; 2 Paral. XXXIV, 8, 9. De această părere se ține Silvestre de Sacy, Correspondances des Samaritains, în Notices et Extraits des manuscrits de la Biblioth. de Roi, t. XII, init; de Wette, Hebr. Archäol. p. 49; Winer, Realwörterbuch, t. II, p. 369; Bertheau, Zur Geschichte der Israeliten, p. 360; Keil, Commentar ad II Reg. XVII, 24; IV, p. 24; Juynboll, Commentarius in hist. gentis Sam. 1846, p. 32; Knobel, Zur Geschichte der Samaritaner, ap. Denkschriften der Gesellschaft für Wissenschaft und Kunst in Giessen, 1847, t. I, p. 129.

3) 4 Reg. XVII, 24.

colonie de strămutaţi[1]). Aceşti noui locuitori ai ţării samarinene au devenit cunoscuţi în istorie sub denumirea de samarineni. Religia lor prezenta o ciudată amestecătură de idololatrie şi iudaism. După întoarcerea iudeilor din robia Babilonului, ei le propuse să lucreze împreună cu dânşii la restaurarea templului. Primind refuz în această privinţă, ei se pătrunse faţă de iudei de o ură de moarte, care în urmă se întări tot mai mult şi se făcu simţită prin tot felul de apucături şi ciocniri pânăla înseşi dărâmarea Ierusalimului. Cârmuitorul lor Sanavalat, în timpurile lui Neemia, s'a încercat să oprească această duşmănie cu ajutorul căsătoriilor, încheiate între cele două popoare, cu care prilej şi însuşi dădu pe fiica sa în căsătorie după Manasie, fratele arhiereului iudeu Siodduia; dar această încercare întări şi mai mult duşmănia şi desbinarea. Neemia n'a putut suferi asemenea căsătorii nelegiuite, cari, inevitabil, ar fi schimbat curăţenia credinţei lui Moise. El obligă pe iudeii călcători de credinţă să-şi lepede femeile lor străine. Deoarece Manasie refuză să se supună în această privinţă, apoi a fost silit să se depărteze la socrul său[2]). Ultimul, ca să mângâe pe ginerele său în exil, porunci să se construiască pe muntele Garizim un templu, la care l-a şi făcut arhiereu. Chipul acestui templu îl avem pe o medalie a lui Antonin Piul[3]).

Construirea sacrilege a acestui templu, negreşit, încă şi mai mult întări ura reciprocă dintre iudei şi samarineni şi el deveni obiectul discuţiilor nesfârşite[4]). Când Ioan Hircan a dărâmat acest monument urât de iudei[5]) şi a distrus înseşi Samaria[6]), prin aceasta

1)Ezdra, IV, 2.

2) Neem. XIII, 28; I. Flav. Ant. Jud. XI, VII, 2; Bargès, Les Samaritains de Naplouse, pag. 115—116. Identificarea lui Sanavalat, pomenit în cartea lui Neemia, cu Sanavalat, pomenit la I. Flavie, întimpină, între altele. mari dificultăţi. Vezi Calmet asupra lui Neemia, XIII, 26, p. 191—192.

3) Inchipuirea aceasta vezi la Akerman, Numismatic Illustrations of the narrative portions of the new Testament, London, 1846, p. 29. Pe una de părţi a lui e închipuit capul lui Antonin Piu împăratul, încununat cu lauri, împrejurul căruia este inscripţia: ΑΥΤΟΚ (ρατορ), ΚΑΙΣΑΡ, ΑΝΤΟΝΙΝΟΣ ΣΕΒ (αστος) ΕΥΣΕ (βης). „Impăratul Cesar Antonin August Piosul". Pe verso este inchipuit un templu pe vârful muntelui Garizim, cu o scară spre dânsul. Inscripţia glăsueşte: ΦΛ. ΝΕΑΣΠΟΛΕΟΣ ΣΥΡΙΑΣ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ — „(Moneta) lui Flavie Neapoli, în Siria palestiniană".

4) Ioan, IV. 20. Samarinenii afirmau, că Adam a fost creat din pământ, luat din muntele Garizim (Geiger, Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, t. XX, p. 155), şi că acesta a fost singurul munte, care n'a fost acoperit de apele potopului. (Bereschith rabba, cap. XXXII, fol. 27 d. Appel, Quaestiones, p. 27) etc. Vezi deasemenea Bargès, Les Samaritains de Naplouse, p. 31.

5) I. Flav. Ant. jud. XIII, IX, 1. „Aproape peste două sute de ani după construirea sa acest templu niciodată nu s'a mai restaurat, ci printre ruinele sale samarinenii au ridicat jertfelnic, pe care au adus jertfe până în cele de pe urmă timpuri". Bargès' Les samaritains de Naplouse p. 30, vezi deasemenea p. 88.

6) I. Flav. Ant. jud. XIII, X, 3. Pe la anul 108 a. Hr.

el, negreşit, numai a sporit ura anterioară. Timpul, în loc ca să slăbească această duşmănie, din contra, a întărit-o. In timpul vieţii pământeşti a Mântuitorului Hristos ea ajunsese pânăla ultimile limite, şi ev. Ioan printr'un singur cuvânt, care se distinge prin o neobişnuită putere de expresiune, zugrăveşte înaintea noastră această ură, când vorbeşte în Evanghelia sa: „iudeii cu samarinenii nu comunică" [1]).

Loviturile, aplicate samarinenilor de Ioan Hircan, au fost aşa de crude, încât ei au putut să se vindece de ele nu altmintrelea decât sub protecţia străină, anume când romanii au instaurat stăpânirea lor în Palestina. După luarea Ierusalimului de Pompei, în consulatul lui Cicerone şi Antonin (în anul 63 a. Hr.), Samaria intră în alcătuirea provinciei Siria; oraşul capitală al ei fu restaurat şi rezidit de Gabinie, primul proconsul al Siriei, şi locuitorii lui dinainte primiră poruncă să se mute din nou la locul lor de altă dată (cam pela anul 56 a Hr.) [2]). Romanii, cum se pare, oferiră samarinenilor anumite drepturi municipale şi le îngăduiră în chestiunile religioase să lucreze după chibzuinţa lor [3]).

Noi nu ştim, cum s'a raportat către dânşii lacomul triumvir Crass, care în anul 55 cârmuia Siria; dar ştim, că Irod se raportă către ei cu o extremă bunăvoinţă, şi ei puteau fi tot aşa de mulţămiţi de guvernarea lui, pe cât de nemulţămiţi erau iudeii de dânsul. Când era încă tânăr, el cârmuia Galileea cu titlul de procurator, şi atrase asupra sa atenţiunea lui Sext Cezarul, cârmuitorul Siriei, prin acea asprime, cu care el înăbuşi turburările dintre supuşii săi, şi ca recompensă pentru asta el primi în cârmuirea sa Colesiria şi Samaria (în anul 41 a. Hr.). Pelângă îndămânarea sa, fiind partizanul înfocat al lui Iuliu Cezar, el după moartea acestui din urmă, a ştiut să câştige bună voinţa lui Casie, aşa că, spre recompensarea meritelor sale, a fost ridicat de dânsul la vrednicia de procurator a toată Siria, ba a primit deasemenea dela el şi făgăduinţa ca în viitor să i se dea şi tronul de rege în Iudeea. Din calculul său, el a potolit şi turburările, cari un timp agitau Samaria şi pricina cărora nu se ştie. Şi în adevăr, când după bătălia dela Filippi (din anul 42 a. Hr.) Samaria din nou se întorsese sub cârmuirea Siriei, rămase foarte devotată pacificatorului său şi cu toate puterile îl apără contra parti-

1) Ioan, IV, 9.

2) Appian, Syriac, C. LI, ed. Bekker, t. I, p. 309; I. Flav. Ant. jud. XIV, V, 3, t. I, p. 691.

3) Asta se poate deduce din βουλῇ τῶν σαμαρέων, pomenit la I. Flavie, în Ant. jud. XVIII, IV, 2. M. Appel, Quaestiones de rebus Samaritanorum sub imperio Romanorum peractis, p. 43.

lor, cari izgonise pe Irod din tetrarhia lui (în anul 40 a. Hr.); în anul următor acestui prinț i s'a oferit de senatul roman tronul regal în Iudeea. Ca să o ia dela Antigon el a trebuit să înceapă războiul contra lui. Dar Antigon era om sprinten: el izbuti, cu ajutorul darurilor, să cumpere în folosul său pe căpeteniile oștiri-lor romane Ventilie și Silon, care au și trebuit să ajute pe prin-țul idumeian să pășască la luarea coroanei oferite lui. Silon, ca să mascheze târgul său, și să justifice inactivitatea sa, produse artificial murmur printre supușii lui soldați, cari se jăluiră de lipsa de provizie, cerură răsunător bani și cartiruire pentru iarnă. Irod o vreme s'a aflat în mare agitație, dar eși din această dificultate, mulțămită samarinenilor, cari dorind să-și exprime atât recu-noștința lor către dânsul, cât și ura lor față de iudei, îi arătară un concurs folositor în cel mai înalt grad, aprovizionară din bel-șug armata romană cu cele necesare, adecă cu pâne, cu vin, unt-delemn, turme, ba chiar unei părți le oferi și cartiruire pe vreme de iarnă [1]). Ei dădură de asemenea chiar adăpost mamei regelui, Cipra și familiei sale [2]), și satisfăcură și ura lui contra iudeilor prin aceea, că ajutară acestui principe să înceapă asedierea con-tra Ierusalimului [3]). In anul 37 alese Samaria ca loc al încheerei solemne a căsătoriei sale cu Mariamna asmoneea, atât de vestită prin frumuseța sa, cât și prin nenorocirile ei [4]). Dușmanii iu-deilor, de bună samă, se dădură unei bucurii sălbatece, văzând că fiica și unica moștenitoare a acelui neam de principi, către care ei s'au raportat așa de rău, încât a fost pogorâtă până la așa umilință, se mărită cu uzurpatorul tronului părinților săi, cu înseși acea persoană, care acum devenise călăul tuturor rude-lor sale. Mai târziu ei au trebuit să vadă deasemenea, cum copiii nefericitei Mariamna, Alexandru și Aristobul, au fost uciși în ca-sele lor din ordinul propriului lor tată [5]). Irod în genere se vede, era, așa zicând, idolul lor. In mediul lor, anume el, cu câțiva ani înainte de uciderea fiilor săi, și-a găsit oarecare liniște de regretul și mustrarea de conștiință, pricinuite lui de moartea aceliași Mariamne, pe care el o pierduse așa de crud [6]). Mai târ-ziu el se căsători cu samarineanca Meltaca [7]). La curtea lui în-

1) I. Flav. Ant. jud. XIV, XV, 3; Bel. jud. I, XV, 6.
2) Idem, Ant. jud. XIV, XV, 4; Bel. jud. I, XVI, 1.
3) Idem, Ant. jud. XIV, XVI, 1.
4) Idem, Ant. jud. XIV, XV, 14; Bel. jud. I, XVII, 8.
5) Pela anul 8 a. Hr. Povestirea despre moartea lui Alexandru și Aristobul vezi la Nicolae al Damascului, după Codexul Escorialensis, în de Saulcy, Hist. d'Hérode, roi, des Juifs. Paris, 1867, p. 326.
6) Inan. 30 a Hr. I. Flav. Ant. jud. XV, VII, 7.
7) I. Flav. Ant. jud. XVII, I, 3.

tâlnim câţva samarineni şi între dânşii pe Antipatru, fiul lui Irod şi Dorida[1]).

In anul 25 a. Hr. Octavie alipi Samaria la regatul lui Irod. Atunci acest din urmă a lărgit acest oraş, ca să găsească într'însul apărare contra iudeilor, construi în el clădiri măreţe, îl înconjură cu zid de douăzeci de stadii şi-l numi Sevastia, în cinstea lui August. Acolo el ridică deasemenea un templu, cu toate că nu ştim, anume pentru care cult[2]). Samarinenii nu avură să îndure, cum suferise dela el alţi supuşi, din cauza apucăturilor lui sângeroase; ci erau deasemenea singurii din supuşii lui, cari n'au luat parte la turburarea, pricinuită după moartea lui în acel timp, când fiii se aflau în Roma, ca să capete aprobarea testamentului lui din partea senatului şi a poporului roman, când ei evitară deasemenea şi acele grozăvii militare, cu ajutorul cărora această turburare a fost înecată în sânge[3]).

Potrivit cu sfătuirea lui Irod, fiul său Arhelae, idumeian după tatăl său şi samarinean după mama sa, primi Samaria, Iudeea şi Idumeea[4]). August îi dădu numai titlul de etnarh, dar îi făgădui şi titlul de rege, dacă se va dovedi vrednic de aceasta. In acelaş timp împăratul roman, ca să recompenseze pe samarineni pentru credincioşia lor din timpul răscoalelor generale, ridică de pe ei a patra parte din dările, ce ei erau datori să plătească[5]). Intre acestea Arhelae nu ştiu să guverneze pe supuşii săi. El imită cruzimile lui Irod, dela care moşteni toate neajunsurile lui, neposedând în acelaş timp însuşirile lui. Silniciile sale, de bună samă, erau insuportabile, când chiar şi samarinenii, neavând putinţa să le suporte, ca şi iudeii, trimiseră împreună cu iudeii soli, ca să spună plângerile lor comune guvernului din Roma[6]). August luă în consideraţiune jalba lor şi nemulţămit de purtarea lui Arhelae, îl exilă la Viena, în Galia. Samaria şi Iudeea după aceea fură supuse direct imperiului roman sub cârmuirea procuratorului, care-şi avea rezidenţa sa în Cezareea şi care se afla dependent de cârmuitorul Provinciei Siria.

Apropierea vremelnică, pe care silnicia lui Arhelae o pro-

---

1) Ibidem, XVII, IV, 2.

2) I. Flav. Ant. jud. XVII, X, 9; Bel. jud. II, V, 1

3) Ibidem, XV, VIII, 5; de Saulcy, Histoire d'Hérode. p. 185.

4) După ultimul său testament, zice Derembourg, Irod sfărâmă regatul Iudeei în înţelesul propriu, împărţindu-l între cei trei fii ai săi. Sudal, care consta din iudei şi samarineni, fu dat lui Arhelae, fiul samarinencii.

5) I. Flav. Ant. jud, XVII, XI, 4.

6) I. Flavie îşi exprimă mirarea sa, că el tot aşa de rău se raporta către samarineni, ca şi către iudei. Bel. jud. II, VII, 8.

duse între samarineni și iudei, nu-i uni totuși duhovnicește și nu împăcă inimile lor. Interesul vremelnic a putut aduce la învoire și pe acești dușmani neîmpăcați, dar desbinarea iară începu încă și mai puternică decât altă dată, după ce dispăru primejdia comună pentru dânșii. Religiositatea iudeilor simțea viu jignirea din cauza înscrierei, pe care August a poruncit să se facă atuncea în Siria. Samarinenii, deja obișnuiți la supunere, față cu indiferența lor se aflau în situație mai bună: ei cu plăcere se supuseră înscrierii și impozitelor, fără dificultate primiră așezămintele romane și obiceiurile[1]. Această însușire neobișnuită de a se împăca cu jugul străinului putea numai să irite până la extrem pe iudei contra lor; protecțiunea, pe care procuratorii, ca recompensă pentru servilismul lor, o arătau în parte acestor supuși disciplinați, încă și mai tare iritau contra lor pe fariseii ierusalimleni. Procuratorul roman Caponiu duse bunăvoința sa către samarineni până la o strigătoare nedreptate. Acești din urmă, răzemându-se pe sprijinul lui, se raportau așa de obraznic către iudei, încât odată noaptea, în timpul sărbătorii Paștelor, profanară chiar templul din Ierusalim, aruncând într'însul oase omenești[2]). Vinovații n'au fost pedepsiți, dar indignarea dreaptă a iudeilor, care fără nici un motiv au fost expuși la asemenea profanare, a servit de pricină, că August a rechemat pe nevrednicul cârmuitor, care se făcuse vinovat și de alte crime[3]).

Politica romană totuși continua vădit să încline în favoarea samarinenilor, care serveau pentru dânsa drept un dig așa de important contra neîmpăcatului patriotism al iudeilor. De aceea și Pilat s'a expus disgrației pentru felul său aspru de procedare față de acești supuși, cari se bucurau de bunăvoința împăratului. Intr'o vreme s'a răspândit știrea despre aceea, că s'a găsit locul, în care Moise a ascuns sfintele vase din cort și, pe baza acestei știri, aproape de Tirataba s'a adunat o enormă mulțime de popor, în scopul de a se urca în vârful muntelui Garizim. Pilat, temându-se ca nu cumva de aicea să rezulte vreo turburare, se năpusti cu oștirea sa asupra acestei mulțimi neînarmate, produse un mare măcel și supuse închisorii de temniță pe aceia, cari evitaseră moartea. Asemenea cruzime stârni bocet mare în Samaria;

---

1) Samaritani quidem institutis moribusque Romanorum assueti non recusaverunt pensitare vectigalia, Judaei autem, quantum poterant, restiterunt (Ant. jud. XVIII, I, 1; Bel. jud. II, VIII, 1).

2) I. Flav. Ant. jud. XVIII, II, 2. — Binecredinciosul rege Iosia profană deasemenea, prin niște oase omenești, sanctuarul din Betel, ca să împedece pe poporul său să se dedee acolo la idolatrie. 4 Reg. XXIII, 16.

3) I. Flav. Ant. jud. XVIII, IV, 1.

atunci a fost trimisă o deputaţie către guvernatorul Siriei Viteliu, care a ascultat plângerile acestor slugi credincioase ale Romei şi, în scopul de a-i satisface, a rechemat pe Pilat şi-l trimise în Italia la judecata împăratului, de unde a fost trimis în exil la Viena, în Galia. Astfel samarinenii au servit drept pricină a dreptei pedepse pentru acela, care, după slăbiciunea sa, a lăsat pe Iisus Hristos în mâna urei iudeilor.

In vremea aceea, la care noi am ajuns, trecuse deja trei ani de la moartea Mântuitorului, dar toate cele spuse ne dau putinţa să înţelegem mai limpede, ceeace în evanghelii se istoriseşte despre samarineni şi despre referirea către dânşii a lui Mesia. Noi am văzut, ce cauze politice şi religioase au servit la origina urei furioase reciproce dintre iudei şi samarineni. Această ură s'a ivit la orce ocazie potrivită şi în apucăturile neplăcute de tot felul. Samarinenii refuzară ospitalitatea închinătorilor, care din nordul Palestinei plecau spre templul din Ierusalim. Ca să fie rău primiţi de către ei, era deajuns, după observaţiunea expresivă a ev. Luca „a avea aerul de a călători spre Ierusalim“ [1]). Erau încă fericiţi acei călători, duşmănia samarinenilor către care se mărginea numai la o rea primire, pentrucă samarinenii, nemărginindu-se numai la a refuza iudeilor închinători primirea ca oaspeţi, le făcea câteodată atacuri, aşa că drumul prin Samaria nu era deloc scutit de primejdii şi deaceea mulţi, în vederea siguranţei, plecau din Galileea la oraşul lui David pe drumul ocolitor, care ducea pe laturea răsăriteană a Iordanului. Noi am văzut cum aceşti duşmani fii ai lui Iacob în chip nedemn profanase templul în timpul lui Coponie, prinurmare în periodul copilăriei Mântuitorului Hristos. Aceasta nu era unica jignire, pe care iudeii aveau temeiu de a se plânge contra lor. Iudeii, cari trăiau în Palestina, aveau obiceiul şi dădeau a înţelege fraţilor lor, cari locuiau pe malurile Eufratului, ziua şi ceasul nouei luni pashale, în care scop aprindeau pe muntele Eleon în momentul când se ivea luna nouă, focuri, cari serveau drept semnal pentru străjile aşezate pe dealuri, cari, la rândul lor, imediat aprindeau şi ele focuri, ce vesteau până la Babilonia apariţia lunei nouă în Ţara Sfântă. Samarinenii nu odată, cu rea intenţie, aprindeau focuri în timp când nu se cuvenea, ca să amăgească străjile din munţii vecini şi astfel să le ducă în eroare. Istoricul arab Macrizie, care istoriseşte despre aceasta, adaoge, că iudeii turburaţi peste măsură, negăsind alte mijloace pentru curmarea acestei necuviincioase şi sacrilege

1) Luca, IX, 53,

mistificaţiuni, au fost nevoiţi să schimbe semnul apariţiei nouei luni pashale prin ajutorul unor calcule exacte[1]). Pentru ca, aşa zicând, să ducă pânăla capăt acea grozăvie, pe care samarinenii o stârnise în iudei, ei deja demult falsificase şi Pentateucul însuşi, şi se lăudau cu aceea, că ar fi păzit legea mult mai bine decât aceia, cărora a fost dat la început.

Deaceea nu-i de mirare, dacă Iisus, fiul lui Sirah, în cartea sa Inţelepciunea zice: „de două popoare se îngreţoşază sufletul meu, şi al treilea nu este popor: aceştia sunt ceice şed pe muntele Seir, filistenii şi poporul prost, care trăeşte în Sichem“[1]). Samarinenii, aceşti falsificatori ai legii, dispreţuitorii poporului lui Dumnezeu, vrăşmaşii permanenţi ai lui şi aliaţii tuturor vrăşmaşilor lui, n'au meritat nimic altă ceva decât desgustul lui. Deaceea era necesar, ca între aceşti doi rivali să existe o deosebire tăioasă, pentrucă numai cu această condiţie s'ar putea păstra credinţa curată în Israil. Iudeii, din simţul dispreţului, de obiceiu numeau pe locuitorii Samariei cutei[2]). Ei public îi blestemă prin sinagogile lor, nu-i chiemau în calitate de martori la judecăţile lor, nu-i primeau nici chiar în calitate de prozeliţi şi nu le recunoşteau nici dreptul la viaţa veşnică. După părerile lor, nu era jicnire mai crudă, decât a numi pe cineva samarinean[3]). Iudeii învinuiau pe samarineni, că se închină la idolii, pe care Iacov i-a îngropat sub stejarul dela Sihem[4]). Ei nu voiau să aibă cu aceşti necredincioşi nici un fel de raporturi; considerau nepermis a bea vin de al lor, şi era lucru plăcut lui Dumnezeu, ziceau ei, dacă cineva pe cât e posibil să nu bea nici din apa lor[5]).

1) Sirah, L, 27—28. In textul grec, în loc de Seir stă Samaria. In epitetul μωρὸς = prost, aplicat poporului din Sihem, se cuprinde un joc de cuvinte cu aluzie la Maria, vechea numire a Sihemului (Fac. XII, 6).

2) „Astfel pe care grecii îi numesc samarineni, zice I. Flavie (Ant. Jud. IX, XIV, 3), evreii îi numesc cutei“. Astfel de numire totdeauna le-o dă Talmudul.

3) Ioan, VIII, 48.

4) Fac. XXXV, 4: „R. Ismael ben Jose Samaritanis: Ostendam, inquit, a vobis non montem istum coli, sed idola in eum condita; extat enim in litteraris sanctis: Jacobus abdidit ea subter terebinthum quae est prope Sichem. Atque cum cavillatorem morte multare vellent, Neapoli, qua in urbe res accidit, aufugit“. Talm. Jer. Aboda Sara, V, 4, fol. 44. b. — M. Appel, Quaestiones, p. 64. Această anecdotă se referă deja către timpul de după Iisus Hristos.

5) Rabinul Eliezer, fiul lui Hircan, zice: „Nefas esse pane Samaritanorum vesci“. Mischna, Schebiith, VIII, 10; Appel, p. 56. — „R. Simeoni ben Eleazar .... a Thalmude Babylonis causa tribuitur, cur R. Meïr vino Cuthaeorum abstinendum censuerit“. Chulin, 6-a. Şi rabinului Meir deasemenea i se atribuia un astfel de răspuns: R. Meïr, omne, inquit, vinum eorum fas est potare, nisi apertum in foris“. Appel, p. 66. Rabinul Abohu a reînoit opreliştea de a bea vinu cuseilor. Talm. Jer., Aboda Zara, V. 4. Comp. Bab... Chulin, 6-a; Appel, p. 66 şi 69; şi el adaoge; „Utinam vetare possemus et aquam eorum bibi“ (Appel p. 69). — „Idem accidit R. Gamalieli III (vixit initio saeculi III), qui Judaeos

Cum se vede din toate acestea, iudeii o terminară prin aceia, că au dus până la extrem de fapt simţul legal, care ar fi urmat să-l fi reţinut în anumite limite. Aceasta era anume ura, pe care o împărtăşeau samarinenii şi iudeii, şi se arătă cu predica pentru ei toţi Iisus Hristos.

2. Hristos şi samarinenii.

Raţionalismul modern în sforţările sale să surpe veracitatea istoriei evangelice sau, cel puţin, să o supună unei interpretări alterate, nu a lăsat fără atenţiune nici chestiunea despre raportul lui Hristos cu samarinenii. Şi nu-i desinteresant să vedem la ce metode recurg „criticii“, ca să găsească numai confirmarea iubitelor lor teorii. După părerea lor, Hristos i-a evitat în tot chipul. Unul din adepţii lui Straus, anume Appel, ocupându-se special cu cercetarea acestei chestiuni în vederea acestora spune, între altele, următoarele: „după mărturia lui Marcu şi Matei, Iisus mergea la Ierusalim prin Pereea“ [1]). Ev. Luca, fiind paulinist, adevărat, declară, că Iisus trecea prin Samaria, şi că samarinenii s'au întors la adevărata credinţă, şi la dânsul nu-i lipsă de exemple de comparaţie a miloserdiei şi binefacerei lor cu cruzimea şi neomenia iudeilor, ca, de exemplu, preotul şi levitul părăsesc fără nici un ajutor pe omul ce zăcea aproape mort în drum, pe când samarineanul s'a îngrijt de dânsul şi mântueşte viaţa lui, sau încă atuncea, când din cei zece vindecaţi de Iisus de lepră, nimenea nu s'a aflat să se întoarcă să-i mulţămească, decât numai un samarinean [2]). In aceste istorisiri, ţinta ce şi-a pus scriitorul este să justifice felul de a proceda a lui Pavel, care propoveduia păgânilor, este evident. Ce se atinge de acel loc din ev. Ioan [3]), unde se cuprinde istorisirea despre cuvântarea lui Iisus la fântână cu samarineanca, apoi coloritul poetic al acestei istorisiri şi caracterul alexandrean al înseşi scriitorului ne arată, că povestirea sa nu e istorică. In scenă, între Iisus şi samarineanca la fântâna lui Iacov, cum foarte bine şi temeinic zice Straus în întrebările şi răspunsurile sale, autorul evangheliei a patra, de bună seamă, recunoştea, că el a lăsat să treacă o scenă curat poetică în genul aceleia,

noluit animalibus vesci, quae a Samaritanis mactata essent; quae lex ad finem saeculi III, renovata est“. Babyl. Chulin, 6a; Appel, p. 66. Aceste oprelişti, cel puţin în genere, existau deja pe vremea Mântuitorului, Ioan, IV, 9.

1) Marcu, X, 33; Mat. XIX, 1-2; Luca, X, 33.

2) Luca, XVII, 16.

3) Ioan, IV, 6.

pe care ne-o transmite Omer, care istorisește despre convorbirea lui Ulise cu Calipso sau a lui Ahile cu mama sa zeița... Povestirea aceasta, fără îndoială, e poetică, alcătuind o imitare a scenelor dela fântână între Iacov și Rahila, între Eleazar și Rebeica și socotită pentru aceea, ca ea să poată servi drept prototip pentru viitorul prozelitism al apostolilor, Iisus interzise chiar ucenicilor Săi, continuă Appel, de a intra în provincia samarinenilor și a păgânilor. Interzicerea Sa a fost păzită până la înseși moartea Lui și chiar câțiva ani după aceea [1]).

E greu încă în puține rânduri a aduna mai multe absurdități și minciuni decât în această tiradă a savantului raționalist. Negreșit, dacă Iisus n'ar fi fost mai mult decât om obișnuit, El ar fi împărtășit toate prejudițiile compatrioților Săi și asemenea lor, ca și apostolilor Săi, n'ar fi nutrit alte sentimente [2]) către samarineni afară de ură. Dar dorința de a dovedi, că Iisus nu era Dumnezeu, încă nu dă dreptul a considera născocire istoria și a respinge din Evanghelii acele locuri, cari demască minciuna ideilor preconcepute.

Hristos nu putea să respingă în totul desgustul, cu care iudeii se refereau către samarineni, pentrucă acești din urmă o meritau, dar în acelaș timp El nu putea să aprobe nici extremele în această privință, ba încă și mai puțin, negreșit, să le împărtășească. Raportul Său către dânșii e foarte semnificativ. Aceste jertfe mizere a urei iudeilor au servit pentru Dânsul de obiect al manifestării celor mai simpatice și mai înălțătoare trăsături din natura omenească, așa că printr'însele anume cunoaștem unele din cele mai mărețe și mai atingătoare laturi ale creștinismului însuși. In adevăr, din gura Lui n'am auzit niciodată nici un cuvânt aspru contra samarinenilor – nici din primele două Evanghelii, nici din ultimile două. Când Iacov și Ioan au voit să pogoare foc din ceriu asupra unui sat samarinean, care refuzase ospitalitatea închinătorilor ce mergeau spre Ierusalim, atunci Hristos, care avea deplin temeiu să împărtășească nemulțămirea lor, nu numai nu s'a alăturat la dorința și indignarea lor, ci din contra, le reproșă pentru aprindere și le spuse vorbele vrednice de amintire, pe care Biserica Lui le va repeta până la sfârșitul veacurilor: „nu

1) Appel, Questiones de rebus Samaritanorum, p. 48-49.

2) Luca, IX, 54. Evanghelia dela Ioan, orce ar zice acolo Appel, ne arată pe acest apostol credincios caracterului său — chiar în istorisirea sa despre samarineanca, deoarece începând această istorisire, el se consideră, așa zicând, nevoit să explice călătoria lui Hristos prin această provincie drept o necesitate: „a trebuit ca El, zice evanghelistul, să treacă prin Samaria“ — IV, 4. Celce istorisește anumit fapt într'un fel oarecare protivnic dorinței sale, evident, nu-l născocește, și așa poate să se exprime numai un iudeu, care trăește în Palestina și împărtășește sentimentele compatrioților săi față de samarineni.

știți ai cărui duh sunteți. Căci Fiul Omului n'a venit să piardă sufletele omenești, ci să le mântuiască" (Luca, IX, 55-56). Acest răspuns ne explică în totul raportul Mântuitorului Hristos față de samarineni. Să pătrundă dar bine într'însele aceia dintre cunoscuții tăgăduitori, cari voesc să le ia dela Mântuitorul omenirii, ca să le atribue unui oarecare partizan necunoscut al ap. Pavel.

De acelaș duh este pătrunsă și minunata convorbire a lui Hristos cu samarineanca, cuvântare, care devine încă și mai minunată, dacă e posibil să ne exprimăm așa, când luăm aminte la acea dușmănie de nedesrădăcinat și ură reciprocă, ce existau între cele două popoare vecine. In toată istorisirea despre acest eveniment, cum ni se comunică despre dânsul în Evanghelia lui Ioan, nu este nici o trăsătură de așa fel, care, așa zicând, n'ar fi un ecou aceeace ne spune istoria și despre iudei și despre samarineni, și în înseși convorbirea lui Hristos cu femeea din Sihar nu este nici un astfel de cuvânt, care n'ar alcătui o tâlcuire și o reistorisire, scrisă de ev. Luca. Trebue necontenit recitit acest capitol IV din Evanghelia lui Ioan așa de minunat, unde se poate, mă rog, vedea, așa zicând, o dare de seamă stenografică a convorbirii lui Mesia cu o păcătoasă (așa de vioi și, așa zicând, de pe natură prinse acolo ambele persoane), — trebue citită necontenit, comparând-o cu ceeace știm noi despre samarineni, ca să înțelegem în toată deplinătatea senzul și scopul răspunsurilor lui Iisus Hristos și într'un fel oarecare să cuprindem înseși divinitatea Lui. „Dacă tu ai fi cunoscut darul lui Dumnezeu... Apa, pe care Eu o voi da, se va face izvor de apă, ce curge în viața veșnică... Femee, crede-Mă, că vine vremea, când nici în muntele acesta, și nici în Ierusalim vă veți închina Tatălui. Vine vremea și a și venit, când adevărații închinători se vor închina Tatălui cu duhul și cu adevărul, căci astfel de închinători își caută Tatăl. Dumnezeu este duh și ceice se închină Lui trebue să se închine cu duhul și cu adevărul" (Ioan, IV, 10, 14, 21, 23 și 24). Uimitoare taină a Proniei Dumnezeești! Mesia al iudeilor a descoperit întâiu unele din tainele Sale minunate celor mai neîmpăcați dușmani ai înseși acestor iudei! Miloserdia Sa către samarinenii rătăciți El a arătat-o cu totul în acelaș duh, în care a manifestat-o față de vameși și păcătoși. Adevărat, sufletele lor El le vindecă deasemenea, ca și lepra trupului lor (Luca, XVII, 16), și în pildele Sale El i-a prezentat în cea mai frumoasă lumină (Luca, X, 33), tot una cum prezenta în cea mai frumoasă lumină și pe săracul Lazăr, care șade în bube la ușa bogatului.

E adevărat, că ev. Mateiu nu pomenește de ei niciodată, ci

numai într'un loc, unde se vorbește de aceia, că Hristos, trimițând pe apostoli pentru prima oară la propoveduire, i-a oprit de a intra în orașele samarinene (Mat. X, 5). Poate ev. Mateiu, care, cum se știe, a scris Evanghelia sa special pentru iudei, a omis tot ceeace Mântuitorul a făcut spre folosul locuitorilor Samariei, ca prin aceasta să nu atingă prea tăios simțimintele compatrioților săi. Dar, orcare ar fi impulziunile pentru asemenea omisiuni atât din Evanghelia sa cât și din Evanghelia lui Marcu, în tot cazul aceste omisiuni nu slăbesc nicidecum importanța mărturiei ev. Luca și Ioan, la care Hristos se prezintă activând față de samarineni, potrivit cu ceeace corespunde în totul caracterului general, care rezultă istorisirea de acord a tuturor celor patru evangheliști. Se poate chiar spune, că tăcerea a primilor doi evangheliști despre raportul Invățătorului lor față de acest lucru confirmă mărturia ultimilor doi evangheliști; pentrucă dacă Hristos s'ar fi exprimat relativ de locuitorii Samariei în spiritul iudeilor contimporani Lui, ei n'ar fi ezitat să comunice asta.

După aceea, Mântuitorul, trimițând pe ucenicii Săi la propoveduire definitivă, n'ar fi mai exclus pe nimenea din sfera acestei propoveduiri; El deja și însuși a întors la credință pe mulți samarineni din Sihar (Ioan, IV, 39); și după înălțarea Sa a poruncit limpede apostolilor Săi să meargă în misiune la samarineni (Fapt. I, 8). Și ei nu întârziară să împlinească această poruncă. Diaconul Filip a plecat la Samaria unde, după aceea apostolii, auzind de marele succes de acolo al propoveduirii evangelice, trimiseră încă pe Petru și Ioan (Fapt. VIII, 5-14). Tot în această lature propoveduia și ap. Pavel, mergând la sinodul din Ierusalim (Fapt. XV, 3).

Pronia, între aceste, a binevoit, ca primul dintre eretici să iasă anume din mijlocul vrășmașilor iudeilor: Simon magul, acest părinte al eresurilor, a fost samarinean [1]). Vrășmașii iudeilor astfel

1) Cartea Faptele Apostolilor ne zugrăvește pe Simon magul activând în Samaria, deși nu vorbește direct, că el ar fi fost samarinean. Dar despre asta mărturisesc limpede mulți părinți și invățători ai Bisericei, și în special Iustin Filosoful. Appel neagă această mărturie și presupune, că Simon magul era din insula Cipru. E greu totuși să ne explicăm în ce chip criticul a riscat să facă această afirmațiune. Singurul temeiu, citat de dânsul in favoarea părerei sale (Quaestiones, p. 49—50) constă din aceea, că I. Flavie consideră origina sa din insula Cipru. I. Flavie în adevăr spune (Ant. jud. XX, VII, 2) despre veacul lui Simon magul, care, după cuvintele sale, era iudeu din insula Cipru, și că anume de serviciile lui s'a folosit împăratul roman Felix cu scopul de a fermeca inima Druzilei, sora regelui Agripa și femeea regelui Emesei Azizi. Σίμωνα ὀνόματι, ἰουδαῖον, κύπριον δὲ γένος, μάγον. Iată tot ce spune I. Flavie. De aicea, mai intâiu de toate, noi nu putem fi încredințați, că acest Simon, iudeu din insula Cipru, a fost

au devenit în număr mare și vrășmașii creștinilor. Sf. Epifanie, din veacul al patrulea, în cartea sa „Contra eresurilor" spune, că religia lui Hristos n'a avut încă protivnici mai răi și mai primejdioși decât adepții acestui eretic [1]).

Cu toate greutățile timpului, samarinenii au trăit până la vremile noastre, deși, cum se pare, că se află în ajunul dispariției totale. In curgere de multă vreme ei au avut minunate colonii în Gaza, Damasc, Egipt, Roma și Constantinopole. In acest din urmă oraș, în timpul împăratului Iustinian, ei erau cei mai bogați financiari ai răsăritului, și după numele lor însuși bancherii se numeau samarineni [2]). In Palestina iudeii, în fine, își potoleau ura lor contra samarinenilor prin aceea, că și capitala lor Samaria, înainte de dărâmarea Ierusalimului de către Tit, o dădură focului și sabiei [3]). Ea dispăru, ca să cedeze locul Sichemului, care mai înainte fusese schimbat prin ea. In anul 72, Sichemul la rândul său, în cinstea lui Flavie Vespasian, primi o nouă numire de Flavia Neapolis [4]), de unde s'a și format numirea cea mai nouă a acestui oraș de Naplus. Aice și trăesc resturile vechilor samarineni, numărul cărora astăzi e de 150 suflete [5]).

---

chiar acel Simon, despre care se vorbește în Cartea Faptelor. Savantul tâlcuitor al lui I. Flavie, Havercamn, se ferește de a afirma aceasta. „Forte est Simon ille, zice el, de quo Act. VIII, 9" („poate acesta-i același Simon, despre care se vorbește în Fapt. VIII, 9"). Dar chiar de ar fi acesta același, în ce chip un singur cuvânt în treacăt spus de I. Flavie, care adesa înșelându-se, ar fi putut să respingă autoritatea sf. Iustin Filosoful, care și insuși era de neam din Samaria și nu se mărginește la amintirea numai despre Simon magul, ci istorisește viața lui, și nu numai într'un singur loc, ci în câteva? Vezi Apologia lui, I, XXVI, ediția lui Mini, coloana 367, unde se afirmă de două ori, că Simon era samarinean (idem LVI, art. 114). Și alți câțiva părinți, necopiind pe Iustin, afirmă că Simon era samarinean.

1) Epiph. Adv. haer. I, haer. XXI.

2) Appel, Quaestiones, p. 55.

3) I. Flav. Bel. jud. II, VI, 14.

4) Despre asta mărturisesc medaliile Vespasian.

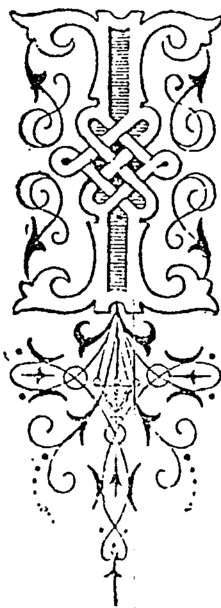
5) Robinson, Palästina, vol. III, pag. 327. Acum treizeci de ani englezul Djon Mills a găsit aproape același număr.

Mir de nard.

CAPITOLUL VII.

CE ESTE „MIRUL DE NARD?"

n Evanghelii nu odată se pomenește de prețiosul mir de nard, care servește de obiect al unui deosebit lux pentru ungerea capului și a trupului. Anume cu astfel de mir a uns capul lui Hristos păcătoasa în casa lui Simon Fariseul, și deasemenea și Maria, sora lui Lazăr, ceeace a stârnit indignarea lui Iuda (Mat. XXVI, 6-7; Marcu, XIV, 3; Luca, VII, 37-38; Ioan, XI, 2; XII, 3). Cu asemenea mir, probabil, și mironosițele s'au dus la mormântul Invățătorului lor. Dar ce mir era acesta?

Cercetările cele mai nouă ne dau un răspuns satisfăcător la această intrebare. Anticitatea cunoștea foarte bine mirul de nard. Așa, Ptolomeiu spune, că nardul este o plantă mirositoare, care crește, mai ales, în Rangamati, la hotarele țării, care se numește astăzi Butan. Pliniu deosebește douăsprezece soiuri. In locul prim el pune nardul indian, apoi

cel sirian, galic, nardul de creta. Nardul indian îl descrie el astfel: „acesta e un arbustru cu rădăcinele largi și țepoase, dar scurte, negre și fragile. Mirosul, dealtmintrelea, se aseamănă cu mirosul ciparisului; gustul aspru, foile nu mari și sunt smocuri. Vârfurile nardului se desvoltă ca niște spice țepoase. Deaicea și provine aceea, că nardul e așa de renumit prin o îndoită producțiune cu spice țepoase și cu frunziș". Prețul acestui nard în vremea aceea era o sută de dinari funtul (mai bine de 1CO lei aur). Alte soiuri, cari prezentau nu altă ceva, ci niște erburi, costau mult mai eftin și ele se puteau procura pe câțiva dinari. Galien și Dioscorid spun despre nard (în grecește nardostachys, nard în formă de spice) aproape cu aceleași cuvinte. Ultimul totdeauna declară, că nardul, cunoscut sub numirea siriană, în realitate provenea din India și se aducea în Siria, de unde se și răspândea în diferite țări. Cuvântul nard provenea, se pare, de la cuvântul tamulic *nar*, care înseamnă pachet de erburi mirositoare. Astfel soiurile de nard sunt multe și de diferite prețuri. Dar în Evanghelie, evident, se înțelege cel mai scump din ele, din care cauză el se numește „prețios" (Ioan, XII, 31).

Afară de asta evangheliștii Marcu și Ioan (Marc. XIV, 3; Ioan, XII, 3) îl numesc încă cu un termen deosebit, — πιστικῆς, cu un cuvânt, care nu se întrebuințază la autorii clasici și nicăirea nu se întâlnește, din care cauză nu se găsește nici la toți evangheliștii.

De aceia, chiar un astfel de mare învățat, ca Alford, aproape refuză să dea un senz determinat sau chiar probabil unei asemenea expresiuni. Vechii comentatori, zice el, nu ne dau nimica alta, decât numai gâcituri. Eftimie Teofilact îl interpretează în senzul „adevărat"; Fericitul Ieronim în senzul „adevărat, fără fals" [1]), veretum absque dolo; Fericitul Augustin presupune, că acest cuvânt indică vreun loc, de unde se trăgea acest popor [2]).

Dacă Fericitul Augustin nici n'a gâcit deodată adevărul, apoi el cel puțin se apropie de dânsul. Filologia dădu acestei expresiuni evangelice o explicațiune foarte verosimilă, care merită să fie comunicată aicea.

Nardul, cu care Maria a făcut o turnare așa de elavioasă și de bogată, este fără îndoială „sincanard", în pregătirea căruia adaosul principal și cel mai scump era rădăcina unei plante

1) In acest senz înțelege și textul rus, unde acest cuvânt e redat prin termenul „curat"; Vulgata îl lasă netradus (ristici), la fel și textul slavon („pistica de mare preț". Ioan, XII, 3), iar Luter spune: „von ungefälschter Narde" (nard nefalsificat).

2) Alford, Greek Testament, t. I, p. 140

indiene. Viliam Djons, vestitul indiolog anglican a descoperit, că aceasta e acea plantă a Indiei, pe care botanicii moderni o numesc Nardostachys jatamansi [1]). Roid în minunata sa lucrare: „Botanica munților Himalaia", a dovedit, că descoperirea lui Viliam Djons a fost adevărată [2]). Nardostachys jatamansi este o plantă indigenă în Neapole și Butan. Aceasta e un soi de valeriană, care se distinge printr'un ascuțit miros aromatic, și se întrebuințează în calitate de combinație la unsori și mirodenii, precum și în calitate de mijloc ațițător în medicină.

Nardul în formă de spic al celor vechi se numea în arabește *Sunbul* [3]) *ut=tib*, „nard bun" sau „binemirositor". Indușii îl numeau balșur sau iatamansi. Această numire din urmă este egală după înțeles cu sanscritul *Sunbul hindí*, adecă „nardul indian în formă de spic". Diferitele numiri ale acestei mirodenii: nerd în evreește, nardin în arabește, nard în persiana, nardos în grecește, nardus în latinește; toate aceste forme sunt nalada sanscrită a uneia din numirile nardului în formă de spic. La strămutarea acestui cuvânt în alte țări, *l* și *r* s'au confundat unul cu altul. Cuvântul *nalada*, dela rădăcina *nal*, „a simți, a pipăi" arată mirosul plantei.

In limba sanscrită Nardostachys jatamansi are câteva numiri, din cari unele servesc, afară de asta, pentru designarea și a altor plante. Intre aceste numiri e remarcabilă numirea *písita* sau *pisi*, din care și una și alta servesc de sinonime ale cuvântului *iatamansi*. Prin acest din urmă se designează o plantă cu o barbă deasă și încâlcită, pentrucă rădăcina cărnoasă în realitate e tot așa de păroasă, ca și spicul. *Písit*, cuprinde, se pare, în sine, o aluzie la caracterul cărnos al înseși rădăcinii. Cuvântul grecesc πιστικὸς, a rezultat, se pare, prin o ușoară schimbare a cuvântului *pisita* dela această numire sanscrită a plantei, rădăcina căreia procura scumpa parte alcătuitoare a mirodeniei. Numirea aceasta, ca și însuși obiectul, astfel, era de origină străină și „nardul pistic" înseamnă simplu „nard de India" [4]). In realitate, după cum am observat, erau câteva soiuri de nard, dar nardul indian se considera cel mai renumit și cel mai scump. Dioscorid deosebește două calități de nard. Nard de proveniență indiană; el îl numește gangist, dela râul Gange, în apropierea căruia se procură [5]). Din

1) W. Roxburgh, Botanical observations on the Spikenard of the ancients, Valeriana Jata mansi, in Asiatic Researches, t. IV, p. 451—455 (cu gravuri).

2) Royle, Botany of. the Himalayan, t. I, p. 242—244.

3) Sumbul, sunbul.

4) Vezi Houghton, The pistic Nard of the Greek Testament, in Proceedings of the Biblical Archeology, tom. X, Ianuarie 1888, p. 144—146.

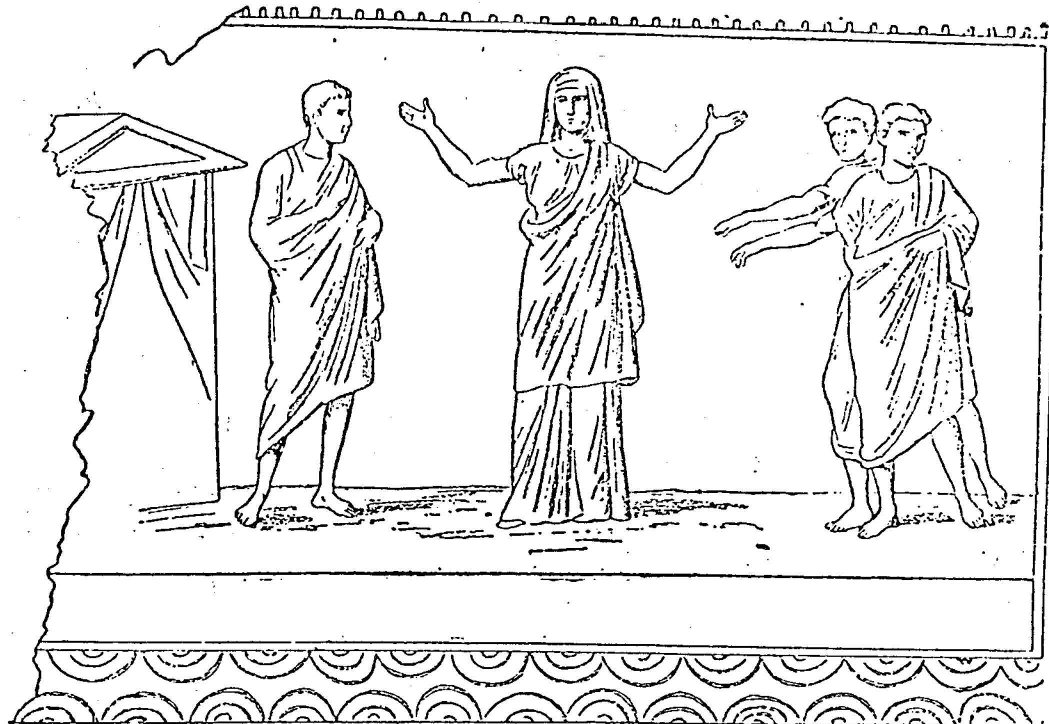
5) Dioscorid, I, 5.

India el se introducea în Iudeea și Persia. Încă și astăzi el alcătuește obiectul exportului pentru Indostan, care-l răspândește în tot orientul. Despre acest nard se pomenește și în „Cântarea Cântărilor" („Cântarea Cântărilor", I, 14; IV, 13-14).

Nardul, care l-a turnat Maria, a fost adus de dânsa într'un vas de alavastru (Mat. XXVI, 7). Descoperirile, făcute în Sidon la 1887, ne pot da idee despre forma și caracterul acestui vas, care era în mare circulație în vremea aceea și care adesa se întâlnește la săpăturile, ce se fac în Egipt, în Fenicia și în alte țări. Iată ce citim noi în comunicările despre descoperirile făcute în acest vechiu oraș fenician.

„Săpăturile (din Saida sau Sidon) au dat câteva alabastrum sau forme de alavastre sau vaze de alavastru, destinate pentru mirodenii. Ele toate sunt de alavastru egiptean, în formă de pară, de 25 centimetri înălțime, fără nici un fel de alte podoabe, fără linii rotunde, lăsate pe laturea bombată de meșterul făuritor. Deschizătura îngustă (de 8 centimetri); însuși vaza e fragilă și are nu mai mult de un centimetru în grosime. Asemenea vase de alavastru, sunt aduse din insula Cipru de gen. Cesnoloi. Poate una din ele, anume de felul acesta s'a folosit și Maria, ca din vreme să ungă trupul Mântuitorului la una din ultimile cine în Vitania, pe care vas ea l-a spart la picioarele Lui. In acest vas, cum spune evanghelistul Ioan, se afla ca la un funt (400 grame) de mir de nard, pe care Iuda îl prețui ca la 1000 lei aur. Vasele de alavastru din Sidon pot conține în ele mult mir de acesta".

Susana în poziție de rugăciune

CAPITOLUL VIII.

PATIMILE DOMNULUI NOSTRU IISUS HRISTOS.

Patimile Mântuitorului lumii, felul morții și uneltele torturii Lui, în timpul din urmă au fost obiectul cu deosebire a numeroase cercetări arheologice, rezultatele cărora, deși nu totdeauna autentice, interesază cu deosebire legitima iubire de cunoștințe a creștinilor credincioși [1]).

Pătimirile lui Iisus Hristos în grădina Ghetsimani (Mat. XXVI, 36–56; Marc. XIV, 32–50; Luca, XXII, 39; Ioan, XVIII, 1–12). Grădina Ghetsimani se află spre nord-est de Ierusalim, la poalele muntelui Eleonului, lângă pârâul Cedronului, pe malul său răsăritean. Ghetsimani înseamnă teasc sau storcătoare de masline. Grădina acum e împrejmuită cu zid. Ea are cam 70 pași împrejur. Intrarea în ea duce pe poarta, ce se află în latura sud-estică a ei.

1) O. Zöckler, Das Kreuz Christi, religionshistorische und kirchlich — archäologische Untersuchungen, în 8-a Gütersloh, 1875. Vezi tot acolo, p. XIII—XXIV, bibliografia obiectului. Vezi deasemenea C. Fouard, La Vie de N. S. Jésus-Christ, edit. 2-a Paris, 1882, tom. II, p. 325 și tom. III, p. 149. Cl. Fillion, Evangile selon S. Matthieu, Paris, 1878. G. Martin, la Passion de N. S. Jésus-Christ au point de vue historique et archélogique, Lyon et Paris, 1886.

Ea se împarte în patru patrulatere, despărțite între dânsele prin grilaj destinat pentru paza câtorva maslini, cuprinși într'însa, de furtul evlavios al închinătorilor. Prin toată grădina se poate umbla, anume pe aleea lată dintre zid și grilaj. Primul patrulater din stânga intrărei, nu are maslini; alte două spre nord are fiecare câte trei maslini; al patrulea patrulater cuprinde în sine al șaptelea maslin. Acești arbori respectabili poartă asupra lor semnele unei extraordinare de adânci vechimi. Ei se susțin prin un sprijin deosebit de piatră, și fiecare din ei are trei sau patru proptele, separate una de alta prin intervale destul de mari, deoarece sunt tare bătrâni. Coaja pe ei este tare scorțoasă și brăzdată de sbârciturile parecă a bătrâneței. Dacă acești maslini nu sunt chiar aceia, cari au fost martori ai suferințelor sufletești ale Mântuitorului, apoi ei sunt cel puțin mlădițe din ei. Maslinul, așa zicând, este nemuritor – zice Schatobrian, – pentrucă el se renaște din trunchiul său. Insuși trunchiurile lor sunt fără îndoială seculare, și aspectul exterior al lor se deosebește în chip uimitor de trunchiurile ramurilor sau pueților tineri, produse încă și acum de ei.

Peștera suferințelor duhovnicești, unde Mântuitorul s'a supus sudorii pânăla sânge, se află la câțiva pași spre nord de grădină. A pătrunde acolo se poate prin ajutorul unei deschizături. Ea este de proporții mari [1]) și are o formă destul de neregulată. Ea se susține de câțiva stâlpi. In mijloc, deschizătura dă putința să pătrundă lumina într'însa. Peștera aceasta este naturală; stânca aproape pretutindenea e goală, colorată numai în câteva locuri.

Anume aicea în Ghetsimani a și avut loc trădarea lui Iuda; după aceea Mântuitorul a fost dus la Hanan (Ioan, XXIII, 18, 24) și la Caiafa (Mat. XXVI, 57; Marc. XIV, 53; Luca, XXII, 54; Ioan, XVIII, 21), locuința cărora, după indicațiunile tradiției, se afla pe malul opus, pe muntele Sion, spre sud-vest de Ierusalim, în orașul de sus. In locul casei lui Hanan, socrul lui Caiafa, astăzi se înalță biserica monastirii de femei armenești (Deir Zeitun). Ea constă din două paraclise deosebite, dar unite la un loc. La stânga bisericii se pot vedea hultoane de maslini cu îngrijire îngrădite, unde, după tradiție, a petrecut noaptea Mântuitorul, în timpul trădărei. Aceste hultoane sunt destul de asemănătoare cu maslinii din grădina Ghetsimani.

Ca din casa lui Hanan să dai în casa lui Caiafa, situată spre apus, trebuia să ieși din oraș pe porțile Sionului și să faci un ocol destul de mare; dar când sosești acolo, atunci vezi numaidecât,

1) In lung ea are aproape 8 stânjeni, în lățime 4 stânjeni și în înălțime aproape 2 stânjeni.

că în realitate amândouă casele acestea se aflau în mare vecinătate între dânsele și se despărțeau numai prin o grădină sau ogradă, în care, în urmă, au fost construite zidurile actualului Ierusalim. Casa lui Caiafa e prefăcută în paraclis și aparține deasemenea armenilor. Altarul e făcut din piatră grosieră albă, o parte din care se poate vedea din două părți și dindărăt, și care ar fi fost piatră din sf. mormânt. In mijlocul monastirii este o mică ogradă. Anume acolo, după tradiție, se afla sf. Petru, când se săvârșa judecata Invățătorului său și acolo el de trei ori s'a lepădat de Dânsul (Mat. XXVI, 58, 69-75; Marc. XII, 66-72; Luca, XXII, 54-62; Ioan, XVIII, 16-18, 25-27).

Din casa lui Caiafa, Mântuitorul a fost dus la Pilat în Pretoriu. Insuși cuvântul „Pretoriu" la început însemna cortul generalului comandant din lagărul roman. Mai târziu el se dădu reședinței guvernatorului provinciei, cum și era Pilat al cincilea procurator roman în Iudeea, pe care el a cârmuit-o dela anul 26 până la 36 al erei creștine. Acest slab reprezentant al Romei, care a condamnat pe Mântuitorul la moarte după timiditatea sa, deși el îl recunoscuse nevinovat, locuia în Cezareea, pe malul Mărei Mediterane; dar el venea la Ierusalim cu prilejul sărbătorilor mari ale Paștelor și se instala în Pretoriu, unde săvârșea și judecata, în rând cu palatul lui Irod și turnul Antoniei, spre nord-est de templu.

Pretoriul (Mat. XXVII, 27; XV, 1-6; Ioan, XVIII, 28, 33; XIX, 9), cum se presupune, era dispus într'un grad însemnat în acelaș loc, unde acum se află cazarma turcească. Se pot vedea încă acele pietre mari, cari ar fi aparținut acestei clădiri. Scara, care ducea din curtea de sus, unde era aranjat Pretoriul, în curtea de jos, a fost strămutată în anul 326 la Roma de împărăteasa Elena, și se află lângă biserica sf. Ioan de Lateran, onorată sub denumirea Scala Santa (scara sfântă). Ea constă din 28 trepte de piatră, acoperite cu lemn pentru ferirea ei de influențele externe dăunătoare. Pe dânsa se umblă nu altmintrelea, ci în genunchi. La mijloc ea are două deschizături ovale în lemnul acoperitor, așa că prin ele închinătorii evlavioși pot săruta înseși piatra.

Prima tortură, la care a fost supus Mântuitorul omenirei, predat lui Pilat, a fost biciuirea (Mat. XXVII, 26; Marc. XV, 15; Ioan, XIX, 1). Talmudul descrie acest mijloc de tortură cu următoarele cuvinte: „mânile osânditului se leagă la stâlp; după aceea călăul ia de pe dânsul hainele, sfârșiindu-le, sau le ia până să-i descopere pieptul. Indărătul osânditului se pune o

piatră. Pe această piatră stă lictorul ținând în mâni biciul sau cu=rele răsfirate așa, încât alcătuesc două bice sau cnuturi ridicându=se și lăsându=se asupra osânditului". Horațiu cu dreptate numește această tortură: „Horibile" (grozavă) [1]).

Stâlpul biciuirii acum se află în Roma, în biserica sf. Praxida. El este de marmoră neagră cu vine albe, și are forma unui fel de pedestal, de 70 cm. înălțime și 45 în diametru jos.

Când Pilat a dat învoirea sa pentru răstignirea lui Iisus Hristos [2]), soldații romani, înainte de a=L duce la Golgota, au adu=nat în Pretoriu toată cohorta, care de obiceiu consta din 625 de oameni, și acolo desbrăcându=L L=au îmbrăcat cu o purpură (Mat. XXVII, 28). Această haină se numește la evangheliști „hlamidă" (Mat. XXVII, 28, 31). Hlamida este numire greacă, căreia co=respundea paladamentum roman, haină militară a soldatului ro=man. Ea avea forma ovală. Tribunii o purtau albă, iar generalii și împărații purpurie.

Imbrăcând pe Mântuitorul cu asemenea haină, cu scopul de a=și bate joc, soldații, ca să ducă până la capăt cruda lor bătae de joc, îi puseră pe cap o cunună de spini (Mat. XXVII, 29; Marc. XV, 17; Ioan, XIX, 2, 5), și în mâna dreaptă îi dădură un toiag de palmier în loc de sceptru (Mat. XVII, 29, 30). Cu=nuna aceasta dată lui Ludovic cel Sfânt, regele Franței, și păstrată multă vreme într'o capelă deosebită, construită în acest scop, ea acum se află în catedrala Maicei Domnului din Paris. In ora=șul Piza, în minunata biserică Spina, se află o ramură de zizif, căreia ea își datorește și numirea sa..

Cununa de spini, ce se află în Paris... „această vestită anti=citate, poate cea mai remarcabilă din câte posedă creștinii din cauza integrității sale relative, constă din mici ramuri țepoase; diametrul interiorului cununei are 210 milimetri, împletitura 15 milimetri în grosime, crengile legate pe 15 sau 16 locuri tot cu crenguțe la fel... Unele din ele îndoite, din care cauză se poate vedea, că planta este goală... In grădina botanică din Paris se produce o plantă, cunoscută sub denumirea *juncus balticus*, care se trage din țările calde și e întocmai asemenea cu planta, din care e făcută coroana ce se păstrează în catedrala Maicei Domnului din Paris. Ce se atinge de spin, apoi nu încape îndo=ială, că acesta e rhamnus, numirea comună pentru trei plante,

1) Horatiu, Sat. I, 3, 119.

2) In strigătul iudeilor, care a făcut pe slabul Pilat să convină la moartea lui Iisus: „dacă tu eliberezi pe omul acesta, nu ești prieten Cezarului", se cuprinde cuvântul „φιλοκαίσαρ καὶ φιλορώμαιος, prietenul cezarului, prietenul romanilor".

foarte asemănătoare cu spinul, ce se află în biserica din Piza". Acest *rhamnus* este *zizyphus spino Christi*, sau așa numitul spin de pe lângă drumuri. In cununa Mântuitorului „crengile acestei plante, îndoite la mijloc, ca să alcătuiască forma oarecum de șapcă, erau întărite la capete înlăuntru sau din afară înseși cercului de crengi.... se cerea, ca cununa să fie mai mare ca volumul capului, așa ca el să poată să intre într'însa, cu toată pedica, făcută de spini, și în adevăr s'a văzut, că cununa, păstrată în biserica Maicei Domnului din Paris, pusă pe cap, ar fi căzut pe umere. Nu a fost nici o nevoe de niscaiva legături ca să fixeze cununa, deoarece crengile ce pe rând treceau din sus și din jos, erau cu totul suficiente pentru asta. Anume această operațiune o au și putut înțelege, spunând, că „soldații au împletit cunună" (Mat. XXVII, 29). Soldații, desigur, au evitat în tot chipul să se atingă de înghimparea acestor grozavi spini, din care fiecare, fiind mai ascuțit decât unghiile leului, pricinuia mare curgere de sânge [1]).

Creanga zizifului din biserica din Piza are 80 de milimetri înălțime. Pe dânsa erau câteodată 6 ghimpi, din care au rămas neatinși numai trei. Cel mai însemnat din ei are mai mult de 20 milimetri. Spinul, care se află în biserica din Tuluze, are 41 milimetri, cei doi spini, cari se află în seminarul Autunsc, au unul 38 milimetri și celălalt 34 milimetri; în cea mai mare parte ei sunt albi, iar baza lor are culoarea întunecată.

După biciuire și punerea coroanei de spini, în spatele Mântuitorului a fost turnată crucea, ca să-L ducă la Golgota. Cel mai obișnuit fel de tortură la iudei era uciderea cu pietre. Legea lui Moise vorbește deasemenea de pedeapsa cu biciul, de pedeapsa cu sabia, iar pedeapsa cu crucea era fenomen neobișnuit. Dacă câteodată pe criminali îi spânzurau pe cruce sau, mai exact, pe stâlp, apoi aceasta se făcea numai după moartea lor, ca să dea de exemplu tuturor celorlalți criminali, iar nu pentruca să-i omoare prin mijlocul acesta. Deoarece Mântuitorul a dorit să sufere moartea pentru noi, apoi El ar fi putut să fie ucis cu pietre, asemenea întâiului mucenic Stefan, aruncat în foc, asemenea tovarășilor lui Daniil, sau decapitat, ca ap. Pavel; dar El n'a voit să se aducă pe Sine jertfă anume în acest fel, ci a ales felul de tortură, care se întrebuința la romani, ce domneau atunci

---

1) Ch. Rohault de Fleury, Mémoire sur les instruments de la Passion, Paris, anul 1870, pag. 202—208. Compară Gosselin, prêtre de Saint-Sulpice, Notice historique sur la sainte couronne et le autres instrumentis de la Passion de Notre-Dame de Paris. Paris, 1828.

asupra Palestinii, și această tortură a preferat-o tuturor celorlalte, deoarece ea corespundea mai mult planurilor Lui de miloserdie și de iubire (Evr. XII, 2). El însuși a prezis, că-și va duce crucea Sa; anume așa a și trebuit să moară El pentru omenire. Noi te miră de am fi în stare să ne închipuim pe Mântuitorul ucis cu pietre, sau murind în foc, sau prin sabie. Crucea trebuea să servească pentru Dânsul drept acea catedră sângeroasă, de unde El s'a adresat oamenilor cu cele de pe urmă cuvinte ale Sale. Cu acest fel de moarte torturatul păstră cel mai bine toate însușirile Sale mentale. Din înălțimea crucii Hristos să dea ultimul Său strigăt în acel moment, când a văzut, că toate s'au săvârșit; nu sub lovitura calăului, ci ca stăpân al vieței și al morții, El a scos strigătul Său ultim de biruință (Mat. XXVII, 50; Marc. XV, 37; Luca, XXIII, 46-47). Crucea a trebuit după aceea să înfățișeze cea mai simplă și cea mai naturală emblemă a religiunii noastre; ea vorbește ochilor noștri și inimei noastre mai mult decât orcare instrument de tortură, ea a putut mai ușor să devină, cum a și devenit în realitate, simbolul, însuși steagul creștinismului. Noi o putem purta pe noi și putem avea necontenit sub ochi chipul Celui răstignit. Lemnul crucii a fost, prinurmare, acel instrument, care era predestinat de Pronie pentru răscumpărarea lumii.

Dacă pedeapsa prin mijlocirea crucii a fost astfel, pentru aceste diferite pricini a corespuns mai mult intențiunilor Mântuitorului, apoi ea deasemenea i-a prezentat Lui putința de a satisface mai mult iubirea Sa, suferind pentru noi asemenea pătimire, care și era posibil de suferit. Crucea prezenta mijlocul de moarte cea mai lentă și cea mai crudă. Aicea nu se pricinuia vreo rană oarecare de moarte; torturatul murea de sete și de epuizare. Hristos a stat pe dânsa nu mai mult de trei ceasuri, din cauza anume a acelor chinuri, cari deja a trebuit să le sufere; dar erau cazuri, când criminalii se chinuiau pe cruce în curgere chiar de trei zile. Crucea se întrebuința deasemenea pentru torturarea sclavilor. Cicerone o numește „pedeapsa extremă și superioară pentru robi“ [1]). Omul liber, și cu atât mai vârtos cetățeanul roman, niciodată nu se condamna la această tortură rușinoasă... Chinurile, cari trebuia să le îndure cu acest prilej, încă și mai mult se îngreunau din pricina batjocorei. Aicea omul murea oarecum ca într'un foc încet, neavând nici cea mai mică nădejde de izbăvire, în mijlocul celor mai grozave suferințe fizice și morale, ceea ce

1) „Servitutis extremum summumque supplicium“ Cicer. In Verr. V, 65, 169.

și făcea să se numească această pedeapsă „pedeapsa cea mai crudă și cea mai grozavă“ [1]).

Răstignitului îi pricinuia o straşnică durere pironirea mânilor și picioarelor, în care caz membrele cele mai sensibele ale torturatului se pironeau cu cue, așa că osânditul se lipsea de putința de a face fie și cea mai mică mișcare fără să nu încerce cea mai grozavă și strașnică durere. Ca mânile răstignitului să nu se sfâșie de tot sub greutatea corpului său, pentru aceasta pe cruce se făcea un fel de treaptă, numită sedilo [2]), ca răstignitul să se poată sprijini pe dânsa și să nu cadă jos. Asemenea chinuri provocau o sete arzătoare; de aicea se ivi obiceiul să se dea nefericitului răstignit o băutură deosebită, cu scopul de a potoli puțin setea sau a micșora simțirea ei (Ioan, XIX, 28-30).

Crucea Mântuitorului, după toată probabilitatea, a avut acea formă, pe care de obiceiu i-o dau, adecă ea constă dintr'un stâlp drept, cu un curmeziș deasupra lui. După o veche tradiție, înălțimea crucei era de 4 metri și 80 de centimetri, și lungimea curmezișului dela 2 metri și 30 centimetri pânăla 2 metri și 60 centimetri. In curs de multă vreme s'au exprimat cele mai diferite păreri despre calitatea lemnului sau a lemnelor, din care a fost făcută crucea. Cercetarea științifică a diferitelor resturi a arătat, că lemnul crucii aparținea rășinoaselor și după toată probabilitatea a fost făcută din brad.

Mântuitorul însuși a trebuit să ducă unealta torturei Sale (Ioan, XIX, 17), și în acest scop a străbătut tot orașul, începând de la Pretoriu până la Golgota, care se afla în afară de zidurile orașului, spre apus, și prinurmare, a trecut spațiul dela 500 la 600 metri (mai bine de o jumătate chilometru). După calculul aproximativ, crucea trebue să fi avut cam 100 chilograme. Târâtă fiind pe pământ, ea, negreșit, își micșora greutatea dela 25 pânăla 30 chilograme. Iisus Hristos, prinurmare, avea totuși să ducă pe umere o greutate aproape de 75 de chilograme. Deoarece El era deja stors de putere prin chinurile indurate înainte, apoi această povoară întrecea puterile Lui, așa că ostașii au trebuit în acest scop să pună la lucru pe un trecător, pe un oarecare Simon Cirineanul (Mat. XXVII, 32; Marcu, XV, 21; Luca, XXIII, 26), care a și dat astfel ajutor Mântuitorului omenirii. Noi nu știm, a dus oare crucea Simon Cirineanul singur, sau el numai a susținut o parte a ei împreună cu însuși Mântuitorul. Majori-

1) „Crudelissimum teterrimumque supplicium". Cicer. In Verr, V, 66, 165.
2) „Zöckler, Das Kreuz pag. 437.

tatea părinților bisericei socot, că Hristos a fost cu totul scutit de povoara sa.

Răstignirea s'a săvârșit la locul Căpăținei sau Golgota (Mat. XXVIII, 33; Marcu, XV, 22; Luca, XXIII, 33; Ioan, XIX, 17). Acest loc sfânt acum se află în biserica sf. Mormânt, la intrarea într'însa, în partea sud-estică a bazilicei. El se ridică la $2^1/_2$ stânjeni deasupra feței pământului. Lucrările ce au urmat, au lipsit această înălțime de forma ei primitivă. Inchinătorii se pot atinge de această stâncă, numai netezind cu mâna un fel de con, descoperit în partea sa de sus și care se află sub sf. masă a răstignirii.

După mărturia vechilor scriitori, la început se punea crucea, și după aceea condamnatul se lega de dânsa cu frânghii, și apoi se pironea cu cue. Mulți pictori și printre ei Rubens, anume așa au zugrăvit răstignirea Mântuitorului. Dar, de obiceiu, se presupune, că Mântuitorul a fost pironit încă de jos pe unealta torturii Sale, care a fost ridicată abea apoi împreună cu sarcina ei divină. Locul pentru cue se pregătea dinainte, cu ajutorul sfredelului.

Nu se știe precis câte piroane au fost întrebuințate la răstignire: după unii au fost numai trei, în care caz unul a servit la pironirea ambelor picioare la un loc; după alții, ceeace e mai probabil, au fost întrebuințate patru[1]), câte unul de fiecare mână, și câte unul de fiecare picior. Toți pictorii greci înfățișază pe Iisus Hristos pironit pe cruce cu patru piroane. In tot cazul, fost-au ele oare trei sau patru, e neîndoelnic aceea, că Mântuitorul a fost pironit cu piroane pe unealta torturei Sale, cum arată aceasta limpede cuvintele, cu care El se adresează ap. Toma (Ioan, XX, 27).

In catedrala Maicei Domnului din Paris se păstrează unul din aceste cue, care are 90 de milimetri în lungime; el nu are coroană, și ascuțișul său neuniform a rămas nevătămat. In bazilica sf. Cruci Ierusalimitane din Roma, se poate vedea un alt cui, care are 12 centimetri în lungime și $8^1/_2$ milimetri în grosime în partea sa mai groasă; capătul lui de sus e acoperit cu un fel de coroană turtită. Vestita coroană de fier, care a servit pentru încoronarea împăraților și care se păstrează încă și astăzi în Manța,

1) Plauțiu, Mostellaria, II, 12, presupune formal patru cue:
Ego dabo ei talentum, primusqui in crucem excucurrerit.
Sed ea lege ut offigantur bis pedes, bis brachia. Aceia, cari presupun, că la răstignirea Mântuitorului au fost întrebuințate numai trei piroane, se referă la aceea, că versurile aduse din Plauțiu indică un caz exclusiv. Dar orcum ar fi, în tot cazul e greu de înțeles, în ce chip se puteau ambele picioare pironi cu un singur piron.

aproape de Milan, își trage numirea sa dela cuiul luat dela crucea lui Hristos și fixat la coroana principală de aur curat, împodobită cu pietre scumpe; dar acest cui a fost făcut din o bucată de fer[1]).

Când condamnatul era dus la torturi, atunci la gâtul lui i se atârna inscripția, care trebuea publicată asupra pricinei condamnărei sale. Această inscripție câteodată se ducea înaintea lui, un deosebit crainic public pronunța numele condamnatului, crima lui și pedeapsa lui. Inscripția, în care se arăta numele și vina Mântuitorului, fusese gătită dinainte de a eși din Pretoriu, și ea era purtată înaintea Lui pe acea cale, care ducea la Golgota.

Primii trei evangheliști nu ne transmit această inscripție literal: ei ne dau numai sensul ei (Mat. XXVII, 37; Marcu, XV, 26; Luca, XXIII, 38). Singur numai evanghelistul Ioan reproduce literal această inscripție și, după mărturia lui, într'însa se cuprindea aceste cuvinte: „Iisus Nazarineanul, Regele Iudeei (Ioan, XIX, 19-20). Cuvintele acestea au fost scrise în trei limbi: în evreește sau arameește, în grecește și în latinește sau romanește[2]). In biserica sf. Cruci Ierusalimlene din Roma se află o frântură mare din această inscripție. Aceasta e o scândură nu tocmai mare, toată mâncată de cari, alcătuită din lemn, specia căruia nu se poate preciza exact: stejar e oare, sau plop, sau sicomor? Ea are 235 milimetri în lățime cu 180 milimetri înălțime. Pe dânsa se văd limpede două resturi de inscripție, una în grecește și alta în latinește, și sus capetele unor linii strâmbe, cari de bună samă, prezentau capătul de jos al literelor ebraice din inscripția evreească. Inscripția mijlocie glăsuește NAZARENOYΣ, iar cea de jos NAZARENUS RE. Literile colorate cu coloarea roșie pe fond alb, sunt întrucâtva adâncite, deoarece ele au fost scrise cu un mic instrument. Ele au dela 28 la 30 milimetri înălțime, așa că se putea vedea limpede la acea înălțime, unde era fixată inscripția. Remarcabila particularitate o alcătueștc aceia, că cuvintele inscripției erau întoarse, după metoda orientală, dela dreapta la stânga, așa că literile se par oarecum răsturnate, cum se văd ele în oglindă. Inscripția - titlu pe cruce în întregimea vederei sale trebue să fi avut aproximativ 50 centimetri lungime și 20 lățime[3]).

1) Fontanini, De corona ferrea, 1717.

2) O piatră romană pentru designarea unei mile pe drumul spre Samaria dovedește că în Palestina inscripțiile de obiceiu se făceau în câteva limbi. Pe această piatră, care se referea către timpul lui Marc Aureliu, inscripția era făcută în grecește și în latinește. Vezi această inscripție în Cosmos din 10 Septemvrie, anul 1887, p. 144.

3) Rohault de Fleury, Mémoire sur les instruments de la Passion, p. 183—148.

Crucea a servit oarecum de mormânt al celui răstignit. Grecii și romanii priveau la lipsirea de îngropare ca la îngreuierea pedepsei; osânditul era lăsat pe cruce, ca să servească de hrană pentru paserile răpitoare[1]). Dar către timpul împăratului August începuse a se îngădui îngroparea răstigniților[2]). Iudeii ceruse lui Pilat îngăduirea să ridice trupurile lui Iisus și ale celor doi tâlhari de pe cruce, ca ele să nu rămână spânzurate în ziua sărbătorii Paștelor, și procuratorul dădu învoirea sa la asta (Luca, XIX, 31).

Desăvârșirea sau sfârșitul torturii răstignirii era sfărâmarea fluerelor picioarelor. Deoarece pedepsirea prin crucificare era foarte înceată, apoi poate din compătimire a fost introdus acest obiceiu pentru scurtarea agoniei grozav de chinuitoare și grăbirea morții. Celor doui tâlhari deci li s'au sfărâmat fluerele picioarelor, iar Mântuitorul, care din cauza tuturor suferințelor suportate de Dânsul, lipsindu-se de orce putere, deja își dăduse ultima Sa suflare, apoi, ca și melului pashal, care era pentru Dânsul prototip, nici unul din oase n'a fost sfărâmat (Ioan, XIX, 31-37).

Ostașii, cari au săvârșit răstignirea, împărțeau între dânșii hainele celui răstignit (Mat. XXVII, 35; Marcu, XV, 24; Ioan, XIX, 23), și, deoarece hitonul Lui era necusut, ci tot țesut întreg, apoi ei nu l-au sfâșiat, ci au aruncat pentru el sorți (Ioan, XIX, 24). Tradiția spune, că această haină a fost dată de împărăteasa Irina dar împăratului Carol cel Mare, și a fost adusă din Constantinopole în Franța. Impăratul a pus-o spre păstrare în Arjanteile, unde ea se păstrează încă și astăzi, esceptând acele părți, cari au dispărut în timpul revoluției. Hitonul - prezenta haina principală de pe dedesubt; după întrebuințarea ei, hitonul se apropia de camașă; după forma sa el se apropia mult de bluza modernă. El se lăsa până mai jos de genunchi, aproape pânăla călcâe, în care caz mânicile ajungeau numai pânăla la jumătatea mânilor. Hitonul, ce se păstrează în Franța, are doi coți în lungime și un cot și 40 de centimetri lărgime. El este țesut începând de sus pe toată întinderea și nu are cusături. Țesetura e făcută din păr de cămilă destul de moale și samănă cu un capifas din fire răsucite fin. El este făcut cu andreaua în chipul cel mai simplu[3]).

1) Vezi Hom. II, V, 483; Odys. III, 271, etc. Sophocle, Antig. 29, 205, Ajiax. 817. Eschyle, Sept. 1071; Suppl. 781, etc. Ciceron, Tusc. I, 43; Horace, Ep. I, III, 16, 48, (non pascas in cruce corvos); Lucain Phars. VI, 543; Prudence, Perist. IX, 67.

2) „Cruces succiduntur, percussos sepelliri carnifex non vetat“ Quintilien, Declam. VI, 9. Comp. Digeste, XLVIII, 24.

3) Rohault de Fleury, Mémoire sur les instruments de la Passion, p. 254—257. Autenticitatea hitonului din Franța totuși e pusă la îndoială. Un hiton la fel se păstrează

Pentru înmormântarea Mântuitorului au fost întrebuințate aproape 100 de litre de mir și aloe (Ioan, XIX, 39). Aceste mirodenii aveau însușirea de a păstra corpul de descompunere. Patru sau cinci litre ar fi fost deajuns pentru ca să îmbalsameze corpul lui Iisus, dar el, așa zicând, a fost cufundat în materii aromate, iar nu numai uns cu ele.

Pentru a reține această cantitate de materii aromate împrejurul sf. Corp al Mântuitorului, se cerea mare cantitate de pânză și scutice. Unele mumii egiptene sunt până întru atâta împodobite cu pânză, că ea se întâlnește câteodată în cantitate dela 100 pânăla 150 de stânjini. Arătând o dărnicie neobișnuită în ce privește mirodeniile scumpe, îngropătorii Lui, bărbați și femei evlavioase, desigur, n'au crutat nici pânza pentru îngroparea Dumnezeescului lor Invățător.

Afară de această pânză, de care vorbește evanghelistul Ioan (Ioan, XIX, 40; XX, 5, 7) Hristos a fost înfășurat de Iosif Arimateeanul într'un giulgiu deosebit (Mat. XXVII, 59; Marcu, XV, 46; Luca, XXIII, 53), ca să se poată duce corpul depe Golgota la mormânt. Rămășițe ale sfântului giulgiu se văd în Turin, în Piemont și în Caduen din Dordonia. Giulgiul din Turin „prezintă o bucată de materie de in de 4 metri în lungime, puțin îngălbenită de timp. Marele pete, din care unele arată lămurit la situația capului, pot fi atribuite numai dumnezeescului sânge, cu care a fost împodobit acest sfânt giulgiu. Timpul a produs în țăsătură găurile neobservate, cari au fost drese de principesele din casa de Savoia“ [1]). Statuele regilor de Piemont, așezate prin colțurile capelei, pare că ar servi de strajă împrejurul acestui lucru sfânt.

In lungime sfântul giulgiu de Caduen are 2 metri și 81 centimetri; lățimea ei are 1 metru și 13 centimetri. Materia asta integrală, are bordură la două laturi în curmeziș și o bordură împodobită pe două laturi în lung... Culoarea sa este albă, schimbată la înfățișare de timp; dar coloritul apărut din această cauză nu are nici un raport cu acel colorit, ce de obiceiu se da tuturor pânzeturilor, care se întrebuința la înmormântări în vechiul Egipt [2]).

---

in Trir, și autoritățile romane încă n'au hotărât, căreia din două să-i dea preferință. Haina Domnului sau hitonul se păstrează în catedrala Adormirii din Moscova, și în cinstea ei s'a statornicit o sărbătoare deosebită „Punerea vestmântului Domnului“ (la 10 Iulie), iar o parte din haina lui Hristos se păstrează și în catedrala sf. Sofii din Chiev și în St. Petersburg. Vezi Debulschii, Zilele dumnezeeștelor slujbe, I, 109.

1) Rohault de Fleury, Mémoire sur les instruments de la passion, p. 243.

2) Rohault de Fleury, Mémoire sur les instruments de la passion, p. 238—239. Mai amărunțită descriere vezi la Gourhues, Le Saint Suaire, Périgueux, 1868, p. 60.

Toate monumentele într'un glas dau acestei anticităţi denumirea Sudarium capitis Domini, adecă acoperemântul pentru cap al Domnului [1]).

Mântuitorul a fost îngropat în gropniţa lui Iosif Arimateianul, unde până atuncea nu fusese încă îngropat nici un om (Mat. XXVII, 60; Marcu, XV, 46; Luca XXIII, 53; Ioan, XIX, 38, 41). Mormântul acesta era săpat în stâncă, potrivit cu obiceiul acelei ţări. Incă şi astăzi aproape de Ierusalim şi în împrejurimile lui se pot vedea o mulţime de morminte de felul acesta. Acea grobniţă, care s'a proslăvit aşa sub numele de sf. Mormânt, după tradiţie, consta din două încăperi, din care prima servea de antret pentru a doua. Şi anume în această a doua a şi fost pus trupul lui Iisus Hristos.

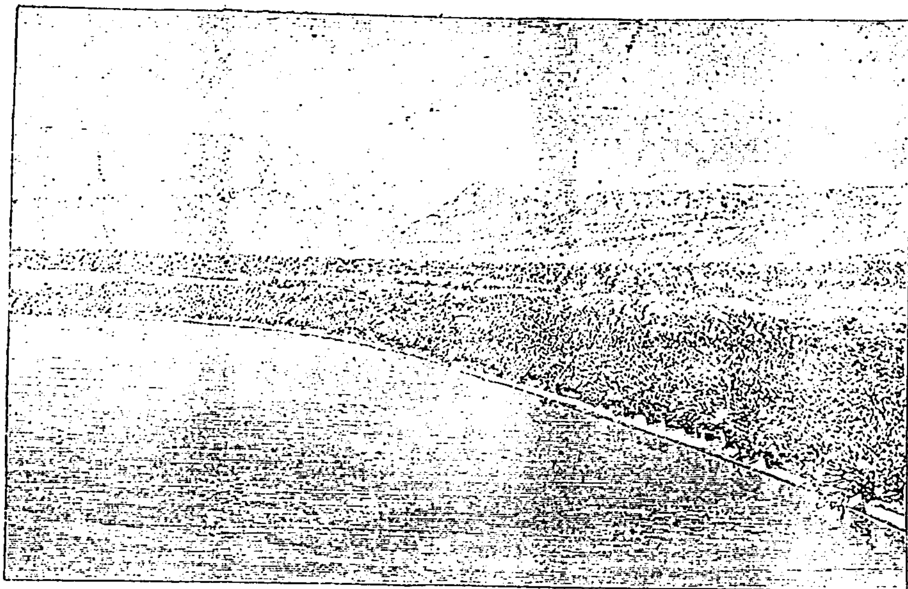
La cercetarea acestor locuri, acum nu ne putem face o închipuire exactă despre dispoziţiunea primitivă a lor. Sfânta împărăteasă Elena, pregătind locul pentru a separa mormântul Mântuitorului, care se află în timpul de faţă în mijlocul bisericii sf. Mormânt, schimbă forma monumentului şi-l făcu un patrulater. Prima încăpere a mormântului, numită paraclisul îngerului, deoarece, după tradiţie, anume acolo îngerul a vestit sfintelor femei învierea Mântuitorului (Mat. XXVIII, 1-6; Marcu, XVI, 5-7; Luca, XXIV, 4-7), prezintă un fel de antret lung de 3 metri 45 centimetri, pe 2 metri 90 centimetri lăţime. Intrarea în a doua încăpere, numită paraclisul mormântului Domnului trece pe o uşă mică şi foarte joasă, făcută în peretele răsăritean. Această capelă are 2 metri şi 7 centimetri în lungime şi 1 metru 93 centimetri în lăţime. Stânca naturală din ea e acoperită cu plăci de marmoră albă. Mormântul în propriul înţeles al acestui cuvânt, se ridică la 70 centimetri deasupra nivelului parchetului; el are 2 metri lungime şi 80 centimetri lăţime şi se alătură de peretele răsăritean.

Mormântul a fost acoperit cu o piatră mare (Mat. XXVII, 60; XXVIII, 2; Marcu, XV, 46; XVI, 3, 4; Luca, XXIV, 4-7). O piatră de felul acesta, care încă şi acum acoperea aşa numitul mormânt al regilor spre răsărit de Ierusalim, ne dă putinţa să ne facem o idee lămurită despre ceeace ne istorisesc evangheliştii. Această piatră are forma unei pietre de moară. Ea se poate mişca prin rostogolire. Pentru a acoperi mormântul, ea se rostogolea pe gura sau deschizătura mormântului. Pentru a deschide mormântul,

1) Vezi tot acolo p. 43 „pânza" care se păstrează în Turin a putut servi pentru îmbrăcarea Mântuitorului, şi pânza păstrată în Caducn a putut servi pentru acoperirea capului Lui. In evanghelia lui Ioan (XX, 7) se spune clar despre „măhrama", care era pe capul Lui. Sfintele măhrame sau sf. scutice, deasemenea se arată în alte câteva biserici.

piatra se răstoarnă într'o mică galerie. Când această piatră rostogolitoare a fost pusă înaintea ușei de intrare, atunci era ușor de aplicat pecetea, așa că nu se mai putea pătrunde în mormânt, fără a viola pecetea. Mântuitorul a voit, ca mormântul Lui să fie pecetluit (Mat. XXVII, 66) și păzit de ostași (Mat. XXVII, 65-66), pentru ca încă și mai slăvită și încă și mai neîndoelnică să devină minunea învierei Sale.

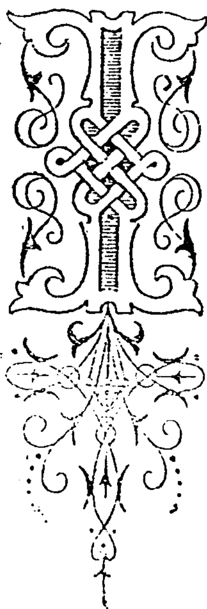

Genisaretul. Hanul Minich.

CAPITOLUL IX.

HRISTOS ȘI SOCIETATEA CONTEMPORANĂ LUI.

ntre problemele istorice, cari sunt capabile să rețină mai mult asupra lor mintea cugetătoare, una din cele mai interesante și totodată profund instructivă, fără îndoială, se prezintă chestiunea despre acel raport, în care stătea Domnul nostru Iisus Hristos cu societatea și poporul înconjurător. Fiind Mântuitorul a toată omenirea, El, totuși, mai întâiu și mai mult ca toate, s'a prezentat ca izbăvitor al poporului Său, care pentru primirea Lui s'a pregătit printr'un lung proces istoric de înaltă educație și chiar până la venirea Lui a fost însuflețit prin cele mai entuziaste așteptări ale arătării demult așteptatului Mesia. In ce chip dară s'a întâmplat, că însuși acest popor, înrudit cu Dânsul după trup și după duh, n'a cunoscut arătarea Lui, și nu numai nu L-a primit în calitate de Mesia, ci s'a și pus față de Dânsul în cel mai dușmănos raport, care s'a încheiat cu

grozăviile morții de cruce? Ne vom încerca să răspundem în scurt la această întrebare [1]).

Nu încape îndoială, că pricinile acestui uimitor fenomen sunt foarte complicate și ele se înrădăcinează adânc în soarta și caracterul istoric ale poporului iudeu. Acest popor a trecut prin așa de multe calamități istorice, încât către timpul arătării lui Hristos el era departe de a sămăna cu acel popor, care era, de exemplu, pe vremea lui David și Solomon. Atuncea el se afla la înălțimea puterei sale politice și a conștiinței naționale: înaintea lui, în adevăr, fuseseră realizate cele mai înalte făgăduințe, date strămoșilor lui, și el, ca stăpânitor de frunte în cea mai bună parte a lumei culturale istorice, putea, cum se părea, cu cele mai luminoase nădejdi să privească și în viitor. In psalmi entuziaști David a găsit pentru sine cea mai deplină expresiune a idealului suprem al vieții duhovnicești a lui Israil, așa că tinzând la realizarea lui, el odată cu aceasta mergea direct întru întimpinarea și către acel ideal desăvârșitor, care se coprindea în făgăduința lui Mesia, ce trebuia prin arătarea Sa să termine procesul vieții istorice a poporului celui ales prin introducerea lui în familia a întregei cei-lalte omeniri, care trebuia să formeze o singură frățime nedespărțită. Dar viața istorică niciodată nu merge pe un drum în linie dreaptă, și după un luminiș strălucit al vieții religioso-morale s'au început turburări și necazuri, cari au aruncat o umbră întunecoasă asupra veacurilor următoare ale istoriei poporului ales. La început a avut loc desbinarea, care deodată a aplicat o crudă lovitură puterei politice a lui Israil, ce începuse deacum să-și epuizeze puterile sale în luptele nefolositoare intestine, iar apoi și robia, în timpul căreia viața poporului s'a păstrat, așa zicând, prinsă de un fir de păr, care nu s'a rupt numai în puterea unei deosebite purtări de grijă a lui Dumnezeu, ci și aceste fapte au produs o adâncă schimbare și în caracterul lui, și în soarta istorică. Sub înrâurirea grelelor încercări istorice s'a întunecat idealul slăvit de mai înainte al desăvârșirii duhovnicești, și a început să apară pe planul întâiu idealul politic. Acum, când toate chestiunile se concentrase la conservarea existenții contra puternicilor dușmani înconjurători și când poporul iudeu, pierzând independența sa, a devenit numai o jucărie în mânile puternicilor stăpânitori ce-l înconjurau, care pe rând puneau pe dânsul mâna lor grea, lui îi

1) Vezi Geikie, Life and Words of Christ vol. I și II, New-York, 1886. Edersheim, The Life and Times of Jesus the Messiah, vol I-II, ed. 2-a, London, 1884; Fairbairn, Studies on the Life of Christ, ed. 6-a, London, 1891. comp. Hristiansco Citenie, fascic. V, art. N. N. Gluboconsçhi.

rămăsese numai să se lase în nădejdea unui viitor mai bun. Intre acestea au trecut veacuri, după veacuri și situația poporului nu numai nu s'a îmbunătățit, ci din contra, toate au devenit mai grele și mai rele. Toate semnele arătau, că s'a apropiat împlinirea făgăduințelor despre venirea lui Mesia, și între altele, realitatea devenea tot mai mult întunecată și fără bucurii, și, însfârșit, în loc de sosirea slăvitei împărății a lui Mesia, sosi greaua stăpânire romană, cu regimul ei greu și atot înăbușitor. In țara sfântă se instaură urâciunea pustiirii și din pieptul lui Israil se smulse strigătul de disperare, care și-a și găsit un reflex în literatura de atuncea (vezi de exemplu Psalmii Solomonis XVII și alții). Incă și mai jicnitor era pentru simțul moral al iudeilor, că slăvitul tron al lui David, slava și mândria lor, a trecut în mânile unor uricioși idumeeni, adecă a Irodienilor, a acestor blestămați vrășmași, care, nu odată își arătase ura lor față de iudei în chipul cel mai batjocoritor [1]. In asemenea împrejurări nu-i de mirare că mintea se pierdea în conjecturi despre soarta de nepătruns a Proniei Dumnezeești și desnădejdea se furișase până în cele mai curajoase inimi. Nu degeaba multora li se părea, că însuși pământul căzuse sub blestem, în puterea căruia, pe dânsul, nu mai cădea deja roua binecuvântării, iar roadele lui își perduseră gustul și aroma și ogoarele încetaseră să mai dea secerișul lor [2].

Asemenea calamități istorice servesc drept cea mai bună cercare a vitalității a cutărui sau cutărui popor. Un singur popor cade cu totul sub greutatea lor și devine jertfa disperărei și apatiei, care servesc drept semne limpezi, că rolul său istoric s'a terminat, și el este aruncat de procesul istoric peste marginile ființei istorice; altul, dinpotrivă, posedă așa vitalitate, că nici un fel de necazuri nu sunt în stare să-l înfrângă, și știe să se adapteze la cele mai felurite și mai grele condiții de existență. Prin o asemenea vitalitate anume s'a distins poporul ales, care, în această privință, alcătuește o problemă istorică nu mică, ca și în altele multe, ce-l fac chiar în ochii istoricilor sceptici popor excepțional. Asupra lui nu odată apăsă mâna grea și necruțătoare a puternicilor cuceritori, cari se mândreau cu aceea, că ștersese de pe fața pământului popoare întregi și state, și tot această mână îl risipise ca praful prin toată lumea, în care el, cum se pare, ar fi trebuit să dispară ca un firicel de nisip, și totuși el necontenit a eșit viu și conștient de sub palma grea a acestor cuceritori, și în risipire nu numai nu a dispărut fără urmă, ci, dinpo-

1) Anume ei strigaseră cu ură contra Ierusalimului: „dărâmați-l, dărâmați-l până în temelii", în cel mai critic moment al istoriei poporului iudeu.

2) Mișna la Gfrörer, Das Jahrhundert des Heils, Stuttg. 1838, II, 196.

trivă, el a exercitat o enormă influență asupra lumii înconjurătoare și a distrus însuși bazele părerelor acelei lumi, apucând în mânile sale funcțiile principale ale vieții sociale și culturale ale popoarelor; așa că se poate spune în totul, că chiar în timpul imperiului roman, Iudeea robită robise pe cuceritorul său. Și această vitalitate uimitoare se manifestă și în aceea, că cu toată realitatea întunecată, poporul iudeu nu perduse cu totul speranțele într'un viitor mai bun, ci, dinpotrivă, se ia oarecum la întrecere cu această realitate, el însuși centrul existenței sale împinse din prezent către viitor și trăia deja într'o realitate atât personală cât și cu speranțele și iluziunile de viitor. Și bine înțeles, în vederea împrejurărilor istorice, ce colorit trebue să fi primit aceste speranțe și iluziuni? Era, negreșit, nu puține astfel de persoane, cari sub influența realității triste, părăsise orce gând despre posibilitatea întoarcerei unor condițiuni mai bune a existenței pământești și începură să se gândească la bunurile duhovnicești, căutând în ele un schimb pentru bunurile pământești pierdute. Astfel de oameni renunțau la orce legături familiare și sociale și se duceau în pustietățile fără oameni, și se dedeau la un fel de traiu din cele mai ascetice. Această direcțiune își găsi expresiunea în eseism, care prelucrase ceva în genul pusniciei iudaice; dar ea cuprindea în sine abea o minoritate neînsemnată. Iar majoritatea poporului, din contra, se lipea de pământ și de bunurile pământești, și deoarece realitatea nu le dădea satisfacția în această privință, apoi ei se strămutaseră cu gândul în viitor și anume acolo își căutau acea satisfacție, pe care n'o găseau în viața prezentă. Sufletul acestei direcțiuni era rabinismul, și deoarece el alcătuește factorul cel mai substanțial pentru rezolvarea chestiunii examinate de noi, apoi e și necesar să ne oprim asupra caracteristicei lui mai detailat.

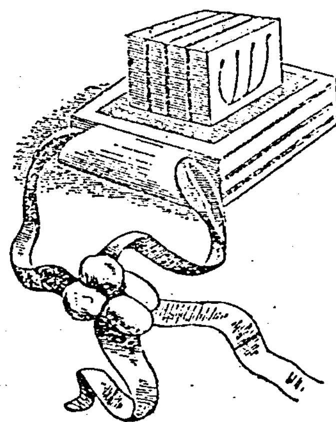
Primele urme ale rabinismului sau ale cărturarilor, ca o clasă deosebită, se pot găsi deja curând după întoarcerea poporului iudeu din robia Babilonului. Se pare că el a fost provocat de o nevoe esențială a vieții. După întoarcerea la vechea sa cenușă, poporul iudeu prezenta priveliștea cea mai vrednică de plâns; el era un popor zdrobit politicește și duhovnicește, care nu avea nici stat, nici organizație religioasă. Pentru continuarea existenței sale trebuia restabilit și una și alta, și de lucrurile acestea se apucară străluciții săi conducători Ezdra și Neemia, cari își alcătuiseră un cerc de oameni de un gând cu dânșii, cărora deopotrivă li erau scumpe interesele poporului. Ei înțelegeau, că pentru regenerarea poporului iudeu, la care din pricina înaltei sale chemări și a caracterului național, interesele religioase alcătuiau

elementul cel mai esențial de viață, era necesar mai întâiu de toate să se restabilească acea bază, pe care se răzăma toată viața lui și anume legea lui Moise sau mai exact legea lui Dumnezeu, cum se exprima în cărție lui Moise și ale prorocilor. Trebuiau să adune aceste cărți și să le facă moștenirea vieții socialo-religioase. Dar dacă era greu de adunat ele, apoi și mai greu era a le face moștenirea înțelegerei poporului, care în curgerea robiei babilonice reușise să uite până întru atâta limba sa veche evreească înăbușită de cea haldeiană arameică, încât el la citirea sf. Scripturi avea nevoe de traducători și apoi și de tâlcuitori. Și iată acest detaliu a și dus la formarea unei clase deosebite de rabini, adecă de învățători, de cărturari sau tâlcuitori [1]), cari, cu trecerea timpului, a căpătat o enormă importanță în viața iudeilor. Pe lângă aceasta, dealtmintrelea, s'au format două directive de cugetare, cari, în urmă, au dus la formarea a două din cele mai însemnate secte, ce au împărțit între dânsele inteligența poporului iudeu. După o direcție, pentru renașterea vieții duhovnicești a poporului era necesară întoarcerea la baza primitivă, și anume la legea lui Moise, ca curățită de toate depositele istorice următoare. Numai această lege, care exprimă prin sine esența și baza teocrației, poate servi ca punct de plecare pentru renașterea națională. Această direcțiune, expresia principală a căruia a fost Sadoc [2]), s'a reorganizat în secta deosebită a saduceilor. Dar, deși această direcțiune a manifestat o vitalitate istorică, totuși ea n'a putut să răspundă pe deplin necesității reale a vieții social-religioase a poporului. Aceasta a fost un fel de raționalism, care tindea să curățe viața religioasă de depozițiile de prisos, după părerea sa. Dar chiar prin aceasta el a manifestat unilateralitatea sa, adecă caracterul său unilateral. A se reîntoarce direct la pentateucul lui Moise, ca apoi pe acesta să-l facă temelie a vieții social-religioasă a poporului, ce a trăit veacuri întregi tot felul de viață cu ale ei neobișnuite cercări și calamități, care inevitabil au așternut asupra lui pecetea sa neștearsă, însemna a săvârși un pas nenatural înapoi și să șteargă toată istoria intermediară. Așa putea să procedeze numai direcțiunea, care nu punea nici un preț pe istorie, nu pricepea senzul ei și în realitate nu înțelegea cerințele vitale ale vieții duhovnicești

1) *Ravvi* în evreește însamnă „învățător", dela verbul *rabbá* — a înmulți, a mări, a învăța. Rabinismul avea câteva trepte, din care inferioare era *rav*, după aceia *ravvi* și superioare *ravvan*. *Ravvuni* la Mat. X, 51 și Ioan, XX, 16 este forma pentru a însemna: „învățătorul meu".

2) Așa, după o părere, după alta, numirea lor derivă dela adiectivul *ţadic* = drept, cucernic. Intrebare încă nerezolvată.

a poporului său. Iată pentruce saduceii niciodată nu s'au bucurat de popularitate, nu s'au aflat în legătură strânsă cu poporul, n'au pus la inimă interesele lui vitale și necontenit au rămas reci aris=tocrați, urmărind interese esclusiv ale clasei lor ierarhice. Din această cauză nu=i de mirare, că în ochii poporului mai multă importanță a căpătat ceialaltă direcție a rabinismului, anume aceia, cari se țineau tocmai de vederea contrară, că pentru renașterea vieții po=porului nu ajunge nicidecum numai pentateucul lui Moise, ci e nevoe să se ia în seamă și toate rezultatele desvoltării ulterioare, tot acea „tradiție", care alcătuește tâlcuirea istoricește formată pen=tru lege și este deci „ograda" necesară pentru dânsa. Această di=recțiune, care s'a refăcut deasemenea într'o sectă deosebită, și a servit de bază la formarea clasei *farisei=lor*, renumită după însemnătatea sa în viața poporului iudeu și care socoteau drept mân=drie a lor ceeace ei anume s'au dovedit a fi făuritorii nebiruitei ogrăzi pentru lege și creară o sistemă deosebită de cuvioșie, care numai singură a putut să renască și să păs=treze viața religioso=morală a poporului. Acestei clase de rabinism nu se poate nici=decum a=i refuza o anumită parte de senz istoric, întrucât ea înțelegea, că viața popo=rului se cârmuește nu numai de legea scrisă, orcât de perfectă ar fi ea, ci de o sis=temă întreagă de pravile și prescripțiuni complicate, ca de rezultatele raporturilor reciproce dintre lege și viață, dintre ideal și realitate, la care trebue să recurgem pentru lămurirea legii scrise în aplicarea ei la felurite împrejurări, cari cer anumită interpretare, și care și alcătuește „tradiția" în senzul cel mai larg și mai profund al acestui cuvânt. Recunoscând necesitatea tradiției, fariseii prin înseși aceasta au arătat în sine prezența acelui spirit național, care anume se educă pe temeiul tradițiilor istorice și care dă putința de a pătrunde adânc în sufletul poporului și a căuta într'insul necesi=tățile strigătoare, ce au nevoe să fie satisfăcute.

Filacterii.

Deaicea devine lucru înțeles, pentruce fariseii stăteau mult mai aproape de poporul lor și se bucurau de o popularitate incomparabil mai mare decât concurenții lor saduchei. Intr'inșii poporul vedea pe adevărații săi învățători și conducători și se referea la ei cu cel mai mare respect și încredere. Insuși titlul de rabin=fariseu căpătă în mintea poporului o foarte înaltă însemnă=tate, și, în adevăr, rabinismul încetul cu încetul se transformă într'o

mare putere, influența căruia se manifestă în toată viața poporului. Lipsindu-se de independența politică și neavând autoritățile sale de stat, poporul cu atât mai mare putere se alipi de conducătorii lor religioso-morali. Nu exista astfel de fenomen în viața socială sau privată, asupra căruia nu s'ar fi exercitat înrâurirea rabinismului. Rabinii ocupau toate funcțiile superioare și inferioare, dela arhierie până la șefii și reprezentanții sinagogilor. Aceștia erau învățătorii, preoții, judecătorii, magistrații și doftorii poporului lor. Dar influența lor pătrunse încă adânc, cuprinzând chiar și sfera vieții familiare. Fără sfatul și participarea rabinilor nu se petrecea nici un eveniment familiar, ca nașterea copilului, circomciziunea, educația, căsătoria sau înmormântarea, nu se săvârșau nici o sărbătoare familiară sau socială, nu se întreprindea nici un lucru, nu se încheia nici un contract și chiar nu se tăia un animal pentru mâncare. Ei în adevăratul înțeles al cuvântului „legau și deslegau", adecă interziceau și învoiau, cum li se părea lor mai potrivit cu anumite pravile. Ei erau, după expresiunea unui cercetător, ochii, urechile, creierul și nervii poporului lor, care ocupa în raport cu dânșii situația unor copii sub plină epitropie [1]. Influența enormă a rabinismului deveni cu atât mai naturală, cu cât rabinii nu alcătuiau o castă oarecare închisă, ci erau fiii poporului însuși. Accesul în rabinism era deschis pentru toți, și nu arareori erau cazuri, că fiul celui mai sărac iudeu, devenea cel mai renumit și mai influent învățător al legii. Nu puțină simpatie stârnea pentru această clasă în popor și aceea, că după pravila fundamentală rabinii își îndeplineau toate îndatoririle lor fără nici o răsplată bănească. Vestitul Hilel, care singur a ajuns la rabinism din cel mai sarac om, zicea: „cine scoate interes din cuvintele legii, viața aceluia va fi luată din lume" [2]. Nici un învățător, propoveduitor, judecător sau doftor dintre rabini, nu putea să primească bani pentru serviciile sale. In realitate această mare lege nu s'a observat totdeauna și rabinii știau trage foloase din situația lor, primind bani, care era pierdută de ei la serviciile particulare, și care ar fi putut fi consacrată la învățarea legii, dar în genere în popor se formase închipuirea despre rabini, ca de niște oameni, cari își îndeplineau slujirea lor fără plată. Existența lor se susținea în genere din meseria, care spre cinstea poporului iudeu, nu era deloc la ei în așa dispreț, ca la popoarele clasice ale anticității, ci se considera ocupație perfect onorată și potrivită cu orce situație. A învăța pe fiul său o meserie se considera

1) Gfrörer, Jahrhundert d. Heils, I, 155. Vezi deasemenea Geikie, Life and Words of. Christ, I, cap. V și VI.

2) Schürer, Lehrbuch d. Neutest. Zeitgeschichte, 1874, p. 443 la Geikie.

una din cele mai dintâiu datorii a părinților. „Cine nu învață pe fiul său o meserie, zicea rabinul Ieguda, acela procedează tot una, ca și cum l-ar învăța să fure“. Deaceea fiecare din rabini știau o meserie oarecare, care-i dădea putința să trăiască; despre cel mai măreț din ei, adecă despre vestitul Hilel se știe, că el deasemenea trăia din munca mânilor sale. Uniia din ei se ocupau cu meseria de cismari, alții cu ferăria sau cu stoleria, și măreața pildă întru aceasta noi o putem vedea la ap. Pavel, care, ca educat în mediul rabinic, era tot odată și cunoscător al meseriei de împletitor de corturi și a tot felul de pânze și de lucruri de lână. Negreșit, și această pravilă nobilă nu totdeauna s'a îndeplinit în realitate, și noi știm, că pe vremea lui Hristos, rabinii erau departe de a se distinge prin acea modestie și simplitate, care era cuviincioasă pentru chemarea lor. Situația lor influentă le deschidea înainte multe mijloace pentru îmbogățire, dară ei nu neglijau a se folosi de ele. Unul din asemenea mijloace era căsătoria cu mireasă bogată. Pe socoteala asta printre iudei existau păreri foarte determinate, energic susținute de înseși rabinii. A da pe fiica sa după un rabin se considera o mare binecuvântare, iar a se căsători cu fiica unui rabin însemna a se apropia de împărăția cerului. Deaceea rabinii prin legăturile conjugale puteau intra în înrudire cu cele mai bogate familii, ceeace se și petrecea foarte adesea. Alții mergeau încă și mai departe, și luau parte la întreprinderi mari comerciale și industriale, și se îmbogățeau cu ajutorul lor până întru atâta, încât deveneau prinți financiari între ai lor, care sărăceau mereu din pricina impozitelor din partea strângătorilor de impozite romane. Asemenea situație avantajoasă dădu clasei rabinilor-farisei o putere neobișnuită, cu care trebuiau să aibă de a face regii irodieni, ba chiar și romanii. Către timpul nașterei lui Hristos, clasa rabinilor-farisei se afla în culmea sa de înflorire și după mărturia lui Iosif Flavie ei se enumerau până peste șase mii de inși. Tot el observă, că influența era puternică asupra femeilor ca mai mult înclinate către entuziasmul religios[1]), și din această cauză de la sine se înțelege, că înaintea lor era deschisă toată laturea intimă a vieții familiare, adecă la dispoziția lor se afla pulsul principal din viața poporului.

Față de asemenea enormă înrâurire, rabinii-farisei ar fi putut să aducă mare folos poporului, instaurând în viața lui principiile legii dumnezeești și pregătindu-l pentru primirea lui Mesia, Celce avea să se arate. Din nefericire, anume conștiința impor-

1) Ant. Jud. XVII, 2, 4.

tanței sale în popor duse la aceea, că ei necontenit începură a se alcătui într'o categorie deosebită, pentru care interesele sale de clasă mereu avansa pe contul intereselor generale ale poporului. Printre ei începu vizibil să se desvolte mândria de castă, nelipsită și nedespărțită de raportul neglijabil față de restul poporului. Fiind singura clasă, în mânile căreia se afla știința legii, ei au în- ceput să se așeze la rând cu Moise, cu patriarhii și cu prorocii. După explicația lor patriarhii și prorocii, deaceea aveau așa im- portanță, că ei înseși erau și fusese rabini sau cărturari și suc- cesiv au transmis erudiția lor legistă din generațiune în genera- țiune. Isaac, după înțelepciunea lor cărturărească, a învățat în școala lui Sit, Iacov a vizitat școala rabinică a lui Ever, și Iosif a fost cu atât mai renumit, că el cărturăria sa rabinică a complec- tat-o încă și cu înțelepciunea egipteană. De aceea nu-i de mirare, că mândria lor nu mai cunoștea margini, și ei învățau, că rabinii erau tot așa de plăcuți lui Dumnezeu, ca miresmele aprinse în- naintea lui. Pentru Israil ei trebuiau să fie mai scumpi decât tata și mama, pentrucă părinții au însemnătate numai în această lume, iară rabinii au preț și în lumea asta și în ceialaltă. După vred- nicia lor, ei se așezară chiar mai presus de regi, căci oare nu e scris: „prin mine domnii domnesc?“ De aceea a trăi sau a mânca cu rabinii se considera cea mai mare fericire. A prânzi cu dânșii, însemna oarecum un reflex al fericirii cerești, căci masa rabinu- lui ar fi mai nobilă decât masa regelui și cununa lui mai slăvită decât cununa regească [1]). Mândria de clasă a rabinismului nu se mărginea nici la asta, ci desfășurându-se mai departe, atingea hu- lirea de Dumnezeu. După declarațiunele mișnei, a vorbi ceva nu în folosul rabinismului, însemna a săvârși mai mult decât o crimă, mai mult decât a huli cuvintele legii. Cuvintele rabinilor trebuiau să fie cinstite mai presus de cuvintele prorocilor, și ca dovadă la asta se is- toriseau chiar minuni, cari s'ar fi săvârșit spre confirmarea sentințelor rabinilor. Unul din ei (rabinul Eliezer), întimpinând o obiecțiune la părerea sa, a strigat: „Fie ca acest arbore să dovedească, că eu am dreptate!“ Și arborele a fost smuls din rădăcini îndată și aruncat la 100 de coți departe de locul lui. Când cei ce obiectau observară, că arborele nu poate încă să dovedească nimic, atunci rabinul a esclamat: „Fie dar ca acest râu să dea dovada în favoarea mea!“ Și râul își întoarse apele sale din cursul lor și apucă înapoi. Când pro- tivnicii și după asta continuară să afirme, că nici râul nu dove-

1) Vezi Eisenmenger, Judenthum entdecktes, Könisberg, 1711, volumul I, 337. Geikie, Life, I, p. 74.

deşte nicidecum veracitatea cuvintelor lui Eliezer, atunci rabinul eşindu-şi din sine, strigă: „In asemenea caz, dacă adevărul e de partea mea, să dovedească asta pereţii şcoalei lui!" Şi abea se rosti el, când în adevăr pereţii începură să se prăbuşească, şi ar fi strivit pe toţi ceice discutau, dacă nu s'ar fi ivit rabinul Ieşua, care cu ameninţare zise păreţilor: „Ce treabă aveţi voi, dacă discută între dânşii fiii înţelepţilor? Să nu cădeţi!" şi pereţii supunându-se cuvântului rabinului, nu căzură, deşi nu rămaseră cu totul la locul lor, ca veşnic să mărturisască în favoarea lui Eliezer, în care stare au şi rămas pentru totdeauna. Văzând că şi mişcarea pereţilor n'a convins pe protivnici, Eliezer se adresă pentru deslegarea discuţiei chiar către ceriu: „dacă eu am dreptate, să mărturisască ceriul!" Şi atuncea din ceriu răsună glas (bat-Col) şi zise: „Ce discutaţi voi cu rabinul Eliezer? El totdeauna are dreptate" [1]). Insfârşit mândria savantlâcului de clasă a rabinismului nu se opri nici aicea. In talmud este o povestire foarte caracteristică, dar împreună cu asta şi adânc simţită despre aceia, cum fără participarea rabinilor câteodată nu se rezolva nici chestiunile din ceriu, care, trebue de observat, rabinii le reprezentau cu totul în asămănare cu şcolile lor rabinice. Odată, după această povestire, în ceriu s'a ridicat chestiunea despre curăţirea leproşilor, şi cu acest prilej se produse neînţelegere între Dumnezeu şi îngeri. Disputa ameninţa să se lungească, şi în fine disputatorii ajunseră la ideea să se adreseze la mijlocirea lui Ramvan fiul lui Nahman, care se considera drept un însemnat specialist în chestiunea despre lepră, care şi însuşi vorbea despre sine: „Nu este egal mie în chestiunea referitoare la lepră". Deaceea sufletul lui Ramvan a fost adus la academia cerească şi el a rezolvat chestiunea potrivit cu părerea lui Dumnezeu. După întoarcerea sufletului lui Ramvan pe pământ, numele lui s'a preamărit extraordinar, şi la mormântul lui după aceea se săvârşeau minuni [2]).

Deci, iată în mânile cărei clase de oameni se afla viaţa duhovnicească a poporului iudeu către timpul arătării lui Mesia. Dacă ea ajunse în părerea sa de clasă despre sine până la asemenea absurdităţi monstruoase, apoi, evident, ea se afla pe o cale greşită, şi pe dânsa ducea şi tot poporul. Dela falsitatea părerei despre sine prin forţa lucrurilor a trebuit să se formeze şi o falsă părere despre lume, şi deoarece obiectul principal al studiului său era legea, religia, funcţiunile principale ale vieţii po-

1) Bava Metzeia, 59 b. Geikie p. 75.
2) Ibidem, 86. Vezi la Eisenmenger'a I, 13. Geikie, 76.

porului, apoi, din nefericire, aicea a trebuit să se și exprime sau să se manifeste această minciună. Și, în adevăr, toată părerea rabinilor despre lume era pătrunsă anume de o falsitate monstruoasă în cugetare, abatere sau falsificarea totală a adevărului. Ei ca și tot poporul trăiau prin așteptarea curândei veniri a lui Mesia, dar dela sine se înțelege, că Mesia lor deja nu putea fi acela, cum se prezenta El în vestirile legii și ale prorocilor, precum și în mintea oamenilor luminați duhovnicește, ci anume un Mesia în coloritul rabinismului contimporan. Fiind înseși dedați intereselor pământești, ei și pe Mesia și-l zugrăveau în înfățișare lumească, pământească. După părerea predominantă a rabinilor, și printr'înșii și a întregului popor, esceptând oamenii singuratici și luminați duhovnicește, se aștepta simplu un Mesia în persoana unui vestit cuceritor, care trebue să întemeieze o împărăție fără precedent în ce privește puternicia și strălucirea. Chiar și ideea despre originea sa cerească nu era general răspândită; majoritatea și-o închipuia, că acesta va fi un mare erou, care-i va duce pe iudei la biruința tuturor vrășmașilor și, negreșit, mai întâiu de toate, a acelor cruzi păgâni, cari acum domneau peste poporul lui Dumnezeu. Față cu desvoltarea amănunțită a acestei închipuiri, într'însa alăturea cu grăunciorele adevăratei prorocii despre Mesia au inventat un noian întreg de născociri legendare și de exagerări, cari alcătuiau una din cele mai caracteristice particularități a rabinismului. Așa, toți erau de acord, că locul nașterei Lui trebue să fie Betleemul, și că El trebue să răsară din tribul lui Iuda; dar după aceea încep născocirile și falsificările, cari se îndreptau către aceea, ca să mărească pe Mesia din laturea externă, potrivit cu închipuirile grosolane senzuale ale înseși rabinilor. După aceste închipuiri, Mesia cel așteptat nici însuși nu va ști vrednicia sa mesianică, până nu va veni Ilie, însoțit de alți proroci, și nu-l va unge la Domnie. Până atunci El va trăi ascuns de popor. După părerea celor mai buni rabini, arătarea Lui a fost întârziată prin păcatele poporului, și „El ar veni, dacă iudeii s'ar pocăi măcar pentru o zi". Mai întâiu El trebue să se arate în Galileea, pentrucă zece din triburile lui Israil, cari au suferit cele dintâiu dela vrășmașii de dinafară, tot cele dintâiu vor trebui să primească și izbăvirea. Mesia are a izbăvi poporul cu puterea armelor, și să-i supună lui toată lumea. „Cum minunat esclamă targumul ierusalimitan, regele Mesia, care se trage din casa lui Iuda! El își încinge mijlocul Său, apare și poruncește să înceapă lupta contra dușmanilor Lui, și va ucide pe regii și căpeteniile lor, și nu este un asemenea puternic, care I-ar putea să reziste

împotriva Lui. Munţii îi roşeşte El cu sângele celor ucişi de Dânsul din vrăşmaşii Lui; hainele Lui roşite de sângele lor, sunt asemenea bobiţelor de vie purpurii". Măcelul va fi aşa de mare, încât „fiarele câmpului se vor hrăni cu trupurile celor ucişi în curgere de douăsprezece luni, şi paserile ceriului se vor nutri cu ele în curgere de şapte ani" [1]. „Domnul, zice acelaşi targum, îşi va răzbuna pentru noi pe adunătura lui Gog. In ceasul acela va fi zdrobită puterea popoarelor; ele vor fi, ca o corabie, căreia i s'au rupt catargurile şi cârma, aşa că nu i se mai poate întinde vintrelele. Atunci Israil va împărţi între ai săi comorile popoarelor, mulţimea mare de prăzi şi de bogăţii, aşa că chiar dacă printre ei se vor afla ologi şi orbi, şi aceia vor primi partea lor". Aicea, deja în toată deplinătatea, apare ideea de Mesia cuceritorul, aşa cum a fost cultivată ea de rabinism. In desvoltarea mai departe a acestei idei, rabinismul şi-a epuizat toată puterea sa a închipuirei înguste naţionale, ca să mai poată zugrăvi tabloul acelei împărăţii, care va fi întemeiată de Mesia. Această împărăţie s'a închipuit ca un raiu, care după strălucirea sa va trebui să întreacă raiul cel dela început. Dar acest raiu va fi esclusiv pentru iudei, când celelalte popoare vor rămânea numai în calitate de slugi necesare pentru înălţarea fericirii „poporului de regi". La zugrăvirea a înseşi stării raiului cu toate bunurile sale, rabinii dădură voie deplină fanteziei lor, şi, deşi s'au silit cu acest prilej să se întemeieze pe cuvintele scripturii, dar la înţelegerea acestor cuvinte au manifestat o uimitoare libertate sau, mai exact, bun plac, care a dovedit până unde eclectica rabinică a fost capabilă să denatureze acea scriptură, studiul şi interpretarea căreia pentru popor era problema directă a cărturarilor. Cu sosirea împărăţiei lui Mesia, ziceau rabinii, „va fi belşug de pâne pe pământ, pe vârful munţilor [2]", cum a prorocit David şi pe lângă aceasta adăogau deja dela ei, că paele de grâu şi de cereale vor fi asemenea palmierilor sau coloanelor. Negreşit, asemenea lan putea să se pară unora foarte nepotrivit pentru seceriş; dar cazuistica rabinică imediat găsi eşirea din încurcătură şi explică, că pentru fericiţii iudei nu se prezintă nici o nevoe să recurgă la seceriş, deoarece însuşi Dumnezeu le va trimite din sălaşurile Sale din spice, făină albă, curată. Inseşi boabele de cereale în mărime vor fi cât doi rărunchi de bou din cei mai mari. Arborii, anul întreg vor aduce roade, iar viile vor fi aşa de bogate în

1) Sohar, la Lev. p. 169.
2) Psalmul LXXI, 16.

roade, încât cu un singur strugure se va putea încărca un car sau o corabie și când asemenea strugure va fi adus acasă, atunci din el va curge, ca din poloboc[1]). O astfel de împărăție uimitoare după bogăția și abondența sa, trebuia să aibă și o capitală corespunzătoare măreției sale. O astfel de capitală, negreșit, va fi Ierusalimul, dar un Ierusalim schimbat și lărgit neobicinuit în proporții. Pentru el vor fi pini acei munți, pe care este așezat orașul lui David. Capitala fiului lui David va fi așezată pe toți munții istorici: pe Sinai, pe Tabor și pe Carmil, cari vor fi pentru asta miraculos apropiați între dânșii[2]). Insеși capitala va fi așa de mare, că va acoperi un spațiu, care te miră de-l va putea străbate un cal în fuga lui de dimineața până la amiază. Ea se va întinde chiar pânăla porțile Damascului, iar după unii și casele într'însa se vor construi astfel, cari vor avea în înălțime câte trei mile[3]). Porțile ei vor fi făcute din metale scumpe și din perle, în lățime și lungime de treizeci de coți. Inseși țara împrejur va fi plină de pietre scumpe și de perle, așa că iudeilor le va fi posibil să vie de pretutindenea și să ia fiecare cât îi trebue[4]). Asemenea bogăție nu vor lipsi să o adune în această împărăție a tuturor fiilor risipirii și cel mai sarac iudeu va fi îmbrăcat în purpură și vison[5]), cum îi șade bine poporului domnesc, și toți vor fi așezați la masa de banchet, plină cu cele mai gustoase și mai delicioase mâncări.

Astfel, iată în ce linii rabinismul iudeu și-a descris împărăția lui Mesia. Negreșit, acest chip monstruos în grad considerabil se explică istoricește. El s'a făurit pe presupunerea destul de naturală, că împărăția mesianică trebuie să fie plină de răsplată pentru acea realitate amară, care a împresurat pe poporul ales. In curgere de veacuri întregi, cum s'a spus deja mai sus, el a fost jucăria puter-

---

1) Această miraculoasă închipuire, cărturarii cu ajutorul exigeticii lor, o scoteau din Deuteronom XXXII, 14, unde se spune simplu, că Domnul a nutrit pe Israil „cu grâu gras și l-a adăpat cu vin, sângele viților de vie".

2) Asemenea închipuire se scotea din Isaia II, 2, unde se spune, că „în ultimile zile muntele casei Domnului va fi pus în capul munților și se va înălța peste dealuri și vor tinde spre dânsul toate popoarele". Prorocia înaltă duhovnicește a lui Isaia, evident, e supusă celei mai monstruoase tâlcuiri strâmbe de mintea de falsă înțelepciune a cărturarilor.

3) Inchipuirea rabinică în această privință, evident, era departe mai îndrăsneață decât imaginația contimporanilor noștri Eifelei, cari abea au îndrăsnit să se ridice cu turnurile lor la o înălțime de un sfert de chilometru. Dar remarcabil propriu nu e asta, ci aceea, că rabinii la asta au adus ca dovadă a născocirilor lor locuri din proroci, ca de exemplu Zaharia XIV, 10; IX, 1, etc.

4) Eisenmenger, II, 839, etc.

5) Visson — materia cea mai căutată în vechime din cea mai fină pânză albă. Bogații plăteau pentru materia asta bani grei.

nicilor cuceritori, cari au înjosit și au jăfuit acest popor și ca prăful l-au spulberat peste tot pământul și s'au uitat la dânsul cu dispreț, ca la poporul cel mai netrebnic al lumii. Toate acestea până la extrem au jignit sufletul mândru al lui Israil, care era deprins să privească la sine ca la un popor ales, predestinat pentru un viitor mare, și deoarece realitatea nu numai s'a înseninat, ci după măsura apropierei „plinirii vremilor" se părea că toate se întuneca, apoi nu-i de mirare, că inima îndurerată își căuta ușurare și mângâere în viitor, și acest viitor, negreșit, se zugrăvea în trăsături cu atât mai luminoase, cu cât era mai întunecată realitatea. Injosit, cucerit, jăfuit de un guvern străin, el cu plăcere își zugrăvea acel viitor nedepărtat, când însuși va cuceri toate popoarele, le va supune la tot felul de înjosiri și, jăfuindu-le, va aduna pentru sine toate comorile lumii, cu care se va și desfăta spre batjocura tuturor „goilor". Și deoarece pentru temeiul natural și curat istoric o asemenea împărăție nu avea nici o putință în puterile prezente ale poporului iudeu, apoi acest slăvit viitor el îl și identifica cu împărăția lui Mesia, sosirea căreia era elementul cel mai esențial al așteptărilor istorice ale poporului. Dar, explicând posibilitatea originei unei asemenea închipuiri false despre împărăția lui Mesia, făgăduințele istorice totuși nu o justifică. Dacă poporul, prețuind mai presus de toate interesele vieții social-politice și economice, a putut să se lase târât de aiurări relativ de caracterul senzual al împărăției lui Mesia, apoi aceasta a fost după porunca și după neînțelegerea adevăratului spirit și caracter al acestei împărății. Altăceva sunt învățătorii lui, în îndatorirea cărora era să studieze legea și să o explice poporului, și dacă acești învățători nu numai nu și-au lămurit pe temeiul călăuzirii, date lor în sf. Scriptură, a adevăratului spirit și caracter a împărăției mesianice, nu numai n'au voit să se mulțămească cu acele prorocii despre dânsa, care sunt exprimate în scriptură, nu numai n'au trezit părerile poporului întunecat, predându-i și lămurindu-i cuvintele sănătoase ale legii și prorocilor, ci și ei înșiși au cedat cu totul atracțiunii poporului și chiar s'au silit să găsească pentru asta temeiuri și justificare chiar în scriptură, deși pentru asta au trebuit să recurgă la tot felul de tâlcuiri strâmbe, falsificări și născociri, apoi față de ei asemenea închipuire era minciună și crimă și anume de aceste păcate grele era învinuit rabinismul contimporan lui Hristos. Și aceasta era cu atât de neertat pentru dânsul, cu cât adevărata înțelegere a împărăției lui Mesia nu era deloc întunecată, încât ea să le fie inaccesibilă priceperei învățătorilor lui Israil. Din contra, chiar în acest timp intâlnim o serie întreagă de persoane

luminate duhovniceşte, cari nu împărtăşiau nicidecum aiurările rabinice, ci aşteptau împărăţia lui Mesia, ca pe o împărăţie duhovnicească a dreptăţii şi a adevărului, cum erau Zaharia, Simeon, Ana, Nicodim, etc. Ba şi însuşi poporul în gloata lui nu credea deloc orbeşte în toate aiurările acestea, şi cu inima sa simţitoare răspundea vioiu şi la predica despre adevărata împărăţie a lui Mesia, aşa că a fost deajuns să apară în pustiu Ioan cu predica lui despre apropierea împărăţiei lui Dumnezeu şi despre necesitatea pocăinţii, ca condiţii ale pregătirii pentru dânsa, ca spre o împărăţie duhovnicească, şi imediat poporul cu cârdul se îndreptă să asculte această predică. Impreună cu poporul s'au ivit şi înseşi cărturarii, unde auziră dela marele proroc mustrare groaznică la adresa lor „pui de viperă" (Mat. III, 7); dar această mustrare a căzut pe teren pietros.

După toate acestea, se înţelege, cu ce ochi au trebuit să privească rabinii la acea împărăţie mesianică pentru instaurarea căreia venise Hristos. Aicea se întâlniră una cu alta două concepţii despre lume cu totul opuse. Pe de o parte apărură rabinii cu creaţiunea lor monstruoasă, întemeiată pe născociri şi falsificarea cuvântului lui Dumnezeu şi susţinută pânăla moarte de rabini, care-şi căuta răsplată fantastică pentru necazurile istorice într'o fericire senzuală pe socoteala tuturor celorlalte popoare, — cu împărăţia lor, în temelia căreia era aşternut egoismul cel mai extrem şi cel mai extrem escluzivism; şi pe de altă parte Hristos cu predica Sa despre o împărăţie nu din lumea asta, împărăţie, în care locurile se determină şi se dau nu după origina naţională şi după preferinţele de neam, ci după gradul de regenerare, după spiritul de dreptate şi de adevăr. De aici contrastul deplin şi în însesi caracterul lui Mesia. Dacă Mesia cel rabinic apărea ca un groaznic cuceritor, care fără cruţare măcelărea pe vrăşmaşii lui şi cu trupurile lor hrănea fiarele câmpului şi paserile cerului, apoi de altă parte adevăratul Mesia era infinit de blând şi smerit cu inima şi, exprimând duhul împărăţiei Sale, învăţa, că de te va lovi cineva pe un obraz, trebue să-i întorci şi pe celălalt. Iţi poţi închipui, cum această situaţie se părea de stranie şi ofensătoare pentru mândria rabinului, care în trufia sa pretindea aproape adorare divină! După aceea şi tot tabloul, zugrăvit de Hristos în predica Sa de pe munte, care era oarecum o nouă legislaţie sinaitică, o legislaţie a Noului Testament, un tablou, care exprimă adevăratul spirit şi caracter al împărăţiei lui Mesia, mergea numai bine în curmeziş cu fanteziile iubite ale rabinismului. Rabinii îşi închipuiau şi învăţau, că împărăţia lui Mesia va fi un fel de

academie rabinică, în care primul loc va fi rezervat lor, ca unor înțelepți, cari știu să tălmăcească cu mintea lor toate finețele legii și ale prorocilor, iar Hristos învăța, că primul loc întru împărăția cerurilor îl vor ocupa „cei săraci cu duhul", anume acei modești, simpli, acei oameni nepretențioși, cari își simt sărăcia lor duhovnicească și însetează să-și găsească satisfacția în dreptatea și adevărul duhovnicesc. Alăturea cu ei vor fi toți aceia, cari au nevoe de mângâere duhovnicească și de satisfacția de felul acesta – ceice plâng, flămânzesc și însetează, cei blânzi și curați cu inima, cei milostivi și făcătorii de pace și mai ales cei prigoniți pentru dreptate. Toți aceștia, drepturile cărora la împărăția cerurilor se determină de vrednicia lor lăuntrică, iar nu de preferințe externe; și deoarece aceste vrednicii lăuntrice nu au caracter național sau social, și cu atât mai puțin caracter de clasă, ci caracter general uman, apoi, evident, și însăși împărăția nu va avea nicidecum caracter național și cu atât mai puțin de clasă, ci va fi împărăția general omenească, universală. Incă Ioan Botezătorul, escluzivismul național și de clasă al fariseilor, considerând originea sa dela Avraam, așa zicând, foae liberă pentru dânșii de a intra întru împărăția cerurilor, le spunea, că ei rătăcesc, de oarece Dumnezeu poate și din pietrele pustiului să ridice fii lui Avraam (Mat. III, 9); prinurmare, nu era nevoe de nici o clasă de neam pentru umplerea împărăției Sale. Iar Hristos, ca adevăratul Mesia, deja a realizat însuși acest adevăr, când a lăudat credința sutașului roman în Capernaum și a prezis, că mulți vor veni dela răsărit și dela apus și vor prânzi cu Avraam, iar ceice-și închipue că sunt fii lui Avraam vor fi lepădați (Mat. VIII, 11–12), și când a chiemat întru împărăția Sa pe cei lepădați, osteniți și împovorați, cari nu erau deloc luați în seamă de rabinismul trufaș. Una din cele mai nesimpatice particularități a rabinismului de atuncea era aceea, că reprezentanții lui, absorbiți de interesele clasei cărturărești, nu întorceau deloc atențiunea la adevăratele nevoi duhovnicești ale poporului, ba chiar se refereau către dânsul cu extrem dispreț, ca și către un mizerabil „amhaareț" = „poporul pământului", incapabil să se ridice pânăla învățătura propoveduită de dânșii. Incă și mai puțin deci puteau ei să-și întoarcă atențiunea la nevoile duhovnicești ale acelora, cari, în mijlocul acestui popor jalnic, tâmpit, destrămat și ignorant, se făceau în totul jertfe ale păcatului și ale impietății, – ale păcatului păcătoșilor și vameșilor, cari pe lângă păcătoșia lor personală mai poartă de obiceiu asupra lor și jugul răului obștesc, care apăsa asupra întregului popor și care nutrea în mediul lui condițiile nenormale

ale vieții lui. In nemărginita lor trufie, rabinii farisei considerau pentru sine drept o necinste să se pogoare în aceste cocioabe ale vieții morale-sociale, și ei nu aveau nici o treabă până întru atâta, că în aceste cocioabe se luptă neputincios cu răul înconjurător și pier suflete omenești, cari deasemenea sunt făcute de Dumnezeu și sunt destinate pentru perfecțiunea nesfârșită. Deaceea așa de straniu și chiar batjocoritor de cele sfinte se păru acestor apostați trufași, când Hristos în nemărginita sa miloserdie se pogora în aceste pături de jos ale vieții sociale și lua contact cu vameșii și păcătoșii, nu respingea dela Sine nici chiar pe desfrânatele ce se pocăiau, și în genere, chema la Sine pe toți cei osteniți și împovorați, după principiul: „nu cei sănătoși au nevoe de doftor, ci cei bolnavi". In primele timpuri persoana lui Hristos, despre care a dat mărturie așa de înaltă un astfel de proroc de toți respectat, cum era Ioan Botezătorul, nu se putea să nu stârnească oarecare interes și în învățații cărturari dintre farisei, și deaceea ei cu curiozitate se uitau la Dânsul, și unul din ei chiar a venit la El noaptea, ca fără piedecă, sub vălul întunerecului nopții, să stea de vorbă cu El despre împărăția propoveduită de Dânsul (Ioan, III, 1-21). Dar curând atât persoana Invățătorului galelian, cât și învățătura propoveduită de Dânsul stârni în rabini simțul trufiei disprețuitoare. Doar El se trăgea din disprețuitul Nazaret, n'a învățat nicăirea în școlile rabinice, nu aparținea nici adepților lui Hilel, nici ucenicilor lui Șamaea, ai acestor stâlpi a erudițunei rabinice în cele două directive ale ei și în genere nu era rabin și prinurmare - după logica rabinică - nu putea fi nici Hristos. Ne fiind însuși rabin învățat, El și pe adepții Săi și-i alesese nu din cei mai învățați înțelepți, în fața înțelepciunii cărora să stea cu evlavie chiar și îngerii, ci alese pe oarecari pescari ignoranți de la lacul Galileei, din mediul disprețuitului „amhaareț", oameni condamnați peirei după neștiința lor în ale legii. Dar încă și mai grozav era în ochii lor aceea, că între ucenicii Săi El primise și un vameș, acest păcătos din păcătoși, ca trădător al teocrației și slugă voluntară a uricioșilor romani. Toate acestea trebue să fi adus pe savanții cărturari la convingerea, că prorocul galileian nu este nicidecum Mesia, și nu poate fi atare, căci El nu corespunde deloc ideei rabinice despre Mesia.

Această negare a mesianismului lui Iisus Hristos pe temeiul că nu corespunde persoanei lui, nici învățăturii lui, după ideile preconcepute ale rabinismului, totuși n'a putut să liniștească în totul într'înșii sentimentul stârnit de El de curiositate. Cu toată această necorespundere cu ideile lor favorite, rabinii n'au putut

să nu observe, că în Iisus Hristos este ceva de așa fel, ce-L face, în tot cazul, om neobișnuit, și minunile, cari se săvârșau înaintea ochilor miilor de oameni și faima cari clocotea nu numai în țara sfântă, ci și împrejurul ei, au trebuit nu odată să-i silească să cadă pe gânduri. Și această cădere pe gânduri ar fi putut să servească pentru ei drept început al luminărei duhovnicești, și împreună cu asta și de eliberare de jugul ideei preconcepute, dacă aceasta n'ar fi fost zădărnicită de mândria de clasă, devenită drept o sistemă alcătuită mai presus de cerințele realității — rabinismul mai presus de viață. Sistema rabinică prelucrată prezenta în sine o întreagă concepție despre lume, care determina raporturile lor chiar în religie și lege, și care condiționa vederile lor asupra adevărului și caracterul lui Dumnezeu, asupra scopului și a raportului Lui către oameni. Scopul lor era să facă poporul lor, poporul legii supreme, așa ca fiecare om să fie supus regulelor prescrise de lege. Scop măreț și nobil; dar aicea totul atârnă de ce fel este această lege, spre realizarea căreia era îndreptată tendința. Și iată aicea se manifestă, că drept obiect grijei lor nu era idealul suprem, cum a fost dat el în legea lui Dumnezeu, care a predestinat persoanei omului anumită libertate în tendința către desăvârșirea duhovnicească, ci numai o mulțime de prescripțiuni cărturărești și rituale. Indatoririle principale, negreșit, se inspirau, pentrucă ele cu trăsături de foc și neșterse erau săpate pe table de granit și erau accesibile minții nemijlocite și simțului chiar și a poporului simplu; dar legea, care coprindea în sine o vitalitate adâncă și era predestinat să fie o progresivă revelațiune, s'a transformat la dânșii în legea de acte și prescripțiuni rituale, într'o sistemă încurcată cazuistică, sub influența căreia hotărârile simple și mărețe ale legii lui Moise s'au transformat într'o serie de pravile și prescripțiuni uimitor de subtile, și totodată uimitor de seci și absurde. Așa, pe tablele legii lui Moise, se poruncea să se păzască și să se sfințască ziua sâmbetei, și pe temeiul acestei porunci simple și clare savantlâcul rabinic a inventat și îngrămădit o mulțime întreagă de prescripțiuni născocite. Ei învățau, că în porunca a patra se interzicea 39 feluri întregi de lucrări, în care caz fiecare fel la rândul său devenea obiectul a noui discuțiuni, interpretări, delimitări și prescripțiuni. Prin una din pravile se arăta, de exemplu, că nu e permis a lega sau a deslega un nod în ziua sâmbetei. Dar nodurile doară sunt de diferite feluri și deaceea rabinii se întreceau în mărginiri fine între dânșii, și discutau serios, că n'ar fi oare și astfel de noduri, cari după înseși caracterul lor sau după anumite condițiuni a înodării

lor pot și nu intră sub opreliște. Și, în adevăr, unii ajunseră la așa convingere, că dacă nodul era de așa fel, că el se putea deslega cu o mână, atunci deslegarea lui nu se considera o violare a sâmbetei; dar la asemenea noduri, ca nodurile de pe corabie sau de pe o cămilă încărcată, nu se îngăduia nici să se atingă în această zi [1]). După aceea prescripțiunile se refereau nu numai către lucrările interzise în ziua sâmbetei, ci și la lucruri sau împrejurări, cari coprindeau într'insele chiar numai putința profanării sfintei zile. Croitorului nu i se îngăduia să iasă vineri cu acul în haină sau scriitorului cu pana, ca ei din uitare să nu lese asupra lor această „povoară" și după începerea sâmbetei. Și cu astfel de pravile și prescripțiuni era plină toată sistema legismului rabinic.

Ne putem închipui, cu ce dispreț Iisus Hristos, ca expresie a împărăției harice a libertății persoanei omului și ca propovăduitor al desăvârșirii ideale, trebue să se fi raportat către convingerea rabinică, că toate aceste mărunte prescripțiuni alcătuesc anume legea lui Dumnezeu și exacta îndeplinire a lor îi este plăcută Lui. Numai puterea iubirii Lui și devotamentul către idealul teocratic puteau măsura puterea indignării Lui față de această jalnică falsificare a adevăratei legi dumnezeești. El condamna deopotrivă atât viața fariseilor, cât și falsificarea de către ei a legii și în raportul lor fals către sf. Scriptură găsi secretul și explicarea tuturor neajunsurilor sistemei lor în totul false. Cu prescripțiunile lor de mărunțișuri ei adesea ajungeau în imponcișere directă cu poruncile dumnezeești și în numele celor dintâiu călcau pe aceste din urmă [2]). Moise, ca legiuitor înțelept, știind că familia este baza societății și a statului, cinstirea părinților a pus-o drept cea mai dintâiu datorie a copiilor, a făcut-o temelie a datoriei în raporturile reciproce ale oamenilor între ei, iar fariseii în interesele lor de clasă au pus pe rabin mai presus de tată, pe învățătorul înțelepciunii în raportul drepturilor la ascultare și servicii l-au ridicat deasupra părinților [3]), și învățară poporul, ca sub pretext de cinste și respect către Dumnezeu se putea a înconjura cele mai dintâiu datorii față de părinți (Mat. XV, 6). Cel mai devotat rob al buchei, cum erau cărturarii fariseii, este tocmai omul, care produce cea mai mare silnicie asupra ei. Trâmbițând pe toate căile devotamentul său către lege, el în același timp născocește tâlcuiri,

1) Schürer, Neutest. Zeitschrift, p. 485.

2) Mat. XV, 3: „voi călcați porunca lui Dumnezeu pentru tradițiile voastre", îi mustra pe ei Hristos.

3) Schürer, Neut. Zeit. p. 442.

cari distrug legea din temelie și Hristos n'a zăbovit să demasce această minciună fariseică, când El a arătat în ce măsură fariseii cărturari erau necredincioși propriilor lor pravile. Cărturarii se mândreau cu aceea, că ei iubeau foarte mult legea, ca să o predea pentru recompensă[1]), și în acelaș timp ei „mâncau casele văduvelor și la arătare se rugau mult" (Marcu, XII, 40). Nu-i de mirare, că Hristos preveni pe ucenicii Săi contra „dospiturii fariseice" (Mat. XVI, 6; Marcu, VIII, 15; Luca, XII, 1) și le-a declarat lor: „dacă dreptatea voastră nu va întrece dreptatea cărturarilor și a fariseilor (Mat. V, 20) nu veți intra întru împărăția cerurilor".

Astfel contrastul între Hristos și între fariseii cărturari cuprindea înseși fondul lucrurilor, și cu trecerea timpului s'a întărit din ce în ce mai mult, anume când Hristos, săvârșind lucrurile de miloserdie și propoveduind adevărul nouei evanghelii a libertății duhovnicești, a distrus cu autoritate toate construcțiile mizere ale fariseismului cărturăresc și ritualismului. La vederea acestora, dușmănia lor către noul Invățător a crescut și a sporit pe fiecare zi. Toate acțiunile Lui și toată învățătura Lui ei le socoteau o jignire directă pentru sine, cu atât mai mult, că ele stăteau în totală contrazicere cu ideile și părerile lor. El propoveduia împărăția lui Mesia, și totuși îndrăsnea să întreție contact cu „vameșii și păcătoșii", până și de umbra cărora rabinii fugeau ca de profanare; a venit să împlinească legea, și totuși viola pravilele cele mai sfinte despre păzirea sâmbetei. Mai mult încă, El, venetic din disprețuitul oraș Nazaret, om care nici n'a gustat înțelepciunea cărturărească în școlile rabinice, îndrăsnea în pildele Sale, să expună vădit pe rabinii de înaltă cinste într'o lumină defavorabilă, și pelângă asta anume în comparație cu păcătoșii și vameșii, cum s'a petrecut asta în pildele despre fiul risipitor și despre vameșul și fariseul. In prima din ele fariseul e prezentat sub chipul fratelui mai mare, care era muncitor și ascultător de părintele său, dar a manifestat o revoltătoare răutate de inimă, când s'a indignat la regularea de către tatăl său a unui ospăț cu prilejul întoarcerei fiului risipitor, ceeace a atras asupra sa reproșul milostivului tată, pentrucă în inima lui împetrită nu s'a aflat loc pentru simțul bucuriei de întoarcerea fratelui pierdut (Luca, XV, 25-32).

In a doua a fost scos direct fariseul cu toată mirodenia evlaviei lui fațarnice și a laudei de sine cu dreptatea alăturea cu un ticălos de vameș, care se ruga în lacrămi pentru ertarea păcă-

2) Gfrörer, Jahrhund. d. Heils, II, 156—160. Schürer 443.

tosului de dânsul (Luca, XVIII, 9-14), și din amândoi rugătorii justificat a eșit anume vameșul. Toate acestea turburau până la extrem pe farisei și antagonismul între dânșii și Hristos creștea tot mai mult. Dar după măsura, în care învățătura și faptele Lui stârnea tot mai mult indignarea din partea rabinismului, ei în acelaș timp primeau tot mai multă importanță și putere. Afară de faptele obișnuite, El săvârșea și fapte neobișnuite și nepătrunse. Așa El miraculos izgonea dracii, și prinurmare stătea în plin atagonism cu puterile întunecate ale iadului. In virtutea acestora El se părea pentru farisei o enigmă de nedeslegat. Invățătura Lui se părea lor falsă și absurdă, dar faptele Lui, săvârșite spre confirmarea acestei învățături, erau oarecum dovezi ale adevărului nebiruit. El vorbea, după părerea lor, așa, ca și cum ar fi hulit pe Dumnezeu, dar în acțiunile Sale era asemenea lui Mesia. Ei, după orbirea lor legistă, chiar înțelegeau, că cuvântul și acțiunea trebuiau să aibă aceeași rădăcină: ambele trebuiau să fie sau false, sau adevărate. Se prezenta lor astfel o dilemă, care numai le dubla pozițiunea lor disperată. Lor le rămăsese sau să înăbușe dușmănia lor față de Invățătorul galelian, sau să-și formeze o astfel de părere asupra faptelor Lui, care nu numai ar justifica această dușmănie, ci ar și cere-o. Și ei călcând orce legi ale logicei, aleseră ultima cale, și hotărâră, că faptele Lui își au izvorul lor în acelaș rău, ca și cuvintele Lui. Insăși minunile Sale El le-ar fi făcând pentrucă se afla în alianță cu satana, și dacă izgonește dracii, apoi cu puterea lui belzebut reușește (Mat. XII, 27). El este, va să zică, după această logică, întruparea deplină a minciunii, minciună atât în cuvinte, cât și în fapte, și chiar izgonirea dracilor este deci numai o aparență sau o manevră falsă, cu scopul de a servi mai bine pe satana. Negreșit, concluzia era pânăla evidență absurdă, și lui Hristos nu i-a fost greu să o combată pe temeiul înseși logicei lor rabinice. In adevăr, „dacă satana izgonește pe satana, atunci el s'a desbinat însuși în sine, și deci cum va dura împărăția lui? Și dacă Eu cu puterea lui belzebut izgonesc dracii, atunci fiii voștri cu a cui putere îi izgonesc? De aceea ei vă vor fi judecători" (Mat. XII, 26, 27). In această acuzație, dușmănia rabinismului își ajunse zenitul său față cu Hristos, și deoarece temelia ei se dovedi pânăla extrem nedurabilă și înseși acuzația a fost fără greutate respinsă de Hristos, apoi rezultatul firesc și singur a putut fi înrăirea fanatecă a rabinilor contra lui Hristos și negarea tâmpită a luminii dumnezeescului adevăr. Când deasemenea dumnezeescul Invățător, văzind această orbire duhovnicească a protivnicilor Săi și răscoala intenționată contra însuși izvorului,

i-a expus în fața întregului popor unei groaznice mustrări, ca fățarnici și mărunți mâncători de buchi, cari miroase frumos a evlavie și cucernicie, iar înăuntru sunt asemenea unor morminte văruite, pline de oase și de toată necurățenia, apoi prin aceasta s'a produs ruptura totală, și unicul scop al fariseilor deveni deacum, ca cu orce preț să se izbăvească de un Invățător așa de insuportabil și primejdios pentru dânșii, măcar de ar trebui pentru asta să recurgă chiar la o silnicie sângeroasă. Și noi am văzut, cât de adesa în ultimile zile ale vieții lui Hristos acești fanatici trufași au apucat pietre, ca să-L ucidă, dar deoarece nu sosise timpul pentru asta, apoi cruzimea lor putu să-și găsască satisfacția numai atuncea, când ei în alianță cu saducheii reușiră înaintea tribunalului lui Pilat, ca cârmuitorul roman să dea la moarte de cruce pe Acela, pe Care ei în atacul lor îl numeau înșelătorul poporului.

In asemenea raport cu Hristos stătea elementul principal constitutiv al societății contimporane Lui și anume rabinismul fariseic. Mai rămâne să vorbim puțin despre altă parte constitutivă a acestei societăți, anume despre saduchei. Acest partid deasemenea dădea din sine rabini, dar rabinismul saducheu niciodată n'a dobândit o mare importanță în popor, și asta se explică prin principiile fundamentale ale sectei. In contrast cu fariseii, cari întemeiau concepția lor despre lume pe terenul tradiției verbale, ei, cum s'a spus mai sus, se țineau strict de litera scripturei, prin care pelângă asta înțelegeau numai Pentateucul lui Moise. Din această cauză sistema lor era mult mai simplă, deoarece ei considerau ca datorie a lor să înlăture dintr'însa tot ceeace, după părerea lor, nu avea destul temeiu în Pentateuc și nu conglăsuia cu rațiunea. Astfel de raționalism nu întârzia să tragă după sine urmări foarte periculoase pentru religie, și despre saduchei sunt mărturii în acel senz, că ei negau viața viitoare, ca negăsindu-și confirmarea în cărțile lui Moise, se raportau ironic către învățătura despre învierea morților [1]) și afirmau, că sufletul piere împreună cu trupul [2]). Chiar dacă se recunoaște cu un cercetător modern, că de asemenea negare nu erau vinovați toți saducheii, ci numai unii din ei, cei mai extremiști mărturisitori ai sistemei [3]), apoi în tot cazul nu se poate nega aceia, că asemenea extreme sunt așternute în înseși spiritul sistemei și acești mărturisitori extremiști ai ei erau și următori. Aceasta era deplin raționalistă, și ca orce raționalism ea prin forța lucrurilor a dus la negarea a tot ce este supranatural. Față

1) Mat. XXII, 23; Fapt. IV, 1—2; XXIII, 8.
2) Ant. jud, XVIII, I, 4; Bel. jud. II, 8, 14.
3) Edersheim, Life of Christ, I, p. 315.

cu un asemenea principiu fundamental al concepției despre lume, se înțelege că tot senzul ființei sale ei îl vedeau în această viață pământească și grăbeau să se folosască de toate bunurile oferite de ea. Aceștia erau în înțeles deplin fiii veacului acestuia, și deaceea egoismul de clasă lucra într'înșii încă și cu mai mare putere, decât la farisei. Acești din urmă apăreau nu arare ori ca apărători eroi ai teocrației și pentru susținerea ei își puneau capul lor (cum s'a petrecut asta, de exemplu, sub Irod cel Mare); dar saducheii nu aveau nici o treabă cu teocrația, și ei considerau mult mai rațional și avantajos a susține orce autoritate prezentă, fără să dea vreo atențiune esenței și caracterului ei. Deaceea ei se împăcară ușor cu jugul roman, și nu numai nu se raportau dușmănos către uzurpatorii tronului lui David - Irozii, ci se sileau să se apropie de dânșii, se târau la palatul lor și intrau în partidul politic irodian [1]). Prin asemenea politică ei obținură aceia, că apucară în mânile lor toate funcțiunile cele mai importante atât sociale, cât și religioase, și se știe, că postul religios cel mai înalt din popor, anume postul de arhiereu, pe vremea lui Hristos îl ocupau saducheii din casa lui Voet, de proveniență din Egipt. Fariseii au fost mărginiți din aceste funcțiuni și ocupau numai funcțiunile inferioare, în care, negreșit, se foloseau de orce împrejurare potrivită pentru manifestarea dușmăniei lor contra adversarilor mai feriçiți. Arhiereii saduchei, pentru întărirea situației lor, formară împrejurul lor un puternic partid preoțesc, care se transformă prin bogăție și situație într'o castă aristocratică orgolioasă, care privea cu dispreț la tot celălalt popor, și fără jenă se folosea de situația sa pentru îmbogățire. Precum de înseși arhiereii, așa și de partidul lor se știea, că ei nu neglijau nici un mijloc pentru îmbogățire, jăfuiau preoțimea inferioară, le răpeau partea de venit ce li se cuvenea după lege, împovorau cu impozite lucrurile necesare la aducerea de jertfe, singuri organizau și țineau prăvălii cu animale și paseri de jertfă, mărind prețul lor artificial până întru atâta, că prețul unui porumbel ajungea la un dinar, și cu scop interesat îngăduiau negustorilor să vâre turmele lor și să aducă tarabele lor chiar în cuprinsul templului, făcând din el oarecum o peșteră de tâlhari. Prin aceste mijloace necinstite preoția aristocratică îngrămădi bogății enorme, și cei mai însemnați reprezentanți ai ei, până întru atâta nu da atențiune poporului, care trăia sub un dublu jug al romanilor și al lui Irod, care deopotrivă îl ruina și-l dusese la o extremă sărăcie, trăiau într'un lux neobișnuit și

1) Irodieni se numeau toți adepții lui Irod și ai casei lui, cum nu puțini erau dintre iudei în acel timp turbure, și ev. Matei direct identifică cu ei și pe saduchei, se înțelege că sub raport politic.

asemenea bogatului din parabolă, benchetuiau strălucit în fiecare zi. Despre un oarecare Iohanan, fiul lui Nebedeu, talmudul comunică, că pentru trebuințele bucătăriei lui (zilnic) se întrebuințau 300 de viței, 40 de cuști de porumbei și la masă se cereau 300 butoae de vin. Despre arhiereul Ismail ben Fabi se povestește, că el avea o materie, făcută pentru dânsul de haină, care costa 100 de mine, adecă zece mii de lei aur. Iar despre un alt arhiereu, anume Eliezer ben Garsam, se povestește că el avea tot o astfel de haină, care costa improbabila sumă de 20. 000 de mine, dar aceste haine erau așa de fine și transparente, că ceilalți preoți nu-i îngăduiau să o îmbrace la slujbă, pentrucă în ea el se părea cu totul gol [1]).

Arhieria în genere decăzuse până la ultimul grad, și asta nu scăpase neobservată de popor, care pentru totdeauna aplicase pecetea disprețului său nevrednicilor reprezentanți ai ei pe paginile talmudului. „Către ce vreme, întreabă rabinul Iohanan, se referă cuvintele Scripturii: frica Domnului lungește viața? Către timpurile primului templu, care a durat 410 ani și a avut numai optsprezece arhierei dela primul pânăla ultimul; și la care timp se referă cuvintele: și anii necredincioșilor se vor scurta? Către timpul templului al doilea, care a durat 420 de ani și în acest timp la el s'au schimbat 300 de arhierei; căci, socotind 85 ani pentru cinci arhierei escepționali, rămâne mai puțin de un an pentru fiecare din toți arhiereii ceilalți" [2]). Iar poporul simplu rostea direct pe ulițile Ierusalimului blestăm asupra acestor arhierei nevrednici reprezentanți ai religiei. „Blestăm casei lui Boet, blestăm familiilor lor, strigau cei nemulțămiți pe ulițe, blestăm casei lui Hanan, blestăm șuerăturilor lor de viperă! Blestăm casei lui Ismail ben Fabi, blestăm pumnangiilor lui! Insuși ei, arhiereii, fiii lor îngrămădesc la bani și ginerii lor; iar slugile lor bat poporul cu ciomegile". Acest strigăt disperat al poporului era ultima expresie a indignării lui la călcarea în picioare a înaltei vrednicii de arhiereu de către nevrednicii purtători ai ei din mediul saducheu.

Se înțelege ce fel puteau fi raporturile dintre Hristos și acest partid. Indiferentă față de interesele religioso-morale ale poporului în genere, partidul saducheu, ca și aristocrația arhierească în special, nu da atențiune Invățătorului galelian, considerându-L unul din mulții rabini, ce apărea din mijlocul poporului și-i preda una

1) Joma 358. Asemenea materii se pregăteau din vison, cea mai fină pânză, și erau iubite în înalta societate romană, unde se plăteau sume enorme. Se știe, că din asemenea materie o față de masă, se plătise cu 4 milioane sesterții, adecă opt sute de mii lei aur.

2) Joma, 9, a; Geikie, I, p. 346.

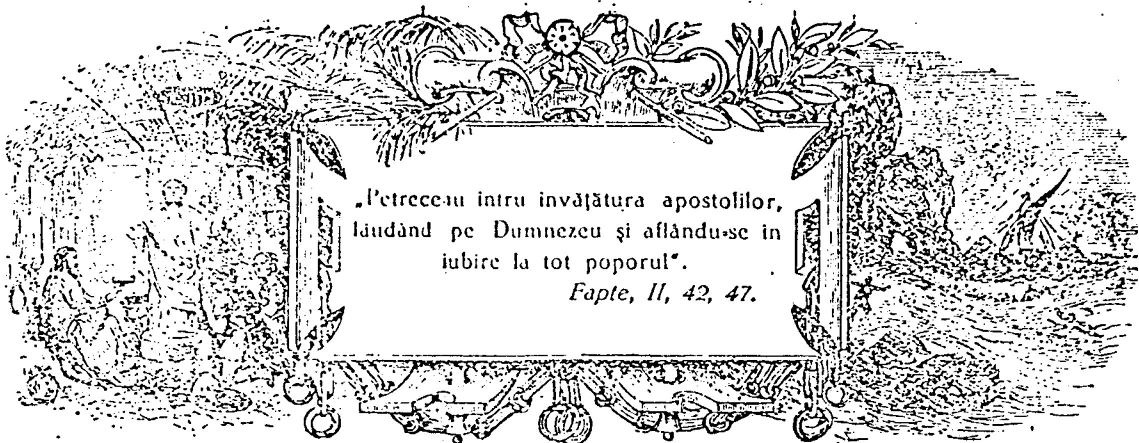
sau alta din învăţături. Dar ea curând a trebuit să-şi schimbe raportul său către Dânsul, când acţiunea Lui în Ierusalim în timpul sărbătorii paştelor a atins direct interesele preoţimei ciocoeşti, anume când Hristos a gonit din templu pe negustori, dările asupra cărora alcătuiau considerabilul izvor al veniturilor pentru această aristocraţie, şi prin înseşi aceasta nu numai i-a pricinuit mare ştirbire veniturilor şi averii, ci şi public a mustrat tot sacrilegiul unei asemenea întreprinderi. Dar chiar şi acest fapt se pare că a avut numai o importanţă vremelnică, şi de dânsul au uitat curând, cu atât mai mult, că Hristos propoveduia de preferinţă în depărtata Galilee, iar cărturarii farisei nu-l scuteau de pânda lor nici acolo, şi acuşi-acuşi intrau cu Dânsul în disbateri, suferind necontenit înfrângere din partea dumnezeeştei înţelepciuni a Invăţătorului galileean, iar saducheii aproape deloc nu se întâlnesc cu El în masele poporului, care urmau după El, şi ei probabil numai de departe îl urmăreau, bucurându-se în tăcere de înfrângerile protivnicilor lor. Un asemenea raport totuşi n'a putut să se prelungească la infinit, cu atât mai mult, că Hristos deodată şi direct îşi determină raportul Său către saduchei, când a prevenit pe ucenicii Săi deopotrivă contra dospiturii atât a fariseilor, cât şi a saducheilor, şi când deopotrivă a numit pe interlocutorii din ambele partide „neam viclean şi preadesfrânat", „făţarnici, care faţa cerului ştie să o gâcească, iar semnele vremilor nu pot" (Mat. XVI, 1-4). După aceasta saducheii au trebuit să înţeleagă, că noul Invăţător galileian nu e deloc asemenea celorlalţi învăţători, şi înaintea Lui trebue să se risipească orce minciună şi să se desgolească orice făţărnicie. Deoarece ei erau întru aceasta nu mai puţin decât rivalii lor farisei, apoi în vederea conservărei de sine ei deasemenea nu zăboviră să se pună în raport duşmănesc cu Hristos, care s'a şi manifestat mai întâiu de toate în aceea, că ei, cu toată duşmănia lor faţă de farisei, se întovărăşiră cu dânşii pe terenul interesului propriu în lupta cu duşmanul comun, şi în adevăr activară contra Lui cu toate mijloacele posibile pentru dânşii. Dar în timp ce fariseii activau, în contra Lui cu discuţii şirete şi pe temeiul instituţiunilor bisericeşti religioase, saducheii, potrivit cu situaţia lor, transformară lucrurile pe teren politic, şi începură să agite contra Lui autorităţile, expunându-L drept duşman al liniştei publice. Deoarece ei reuşiseră deja mai înainte să piardă pe marele proroc Ioan Botezătorul, apoi încurajaţi de această izbândă, ei începură să întrebuinţeze aceeaşi măsură şi contra lui Hristos, şi dispuse contra Lui pe Irod Antipa, care după instigaţiile lor voia să-şi pună mâna pe Dânsul, deşi n'a

reuşit să ajungă la asta (Luca, XIII, 31). Această politică o duseră apoi tot cu mai multă stăruinţă şi în renumita hotărâre a sinedriului, la care Caiafa rosti involuntara sa prorocie, că „e mai bine să sufere un om, iar nu să piară tot poporul", decât să expună tot poporul nenorocirilor războiului; această politică îşi găsi înalta sa expresiune, deoarece aici era clar exprimată din partea partidului saducheilor temerea de o mişcare politică, care ar fi putut să ducă la o radicală răsturnare a raporturilor sociale şi în care aristocraţia preoţească putea să piardă pentru totdeauna situaţia sa avantajoasă. Rezolvând chestiunea în acest senz, saducheii căutau numai momentul potrivit să ducă lucrurile pânăla capăt, şi nu se deteră înapoi dela asta chiar nici atuncea, când au fost nevoiţi să recurgă la tranzacţia criminală cu nefericitul ucenic trădător. Judecata arhierească asupra lui Hristos, cu nelegiuirea ei şi cu martori mincinoşi cumpăraţi a complectat politica lor, care anume a şi dus la răstignirea Mântuitorului pe cruce.

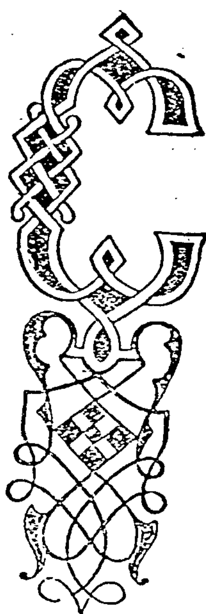
Iată în ce raport stătea, prinurmare, Hristos cu clasele principale, cari alcătuiau societatea iudaică, contimporană Lui. Ambele clase conducătoare, cu tot contrastul dintre părerile lor, se dovediră a fi în raporturi duşmănoase cu Dânsul, pentrucă amândouă aceste direcţiuni erau false şi ca atare îşi găseau mustrare în luminoasa învăţătură a lui Hristos. Dar de aice singură de sine se manifestă zădărnicia întrebării, ridicată nu demult în literatura biblică istorică, că cine ar fi mai vinovat de moartea de cruce a lui Hristos: fariseii sau saducheii? Vinovaţi deopotrivă sunt şi unii şi alţii, pentrucă şi unii şi alţii, întimpinând în persoana lui Hristos groaznică mustrare a nedreptăţii lor şi a criminalei lor făţărnicii, tindeau ca cu orce preţ să se izbăvească de Dânsul, măcar de ar fi trebuit pentru aceasta să verse chiar sânge nevinovat. Şi dacă în timpul grozavelor peripeţii ale judecăţi asupra lui Hristos înaintea tribunalului pretoriului lui Pilat persoanele active principale şi învinuitorii principali au apărut saducheii în persoana arhiereului şi căpiteniilor, apoi putem fi încredinţaţi, că în strigătele asurzitoare: „răstigneşte-L, răstigneşte-L!" au luat parte înfocată şi fariseii, şi unii şi alţii deopotrivă şi-au atras asupra lor blestem veşnic, când strigau la nesfârşitele: „Sângele Lui să fie asupra noastră şi a copiilor noştri!"

SUPLEMENT
LA ISTORIA FAPTELOR APOSTOLILOR

EXACTITATEA ȘI ADEVĂRUL CĂRȚEI FAPTELOR SFINȚILOR APOSTOLI.

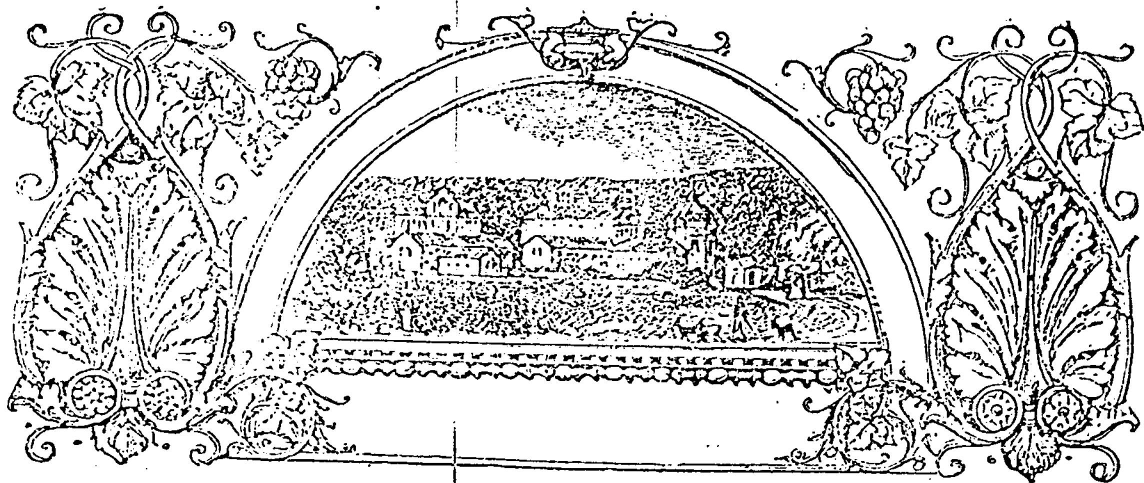
ritica negativă în tendința sa de a dărâma autenticitatea istorică a cărților Noului Testament, negreșit, n'a putut lăsa fără atențiune nici o astfel de carte cu preferință istorică, cum este cartea Faptelor sfinților Apostoli. A dărâma cele patru evanghelii ca colecțiune de povestiri neautentice și a lăsa fără combatere cartea Faptelor, ar fi însemnat a distruge însuși senzul criticii, pentrucă evenimentele, transmise în cartea aceasta din urmă, alcătuesc rezultatul direct al evenimentelor povestite în cele patru evanghelii, și dacă se recunoaște rezultatul autentic, atunci neapărat se recunoaște ca atare și acea bază, din care decurge. Iată pentruce criticii raționaliști cu aceeași insistență s'au silit să combată autenticitatea și veracitatea cărței Faptelor, ca și a celor patru evanghelii. Dar dacă în primul caz pentru fantezia criticilor s'a prezentat un larg deplin, și ea a putut să construiască în legea sa și să răsconstruiască istoria evangelică, răstălmăcind și falsificând-o până a nu se mai cunoaște, apoi la examinarea cărții Faptelor ea s'a găsit într'o mărginire de neînvins întru aceea, că această carte expune istoria creștinismului nu singură de sine, ci în strânsă legătură organică cu istoria lumei de atuncea. Ea ne face să cunoaștem moravurile și obiceiurile locuitorilor Palestinei,

Asiei Mici, Greciei și Italiei, cu aceea, cum se cârmuiau provinciile imperiului roman, ce dispozițiuni și patimi predominau, ce limbă vorbea cutare sau cutare populațiune, prezentând, cu un cuvânt, oarecum un tablou în scurt a stării imperiului roman în periodul, care a urmat după moartea lui Iisus Hristos. A respinge autenticitatea acestei cărți, însamnă deci a combate nu numai propriu istoria apostolică, ci și întreg acest tablou, care alcătuește fondul pentru istoria expusă. Negreșit, au fost încercări și la asta: Criticii neîmblânziți au stăruit să găsască și în cartea Faptelor contraziceri și nepotrivele, să desmembreze înseși cartea în fragmente separate, cari ar fi aparținut la diferiți autori, ce s'au alăturat între ei insuficient. Dar ei au întimpinat o neașteptată combatere din partea descoperirilor științifice moderne în domeniul arheologiei și epigrafiei, cari au pășit ca martori fără glas, dar elocvenți în susținerea adevărului. Cu ajutorul lor putem acum afirma deplin acest tablou, deoarece avem putința să controlăm cartea Faptelor pagină cu pagină. Și rezultatul acestui control se dovedește complect satisfăcător pentru carte. Cu cât se lărgesc mai mult cunoștințele istorice în acest domeniu, cu atât mai mare putere apare dreptatea și exactitatea autorului acestei cărți, cum tradiția totdeauna a recunoscut pe evanghelistul Luca. Fără nici o pretenție de erudiție, fără nici o critică premeditată, cu o exactitate istorică uimitoare și totodată cu o simplitate elegantă în ton și expunere, el ne transportă în acel mediu, în care au lucrat, au propoveduit și au pătimit apostolii, marii prevestitori ai nouei bunei-vestiri, care a regenerat lumea cea învechită și cartea lui este un fel de model al cercetării istorice, în care pana scriitorului spune singură adevărul.

Noi nu avem în vedere să dovedim toate acestea prin cercetări amănunțite, ci ne vom mărgini numai la câteva exemple, împrumutate, mai ales din descoperirile epigrafice cele mai nouă. In acest scop noi vom urma pe ap. Pavel în insula Creta, în Macedonia, Atena, Efes, în una din călătoriile lui la Ierusalim și în lunga lui umblare dela Cezareea Palestinei la insula Malta și la Puteoli. Săpăturile, făcute de generalul Cesnola în insula Cipru, ne vor da putința de a controla ceeace se vorbește despre petrecerea apostolului în această insulă; săpăturile, făcute de Vud în Efes, ne vor da putința să lămurim chiar cuvintele, pe care le întrebuințează ev. Luca în istorisirea despre răscoala foastă acolo, produsă în urma propoveduirei Evangheliei în acest oraș[1]; cer-

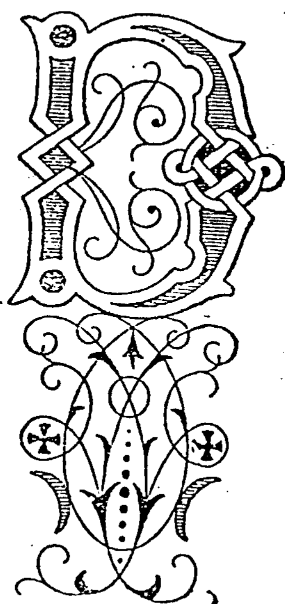
1) Vezi în deosebi pe Lightfoot, Illustrations of the Acts from recent Discoveries în Contemporary Review, Mai, 1878.

cetările lui Gezei și ale abatelui Duchesn în Macedonia vor servi de comentariu, că sfinţitul scriitor vorbește de Filipi și Tesalonic; studierea acestor locuri ne va da putinţa de a urma după ap. Pavel la Atena și la stânca Areopagului; inscripţia, găsită în Ierusalim de Clermon Hanno, va confirma prin mărturia ei existenţa oprelișteì iudaice, care împedeca pe păgâni de a intra în templu, opreliște, indicată în cartea Faptelor cu ocazia arestării ap. Pavel în capitala Iudeei; în fine, conducându-ne de lucrările navigatorilor moderni și a hidrografilor, noi vom urma pe apostolul arestat în călătoria sa din Iudeea în Italia.

CAPITOLUL X.

AP. PAVEL IN INSULA CIPRU.

escrierea guvernărei provinciilor romane de pe vremea ap. Pavel, multă vreme a prezentat un lucru greu pentru scriitori, cari, descriind această epocă, nu erau deaproape consacraţi în ale adevărului. Când August puse mâna pe autoritatea supremă, el împărţi provinciile între sine şi senat. Din acel timp, în imperiu erau două feluri de provincii: imperiale, guvernatorii cărora se numeau de împăratul şi senatoriale, guvernatorii cărora se numeau de Senat. Guvernatorii provinciilor imperiale purtau titlul de legat sau propretori; guvernatorii provinciilor senatoriale primeau numirea de proconsuli[1]). Intrebuinţarea şi înţelesul numirilor de propretor şi proconsul astfel au fost supuse la schimbări. In timp ce pe vremea republicei aceste numiri însemnau că guvernatorii provinciilor, cărora se dedeau ei, la început erau pretori sau consuli în Roma, în urmă ele exprimau nu altă ceva decât origina imperială sau senatorială a acestui rang, independent de acele funcţiuni, cari puteau în alte împrejurări să ocupe persoana, care primea acum acest rang.

Această deosebire de provincii imperiale şi senatoriale pre-

1) H. Waddington. Fastes des provinces asiatiques de l'empire romaine, partea I-a, 1872, p. 3-4, 17; Conybeare and Howson, The Life and Epistles of St. Paul, 1880, p. 116.

zintă deja singură de sine o importantă dificultate în geografia administrativă a imperiului roman; dar dificultatea creşte încă şi mai mult în vedere că înseşi deosebirea asta se supunea la variaţiuni necontenite şi la schimbări. Dacă în vreo provincie senatorială se începeau desordine şi dacă pentru restabilirea ordinei acolo se cerea introducerea ocârmuirei militare, atunci ea chiar prin aceasta înceta de a mai fi supusă senatului şi devenea imperială, şi senatul, în schimbul ei, primea o provincie imperială, care prin înseşi aceasta devenea senatorială. In starea aceasta de lucruri nu arareori se dovedea imposibil a afirma, atârna oare într'un moment dat cutare provincie nemijlocit de împăratul, sau de senat, cel puţin nu se putea primi dovadă directă şi exactă despre asta dela scriitorii contimporani. Aşa, în capul provinciei Ahaia, cu câţiva ani înainte de călătoria ap. Pavel la Corint, stătea un propretor; dar chiar în timpul acestei călătorii ea atârna de senat şi, prinurmare, era cârmuită de un proconsul, cum exact şi vorbeşte ev. Luca (Fapt. XVIII, 12).

Insula Cipru ne prezintă un exemplu mai puţin cunoscut, dar nu mai puţin instructiv de dreptate pentru istoricul cărţei Faptelor Apostolilor. Criticii mai vechi reproşau ev. Luca întru aceea, că el a greşit, punând în Cipru un proconsul[1]: Deoarece Strabon, pomenind de împărţirea provinciilor imperiului, de care noi am vorbit deja, între împărat şi senat, adaoge[2], că împăratul a lăsat insula Cipru după sine, apoi deaicea concludeau, că şi cârmuitorul Ciprului în timpul ap. Pavel trebue să fi purtat titlul de propretor[3].

Concluzia aceasta nu era exactă, dar ea se părea astfel. Dar în ce chip să se justifice ev. Luca întru aceea, că el da cârmuitorului insulei Cipru, lui Sergiu Pavel, titlu de proconsul?

---

1) Comp. de Wette, Kurzgefasstes exegetisches Handbuch, Apostelgeschichte, 1841, p. 97. După părerea lui Grotius nu se poate justifica expresia ev. Luca altmintrelea, decât ca un fel de catahreză: „Proconsule, zice el, proprie enim qui Cypro praeerat vocabatur propraetor. Sed non mirum est Graecos ista permiscuisse, aut potius, ut egregii erant adulatores, nomen quam honorificentissimum dedisse provinciarum Rectoribus, Generale nomen est Praesidis, quo et hic latine uti licet." Grotius, Ad Acta Apostolorum, XIII, 7, în a sa Opera Theologica, 1679, tom II pag. 612.

2) Strabon observând, că Marcu Caton punând stăpânire pe insula Cipru, adaoge: Ἐξ ἐκείνου δὲ ἐγένετο ἐπαρχία ἡ νῆσος, καθάπερ καὶ νῦν ἐστι, στρατηγική, XIV, 6.

3) Strabon, XVII, 25, edit. Didot, p. 713. Strabon numeşte insula Cipru a noua provincie imperială. Ceeace spune el e adevărat, dar numai pentru un foarte scurt period, dela anul 22 până la 11 a. Hr. Becker et Marquahrdt, Handbuch der römischen Alterthümer nach den Quellen bearbeitet, Leipzig, 1851, t. III. Abth. I. p. 295. Mai departe vom vedea, cum August a schimbat Cipru şi provincia Narbonisc pe Dalmaţia. Astfel se dovedeşte, că ev. Luca este foarte exact întru aceea, în ce foarte multă vreme au rătăcit savanţii moderni.

Cardinalul Baronie în „Analele“ sale[1]) a presupus, că deși Cipru era numai provincie propretorială, ea, totuși, în curgerea unui timp oarecare, în vederea unei cinstiri deosebite, a fost guvernată de proconsulul Ciliciei și că Sergiu Pavel era anume proconsul al Ciliciei; Grotius își închipuia, că „proconsul“ nu era titlul ofcial a lui Sergiu Pavel, ci titlul, care i se atribuia din lingușire de creaturile sale, în locul titlului de propretor, care propriu îi și aparținea. Toate ipotezele acestea se dovedesc netemeinice, pentrucă spre rezolvirea acestei chestiuni savanților le lipseau datele necesare.

Senatul de obiceiu a dat două provincii mari, asiatică și africană, la doi consuli vechi din anii precedenți[2]), și celelalte provincii, cari se aflau în conducerea sa, el le încredința pretorilor anteriori; dar toți cârmuitorii senatoriali și prinurmare și cârmuitorul insulei Cipru, ca și ceilalți, purtau titlul de proconsul, orce îndatoriri în altă privință ar fi îndeplinit ei. Acesta este fapt neîndoelnic. El se confirmă de descoperirile recente epigrafice și prin mărturiile lăsate de Dion Casius.

Romanii puseră stăpânire pe insula Cipru nu cu mult înainte de era creștină, mulțămită cuceririlor lui Caton. Proconsul al Ciprului și Ciliciei în anul 52 a. Hr. era Cicerone. Antonie a dăruit această insulă Cleopatrei; după moartea acestui triumvir, August luă de la dânsa acest cadou[3]). Când provinciile romane au fost pentru prima oară împărțite între împărat și senat, în anul 27 a. Hr. insula Cipru, după această împărțire, căzu în porția lui August; dar Dion Casius mărturisește, că împăratul mai târziu a făcut schimb cu senatul, dându-i lui Cipru și Galia Narbonică pentru Dalmația[4]). Pomenind de acest amănunt, care se referea la anul 22 a. Hr. el adaoge: „Și iată astfel începură să trimită proconsuli în aceste țări“[5]).

De aicea urmează, că Strabon este exact în mărturia sa, când comunică lista provinciilor imperiale și senatoriale de pe vremea lui August; Dion Casius e în totul de acord cu dânsul în acest punct; și unul și altul referă insula Cipru la provinciile, cari se

1) Baronius, Annales ecclesiasticae ad annum 46, 1738, t. I, p. 336.

2) Doi din cei mai bătrâni consuli din anii precedenți după sorți primiră două consulate.

3) General L. Palma di Cesnola, Cyprus, its ancient cities, tombs and temples, a narrative of researches and excavations during ten years residence as American Consul in hat island, în 8-a, London, 1877, p. 29.

4) Ὕστερον τὴν μεν Κύπρον καὶ τὴν Γαλατίαν τὴν περὶ Νάρβωνα τῷ δήμῳ ἀπέδωκεν, αὐτὸς δὲ τὴν θελματίαν ἀντέλαβε. Dion Cassius LIII, 15, edit. Teubner, tom. III, p. 89.

5) Dion Cassius LIV, 4, tom. III. Deaicea se vede, că în acest loc Dion Cassius întrebuințează același cuvânt, ca și ev. Luca ἀνθυπατος.

aflau în supravegherea împăratului. Strabon numai că uita să spună, ce ne comunică Dion Casius și anume, că curând după prima împărțală s'a produs schimbarea, și că insula Cipru a trecut de la August la Senat și la popor. Astfel Dion Casius complectează pe Strabon, și propria sa exactitate se confirmă prin monumentele epigrafice și numismatice, cari toate adeveresc într'un glas mărturia cărții Faptelor Apostolilor.

Că insula Cipru din acel timp și în timpul ev. Luca s'a aflat sub jurisdicția proconsulilor, asupra acestui lucru avem dovezi decisive și de altă natură. Documentele contimporane în realitate mărturisesc rămânerea proconsulilor în această insulă până în timpul domniei împăratului Claudie și după dânsul, sub care această insulă a fost vizitată de ap. Pavel. Inscripțiile ne dau putința să știm numele a doi din guvernatorii acestei insule din timpul domniei lui Claudie în anii 51 și 52. Ei se numesc K. Iulie Cord și L. Annie Bass[1]) și poartă titlul de proconsuli.

Pe medalii s'au păstrat pânăla noi numirea unui al treilea proconsul, Cominie Proclu, și, poate, al unui al patrulea proconsul, Cuadrat, care deasemenea a cârmuit Cipru sub domnia lui Claudie[2]).

Medalia lui Cominiè Proclu, pe partea din fa'ă poartă chipul încununat cu lauri al capului împăratului Claudie, cu inscripția latinească:

(CL)AUDIUS CAESA(R AUG).

Pe verso stă următoarea inscripție greacă:

ΕΠΙ ΚΟΜΙΝΙΟΥ (ΠΡΟΚΛ)ΟΥ ΑΝΘΥΠΑ (ΤΟΥ) ΚΥΠΡΙΩΝ.

Adecă „(moneta) ciprioților, sub Cominie Proclu, proconsul". Numele de Proclu nu s'a cruțat întru câtva pe exemplarul reprodus de noi aicea, dar el s'a păstrat bine pe celelalte exemplare, deși de calitate mai inferioară sub alte raporturi.

Titlul de *antipatos*, adecă proconsul, primit de Cominie Proclu, pe această monetă, este exact anume acel titlu, pe care ev. Luca îl dă lui Sergiu Pavel.

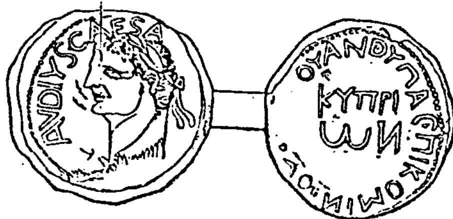
Insula Cipru numai în curgerea oarecărui timp n'a fost ocârmuită de proconsuli. O inscripție, descoperită în Efes de Vud,

---

1) Boeckh, corpus inscriptionum graecarum, N-o 2631, 2632, t. II, p. 442.
2) Akerman, Numismatic Illustrations of the New Testament p. 39—42.

arată, că sub domnia împăratului Adrian [1]) în insula Cipru a fost propretor, probabil din cauza turburărilor, produse de răscoala iudeilor; dar, în curând, insula iarăși a fost redată în grija senatului, pentrucă trecând câtva timp, sub domnia împăratului Sever, în anul 193, ea din nou se afla sub cârmuirea unui proconsul [2]).

Astfel exactitatea ev. Luca chiar în amărunțimi stă mai presus de orce îndoială. In fine, mărturia lui și-a găsit o confirmare și mai strălucită, când a fost descoperită inscripția a înseși per-

Moneta lui Cominie Proclu, Proconsul în insula Cipru.

soanei lui Sergiu Pavel; în această inscripție el primește titlul, care tocmai i l-a dat autorul cărței „Faptelor Apostolilor". Generalul Cespol a avut rara fericire să descopere această inscripție în Sola pe pedestalul de marmoră albă [3]). Inscripția aceasta întrucâtva e stricată și sensul ei e foarte dubios; dar importantă pentru noi e fraza foarte clară și străină de duplicitate. Ea dă data monumentului în astfel de cuvinte;

ΕΠΙ ΠΑΥΛΟΥ (ΑΝΘ)ΥΠΑΤΟΥ
„Sub Pavel, proconsulul".

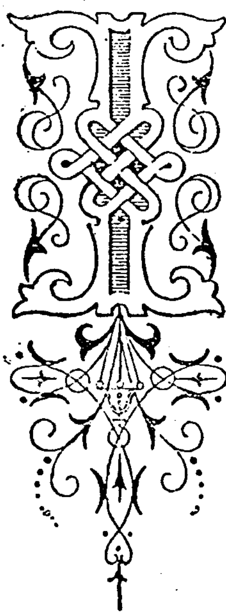
1) Mommsen, Corpus inscript. lat. tom. III, No. 6072, pag. 679.
2) Mommsen, Corpus inscript. lat. t. III, No. 218, p. 42.
3) Di Cesnola, Cyprus, p. 425. Comp. p. 229. Numele Sergiu nu e însemnat în această inscripție, dar nu ne putem îndoi, că într'însa se înțelege anume acest proconsul, pentrucă cele două nume sunt foarte dese. Despre proconsulul Sergiu Pavel vezi deasemenea pe di Cesnola, Salamina, p. 109.

Monedele Orașului Filipi.

CAPITOLUL XI.

ȘEDEREA AP. PAVEL IN FILIPI.

Insula Cipru a fost vizitată de ap. Pavel în timpul primei sale călătorii misionare; în timpul călătoriei sale a doua, el a vizitat Macedonia. Ev. Luca îl întovărăși în această țară și el ne-a păstrat câteva episoade foarte interesante din timpul șederei învățătorului său în cele două orașe principale ale împărăției lui Alexandru cel Mare, anume în Filipi și în Thesalonic. Noi putem urmări la rândul nostru petrecerea ap. Pavel printre macedoneni și să justifice exactitatea mărturiilor biografului său cu ajutorul descoperirilor, făcute de unii învățați franceji contimporani.

In anii 1861-1862 Gesei însoțit de arhitectul Daumet, a cercetat vechiul regat Macedonean, pe care el îl vizitase deja și mai înainte [1]). El aproape o lună petrecu în Filipi, dar cu un deosebit interes s'a ocupat cu studierea Tesalonicului [2]). Rezultatele cercetărilor lui sunt expuse în ale sale „Cercetări arheologice ale Macedoniei" [3]).

In anul 1874 abatele Duchesne, acum profesor de istorie la institutul romano-catolic din Paris, la rândul său deasemenea a

1) Cu Delaculonș. Vezi Delacoulonche, Mémoire sur le berceau de la puissance Macédonienne, 1858, p. 15, note.

2) Vezi darea lui de seamă în Moniteur din 13 Aprilie, anul 1862.

3) Exploration archéologique de Macédonie. Ediția aceasta a fost terminată abea în anul 1876, dar începută în anul 1864, Paris, in-folio, cu ilustrații.

vizitat Tesalonicul şi a produs noui cercetări epigrafice, pe care el le-a edat în „Arhiva misiilor ştiinţifice" [1]).

Să vedem acum întrucât descoperirile lor confirmă dreptatea autorului cărţei Faptele Apostolilor.

Ca să plece în Macedonia, pe ap. Pavel l-a îndemnat o vedenie. El se afla în Troada. Intr'o noapte i se arătă un macedonean şi-i zise: „Vină în Macedonia şi ne ajută" (Fapt. XVI, 9). „După această vedenie – mărturiseşte ev. Luca, pentru prima oară vorbind la persoana întâia – imediat noi am hotărât să plecăm în Macedonia. Deci, plecând din Troada, noi am sosit direct în Samotracia, iar adouazi în Neapoli şi deacolo în Filipi" (Fapt. XVI, 10-12). Aicea pentru prima oară ap. Pavel a păşit pe terenul Europei, ca să-i vestească ei Evanghelia. Oraşul, în care s'a oprit el la început, Filipi, se descrie în următoarele cuvinte: „acesta e primul

Monede macedonene cu chipul lui Alexandru cel Mare.

oraş în acea parte a Macedoniei (şi poartă titlul) de Colonie" (Fapt. XVI, 12).

In adevăr, Filipi era primul oraş al Macedoniei [2]), situat pe drumul pe care urma ap. Pavel, şi el prezenta în sine o colonie romană. In timpul de faţă acest oraş prezintă nu mai mult ca un refugiu pentru animalele sălbatece, dar în acelaş timp el se află în stare de primă înflorire [3]).

„Oraşul Filipi, în latineşte Philippi, în greceşte Φιλιππα, re-

1) Archives des missions scientifiques et littéraires, choix de rapports et instructions publiés sous les auspices du ministère de l'Instruction publique. Troisième série, t. III, 1876. Mission au mont Athos, p. 203.

2) Cuvântul „întâiul" s'a interpretat în diferite chipuri. După unii, el înseamnă, că Filipi sub raport politic era primul oraş al Macedoniei; această explicaţiune nu e dreaptă, pentrucă oraşul principal al provinciei Macedonia era Tesalonicul. Lechler et Gerok, Die Apostelgeschichte 1860, p. 231. Alţii traduc: urbs primaria, oraş principal. Vezi Kuinoel, Comment hist. et crit. in Act. XVI, 12; o asemenea traducere singură de sine o admitem, dar nouă ni se pare, că nu este acesta senzul acestei expresiuni. Cuvântul πρώτη aicea e întrebuinţat simplu în raport cu călătoria ap. Pavel pentru designarea acelui lucru, că Filipi a fost primul oraş al Macedoniei, la care el a sosit din Neapole, şi aceasta e perfect adevărat, deoarece acest din urmă aparţinea propriu Traciei. Ayre, Treasury of Bible Knowledge, 1879, p, 697.

3) „Vestitul oraş Filipi în prezent nu are în sine pe nimenea, afară de fiarăle sălbatece; acolo printre ruine se puezeşte paserea Minervei". Consinéry, Voyages de Macédoine, 1831, Tom. II, p, 17.

numit după înseși numele său, pe care el l-a primit dela întemeietorul său, și după aceea proslăvit prin evenimente istorice, care l-au legat cu căderea republicei romane și cu primele succese ale creștinismului, era situat în acea parte a Traciei, care se întinde între Strimon și Nesta, și care apoi alcătuia provincia Macedoniei[1]). Către avantajele fericitei situațiuni (în șesul garnisit cu munți[2]), această provincie privilegiată în vechime întrunea încă și o neobicinuită bogăție. Produsele, pe cari ea le putea extrage din rodnicile sale ogoare și din vastele păduri, erau nimica în comparație cu bogățiile minelor sale. Tracia în câteva puncte avea localități aurifere: râul Gobr în cursul său spăla nisip de aur; insula Tasos, dădea aur în munții săi, iar muncitorii din Peonia, după mărturia lui Strabon, găseau aurul sub aspect de grăunțe, aproape la suprafața terenului; dar nici unul din aceste ținuturi nu se putea compara cu muntele Pangen și chiar cu munții ținutului Filipi, unde numeroasele zăcăminte, cari dădeau aur din belșug și argint, au servit de obiect al exploatării în curgere de câteva veacuri[3]). Extragerea aurului era astfel obiectul unei vaste industrii a acestei țări în curgere de multă vreme și anume în asta se și cuprinde secretul istoriei sale[4]).

Numele său, orașul Filipi, l-a primit dela Filip Macedoneanul[5]); acest rege a strămutat acolo muncitori pentru lucratul minelor și a organizat așezăminte pentru bătut monede, și în același timp această colonie era destul de puternică, ca să înfrâneze pe traci. Dela macedoneni orașul a trecut la romani. Când ap. Pavel a sosit în acest oraș, el se afla deja sub stăpânirea acestora din urmă. In anul 42 a. Hr. Filipi era teatrul biruinții lui Antonie și Octavie contra lui Brutus și Casie[6]). Anume în urma acestei biruințe August

1) Filipi sunt situați cale de trei ceasuri dela marea, spre nord-vest de insula Tasos.

2) Intre muntele Pangheea și muntele Hem.

3) Strabon, VII, fragm. 34, édit. Didot, p. 280.

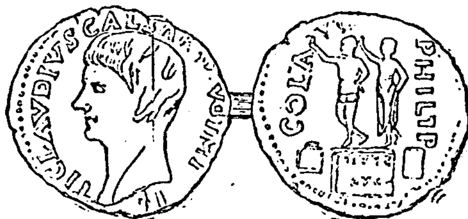
4) Heuzey, Mission archéologique de Macédoine, in-fol. 1876, p. 1-2. Despre Filipi vezi Rosenmüller, Handbuch der bibl. Alterthumskunde, t. III, p. 393.

5) La început acest oraș se numea Crenid, Datus sau Datum. Origina sa el, probabil, îl datora unei fabrici feniciene, deoarece fenicienii cei dintâiu au lucrat minele de aur ale acestei țări, ca și minele insulei Tasos din vecinătate.

6) „Șesul dintre Gomo și Panghea este anume acel șes filipian, unde republicanii Romei perdură ultima lor bătălie. Toată localitatea aceasta e plină de amintirile despre această bătălie. In munți, la dreapta, se găsi o grea trecătoare, pe care armata republicană a pătruns în Macedonia; în acel punct anume, unde ne aflăm noi, se afla lagărul lui Brutus și Casie (republicanii se dispusese așa, ca să susție contactul cu marea; triremele se aflau în Neapoli); râul ce curgea prin fața noastră este acelaș, care curgea prin fața lor, anume Gangas sau Gangites; sub noi, in mâna stângă a acestui șes împreunat, se află mlaștina, peste care a trecut Antonie, când s'a apropiat de dușman; chiar înaintea ochilor se afla acel deal Filipi, pe care a murit Cassie; îndărătul nostru un mic spațiu, pe care Brutus a trimis detașamentul său în insula Tasos, temându-se, ca

a dat acestui târguşor numirea de „colonie", despre care lucru şi vorbeşte ev. Luca. Medaliile acestui oraş mărturisesc de exactitatea istorisirii autorului cărţii Faptelor, şi noi aflăm, că numele deplin al acestei noui colonii romane era Colonia Augusta Iulia Philippensis [1]).

Moneta reprodusă aice a împăratului Claudie, cu inscripţia însemnată pe dânsa e contimporană călătoriei ap. Pavel la Filipi.

Moneda Oraşului Filipi cu chipul Cesarului Claudie.

Ceeace noi citim pe asemenea fel de medalii sau monede, confirmă şi complectează fragmentul unei inscripţii pe marmoră albă descoperită de Heuzey.

	..... *[patronus]*
COLO	*Colo[niae Augustae Juli=]*
AEVICT	*ae Vict[ricis Philip=]*
ENSIUM	*ensium, [omnibus]*
MUNER	*muner[ibus functus,.....]*
IT=RUM	*iterum [.....fla=]*
MEN=D	*men d[ivi Titi Augusti]*
VESPAS	*Vespas[iani].....*
FILIUS=C	*filius c.....*
NIAE	*niae.....*

...Protectorul (?) coloniei Augustei biruitoare Iuliei Filipi, care protector exercita toate funcţiile, de două ori (învestit cu asemenea funcţie), sacrificatorul divului Tit al Augustului Vespasian [2])...

armata să nu-şi piardă curajul înaintea luptei decisive. Insuşi oraşul Filipi a fost monumentul sfârşitului acestei bătălii... necontenita amintire de victoria contra lui Brutus. Şi iată acum a sosit aicea apostolul iudeu, ca să reporteze o victorie încă şi mai mare decât biruinţa dela Filipi şi să întemeieze un imperiu mai durabil decât imperiul lui August. Profund semnificativ e acel fapt, că „primul oraş", unde a sosit ap. Pavel, păşind în Europa, a fost anume această „Colonie", care mai mult decât oricare alta din tot imperiul, merita, ca să se considere reprezentanta Romei imperiale". Conybeare and Howson, Life and Epistles of St. Paul, 1880, p. 222—223.

1) Medalia reprodusă aicea de noi, pe partea din faţă arată pe împăratul Tiberie, cu capul descoperit, iar pe verso se însamnă cuvintele:

Col. Aug. (IUL..) PHILIP.

2) Heuzey, Mission archéologique de la Macédoine, pag. 17-18.

„Primele trei rânduri prezintă un deosebit interes, - observă Heuzey, - dacă, cum mi se pare mie, într'însele se reproduce în tot cuprinsul său numirea oficială, cu care a fost întemeiată colonia Filipi: Colonia Augusta Julia Victrix Philippensium. Din inscripţia lui Antonie Ruf, adusă mai sus, şi din monete, cari poartă pe ele inscripţia: Col. Aug. Iul. Phil. Jussu Aug. încununat împrejur cu lauri capul lui August, noi am aflat deja, că Filipi a fost a coloniei Julia, adecă întemeiată de August, sub conducerea lui Iuliu Cezar şi spre executarea testamentului lui" [1]). Acest fragment, care conţine în sine cuvântul *victrix* - „biruitoarea", indică direct biruinţa dela Filipi, căreia colonia datora origina sa.

Oraşele, cari purtau numirea de colonii, se deosebeau de alte colonii sub câteva raporturi interesante. Ele se considerau, aşa zicând, o parte din Roma şi se bucurau de aceleaşi privilegii, ca şi capitala imperiului. Supuşii cezarului se împărţeau în două clase deosebite, în cetăţeni şi străini, cives şi peregrini. Locuitorii Italiei erau cetăţeni romani; locuitorii celorlalte provincii, cel puţin în primele timpuri, înainte de domnia lui Caracal, se considerau străini, dacă nu cumva ei aparţineau la colonii sau la municipium. Municipium se numea un oraş străin, care era primit de Roma; colonie se numea un oraş, unde Roma trimitea o parte din locuitorii săi [2]). Aceşti din urmă nu trăiau în capitală, dar numele lor se înseamnă în unul din triburile Romei; deaceea locuitorii coloniei Filipi cu încredinţare ziceau: „noi suntem romani" [3]). In colonie vorbeau latineşte, toată viaţa acolo se organiza după indicaţia legilor Romei şi peste tot fluturau steagurile Romei. Monetele coloniei chiar în Grecia purtau pe ele inscripţii romane [4]).

Din cele expuse se vede, că cuvântul „colonia", strict vorbind, nu avea la romani acel înţeles, care i se dă acum de obiceiu. Colonia romană purta un caracter suigeneris, care se afla în dependenţă de spiritul militar al latinilor. In timp ce colonia Filipi

---

1) Heuzey, Mission archéologique de la Macédoine, p. 18.

2) „Coloni dicebantur cives Romani ad aliquam urbem habitandam missi, qui non propriis, sed populi Romani legibus vivebant, ait Cicero, lib. III. De natura Deorum". Cornelius a Lapide, in Act. XVI, 12.

3) Această expresiune, care se întâlneşte în istorisirea ev. Luca, Fapt. XVI, 12, cum vom vedea curând, în realitate e foarte caracteristică şi reprezintă exact acea idee, pe care coloniştii o aveau despre colonie. Cuvântul „roman", dealtmintrelea, totdeauna se întrebuinţază de autorul cărţii Faptelor în sens politic, vezi XVI, 31, 37, 38; XXII, 25, 26, 27, 29.

4) Majoritatea inscripţiilor, descoperite în Filipi, sunt scrise în latineşte, deşi această ţară era grecească. Smith, A concise Dictionary of the Bible, p. 725. Relativ de inscripţiile monetelor, vezi reproducerea uneia din asemenea monede mai sus. Nu departe de Filipi, în Tesalonic, care era oraş liber, şi nu colonie, cum vom vedea apoi, monetele, dinpotrivă, purtau inscripţii grece.

prezenta în sine instituţiuni comerciale, cari aveau de scop să susţină comerţul metropolei, în timp ce coloniile greceşti erau grupuri, cari părăseau patria plină de locuitori, ca să se mute în altă ţară şi să ducă acolo o viaţă independentă; în timp ce coloniile europene prezintă o simplă apucare de teritoriu în alte părţi ale lumii, – Roma numea colonie nu altă ceva, ci o staţiune militară, aşezată la frontierele imperiului şi având scopul să păstreze acele graniţe şi să le apere de incursiunea popoarelor vecine, având în acelaşi timp în vedere şi provinciile deja cucerite [1]. „Ca şi căile militare, coloniile erau unele din elementele acestei mari sisteme de întăriri, inventate în scopul de a asigura siguranţa imperiului" [2]). Acolo se trimiteau veteranii, pe cari voiau să-i recompenseze pentru îndelungata lor slujbă şi alţi italieni. Ei plecau cu proprii lor magistraţi şi nu erau supuşi guvernatorului provinciei.

Din diferite monumente se vede, că primii locuitori ai coloniei Filipi au fost cu deosebire soldaţi bătrâni. Arcul de triumf din Chiemere, ridicat în mijlocul câmpului Filipsene, pomeneşte de bătălia de lângă Filipi şi de întemeierea coloniei, care a urmat. Inscipţia,

COHOR. PRAE. PHIL.

bătută pe nişte mici monede de aramă, ale oraşului, cu trei semne ale cohortei [3]), serveşte deasemenea de indiciu, că Colonia Iulia Augusta Vitrix Philippensium a fost la început colonizată de un detaşament de veterani din această bătălie, cari se aflau printre cohortele pretoriene ale triumvirilor [4]).

Colonia alcătuia astfel un gen de republică, şi ea câteodată lua direct această numire, cum vedem aceasta din inscripţia găsită de Heuzey pe o placă de metal de pe un sarcofag în cimitirul din Berechetlu:

---

1) „Majores — spune Cicerone (De lege agraria Or. II, XXVII) — colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, ut esse non oppida Italiae sed propugnacula imperii viderentur". Şi Pro Fronteio, I, 3: „Est in eadem provincia (Galliae) Narbo Martius, colonia nostrorum civium specula populii Romani ac propugnaculum istis ipsis nationibus oppositum et objectum", Parti. II, p. 186.

2) Conybeare, The Life and Epistles o Sf. Paul, 1880, p. 225.

3) Heuzey a găsit în Filipi (vezi Mission archéologique de Macédoine No. 56 p. 122) epitaful unui proect de cohortă, şi deasemenea (nota pag. 124) a epitafului unui soldat al cohortei a treia pretoriene, care se bucura de beneficiul prefecţilor pretoriei.

4) Heusey, Mission archéologique de Macédoine, p. 119. „Această ipoteză nu contrazice nicidecum afirmaţiunea lui Dion Casius, când el declară, că Octavie, după bătălia dela Acţione, a strămutat la Filipi, în Dirahia şi în alte câteva locuri, renumita partidă de colonişti aleşi din populaţia italiană, ce s'au lipsit de pământurile ei; Dion Cassius LI, 4. Despre cohortele pretoriene a triumvirilor vezi Appian, Guerres civilles, II, 66-69; IV, 7, 115; V, 3". Ibid.

SECUNDILLASIVIETULPIA . MATRONA
V . F . G . INEAM . ARCAM . ALIVMQVIPOSVE
T . R . P . P . MIL . ETDELATORI CCN

1 .... *Secundilla sibi* [BM. *sibi*] *et Ulpia matrona*
2 ..... *v*[*iva*] *f*[*aciendum*] *c*[*uravit*]. *In eam arcam alium qui posue*[*rit*]
3 ..... [*dabi*]*t r*[*ei*]*p*[*ublicae*] *P*[*hilippensi*] [*denarios*] *mil* [*le*] *et delatori* [*denarios*] [*ducentos et*...]

Deoarece această placă a fost stricată pe margine, apoi inscripția de pe dânsa nu e întreagă. La început lipsește numele familiei Secundilei. Iată traducerea inscripțiunii mormântale:

„Tot celce va pune în acest sarcofag alt trup, va trebui să plătească la tezaurul republicei (coloniei) Filipi o mie de dinari și doveditorului două sute (și atâta)“ [1]).

Magistrații coloniei Filipi în urma acestora purtau titluri romane; acolo erau edili:

P . HOSTILIUS . PHILADELPHUS
OB . HONOR . AEDILIT . TITULUM . POLIVIT
DESVOET.NOMINA.SODAL.INSCRIPSIT.EORUM
QVIMVNERA . . PORSVERVNT

1. Publie Hostilie Filadelf.
2. In puterea titlului de edil (cu care el a fost onorat) a poruncit să se facă această inscripție.
3. Pe contul său să se bată numele membrilor concetățenilor,
4. Cari au adus daruri (lui Dumnezeu) [2]).

Autorul cărței „Faptelor“ dă autorităților înalte ale orașului Filipi numirea de pretori [3]), στρατηγοί, (voevozi Fapt. XVI, 22, 35-36, 38), și în aceeași carte se spune, că pelângă ei erau lictori, ῥαβδοῦχοι, slujitori orășenești (Fapt. XVI, 35, 38). Toate aceste amănunțimi corespund exact cu cele ce abea s'au expus de noi [4]). Când ev. Luca la începutul istorisirii sale ne spune, că

1) Heuzey, Mission archéologique de Macédoine, No. 12, p. 48. Aceiași numire „de republică a Filipsenilor“ se însamnă deasemenea pe inscripția Nota 69, tot acolo, Comp. 78, p. 148.

2) Heuzey, Mission.... Nota 33, p. 71, 74. După aceea urmează lista cu numele proprii.

3) „Pretor. Acesta e titlul uneia din căpeteniile cetățenilor Romei, care după ordinea vredniciei urma după consuli... Pretorul purta toga praetexta, avea la dispoziția sa sella curulis (fotoliul de curulius) și șase lictori“. Dictionnaire des antiquités romaines et grecques, p. 508

4) Obiecțiunile ce se ridică asupra acestui lucru nu au nici un temeiu. G. S. Davies, Saint Paul in Graece, p. 32-33. Șefii coloniei purtau titlu de Duumviri, dar ei, îngenere, primeau titlul roman de pretor; Cicerone amintește un asemenea exemplu cu ocazia Capucei. Vezi Horace, Sat. I, VI, Conybeare et Howson, Life of St. Paul, p. 225.

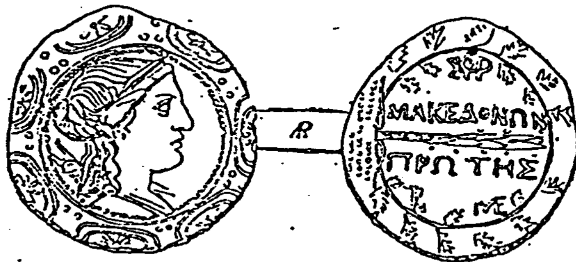
Filipi era colonie, apoi această explicaţie e departe de a fi de prisos: ea ne dă oarecum cheia celei mai mari părţi a evenimentelor ce au urmat după aceea. Noi vedem de aicea, pentru ce locuitorii oraşului pot să se numească romani, pentruce şefii oraşului poartă titluri romane de pretori, lucrează fără nici o formă de judecată contra ap. Pavel, il aruncă în temniţă ca şi cum n'ar fi avut autoritate independentă, şi în persoana lui nu respectă nimic afară de numirea de cetăţan roman (Fapt. XI, 32-39).

Ev. Luca nu se mărgineşte la observaţia, că oraşul Filipi era colonie; el adaogă deasemenea, că acesta era primul oraş al acestei părţi a Macedoniei. Această expresiune n'a căpătat încă lămurirea suficientă. Tit Liviu mărturiseşte, că provincia asta se împărţea în patru părţi sau regiuni [1], şi ceeace spune el se confirmă de monete.

Prima din aceste monete, prezentate aicea de noi, închipueşte capul Dianei pe un scut macedonean. Pe verso stă inscripţia:

ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΠΡΩΤΗΣ.

Adecă: „(Moneta) macedonenilor, din (partea) întâia". Intre aceste două cuvinte greceşti e închipuită o paliţă [2]. Toată inscripţia e înconjurată de o ghirlandă de frunze de stejar. Pe margine se observă diferite monograme [3].

Moneda primei părţi a Macedoniei

Adoua monetă are mare asemănare cu cea dintâiu, dar pe dânsa este inscripţia:

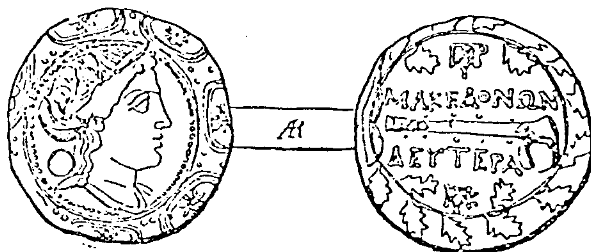
ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ.

1) Tit Liviu XLV, 29.

2) Diana, fără îndoială, se reprezintă pe aceste monete din cauza acelui cult, care se săvârşa acolo în cinstea ei, ca Diana de Tavropolsc, în Amfipoli; paliţa serveşte, probabil, ca indiciu asupra tradiţiei macedonenilor, care deduceau pe regii lor din Hercule.

3) „Aceste monede se întâlnesc foarte des şi în mare număr ele câteodată se descopereau în Transilvania şi în Valahia, cum se vede aceasta din Eckhel, Doct. num. vet. t. II p. 59; există deasemenea multe imitaţii grosolane, evident, lucruri ale populaţiei barbare". Akerman, Numismatic Illustrations of the narrative portions of the New Testament, p. 44.

„(moneta) macedonenilor (părţii) a doua“ în loc de à părţii á doua.

Moneda părţei a doua a Macedoniei

Monede de ale părţei a treia a Macedoniei nu s'au descoperit, dară nu ne putem îndoi de existenţa lor, deoarece posedăm moneta părţei a patra, care poartă pe sine închipuirea capului lui Jupiter şi pe verso se scrie:

ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΤΕΤΑΡΤΗΣ.
„(Moneta părţii) a patra a Macedoniei“ [1]).

Unii socot, că cuvântul μερίς din cartea Faptelor Apostolilor indică una din părţile Macedoniei, dar deoarece aceste părţi nu mai existau pe vremea şederei acolo a ap. Pavel, apoi cuvântul acesta trebue înţeles în senz nedeterminat de parte: „Filipi era primul oraş din această parte a Macedoniei“.

Astfel, descrierea oraşului Filipi la autorul cărţei Faptelor îşi găseşte justificarea în toate amărunţimile sale. Acum vom urma după apostolul în timpul şederii lui în acest oraş.

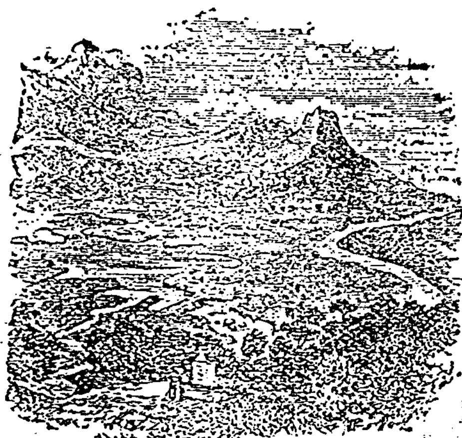
Fără îndoială, în puterea înseşi caracterului localităţii întărite, prin care se distingea oraşul Filipi, iudei acolo nu erau numeroşi; ei nu aveau chiar nici sinagogă, ci numai o casă de rugăciune sau de adunare, unde ei se întâlneau să se roage, ceeace în greceşte se numeşte προσευχῆ [2]). Casa asta de rugăciune se afla afară

1) Akerman, ibidem. Macedonia primă era partea din răsăritul Strimonului şi oraşul ei principal era Amfipoli. Macedonia secunda cu capitala Tesalonic, era între Stimon şi Axie. Macedonia terţia şi Macedonia quarta erau spre sud, la rând cu Tesalonicul şi spre apus aveau ca hotare munţii. Oraşe principale ale lor erau Pella şi Pelagonia. Impărţirea Macedoniei în patru a fost opera lui Paul Emilie.

2) Acest cuvânt a trecut în limba latină sub forma proseucha. Iuvenalie în satira sa III, 296, zice: Edi ubi consistas; in qua te quaero proseucha? Sf Epifanie vorbeşte despre aceste proseucha. De Haer, 80, când el se atinge de eresul masalienilor; Iosif Flavie pomeneşte de câteva ori despre dânşii în istoria vieţii sale. Vezi deasemenea Philon, ad Caium; Tertullien, De jejunis et Advers Natio., 13. Deosebirea, ce exista între sinagogă şi prosevha, dealtmintrelea, e departe de a fi stabilită. Acest cuvânt grec (προσευχή) în genere se traduce prin cuvântul rugăciune (după Vulgata—oratio)... Câte odată totuşi ea însemna, se pare, locul de rugăciune, sau casa de rugăciune, ca Luc. VI, 12; Fapt. XVI, 13. Fără îndoială, asemenea locuri erau în majoritate afară din oraşele

din oraş, probabil, pe calea Egnatiană, care servea de loc de primblare pentru locuitori şi-i scotea la malul Gangitei, la câţiva metri dela arcul de triumf a lui Kimer. Acolo anume locuia Lidia, ce purta negoţul de purpură, de care vorbeşte ev. Luca [1]).

„Iară în ziua sâmbetei — zice el — noi am eşit afară din oraş (şi am venit) la râu, ca de obiceiu, unde era casa de rugăciune (a iudeilor), şi şezând, am stat de vorbă cu femeile adunate acolo. Şi o femee din oraşul Tiatir, cu numele Lidia, ce făcea comerţ cu purpură şi care cinstea pe Dumnezeu, ne asculta şi Domnul a deschis inima ei să ia aminte la cele ce spunea Pavel. Când însă s'a botezat ea şi casnicii ei, atunci ne-a rugat, zicând: dacă voi

Amfipoli, capitala primei (părţi) a Macedoniei

m'aţi recunoscut credincioasă Domnului, atunci intraţi în casa mea şi trăiţi la mine; şi ne-a convins" (să primim propunerea Fapt. XVI, 13).

Heuzey a descoperit în Filipi o inscripţie latină foarte dără-

în cari nu se puteau construi sinagogi şi aproape de apă, pentru mai mare îndămânare de spălat. In unele cazuri aceeaşi numire se da, se pare, şi marilor clădiri, chiar sinagogilor, poate. Dar asemenea loc de rugăciune nu poate fi subînţeles în locul citat mai sus, şi e îndoelnic de a fost vreo clădire oarecare predestinată pentru scopuri religioase în Filipi. Locurile, în care se adunau iudeii în asemenea împrejurări se aflau, pare-se, sub cerul liber şi (cum s'a spus mai înainte) aproape de apă, la fontane sau râuri, sau la malul mării. Mai probabil ca orce, spre asemenea loc deschis ap. Pavel cu însoţitorii săi s'a şi îndreptat în ziua sâmbetei, în scopul edificării acelora, pe care-i putea întâlni acolo. Din XVII s'ar putea conchide, că în Filipi nu era sinagogă. Ayre, The treasury, of Bible Knowledge, p. 732. Prosevha din Fapt. XVI, 16 nu poate fi explicată altmintrelea decât în senz local, unde poporul se aduna pentru rugăciune; dar acest loc se putea afla numai sub ceriul liber, şi nu prezenta o clădire închisă. Vezi Vitring, De synag. vetere, p. 119. Gloire, Introduction aux livres de l'Ancien et du Nouveau Testament, tom. V, p. 330. Filon, în Adv. Flaccum, mărturiseşte, că iudeii se rugau „la râuri", şi aceasta e în totul conform cu aceea, despre care mărturiseşte autorul cărţei Faptele Apostolilor. Tertulian (Advers. Nat. I, 13) vorbeşte despre preces littorales. Vezi Joseph., Ant. Jud. XIV, X, 23.

1) Heuzey, *Mission archéologique de Macédoine*, p. 120.

pănată, unde totuşi se poate citi destul de bine literele pentru a ne convinge, că în acest oraş s'a produs comerţul cu purpură, cum spune ev. Luca.

RPVRARI
VV ..... N
ET... ATE [1])

Faţă cu starea prezentă a acestei inscripţii nu se poate cu exactitate a ne convinge, e oare aicea vorba de negustorul sau de neguţitoria de purpură [2]), de purpurarius sau de purpuraria, dar în tot cazul e neîndoelnic, că aicea e vorba de una sau de alta.

Lidia era din oraşul Tiatira. Inscripţiile, descoperite în acest din urmă oraş, mărturisesc, că acolo era o corporaţiune de bo=iangii [3]), ceeace serveşte ca dovadă indirectă a istorisirii din Cartea Faptelor. Fără îndoială, anume din această provincie şi procura Lidia purpura, pe care ea o vindea în Filipi.

Casa Lidiei, unde trăia ap. Pavel după convertirea acestei negustoriţe de purpură, se afla la oarecare distanţă dela casa de rugăciune. „S'a întâmplat – continua ev. Luca (Fapt. XVI, 16–23) – că atunci, când noi mergeam la casa de rugăciune, am întâlnit o servitoare, stăpânită de un duh de gâcitorie, care prin gâcituri aducea mare venit stăpânilor ei. Mergând în urma lui Pavel şi după noi, ea striga, zicând: aceşti oameni sunt robii Dumnezeului celui preaînalt, care ne vestesc nouă calea mântuirii. Aceasta a făcut=o ea în multe zile. Pavel, supărându=se, se întoarse şi zise duhului necurat: în numele lui Iisus Hristos îţi poruncesc să ieşi dintr'însa. Şi duhul a eşit în aceeaşi clipă. Atunci stăpânii ei, vă=zând, că prin aceasta piere nădejdea de câştig, apucară pe Pavel şi pe Sila, şi i=au târât în piaţă la căpetenii. Şi ducându=i la voevozi [4]) a zis: aceşti oameni, iudei fiind, turbură poporul nostru şi propovedu=esc obiceiuri [5]) cari nouă, romanilor, nu se cuvine nici să le primim,

1) Heuzey, Mission archéologique de Macédoine, No. 9, p. 28.

2) Sau mai curând o boengerie sau o boiangiţă în culoare purpurie. Boiangii alcătuiau o corporaţie deosebită; vezi inscripţia saloniciană, Journal officiel, 17 Juin, 1884, p. 3127.

3). Conybeare et Howson, Life and Epistles of. St. Paul, 1880, p. 227. — Homer (Iliada IV, 141) zice, că arta boitului era foarte veche. în hotarele Tiatirei. Tiatira se afla în Lidia. „Lydos", spune Pliniu (H. N. VII, 56), „Sardibus primos rationem invenisse lanas purpuras inficiendi". Contactul între Tiatira şi Filipi erau lesnicioase, sau direct prin portul Pergam, sau pe drumul care ducea din Adramitia în Troada. Vezi Duchesne, Archives des missions, 1876, inscription 83.

4) Despre cuvântul „voevozii" sau „stratige" στρατηγοί, vezi mai sus.

5) Ἔθη, în Vulgata morem însamna rituale religioase. Anume acesta este senzul cuvântului în toate locurile asemănătoare din cartea Faptelor, VI, 14; XXVI, 3; XXVIII, 7.

nici să le urmăm [1]). Poporul deasemenea se răscula contra lor, iar voevozii, rupând de pe ei hainele, porunciră să-i bată cu toegele și să le dea multe lovituri, aruncându-i în temniță".

Epigrafia nu ne prezintă nici un monument, care ar avea raport direct cu acest episod din viața ap. Pavel, dar, cu toate acestea, e curios de comparat cu această istorisire ceeace înseamnă fragmentul unei inscripții grecești, găsită în Filipi de Heuzey:

... | ια . μιχια ς....
. ειχαια, χιθαρῳδισ-
τρία, ναβλιστρία, τετρ[α-
χρδ . . . .

„Aceste rânduri sunt scrise cu litere grecești de proporție mare pe o lespede mare de marmoră albă, care pare să fi fost găsită pe un sarcograf. Literile deși se referă la o epocă destul de târzie, dar în tot cazul romană, sunt săpate adânc și se disting prin o acuratețä însemnată". Se poate deaicea presupune, că aceea, în memoria căreia a fost înălțat acest monument, a câștigat stăpânilor ei mulți bani, ca și acea fată, de care se vorbește în cartea Faptelor Apostolilor [2]). Aicea se vorbește de o muzicantă, după nume probabil Nicheia [3]), care cânta acompaniată de citră, pe tetracord și din instrumentul, care se numea νάβλας, un fel

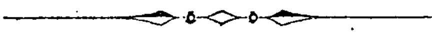
1) Această acuzație era întrucâtva dreaptă și întrucâtva mincinoasă. In tot cazul era fals aceea, că Pavel și Sila turburau colonia, pentrucă nimic nu putea fi mai liniștit și mai legal, decât săvârșirea de către ei a rugăciunilor rituale și decât propoveduirea lor în casa Lidiei, sau în prosevha de pe malul râului. Ce se atinge de laturea cealaltă a acuzațiunii, apoi ea coprindea oarecare parte de adevăr. Litera legilor romane, chiar în timpul republicei se opunea introducerei religiilor străine, și deși ritualele religilor străine cum era și cu înseși cele iudaice, în realitate se împlineau, totuși spiritul legii de a condamna absolut novismele religioase, cari puteau să introducă turburarea în sufletul cetățenilor sau să producă oarecare agitațiuni, și sfatul, care a fost dat de August și căruia urma atât el, cât și predicesorii lui, consta în aceea, ca în cel mai scurt timp să curme orce schimbări în cult de teamă, ca toate acestea să nu se răsfrângă prăpăditor asupra statului. Astfel Pavel și Sila săvârșise ceva de așa fel, că până la un anumit grad îi expusese pedepsei legilor. — Importanța celeilalte părți a acuzației memijlocit introduse apoi, anume, ca acești oameni iudei, să înțeleagă ușor, dacă ne aducem aminte, că iudeii nu numai în genere sunt urâți, bănuiți și disprețuiți (suspiciosa ac maledica civitas, cum îi numește Cicerone, Flac. 28), dar că ei nu cu mult înainte de aceea fuseseră izgoniți din Roma, în urma unei turburări (Fapt. XVIII, 2; comp. Suetoniu, Claud. 25), și că Filipi, ca colonie, trebuia să urmeze pilda și să imiteze indignarea metropolei sale". Conybeare and Howson, Life and Epistles of St. Paul, p. 233. Dușmanii ap. Pavel nu spun și adevărata pricină a indignării lor, și anume vindecarea celei îndrăcite, pentrucă simțeau că lor le va fi imposibil să susțină învinuirea pe acest teren. „Roaba, care până atuncea era pentru ei izvor de venit, deodată deveni nefolositoare pentru ei, dar legea nu dădea nici o apărare pentru proprietatea, care-și pierduse importanța sa din pricina izgonirii duhului rău. Pricina reală a acuzației era astfel acoperită cu un pretext". Ibidem, pag. 232.

2) Faptele Apostolilor, XVI, 16.

3) Νειχατω în loc de Νιχατα.

de arfă de origină asiatică, *nebel* din cărţile sfinte. Strabon prezintă pentru acest obiect o curioasă asemănare: în vestita introducere la cartea sa a zecea, unde el vorbeşte despre muzica trecută din Grecia în Asia prin intermediul Traciei, din cauza cultelor senzuale ale Ţibelei şi Bacu, el pomeneşte de *nablas* printre instrumente, însuşi numirea cărora, în forma barbară, confirmă teoria lui[1]). Se poate, prinurmare, presupune, că iscusita muzicantă, în cinstea căreia s'a gravat luxoasa inscripţie Paleohorscă, în loc ca să-şi câştige sieşi mijloace pentru traiu în teatru sau la banchete, era devotată cultului, pe care locuitorii acestor munţi, greci, romani şi traci elinizaţi, îl săvârşeau în cinstea marelui zeu al ţării sale, a prezicătorului Bacu, al muntelui Pangeei[2]). Şi, în adevăr, nu ne putem îndoi, că însuşi vârfurile Pilaftene erau locul acelui vestit oracol, de care vorbeşte Herodot[3]).

Epitafia în cinstea Picheei şi tot ceeace noi ştim despre ritualele religioase ale filipsenilor, astfel confirmă în genere şi în chip indirect, ceeace ev. Luca ne istoriseşte despre fata stăpânită de duhul prezicător.

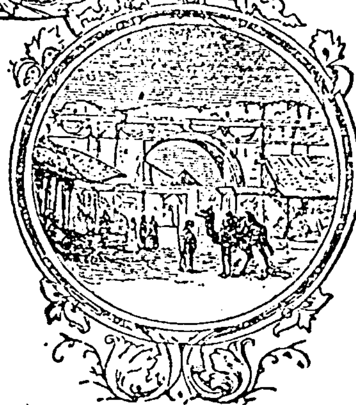
1) Strabon, X, 17, édit. Didot, p. 404.

2) Cu totul deosebit de grecescul Dionisie. Tracienii îl numeau Sabasneul.

3) Herod., VII, 110—112. Heuzey Mémoire archéologique Macédoine, pag. 28—29. — Pilaftene este cel mai înalt vârf al Pangeei, ibidem pag. 27. Compară Smith, Dictionary of. the Bible, ct. Philippi.

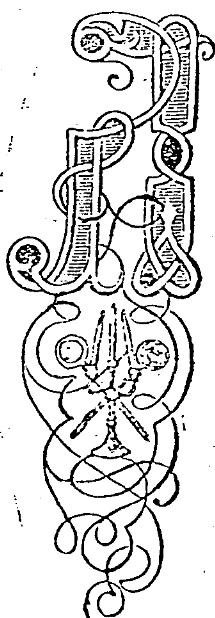

CAPITOLUL XII.

APOSTOLUL PAVEL IN TESALONIC

postolul Pavel a plecat din Filipi la Tesalonic, urmând calea romană, cunoscută sub numirea de calea Egnatia. Aceasta era cea mai vestită și cea mai lungă cale din provincia Macedoneană [1]). Ea era pavată pe toată întinderea, adesa împodobită și întărită cu clădiri de tot felul prin împrejurimele orașelor. Ea trecea prin Macedonia dela răsărit la apus în acel senz, care, firește, se prezenta romanilor și care mai bine ca orce corespundea intereselor imperiului lor. Existând deja înainte de Cicerone, care o numește „calea noastră militară [2]), ea, după origina sa, fără îndoială, se ridică către timpurile războaelor, cari s'au purtat contra perșilor și contra altor triburi tracice, din timpul tribunatului lui Caius Grahu pânăla moartea lui Sula" [3]). Ev. Luca pomenește de două orașe principale, pe care apostolul le-a întâlnit în calea sa și anume Amfipoli și Apolonia [4]).

Tesalonicul era oraș liber sub stăpânirea romanilor, era

1) Ea avea nu mai puțin de 417 mile.

2) Via nostra militaris.

3) Desdevises-du-Dézert, Géographie ancienne de la Macédoine, Paris, 1862, p. 209.

4) Dela Filipi pânăla Amfipoli erau 33 de mile romane; dela Amfipoli pânăla Apolonia 30 de mile; dela Apolonia pânăla Tesalonic 47 de mile romane. Ibidem, pag. 206. Vezi harta atașată la sfârșitul operei lui Desdevis.

orașul principal al Amfacsatidei[1]; el întrecea cu mult pe toate celelalte orașe ale acestui țărm prin bogăția și importanța sa[2].

„Situația lui era una din cele mai fericite, poate mai bună situație decât a Edesei și a Pellei. Așezat în amfiteatru pe coasta unui munte, el, se oglindește, așa zicând, cu țărmul opus al golfului Termeic, care se afla la distanță destul de mare, în vecinătate cu Vereea. Terenul lui e roditor și dă recolte bune de cereale; orașul posedă deasemenea pășuni și încă și astăzi sub numele de Salonic, este unul din orașele cele mai înfloritoare ale Turciei. Bogat în monumente din toate veacurile, el poartă asupra sa pecetea tuturor stăpânirilor, care succesiv s'au schimbat asupra lui. Dela răsărit spre apus el este tăiat prin o stradă lungă, care, asemenea aceleia, pe care o vedem în Pella, corespunde căei Ignatio.

„Situat pe malul golfului Tracic în fața Axiei[3], acest oraș, din cauza apropierei mărei, se numea Halia și sub acest nume el prezenta nu altă ceva, decât un sat; după aceea el a primit denumirea de Therma[4], pentrucă în împrejurimile lui, spre apus și sud de dânsul, se aflau ape calde. Deja de timpuriu el a fost supus de regii Temenizi macedoneni, și în el se afla Xerxe, când flota lui stătea în lungul țărmului, înșirată pânăla Galiacmon[5]. Atenienii au luat acest oraș la începutul războaelor Peloponeze și l-au dat Perdicei ca plată pentru alianța ei[6]. Filip, fiul Amontei, a lărgit orașul, i-a dat numele de Tesalonic în amintirea unei victorii contra tesalienilor, și a făcut dintr'însul unul din cele mai bune porturi ale sale[7]. Kassandru a strămutat într'însul pe locuitorii orașelor vecine și i-a păstrat numele în cinstea Tesalonicei, sora Alexandrei și fiicii lui Filip, cu care el fusese căsătorit[8]. Printre orașele vecine trebue să pomenim de Therma[9], care era situată, fără îndoială, mai departe spre apus, la poalele unui munte, și numele căria a rămas cel al localității izvoarelor calde. Dimitrie Poliorchet și Persei au ținut acolo corăbiile lor, și în

1) Plin. H. N. IV, 8 — până la fondarea Constantinopolei, Tesalonicul a fost cel mai însemnat oraș al Greciei. Acum el prezintă al doilea oraș a imperiului Otoman. Vezi Henry Holland, Travels in the Jonian Isles, 1815, p. 313. Acest oraș totdeauna s'a distins prin mari afaceri comerciale.

2) Tit Liviu, XLV, 30.

3) Pomponius Méla, II, 3.

4) Tzetrès, Chil. X, 36.

5) Herodot, VII, 127.

6) Tucidide, I, 61.

7) Etienne de Byzance, sub voce.

8) Strabon, VII, Frag. 20, 21, p. 277.

9) Strabon, ibidem; Plin. H. N. IV, 7.

timpul campaniei lui Pavel Emilie a sosit acolo flota romană, ca să ajute operațiilor sale. După un asediu zadarnic, el a devenit capitala provinciei a doua [1]; conventul său era cel mai renumit... Intr'însul avea rezidența sa chestorul roman și observa procedarea cuvenită a strângerei dărilor din provincie. Tot acolo a locuit Cicerone în timpul exilului său, în timpul primului războiu civil, acolo s'a retras Pompei și o însemnată parte de senatori, și în împrejurimile lui de case de dinafară de oraș, cari aparțineau romanilor bogați. Predat triumvirilor, orașul ar fi fost dat prădăciunilor, dacă ar fi triumfat Brutus; dar înfrângerea republicanilor la Filipi, i-a garantat siguranța. In timpul ap. Pavel, Tesalonicul era cel mai renumit și cel mai populat oraș al provinciei [2]".

Acesta era oraș liber, urbs libera, ca Tarsul și Atena. Prin acest titlu și privilegiile legate de el le datorește acelor servicii, pe cari el le-a arătat lui Octavie înainte de bătălia dela Filipi [3]).

Moneda orașului Tesalonic [4])

S'a păstrat o monedă, pe care se vede capul unei femei și cu o inscripție. Această monetă indică acea libertate care era rezervată Tesalonicului de biruitor ca recompensă pentru felul de purtare favorabil lui [5]).

„Orașul liber se administra singur de sine întru toate, așa conducătorul provinciei, în împrejurările obișnuite, să se amestece

1) Tit Liviu, XLIV, 10, 23, 45; XLV, 30.

2) Desdevises-du-Dézert. Géographie ancienne de la Macédoine, paginile 354-356.

3) „Macedonia stătea de partea biruitului in timpul certei dintre Cezar și Pompei. In timpul bătăliei, pe care Octavie și Antoniu o ducea cu Brutus și Cassie, el se ținea, de acea parte, care va rămânea biruitoare. Octavie ieși pe via Ignatia după Antonie, care sosise înainte de dânsul cu câteva zile. Egei, Vereia, Pella, Tesalonic, Amfipole, toate aceste orașe, cari se aflau în calea lui, stătură de partea lui și procurau provizii de traiu oștirii sale", Delacoulonche, Mémoire sur le berceau de la puissance macédonienne Paris, 1858, p. 144.

4) Moneta, chipul căreia o dăm aicea, e reprodusă după un exemplar de bronz din Cabinetul de medalii din biblioteca națională din Paris.

5) „Pellerin, Eckteli și Cuznneri raportează această monetă (a Pellei, asămănătoare cu a Tesalonicului) la epoca lui Antonie, la timpul și victoria repurtate în Filipi de acești doi aliați. Eckteli socoate, că ea reprezintă chipul Octaviei, femeea lui Antonie și sora Octaviei". Delacaulonche, Mémoire sur le berceau de la puissance macédonienne, în Missions scientifiques, 1858, p. 144.

într'însele. Magistraţii locali aveau dreptul de viaţă şi de moarte faţă de toţi supuşii lor. Pe teritorul oraşului nu staţiona nici o garnizoană romană, pe uliţe nu se expunea nici un semn roman. Din cauza unei asemenea situaţiuni a lucrurilor, fiecare oraş liber se administra după chibzuinţa sa, şi în ele nu era vreo organizaţie uniformă, ci fiecare avea organizaţia sa deosebită [1]. In oraşele greceşti, cari se bucurau de asemenea „libertate" din cauza bunei voinţe a împăraţilor, locuitorii, în genere, păstraseră sau restabiliseră vechea formă de administraţie, care existase înainte de cucerire. In Tesalonic exista adunarea poporului (δῆμος) [2] şi a magistraţilor supremi, cari, cum vom vedea, purtau o numire nouă [3].

Când ap. Pavel a sosit în acest oraş, atunci amintirea despre binefacerile lui August erau încă foarte proaspete acolo. Oraşul se raporta către împăraţi, cărora el le datora libertăţile sale, cu mare devotament şi cea mai mare crimă, pe care clevetitorii au putut să o ridice asupra apostolului, consta în aceea, că el ar agita poporul în contra Cezarului: „ei cu toţii se poartă contrar poruncilor Cezarului, cinstind pe alt împărat, Iisus" [4].

Amintirile istorice indicate ne arată, întrucât aceste ultime cuvinte erau naturale în gura locuitorilor oraşului, declarat de împăratul August de colonie.

Ev. Luca a rămas în Filipi împreună cu Timoteiu şi nu a plecat să se întâlnească cu ap. Pavel în Tesalonic [5]. Deaceea istoria şederei apostolului în acest oraş nu se transmite cu asemenea amărunţimi, şi cu aşa circomstanţe, ca istoria şederei lui în Filipi. Dar într'însa se conţine o trăsătură, sau mai bine un cuvânt, care în cea mai mare măsură e caracteristic şi care, prin înseşi amărunţimea sa, ne prezintă o dovadă irefutabilă a veracităţii istorisirii.

---

1) Conybeare et Howson, Life and Epistles of St. Paul, p. 257.

2) Fapt. XVII, 5.

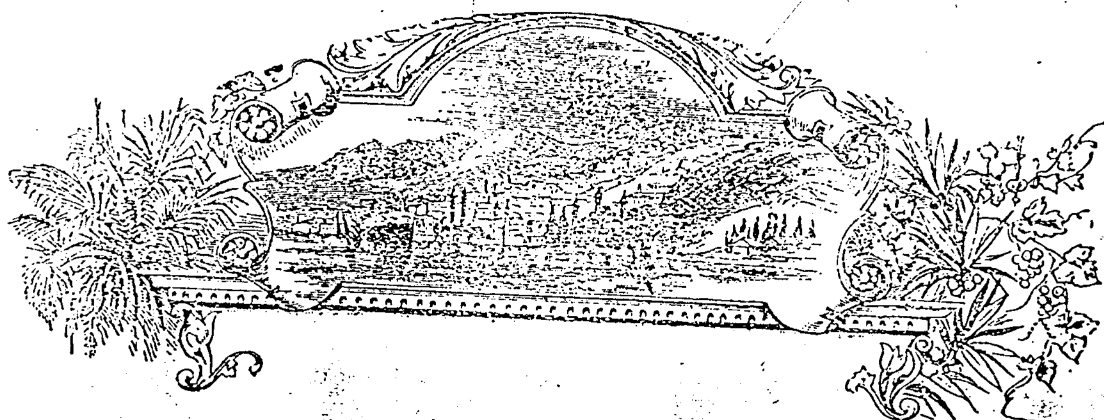
3) Fapt. XVII, 8.

4) Fapt. XVII, 7. — Deosebirea între declaraţia tesalonicenilor şi declaraţia filipsenilor (Fapt. XVI, 19, 25) este uimitoare. Aceste două oraşe, aşa de aproape situate, ce aparţineau aceleiaşi provincii, cugetă şi vorbesc cu totul deosebit. In Tesalonic nu se pomeneşte deloc de privilegiile cetăţanului roman (Fapt. XVI, 22), ci, ca şi în Ierusalim (Ioan, XIX, 20), populaţia, amestecată din greci şi iudei, se sileşte să declare devotamentul său către Cezarul (Fapt. XVII, 7). Aicea nu sunt lictori, ca în colonii (Fapt. XVI, 35, 38), ci este adunarea poporului, δῆμος, ca într'un oraş mare (Fapt. XVII, 5). Aicea nu este chestiunea de religia romană (Fapt. XVI, 21), ci numai de devotamentul către împăratul (Fapt. XVII, 7). Insfârşit, magistraţii deja nu mai sunt στρατηγοί sau duumviri (Fap. XVI, 20, 22, 35), ci numai πολιτάρχαι, cum îndată vom vedea mai departe.

5) Istorisirea, care se face la persoana întâia în capitolul XVI, se duce la persoana a treia deja în capitolul XVII. Ev. Luca începe din nou să vorbească la persoana întâia numai de la cap. XX, 5.

In toate vremile, la fiecare popor, au fost expresiunile sale locale și suigeneris, întrebuințate și necunoscute în alte locuri. Ev. Luca istorisind despre celece s'au întâmplat cu apostolul, când el se afla în Tesalonic, pomenește între altele, unul din termenii proprii tesalonicenilor și anume termenul *politarhi*, care însemna sau designa pe căpeteniile principale ale orașului.

Iudeii tesaloniceni [1]), iritați de propoveduirea ap. Pavel, au plecat la casa lui Iason, unde locuia el, ca să protesteze atât în contra lui, cât și a însoțitorilor lui. „Negăsindu-i însă pe ei, — istorisește scriitorul sacru, — au târât pe Iason și pe unii frați la

Vederea generală a Tesalonicului

căpeteniile orașului (πολιτάρχας), strigând, că acești turburători a toată lumea au venit și aicea, iar Iason i-a primit; și ei cu toții se poartă contra poruncilor Cezarului, cinstind alt împărat, Iisus". Prin aceasta ei au stârnit turburare atât în popor, cât și printre căpetenii (Fapt. XVII, 6-8).

Această numire de politarhi a căpeteniilor orașului umplu de turburare pe eliniști. Nici la un scriitor din vechime nu s'a păstrat asemenea cuvânt. La scriitorii clasici se păstrează titlul de *poliarh*, dar nu de *politarh*. Numai singur Ev. Luca întrebuințază asemenea titlu. Lexicografii greci de aceea cu plăcere admiseră o eroare în textul cărței „Faptelor"; aceasta, în tot cazul, după părerea lor, era o formă neobișnuită; istoricul ap. Pavel trebuia să scrie *poliarh* în locul cuvântului de *politarh*, admis de el[2]). In realitate însă, sfințitul scriitor, transmițând termenul tesalonicenilor, se exprimă anume așa, cum se exprimau ei înșuși,

1) Evrei și astăzi sunt tare mulți la Tesalonic.

2) Dindorf, în noua ediție Thesaurus graecae linguae d'Henry Etienne, t. XI, col. 1349, pe chestiea despre cuvântul πολιτάρχης, zice: „Manifestum est non minus aptam tore usitatam πολιάρχου appelationem". Grimm deasemenea zice: „Usitatius graecis erat πολιαρχος". Wilke, Clovis novi Testamenti Philologica, edit. de Grimm, 1868, p. 362.

și adevărat numește pe căpeteniile lor politarhi[1]; pentrucă anume acesta era în realitate titlul, pe care-l purtau ei în acest oraș; acest cuvânt este macedonean[2]).

Dacă monumentele vechimei clasice nu sunt suficiente ca să ne convingem de aceasta, apoi epigrafia complectează astăzi tăcerea lor și cu deplină evidență ne arată exactitatea riguroasă a expresiei ev. Luca. O serie întreagă de inscripții, cu care facem cunoștință astăzi, ne arată, că autoritățile, cari stăteau în capul acestui oraș, în adevăr purtau numirea de politarhi.

Prima inscripție cunoscută, unde citim acest cuvânt, a fost edată în Milan, în 1840, de Muratoriu[3]). După câțiva ani ea a fost din nou descrisă în Salonic, în vechiul Tesalonic, de renumitul călător englez Riciard Pockok[4]). Iată acest text:

ΠΟΛΕΙΤΑΡΧΟΥΝΤΩΝΣΩΣΙΠΑΤΡΟΥΤΟΥΚΛΕΟ
ΠΑΤΡΑΣΚΑΙΛΟΥΚΙΟΥΠΟΝΤΙΟΥΣΕΚΟΥΝΔΟΥ
ΤΟΥΑΥΛΟΥΦΛΟΥΙΟΥΣΑΒΕΙΝΟΥΔΗΜΗΤΡΙΟΥΤΟ
ΥΦΑΥΣΤΟΥΔΗΜΗΤΡΙΟΥΤΟΥΝΙCΟΠΟΛΕΩΣΖΩ
ΙΛΟΥΤΟΥΠΑΡΜΕΝΙΟΝΟΣΤΟΥΚΑΙΜΕΝΙΣΚΟΥΓΑΙΟΥΑΓΙΛΛΗΙΟΥ
ΠΟΤΕΙΤΟΥΤΗΣΠΟLΕΩΣΤΑΥΡΟΥΤΟΥΑΜΜΙΑΣ
ΤΟΥΚΑΙΡΗΓLΟΥΓΥΜΝΑSΙΑΡΧΟΥΝΤΟSΤΑΥΡΟDΤΟΥΑΙ
ΤΟΥΚΑΙΡΗΓLΟΥ

1. Πολειταρχούντων Ἐωσιπάτρου τοῦ Κλεο-
2. πάτρας, καί Λουκίου Ποντίου Σεκούνδου,
3. [Π]ου[βλί]ου Φλαουΐου Ἐαβείνου, Δημητρίου το-
4. ῦ Φαύστου, Δημητρίου τοῦ Νικοπόλεως, Ζω-
5. ΐλου τοῦ Παρμενί[ω]νος, τοῦ καὶ Μενίσκου, Γαΐου Ἀγιλληΐου
6. Ποτείτου, ταμίου τῆς πόλεως Ταύρου τοῦ Ἀμμίας,
7. τοῦ καὶ Ῥήγλου, γυμνασιαρχοῦντος Ταύρου τοῦ αὐ-
8. τοῦ καὶ Ῥήγλου[2]).

---

1) In Vulgata cuvântul πολιτάρχαι se redă prin principes civitatis, în slavonește prin „gradonacialnic", în rusește prin „garodschie nacealnici".

2) Nu se poate a nu insista asupra importanței dovezilor de felul acesta, orcât de mărunte s'ar părea ele, pentrucă în ochii criticei ele au o importanță decisivă. Niciodată nici un falsificator n'ar fi putut să-și dea cu gândul, că cei mai însemnați șefi din Tesalonic se numeau politarhi, pentrucă cei mai învățați lexicografi până în ultimul timp n'au putut crede aceasta. Acest argument capătă o putere încă și mai mare, când el se confirmă de acele dovezi detailate, pe care noi le-am prezentat deja mai înainte și cari toate arată aceeași exactitate și aceeași neindoială în informațiile date de ev. Luca.

3) Novus thesaurus veterum Inscriptionum, in praecipuis earumdem collectionibus haetenus praetermissarum, t. II, p. 595.

4) Această inscripție este edată de Pockok în lucrarea sa Inscriptionum antiquarum graecarum et latinarum liber, London, 1752, c. V, sect. 2, No. 1, p. 48. Cum a fost ea edată apoi într'o formă mai regulată o vom prezenta aicea după textul lui Boeckh, Cor-

1. In vremea politarhilor: Sosipatru, fiul
2. Cleopatrei, și Lucie Pontii Secund.
3. Publie Flavie Sabin, Dimitrie,
4. fiul lui Faust, Dimitrie de Nicopole, Zo-
5. il, fiul lui Parmenion, numit și Minisc Gae[1]).
6. Potit, Chestorul[2]) orașului, Tavra, fiul Agilie Ammie,
7. numit deasemenea Reglom; gimnaziarh, Tavra, fiul.....
8... numit deasemenea Regul...

Această inscripție, evident, prezintă în sine tocmai o listă de politarhi[3]). Ea e scrisă pe vechile porți, cunoscute sub denumirea de porțile Vardariene. „Aceasta este o arcadă din epoca romană, frumoasa construcție a căreia, cu pietrele ei late și înguste ce se succedează unele după altele, ne prezintă o mare asemănare cu construcția arcadei Chimer din șesul orașului Filipi"[4]). Friza este împodobită cu ghirlande. Pe partea externă a ușorilor porților sunt închipuiți stând doi călăreți, cu capul descoperit și pletos, cu mantalele aruncate pe tunici largi, cu toiege lungi sau cu sulițe în mână; îndărătul lor paza cailor era încredințată unui tânăr rob[5]). Din nefericire, nici inscripția, nici monumentul nu poartă pe dânsele data, dar el, se pare, că se referă deja la un timp de după ap. Pavel, deși Cuziner presupune, că el a fost ridicat în aminti-

pus inscriptionum graecarum, 1843, t. II, p. 53, No. 1967. Ea se poate vedea deasemenea Cousinéry, Voyage dans la Macédoine, 1831, t. I, p. 27. — Lic (Leake) a edat-o după Muratorie și Pockok în lucrarea sa Travels in Northern Greece, t. III, p, 236.

1) E vrednică de observat particularitatea, că cei trei prieteni ai ap. Pavel poartă aceleași nume, ca și cei trei politarhi, numiți aicea: Sosipatru al Vereei (Fapt. XX, 4), Secund Tesaloniceanul (ibidem) și Gai Macedoneanul (Fapt. XIX, 29).

2) „Tesalonicul, ca și alte orașe mari, avea tezaurul său propriu, ταμεῖον, administrarea căruia era încredințată casierului sau gvestorului, care se numea ταμίας. Belley, Histoire de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 1777, t. XXXVIII, p. 133.

3) Beck socoate, că aceasta n'a fost o simplă listă de politarhi, dar Heuzey afirmă, că aceasta nu era alta, ci o astfel de listă. „Ce se atinge de inscripția greacă, gravată pe partea internă a unuia din ușorii (porților Vardariene), apoi eu sunt încredințat, că ea nu conținea nimic altăceva, decât lista politarhilor, ce se înțelege dela sine, numai dacă aceasta era inscripția complectătoare, destinată pentru aceea, ca să amintească locuitorilor de înseși construirea porților, prin numirea foștilor pe vremea aceea căpetenii, din care unul purta numele de Flavie Sabin, care aparținea anume casei lui Vespasian". Mission archéologique de Macédoine, p. 272.

4) Heuzey, Mission archéologique de Macédoine, p. 272. Aceste porți sunt reproduse cu aceeași muncă pl. 22 bis.

5) Lic descrie acest arc triumfal în chipul următor: „chiar la poarta Vardarului este întretăiată de un vechiu arc, care are 14 picioare lărgime, susținută de pilaștrii, cari se află, se pare, în pământ jumătate de înălțimea dela început. Sub capitelele fiecărui pilastru, de fiecare parte, e închipuit în relief un roman în togă, stând înaintea calului. Friza de pe arc e împodobită cu un cap de bou, legat cu festoane. Toată construcția constă din mase mari de pietre, dar singur de sine monumentul acesta niciodată n'a putut fi deosebit de măreț". W.M. Leake, Travels in northern Greece, ch. XXVI, Londres, 1835. t. III, p. 235-236.

rea intrărei triumfale a triumvirilor Antonie şi Octavie în Tesalonic, după victoria dela Filipi[1]). Acest monument a existat până la 1874, când el a fost nimicit, ca să elibereze locul pentru clădiri nouă în Salonic. Inscripţia însă, în timpul acestei distrugeri, a fost strămutată în curtea consulatului Britanic[2]).

A doua inscripţie cunoscută, unde deasemenea se întâlneşte numirea de politarhi, a fost adusă la anul 1746 din Tesalonic în Paris, de consulul francez Jermen. Pe o frântură de marmoră erau însemnate următoarele:

OI I I ΔI I
............ATOPOC ΚΔΙCAPOCTITYAIΔI ΑΔPI
...........EINOY . CEBACTOY . EYCEBOYCCΩTHPOCKAI
..........MONHC . KAI . M . AYPHAIOY . OYHPOY . KAICAPOC
.........TΩNCEBACTΩNKAIIEPAC . CYNKAHTOY .. KAI
........AIΩN . EIΔENAIEΠITEΔECΘHCOMENA . KYNΓIA
.......AXIAC . HMEPAIC . TPICIN . EKΔIAΘHKΩN . EPENNI
......AC . KAITOYΔHMOY . ΨHΦICMATA . ΔIA . TΩNΠEPI
.....KΔAYD N . KPICΠON . TONAPXIEPEA . ΠOΔEITAPX
....APOΔΔOΔΩPOY . MEMMIOY . KPATEPOY . POYΦOY
....OY . MAKPOY . TOYΔIOMHΔOYC .. APΞETAIDE . TAKYNH
....MONOMAXIAI . THΠPOIZKAΔANΩN . AΠPEIΔIΩN . EΔLH
....ANΔIKOYDEYTEPA . TOYΘΠCETOYC .. EYTYXEITEΦ
...I . TOYTΩNΠPΩTΩΣ . HXΘH.

Sub politarhul Marcu [3])

Ce a devenit această inscripţie, nu se ştie.

In lucrarea lui Heuzey despre „Misia arheologică a Macedoniei" se cuprinde o a treia inscripţie grecească, unde deasemenea se citeşte numirea de politarhi: „Una din cele mai importante (inscripţiuni, ce s'a păstrat în Macedonia) — vorbeşte Heuzey, este inscripţia despre jocurile Gereniene, care s'a păstrat în clădirea ce aparţinea mecetei Moharem-Paşa-Tabac. Ea a fost deja edată, dar edată[4]) în formă nedesăvârşită"[5]).

Iată această inscripţie:

---

1) Cousinéry, Voyage dans la Macédoine, t. I, p. 26.
2) Duchesne, Archives des Missions scientifiques, 1876, p. 203, 205.
3) Abbé Belley, Observations sur l'histoire et sur les monuments de la ville de Thessalonique, in Histoire de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 1777, t. XXXVIII, p. 125 şi 133.
4) Le Bas, N-o 1359.
5) Heuzey, Mis. arh. de Macd. p. 272.

1. ....]ὑπὲρ σωτηρίας.....................
2. ... αυτοκρ]άτορος Καίσαρος Τίτ[ο]υ Αἰλί[ου] 'Αδρι-
3. [ανοῦ 'Αντων]είνου Σεβαστοῦ Εὐσέβους Σωτῆρος καὶ
4. [αἰωνίου δια[μονῆς καὶ Μ. Αὐρηλίου Οὐήρου Καίσαρος
5. [καὶ τοῦ οἴκου] τῶν Σεβαστῶν καὶ ἱερᾶς συνκλήτου καὶ
6. δήμου 'Ρωμ[αίων, εἰδέναι ἐπιτελεσθησόμενα κυνήγια
7.]καὶ μονομ]αχίας ἡμέραις τρισὶν ἐκ διαθηκῶν 'Ερεννι-
8. [ας.......] ας 'Ισπανῆς, κατὰ τὰ γενόμενα ὑπό τῆς κρατίσ-
9. [τῆς βουλ]ῆς καὶ τοῦ δήμου ψηφίσματα, διὰ τῶν περὶ
10. [Τιβέριον] Κλαύδ[ι]ον Κρίσπον τὸν ἀρχιερέα, πολειταρχ-
11. [ούντων] 'Απολλοδώρου, Μεμμίου, Κρατέρου, 'Ρούφου,
12. .....ου, Μάρκου τοῦ Διομήδους. "Αρξεται δὲ τὰ κυνη-
13. [για καὶ] μονομαχίαι τῇ πρό ιζ καλανδῶν ἀπρειλίων, "Ελλη-
14. [νες·ξ]ανδικοῦ δευτέρᾳ, τοῦ θπς ἔτους. Εὐτυχεῖτε.-
15. ['Επὶ] τοῦ τῶν πρώτως ἤχθη.

1. In sănătatea
2. Impăratului Cezar Tit Elie Adri-
3. an Antonin August Piosul, mântuitorul și
4. pentru domnia lui veșnică.
5. Și a casei lui August și a socrului Senat și
6. a poporului roman, Vă declarăm, că se vor face jocuri
7. și lupte gladiatoriene trei zile
8. ...potrivit cu dispozițiile, date de atot-
9. puternicul sfat și al poporului, prin grija
10. lui Tiberie Claudie Crisp, sacrificato-
11. rul principal sub politarhii Apolodor,
12. Menie, Crater, Ruf, Marcu, fiul lui Diomid,
13. se vor începe jocurile și luptele în 17 zile
    ale calendelor Aprilie în grecește
14. în 2 ale lunii Ksandica, în anul 289,
    fiți fericiți.
15. Sub aceste căpetenii pentru întâia oară
    se organizază asemenea sărbătoare.

In această inscripție se amintesc șase politarhi; în prima, citată de noi, se enumerau șapte, de unde rezultă, că numărul acestor demnitari nu era totdeauna la fel... A patra inscripție, descoperită în Salonic și copiată de Vidal-Libliș, „pe o placă de marmoră, ce s'a găsit în casa lui Mintos în cuartalul grecesc“ [1]), în anul 1869, conține numai numele a doi politarhi, Nicoret, fiul

1) Extragere din scrisoarea lui Vidal-Lablache, Revue archéologique, Iulie, 1869, p. 61—62.

lui Teoda și Heraclid, fiul lui Dimitrie. Ei se referă la anul 46 și precede aproape cu șase ani șederea ap. Pavel în Tesalonic.

Iată această inscripție:

ΕΤΟΥΣϚΟ(ΣΕΒΑΣΤΟΥ. ΤΟΥΚΑΙΒϚΡ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΤΙΒΕΡΙΩΚΛΑΥΔΙΩ
ΚΑΙΣΑΡΙΣΕΒΑΣΤΩΓΕΡΜΑΝΙΚΩ
ΑΡΧΙΕΡΙΔΗΜΑΡΧΙΚΗΣΕΞΟΥΣΙΑΣ
ΤΟΤΕΤΑΡΤΟΝΥΡΑΤΩΑΡΟΔΕΔΙΓΜΕΝΩ
ΤΟΤΕΤΑΡΤΟΝΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΤΟΟΓΔΟΟΝ
ΡΑΤΡΙΡΑΤΡΙΔΟΣΗΡΟΛΙΣΔΟΛΙΤΑΡ
ΧΟΥΝΤΩΝ
ΝΕΙΚΗΡΑΤΟΥΤΟΥΘΕΟΔΑ
ΗΡΑΚΕΙΔΟΥΤΟΥΔΗΜΗΤΡΙΟΥΞ¦Ξ.
ΕΡΙΜΕΛΗΤΟΥΜΕΝΑΝΔΡΟΥΤΟΥ
ΡΕΛΗΓΕΙΝΟΥ

ἔτους ϛο Σεβαστοῦ. τοῦ καὶ βϛρ
αὐτοκράτοιρι Τιβερίῳ Κλαυδίῳ
Καίσαρι Σεβαστῷ Γερμανικῷ
ἀρχιερῖ, δημαρχικῆς ἐξουσίας
τὸ τέταρτον, ὑποδεδιγμένῳ
τὸ τέταρτον, αὐτοκράτορι τὸ ὄγδοον
πατρὶ πατρίδος ἡ πόλις πολιταρ-
χούντων
Νεικηράτου τοῦ Θεόδα,
Ἡρακλείδου τοῦ Δημητρίου,
ἐπιμελητοῦ Μενάνδρου τοῦ
Πεληγείνου [1]).

Abatele Duchesne, membrul institutului, a descoperit în anul 1874, în Tesalonic, a cincea inscripție, în ruinele porților Kalamarsc. Această inscripție e făcută pe o frântură a unui monument în formă de stâlp, care are 70 de centimetri în înălțime cu 25 centimetri lățime. Din nefericire, acest monument este sfărâmat în mai multe bucăți. In ea se pomenesc cinci politarhi: Diogen,

1) Vidal-Lablache, idem, 1869.

Cleon, Zop, Eulandru și Protogon. Textul se citește precum urmează [1]:

... βοσα
ἀ[ν]θύπατος
λατομίας ἐπόησ[εν εἰς τὸν
Καίσαρος να[ὸν?
ἐπὶ ἱερέως καὶ ἀγων[οθέτου αὐ-
τοκράτορος Καίσα[ρος Θεοῦ
υἱοῦ Σεβαστο[ῦ...
ὡς τοῦ Νεικοπόλ[εως. ἱερέως?
δὶ τῶν δώ[δεκα....
που· Ῥώμης δὲ κ[αὶ Σεβαστοῦ
Εὐεργετῶν· Νεικ[οπόλεως τοῦ
Παραμόνου·
Πολειτα[ρχούντων
Διογένους το[ῦ....
Κλέωνος τοῦ Π...
Ζώπα τοῦ Καλ....
Εὐλάνδρου τοῦ....
Πρωτογένους[τοῦ...
τοῦ καὶ προστάτ[ου...
τοῦ ἔργου· ταμ[ίου τῆς πόλεως
Σώσωνος τ[οῦ....
Ἀρχιτέκ[τονος
Διονυσίο[υ τοῦ.... [2])

In fine, Abatele Duchesne a descoperit a șasa inscripție, care până astăzi a rămas needitată. Iată această inscripție:

ΒΟΣΑ
Α.ΘΥΠΑΤΟΣ
ΛΑΤΟΜΙΑΣΕΠΟΗΣ
ΚΑΙΣΑΡΟΣΝΑ
ΕΠΙΙΕΡΕΩΣΚΑΙΑΓΩΝ
ΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ.ΚΑΙΣΑ
ΥΙΟΥΣΕΒΑΣΤΟ
ΟΣΤΟΥΝΕΙΚΟΠΟΛ
ΔΕΤΩΝΘΕΩΝ.ΔΩ
ΠΟΥ.ΡΩΜΗΣΔΕΚ
ΕΥΕΡΓΕΤΩΜ.ΝΕΙΚ

1) Duchesne, Mémoire sur une mission au Mont Athos, p. 11—12.
2) Politarhii numiți aicea sunt în număr de cinci: unul din ei este în același timp προστὰ τῆς τοῦ ἔργου. După aceea urmează numele casierului orașului și, în fine, numele arhitectului.

ΠΑΡΑΜΟΝΟΥ.
ΠΟΛΕΙΤΑ
ΔΙΟΥΕΝΟΥΣΤΟ
ΚΛΕΟΝΟΣΤΟΥΡ
ΖΟΡΑΤΟΥΑΛ
ΕΥLΑΝΔΡΟΥΤΟΥ
PROTOΥΕΝΟΥΣ
ΤΟΥΚΑΙΠΡΟΣΤΑΤ
ΤΟΥΕΡΓΟΥ. ΤΑΜ
ΣΩΣΩΝOST
ΑΡΧΙΤΕΚ
ΔΙΟΝΥΣΙΟ

....
..............POL::ΤΑΡΧΟΥΝΤΩΝ.
ΑΡΙSΤΑΡΧΟΥ ΤΟΥ ΑΡΙSΤΑΡΧΟΥ ΝΙΚΙΥΤΟΥ
ΘΕΟDΩΡΟΥ ΞΕΝΕΟΥΤΟΥ SΙΜΙΟΥ..........
ΘΕΟDΩΡΟΥ ΤΟΥ ΕΥΤΥΧΟΥ DΗΜΗΤΡΙΟΥ....
ΤΟΥ ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ ΤΑΜΙΟΥ ΤΗS POL........
SΤILΒΩΝΟS ΤΟΥ DΙΟΝΥSΟΦΑΝΟΥ........
DΙΟΝΥSΟDΩΡΟS ΑSΚLΗΡΙΟDΩΡΟΥ........
ΤΟ ΓΡΑΜΜΑΤΟΦ:: LΑΚ :: ΟΝ ΤΗS POL.....

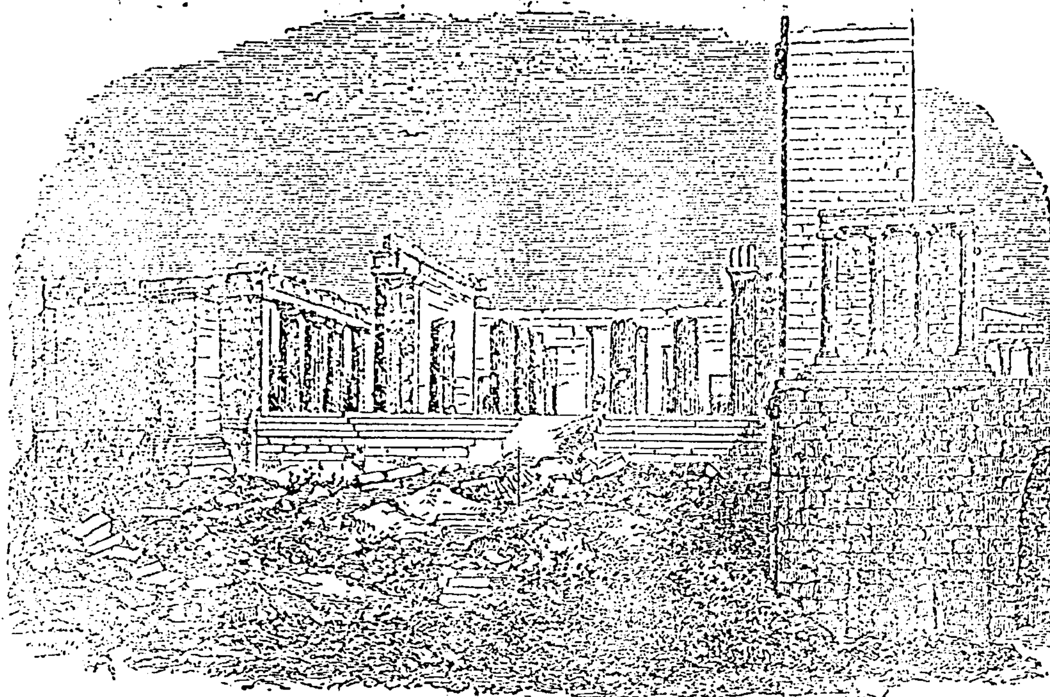
.... πολιταρχούντων
Ἀριστάρχου τοῦ Ἀριστάρχου, Νικίου τοῦ
Θεοδώρου Ξενέου τοῦ Σιμίου.......
Θεοδώρου, τοῦ Εὐτύχου, Δημητρίου...
τοῦ Ἀντιγόνου ταμίου τῆς πόλ[εως...
Στίλβωνος τοῦ Διονυσοφάνου.......
Διονυσόδωρος Ἀσκληπιοδώρου.....
τό γραμματοφ[υ]λακ[εῖ]ον τῆς πόλ[εως.

Această inscripţie ne comunică numele încă a cinci politarhi ai Tesalonicului: Aristarh, fiul lui Aristarh; Nichei, fiul lui Teodorov; Xenei, fiul lui Simie; Teodor, fiul lui Eutihie; Dimitrie, fiul lui Antigon.

Numele politarhilor, fără îndoială, că s'au pomenit şi în alte inscripţii, dară ele au fost distruse în timpul răscoalelor şi distrugerilor, cărora a fost expus vechiul Tesalonic. Cu timpul, de bună samă, se vor descoperi şi alte inscripţiuni, dar şi celece ne sunt cunoscute, sunt cu totul suficiente, ca să justifice expresia ev. Luca şi să adeverească exactitatea deplină a istorisirii sale[1]).

---

1) Politarhii se întâlnesc şi în alte părţi ale Macedoniei, ca, de exemplu, în Derriope: Τῶν ἐν Δερριόπῳ πολιτάρχων συναγαγόν των το βουλευτήριου. Heuzey, Mission archéologique de Macédonie, p. 315.

Propileele din Atena

CAPITOLUL XIII.

APOSTOLUL PAVEL IN ATENA.

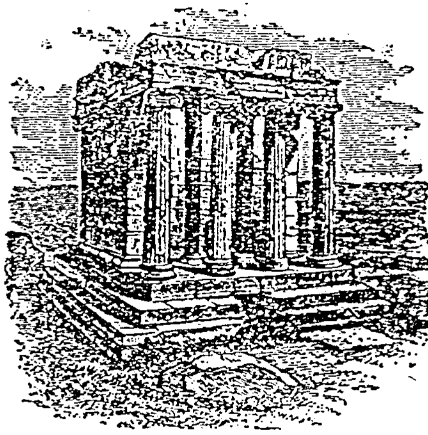

ălătoria ap. Pavel spre Atena, cel mai renumit oraș al Greciei, este unul din cele mai interesante episoade, istorisit în cartea Faptelor Apostolilor. Călătorul din timpul nostru nu se poate să nu simtă o vie agitație, când descinde în Pireu, și încă și mai mult, când curând după aceea, apropiindu-se de vechiul oraș, care a fost „Ochiul Greciei, mama artelor și oratoriei“ [1]), el vede Acropolea, care și astăzi îl încununează, și ruinele, peste care soarele strălucitor al Aticei își revarsă lumina sa aurie și care se reflectează pe acest ceriu albastru, așa de senin și curat. Nu e greu de ghicit acea adâncă impresiune, care trebue să o încerce marele apostol la vederea atâtor monumente și a atâtor produse ale artei, de care nu se poate să nu fi fost mișcat, dar pe care el în același timp nu se poate să nu le fi condamnat, pentrucă ele erau ridicate superstițios în cinstea unor zei mincinoși.

1) Milton, Raiul reîntors, IV, 240.

Plecând din port spre însuşi oraşul, atuncea abea se putu să vadă însemnatele rămăşiţe şi vestitele „ziduri lungi", cari făceau cândva din Atena şi Pireu oarecum un singur oraş, unit de o îndoită linie de fortificaţii. Deja aceste trufaşe ruine dădeau călătorului o înaltă idee despre măreţia capitalei Aticei.

De intrare în însuşi oraşul serveau porţile Pireului [1]), aşezate între Pinx şi Mizeu [2]). Deja chiar la porţi nu se putea să nu fie frapat de pasiunea atenienilor pentru produsele artei, şi călătorul nu putea să nu se mire de evlavia atenienilor [3]). Alăturea de clădirea unde se păstrau hainele, cari serveau pentru procesia zilnică în cinstea Minervei, protectoarea oraşului, se afla statuia ecvestră a lui Poseidon sau Neptun, înarmat cu tridentul său. Trecând pelângă templul Cerezei, se putea vedea pe pereţii lui vechea inscripţie, care glăsuia că statuia din acest templu era opera lui Praxitele.

Templul biruinţei din Atena

Străbătând oraşul, atenţiunea fără să vrea i se opri asupra statuilor-Atena, Zevs şi Apolonie, Hermes (Mercurie) şi a Muzelor, aproape de capiştea lui Dionis sau Bacu. Pe măsura mişcărei înainte, statuile, templele, jertfelnicile, se înmulţau tot mai tare din toate părţile. Trecând o lungă uliţă, împodobită cu colonadă, călătorul, apucând la dreapta, păşi chiar în centrul vieţii obşteşti a Atenei, în aşa numita agora; înaintea lui, spre nord-est, se înălţa Acropolea cu toate monumentele sale; spre nord, stânca Areopagului şi la apus se afla Pniksul.

Agora, unde totdeauna se îngrămădea mulţime de popor, era înconjurată cu edificii mărețe între cari, cele mai vajnice erau porticul lui Zevs Elevter şi porticul imperial, acoperişul căruia era împodobit cu statuile lui Tezeu şi Dne. Inseşi agora era acoperită cu statui, între care se înălţau statuile marilor bărbaţi ai Atenei: Solone, Demostene şi altele, cari se amestecau cu statuile eroilor mitologici semizeilor, şi ale zeilor. Hercule, şi Tezeu, ale

1) Pausanie ne poate servi de conducător în urma ap. Pavel în Atena. El insuşi a vizitat acest oraş, pe care l-a şi descris cu vreo 50 de ani inainte de apostolul şi în acest interval oraşul n'a putut fi expus la schimbări, afară de clădirile făcute de Adrian.

2) Vezi Conybeare and Howson, The Life. 1881, p. 272.

3) Fapt. XVII, 23.

Eponimilor, cari dăduse nume triburilor ateniene. Ermov, dela care ulițile își primise numirele lor, ale Apolonilor, ocrotitorii orașului, și, în fine, în centru, statuile celor 12 zei.

Acropolea [1]), care se înalță înaintea privitorului și predomină localitatea dimprejur, minunat încoronată de ea, este ceva în felul templului și a focului sfânt, acoperit de capiște, consacrate lui Dionise, Esculap, Afroditei, Pământului, Cererei, etc... In agora se destinase loc fiecărui dintre zeii Olimpului. Toate locurile obștești, chiar și toate clădirile publice erau consacrate vreunei zeități și nu numai zeii cunoscuți, ci chiar și zeii necunoscuți fiecare își avea jertfelnicul său deosebit. Mitologic, toate apăreau aicea în aspectul lor deplin, și nu e greu de înțeles, ce sentimente agitau sufletul ap. Pavel la vederea acestei priveliști. „Pavel se turbură cu duhul la vederea unui asemenea oraș, plin de idoli" (Fapt. XVII, 17). Deaceea el, după obiceiu, propovedui cu râvnă nouă buna vestire, la început confraților săi iudei, iar apoi prozeliților și chiar păgânilor.

Cartea Faptelor Apostolilor spune, că în Atena era o sinagogă (Fapt. XVII, 17). Prezența iudeilor în acest oraș se adeverește de câteva inscripții. Pe o poartă se scria în grecește versetul 20 din psalmul CXVII după traducerea celor șaptezeci:

Αὕτη ἡ πύλη τοῦ (Κ)υ(ρί)ου δίκαιοι
(εἰ)σελεύσοντ(αι) ἐν αὐτῇ.

Iată porțile Domnului! Drepții vor intra prin ele [2]).

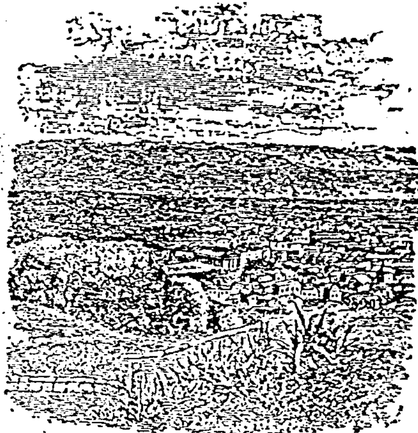
E posibil, că ap. Pavel a intrat pe sub acea piatră, pe care ni s'a păstrat această inscripție, deși însuși inscripția putea fi de origină creștină, și nu iudaică. In tot cazul, în Atica s'au găsit morminte iudaice, în deosebi mormântul Teodulei și Moisei, deasupra numelor cărora sunt închipuite sfeșnicile cele cu șapte lumini.

Κ Υ Μ Η Τ Η
Ρ Ι Ο Ν Θ Ε
Ο Ρ Ο Υ Λ Α
Κ Α Ι Μ Ω C [3])

Printre păgânii, cu care a discutat ap. Pavel, textul sfânt ex-

1) Vezi ilustrația peste două pagini a ruinelor Acropolei.
2) Inscriptiones etticae vet. romanae Nr. 404, t. III, part. I, p. 91.
3) Inscriptiones atticae, No. 3546, t. IV, p. 253.

presiv numeşte pe filosofi[1]), epicurei şi stoici. Ne=am putea mira dacă în patria lui Platon şi Aristotel ar fi fost trecuţi sub tăcere academicii şi peripateticii. Dar descrierea Ev. Luca este foarte carac= teristică pentru epoca, în care s'au produs acele evenimente, de care el istoriseşte. Şcolile filosofice, pomenite de dânsul, se ţineau de vederi contrare şi cuprindeau diferite aspecte. Stoicii întemeiau principiile lor de religie; epicureii, dinpotrivă, în realitate erau atei, deşi negau aceasta. Obiectul discuţiunii între aceste două sisteme filosofice, erau chiar în puterea lucrurilor, purtarea de grijă a' zeilor. In aceasta se şi coprindea, putem zice, chestiunea acelui timp. Obiceiurile şi felul de cârmuire a romanilor, întemeiate pe auspicii şi auguri, cum se poate vedea din tratatele lui Cicerone despre „Gâcituri", despre „Natura zeilor" şi despre „Soartă", dă= deau acestei chestiuni o deosebită importanţă. Plutarh, în învăţă= tura sa despre „moralitate", Quintilian, în „Instituţiunile" sale[2]), po= menesc deasemenea numai despre aceste şcoli extremiste. Ev. Luca vor= beşte în totul acelaşi lucru şi, nu= mind numai pe epicurei şi pe stoici, el îşi însuşeşte limba scriitorilor con= timporani cu dânsul.

Vederea Atenei din dealul lui Martie

Atenienii erau foarte curioşi după înseşi natura lor: „ei, precum şi toţi străinii ce trăiau la dânşii, cu nimic nu=şi petreceau timpul mai cu plăcere, decât cu aceea, ca să vorbească sau să asculte ceva nou" (Fapt. XVII, 21). Aceasta a= nume e acea trăsătură caracteristică, care s'a remarcat de unii au= tori ai vechimii, ca şi ev. Luca. După un fragment a lui Menan= dru[3]), când cineva se adresa cu întrebare unui rob atenian, care muncea în câmp, acela imediat contenea lucrul său şi era în stare să vă redea cuvânt cu cuvânt toate condiţiile ultimului tratat. Plu= tarh redă convorbirea gloatei poporului, care se îngrămădea în pieţe şi în porturi. La început, de obiceiu, se auzea întrebarea obiş= nuită: Ce=i nou? După care se răspundea: Cum aşa? Oare voi n'aţi fost în agora astăzi de dimineaţă? Gândiţi=vă numai, că în aceste trei ceasuri din urmă s'a compus o nouă constituţie!

Invăţătura cea nouă, cu care păşi ap. Pavel, stârni curiosi=

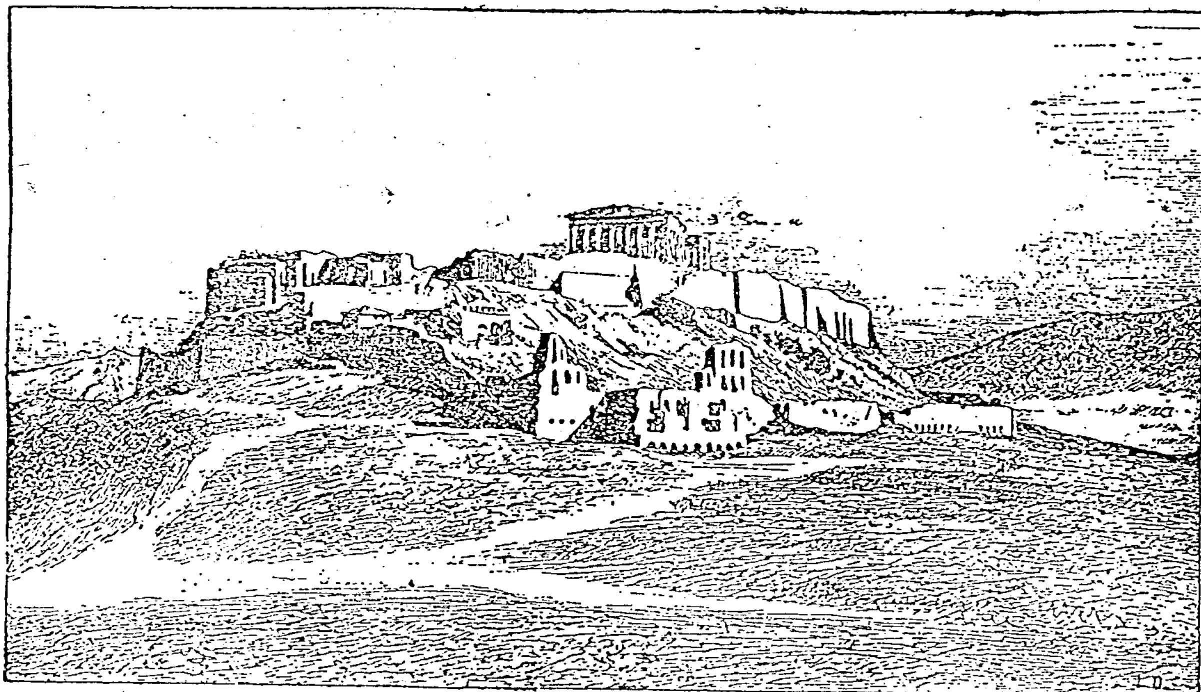
1) Fapt. XVI, 18. Acesta e singurul loc în sf. Scriptură, unde se pomeneşte nu- mirea „filosofii".
2) Plutarh Mor... De defectu oraculorum, edit. 19 a lui Didot, t. III, p. 511.
3) Fragm. Georg. 9.

tatea atenienilor; ei doreau să audă expunerea succesivă a lui. Proba se produse atunci în agora. Pentru a face această învăţătură accesibilă majorităţii ascultătorilor, îl conduseră sus, pe stânca Areopagului. Trebue să fi fost personal pe această stâncă goală, în acel loc unde a grăit marele apostol, pentruca să înţelegi deplin istorisirea cărţii Faptelor şi acea cuvântare, cu care ap. Pavel din înălţimea unei asemenea catedre s'a adresat către aceşti atenieni uşuratici, către aceşti filosofi, atât de renumiţi în vechime. Când urmăm paşii marelui apostol în ţările luminate de dânsul prin Evanghelie, atunci te miră de le găsim; timpul a izbutit să distrugă tot, dar aicea el a cruţat înseşi stânca; aicea se poate cu încredinţare vedea chiar acel loc, de unde ap. Pavel s'a adresat cu o cuvântare către popor, şi nu e greu de închipuit acele sentimente cari trebue să fi umplut sufletul apostolului. Ce privelişte se deschide înaintea ochilor de pe această înălţime? La câţiva paşi direct în jos se află dealul stâncos Acropolea, faţă de care Areopagul, consacrat lui Ares sau Mars, cum arată şi înseşi numele său, este numai o continuare a lui; şi unul şi altul sunt separaţi unul de altul numai prin o văiugă adâncă, în fundul căreia se află capiştea Emenidelor. Inseşi stânca este goală; pe dânsa niciodată n'au fost nici clădiri, nici monumente. La dânsa duceau 16 trepte săpate în stânca înseşi, în vârful căreia încă şi astăzi se pot vedea tot săpate în stâncă scaune, pe cari şedeau trei judecători ai Areopagului. In jurul scării, pe o coastă trăgănată, se putea aşeza numeroasa gloată. Stânca aceasta cade brusc din partea Acropolei şi a oraşului nou. In dosul scărei şi a scaunelor judecătorilor, rămâne numai un foarte mic spaţiu.

Şi iată acolo ap. Pavel avea înaintea ochilor săi, împreună cu prea frumoasele monumente ale artei greceşti, monumentele superstiţiei poporului atenian, care era cu deosebire evlavios sub asemenea raport (Fapt. XVII, 22), şi deasemenea şi monumentele marilor săi oratori şi ai marilor săi poeţi. Mai sus de el, spre răsărit, pe Acropole, privirea lui întâlnea Propileile, unde, la intrări mari şi lungi, se desfăşurau procesiuni solemne, cari se îndreptau să dea cinstire zeiţei – ocrotitoarea oraşului, Palada Atena, şi să cerceteze vestitul Partenon, templul Victoriei Neînaripate şi alte sanctuare şi temple sfinte, cari acopereau vârful muntelui; toate acele monumente îngălbenite de timp, făcute din marmoră şi alcătuiau slava şi mândria oraşului Minervei.

Apostolul ştiea că jos, în legătură cu Acropolea dinspre sud, se afla teatrul colosal al lui Dionise, scaunele căruia există şi astăzi, şi unde treizeci de mii de spectatori asistau la reprezentaţiile

tragediei lui Sofocle și Euripid. La poalele Areopagului, spre sud, se întindea agora, care era, cum am spus deja, unul din locu- rile cele mai iubite de adunare ale vechilor atenieni. Spre sud-vest, numai la câțiva pași, se ridică dealul Pinx, pe care se poate ve- dea *bema* sau tribuna săpată în stâncă. Anume acolo Demostene sub ceriul deschis pronunța cuvântările sale înaintea mulțimii, cari ședea la picioarele lui pe așezările dealului, după cum și ascultă- torii ap. Pavel, fără îndoială, se instalaseră deasemenea pe coastele Areopagului. Spre nord-vest, la poalele stâncei lui Mars, care se vede stând și astăzi, era templul lui Teseu, ce se distingea prin o

Vederea ruinelor Acropolei din Atena

frumusețã uimitoare de arhitectură, și o minunată armonie în liniile sale, adaptate în cea mai înaltă măsură pentru cerul senin și stră- lucitoarea lumină a Aticei.

Toată panorama aceasta putea fi cuprinsă cu o singură arun- cătură a ochilor. Din Areopag, proslăvit prin sentințele rostite de pe el a celui mai renumit tribunal al vechimei, și de unde acum pentru prima oară răsuna cuvântul vieții, ap. Pavel a văzut astfel pe toată lumea păgână, cari într'un chip oarecare, se concentrase înaintea ochilor săi, cu toate rătăcirile sale, ca și cu toată slava ei, cu toate slăbiciunile ei, ca și cu toată măreția sa, cu toată stră- lucirea sa și cu toată corupția sa. Un sentiment profund și de ne- învins a trebuit să umple sufletul marelui apostol la vederea atâ- tor minuni ale artei și a unei rătăciri așa de mari religioase și

morale. Incă și astăzi, deși acolo nu mai este nimic afară de ruine, și strălucirea minunatei Atena a vechimei a pălit cu totul, călătorul e cuprins de cea mai vie agitație la vederea acestor ruine, lăsate de cel mai iscusit popor al lumii. Nici un oraș altul nu prezintă o vedere, egală a priveliștei Atenei cu Acropolea sa și cu Areopagul său. Singură numai Roma, cu Palatinul său, cu Forul său și cu Capitoliumul său, care se ridică unele lângă altele, prezintă oarecare asemănare în această privință, dar în mai mică măsură. Căci doar în adevăr, ce-i în istoria ideilor de dinainte de creștinism, Roma alăturea cu Atena, geniul latin alăturea cu geniul grecesc?

Dar, mirându-se de toate minunile artei grecești, de aceste temple, de aceste marmore, de aceste statui, ap. Pavel n'a putut totodată să nu se pătrundă de regret față de acești orgolioși atenieni. El, acest iudeu, disprețuit după părerile lor, cunoștea mai bine adevărurile cele mai reale pentru om, decât cei mai înțelepți dintre păgâni, decât Socrate și Platon. El își dădea seama deasemenea, că vesteà tuturor oamenilor mântuire și adevărata viață. Și în adevăr, cu ce elocvență propoveduește el pe adevăratul Dumnezeu, trimisul Căruia s'a arătat el înaintea feții tuturor acestor capiști, ridicate zeilor mincinoși, și cu cât mai înțeleasă va deveni cuvântarea lui, când ea se citește chiar în locul, unde el a rostit-o! Acest cuvânt a produs o schimbare totală în Atena: Jupiter, Minerva, Mars și strălucitul Apolon nu mai au acolo jertfelnice; acolo se cinstește numai un singur Dumnezeu, și anume Acela, pe Care l-a propoveduit Pavel. La poalele stâncei Areopagului se pot vedea ruinele unei biserici, consacrată aceluia, pe care l-a convertit la credința în Iisus Hristos apostolul chiar în acest loc, și anume sf. Dionisie Areopaghitul, iar puțin mai departe, în orașul nou, se poate vedea catedrala, consacrată primului episcop atenian. Dacă succesul predicii ap. Pavel nu s'a arătat imediat și complect, apoi, în tot cazul, viitorul l-a întărit pe totdeauna.

Cuvântarea ap. Pavel a fost tot atât de elocventă, pe cât și de iscusită. Ea manifestă marele talent de observare și totodată o așa cunoaștere a caracterului atenienilor, care era neobișnuit pentru un străin. In introducere apostolul vorbește atenienilor, că ei „sunt deosebit de evlavioși“ [1]) între greci. Acest cuvânt se putea lua în senz bun sau rău, și el putea însemna, că atenienii sunt sau cei mai evlavioși, sau cei mai superstițioși dintre greci. Din laturea etimologică el însamnă pe acela, care se teme de genii, sau de demoni. El

1) Δεισιδαιμονεστέρους. Fapt. XVII, 22.

se întrebuinţază pentru a designa pe superstiţioşi, şi este anume acel termen, de care se foloseşte Teofrast pentru zugrăvirea pe superstiţios în „caracterele" sale, precum şi Plutarh în a sa „Discuţiune despre superstiţie"[1]. Atenienilor li se putea aplica el şi într'un înţeles, şi în altul. Acum te miră de se poate înţelege, până la ce extremitate mergea superstiţia la poporul, care se considera cel mai luminat de pe pământ. Teofrast ne prezenta pe superstiţios în chipul următor: „Pentru a se îngrădi contra nenorocirilor, el totdeauna ţine o foae de laur în gură. Când el vede o rândunică, atunci se opreşte îndată şi nu continuă să meargă altmintrelea, dacă cineva merge înaintea lui în aceiaşi direcţie, în care a sburat această păsărică, sau dacă el însuşi n'a aruncat trei petricele mici pe acest drum, oarecum pentru aceea, ca să înlăture dela sine acest semn rău... Când şoarecele i-a ros un sac cu făină, el aleargă la ghicitor, care, negreşit, nu ezită să-i spună, ca el să dea o plată; dar, nemulţămindu-se cu acest răspuns, el, speriat de o întâmplare aşa de neobişnuită, nu mai îndrăsneşte să se mai folosască de acest sac şi nu-l mai întrebuinţază. Slăbiciunea lui se coprinde deja în aceea, că el necontenit curăţă casa locuită de dânsul, evită întâmplările de a şedea pe mormânt precum şi a asista la îmormântări... Când vede un om, suferind de epilepsie, atunci, cuprins de groază, se bate în piept, oarecum ca să alunge răul, ce ar avea să i se întâmple dela o asemenea întâlnire". Teofrast, fostul director al Liceului după Aristotel, a trăit cu trei veacuri înainte de ap. Pavel; dar, după moartea lui, superstiţia nu s'a împuţinat, ci, dinpotrivă, s'a mărit încă şi mai mult. Despre aceasta mărturiseşte Plutarh în scrierile sale, cari au eşit la lumină la câţiva ani după moartea ap. Pavel.

Apostolul, spunând ascultătorilor săi, că ei sunt deosebit de evlavioşi sau superstiţioşi, şi ca dovadă a acestui lucru le arată jertfelnicul, pe care l-a văzut cu ochii săi şi pe care ei l-au ridicat „Nevăzutului Dumnezeu"[2], – aşa că ei s'au temut să ocolească în cinstirea lor religioasă vreo divinitate. Existenţa acestui cult se confirmă şi de alte mărturii. Filostrat în lucrarea sa „Viaţa lui Apolonie Tianul" vorbeşte despre jertfelnicele, ridicate în cinstea „Necunoscuţilor Dumnezei", de felul celui existent în Atena. Pausanie aminteşte despre jertfelnicile, cari poartă o inscripţie, în Falera, care alcătueşte un port al Atenei, şi în Olimpia.

---

1) Theophr. Char. 16 (22); Plutar. De superst. C. X şi urm. De adul. C. XVI; Diodor. Sic. I, 62; IV, 51.

2) Ἀγνώστῳ θεῷ. Fapt. XVII, 23.

Ce se atinge despre cauza consacrării jertfelnicului zeilor necunoscuți, apoi nu e greu de ghicit una ca asta. Fiecare dată, când se producea vreun eveniment oarecare neobișnuit, atribuită acțiunii puterilor supranaturale, poporul recunoștea necesitatea unui anumit act de îndurare; deaceea în Italia, de exemplu, aducea jertfă o oae în acel loc, unde lovise fulgerul. După aceea, cum se vede în multe locuri din Tit Liviu, se știe, că una din datoriile principale ale sacrificatorilor și a colegiilor sacrificatorilor consta în aceea, ca să arate numele acelei divinități, care și-a manifestat puterea sa în asemenea împrejurări, și să prescrie un mijloc sau altul pentru înduplecarea lui. Câteodată zeului i se dădea numirea după acea acțiune, care i se adscria. Dar când sacrificatorii se vedeau în dificultate, atuncea în scopul de a eși dintr'însa ei întrebuințau o formulă nedeterminată: sive deo, sive deae, „zeului sau zeiței“, după cum se foloseau grecii în asemenea caz de formula: „Dumnezeului celui necunoscut“, sau după mărturia lui Epimenide, „care aparține lui Dumnezeu[1])“. Anume pe acest temeiu o femee blestămând pe rivala sa și pogorând asupra capului ei toate blestămele la un izvor cald, răcni: „O voi, ape clocotitoare, sau voi nimfe sau orcare alt nume ați voi, pierdeți-o! [2])“.

Introducerea cuvântării ap. Pavel, cum se vede, a fost foarte atrăgătoare și capabil să stăpânească atențiunea ascultătorilor. In cuvântarea sa după aceea el, în calitate de apostol și trimis al Domnului său discută cele mai controversate, cele mai importante și cele mai vitale chestiuni ale filosofiei grecești și a spiritului omenesc în genere. Amintind, că Dumnezeu a făcut lumea și că omul este făptura Lui [3]), el face aluzie la teoria lui Platon despre origina lucrurilor, care a fost primită de câteva școli filosofice, afirmând că Dumnezeu nu are nevoe de nimica și de nimenea [4]), că El nu este departe de fiecare din noi, că El va judeca drept pe toți oamenii (Fapt. XVII, 27-28), etc. Ap. Pavel la fel pomenește ascultătorilor săi despre acele chestiuni, cari cu neobișnuită căldură se discutau în școlile lor, și în lumina reve-

1) Τῷ προσηκόντι θεῷ. Epimenid a poruncit să se aducă jertfă o oae albă și neagră, ce se pogoară din dealul Areopagului în acele locuri, unde ele s'au oprit, „și din această cauză a fost ridicat jertfelnic zeilor cunoscuți. La șase veacuri mai târziu, spune Duruy, apostolului Pavel i-a fost dat să vorbească elocvent și să pomenească de această împrejurare și să arate atenienilor pe Dumnezeul lor în persoana Dumnezeului necunoscut“. Vezi Duruy, Histoire de la Grèce, t. I, 1886, p. 383.

2) „Uti vos aquae ferventes, sive vos nimfas, sive alio quo nomine vultis appellari, uti vos eam interimatis“. Inscriptiones urbis Rome, 141.

3) Fapt. XVII, 24—25.

4) Fapt. XVII, 25.

lațiunei le rezolvă în câteva cuvinte. Toată cuvântarea lui poartă astfel oarecum pecetea acelui loc, unde el vorbea.

Intre monumentele epigrafice, descoperite în Atena, se află o discuție, care, după unele împrejurări, ne amintește cuvântarea ap. Pavel. In ruine s'au păstrat pânăla noi cinci fragmente de marmoră din muntele Himeta. Inscripția aceasta e lungă, dar ea, din nefericire, e tare distrusă; nici o frază nu s'a păstrat întreagă. Dar cu toate aceste lacune, e neîndoelnic, că aceasta este o discuție, și o discuție adresată sfatului, *vuli,* numit ceva mai departe sinedrion [1]), care, evident, nu e altă ceva, decât Areopagul. Editorul acestei inscripțiuni, savantul berlinez Dittenberger, just a recunoscut, că această discuțiune are caracterul doveditor, și nu este vreo cuvântare avocățască de apărare.

Moneta ateniană cu închipuirea Acropolei și cu capul Minervei.

Ap. Pavel în cuvântarea sa din Atena citează versetul dintr'o poezie grecească. E curios să observăm, că discuția, care se cuprinde în fragmentele ateniene deasemenea cuprinde în sine citatul din un poet, adecă două versete din Homer, din care s'a păstrat numai singur începutul, iar sfârșitul cărora nu e greu de reconstituit:

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς Ἀΐδαο πύλησι,
Ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθῃ ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ εἴπῃ.

Mi-i urât mie, ca porțile iadului, acela,
Care una ascunde în inimă, și exprimă alta [2]).

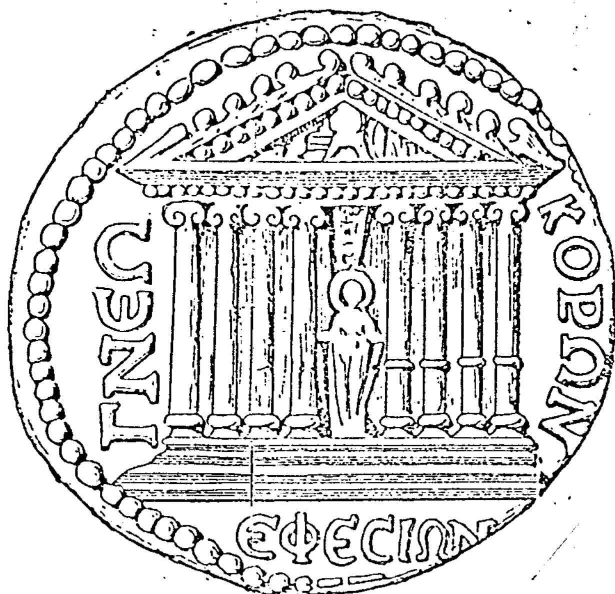
Discuția, unde citim acest citat, probabil a fost pronunțat de vreun efeb la sfârșitul minoratului său [3]). El a fost așa de mulțămit de opera sa, că a poruncit să fie săpată în marmoră, ceeace nu s'a făcut cu cuvântarea ap. Pavel; dar cuvântarea acestui din urmă a primit un monument mult mai de onoare, decât această cinste trecătoare, pentrucă ea e complect păstrată de Ev. Luca în cartea scrisă de dânsul, Faptele Apostolilor.

---

1) Βουλη. Τόδδε τὸν συνέδριον.

2) Inscriptiones atticae, tom. III, p. 55.

3) Vezi J. Marshall, The Account of. St. Paul at Athens illustrated by the monuments and Litterature, in Proceedings of the Society of Biblical Archaeology, Mart, 1888, p. 281-286.

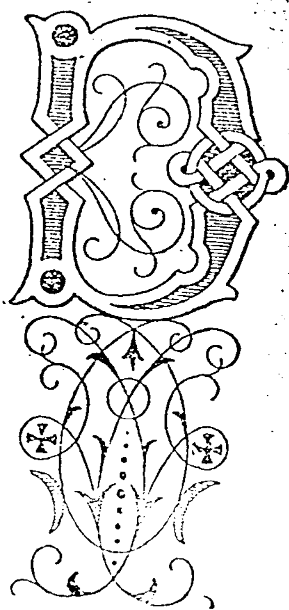

Medalie cu chipul templului Dianei de Efes.

CAPITOLUL XIV.

AP. PAVEL LA EFES ȘI RĂSCOALA ARGINTARILOR DIN ACEST ORAȘ.

---

upă câtva timp dela această plecare din Tesalonic, la sfârșitul celei de a doua călătorie misionară, ap. Pavel a trecut prin Efes, vechiul oraș al Ioniei, devenit în acest timp, sub stăpânirea romană, capitala proconsulatului Asiei. Apostolul n'a putut atuncea să se oprească în acest oraș, dar a făgăduit prietenilor săi să vină din nou acolo [1]). Dar, în timpul celei de a treia călătorie misionară, el și-a ținut făgăduința și a stat în Efes mai bine de doi ani [2]).

Efesul era situat într'un șes roditor, spre sud de râul Caistr, aproape în fața insulei Samos, nu departe de marea și aproape la mijlocul țărmului apusan al Asiei Mici. Situat între orașul Smirna [3]) și Milet, el se afla la 320 de stadii dela

---

1) Fapt. XVIII, 20, XIX, 1-10.

2) Fapt. XIX, 10 și XX, 31; comp. 1 Cor. XVI, 8.

3) Pliniu bătrânul (H. N. V. 31) spune, că pe vremea sa Efesul și Smirna erau „doi ochi" ai Asiei.

primul și ceva mai puțin dela al doilea. Șesul, unde era el așezat, prezenta un rezultat al depunerilor marine, avea în lung aproape două ceasuri de drum dela răsărit la apus, cu ò lățime ca la un ceas de drum. De trei părți el era închis de munți stâncoși: de muntele Galezie la nord, muntele Pactias la răsărit, muntele Ca-ress la sud, iar la apus el gravita spre Marea Egee. Efesul stătea în partea de sud a șesului, și clădirile lui îndoseau o parte din dealurile, ce-i garniseau șesul din această parte.

Avantajos situat din punct de vedere comercial, el a devenit locul de depozit al întregului comerț al Asiei Mici, și în portul său Panorm curgeau bogățiile din tot răsăritul. Origina lui e ob-scură: el era puțin cunoscut sub Androcle Atenianul, căruia le-genda atribue întemeierea lui [1]), dar el a crescut sub Lizimah, unul din comandanții lui Alexandru cel Mare și sub stăpânirea romană, iar când a fost vizitat de ap. Pavel, ajunse apogeul înflo-ririi sale. Vestit prin luxul său și prin frumuseța sa, el deveni și mai slăvit prin magii săi și prin templul său în cinstea Dianei.

Noi vom vedea îndată, ce rol a jucat acest templu și această zeiță în Efes. Istoria ap. Pavel ne amintește deasemenea de acèa influență, de care s'a folosit în acest oraș magia [2]). „Scrisorile efe-sene“, Ἐφέσιά γραμματα [3]) se bucurau la cei vechi și la scriitorii clasici s'au păstrat mărturii despre ele [4]). Acestea erau simboluri tainice, bătute la coroana, pe brâul și picioarele statuei Dianei [5]). După forma lor ele erau asămănătoare cu literile runciene ale nordului. Când le pronunțau, atunci ele aveau puterea vorbi-toare; când ele se purtau scrise pe sine, atunci serveau ca un fel de amulete [6]). Se spune, că Cresus, aflându-se pe rug, pe care fusese pus și de care apoi s'a izbăvit, repeta aceste cuvinte atotputernice; un atlet efesan, având la sine un sulișor, care conținea aceste cuvinte magice, învinse pe protivnicul său din Milet, dar a fost biruit de dânsul numai după ce acesta a pier-dut acest talisman al său. Studierea acestor scrieri magice a dat

1) Strab. XIV. Cu toate acestea Efesul era mai vechiu. Vezi Plumptre, Sf. Paul în Asia Mică, p. 89.

2) Fapt. XIX, 19. Vezi deasemenea fer. Ieronim în epist. ad Ephesios. Comp. Philostr. Vita Apollonii Thyanei, I, IV, și V.

3) Vezi Suidas, Lexicon, sub acest cuvânt.

4) Comp. Plutarque, Sympos, I, VII, p. 5.

5) Eustath, in Odyss. φ.

6) După mărturia lui Climent Alexandreanul (Strom. V, p. 46), aceste cuvinte magice erau următoarele: Ασκιον, Κατάσκιον, Λίξ. Τετρας, Δαμναμενεύς, Αισιον. El adaoge, că filosoful pitagoreu Androchid le explica în chipul următor: „Intunerecul, Lumina, Pământul, Anul (cu cele patru anotimpuri ale sale); Soarele (ca cuceritor al tuturor lucrurilor) și Adevărul“. In alt loc a acelorași Stromate (I, p. 73) acestea el le atribuia unui neam frigian, anume Ideodactililor.

ocaziune să apară o sumedenie de cărți, cari au apărut cu un înalt scop [1]. Să se sfătuiască cu acești magi vestiți la Efes veneau adesa oameni de departe [2].

Monumentele, cari împodobeau orașul, erau vrednice de strălucirea și de măreția lui. Afară de templul Dianei, unul din cele șapte minuni ale lumii, de care vom vorbi mai departe, era remarcabil Augusteumul, consacrat împăratului August, alte câteva temple, marele teatru și stadiumul sau Gimnazul.

Intre altele, acestor mărețe edificii, ce alcătuiau mândria orașului și pe care poporul le considera veșnice, nu le-a fost dat să dureze. O povestire spune, că în timpul persecuției lui Deciu, într'o peșteră vecină se ascunseseră șase tineri creștini, căutându-și mântuirea dela moarte. Acolo ei au căzut în somn greu. Când s'au trezit trecuseră deja două veacuri și pe tronul cezarilor era împăratul Teodosie; intrând în oraș, ei în locul templului Artemidei nu mai văzură nimic, decât biserici creștine; atuncea dând mulțămită lui Dumnezeu pentrucă Hristos biruise păgânismul, ei s'au culcat din nou și au adormit, de astă dată însă somnul morții.

Primele lovituri date prosperității Efesului, le-a aplicat, după toată probabilitatea, Nerone [3]. Traian a luat dela templul Artemidei porțile lui, împodobite cu sculptură bogată, pentru ca să le dăruiască unui alt templu în Bizanțiu. Goții, sub împăratul Galien, în anul 263, au terminat această operă de distrugere: ei au luat orașul și au ars templul Artemidei [4]. In timpul nostru nu mai există nici numele vechei capitale a Ioniei. Acolo, unde cândva înflorea Efesul, se află numai un sarac sat turcesc, numit de localnici Aia-Soluc [5]. Până în anii din urmă aproape n'au fost, putem spune, nici chiar ruine, și numai după lungi sforțări un răbdător cercetător englez Vud a izbutit să stabilească topografia orașului. Săpăturile lui sunt prețioase pentru cartea „Faptelor" și ele ne prezintă o nouă confirmare a exactității ev. Luca.

Vud a început să caute marele templu al Dianei, din care,

---

1) Conybeare et Howson, Life and Epistles of St. Paul, p. 371.

2) Magii efeseni erau chemați departe. Balbil, astrologul lui Neron și Vespasian s'a născut anume în acest oraș. Cel mai vestit mag al păgânismului muribund, Maxim, care inițiase pe împăratul Iulian în misterele Eleuzinice, era deasemenea efesan.

3) Tacit, Ann. XV, 45.

4) Capitolinus, Vita Galieni; Plumptre, St. Paul in Asia Minor, p. 137.

5) Numirea Aia-Soluc de obiceiu se explică în acel senz, că ea prezintă prescurtare, sau o alterare a cuvintelor grecești ὁ ἅγιος θέολογος, „sfântul Teolog", cu care titlu se numește ap. Ioan. In Noul Testament, Apocalipsul poartă această titulatură: Ἀποκαλυψίς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

în curgere de veacuri, nu s'a găsit nici urmă în anul 1863[1]). Cercetările sale pe locul marelui oraș al Asiei Mici el le-a continuat în curgere de aproape unsprezece ani, până la Aprilie 1874, și a cheltuit pentru ele nu mai puțin de o sută de mii ruble aur. O așa mulțime de muncă și de bani nu s'a irosit înzadar: învățatul englez a găsit, mulțămită stăruinței sale neobosite, nu numai resturi de ale templului Dianei, ci deasemenea și rămășițe ale marelui teatru și a Odeonului, resturi de sculptură și numeroase inscripții în limbele latină și greacă[2]), cari au un preț extraordinar pentru cunoașterea anticității și cu deosebire, cum vom vedea, pentru cartea Faptelor Apostolilor.

1. Istorisirea ev. Luca despre răscoala din Efes.

Trăsătura caracteristică a istorisirii cărți „Faptelor", referitoare la șederea ap. Pavel în Efes[3]), alcătuește acel rol primordial, pe care-l joacă în acest oraș cultul Artemidei sau al Dianei, „al marei Artemide a Efesului" [4]). „In acel timp (adecă când ap. Pavel era în Efes), spune ev. Luca, s'a produs o turburare nu mică... căci un oarecare argintar, cu numele Dimitrie, care făcea în argint temple de ale Artemidei, ce aducea nu puțin venit meșterilor, adunându-i pe aceștia și pe alți asemenea meșteșugari, zise: „Prietenilor, voi știți, că dela acest meșteșug atârnă buna noastră stare. Dar voi vedeți și auziți, că nu numai în Efes, ci aproape în toată Asia, acest Pavel prin convingerile sale a abătut nu puțini oameni zicând, că cei făcuți de mână omenească nu sunt zei. Dar aceasta pe noi ne amenință cu aceia, că nu numai meseria noastră va cădea în dispreț, ci și templul marei zeițe Artemida nu va mai însemna nimica, și să dărâmă mărirea aceleia, pe care o cinstește toată Asia și toată lumea".

Ascultând aceasta, ei se umplură de furie și începură să strige, zicând: Mare este Artemida Efesului! Și tot orașul se umplu

1) „Din toate marele temple ale vechimii, templul Dianei a fost unicul, situația topografică a căruia dispăruse fără urme, pânăce râvna și energia artistică a Angliei, după o cercetare de doisprezece ani a intregului câmp, a reușit, în fine, în primăvara anului 1871 să scoată iarăși la lumină de sub douăzeci de picioare de depuneri de pământ și mâl, blocurile de marmoră". Curtius Ephesos, ein Vortrag gehalten im wissenschaflichen Verein zu Berlin, am. 7 Februar, 1874, p. 33.

2) Wood, Discoveries at Ephesus including the site and remains of the great temple of Diana, with numerous illustrations from original dravwings and photographs, London, 1877, Introduction, p. V I—VIII.

3) Ap. Pavel a sosit în Efes din toamna anului 52 și a stat pânăla cincizecimea anului 54, după Wieseler, Chronologie des apostolischen Zeitalters p. 240.

4) Fapt. XIX, 34.

de răzvrătire. Inșfăcând pe Macedonenii Gaia și Aristarh, însoțitorii lui Pavel, într'un cuget se îndreptară la spectacole. Când însă Pavel voi să iasă la popor, ucenicii nu-l lăsară. Deasemenea și unia din căpeteniile asiatice, fiind prietenii lui, trimițind la el, îl rugară să nu se arate la priveliște.

„Intre acestea unii strigau una, iar alții alta, căci adunarea era în desordine și o mare parte din cei adunați nu știau la ce au venit" [1]).

„După propunerea iudeilor, a fost chemat din popor Alexandru. Făcând semn cu mâna, Alexandru voi să vorbească cu poporul. Când însă au aflat, că el este iudeu, atunci strigară toți într'un glas, și aproape două ceasuri au strigat: „Mare este Artemida Efesului!"

Păzitorul ordinei însă, potolind poporul, zise: „Bărbați Efeseni, care om nu știe că orașul Efes este slujitorul marei zeițe Artemida și al lui Diopet? Dacă în această privință nu e discuție, atunci trebue ca voi să fiți liniștiți și să nu procedați cu grăbire. Voi însă ați adus pe acești bărbați, cari nici templul Artemidei nu l-au prădat, nici pe zeița voastră n'au hulit-o. Dacă însă Dimitrie și ceilalți meșteri au plângere asupra cuiva, apoi sunt consilii judecătorești și sunt proconsuli, — să se jăluiască unul contra altuia. Iar dacă voi aveți ceva alta, apoi aceasta se va rezolva în adunarea legală. Căci noi ne aflăm în primejdie pentru cele produse acum, ca să fim învinuiți de răscoală, deoarece nu-i nici un motiv prin care am putea să justificăm asemenea tumult. Spunând aceasta, el împrăștiă adunarea poporului" (Fapt. XIX, 23-40).

2. Templul Dianei din Efes.

Prima particularitate, care atrăgea asupra ei cuvântarea argintarului Dimitrie, este acea importanță, pe care el o dă templului Artemidei sau Dianei. Toată viața Efesului, în realitate, pare că se centraliza în acest templu.

Mai întâiu el era construit de cei mai vestiți arhitecți, din marmora din muntele Prion. Toate orașele grecești ale Asiei au luat parte la cheltuelele pentru construirea lui; partea sa de cheltuială o avu și Cresus, vestitul rege al Lidiei. Inceput înainte de războaele persane, el a continuat lent a se înălța în timpul răz-

1) Te miră de s'a descris cândva undeva răscoala poporului, mai simplu, mai sclipitor și mai fidel decât în aceste cuvinte: „și o mare parte din cei adunați nu știau pentruce se adunase" (Fapt. XIX, 32). Conybeare et Howson, Life and Epistles. St. Paul p. 431.

boiului peloponesian și, în fine, a fost terminat nu mai curând decât 125 de ani. Sfințirea lui a fost cântată de poetul Timoteiu, contimporanul lui Euripid. Dar, după câțiva ani, templul a devenit jertfa incendiului, fiind ars de Heroștrat în aceeași noapte, când s'a născut Alexandru cel Mare (anul 356 a. Hr.). După aceasta el a fost din nou restaurat încă și cu mai mare lux și măreție: efesenii au sacrificat bani; femeile lor au oferit lucruri prețioase. Alexandru, după biruința dela Granico, a săvârșit prăznuirea solemnă în cinstea Dianei și se oferi să plătească toate cheltuelele pentru restaurarea templului, totuși cu acea condiție, ca lui să i se îngădue să scrie pe el numele său. Mândria efesenilor nu îngădui să-i împlinească dorința; biruitorul răsăritului a trebuit să se mărginească la aceea, ca supravegherea asupra lucrărilor să fie încredințată arhitectului, care construise Alexandria din Egipet, și că în templu a fost pus portretul său, zugrăvit de Apelles[1]). Galantonia cinstitorilor Dianei n'au contenit de a îmbogăți și de a împodobi sanctuarul ei, la care necontenit se adăogau noui podoabe, nouă produse ale artei. In inscripții sanctuarul ei se numește „templul Asiei"; jertfele la el curgeau din toate țările; în el, ca într'un tezaur inalienabil, se puneau toate obiectele cele mai prețioase; masa colosală de bogății ale Asiei apusene, cu trecerea timpului, se îngrămădi anume în acest templu, și pe el nu fără temeiu îl comparau unii cu banca Angliei sau a Franței. Oamenii curioși și evlavioși curgeau acolo din toate părțile lumii antice, ca să se închine sau, cel puțin, să se desfăteze de această clădire prea frumoasă, cum se spunea, pe care a luminat-o soarele în timpul călătoriei lui, și ca să se folosască de îndurările zeiței, căreia i se atribuia cea mai mare putернicie. Inainte de a părăsi Efesul, vizitatorii templului luau cu dânșii, în amintire, cum se și vorbește de asta în cartea „Faptelor" (Fapt. XXI, 24), chipurile de argint ale acestui templu, pentru contemplarea căruia închinătorii veneau așa de departe[2]).

1) Prețul acestui tablou, cum se spune, a fost enorm: „numai pentru singur tabloul, care reprezenta pe Alexandru cel Mare s'a plătit nu mai puțin de 20 talanți aur, ceeace în banii noștri alcătuește suma de un milion lei aur (965,250 franci francezi aur). Plumptre, St. Paul in Asia Minor, p. 100.

2) Tâlcuitorii oscilau în chestiunea despre caracterul acelor templișoare, pe care le pregătea Dimitrie; dar pentru noi se pare neîndoelnic, că acestea erau nu altă ceva, ci chipuri în miniatură a templului zeiței, cum vedem aceasta în medalii. Iată ce spune Vud despre aceste templișoare: „Lunga inscripție de salutare, găsită pe unul din păreții intrărei dinspre sud a teatrului și scrisă în timpurile lui Traian, pela anul 104, descrie amănunțit numărul acestor templișoare, asămănătoare probabil cu acelea, cari se pregăteau de Dimitrie și confrații săi de meserie. Templișoarele, descrise în această inscripție și cari au ajuns în număr mai mult decât treizeci, erau de aur și de argint, în

Medaliile cu chipul templului, ce se pregăteau de Dimitrie și de meseriașii săi, s'au păstrat în număr mare[1]. Ele ne dau putința, cu ajutorul datelor complimentare, obținute prin săpăturile lui Vud, să ne facem o idee despre vestitul templu.

Piațeta, pe care era ridicat templul, avea patru sute optsprezece picioare în lungime și două sute treizeci și șase în lățime. Insuși templul avea 342 picioare în lungime, pe 163 în lățime[2]. Săpăturile au dus la descoperirea a trei fundamente unul sub altul. Sub cel mai de jos s'a găsit o pătură de cărbune între două pături de un fel de materie asămănătoare cu un mortar de ciment și, evident, se predestina pentru apărarea temeliei contra slăbiciunei terenului mocirlos, pe care el fusese întemeiat[3]. Acest fundament era al celui mai vechiu templu pe care au fost construite după aceea alte două, care l-au înlocuit succesiv unul după altul. Ultimul din ele avea după fațadă opt coloane, cum se vede asta din moneda reprodusă aicea și cum adeveresc despre asta săpăturile lui Vud. Acest savant socoate, că tot numărul de coloane ajungea până la o sută; afară de asta ele, având aproape până la 55 picioare în înălțime, în cea mai mare parte erau dăruite de regi și purtau pe ele figuri sculptate în relief. Inscripțiile aflate la baza lor, arată, că ele au fost dăruite de adoratorii Dianei[4].

---

greutate dela trei până la șapte funturi (½ până la 3 chilograme fiecare), și prezentau chipul Artemidei cu doi cerbi și diferite figuri emblematice; ele cu toatele erau consacrate Artemidei și după voința dăruitorilor se depusese în templul ei". J. T. Wood, On the antiquities of Ephesus having relation to Christiany, în Transactions of the Society ot Biblical Archaeology, t. VI, 1878, p. 328.

1) Medalia, pe care noi o reproducem mai sus, o luăm de la Vud, din lucrarea sa Discoveries at Ephesus, p. 267.

2) Aceste măsurători sunt date de Vud. Vezi Plin. H. N. t. V, p. 122, XXXVI, 14 „Universo templo longitudo est CCCCXV pedum, latitudo CCXXV".

3) „Săpăturile au dus la descoperirea a trei pavaje una sub alta; cea mai de jos se află la 7½ picioare mai jos de prima de deasupra, și fiecare prezintă un anumit stadiu în istoria construirii. Sub cea mai de jos din ele a fost găsită o pătură de cărbune, de 15 c. m. grosime, între două pături dintr'o materie moale, asemănătoare cu cimentul, în care nu se putea a nu vedea o adeverire a mărturiei unui scriitor vechiu, că Herzifron, arhitectul templului, construit de Cresus, sub povața lui Teodor Samoseco, a ordonat să pună temelia lui pe pături de păr și de cărbune, ca să asigure clădirea contra pericolului, care amenința terenul mocirlos. De aicea urmează, se pare, că aicea avem primul templu, că temelia e aceea, care s'a pus pela anul 460 a. Hr. de „Peonie, care a fost deasemenea arhitectul templului lui Apolon în Branhila, și a fost distrusă de Herostrat, și că cea mai dintâiu temelie aparține celui mai măreț și ultim din cele trei temple, care a fost ridicat pe acest loc și a rămas pânăla distrugerea lui de goți". Plumptre, St. Paul in Asia Minor, p. 98-99, — „Graecae magnificentiae vera admiratio exstat templum Dianae Ephesiae, ducentis (după alții: quadringentis), viginti annis factum a tota Asia, zice Pliniu. In solo id palustri fecere, ne terrae motus sentiret aut hiatus temeret, rursus, ne in lubrico atque instabili fundamenta tantae molis locarentur, calcatis ea substravere carbonibus, dein velleribus lanae". H. N. XXXVI, 14, édit. Teubner, tom. V, p. 122. Pe locul templului acum se află o mocirlă.

4) „Universo templo, zice Pliniu, columnae CXXVII, a singulis regibus factae, sexa-

Vederea exterioară și caracterul acestei clădiri religioasê era dela prima privire cu totul neasămănătoare cu bisericile și cu catedralele noastre. In locul acestor figuri svelte, ce se ridicau către ceriu, în locul acestor pridvoară largi, cari deschid cuprinsul lor larg pentru plasarea mulțimii credincioșilor, templele păgâne reprezentau numai clădiri orizontale de înălțime mijlocie, odihnind pe coloane verticale; acestea nu erau clădiri de piatră, acoperite cu acoperișuri, ca să primească și să apere pe adoratorii zeilor; în realitate acestea erau simple colonade, ridicate în formă de podoabe împrejurul capiștei, în care se afla idolul, și în cea mai mare parte fără acoperiș. Colonadele templului Artemidei din Efes erau cu deosebire remarcabile; ele alcătueau o nouă epocă în istoria artei grecești și înfățișau o complectă desvoltare a acelui stil grațios ionic, frumuseța femeiască a căruia era mai înrudită cu geniul grecului asiatic, decât stilul doric, mai bărbătesc și mai solid, de care noi ne încântăm la vederea partenonului și a propileilor din Atena [1]).

In toată Asia Mică, din timpurile ap. Pavel, n'a fost nimic asemenea templului Dianei: nici o clădire în lumea păgână n'a stârnit încă atâta mirare și entuziasm, ba deasemenea și superstiție. Ev. Luca cu o perfectă exactitate deci reprezintă, redând cuvântarea lui Dimitrie, sentimentul efesean față cu templul Dianei, când spune, că „pe dânsa o cinstește toată Asia și toată lumea“ [2]).

3. Marea Diana Efesanca.

Impreună cu templul Dianei mai mult ca orce se cinstea în Efes, după mărturia ev. Luca, statuia însești a zeiței. Argintarul Dimitrie acuza pe ap. Pavel pentrucă în predica sa spunea că idolii nu sunt zei, ci lucruri de mână omenească, și această propoveduire a apostolului contra Artemidei a dus pe efeseni la o mânie neobișnuită; paznicul ordinei i-a putut liniști nu altmintrelea, ci declarând tare, că toată lumea știe, că Efesul este slujitorul marei zeițe Artemida a acestei statui căzute din ceriu [3]). Epigrafia în chip

ginta pedum oltitudine, ex iis XXXVI caelatae. Caetera ejus operis ornamenta plurium librorum instar obtinent, nihil ad speciem naturae pertinentia“. Pline, H. N. XXXVI, 14, édit. Teubner, t. V. p. 122-123. Vezi descrierea templului Conybeare et Howson, Life and Epistles of. St. Paul, p. 423.

1) Conybeare et Howson, Life and Epistles of St. Paul. p. 424.

2) Fapt. XIX, 27.

3) In Vulgata se spune: „Fiica lui Jupiter“, Jovisque prolis. In textul grec καὶ τοῦ διοπετοῦς, adecă trimisul său căzut dela Jupiter, anume ἀγάλματος, adecă chipul Dia-

uimitor adevereşte tot ceeace se istoriseşte în cartea Faptelor.

Noi nu avem inscripţii, cari direct, ca în cartea Faptelor, ar zugrăvi chipul Dianei de obârşie cerească; dar monumentele, în tot cazul, ne arată că această închipuire provine nu din Grecia, şi indirect susţin textul sacru. Chiar după toate podoabele din partea artei greceşti, care prefăcând statuia zeiţei Efesului, purta toate semnele grosietăţei primitive. Diana, pe care o cinsteau în Efes, nu era fiica poetică a Latonei, sora strălucitului Apolon. Artemida greacă era model de frumuseţă cu forme fine şi graţioase, zeiţa - vânătoare sau, mă rog, personificarea lunei, care luminează cu strălucirea sa argintie întunerecul şi tăcerea nopţii. Artemida Efesului, din contra, nu avea în sine nimic ideal; asta era o statue grosolană de lemn[1]), înegrită de veacuri, îmbrăcată, în partea de jos a trupului, nu cu tunică fâlfâitoare şi cu creţi fini, ci simplu îmbodolită în o pânzătură, care-i da înfăţişarea unei mumii egiptene[2]). La dânsa pe cap nu-i acea semilună, care dă Febei o înfăţişare cerească; podoaba pentru cap a ei constă dintr'o cunună rotundă sau dintr'o baniţă pentru cereale (modius); în loc să ţină în mână arcul de vânătorească sau facla de zeiţă a lui Lucifer, ea câteodată e înarmată cu tridentul; în loc de câne de vânătoare, departe de dânsa s'au aşezat lei, iar pe pânzele cu care este îmbodolită, se văd capete de bou, grife, flori şi fructe. Aceasta nu este fecioara sfioasă a poeţilor Eladei; aceasta-i zeiţa nutritoarea, Artemis Polymammia[3]), Diana nutrix[4]) de origine nu grecească, ci asiatică. Ea ne aminteşte pe idolii Indiei, iar nu produsul lui Praxiteli, care împodobeşte Acropolea Atenei. Adevăratul ei nume era Upis[5]).

---

nei; aşa socot Efrem Sirul, Gurădeaur etc. Textul nostru glăsueşte: τῆς διοπετοῦς, adecă dela Jupiter provenit-a Diana. Câteodată se citeşte διογενοῦς, adecă de la Jupiter născută. Corn. a Lapide asupra Fapt. XI', 35, edit. Vivès, tom. XVII, p. 360.

1) După Vud (Discoveries at Ephesus, p. 75), această statue putea să prezinte un asrolit de o mărime neobişnuită, care avea asemănarea de om. Dar în genere se crede, că statuia Artemidei a fost făcută dintr'un enorm butuc de vie. Iată ce vorbeşte despre acest lucru Piiniu: „De simulacro ipso deae ambigitur: caeteri ex hebeno esse tradunt. Mucianus ter consul ex his qui proxume viso eo scripsere vitigineum et nunquam mutatum septiens restituto templo... Adjicit multis foraminibus nardo rigari, ut medicatus humor alat teneatque juncturas". H. N. XVI, 79, édit. Teubner, t. III. p. 39. Comp. Curtius, Ephesos, p. 30 şi 38.

2) Inchipuirea Dianei Efesului se poate vedea la Wood, Discoveries at Ephesus p. 266, 269, 270. Una din ele vezi-o mai sus.

3) „Scribebat Paulus ad Ephesios Dianam colentes, non hanc venatricem, quae arcum tenet atque succinta est, sedillam multimammiam, quam Graeci πολυμαστὴν vocant", spune fer. Ieronim (Praef in Epist. ad Ephesios), „ut ex ipsa effigie mentirentur, omnium eam bestiarum et viventium esse nutricem".

4) Curtius a dovedit, că aceasta nu-i altă ceva, ci sub alt nume apare Astarta feniciană. Die griechische Götterlehre von geschichtlichen Standpunkt, 1875. Comp. Perrot, Histoire de l'art, t. III, p. 319.

5) Plumptre, St. Paul in Asia Minor p. 89.

Când grecii s'au strămutat în Asia Mică, atunci ei au găsit că ea deja se bucura acolo de cinstire religioasă. Ei păstrară pe această zeiţă ca zeitate protectoare, dar schimbară numele ei barbar, în limba lor, prin numele Artemida. De oarece ea nu avea nici chipul, nici particularităţile Dianei greceşti, apoi pe dânsa o numiră Diana de Efes, spre deosebire de sora lui Apolon. Ajunge să arunci o privire asupra chipului acestor două Artemide, ca să vezi acea deosebire, prin care arta grecească se separă de arta încă nedesvoltată a vechilor locuitori ai Asiei Mici.

Locuitorii Efesului considerau pe Diana drept Upis, „întemeietoarea oraşului său" [1]), şi ei îi dădeau, ca şi statuei ei, aşa cinstire, despre care o idee lămurită ne pot da numai inscripţiile. In una din aceste inscripţii citim, între altele: „nu numai în oraşul nostru, ci pretutindenea zeiţii îi sunt consacrate temple, i se ridică statui şi jertfelnice sfinţite, din cauza manifestărei ei"... „Cea mai bună dovadă a acelui respect, cu care efesenii se referă către dânsa, serveşte aceia, că o lună a primit numele dela dânsa, fiind numită între noi Artimiziana şi la macedoneni şi la alte neamuri ale Greciei Artemiziana. In curgerea acestei luni s'au produs panegirice şi sărbători religioase, mai ales în oraşul nostru, care este hrănitorul zeiţei noastre Efesanca. Din această cauză poporul efesan, considerând demn, ca toată luna, care poartă dumnezeescul nume, să fie considerată sfântă şi consacrată, a găsit potrivit să rânduiască cultului ei o instituire. S'a hotărât anume, ca toată luna Artemizian să se considere sacră, ca în curgerea tuturor zilelor acestei luni să se săvârşască prăznuiri, panegirice Artemidei [2]) şi solemnităţi sacre în cursul întregei luni, consacrate zeiţei. Când acest cult se va săvârşi în chipul cel mai bun, oraşul nostru va creşte în slavă şi va fi fericit în tot timpul" [3]).

Despre devotamentul locuitorilor Efesului cultului Dianei, deasemenea mărturisesc inscripţiile descoperite de Vud. Lor le plăcea să primească titlul φιλάρτεμις, „prietenul Artemidei", „Devotatul Artemidei [4])", îi făcură ei numeroase prinoase [5]), precum şi săvârşau în cinstea ei numeroase serbări, mai ales sărbătoarea în cinstea naşterei ei [6]).

---

1) 'Αρχηγέτιν, Wood, Inscriptions from the great Theatre, Nr. 1, col. I, l. 17, p. 4.

2) Artemizia, numirea sărbării în cinstea Artemidei.

3) Boeckh, Corpus inscriptionum graecarum. t. II. Berlin, 1843, No. 2954, p. 600.

4) Wood, Inscriptions from the great Theatre, No. 1, Col. II, l. 24—25, p. 6; col. VI, l. 78—79, p. 36.

5) Vezi Wood, Inscriptions from the site of the temple of Diana, No. 17, p. 19. inscripţii consacrate şi passim.

6) Wood, Inscriptions from the great Theatre, No. 1, Col. VII, l. 14—15 şi l. 29, p. 40.

In istorisirea cărţei Faptelor Apostolilor totdeauna se numeşte „marea", μεγαλη[1]); în inscripţii deasemenea; una din ele o numeşte chiar „cea mai mare":

Τὴν μεγίστην θεὸν Ἄρτεμιν[2]).
Τῇ μεγίστῃ θεᾷ Ἐφεσίᾳ Ἀρτέμιδι[3]).

Ea îşi avea sacrificatorii săi, îngrijitorii templului său, teologii ei, coriştii ei, purtătorii de sceptre, servitoarele sale, ba chiar şi acrobaţii săi[4]).

Efesenii, murind, îi testau ei ca moştenire averile lor:

Πάπλιον Οὐήδιον παπιανόν Αντονεινον τόν κράτιστον κληρονόμῳ. χρησάμενον τῇ ἁγιωτάτῃ θέῳ Ἐφεσία Αρτέμιδι ἡ πατρὶς ἀνενεώσατο.

„Publiu V. P. Antonin, cel prea bun, a făcut pe preasfânta zeiţă a Efesului Artemida moştenitoarea sa, pentru care patria sa păstrează amintire"[5]).

Se percepeau dări deosebite, pentru ca să se cumpere podoabe pentru dânsa; au fost alcătuite diferite fonduri pentru susţinerea şi conservarea chipurilor ei; se editau deosebite pravile referitoare la expoziţia tezaurilor ei. Vud a descoperit un mare număr de inscripţii, în care un oarecare Vibie Salutarie[6]) a jertfit pentru templul Artemidei numeroase statui, chipuri şi alte obiecte preţioase. Starea distrusă a inscripţiilor dă putinţa să se citească numai partea gramatei de danie şi în ea numai salutarea. Acolo, între altele, se aminteşte de o Artemida de aur, de trei funturi (1.200 grame) greutate, cu doui cerbi de argint; două Artemide de argint cu făclii, în greutate de şase funturi (2400 grame)[7]). In una din inscripţii din anul 104 al erei noastre, se face un testament, că aceste donaţiuni ale tezaurului s'au strămutat în timpul

1) Fapt. XIX, 27-28, 34-35.

2) Paznicul ordinei în cuvântarea sa, în Fapt. XIX, 35 se exprimă cu totul la fel.

3) Wood, Inscriptions from the great Theatre, No. 1, Col. I, l. 9-10, p. 2; Col. VI, p. 36, l. 80-81; vezi deasemenea Col. IV, p. 48-49, p. 16; Col. V, 1, 85, p. 24; Col. VI, l. 34, p. 30.

4) Vezi Wood, Inscriptions, II, p. 2; IV, No. 2, p. 4, etc. Relativ de firi, VI, l. 56-57, despre teologi şi cântăreţi, p. 22; tot acolo, I, 61, despre purtătorii de sceptre, p. 22; tot acolo καθαρσιοι, — curăţitori, idem I, 84-85, tâlcuitorii oraculelor; idem I, 86, p. 36; aceşti acrobaţi se pomenesc deasemenea în col. VII, l. 13, p. 40. Ce se atinge de femei, asupra cărora era grija de statuile zeiţei citim în o inscripţie: „acest templu şi acest spaţiu sfinţit aparţine Pomponiei Faustina".

5) Wood, Inscriptions from the city and suburbes, No. 9, pag. 31.

6) Wood, Inscriptions from the great Theatre, No. 1, p. 2.

7) Wood, idem, col. III, l. 15; col. IV, l. 39, pag. 10-14; comp. pag. 44.

unei procesiuni solemne din templu la teatru și dela teatru la templu, la fiecare adunare la jocurile gimnastice și în toate zilele, cari pot fi designate pentru această adunare și popor.

„Statuile mai jos notate... și toate chipurile zeiței vor fi purtate din pridvorul (templului Dianei), prin o dublă adunare publică[1]), la teatru și la jocurile gimnastice, și în alte zile, cari vor fi designate de senat și de popor, de doi păzitori ai templului, de biruitorii la jocuri, de purtătorii sceptrului și de străji; după aceea ele vor fi aduse înapoi la templu și vor fi puse acolo, când tinerii vor ajuta să le aducă deasemenea dela porțile Magneziene, și după adunare le vor însoți pânăla porțile Coreziene"[2]).

Din acest ultim fapt vedem, ce loc în viața efesenilor ocupa teatru: alt punct de acord între epigrafie și istorisirea cărții Faptelor. Teatru pentru Diana este aproape aceeași, ce este și templul. Acolo ea asistă prin chipurile sale, când este adusă acolo în procesiune solemnă. Acest teatru adesa se amintește în inscripții, cum se și vorbește despre asta în cartea Faptelor [3]). Acolo se proclamau decretele, acolo se păstrau deciziile și acolo se cinsteau binefăcătorii publici. Petrele lui erau acoperite cu inscripții, cari mărturiseau de acel respect, care Efesul îl dădea Artemidei[4]).

4. Organizarea politică și municipală a Efesului.

Cartea Faptelor Apostolilor, vorbind de răscoala din Efes, întâmplător ne dă a înțelege despre organizația politică a acestui

1) Κατά πᾶσαν ἐκκλησίαν.

2) Wood, tot acolo, col. VII, l. 30—42, p. 42. Comp. deasemenea col. II, l. 20—30, p. 6—8. In Col. VI, l. 46, p. 32 și urm. se citește o astfel de decizie: „să fie îngăduit purtătorilor de aur (χρυσοφοροῦσιν) să ducă în timpul adunării (ἐκκλησίας) și a jocurilor (ἀγῶνας) chipurile statuilor, cari au fost consacrate de Gae Vibie Salutarie afară din pridvorul templului Artemidei sub supravegherea strajei templului, în care timp la ei se vor alătura tinerii (ἐφήβων), ca să le ducă dela porțile Magneziene și în procesie să le însoțască pânăla porțile Careene". Vezi relativ de teatru alte decizii, tot acolo, l. 64—67, p. 34.

3) Fapt. XIX, 29. Vezi p. 276, nota 3 și 4. după Vud în acest măreț teatru putea încăpea în sine 24.500 de oameni. Discoveries at Ephesus, p. 68. Fotografii de pe ruine vezi mai sus.

4) „Hotărârea senatului și a poporului. Metras face următoarea propunere: luând în considerație, că Arhistrat, fiul lui Nicolae Macedoneanul, aflându-se în bune raporturi cu regele și comandând armatele in Clazomena, a dovedit prin fidelitatea sa interesele regelui și a mântuit corăbiile încărcate cu ceriale ale acestui oraș. Senatul și poporul efesan îi conferă o cunună de aur, și aceasta o proclamă în sărbătoarea Dianei în Teatru", etc. Wood Inscriptions from the temple of Diana. No. 25, p. 38—39. Douăzeci și șase de inscripții, edate de Vud și referitoare la templul Dianei, găsite nu în templu, ci în teatru, ibidem p. 1. Inscripția No. 7, ibidem p. 10—13, suut cu totul asămănătoare cu inscripția de sub No. 25, citată de noi, dar mult mai detailată. Deasemenea vezi No. 11, p. 20—21.

oraş. Acesta era oraş liber sau autonom, ca şi Tesalonicul. Avea deci privilegiul să-şi ducă cârmuirea internă de sine după propria sa chibzuinţă şi avea magistraţii săi deosebiţi[1]), purtând titluri locale şi folosindu-se de atribuţiuni deosebite.

Efesul, ca şi oraşele vechi ioniene, avea organizaţie democratică, care continuase să se păstreze şi sub stăpânirea romană. Inscripţiile adesea vorbesc despre senatul (βουλή) şi despre adunările poporului (δῆμος ἐκκλησία)[2]). Senatul, probabil, se întâlnea aproape de agora, mai jos de teatru; poporul se aduna chiar în teatru. In istorisirea ev. Luca se vorbeşte de trei feluri de magistraţi la Efes: de proconsul, – „sunt proconsuli ἀνθύπατοι“ [3]) frază, în care numărul plural, sub formă de figură retorică, probabil, e întrebuinţat în loc de singular[4]); de paznicul ordinei şi de aziarhi (căpetenii asiatice). Proconsulul era cârmuitorul provinciei şi cel mai înalt executoriu; paznicul ordinei era primul magistrat al oraşului; aziarhii erau preşedinţii jocurilor şi ai celorlalte ceremonii. Proconsulul prezenta autoritatea centrală. O monetă, de pe vremea domniei lui Nerone, dovedeşte, că de pe vremea acestui împărat ca şi în toate timpurile, Roma trimetea la Efes slujbaşi deosebiţi, îmbrăcaţi cu această putere[5]). Paznicii ordinei sau gramaticii stăteau în capul trebilor municipale ale oraşului[6]). Inscripţiunile ne arată, că cel puţin în cunoscuta epocă, ei erau doi: unul pentru senat, şi altul pentru popor. Ei se alegeau anual şi, cum se pare, dădeau numele lor însuşi anului, după cum consulii din Roma şi

1) Vezi ce s'a spus mai sus de oraşele libere.

2) Vezi de exemplu inscripţia, citată pe pagina următoare.

3) Fapt. XIX, 38.

4) La fel la Euripide (Iph. Taur. 1359), Orest şi Pilad sunt acuzaţi, că ei au furat statui şi preotese“, deşi propriu se înţelege numai o statue şi o preoteasă. Lightfood, în Contemporary Review, Mai, 1878, p. 295. Unii critici zadarnic cred, că în Efes, atuncea, în realitate erau doi proconsuli. „Obişnuit acolo era numai un proconsul, dar, după puţină vreme dela urcarea lui Nerone pe tron, Iunie Silan, ocupând această funcţie, a fost otrăvit, prin intrigile Agripinei, de cei doi procuratori ai ei, Ţeler şi Elie şi după aceea aceştia împliniră obligaţiile lor cu autoritatea de proconsul în aşteptarea numirii noului proconsul“. Plumptre, Sf. Paul, in Asia Minor, p. 123. Lewin, St. Paul. t. I, p. 338; Tacit, Ann. XIII, 1, edit. Teubner, t. I, p. 225. Tacit, la care recurge Plumitr, zice, că Ţeler şi Elie au cârmuit provincia cu titlul de proconsuli; existenţa a doi proconsuli în unul şi acelaşi timp în aceiaşi provincie este un lucru ne mai auzit. Dealtmintrelea evenimentul istorisit în cartea Faptelor, se referă la anul 57 (52 după Patrizie), iar otrăvirea lui Silan la finele anului 54.

5) Vezi această monetă în Akerman, Numismatic Illustrations of the New Testament, p. 55.

6) Deoarece cuvântul γραμματεύς însamnă o magistratură deosebită în Efes, apoi vechii tâlcuitori nu înţelegeau adevăratul senz al acestei funcţiuni. Vezi la Cornelie a Lapide in Fapt. XIX, 35. Din cauza necunoaşterei a lucrurilor, unii, ca Baroniu, socoteau, că paznicul ordinei în Efes era un iudeu alexandrean. E clar, că nu un iudeu stătea în capul cârmuirii Efesului. Iudeul alexandrean n'ar fi fost in stare să liniştească gloata; să o liniştească a izbutit un paznic al ordinei, fiind păgân, dând slavă Dianei.

arhonţii din Atena. Ei puteau să, ocupe acea funcţie de câteva ori [1]). Aziarhii sau căpeteniile asiatice, sacrificatorii supremi ai cultului din Roma şi a provinciilor Asiei, aveau privilegiul, în puterea funcţiunii lor, să prezideze la jocuri şi la sărbători, dar asupra lor în acelaşi timp era şi îndatorirea să suporte anumite cheltueli, cum se petrecea asta şi cu edilii din Roma; deaceea spune Strabon, că ei de obiceiu se alegeau dintre traliiţi, cei mai bogaţi dintre asiatici [2]) şi trebuiau să îndeplinească toată magistratura oraşului lor natal. Lor li se adoptase un costum deosebit strălucit şi pe cap ei purtau cununi de aur. Pe o medalie din Lidia, se închipueşte un aziarh, săvârşind turnare pe jertfelnic, unde ardea focul sacru, în timp ce Biruinţa, stând îndărătul lui, îi punea o ghirlandă pe frunte [3]). Toţi aceşti magistraţi, proconsuli, gramatei, aziarhi, adesa se pomenesc pe inscripţiile nu de mult descoperite. Câteodată pe una şi aceeaşi piatră se pomenesc deodată câte doi din ei; cu deosebire adesa în epigrafiile Efesului se aminteşte de un gramateu, care joacă rol aşa de vajnic în istorisirea cărţei Faptelor: cu numele lui se notează toate pravilele şi se întăresc toate faptele.

Numai în singură inscripţia următoare întâlnim tustrele funcţiunile:

Αὐτοκράτορα Καίσαρα Θεοῦ Νερούα υἱὸν Νερούαν
Τραιανὸν Σεβαστὸν Γερμανικὸν Δακικὸν ἡ φιλοσέ-
βαστος Ἐφεσίων βουλὴ καὶ ὁ νεωκόρος δῆμος κα-
θιέρωσαν ἐπὶ ἀνθυπάτου Βιττίου Πρόκλου
ψηφισταμένου Τ. Φλα. Ἀριστοβούλου Ἀσιά[ρχου],
γραμματέως τοῦ... υἱοῦ Πυθίωνος αρ...

Impăratului, Cesarului, fiului divinului Nerva, lui Nerva
Lui Traian Augustului Germanic Dacianul; prietenul lui
August, senatul efesan şi poporul paznicul templului a consacrat, în timpul Consulului Vettic Proclu [4]).

1) Pe o monetă a lui Druzu se însamnă pe verso numele Cuzinic, fiind gramateu efesean a patra oară. Akerman, Numismatic Illustrations of. the New Testament, p. 53. Sunt deasemenea jetoane ale gramateilor. Vezi V. Duruy, Histoire de la Grèce, t. I, 1886, p. 396.

2) Strabon, XIV, 42, édit Didot, p. 544.

3) Vezi Akerman, Numismatic etc. p. 51.

4) Vettic Proclu a fost proconsul pe la anul 112 d. Hr. Vezi Waddington, Fastes des provinces asiatiques, p. 716.

După decizia lui T. Flavie Aristobul, aziarh [1]), a gramateului... fiul lui Pition [2]).

N'ar fi greu a aduce multe citate de acest fel, dar și cele aduse sunt suficiente pentru justificarea deplină, că ev. Luca vorbește de organizația politică și municipală deplină a orașului Efes.

5. Prorociile efesene în istorisirea lui Luca.

Ultimul punct, spre care trebue să ne îndreptăm mai cu luare aminte din cartea Faptelor Apostolilor, sunt acele expresiuni și sentințe efesene, cari se redau într'însa. Nu numai tonul general al acestei istorisiri poartă un foarte puternic colorit local, nu numai înseși ideile, cari alcătuesc oarecum fondul tabloului sunt anume acelea, cari predominau în capitala provinciei Asia, dar ele sunt și exprimate prin înseși acele cuvinte, de care efesenii, în adevăr, se foloseau pe malurile Caistrei. Noi am văzut deja [3]), cum autorul cărței Faptelor, istorisind despre cele ce se produsese în Filipi sau în Tesalonic, a scris cu desăvârșire așa, cum făcuseră filipsenii sau tesalonicenii în inscripţiile lor; dar nicăirea noi nu întâlnim încă așa belșug de fraze suigeneris sau de cuvinte deosebite, ca anume aicea, pentrucă aicea avem cu mult mai lungă istorisire, care conține două cuvântări a doi locuitori din Efes, cuvântarea iudeului Alexandru și cuvântarea paznicului ordinei publice, care, negreșit, vorbesc în limba orașului lor. Din cauza caracterului suigeneris al limbii, interpreții până în timpul din urmă se găseau în neputință de a avea lămurirea exactă sau a justificărei a ceeace se poate, mă rog, numi idiotisme sau provincialisme. Numeroasele inscripțiuni, descoperite de Vud, acum ne ajută în această privință; ele complectează tăcerea scriitorilor vechimii și lacunele lexicoanelor, și lămuresc istorisirea ev. Luca, și în acelaș timp, în chipul cel mai izbitor, adeverind dreptatea lui istorică.

Noi am spus deja mai sus [4]), cum textele epigrafice numesc pe zeița Efesului „marea", de acord cu cartea Faptelor, care punea în gura răsculaților strigătele scoase de ei în curgere de

1) Publiu Vediu Antonin deasemenea se numeşte aziarh. Wood, Inscriptions from the great Theatre, No. 3, 1, 12, p. 46.

2) Wood, Inscriptions from the site of the temple of Diana, No. 13, p. 14—15. Grammatevs se aminteşte de câteva ori în Inscriptions from the great Theatre, col. V, l. 58—59: τῷ γραμματεῖ τοῦ δήμου, şi l. 52, 54, unde sè pare că e vorba de gramateos ai senatului p. 22; col. VI, l. 45.

3) Vezi mai sus.

4) Vezi mai sus. In locurile, în care noi le-am citat în acest loc, se pomeneşte deasemenea despre Diana, zeiţa Efesului, cum a făcut asta şi gramateul.

câteva ceasuri: „Mare este Artemida Efesului“ [1]). Noi am arătat, deasemenea, cum toate titlurile magistraţilor şi a persoanelor cu sarcini, citate de ev. Luca, la fel se citesc pe monumentele Efesului. Acum noi vom vedea, cum săpăturile lui Vud lămuresc şi sunt suigeneris cu expresia, care se cuprinde în discursul unui gramateu [2]).

In inscripţiile descoperite de dânsul, în adevăr, se cuprind cuvinte greceşti, întrebuinţate în istorisirea cărţii Faptelor. După un text, găsit în marele teatru, anumite crime, ca vătămarea chipurilor statuilor, se declară ca sacrilegiu şi impietate.

.... ου ἢ τὰς εἰκόνας πρὸς τὸ
...... τινι τρόπῳ κακουργηθῆναι ἐπὶ
.... ἔστω ἱεροσυλία καὶ ἀσέβεια [3]).....

Ἱεροσυλία este acelaşi cuvânt, ca şi ἱεροσλους din cartea Faptelor [4]). Gramateul justifică pe iudei, acuzaţi de această crimă.

Termenul νεωκόρος, de care se serveşte gramateul, în istorisirea ev. Luca, pentru exprimarea acelui respect, pe care Efesul îl dă Dianei şi care propriu însamnă „pe omul, care mătură (curăţă) templul“, deasemenea se întâlneşte în inscripţii. „Ce om nu ştie, se zice în această cuvântare, că oraşul Efes este slujitorul — νεωκόρος — a marei zeiţe Artemida“ [5]). In timpurile ap. Pavel aceasta era cunoscută fiecărui grec, dar aceasta mai târziu, pânăla desgroparea din timpurile moderne. Adevărat a fost cunoscut, că acest cuvânt era în întrebuinţare, ca şi în deobşte în celelalte oraşe asiatice, pentru designarea respectului, ce se da împăraţilor romani, dar nu pentru designarea cultului zeităţii localnice; prin el deasemenea se umplea un gol probabil al unei inscripţiuni deteriorate, unde era vorba despre Efes şi Diana [6]). Dar nu s'a

1) Fapt. XIX, 28, 34. Vezi mai sus.

2) Noi deja am citat mai sus această expresiune în greceşte: ἱεροσυλους νεωκόρου, ἀγοραῖοι ἄγονται, ’εν τῇ ἐννόμῳ ἐκκλησία. Fapt. XIX, 37, 35, 38, 39. Nu-i de prisos să observăm, că toate aceste expresiuni se citesc în cuvântarea redată de ev. Luca a gramateului poporului efesean: toate acestea sunt dovezi ale acelei exactităţi, cu care e reprodusă această cuvântare.

3) Wood, Inscriptions from the great Theatre. I, col. IV, lig. 39-41, p. 14.

4) Fapt. XIX, 37.

5) Fapt. XIX, 35.

6) Boeckh, Corp. Inscript. No. 2972. Vezi deasemenea Eckhel. Doctr. Num. t. II, p. 520; Miomet. t. III, p. 153; Suppl. t. VI, p. 245, 247, 250, 253. Xenophon, Anab. V, 3, 6, édit. Didot, p. 267; J. Sabatier, în Revue numismatique, 1859, Pl. XII, No. 4, unde e reprodus „un medalion de bronz, cu chipul Caracalei pe verso, bătută în Efes, pe care-l şi consider nu demult“, zice Sabatie.

intâlnit încă exemplarul, unde Efesul s'ar fi numit direct „slujitorul Artemidei“ [1]). Inscripția lui Vud, despre care noi abea acum ne-am rostit, vorbește expresiv, „că orașul efesan este de două ori slujitor: lui August, după decizia senatului și al Artemidei“.

. . . καὶ δὶς νεωκόρος τῶν Σε-
[βαστ]ῶν κατὰ τὰ δόγματα τῆς
[συν]κλήτου καὶ νεωκόρος
Ἀρτέμιδος καὶ φιλοσέβασ-
τος Ἐφεσίων πόλις τὸν πέτα-
σον τοῦ θεάτρου διαφορηθέν-
τα ὅλον ἐπεσκεύασεν καὶ ἀπήρ-
τισεν ἔκ τε ἄλλων πόρων καὶ ὅν. . .
. . . . ἀνθύπατος
Τινέϊος Σακέρδως
Εὐτυχεῖτε.

. . . Și de două ori slujitorul Auguștilor,
după deciziile Senatului, și slujitorul Artemidei,
și prietenul lui August, orașul efesenilor,
cortina(?) [2]) teatrului sfâșiată a restabilit-o complet
și a regulat-o din alte mijloace și . . . .
. . . . proconsulul Tenei Sacerdos. Fiți fericiți [3]).

Gramateul termină cuvântarea sa în cartea Faptelor cu aceea, că recurge la formele recunoscute ale legii. Ἀγόραιοι, ἄγονται, zice el, adecă sunt zile, când proconsulul produce dezbaterea trebilor

---

Bustul lui Caracal încununat și îmbrăcat în late, la dreapta, în cerc bătut.
Pe verso: ΕΦΕΣΙΩΝ. ΔΙΣ. ΝΕΩΚΟΡΟΝ.
Și jos sub medalie, pe două rânduri
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ.

1) „Νεωκόρος dela ναός — templu și κορεῖν-α curați. Ce se atinge de cuvântul neocar, apoi, întâiu, acesta era un termen vechiu. Printr'însul se numea o deosebită persoană de slujbaș, care avea îndatorirea să supravegheze templele și să susțină într'însele buna rânduială. „Neocorului îi era încredințată sarcina să observe împodobirea și îngrijirea locurilor sacre (Suidas, sub cuvântul Νεωκ) și să stropească cu apă curată pe ceice intră în templu“. Barthelemy, Anacharsis, Cap. XXI. Al doilea, numirea aceasta o primeau acele orașe, cari construiau temple în cinstea împăraților. Smirna se considera slujitoarea lui August. Littré, Dictionnaire de la langue française, 1877, t. III, p. 712. Dictionnaire, de l'Académie, 1878, t. II, p. 263, asupra cuvântului Néocore exprimă aceeași. Comp. Rich, Dictionnaire des antiquités romaines et grecques, de exemplu Chéruel 1859, p. 426.

2) Πέτασος însamnă un fel de zont, aicea, probabil, velum, prin care se apărau privitorii teatrului de soare. Vezi Lucrec. IV, 75. După alții acest cuvânt înseamnă acoperiș. Wood, Inscriptions from the great Thèatre, pag. 53.

3) Wood, Inscriptions trom the great Theatre, No. 6 p. 50-52. Comp. Inscriptions from the site of the temple of Diana, No. 12 pag. 14; No. 15, p. 16; Inscriptions from the great Theatre, No. 1, col. 1, p. 2. Tenei Sacerdos era consul în anul 219 d. Hr.

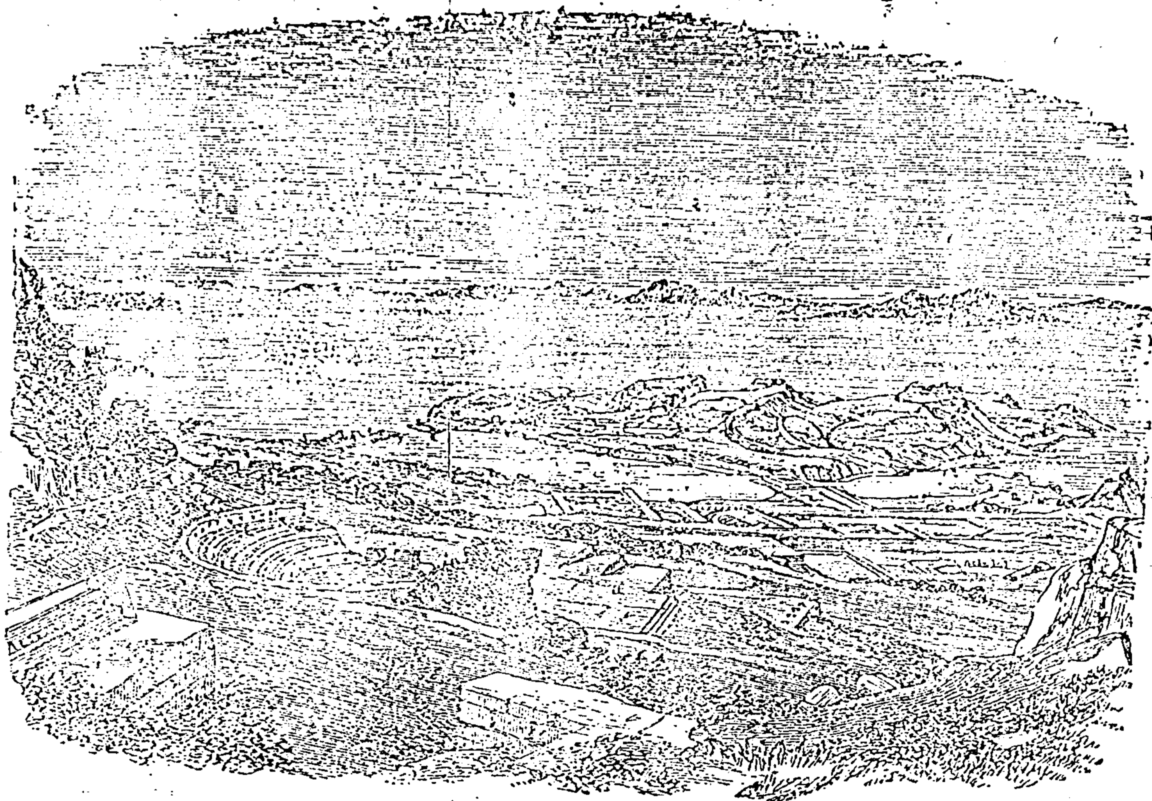
de judecată[1]). Dar dacă e vorba nu de obişnuita desbatere judecătorească, continuă gramateul, atunci chestia trebuia rezervată spre deslegare adunării legale ἔννομος ἐκκλησία. Aicea se înţelege adunarea, ce se convoca în anumite zile, care se destinau de lege. O inscripţie, găsită în acelaşi teatru, unde gramateul a rostit cuvintele abea citate, vorbeşte anume despre această „adunare legală". Acolo se vorbeşte, că cunoscuta statue de argint a Atenei sau Minervei va fi adusă, „în fiecare adunare legală pe acel scaun, pe care şedeau copiii"[2]).

Şi iată, astfel, toate trăsăturile suigeneris sau caracteristice istorisirii ev. Luca şi-au găsit confirmare, lămurire şi tălmăcire în descoperirile moderne. Din toate cele expuse mai sus se vede, că nu numai autorul cărţei Faptelor istoriseşte despre evenimente, cari se află în deplin acord cu drepturile şi obiceiurile efesenilor, dar şi vorbeşte în limba, în care se vorbea în oraşul acesta, şi în gurile târgoveţilor pune expresiuni şi zise, cari alcătuiau proprietatea lor şi cari nu se întâlneau încă nicăirea. Aicea, evident, vorbeşte un martor contimporan, care însuşi a luat parte la acele evenimente, despre care istoriseşte sau de care a aflat din gura a înseşi celorce au luat parte la ele.

1) Această frază, până în timpul din urmă, a fost rău înţeleasă de majoritatea traducătorilor şi interpreţilor, din cauza lipsei de date. Vezi la Cornelie a Lapide la Fapt. 38, asupra lui Vives, t. XVII, p. 360. „In provincii, cetăţenii romani, relativ de toate trebile de judecată, se aflau sub jurisdicţia proconsulului. Pentru uşurarea procedurii, toată ţara era împărţită în cercuri, din care se afla în fiecare un oraş principal, unde se făceau adunări judecătoreşti, forum sau conventus. Proconsulul, la anumite date, venea în aceste cercuri, însoţit de traducătorul său, pentrucă toate trebile de judecată ale imperiului se făceau în limba latină şi toţi aceia, cari aveau procese sau treburi importante, cari cereau întrebuinţarea formelor legale, se prezentau la el sau la judecători, pe care-i putea designa el. Aşa, Pliniu, pătruns în totul de spiritul roman, în descrierea sa geografică a imperiului, aminteşte cu grijă de oraşele, unde se făceau aceste adunări, şi deasemenea şi de cuprinsul cercului ce depindea de ei. In provincia Asia el cu deosebire aminteşte de Sardă, Smirna şi Efes, şi deasemenea şi de deosebite oraşe, cari se adresau la tribunalul lor. Vizitarea oficială de către proconsul a Efesului era prin forţa lucrurilor lucru foarte important... Expresia ἀγοραίους (ἡμέρας) ἄγειν echivalentă era cu expresia Cezarului: conventus agere şi cu expresia lui Cicerone: forum agere. Aceeaşi frază grecească o întâlnim la Strabon". Conybeare et Howson, Life and Epistles of St. Paul, p. 427.

2) Wood, Inscriptions from the great Theatre, col. VI, 1, 95-96, p. 38. Vulgata traduce cuvintele ἔννομος ἐκκλησία, Fapt.. XIX, 39: „in legitima ecclesia". Baronie, pe urma lui sf. Epifanie, Haer. 30, credea, ca şi alţi comentatori, că cuvântul *ecclesia* însemna aicea sinagoga iudaică. Vezi Cornelie a Lapide, la Fapt. XIX, 39, edit. Vivès, t. XVII, p. 361. Epigrafia iarăşi şi aicea a stabilit adevăratul înţeles al acestui cuvânt.

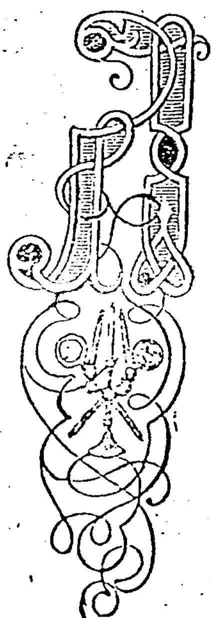

Ruinele Cnidului.

CAPITOLUL XV.

APOSTOLUL PAVEL IN IERUSALIM ȘI INVINUIREA LUI CĂ A CĂLCAT REGULA, CARE OPREA PE PĂGÂNI SĂ TREACĂ DE PERETELE DESPĂRȚITOR AL TEMPLULUI.

---

postolul Pavel, a părăsit Efesul din pricina răzvrătirii, despre care am vorbit, a luminat cu Evanghelia încă câteva ținuturi ale Greciei și în fine se întoarse la Ierusalim. Acolo el a fost arestat în împrejurări deosebite, despre care se istorisește în cartea Faptelor.

După sosirea în acest oraș, el află, că pe dânsul îl învinuiau de învățătura, că iudeii, cari trăiau printre păgâni, nu erau obligați să observe legea lui Moise. Ca să liniștească pe locuitorii Ierusalimului, el plecă la templu (ἱερόν) cu patru însoțitori, legați printr'un vot. După șapte zile iudeii asiatici, văzându-l în templu, agitară tot poporul și înșfăcându-l pe apostol, strigau: „Bărbați ierusalimiteni, ajutați-ne; acest om pe toți pretutindenea îi învață contra poporului, a legii și a locului acesta

(a templului); pelângă aceasta şi elini a introdus în templu (ἱερόν)[1]) şi a spurcat acest loc sfânt"[2]). Ei fals l-au acuzat de acest lucru, că a introdus un păgân în acea parte a templului, în care aveau acces numai iudeii, pe Trofim Efesanul, pe care tradiţia îl consideră primul episcop de Arelat. „Ei voiau să-l ucidă"[3]), ca pe omul care spurcase templul, prin introducerea într'însul al lui Trofim Efeseanul, şi ap. Pavel şi-a datorit mântuirea sa numai amestecului căpeteniei romane peste o mie sau a tribunului, care nu fără greutate îl eliberă de furia gloatei înebunite.

Templul Ierusalimului consta din câteva părţi. Pe vremea lui Hristos Mântuitorul şi a ap. Pavel, toată clădirea prezenta un fast dreptunghiu, înconjurat din tuspatru părţile de măreţe pridvoare, cari se susţineau de coloane mari de douăzeci şi cinci coţi înălţime[4]). Aceste galerii externe erau deschise pentru toţi, atât iudei, cât şi păgâni. Dar numai singuri iudeii puteau trece mai departe pe o estradă, care avea un nivel mai ridicat, decât galeriile indicate. Acest loc era înconjurat cu un zid deosebit sau îngrăditură. Din trei locuri la Iosif Flavie[5]) noi aflăm, că păgânii cu pedeapsa de moarte, erau opriţi să treacă de acest perete, şi că această oprelişte li era însemnată pe plăci deosebite, înşirate la oarecare distanţă una de alta. Inscripţia pe ele erau greceşti şi latineşti, ca ceice le vor nesocoti să nu aibă scuză. Inţelesul acestor locuri la I. Flavie, singure pe temeiul cărora se putea explica şi apăra istorisirea ev. Luca, mai înainte era expus disputei, dar astăzi o asemenea dispută nu mai poate avea loc. Epigrafia o explică şi o confirmă, adeverind în acelaşi timp exactitatea autorului cărţei Faptelor.

Fostul dragoman al consulatului francez din Ierusalim Clermont Ganneau, a descoperit în vechea capitală a Iudeei, la 26 Mai, anul 1871, una din acele lespezi, despre care vorbeşte istoricul iudeu. Originalul acestei plăci, acum păstrat în muzeul din Constantinopol, a fost găsită în peretele unei şcoli din Ierusalim, care se afla în vecinătate cu poarta Bab-el-Atma, aproape de locul vechiului templu al lui Irod. Placa e făcută dintr'un calcar tare

1) Textul autentic al Noului Testament distinge cu îngrijire casa lui Dumnezeu sau clădirea, care cuprinde în sine sanctuarul şi sfânta sfintelor, pe care el o numeşte ναός, şi toată clădirea sacră în genere, care cuprindea afară de ναος: curţile şi pridvoarele, care într'însul se numesc ἱερόν. Vezi planul templului în paginile următoare.

2) Fapt. XXI, 28.

3) Fapt. XXI, 31.

4) Vezi în paginile următoare planul templului din Ierusalim de pe vremea lui Hristos. Descrierea templului se poate vedea în Biblie şi în descoperirile moderne.

5) De Bel. Jud. V, V, 2; VI, II, 4. Antiq. Jud. XV, XI, 7. Comp. Philon, Ad Caium, II, p. 577 şi 591. édit. Mangey.

și are forma unui dreptunghiu, în dimensiune 39×90×60 centi-metri. In Luvru se află o copie de pe dânsa, făcută după chipul prezentat de Clermont-Ganneau[1]). Iată acea inscripție, care se citește pe dânsa. Ea e în grecește, cu 7 rânduri:

ΜΗΘΕΝΑΛΛΟΓΕΝΗΕΙΣΠΟ
ΡΕΥΕΣΘΑΙΕΝΤΟΣΤΟΥΠΕ
ΡΙΤΟΙΕΡΟΝΤΡΥΦΑΚΤΟΥΚΑΙ
ΠΕΡΙΒΟΛΟΥΟΣΔΑΝΛΗ
ΦΘΗΕΑΥΤΩΑΙΤΙΟΣΕΣ
ΤΑΙΔΙΑΤΟΕΞΑΚΟΛΟΥ
ΘΕΙΝΘΑΝΑΤΟΝ

1. Μηθένα ἀλλογενῆ εἰσπο-
2. ρεύεσθαι ἐντὸς τοῦ πε-
3. ρὶ τὸ ἱερὸν τρυφάκτου καὶ
4. περιβόλου· ὃς δ' ἂν λη-
5. φθῇ ἑαυτῷ αἴτιος ἔσ-
6. ται διὰ τὸ ἐξακολου-
7. θεῖν θάνατον.

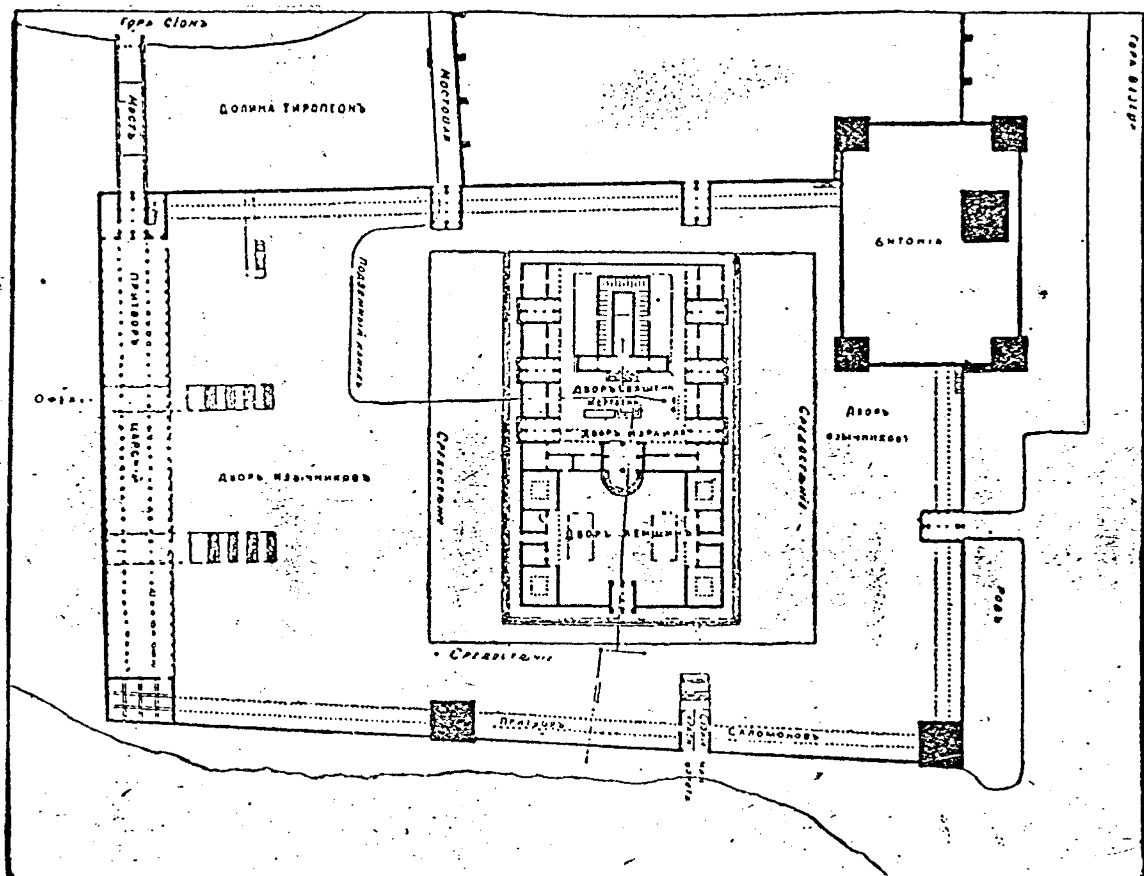
Iată traducera ei:
1. Nici un străin să nu pă-
2. trundă peste
3. peretele din mijloc[2]) care încunjură templul[3]),
4. în curte. Cine însă
5. va pătrunde, însuși va fi vinovat
6. de (pedeapsa) care ur-
7. mează: moartea.

Clermont Ganneau socoate, că această placă se poate fără îndoială referi la timpul domniei lui Irod cel Mare[4]). Din cauza aceasta, au putut-o vedea Iisus Hristos și ap. Pavel. Din inscripția cuprinsă în ea urmează, ca fiecare străin, care pătrundea în curtea sacră a templului din Ierusalim, se pedepsea cu moartea. Deaceea ea ne explică acele împrejurări, cari au dus la cruce și primele obezi a ap. Pavel, împrejurări, cari s'au considerat până astăzi foarte obscure. Iudeii Asiei, martorii propoveduirei apostolului la Efes și în alte locuri, n'au putut în afară de Palestina să-l constrângă să se pocăiască de ceeace-l considerau ei renegat. Acum ei voiră să-l ducă la acea pedeapsă, la care se condamnau jigni-

1) Ea se află în muzeul iudeu sub No. 8; vezi Clermont-Ganneau, Fraudes archéologiques, p. 42.
2) Τρυφάκτου, I. Flavie o numește δρυφάκτος.
3) Τὸ ἱερόν, asemenea cuvânt e întrebuințat în Fapt. XXI, 28.
4) Revue archéologique, Aprilie, 1872, pag. 221-222.

torii templului, pentrucă el, cum socoteau ei, prin persoana lui Trofim Efeseanu a profanat sfântul lor templu, pătrunzind cu dânsul în curtea sfântă, cu toate că acest din urmă era păgân. Placa aceasta, cu inscripţie grecească, ne explică complect pe ce se întemeiaseră acuzatorii, înşfăcând pe ap. Pavel şi atentând la viaţa lui.

Astfel, această epigrafie, explică deplin însemnatul eveniment, care a dus la lanţuri pe ap. Pavel şi la călătoria lui în

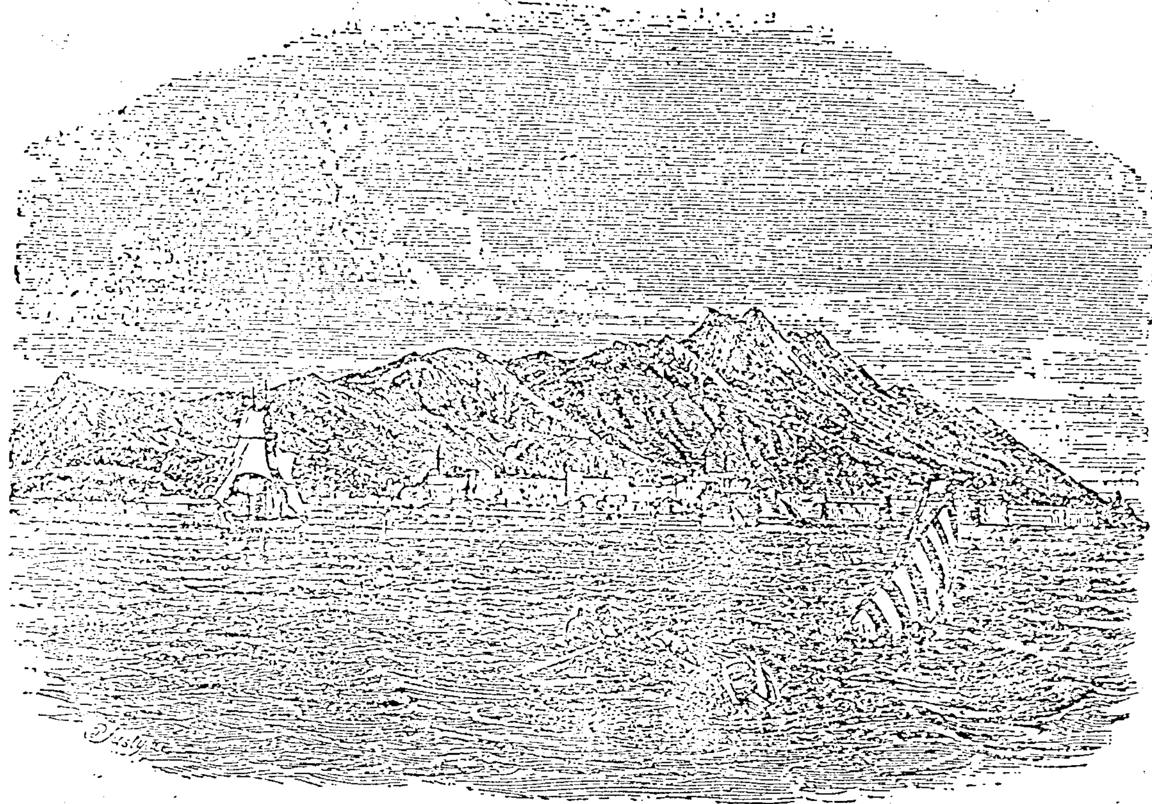
Planul templului din Ierusalim

Roma, la ultimul eveniment, de care se istoriseşte în cartea Faptelor. Paginele precedente ne-au arătat, că şi alte texte epigrafice au confirmat alte părţi din scrierea ev. Luca. Autorul Faptelor, întâmplător şi fără nici o intenţiune premergătoare, voi să introducă în ţesătura Faptelor asemenea detalii mărunte, pe cari cu grijă le-ar fi evitat un falsificator şi pe care cu exactitate nu le-ar fi păstrat tradiţia orală. El ne istoriseşte despre toate cu aşa exactitate şi justeţă, încât la el nu se poate găsi nici cea mai mică eroare. Insula Creta, după mărturia lui, era provincie „Proconsulară" în acel moment, când a stăbătut-o ap. Pavel. Oraşul Filipi este

„colonie" romană. Primii magistraţi ai Tesalonicului se numesc „politarhi", care titlu nu era întrebuinţat afară din Macedonia, nu se pomeneşte la cei vechi, dar e dovedit acum de inscripţiile locale, rămase dela primele veacuri. Efesul trăeşte, aşa zicând, cu templul Dianei şi cu statuia zeiţei, pentru care el este „slujitor", *neocar;* „aziarhii" conduc jocurile lui şi sărbătorile; „proconsulii" se prezintă ca reprezentanţi ai autorităţii romane acolo şi fac „adunări judecătoreşti". Poporul acolo are „adunări obişnuite"; în capul administraţiei lui interne stau„ gramateii" sau paznicii ordinei. Placa cu inscripţia grecească interzic păgânilor din Ierusalim, sub ameninţarea pedepsei cu moartea, de a pătrunde în curtea templului, intrare care e îngăduită numai pentru fiii lui Israil. Iată despre ce ne vorbeşte nouă cartea Faptelor şi despre ce deasemenea ne vorbesc inscripţiile epigrafice, care după multe veacuri, au eşit la lumină oarecum pentru aceea, ca să plătească tributul exactităţii mărturiei cărţilor sfinte.

Nouă ne rămâne să vorbim acum de ultimul eveniment, despre care istoriseşte ev. Luca, anume despre călătoria ap. Pavel pe marea, din Cezareea Palestinei la Roma.

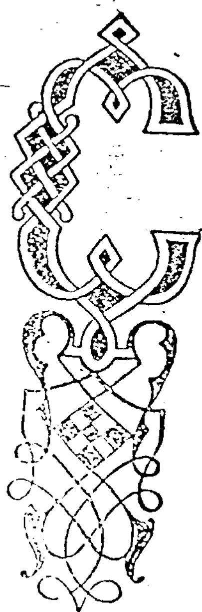

Din călătoriile maritime ale ap. Pavel

CAPITOLUL XVI.

CĂLĂTORIA AP. PAVEL DIN CEZAREEA LA ROMA

artea Faptelor Apostolilor se termină cu istorisirea despre vestita călătorie pe marea a ap. Pavel, din Cezareea la Roma. Această istorisire nu odată a stârnit cel mai viu interes la specialiştii în călătoria pe marea, cu atât mai mult, că aceasta e cea mai amărunţită şi temeinică istorisire despre marea călătorie pe marea, care există în vechea literatură şi totdeauna rezultatul cercetării ei a fost o mirare a justeţei şi exactităţii, cu care sunt expuse toate cele mai mărunte detalii ale măsurilor de navigaţiune, cari, fără îndoială, s'au manifestat şi au dovedit în scriitor un martor ocular şi părtaş la inseşi evenimentul[1]).

Ocazie la această călătorie pe marea a servit, cum se ştie, aceea, că ap. Pavel, ne găsindu-şi dreptatea la procuratorul roman, care zadarnic îl reţinuse în Ce-

1) Istoria navigaţiunii şi naufragiului corăbiei ap. Pavel se expune în cap. XXVII, a cărţei Faptelor. Cercetarea clasică despre dânsa aparţine englezului James Smith,

zareea, făcu, în fine, apel la împăratul roman şi deaceea a trebu să plece la Roma. Ne având dreptul a se opune acestei apelaţi procuratorul Fest se îngriji să trimită pe ap. Pavel împreună c alţi arestaţi sub convoiul sutaşului cohortei imperiale a lui Iulic In Cesareea erau cinci cohorte, şi deoarece una din ele, anum cohorta Iulie, trebuia după împlinirea termenului slujbei sale să s întoarcă la Roma, apoi pentru Fest aceasta fu ocazia cea ma simplă şi îndămânoasă să treacă arestaţii sub un convoiu de nă dejde. Calea ce stătea înainte era foarte lungă şi grea. Faţă c starea navigaţiei de atuncea din Palestina rar corăbiile plecau îr Italia direct; de obiceiu la început plecau la Alexandria, în Egipt. Anume aşa a procedat Tit, când acesta se întoarse la Roma, după supunerea Iudeei [1]). Acolo totdeauna se putea găsi corabie pentru continuarea călătoriei spre Italia, pentrucă raporturile comerciale între marele porturi egiptene şi capitala imperiului erau tot aşa de dese, ca şi necesare. Lui Fest, totuşi, nu i se ivi la îndămână în Cezareea un vas mai încăpător, pe care ar fi putut să trimită arestaţii în Egipt; dar, în acelaşi timp, se găsi o corabie, care se pregătea să plece la Adrumet. Anume pe această corabie a şi fost îmbarcat apostolul, printre călătorii căreia se găsea şi medicul Luca, care a descris apoi amărunţit şi viu această vestită călătorie.

Adramittion sau Adrumett, astăzi Edremit, era oraş în Mizia, situat ca golf, peste insula Lesbos [2]). Satnicului roman propriu nu-i făcea trebuinţa să plece cu arestaţii săi la Adrumeta Miziei; dar el presupunea, că în unul din porturile Asiei Mici, unde trebuia să meargă această corabie, se putea să întâlnească altă corabie, care i-or fi înlesnit să ajungă în Italia, cum se mai întâmplase în realitate. Relaţiile comerciale dintre Cezareea şi oraşul unde, în fine, plecă această corabie, nu erau destul de importante ca să se poată trimite încărcătura, exclusiv destinată pentru Adrumetta. A trebuit să meargă la diferite oraşe, unde el a putut fără greutate să se abată din calea navigaţiunii sale, adecă dealungul ţărmului Asiei [3]). Prin asta anume se şi explică acele opriri, des-

The voyage and Shipwreck of. St. Paul, London, 1848. Tot despre asta au scris: A. Breusing, Die Nautik der Alten, Bremen, 1886, pag. 142-205; A. Trève, Une traversée de Césarée de Palestine à Puteoles au temps de St. Paul, Lyon, 1887.

1) Suetoniu, Titus, 5.

2) Inainte se credea, că Adrumetta nu era altă ceva, ci oraşul Adrimeton, care se afla la malul Libiei. Dar unul din cele mai clare locuri din Stadiasmus nu permite să ne îndoim, că aicea este vorba anume despre acest oraş midian, pentrucă un autor grec anonim spune, că în oraşul punic Adrimeton nu era port. Stadiasmus maris magni, 116, în Geographi graeci minores, edit Didot, t. I, p. 470.

3) Cea mai bună cetire în textul dat este μέλλοντι πλεῖν, „intenţionând a naviga" ceeace se referă la corabie în loc de μέλλοντες πλεῖν, cum stă în textus receptus şi că se referă la ceice erau în corabie. Fapt. XXVII, 2.

zareea, făcu, în fine, apel la împăratul roman și deaceea a trebu să plece la Roma. Ne având dreptul a se opune acestei apelați procuratorul Fest se îngriji să trimită pe ap. Pavel împreună c alți arestați sub convoiul sutașului cohortei imperiale a lui Iuli In Cesareea erau cinci cohorte, și deoarece una din ele, anum cohorta Iulie, trebuia după împlinirea termenului slujbei sale să s întoarcă la Roma, apoi pentru Fest aceasta fu ocazia cea ma simplă și îndămânoasă să treacă arestații sub un convoiu de nădejde. Calea ce stătea înainte era foarte lungă și grea. Față cu starea navigației de atuncea din Palestina rar corăbiile plecau în Italia direct; de obiceiu la început plecau la Alexandria, în Egipt. Anume așa a procedat Tit, când acesta se întoarse la Roma, după supunerea Iudeei [1]). Acolo totdeauna se putea găsi corabie pentru continuarea călătoriei spre Italia, pentrucă raporturile comerciale între marele porturi egiptene și capitala imperiului erau tot așa de dese, ca și necesare. Lui Fest, totuși, nu i se ivi la îndămână în Cezareea un vas mai încăpător, pe care ar fi putut să trimită arestații în Egipt; dar, în acelaș timp, se găsi o corabie, care se pregătea să plece la Adrumet. Anume pe această corabie a și fost îmbarcat apostolul, printre călătorii căreia se găsea și medicul Luca, care a descris apoi amărunțit și viu această vestită călătorie.

Adramittion sau Adrumett, astăzi Edremit, era oraș în Mizia, situat ca golf, peste insula Lesbos [2]). Satnicului roman propriu nu-i făcea trebuința să plece cu arestații săi la Adrumeta Miziei; dar el presupunea, că în unul din porturile Asiei Mici, unde trebuia să meargă această corabie, se putea să întâlnească altă corabie, care i-or fi înlesnit să ajungă în Italia, cum se mai întâmplase în realitate. Relațiile comerciale dintre Cezareea și orașul unde, în fine, plecă această corabie, nu erau destul de importante ca să se poată trimite încărcătura, exclusiv destinată pentru Adrumetta. A trebuit să meargă la diferite orașe, unde el a putut fără greutate să se abată din calea navigațiunii sale, adecă dealungul țărmului Asiei [3]). Prin asta anume se și explică acele opriri, des-

The voyage and Shipwreck of. St. Paul, London, 1848. Tot despre asta au scris: A. Breusing, Die Nautik der Alten, Bremen, 1886, pag. 142-205; A. Trève, Une traversée de Césarée de Palestine à Puteoles au temps de St. Paul, Lyon, 1887.

1) Suetoniu, Titus, 5.

2) Inainte se credea, că Adrumetta nu era altă ceva, ci orașul Adrimeton, care se afla la malul Libiei. Dar unul din cele mai clare locuri din Stadiasmus nu permite să ne îndoim, că aicea este vorba anume despre acest oraș midian, pentrucă un autor grec anonim spune, că în orașul punic Adrimeton nu era port. Stadiasmus maris magni, 116, în Geographi graeci minores, edit Didot, t. I, p. 470.

3) Cea mai bună cetire în textul dat este μέλλοντι πλεῖν, „intenționând a naviga" ceeace se referă la corabie în loc de μέλλοντες πλεῖν, cum stă în textus receptus și că se referă la ceice erau în corabie. Fapt. XXVII, 2.

pre care se pomeneşte în cartea Faptelor. Corabia s'a oprit în porturile principale pentru ca să descarce sau să încarce mărfuri, în care timp sutaşul putea să capete informaţiuni, dacă nu s'ar putea găsi o corabie, care să plece direct în Italia, unde el era dator să ducă pe arestaţii încredinţaţi pazei lui.

O asemenea corabie, în adevăr, s'a găsit şi Iuliu aşeză într'însa atât pe soldaţii săi, cât şi pe arestaţi. La drum a trebuit să plece cam pe la 15 August. Fiecărui pasager i se găsi loc de trei coţi lungime şi un cot lăţime, adecă 1 $^{1}/_{2}$ metru lungime şi 80 c. m. lăţime. Provizie, cum e aceasta astăzi, pe corabie în vechime nu se lua, ci fiecare trebuia să se îngrijască de hrana sa, căci de către corabie pasagerilor nu li se da nimica, decât numai apă. Pasagerilor li se interzicea să frigă pe corabie peşte şi să tae lemne. Deoarece ap. Pavel era arestat, apoi sutaşul l-a aprovizionat, poate, cu hrană, dar călătorii voluntari, însoţitorii apostolului, ev. Luca şi Aristarh Tesaloniceanul, au trebuit să se îngrijască de toate cele necesare precum şi de cheltuelele pe un drum aşa de lung [1]). In acest timp al anului acolo, de obiceiu, suflă vânturile de nord-vest [2]). Ele erau favorabile pentru navigaţia în direcţia nord-estică, călătoriei din Cezareea la Sidon.

A doua zi după plecare, corabia în adevăr a sosit la Sidon, oraş fenician, care se afla la 28 mile maritime depărtare de Cezareea, făcând astfel aproape câte trei noduri şi jumătate pe ceas. Ap. Pavel i se îngădui să viziteze pe prietenii săi din acest oraş, deşi, fără îndoială, cu acest prilej, el după obiceiul acelui timp a rămas ferecat de ostaşul de pază [3]).

Din Sidon corabia trebui să plece spre Mirra, în Licia. Calea directă mergea aicea în direcţia nort-vestică, în care caz insula Cipru rămâne la dreapta. Dar deoarece vânturile nord-vestice ce suflau atuncea „erau protivnice lor", corabia ar fi trebuit să cotească, ceeace vasele încărcate ale vechimii nu puteau face, atunci căpitanul preferă să întoarcă pe partea răsăriteană a insulei Cipru, ca apoi să intre în golful larg, format de ţărmul nordic al insulei Cipru [4]). „Calea atât de bine designată de ev. Luca, se

1) A Trève, Une traversée de Césarée de Palestine a Putéoles, p. 8-9.

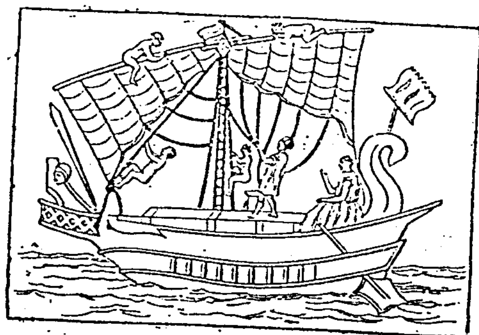
2) „Vânturile ce predomină aice de obiceiu sunt nort-estice sau steziischie, care suflă aicea răcoroase şi aproape neconteñit in curgere de câteva luni toamna". J Steward, in Findlay, Mediterranean Directory, p. 3.

3) Eadem Catena et custadiam et militem copulat, zice Seneca, Ep. tom V.

4) Ev. Luca intrebuinţază în cazul acesta expresia tehnică exactă ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κύπρος. Fapt. XXVII, 4. „Corabia ap. Pavel, părăsind Sidonul spre nord, n'a putut trece altmintrelea, decât pe laturea de răsărit a Ciprului. După cum marinarii numesc ţărmul întors spre vânt, bătut de vânt, iar ţărmul opus vântului, ferit de vânt, apoi expresiunea ὑποπλεῖν τὴν Κύπρον, contrastul căruia l-ar alcătui ὑπερπλεῖν τὴν Κύπρον, este termenul

observă în remarcabil acord cu provincia vânturilor, indicate marinarilor de instrumentele marinăreşti, edate de ministrul marinei". – „Acum este stabilit deplin, spune în aceste instrucţiuni, că curenţii, trecând spre ţărmul nordic până la ţărmul Siriei, merg după aceea spre apus pe ţărmul Caramaniei şi pe ţărmul nordic al Ciprului" [1]).

Deşi navigând pe laturea de sub vânt a Ciprului, corabia cu toate acestea nu se ţinea propriu vorbind de ţărmul insulei. Indreptându-se spre nord, ea sosi la ţărmurii Ciliciei [2]), şi acolo se putu folosi de vânturile, ce suflau dinspre uscat [3]). Ţinându-se de ţărm, dacă vânturile în genere erau nefavorabile, sau continuând navigaţia în marea deschisă, dacă nu se întâlnea nici o pedică la asta. Trebuia în chip principal a se folosi de curentul care se îndreaptă spre apus şi de forţa căruia sporea încă mereu când vântul de apus o împingea spre Siria, cùm anume se şi întâmplă în acest timp. Acest curent atunci îşi găseşte eşirea anume între Cipru şi continent, şi anume el ducea repede corabia ap. Pavel spre Mirra [4]).

Corabie Romană

Mirra, actuala Mira, era capitala romană a Siriei. Deoarece oraşul e construit pe deal, aproape la 5 chilometri de la marea, apoi portul său se află nu chiar la malul mărei, ci în gura unui râu mic, cunoscut astăzi sub denumirea de Andrachi. Rada-lui totdeauna prezintă un port bun. El se află în contact des cu Egiptul. Relativ de aceasta avem dovadă din veacul al IV în viaţa sf. Nicolae, vestitul episcop al acestui oraş. Pe una din corăbiile alexandrine sf. Nicolae, în tinereţa sa, a plecat din patria lui în

marinarilor. Mulţămită vântului de apus, nasul corăbiei se ţinu în direcţia malului oriental al Ciprului şi, prinurmare, malului de sub vânt al insulei. A. Breusing, Die Nautik der Alten, p. 155. „Sf. Luca, spune Schmit, întrebuinţând exact termenii marinăreşti, dă limbii sale o exactitate neobişnuită şi într'un cuvânt exprimă, ceeace altfel s'ar fi cerut o frază întreagă". Sf. Paul, p. 20-21.

1) A. Trève, Une traversée, p. 40.

2) Fapt. XXVII, 5.

3) In vechime, ca şi în timpul nostru, se foloseau de acel vânt, care bate dinspre uscat noaptea. Hêliodor, Aethiop. IV, 16.

4) Renumitul hidrograf englez ser Fransiz Bofor (în W. N. Smyth, The Mondnerrane n. London, 1854, p. 168), istoriseşte următoarele, ce se arată oarecum ca o tâlcuire la acest loc al cărţei Faptelor: „Incepând dela Siria pânăla Arhipelag domneşte o necontenită curgere spre apus, slabă în marea deschisă, dar foarte simţită aproape de ţărm în lungul căruia ea merge cu o iuţală considerabilă, deşi neregulată. Marea masă de apă, îndreptându-se aicea spre apus, „este apucată la ţărmul apusan de golful Adalia

Egipt. Mai pe urmă, când era deja episcop al orașului său natal, el, în timpul unei foamete, obținu aceea, ca corăbiile alexandrene, încărcate cu cereale pentru Constantinopole și intrate în acest port, cedară Mirrei o parte din încărcătura lor. Dar și în timpul nostru încă Egiptul continuă să aducă lemnărie din Mirra și Caramania [1]).

Sutașul Iuliu a găsit în acest port o corabie alexandreană, care pleca în Italia. Corăbiile alexandrene transportau la Roma ceriale din Egipt, adevărata jitniță a lumii de atuncea, care aprovizionа cu grâne capitala imperiului. Ei depozitară încărcătura lor în Puteoli, unde totdeauna era primit cu bucurie mare [2]). Unele din aceste corăbii erau foarte mari după proporții. „Izida" pe care Luchian [3]) o descrie ca corabie de proporții neobișnuite, încăpea în sine mai mult de 2600 tone [4]), dacă aceste date nu sunt exagerate [5]). Marinarii alexandreni se considerau cei mai buni pe vremea aceea. „Ei cârmuesc corabia lor", spune împăratul Caligula Agripa, nepotul lui Irod, „cu ghibăcie și siguranța călărețului, care conduce caii săi, în timpul alergărei pe câmp" [6]).

Astfel sutașul, care avea îndatorirea să ducă pe ap. Pavel la Roma, avu norocul să întâlnească în Mirra corabia alexandreană. Vântul apusean, care silise vasul adrumeian să se îndrepte spre nord, forță deasemenea și corabia alexandreană să urmeze aceiași cale [7]). După toată probabilitatea, ea se îndreptă spre Puteoli, și putea astfel să ducă pe arestații iudei chiar în Italia. Dela Mirra pânăla Puteoli se socotesc 300 de mile marine [8]). Această navigație în împrejurări favorabile, s'ar fi putut termina în zece zile. Luând în considerație calmul, vânturile contrare și constatarea depozitului de apă, se putea calcula, că chiar cu iuțeala medie a navigației se va putea atinge scopul călătoriei încă într'o lună înainte de sezonul furtunos, ce sosea cu luna lui Noemvrie.

Corabia alexandreană trebuea să plece din Mirra pela începutul lui Septemvrie. Părăsind acest port, ca să-și urmeze drumul

(Adalia acum Satalia în Caramania, este vechea Attalia sau Olbia, întemeiată de Atta II în Pamfilia). După aceea strânsă și plină, ea cu o neobișnuită putere se îndreaptă spre capul Helidonia, de unde curgerea se revarsă pe marea deschisă și din nou se liniștește".

1) A. Tréve. Une traversée, p. 11.

2) Vezi Senc. Epist. LXXVII: „gratus" illarum (navium) Campaniae adspectus est.

3) Luc. Nav. I.

4) Tona avea 1000 chilograme. Prin urmare „Izida" lua in sine în total mai mult de două milioane șase sute de mii de chilograme.

5) A. Breusing, Nautik, p. 157. M. Tréve, Une traversée, p. 17, nu crede, ca încărcătura „Izidei" să fi trecut de 1400 sau 1500 tone.

6) Philon, advers, Flacc. p. 968.

7) Vezi J. Smith, Voyage and Shipwreck. of St. Paul, pag. 32.

8) Adecă mai bine de 500 chilometri.

său spre apus, ea nu a putut să se folosească de curentul, care mergea paralel cu țărmul, pentrucă ajungând la capul Helidonia, curgerea se întoarse spre sud. Deaceea, a trebuit cu mare greutate să continue în lungul țărmului, folosindu-se de vânturile de pe uscat, cari suflau în cursul nopții, ceeace pricinui o însemnată perdere de timp. Din această cauză trecu nu puțină vreme înainte ca corabia să fi ajuns punctul sud-vest al Asiei Mici, în apropiere de Cnid. „Noi am navigat încet multe zile", spune ev. Luca, „și cu mare greutate am ajuns în dreptul Cnidului" (Fapt. XXVII, 7).

Dacă vântul ar fi fost favorabil, atunci corabia s'ar fi îndreptat spre apus, ar fi străbătut marea Egeei, ar fi ajuns la capul Maleia și ar fi continuat direct drumul său spre Sicilia. Dar în locul vântului de nord, de care avea ea nevoe, a suflat necontenit vântul de apus nord-vestic, care-i împedica straşnic să ajungă la insula Cnid și le încurca mișcarea înainte. A trebuit să o ia spre sud-vest, spre capul Salmona, ca să treacă sub apărarea insulei Creta (Fapt. XXVII, 7). Dar sosirea într'acolo, folosindu-se de vânturile de uscat, se putea merge în lungul malului de sud al acestei insule. Așa au și procedat căpitanul corăbiei, dar „cu greutate" (Fapt. XXVII, 8). Navigația în genere e foarte dificilă pe partea de răsărit și de miazăzi a insulei Creta: aicea, când corabia se ține nu departe de țărm, e nevoe să se învingă când acele vârtejuri, cari vin din munți, când potolirea[1]). „Intârzierile, încercate de marinari, cari se îndreptau spre apus, în această parte a mărei Mediterane, în cursul lunilor de toamnă sunt așa de inevitabile, încât eu, zice Smith, „te miră de am găsit o astfel de ocazie, în care să nu le simpt[2]). Un călător închinător la sf. Locuri din veacul XVI, anume Rauwolf, istorisește că, ocolind capul Salmon, corabia, pe care călătorea el și care venea dinspre răsărit, întâlni un vas, ce eșise din Tripoli acum șapte săptămâni și cu care a trebuit să împrumutăm pesmeți, pentrucă ea isprăvise orce provizie[3]).

Biruind toate dificultățile acestea, corabia, pe care călătorise ap. Pavel, ajunse în fine, la târgușorul, cunoscut sub denumirea de Bunele Limanuri[4]), nu departe de Alassa. „Calo-Limnione sau mai bine Calûs-Limniônes, zice Findlei, este o mică buhtă, deschisă dinspre răsărit, dar apărată în parte de două insulițe din-

1) Vezi Spratt, Instructions sur l'île de Crète, per. A. Le Gras, in 8-a, Paris, 1861.
2) J. Smith, Voyage and Shipwreck, pag. 37, 42.
3) L. Rauwolf, Reise in die Morgenländer, Augsburg, 1582, Comp. J. Smith, Voyage and Shipwreck, p. 37-42.
4) Καλοὶ λιμένες.

spre sud-est și dinspre sud [1]). Iată pentruce ea n'a fost recomandată în calitate de loc bun ca popas pentru ancorat și pentru ernat [2]). Alassa este, după toată probabilitatea, orașul Alai, amintit în Stadiasmos, ca situat între Lebona și Matala [3]). Bunele-Limanuri, adecă Calo-Limniona sunt situate la trei mile marine spre răsărit de capul Matala sau Litinosa, alcătuind punctul cel mai de sud al insulei Creta. Ev. Luca observă, ca și învățații moderni, cercetători ai mărei Mediterane, că Bunele Limanuri erau neîndămânoase pentru ernat [4]). Anume de aceea căpitanul corăbiei hotărî să continue navigația, ne dând atenție sfatului ap. Pavel și neluând în seamă aceia, că sosise deja o așa vreme, în care după obiceiu, cei vechi conteneau navigația.

Sf. Grigorie de Nazianz, plecând în Noemvrie din Alexandria în Grecia într'o corabie egipteană, istorisește în poemele sale, ce fel este acest timp, de care se tem marinarii; majoritatea lor nu îndrăzneau să se pogoare la marea [5]). „In curgere de 20 de zile și 20 de nopți, zice el, eu am stat lungit la cârmă, rugând pe Domnul de îndurare [6])". Când corabia ap. Pavel sosi în Bunele-Limanuri, era deja nu mai târziu de finele lui Septemvrie [7]), dar cum grăește Ev. Luca, „navigația era primejdioasă" [8]). Corăbiile celor vechi nu erau de așa construcție, ca să îndrăznească să se lupte cu furtunile de toamnă și de iarnă. Pelângă asta ele nu aveau nici adaptarea pentru ca să se apere de frig, și mai ales, ele nu puteau să cârmuiască mersul lor pe timp turbure [9]). Din această cauză, în timpul domniei împăratului Iulian, navigația iarna era deadreptul interzisă sub amenințarea cu pedeapsa, dar deja și mai înainte era obiceiul ca dela Noemvrie pânăla Martie să stea corăbiile în porturi, și, conform legii de Rodos, căpitanul, care deslega corabia sa pentru navigațiune iarna, nu avea dreptul să dispună de încărcături, când el ar fi fost chiar nevoit să

1) Aceste două insule se numesc acum Megalo — Nisi și insula apostolului Pavel.

2) Findlay, Mediterranean Directory p.. 66. Vezi deasemenea T. A. B. Spratt, Instruction sur l'île de Crète, p. 39, și amărunțimile următoare în a lui Travels and Researches in Creta, London 1865, Tom. II, p. 1-7, cu vederea Bunelor Limanuri, pe laturea din față în Geographi Graeci minores, edit. Didot, t. I, p. 993.

3) Ἀλαί, stadiasmus, § 322 și 323 sect. II.

4) Fapt. XXVII, 12.

5) Sf. Grigorie de Nazianz, Orat. XVIII, in Patrem, 31, t. XXXV, col. 1031; Poemata histor, I,. De rebus suis, 307; X, De vita sua, 124.

6) Sf. Grigorie de Nazianz, Poemata, t. 37 col. 993.

7) Ev. Luca spune, că în timpul acela trecuse postul, care coincida cu echinopțiul de toamnă. Fapt. XXVII, 8.

8) Fapt. XXVII, 9.

9) „Nam tum lux minima norque prolixa, nubium densitas, aeris obscuritas, ventorum imbri vel nivibus geminata saevitia classes e pelago deturbat. Végèce, De re mil. V, 9.

arunce în mare şi să mântuiască nici obiectele sale de înarmare[1].

In vechime, pe fiecare corabie, de obiceiu, naviga şi însuşi proprietarul ei, pe care ev. Luca îl numeşte „şeful corăbiei", şi personal administra încărcăturile sau purta comerţul maritim. Alăturea de dânsul stătea căpitanul. Când ap. Pavel indică primejdia ce-i ameninţa, dacă ar continua navigaţia, atunci stăpânul corăbiei şi căpitanul nu l-au ascultat, nădăjduind, poate, să sosească la locul destinaţiei înainte de Noembrie, cu care de obiceiu se termina navigaţia şi ei induplecară să fie de partea lor şi sutaşul. „Şi cum portul nu era destoinic pentru ernare, apoi mulţi dădură sfatul să plece de acolo, ca, dacă e posibil, să ajungă până la portul Finica"[2]. Ei presupuneau, evident, să erneze în acest târguşor din urmă[3].

Finica este actualul port Latro, care se află numai la treisprezece mile spre apus de Bunele Limanuri, adecă la distanţă de o zi de navigaţie. „Aceasta este singura buhtă pe malul sudic, unde corabia putea fără primejdie să erneze, pentrucă vânturile de sud, înfrânate de munţii înalţi, ce predominau asupra buhtei, nu ajung niciodată până la pământ, şi deaceea, pentrucă valurile stârnite de aceste vânturi, ajung pânăla mal în stare slabă, aşa că, nu se încordează" canaturile[4]. Acelaşi lucru îl spune şi ev. Luca decât cu alte cuvinte: „(se sfătuiră) să ajungă pânăla portul Finica, Cretana, situată la sud-vest"[5].

Deoarece Bunele Limanuri erau nepotrivite pentru popas, iar portul Finica, din contra, prezenta mai multe înlesniri, toate regulele prudenţei îndemnau a încerca să se ajungă în acest port; dar realitatea a dovedit, că ap. Pavel a fost luminat de lumină de sus, care întrecea experienţa omenească.

„Sufla vântul de miazăzi, şi ei crezând că au dobândit dorinţa, plecară, navigând pe aproape de Creta. Dar curând se ridică contra ei vânt „furtunos, care se numea evroclidon"[6]. Dinspre sud acest vânt se prefăcu îndată în vânt de nord-vest[7].

---

1) Pardessus, Lois maritimes, t. I, p. 65.

2) Fapt. XXVII, 12.

3) Se poate, de altfel, ca ei să fi propus să erneze în Finica numai pentru aceea, ca să induplece majoritatea la continuarea călătoriei. cu ideea ascunsă ca să se îndrepte direct spre Italia. Dela capul Matala până la canalul Mesina se calculează 480 de mile marine, şi chiar cu o mişcare de patru noduri, sub slabul vânt de nord, se putea sosi în Italia în cinci zile. Breusing, Nautik, p. 164.

4) Spratt, Instructions.. p. 44.

5) Fapt. XXVII, 12.

6) Fapt. XXVII, 13, 14.

7) Anume aşa importanţă a eraclidonului sau a evrachilonului, cum asta s'a dovedit deplin la R. Bentley, Remarks on a late discourse on freethinking, p. 97.

Vijeliile, ce se smunceau din muntele Ida, când printr'însul străbătea vântul de nord, suflă în buhtă (Mesara, spre apus de Bunele Limanuri) cu putere furioasă, și aceste vânturi sunt foarte adesa în intervalul dintre lunile Iunie și Septemvrie[1]). Astfel corabia alexandreană abea ajunse cu mare greu până la capătul capului Matala, unde ea din pricina unei puternice învăluiri nu avu totuși putința să sloboadă bărcile, când se stârni un uragan puternic; „corabia fu apucată așa", încât ea nu mai putu să se cârmuiască și a trebuit să se lese „în voia furtunii"[2]). Ar fi trebuit să se întoarcă cu celălalt bord, dar asta se dovedi imposibil. Uraganul apucă corabia cu așa putere și iuțală, încât ea abea avu timp să strângă vintrelele, cari, fără această precauțiune, ar fi fost rupte în bucăți. „Când furtuna învălue puternic marea, zice Euripid, atunci matrosul se lasă în voia soartei și trebue să se încredințeze curgerei valurilor"[3]).

Ap. Pavel, împreună cu colaboratorii săi, au fost duși împrejurul unei mici insule, cunoscută sub denumirea Cnida sau cum numirea aceasta se citește în multe manuscripte, Clauda[4]). Ptolomei[5]) amintește de această insulă sub denumirea Claudos, Pomponiu Mela o amintește sub numirea Handus, o mică insuliță nu demult descoperită. Fragmentul lui Strabon[6]) pomenește de ea sub numele de Claudosa[7]).

. . . . KEI
TAI ΔΕ ΚΑΤΑ ΚΑΥΔ : : Ν
ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΕΝ

Κεῖται δὲ κατὰ Καῦδον τῆς Κρήτης ἐν Ν

In „Stadiasmus" ea se numește Claudia; grecii îi dau numirea de „Claudonesa sau Handonesa, ceeace italienii au denaturat-o în Hoțo. Această insulă, sub alte raporturi neavând nici o im-

---

1) Spratt Instructions sur l'il de Crète, p. 40.

2) Fapt. XVII, 15.

3) Eurip. Troades, 686-688, p. 379.

4) Fapt. XVII, 16.

5) Prolem. III, 17, § 1.

6) La Roma, în biblioteca Vaticanului se află fragmentele palimseste ale lui Strabon, pe care Kozza le-a citit reușit și în care a descoperit numirea Caidos.

7) Iată temeiul pentru citirea lui Kozza, care e așa de importantă pentru istorisirea cărței Faptelor: „Acest text aparține lui Strabon; XVII, 22 (edit. Didot, pag. 711, rândul 28), paragraf consacrat Cirenaicei. Autorul enumeră orașele Cirena, Apolonia, Zefirie, Hersones, Catabraem, etc. și cu prilejul Hersonesului, identificat cu actualul Ras-et-Tin, el designează distanța, care desparte acest port de stația H. Iată acest punct și important. Textul admis, în realitate se înțelege așa (χερρόοησος) κεῖται δὲ κατὰ Κύκλον τῆς Κρήτης ἐν διάρματι χιλίων καὶ πεντακοσίων σταδίων νότῳ. Hersonesul e situat la o mie cinci sute de stadii distanță dela Ciclosul Cretei. Acest text sub două raporturi nu-i

portanță, se întinde spre apus de capul Matala, spre sud de Creta și de Finica, la 20 mile depărtare de Sfachia [1]).

Luați de uragan, marinarii noștri erau neputincioși și se lăsară în voia soartei. A trebuit totuși să facă ceva. Toți, și matelоții, și pasagerii, să muncească fără preget, și însfârșit cu sforțările comune nu fără greutate au izbutit să tragă în corabie barca, contând pe dânsa ca pe ultimul mijloc, la care recurgeau corăbierii pentru mântuire în caz de naufragiu. Corabia trosnea din toate încheieturile ei. „Aceia, cari au avut prilejul să călătorească pe marea în timpuri primejdioase, știu bine acest scârțâit lugubru și alarmant al primejdiei, care răsună din toate părțile corăbiei la fiecare izbire a valurilor" [2]). Marinarii, ca să arate oarecare împotrivire furtunii, „se apucară să întrebuințeze tot felul de ajutoare și să lege corabia; temându-se însă, ca să nu se înfigă cu nasul în nisip, pogorâră vintrelele și astfel se purtau [3])." „Legarea împrejur a corăbiei" consta în aceia, de frică, ca nu cumva corabia din pricina puternicilor izbituri să se desfacă, literalmente o înfășurară cu otgoane, încolăcite împrejurul corăbiei de câteva ori și se înodau pe bord. Acest mijloc ajută considerabil corăbiei să suporte furtuna, și la el alergau marinarii atât în vechime, cât și astăzi. Tucidide amintește, că la el recurgeau carchirenii (I, 29). Dar în mare parte recurg la acest mijloc, în acel caz, dacă nu-s încredințați de durabilitatea corăbiei din cauza vechimei ei [4]).

---

exact: întâiu pentrucă Creta, în realitate, se află la două mii cinci sute stadii; al doilea, pentrucă Κύκλος nu are nici un senz. De aceea diferiții editori au propus corectări la acest loc. Corai corectează Κύκλον în Κώρυκον; din nefericire, Koric e situat pe țărmul nord al Cretei și de aceea nu s'ar fi aflat vizavi de Cirenaica. H. Müller in édit. Dido corectează Κύκλον în Μάταλον, sub pretextul, că Matala este țărmul, care se întinde pe laturea sudică a Cretei, așa că de el se poate spune că e situat vizavi de Chersones; dar această corectare e una din cele mai arbitrare. Ce se atinge de χιλίων, apoi editorii sunt de acord, că această eroare e a transcriitorului și că trebue citit δισχιλίων, dar și această corectare e prea arbitrară.

„Dar iată și propunerea, făcută de Kozza, la palimisestul nostru: Κεῖται δὲ κατὰ Καῦδον τῆς κατὰ etc. Nimica nu poate fi mai legitim decât această citire, pentrucă marinaru, plecând din insula Hersones spre insula Creta, întâlnește, ca primă și ultimă stație, micul ostrovaș Καῦδος la trei sute de stadii dela malul Cretei, și în mica asta insulă se află orașul și portul: ἔχει πόλιν καὶ λιμένα, cum spune Stadiasmus maris magni, în articolul despre Creta. Adăogați, că Καῦδος se determină cu cuvintele τῆς Κρήτης, ca să-l deosebească de Καῦδος τῆς Σικελίας a lui Strabon, VI, 3.

1) Spratt, Instructions sur l'île de Crète p. 46.

2) Trève, Une traversée, p. 27.

3) Fapt. XXVII, 17. Relativ de tâlcuirea tehnică a deosebirilor acestui loc, vezi Breusing, Nautik, p. 170-184.

4) Savantul interpret al lui Tucidide, englezul Arnold, observă, că anume așa legate din cauza vechimei și a stărei rele s'au părut corăbiile rusești, luate captive în Tagus la anul 1808 (Arnold, la Thuc. I, 29). La Plumitr în tâlcuirea la Fapt. XXVII, 17.

Vechii marinari se temeau extraordianar de „primejdioasele Sirte", cum le numea Pliniu. Cartaginejii din punct de vedere politic exagerau greutatea navigației pe malurile ambelor Sirte, dar Sirta Mare, care se afla între două capuri Mozrata și Monetar, pe o întindere de 350 de chilometri, merita deplin reaua sa reputație. „Larg deschisă pentru vânturile de nord, apărată neîndestulător contra vânturilor dela sud, care o înconjurau cu jocuri joase, Sirta Mare era pe rând bântuită de două foarte puternice curente atmosferice, cari pe rând, serveau de pricină a îngrămădirei enorme de apă la centru sau a revărsării furioase spre margini. Acest dublu curent, pe care vechii navigatori greșit îl explicau drept flux și reflux, singură și alcătuia adevărata primejdie a Sirtei Mari, dar primejdia era serioasă, și ea rămâne aceeași și pentru actualele vase cu pânze. Din pricina acestor neînvinse curente, Sirtele au și primit însuși numirea lor[1]).

„Când corabia, scoasă din drumul său de vânt sau de curenți, scria Procopie, cade în semicercul descris de curent, atunci pentru dânsa e imposibil să se mai întoarcă la direcțiunea sa primitivă; pe ea parecă o atrage o putere mereu crescândă, și de aceea, mie mi se pare, cei vechi au dat Sirtelor acea numire pe care ele o poartă. Corăbiile acolo pelângă aceasta nu pot să se apropie nici de mal; aproape tot litoralul de stânci este sub apă, care nu îngădue apropierea de pământ și servesc de pricină peirei vaselor. Echipajul poate nădăjdui mântuire, deși cu mare neîncredere, numai în acel caz, dacă el, părăsind corabia se aruncă în bărcile de scăpare"[2]). Insă mântuirea era cu atât mai nesigură, cu cât triburile barbare, cari trăiau pe acest mal, priveau la naufragiul corăbiei, ca la prada lor, pe care le-o da marea[3]).

Vântul, care bătea în direcția nord-est, târa corabia alexandreană anume spre aceste locuri primejdioase. Sirta Mare se află abea la 140 mile de Creta. Pentru a nu cădea într'acolo, a slăbi năvala apelor și a micșora repeziciunea mișcărei corăbiei, marinarii mai întâiu aruncară peste bord o mare parte de încărcătură și după aceea se apucară să arunce uneltele corăbiei, drugii, vâslele, canturile, etc. Marinarii astfel mergeau la întâmplare, și nu știau chiar nici unde se află, pentrucă parecă se mări și mai mult primejdia, căci în curgere de multe zile „nu se văzuse nici soarele, nici

1) Syrtes ab tractu nominatae, zice Salustiu. Sallust, Jugurtha LXXVIII, Charles Tissot, Exploration scientifique des côtes de la Tunisie geographie comparée de la province romaine d'Afrique, Paris, 1884-1888, t. I, p. 225.

2) Procop, De Aedif, VI, III, 3. Tissot, Exploration scientifique de la Tunisie, t. I, p. 226. Despre drepturile și obiceiurile nazamonilor, vezi la Herodot, IV, 172.

3) Aequoreus Nasamon, invadere fluctus.

stelele“ [1]; dar, între altele, în vechime marinarii, când perdeau din vedere malurile, se călăuzeau de obiceiu de soare și de stele, grecii de Ursa Mare, iar fenicienii de Ursa Mică [2]. Totul se credea pierdut; nimenea din cei ce se afla pe corabie nu primea chiar nici mâncare. Și iată anume atuncea ap. Pavel ridică în toți bărbăția, încredințându-i, că din ei nu va peri nimenea, deși vor fi aruncați în insulă, cum i s'a descoperit lui de sus. „Bărbați, — zise el, — trebuea să mă ascultați pe mine, și să nu vă depărtați de Creta, prin care lucru ați fi și evitat aceste dificultăți și pagube. Acum însă vă încredințez să vă încurajați, pentrucă nici un suflet din voi nu va peri, ci numai corabia. Căci Ingerul lui Dumnezeu, căruia aparțin eu, și căruia slujesc, mi s'a arătat în această noapte și mi-a zis: nu te teme, Pavele; tu trebue să te prezinți înaintea Cezarului: și iată, Dumnezeu ți-a dăruit ție pe toți ceice navighează cu tine. De aceea încurajați-vă, căci eu cred pe Dumnezeu, că va fi așa, cum mi s'a spus [3].

Companionii ap. Pavel nu erau deprinși să audă o asemenea cuvântare, și ea a trebuit să producă asupra lor o puternică impresiune. Scriitorii cu dreptate au rămas entuziasmați de această cuvântare. In lupta, pe care omul o duce contra naturei, — zice Saint-Marc Girardin, — este o astfel de bărbăție, care nu se luptă cu primejdia, ci o disprețuește; aceasta e anume bărbăția creștină. Istorisirea cărței Faptelor Apostolilor despre furtuna, suferită de ap. Pavel, este cel mai bun exemplu de acel interes, care stâr-

1) Fapt. XXVII, 20.

2) Ovide., Trist. El. III. — „Comnas, demult cunoscut în China, la apus nu era cunoscut până în veacul XII. Ce se atinge de descoperirea stelei polare, fără de care era imposibil a săvârși navigația altmintrele, decât în apropierea malurilor, apoi descoperirea ei aparține, cum se zice, fenicienilor: ea le dădu în curgere de mai bine de două sute de ani monopolul comerțului maritim. Incepând dela această epocă, esențial pentru navigator era nu atât vântul prielnic, pe cât putința de a deosebi steaua polară. Cu ce nouri acoperea Jupiter marea cea nemărginită! Astfel fu primul vozglas al vechiului corăbier la apropierea furtunei. Corăbierul evului mediu manifesta nu mai puțină frică, când el trebuea să piardă din vedere steaua polară. Corabia, în care-și săvârșea navigația ap. Pavel și care intenționa să săvârșească trecerea întârziată dela Cnid la Roma, avea pe dânsa 276 de oameni; nimica nu dă dreptul a presupune, că ea ar fi fost mai puțin capabilă să lupte cu furtuna decât marele djonțe chinezești. Noi vom vedea că în curgere de paisprezece zile ea cu succes s'a luptat contra vântului de nord. Apucată de furtuna furioasă în marea deschisă la Creta, ea nu ingădui să fie apucată în canalul Sirta; el se eliberează de o parte de încărcătura sa, se ușurează de o parte de pojghițele de ghiață și se ține cu îndărătnicie în direcțiunea sa prin furtună. In genere toate ar fi fost bune, numai dacă nourii n'ar fi ascuns de dânșii soarele; dar, din nefericire, soarele rămase cu îndărătnicie ascuns. Marinarii își închipuiau, că ei navighează în direcțiunea Adriaticei, și totuși ei pe neașteptate sburau spre țărmul Maltei. Corabia alexandreană astfel putea să se lupte cu furtuna, dar căpitanul îi aduse la naufragiu din cauza direcției greșite“. Vice-amiral Jurien de la Gravière, La navigation hauturière, in Revue de deux mondes, 1 Septemvrie, 1874 pag. 100 — 101.

3) Fapt. XXVII, 21 — 25.

neşte acest gen de bărbăţie.... Dumnezeu să mă păzască, ca să pun născocirile lui Homer în paralelă cu adevărul sfintei istorisiri? Eu voesc numai să compar sentimentele stârnite de Domnul Dumnezeu în apostolul Său, cu acelea, cu care apare eroul lui Omer. In furtuna, de care se istoriseşte în cartea Faptelor Apostolilor, ca şi în furtuna, suferită de Ulise pe scenă apare tot acelaşi om. Dar ce deosebire între Ulise şi ap. Pavel! Unul din ei deşi nu se disperează, dar n'are nicidecum nădejde tare, şi în lupta contra primejdiei se susţine numai cu iubirea de viaţă, cu simţul care va da mai multă răbdare, decât vrednicie; iar celălalt, aflându-se pe corabia învălută de valuri, se pare, că nici nu-şi întoarce atenţiunea la înseşi furtuna, ci pomeneşte de ea numai pentru aceea, ca să mângâe pe confraţii săi, grăindu-le cu ton sigur, că ei nu vor suferi şi nu vor pierde nici măcar un păr din capul lor (Fapt. XXVII, 34).

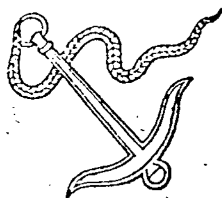
Ingerul lui Dumnezeu îi vestise aceasta, şi Dumnezeul lui niciodată nu amăgeşte. După mărturia lui Homer, Ulise oscilează, când Leucoteea îl sfătueşte să părăsască corabia sa şi să se arunce în valuri; nu cumva asta e o viclenie duşmănoasă a divinităţii?[1]) Dar Dumnezeul, Căruia îi slujea ap. Pavel, nu recurge la vicleşuguri şi cuvintele Lui nu stârnesc nici cea mai mică ezitare într'însul; ele întăresc inima omului, ele îi dau putinţa să uite de furtună şi de furia ei. Ap. Pavel nu mai este naufragiator de corăbii, care cu bărbăţie luptă contra morţii; el este proroc şi apostol. Furtuna aproape încetează a mai exista pentru dânsul de a fi primejdioasă; el deja este nu altă ceva, ci prilej de manifestare a mărirei lui Dumnezeu, Căruia el slujeşte, — a Dumnezeului, Căruia el aparţine; pentrucă el aparţine lui Dumnezeu, iar nu acestor valuri furioase, care-l consideră pe dânsul prada lor, nici a acestei corăbii hlebuite şi menite peirii; el aparţine lui Dumnezeu, el, ca şi toţi confraţii lui aparţin acelui Dumnezeu, care a dăruit şi a asigurat viaţa lui[2]).

Făgăduinţele făcute de ap. Pavel în numele Domnului Dumnezeu, nu întârziară a se realiza. „In noaptea a paisprezecea de când eram purtaţi prin marea Adriatică, scrie mai departe ev. Luca, — aproape de miezul nopţii, corăbierii începură să-şi dea sama, că se apropie de un pământ oarecare. Şi măsurând adâncimea, găsiră douăzeci de stânjini; apoi la oarecare distanţă măsurând iară, găsiră cincisprezece stânjini. Temându-se, ca să nu cadă

1) Homer, Odiseea, V.
2) Saint-Marc Girardin, Cours de littérature dramatique, t. I, 1861, p. 71—74.

la locuri stâncoase, slobozîră la cârmă patru ancore și așteptau ziua“ [1]).

„Ev. Luca și aicea iarăși manifestă o observațiune dreaptă: a slobozi ancora la cârma corăbiei, ar însemna a sili corabia să se întoarne și să-stea contra vântului, iar această învârtire împrejur pe care marinarii o numesc învârtirea corăbiei împrejurul ancorei, nu era străină de primejdie, pentrucă, la întoarcerea sa, corabia ar rămânea un timp mai mult sau mai puțin expusă loviturilor din coastă a valurilor. Deoarece arta ferăriei în vechime nu dădea marinarilor putința să aibă ancore de mare greutate, apoi pe corăbii, de obiceiu, erau numai câteva ancore. Această stare de lucruri s'a continuat destul de mult pentru corăbiile construite pentru sf. Ludovic în Genua și care aveau proporțiile pânăla 10 stânjini în lungime, 4 stânjini în lărgime și după calculul acelui timp, trebuia să se aprovizioneze fiecare corabie cu douăzeci și șase de ancore“ [2]).

Ancoră romană

Relativ de drum, străbătut de corabie în timpul furtunii, făcând următorul calcul: „Din acel timp, când această corabie a părăsit insula Creta, au trecut treizeci de zile și jumătate sau 324 de ceasuri. Acum de obiceiu se recunoaște că corabia, mergând numai sub ghețușul din timpul furtunii, face pe ceas dela una până la două mile marine sau în medie o milă și jumătate. Tot o asemenea iuțală putem admite și pentru corabia ap. Pavel. Distanța străbătută astfel de drum va fi egală cu 466 de mile. Dar, cum arată mai departe naufragiul corăbiei, ea a sosit la țărmul insulei Malta; iar distanța dela Cauda pânăla Malta în linie dreaptă se egalează cu 174 mile (mila marină este egală cu 1 $^1/_2$ chilometru, prinurmare asta alcătuește mai bine de 700 chilometri). Această coincidență cu atât e mai de mirare, că corabia trebui să treacă ceva mai mult drum, pentrucă ea se afla sub influența vântului de nord-est, înclinând ușor spre sud, și ne suflând, prinurmare, în direcție dreaptă dela Cauda spre Malta“ [3]).

Dar iată corabia, în fine, sosi la mal și marinarilor nu le rămăsese nimic mai mult, decât să aștepte ziua, ca corabia să nu naufragieze noaptea, ca după putință să se asigure mântuirea pentru toți. Mateloții, totuși, se temeau ca corabia să nu piară noaptea și de aceea ei slobozîră barca în marea, sub acel pretext, cum că

1) Fapt. XXVII, 27-29.
2) Trève, Une traversée, p. 36—37.
3) Breusing, Nautik, pag. 188—189.

voesc să arunce o ancoră dela nasul corăbiei, dar în realitate pur și simplu voiau să fugă și să lase pasagerii nefericitei lor soarte. Ap. Pavel le strică planul lor rușinos. Sutașul și soldații preveniți de aceasta, tăiară odgoanele și sloboziră barca în valuri. Intre aces-tea, apostolul iarăși vesti pe toți să fie cu curaj, făgăduindu-le, că nimănui nu-i va peri nici un fir de păr din cap, și sfătui pe fiecare să mănânce, ca să-și întărească puterile. Pe corabie rămă-sese cerialele, cari serveau ca balast. Ap. Pavel dădu pilda, și toți începură să mănânce după dânsul. Pe vechile corăbii nu se aflau bucătării, afară de cazuri rari și pentru călători cu deosebire sus puși. Mâncarea se gătea numai pe uscat, ceeace, dealtmintrelea, se putea face destul de des, pentrucă corăbiile adesea se opreau la țărmuri. Dacă corabia trebuia să facă o navigație destul de lungă pe marea deschisă, atunci provizia se făcea pregătită [1]). Hrana principală era așa numita pâine marinărească, un fel de pesmeți [2]), pregătiți din făină de ovăs, cu un preparat de apă, lapte, vin sau uleiu, cu carne friptă sau sărată și cu peşte sărat, la care se adă-uga brânză, ceapă și usturoi. Pe corăbii erau râșnițe de mână pentru măcinarea grăunțelor, în caz când provizia de făină n'ar fi suficientă. Așa anume lui Tit Liviu aretinii îi făgăduiră atâtea râș-nițe, câte s'ar fi cerut pentru patruzeci de corăbii mari [3]). Pe co-rabie nu se oferea nici masă pregătită, nici slugi la ea; fiecare trebuia singur să-și îngrijească de cele ale mâncării [4]).

Când apostolul și ceice erau cu dânsul au mâncat cu toții, atunci cerialele rămase au fost aruncate în mare pentrucă trebuia să se micșoreze bătaia apelor asupra corăbiei cu ajutorul ușurării ei, ca ea să fie pe cât mai posibil aproape de mal, de-oarece pe corabie acum nu mai erau bărcile pentru debarcare. Cu sosirea zilei marinarii observară malul, garnisit cu stânci, de care cu furie se izbeau valurile. Zărind ceva de felul unui golf, căpitanul a și hotărît să se depună acolo pe nisip, deși echipajul nu cunoștea acest mal. „Unii fără temeiu suficient se mirau, că marinarii nu cunoscură malurile Maltei, zice Breusing. De oarece drumul din Alexandria spre Puteoli trecea prin canalul Mesina, apoi ei au putut de zeci de ori să facă acest drum, nici chiar ne-

1) „Cum triginta dierum coctis cibariis naves conscenderunt". Tit. Liv. XXIV, 11. Id. XXIX, 25: „Commeatus imponendi M. Pomponio praetori cura data: quinque et quadraginta dierum cibaria, e quibus quindecim dierum cocta imposita".

2) Vetus aut nauticus panis tusus atque iterum coctus sistit alveum. Plin. Hist. Nat. XXXII, 25 (68). Ἄρτους ναυτικοὺς κοὺς εν γυργάθῳ ξηροῦς. Luc Dial. mor. 14.

3) „Molas quantum in quadraginta longas naves opus esset", Tit. Liv. XXVIII, 45.

4) Breusing, Nautik, p. 196.

văzând acest țărm, și dacă ei îl observară, atunci putură să-l cunoască numai de departe, și nu delângă înseși stâncile malului, care în această privință nu se distinge prin nimica de multe altele“ [1]).

Deși marinarii nu cunoscură locul însuși, dară ei nu se putură îndoi în privința chestiunii părăsirii corăbiei. Intâlnind malul, care inconjura marea din două părți, ei găsiră posibil să pună corabia pe dânsul; pliscul, împlântându-se în nisip, deveni nemișcat, iar coada corăbiei începu să fie sfărâmată de furia valurilor. Momentul era critic. Partea de dinainte a corăbiei, suindu-se pe nisip, se înălță; din această pricină coada corăbiei se lăsă în apă și fu inundată de valuri. Nu mai rămăsese nimic mai mult, decât să se mântuiască fiecare în înot sau pe sfărâmăturile corăbiei. Cu acest prilej se istorisește iarăși un caz caracteristic. Soldații romani, cari cu viața lor răspundeau de arestații încredințați pazei lor, temându-se, ca nu cumva acești din urmă, folosindu-se de această împrejurare, să fugă, hotărâră în spiritul cruzimii curat romane, să-i omoare pe toți. Dar și aicea influența, pe care ap. Pavel o dobândise asupra bunului sutaș, servi spre mântuire atât a propriei lui vieți, cât și a vieții confraților săi. Dorind să scape pe ap. Pavel, sutașul nu permise ostașilor să aducă la împlinire această crudă intențiune a lor. El porunci celorce știau să înoate, ca cei dintâiu să se arunce în mare, iar ceilalți scăpară pe scânduri sau pe alte sfărâmături din corabie. Valurile îi siliră pe toți la mal. Cum și prezisese ap. Pavel, toți, fără excepție, s'au mântuit. Când ei se adunară pe mal, atunci aflară, că aceasta era insula Malta.

Diferiți comentatori din ultimul timp presupuneau, că Melita, unde a suferit naufragiul ap. Pavel, n'a fost propriu insula Malta, ci insula Melita, care astăzi se numește Meleda, care e la țărmurii Dalmației [2]). Ajunge o singură observație, pentru a respinge această părere. Meleda nu corespunde nicidecum acelor împrejurări, de care se vorbește în cartea Faptelor Apostolilor. Ev. Luca spune, că matelоții slobozind măsurătoarea nu departe de insula Melita, găsiră o adâncime de douăzeci de stânjini și puțin mai departe

---

1) Breusing, idem, pag. 190 — 191

2) Se presupune, că această insulă se află în Adriatica și că ev. Luca spune, că ei au navigat pe marea Adriatică, Fapt. XXVII, 27. Dar marea Adriatică de atuncea (Ἀδρίας Ptol. Geogr. III, IV, 1; Ἀδριατικόν πέλαγος. Procop. De bell. Vand. I, 14), se întindea dela insula Creta până la Sicilia. Ptolomei numeşte actuala mare Adriatică ὁ Ἀδρίας κόλπος. Geogr. VII, V, 3, 10. Marea Ionică şi Ἀδρίας câteodată se confundau între ele. Apolonie de Rodos IV, 308, tâlcueşte aşa: ποτὲ μὲν τόν Ἀδτρίαν Ἰόνιον ποτὲ δὲ τόν Ἰόνιον Ἀδρίαν καλοῦσιν.

cincisprezece stânjini[1]). Iar adâncimea aceasta corespunde în totul insulei Malta, dar nicidecum adâncimei insulei Meleda. Litoralul acestei din urmă, din partea sudică, singura lature de care poate fi vorba, are așa prăpăstios povârniș spre mare, că dacă undeva măsurătoarea arată douăzeci de stânjini, nu rămâne spațiu pentru adâncimea de cincisprezece stânjini și pentru aruncarea ancorei[2]). La acel mal nu există nici o oprire de ancorare.

Golful insulei Malta, unde s'au adunat pe mal naufragiații, este același, care acum poartă numirea de golful ap. Pavel (Cali de San Paolo), la țărmul nord-estic a insulei. Pe insulița Gzeir, care închide golful dinspre nord, astăzi se înalță statuia marelui apostol, și poala stâncilor dinspre nord-est, la o jumătate de milă spre sud dela acest ostrovaș, poartă numele de Meli Sfântului Pavel. „Această situație topografică corespunde complect cu descrierea ev. Luca. Golful prezintă la capătul său nord-vestic un povârniș, pe care au și hotărît să pună corabia marinarii alexandrini. In mijloc se află Meli sf. Pavel, pe care propriu a și stat corabia. Această mâlitură constă din hlei gras. De aceea e ușor de explicat, că curenții provocați de vânturile răsăritene, furtunoase în aceste locuri, demult au produs distrugerea acestei mâlituri, care cu trecerea timpului treptat s'a întărit mereu. In timpul nostru ea are șapte stânjini adâncime. Iar în vremea ap. Pavel trebue să fi avut dela doi la trei stânjini. Acel loc, unde adâncimea se egala cu cincisprezece stânjini, noi trebue să căutăm ceva mai spre răsărit de mâlitură. Punctul, ce se află direct spre apus de această mâlitură și este, după mărturia locuitorilor, acel loc, unde se mântuiră înotând ceice au suferit naufragiul. Această presupunere corespunde în totul împrejurărilor lucrurilor. Malul răsăritean, fie el oriental - nordic - răsăritean sau nord-estic, alungă apa în golf. Această apă nu poate eși de aicea altmintrelea, decât pe canalul, care se întinde între insula Gzear și continent. Un curent, care se îndreaptă spre nord, merge prinurmare pelângă țărm și trebue să fi ajutat naufragiaților, cari se mântuiau pe scânduri nu spre marginea golfului, ci spre laturea apuseană a malului[2]).

Insula Malta atuncea, deja în curgere de două veacuri, se afla sub stăpânirea romanilor, care o luaseră dela Cartagena; ea era sub cârmuirea pretorului Siciliei. Ev. Luca numește pe

---

1) Vezi harta hidrografică a departamentului maritim austriac, Küstenkarte, Blatt. 22, Meleda, edit. 1879, în Triest.

2) J. Vars, nautique, p. 258; despre exactitatea numirii Meli etc. Vezi și A. Trève, Une traversée, p. 40.

locuitori barbari[1]), în senz grecesc al acestui cuvânt, care propriu însemna de alt neam, necunoscători ai limbii grecești, pentrucă ei vorbeau, ca și astăzi, dialectul alterat care consta atuncea, ca și astăzi, din frânturi din limbile diferitelor popoare, cari, pe rând, au stăpânit această importantă stație marină.

Malteenii au primit pe ceice suferiseră naufragiul cu dragostea iubitoare de oameni. Ei făcură un foc mare, ca să-i încălzască și să-i usuce de ploaea ce fusese și astfel să ușureze situația naufragiaților, care, din furia valurilor, fuseseră aruncați în insulă și le oferiră ospitalitate. Vă puteți închipui tabloul, cum naufragiații cei uzi și înghețați de frig se îngrămădeau împrejurul focului, ce vâlvâea cu putere, încălzindu-și membrele înghețate de frig. Dar trebuea susținut focul, și ap. Pavel, pururea neobosit și grijuliv pentru binele altora, arunca uscături pentru susținerea lui. Dar, deodată, într'un braț de uscături se afla o viperă extrem de otrăvită, care, încălzită de focul vâlvâitor, se încolăci împrejurul mânei. „Străinii, când au văzut atârnând de mâna lui șarpele, ziceau unul către altul: de bună samă, acest om este vreun ucigaș, de vreme ce scăpând din marea, judecata lui Dumnezeu nu-l lasă să trăiască". Dar el, scuturând vipera în foc, nu suferi nici o vătămare. Ei se așteptară, că i se va întâmpla vreo umflătură, sau ca el să cadă fără de veste mort; dar așteptând mult și văzind că nu s'a întâmplat cu dânsul nici o nenorocire, și-au schimbat cugetările și ziceau, că el este Dumnezeu" [2]). Vipere nu mai există în insula Malta, ceeace locuitorii atribue protecțiunii ap. Pavel. Necredincioșii se sileau să găsască în această împrejurare o dificultate, în scopul de a se combate veracitatea istorisirii ev. Luca. „Dar, — zice Breusing, — obiecțiunea, pe care o fac pe acel temeiu, că în insula Malta astăzi nu se mai întâlnește șarpe, putea să se deslege, dacă se întoarce atențiunea la aceea, că această insulă a fost cândva foarte păduroasă, așa că ap. Pavel a putut ușor să adune acolo vreascuri; târâtoarele puteau prin urmare să-și găsască acolo ușor locaș. Astăzi, în urma unei serii întregi de tăeri, acolo nu se întâlnește nici un fel de arbore[3]). Se știe, că flora insulei influențază considerabil și asupra faunei ei. Turnfor, care a călătorit prin orient pela începutul veacului al XVIII, istorisește, că vipera, care, pe vremea lui Plinie[4]) locuia în insulele Cinula, actualele Argentier și Tinosa, au dispărut cu

1) Fapt. XXVIII, 2, 4; în traducerea rusească „de alt neam".
2) Fapt. XXVIII, 3 — 6.
3) Breusing, Nautik, p. 191.
4) Plin. Hist. Nat. IV, 12.

totul din aceste insule[1]). Căpetenia insulei în acel timp era funcționarul cu numele Publiu. Textul grec îi dă un titlu deosebit, arătând pânăla ce amănunțime autorul cărții Faptelor ajunge cu exactitatea sa; el îl numește „Primul în insulă"[2]). Și în adevăr, monumentele epigrafice, descoperite în ultimul timp, dau șefului acestei insule anume un astfel de titlu: „Primul", sau în grecește protos.

Iată ce citim într'o inscripție greacă:

Δ. Κλ. υἱος. Κυρ. Προυδηνς. ιππευς.
Ρωμαιων. πρωτος. Μελιταιων, т. е.

„L(ucie), fiul lui Cl(avdie), din neamul lui Cvir(inie), Prudent, călăreț roman, protos al Maltei"[3]).

Tot așa exact și într'o inscripție latină se însamnă:

Mel. Primus[4]).

(adecă o simplă traducere a grecescului *protos* în corespunzătorul latin — „întâiul").

Ap. Pavel a rămas în insula Malta timp de trei luni, și starea lui acolo a fost semnalată prin multe vindecări de bolnavi, cari veneau cu droaia la dânsul[5]). După aceea a sosit timpul să plece cu corabia mai departe, și pentru asta sutașul Iulie s'a folosit de altă corabie alexandrină sub denumirea „Dioscurii" (Castor și Pollux), care ernase în portul insulei. Portul acesta, acum numit Lavaletta, este admirabil[6]), și marinarii în toate timpurile au căutat acolo refugiu de vreme rea. Când suflă vânturi puternice dinspre apus și nord-vest, cu deosebire dese în timpul iernei, atunci portul Lavaletta se umple de corăbii, încât câteodată nu se găsește loc pentru mulțimea corăbiilor, cari doresc vânt plăcut și prielnic sau să facă anumite reparațiuni la corabie.

Corabia Dioscurilor trebuia să părăsască Malta la jumătatea lui Februarie. Acest timp nu era încă cu totul prielnic pentru navigațiune, dar, alegând momentul prielnic, se putea face o na-

1) P. de Tournefort, Relation d'un Voyage du Levant, 2 in 4°, Paris, 1717, t. I. Lettres IV și VIII, p. 357—358.

2) Τῷ πρώτῳ τῆς νήσου. Fapt. XXVIII, 7 (In textul rusesc: „Căpetenia insulei").

3) Boeckh, Corpus inscriptions... tomul III, N-o 5754, pagina 682.

4) J. Smith, Voyage and Shipwreck of. St. Paul, d. 113, 114. Comp. Schaeffer, Dissertatio de Publio Melitensium in 4-0 Jena, 1755.

5) Fapt. XXVIII, 9.

6) J S. Bayot, Mer. Méditerranée, côte de Tunis, iles Maltaises, in 8-0, Paris, 1876, pag. 49.

vigație fericită. Pentru navigația dela Malta pânăla Siracuza, unde și intenționau să îndrepte direct corabia, se cereau nu mai mult de douăzeci și patru de ceasuri. Siracuza, capitala provinciei senatoriale Sicilia, era atuncea unul din orașele cele mai comerciale ale mărei Mediterane. Acest oraș în acel timp purta numele de „Navarhida" ca și Tirul și Sidonul; pe monetele lui era o corabie, un nas de corabie, sau Neptun, înarmat cu tridentul său. Majestosul templu al lui Jupiter Olimpianul încă de departe arăta cele două porturi ale sale corăbiilor, cari aduceau într'însele mărfurile lor.

După o ședere de trei zile în Siracuza, corabia alexandreană plecă mai departe la navigație. Ea trebui să țină drumul spre Regium, actualul Regio, în ceialaltă parte a canalului Mesina. Ev. Luca observă, că corabia se oprea la țărm (Fapt. XXVIII, 13). In canal sunt curenți contrari cari adesa silesc a opri la mal. Acești curenți, ce duc la malurile opuse ale canalului, se îndreaptă spre nord, când curentul principal, care merge prin mijlocul canalului, se îndreaptă spre sud, sau dinpotrivă, pentrucă curentul principal își schimbă aspectul în direcțiunea sa, potrivit cu fluxul și refluxul. Anume această împrejurare a și constrâns corabia Dioscurilor să se țină pelângă țărm.

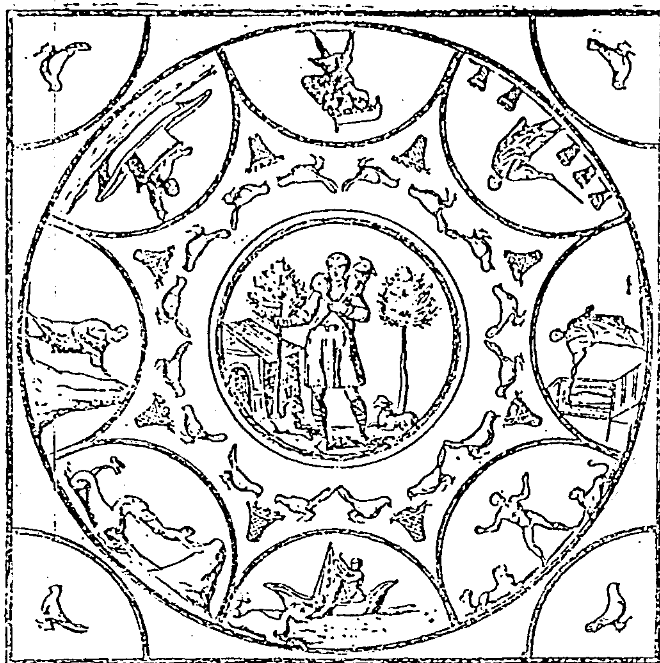
In Regio corabia s'a oprit, probabil, numai ca să ia loțman, care ar fi putut să străbată fără primejdie prin grozavele curente ale vestitelor Scila și Garibda. Corabia comercială alexandreană, pe care a navigat Tit la Puteoli după expediția contra Iudeei, deasemenea s'a oprit în Regio și fără îndoială, din același îndemn[1]).

Folosindu-se de vântul de sud, corabia alexandreană, care ducea pe bordul său pe marele „ambasador în lanțuri" în capitala lumii de atuncea, se îndreptă după aceea spre Puteoli prin canalul Neapolitan, spre țărmurii acelei luxuriante țări, unde natura a concentrat, se pare, toate frumusețele sale și tot luxul său. Acolo anume se adunau corăbiile, cari aduceau la Roma cereale din Egipt, și însuși debarcaderul din Puteoli, din cauza importanței comerțului său, se numea micul Delos, pentrucă Delos în marea Egee era una din piețele cele mai renumite ale lumii de atuncea. Anume acolo s'a și încheiat călătoria maritimă a ap. Pavel. Plecând din Cezareea pela jumătatea lui August, el sosi la Puteoli în ultimile zile ale lui Fevruarie, anul 61. După câteva zile el era deja în Roma, și ca trimis al lui Hristos, deși în lanțuri, a propoveduit neînfricat Evanghelia în capitala imperiului. ...a această sosire în Roma și arată cartea Faptelor Apostolilor.

1) Sueton. Titu. 5, V.

Și iată, astfel, din cele expuse se desprinde cu evidență, întrucât istorisirea ev. Luca e exactă chiar și în amănunțimile sale cele mai mărunte, ce dovedesc lămurit, că cartea sa în înțelesul deplin al cuvântului are caracter istoric. Toate operile cercetătorilor nepărtinitori din această cauză dau toată cinstea justeței cărței Faptelor. Cercetările marinarilor timpului nostru în toate punctele confirmă ceeace istorisește acest însoțitor al ap. Pavel despre călătoria din Palestina în Italia, precum dările de seamă ale marinarilor și descoperirile epigrafice contimporane mărturisesc, cum am văzut, că istoricul vieții și activității apostolului a fost în totul cunoscător a acelor locuri, pe care el le-a descris și deasemenea și toate împrejurările, de care a păstrat amintirea pentru noi. In vederea tuturor acestora e imposibil a cere mai multă dovadă irefutabilă despre autenticitatea numitei opere. Pe fiecare pagină se vede autorul conștiincios, care-și cunoaște treaba sa și vrednic de toată încrederea. Chiar dacă ev. Luca nu s'ar fi aflat sub înrâurirea inspirației de sus, apoi mărturisirea sa totuși ar fi fost mai presus de orce îndoială, și numai criticismul de rea credință, pentru care teoriile critice sunt mai presus de adevărul istoric, poate să mai stârnească aceste îndoeli, demascând prin aceasta a sa dubioasă destoinicie științifică și reaua sa credință.

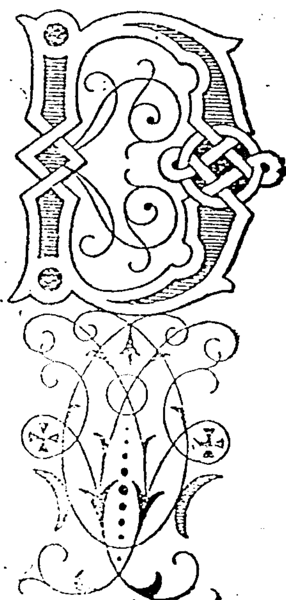

Păstorul cel Bun şi diferite scene din Vechiul şi Noul Testament, ce adesea se întâlnesc în scenele din Catacombe

CAPITOLUL XVII.

NOUL TESTAMENT IN CATACOMBE ŞI PE MONUMENTELE PICTURALE ALE PRIMELOR VEACURI ALE EREI NOASTRE

upă ce noi am studiat tot ceeace vorbesc direct despre Evanghelii şi despre Faptele Apostolilor ultimile descoperiri; ne mai rămâne încă să cercetăm ce ne vorbeşte apologia creştină după interpretarea Noului Testament în primele veacuri ale erei noastre. Printre descoperirile şi cercetările veacului nostru, descoperiri şi cercetări, cari se referă la catacombe şi monumentele picturale ale creştinismului primar, ocupă locul de onoare; ele cu deosebire ne dau multe informaţiuni folositoare şi preţioase, din care pricină şi suntem noi datori să ne ocupăm de ele aicea.

Comentatorii şi interpreţii Cărţilor Sfinte, începând dela evul mediu şi până la timpurile noastre, la explicarea Cuvântului lui Dumnezeu s'au folosit de operile primilor părinţi şi învăţători ai bisericii, cari au fost călău-

zele și conducătorii lor, dar le=au ajutat să extragă din acele te= zaure ale exigeticei sacre, ce erau îngropate în catacombe și despre importanța sau chiar despre înseși existența cărora ei nu știau. Dar aceste comori au un preț foarte mare. In adevăr, cei vechi interpretau sf. Scriptură nu numai prin glasul viu și în scriere, – ei il interpretau deasemenea și prin închipuirile monu= mentale. Aceste din urmă ne arată deplin, cum vechii creștini înțelegeau Cuvântul sfânt, și dacă limba picturii nu e totdeauna așa de clară sau exactă, ca limba cuvântărilor sau a interpretă= rilor, apoi pe de altă parte, ea din multe puncte de vedere com= plectează și explică învățătura primilor scriitori creștini: subte= ranele Romei cuprind într'însele comentarul cu adevărat pictural la sf. Scriptură, și noi putem astăzi cu încredere să-l cităm. Astfel de cercetători, ca Bozio, Bottari, au început să descopere minuni, ascunse în catacombele creștine, dar se poate spune în totul, că numai din timpul minunatelor lucrări ale lui De Rossi ele ne=au devenit cu totul cunoscute și ne=au cedat toate tainele lor [1]). El nu numai că lărgește considerabil descoperirile predicesorilor săi, dar odată cu aceasta el a înțeles mai bine și a explicat monu= mentele găsite, așa că în numărul descoperirilor arheologice cele mai nouă se pot referi chiar și o mare parte din acelea, cari deja mai înainte fuseseră făcute prin catacombe.

Aicea noi intenționăm să examinăm chipurile din catacombe numai întru atâta, întrucât ele au raport cu sfânta Scriptură, și în deosebi în raport cu Noul Testament. La început vom cerceta, ce loc ocupă în vechea artă creștină Noul Testament; după aceia vom cerceta, prin ce metod au tâlcuit sf. Scriptură artiștii creș= tini; vom aduna date, pe cari ni le oferă monumentele picturale relativ de canonul cărților sfinte și insfârșit, vom studia diferitele locuri sau diferitele episoade, asupra cărora arheologia creștină primară revarsă vreo lumină oarecare deosebită.

Anticitatea creștină ne=a lăsat un anumit număr de monu= mente cu chipuri, ca fresce în catacombe, sfeșnice, vase cu baze de aur și sarcofage.

Catacombele sunt subterane, săpate de vechii creștini, pentru ca acolo să îngroape pe răposații lor, să săvârșească slujbele lor religioase și să găsească refugiu în timpul groaznicelor prigoniri [2]). Ele constau din galerii înguste, în lungul cărora sunt așezate *loculi* sau mormintele creștinilor; din *cubicula* sau camerile de

1) Vezi F. X. Kraus, Real-Encyklopädie der christlichen Alterthümer, 1880-1883, tom. II, pag. 98-100.
2) Martigny, Dictionnaire des antiquités chrétiennes, sub cl catacombes.

îngropare, un fel de case de odihnă familiare, în adâncimea cărora de obiceiu se odihnesc moaștele vreunui mucenic; și din criptele sau bisericile, unde se săvârșau sfintele taine. Pereții și bolțile criptelor, precum și un număr însemnat de cubicule, adesa erau acoperite cu ghips și împodobite cu chipuri. Unele din aceste chipuri se ridică până la finele veacului intâiu. Pe morminte sunt inscripții simple, de obiceiu foarte scurte.

Catacombele aproape exclusiv erau luminate cu lămpi, făcute de obiceiu din teracotă și câteodată purtau pe ele embleme creștine. Cea mai mare parte din ele, dealtmintrelea, nu au importanță din punct de vedere științific și al arheologiei sacre. Intr'însele se întâlnesc și vase, împodobite cu figuri; unile din ele sunt foarte prețioase din punct de vedere arheologic, atât din cauza obiectelor închipuite pe ele, cât și pentru înseși valoarea lor; mulți, în adevăr, se referă la timpurile prigonirilor, pentrucă ele au fost găsite în morminte închise, cari se referă, prinurmare, la cea mai veche epocă. Bareliefurile creștine ale sarcofagelor, cari alcătuesc altă serie de monumente cu figuri, sunt mai puțin vechi și deaceea sunt mai puțin importante pentru noi. Dar și între ele sunt unele, cari se ridică pânăla veacul al treilea. Noi ne ocupăm mai ales, cu frescele catacombelor, pentrucă acestea în genere sunt monumentele cele mai vechi. Cu celelalte monumente, noi ne vom ocupa numai întru atâta, întru cât ele pot să ne ajute la lucrul interpretării, explicării sau confirmării celor ce noi vom vorbi despre lucrurile închipuite în catacombele creștine.

Primul lucru, care se aruncă în ochi la studierea figurilor din catacombe, este acel loc, pe care-l ocupă într'însele Biblia. Cartea sfântă a inspirat pe foarte mulți. Vechiul și mai ales Noul Testament acolo predomină peste toate celelalte; figurile acestea ar fi neînțelese pentru ceice nu cunosc istoria sfântă.

Afară de impulziunile curat decorative, chipurile din catacombele creștine se pot împărți în două mari clase, potrivt cu lucrurile ce se închipuesc într'însele, împrumutate din istorie, sau lucrurile emblematice. Precum asupra unora, așa și asupra altora vădit se manifestă influența sf. Scripturi. Ea a dat aproape esclusiv subiecte istorice, dacă se esclude *orantele*[1]). Câteva obiecte de scenă și chipuri de sfinți; tot ea ne dă cheia la cele mai multe din obiectele simbolice, și urmele influenței ei se observă chiar în lucrurile decorative, prin care se împodobesc pereții și ai capelelor.

1) Chipuri de oameni în poziție de rugăciune.

1). Subiectele istorice, închipuite în Catacombe.

Imprumuturile istorice din Biblie alcătuesc un fapt evident. In figurile din catacombe mereu ne apar persoanele principale ale Vechiului și Noului Testament: Protopărinții noștri împrejurul pomului fatal; Noe în corabie; Avraam aducând jertfă pe fiul său Isaac. Moise lovind stânca sau apropiindu-se de rugul cel aprins; Isaia și Iona în diferite episoade ale istoriei sale; Cei trei tineri în cuptorul cel cu foc; Daniil în groapa cu lei; Tobie și peștele răpitor; Mântuitorul, primind închinarea magilor și înviind pe Lazăr. Preasfânta Pururea Feceoara, apostolii, — cu un cuvânt, toate aceste obiecte se întâlnesc în catacombe, așa că ele s'ar putea numi Biblia în Catacombe [1]).

Creștinii, închipuind lucruri religioase, urmară în genere metoda creștină înainte stabilită. La 1866 chipuri, clasificate și descrise de Gelbig, în opera lui „Figuri de perete inundate de Vezuviu ale orașelor Campania" [2]), aproape 1400, adecă aproape trei sferturi revin de acelea, cari poartă asupra lor urmele influenței mitologiei păgâne. Adevărat, că în aceste chipuri aproape permanent se repetă unele și aceleași scene [2]), în același timp, iar un mare

---

1) Un însemnat număr din aceste obiecte adesa sunt grupate la un loc. Vezi figurile la pag. 1003, care reprezintă reproducerea frescei unei Cubicule după Bozio, Roma sotteranea, tom. II, pag. 153, tabl. CXVIII. „Tabula unica Cubiculi undecimi Coemeteri Marcellini et Petri inter duas lauros ad S. Helenam via Labicana". — In mijloc e închipuit Bunul Păstor. Imprejurul Lui sunt închipuiți, în unghiul de sus, la stânga, Noe în corabie și porumbelul, care aduce ramura de maslin; apoi, succesiv, lăsându-se în jos, vin Moise, izvorând apă din stâncă, Iona, aruncat de chitul ce-l înghițise; Iona, aruncat în marea și înghițit de un pește; Daniil în groapa cu lei. Celelalte scene, din dreapta, în ordine ascendentă, sunt împrumutate din Noul Testament: Mântuitorul înviind pe Lazăr; înmulțirea celor cinci pâni, și în fine, sus, slăbănogul ducându-și patul său.

1) Helbig, Wandgemälde der vom Vesuv verschütteten Städis Campaniens, in-8°, Leipzig, 1868, p. 1-331.

2) „E curios de observat, cât de adesa se întâlnește chipul unora și acelorași lucruri pe sarcofagele sculptate ale Romei. Catalogul, înserat mai jos, e împrumutat din Letters from Rome Bairona, scrisoarea XX. Burgon enumeră 55 de sarcofage, studiate de dânsul în muzeul Lateran, și noi adăogăm la această listă rezultatul cercetării făcută de Bozio a altor 48, din care 30 au fost găsite în criptele Vaticanului. Iată lista lucrurilor închipuite, cu însemnarea acelui număr, cu care se întâlnesc ele:

	Lateran.	Bozio.
Istoria lui Iona	25	11
Moise lovind stânca	21	16
Invierea lui Lazăr	16	14
Daniil în groapa cu lei	14	7
Aducerea lui Isaac ca jertfă	11	9
Inchinarea magilor	11	8
Păcătuirea lui Adam și Evei	14	10
Noe în corabie	5	6
Cei trei tineri în cuptorul cu foc	4	3 etc.

(Allard, Rome Souterraine, p. 449).

număr de evenimente biblice nu se întâlnesc deloc pe monumentele creștine ale primelor veacuri; dar orcum ar fi mărginit acel cerc, în care s'a învârtit artistul, totuși e neîndoelnic, că el a scos inspirația sa aproape exclusiv din cărțile sfinte. Dovada vădită a acestui lucru servește enumerarea abea făcută de noi a acestor lucruri.

Afară de asta, e foarte semnificativ, că artiștii creștini, în toate operele lor au în vedere totdeauna și înainte de toate Noul Testament. E interesant de observat, că nici una din persoanele Vechiului Testament nu apar în arta creștină primară, dacă ne putem exprima astfel, singure de sine, ci exclusiv ca prototip al Noului Testament, așa că monumentele catacombelor, în realitate, se referă la Evanghelii, sub inspirația cărora ele și sunt create. Acelaș lucru trebue să-l spunem și despre simboluri. Ele toate se referă la Iisus Hristos sau la ucenicii Lui și în mare parte sunt împrumutate, după cum am văzut, din Noul Testament.

2) Lucrurile simbolice, zugrăvite de arta veche creștină.

Unul din cele mai răspândite simboluri în catacombe este simbolul Bunului Păstor, care se reprezintă acolo sub forme și aspecte extraordinar de diferite [1]. Tabloul Bunului Păstor, ducând oaea cea rătăcită la târlă, se ia direct din Evanghelie [2]. Artiștii creștini au desvoltat, au lărgit și au fructificat această temă primară pânăla infinit, combinând-o cu alta, care servește de complectare și indicare la însuși textul sacru, anume, că apostolii și credincioșii sunt oile, pe care le paște Dumnezeescul Păstor: „Eu sunt păstorul cel bun.... și cunosc oile Mele... Paşteți mielușeii Mei, pașteți oile Mele" [3]. Insfârșit, aceste combinații se înmulțesc încă și mai mult prin al treilea simbol, și anume prin simbolul „mielului".

Acelaşi lucru a fost şi în catacombe. Vezi tăblița în tomul II: L'arte cristiana Garrucci. Un medalion de bronz, pus din pricina asta de Buonarrceoti în fruntea colecției sale, conține o mare parte de obiectele enumerate. Osservazioni supra alcuni frammenti di vetro, 1716, pl. I, No. 1, şi p. 1. — O mare parte de obiecte biblice în Catacombe în ordinea succesivă e reprodusă în scrierea dom Gueranger, Sainte Cécile et la sociéte romaine, 1874, p. 255 etc.

1) Vezi chipul la pagina 1003, unde în centru e închipuit Păstorul cel Bun, purtând pe umeri oaea cea rătăcită. In mâna dreaptă el poartă toiagul. La stânga se află târla. Vezi deasemenea închipuirea de la pagina 1010. Există deasemenea statui, cari închipuesc acelaşi lucru. De Rossi a publicat în Bulletino communale, pe Aprilie, anul 1889, un studiu despre statuile Păstorului celui Bun. Creştinii au reprodus deasemenea prin casele lor chipul Bunului-Păstor, ca şi pe celelalte lucruri ale catacombelor. Aceasta o dovedesc săpăturile, făcute de Djermano în casa antică, cunoscută sub denumirea a sfinților apostoli Ioan şi Pavel, Vezi Bulletin critique, din 15 Mai, 1889, p. 198.

2) Mat. XVIII, 12; Luca, XV, 4-6; Ioan, X, 1-16.

3) Ioan, X, 11, 14; XXI, 16, 17.

Închipuirea obişnuită a Mântuitorului în catacombe este Bunul Păstor; dar câteodată Iisus Hristos se închipueşte deasemenea sub chipul unui „miel“ [1]). El a dat credincioşilor, cum am văzut deja, numirea de oi; El însuşi a fost numit de Ioan Botezătorul mielul lui Dumnezeu: „iată Mielul lui Dumnezeu“, şi Apocalipsul deasemenea spune, că în ceriu „stătea Mielul ca oare cum junghiat“ [2]). De aicea provine închipuirea Dumnezeescului Invăţător, şi deasemenea diferite persoane din Vechiul şi Noul Testament sub această emblemă.

Seria chipurilor sculptate ale veacului al patrulea, cari se pot vedea în gropniţa de marmoră albă a lui Iunie Vass şi cari au fost edate de Didron [3]), ne arată ce aplicare mare s'a făcut din mielul simbolic. „Mielul, ţinând cu piciorușul său toiagul, loveşte în stâncă, de unde iesă pârău: Acesta e Moise, care scoate apă din stâncă. Mielul, întinzând piciorușul său şi ridicând capul în direcţia mânii, care iesă din nour şi ţine tabla, e Moise, primind tablele legii. Micuţul miel se afundă în apă, iar alt miel mai mare toarnă apă pe capul lui, pe care în acelaşi timp se revarsă raze, cari ies dintr'un porumbel, ce şade la ceriu: acesta e botezul lui Iisus Hristos de către Ioan Botezătorul. Se întâlneşte deasemenea mielul, care îmulţeşte pânile; mielul, care învie pe Lazăr, care cu acest prilej se închipueşte sub formă de om, înfăşurat în scutece“ [4]). Bunul Păstor adesa este înconjurat de oi, şi numărul lor totdeauna este semnificativ: dacă ele sunt douăsprezece, atunci sunt cei doisprezece apostoli. Dumnezeescul Miel se deosebeşte de toţi ceilalţi prin aceea, că pe capul lui este crucea. Chipurile mai vechi şi monumentele îl închipuiesc stând pe un deal, de unde curg cele patru rânduri ale raiului, cari închipuiesc cele patru Evanghelii, ce fructifică lumea cu apele lor mântuitoare. Se poate observa, că toate aceste simboluri sunt împrumutate din Noul Testament şi se referă la Iisus Hristos şi la biserica Lui. Cel mai renumit din ele, este simbolul peştelui.

Nici un simbol n'a avut încă o întrebuinţare aşa de generală. El se întrebuinţază ca figurativ, în discuţiile sf. părinţi şi ale altor scriitori bisericeşti, se închipueşte ca o formulă tainică pe monumentele de tot felul sub forma fie a inscripţiei greceşti ΙΧΘΥΣ, sau sub închipuirea proprie, gravată sau sculpturală „sau, în fine

1) Vezi chipul la pag. 1010, unde Mântuitorul e închipuit sub forma de miel la baza crucei, închipuit simbolic prin o plantă de apă.

2) Ioan, I, 29, 36; Apoc. V, 6.

3) Didron, Iconographie chrétienne, histoire de Dieu, in Collection de documents inédits sur l'histoire de France, 1843. p, 337.

4) Ménard, Histoire des Beaux-Arts, Art ou Moyen-âge, édit. 2-a, pag. 25—26.

sub forma combinaţiunii numelui cu chipul, ca pe curiosul inel, găsit aproape de Roma[1]), unde însuşi peştele ocupă locul primei litere I a cuvântului IχΘΥΣ[2]).

Cei mai vechi creştini iubeau acest simbol mai mult decât pe toate celelalte, pentrucă el prezenta oarecum simbolul credinţei lor, a iubirii lor şi a nădejdei lor. Cele cinci litere a numelui grecesc al peştelui erau cinci iniţiale ale cuvintelor:

Ἰησοῦς χριστός, Θεοῦ υἱός, Σωτήρ.
Jesus Christus, Dei Filius, Salvator.
Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mântuitor[3]).

Creştinii credincioşi cu plăcere se considerau oarecum ca nişte mici peştişori, prinşi în undiţa lui Hristos. Un sardolic foarte vechiu, din colecţia Vallarei închipue pe Iisus Hristos sub numirea Lui tainică de „Peşte", scrisă pe apă; într'o mână El ţine coşul cu momeala, iar în ceialaltă aţa, în capătul căreia este peştele prins[4]). „Iisus te vânează pe tine cu undiţa, o omule, – zice Climent Alexandreanul, – nu ca să te omoare, ci pentru ca tu, fiind mort, să te scoale pentru viaţă"[5]). „Iisus, – zice sf. Grigorie de

1) De Rossi, Bulletino di Archeologia cristiana, 1873, pl. IV, V.

2) Martigny, Dictionnaire des antiquités chrétienne, édit 2-a. 1877, p. 653-654, în acest minunat Dicţionar savantul autor semnalează deasemenea, sub cuvântul Pêcheur, că Iisus Hristos câteodată în chipuri ia forma unui om cu undiţa. Terminând acest obiect, el adaoge următorele rânduri, care nu va fi de prisos să le dăm aicea cu exactitate, după extrem de importanta sa lucrare: „Costadoni, zice el, ne dă la finele dizertaţiunei sale despre peşte un chip extrem de straniu: după dânsul e înfăţişat un om cu totul gol, esceptând pielea de peşte, care îi serveşte de acoperemânt pentru trup şi cap. Cu o mână el dă, se pare, poruncă, iar cu ceialaltă ţine instrumentele de pescar. Dar tâlcuirea lui Polidor, dela care am împrumutat tâlcuirea lui, această persoană prezintă pe Hristos, despre care se poate spune, că El a fost peşte din pricina improprierei firii noastre umane, a fost pescar în puterea cuvântului Său, şi a transmis altora această misie de pescar, la care, se pare, că şi arată gestul mânii, ridicată sub formă de poruncă, — gest, cu totul asemănător cu acela, pe care El îl face în direcţia mulţimei de pe celelalte monumente, unde El este închipuit trimiţind pe apostoli la misia lor de propoveduitori". Această închipuire e cu totul cunoscută tuturor asiriologilor. Ea adesa se întâlneşte pe bareliefurile şi pe cilindrele asiriene, şi n'au absolut nimica creştin.

3) „Horum graecorum guinque verborum, si primas litteras jungas, zice fer. Augustin, erit Ἰχθῦς, id est piscis, in quonomine mystice intelligitur Christus, eo quod in hujus mortalitatis abysso velut in aquarum profunditate vivus, hoc est sine peccato esse patuerit". De Civ. Dei XVIII, 23, I, t. XLI, Col. 579. — „Piscis nomen, secundum appellationem graecam, in uno nom'ne, per singulas litteras, turbam sanctorum nominum continet, ΙΧΘΓΣ quod est latinum: Jesus Christus, Dei Filius, Salvator", zice Octav Mileanul De schism. Donat. III, 2, t. XI, Col. 991. Compară acrostihul cărţilor sibiline, VIII, 216. El se citează de fer. Augustin, în traducere latină, cu păstrarea înseşi acrostihului, De Civ. Dei XVIII, 23, I, t. XLI, Col. 579.

4) Costadoni, Del pesce, simbolo di Gesu Cristo. In Calogera, Raccolta d'opusculi scientifici e filologici, Venise, 1738-1787, t. XLI. tav, XXY.

5) Climent Alexandreanul, Hymnus Christi, versetele 24-29, t. VIII, col. 681. Comp.

Nazianz, — a binevoit să se facă vânător de peşte, ca să scoată din besnă peştele, adecă pe om, care plutea în apele furtunoase şi amare ale acestei vieţi“ [1]).

Isvorul tuturor acestor expresiuni şi a tuturor acestor chipuri simbolice se cuprinde în Evanghelii. Mărturisirea credinţei, pe care creştinii au extras-o din cuvintele Ἰχθύς, fără îndoială, a contribuit la aceea, că simbolul peştelui a devenit foarte popular; dar dacă pe Hristos şi pe ucenicii Săi i-au comparat cu peştele, apoi aceasta pentrucă prima ideea unei asemenea asemănări o dă însuşi Noul Testament. Dovadă pentru acest lucru servesc părinţii bisericii. Ei închipuesc pe Mântuitorul în formă de peşte, prins de ap. Petru pentru plata impozitului de o didrahmă [2]); şi deasemenea, potrivit cu închipuirile creştine sub forma de peşte fript, cum a fost asta cu apostolii [3]) pe malurile lacului Tiberiadei [4]); ei numesc, deasemenea peştele cină euharistică [5]); în fine se zugrăveşte Hristos născându-se în apă, pentrucă El este autorul botezului [6]). Aceste ultime cuvinte ne explică deasemenea, pentru ce creştinii deopotrivă se închipuiau sub chip de peşte: Aceasta pentrucă ei primesc o viaţă nouă în apele regeneratoare ale botezului şi prinşi de mrejile apostolilor, pe care Dumnezeescul Invăţător i-a făcut vânători de oameni [7]).

Sardolic, care închipueşte simboluri creştine din Catacombe

Evanghelia este, astfel, primul izvor al acestui simbol. Acelaşi lucru trebue de spus şi despre o mare parte din celelalte. Sardolicul veacului al doilea, publicat de Garrucci în anul 1857 în ga-

Paedag. III, 1, unde fiind vorba de inele, el spune: „Sint autem nobis signacula columba, vel piscis... et si sit aliquis qui piscetur meminerit Apostoli et puerorum qui ex aqua extrahuntur“. t. VIII, Col. 634. Vezi deasemenea la Opurena: „In mari erat ille nummust et in ore marini piscis, quem et ipsum beneficio affectum fuisse existimo, cum ascendi, comprehensus homo Petri, qui fuerat hominum piscator, in quo is quoque „erat qui tropice piscis appelatur“. In Matt. t. XIII, Col. 1119-1122.

1) Sf. Greg. Naz. Orat. XXXVII, 1, t. XXXVI, Col. 284.

2) Mat. XVII, 24.

3) Ioan, XXI, 9.

4) „Piscis assus, Christus est passus“. Fer. August. tract. CXXIII, in Ioan, 2; t. XXXV, col. 1966.

5) „Salvatoris sanctorum dulcem sume cibum, ede et bibe... piscem in manibus tenens“. Pitra, Spicilegium Solesmense, De Inscriptione Augusto-dunensi, t. I, p. 557. Vezi deasemenea de Rossi, De christianis monumentis Ἰχθὺν exhibentibus, în III tom. Spicilegium Solesmense, p. 534. Titulus S. Abercii.

6) „Piscis natus aquis auctor baptismatis ipse est, etc“. Orientius, Explanatio nominum Domini, vers 162, Migne, t. XLI, Col. 1004.

7) Tertulian, de Bapt. I, t. I, Col. 1197-1198.

zeta Civilta cattolica[1]), zugrăveşte înaintea noastră, la suprafaţa de un centimetru, afară de peştele sacru, reprodus în acest spaţiu de trei ori, alte şase simboluri mai întrebuinţate în Catacombele creştine: la drepta „Bunul Păstor ducând pe umere oaia cea rătăcită; la centru, crucea sub forma literei tav, pe care şade porumbelul, cu ramura de maslin în cioc, şi la baza căreia se află mielul, ca închipuire a Dumnezeeştei jertfe, şi deasemenea şi a celor ce cred în Hristos; între crucea simbolică şi Bunul Păstor se află corabia lui Noe, închipuirea bisericei, cu crucea în forma literei tav la mijloc; la stânga este ancora, emblema nădejdei[2]). Imprejurul întregei pietre stă o inscripţie grecească, care cuprinde numele tainic al Mântuitorului IχΘΥΣ „peştele"[3]). Toate aceste simboluri, cum se vede, sunt împrumutate din Biblie. Porumbelul, care apare aşa de des pe mormintele creştinilor[4]), de obiceiu ţine în cioc ramura de maslin, ce se observă şi aicea, indicând oarecum origina biblică a înseşi chipului. Toate capătă astfel un colorit creştin, şi toate amintesc creştinilor de Sf. Scriptură.

Afară de emblemele obicinuite şi adesea întâlnite, de cari noi numai ce am grăit, arta din catacombe împrumută deasemenea din sf. Scriptură şi câteva alte simboluri, întrebuinţarea cărora e mai puţin obicinuită, dar care prezintă câteodată inovaţiuni îndrăsneţe, care o rup cu totul de toate tradiţiile artei păgâne ce merită să fie semnalate aicea. Iată un exemplu: Dumnezeirea în catacombe niciodată nu se închipueşte sub chip de om[5]). Când politeismul a fost definitiv biruit, artiştii creştini nu se sinchiseau mai mult a închipui pe Preaveşnicul Părinte sub chip de om, conform cu vedeniile lui Isaia, Daniil şi a ap. Ioan[6]), dar în primele veacuri închipuirea adevăratului Dumnezeu sub formă omenească ar fi fost periculoasă, pentrucă ea ar fi putut da loc la interpretări cu totul greşite[7]). Când pictorii catacombelor au avut nevoe

1) Vezi reproducerca acestui Sardolic la pagina 1010.

2) Nădejdea, „care pentru suflet este ca o ancoră sigură şi puternică" zice ap. Pavel în epistola către evrei, VI, 19.

3) Litera I, culcată, se află deasupra ancorei, litera X dinaintea picioarelor mielului; Θ şi Y îndărătul Bunului Păstor; litera S sau sigma deasupra literei tav, care stă pe corabia lui Noe.

4) Porumbelul este simbolul sufletului omenesc. Comp. Mat. X, 16. Intr'un epitaf din veacul al treilea se află următoarele cuvinte: Dasummia quiriaca bonefemin palumba sene fel. Vezi Roller, Les Catacombes de Rome, t. I, 46, plan XI.

5) In ele nu se închipueşte niciodată Mântuitorul pe cruce.

6) Is. VII; Dan. VII; Avac. I, 13-14; IV.

7) „Tale simulacrum Deo nefas est christiano in templo collocare", zice fer. Augustin. Extremae dementiae atque impietatis fuerit Deum figurare", scria încă Ioan Damaschinul în veacul al VIII, fer. Augustin, De fide et symbolo, VII, 14, t. LX, col. 188; S. Jean. Dam. De fide Orthodoxa, IV, 16, t. XCIV, col. 1121. In alte locuri el, totuşi, admite adorarea icoanelor.

să închipuiască vădit Dumnezeirea, ei au recurs la Biblie și au împrumutat de acolo unul din chipurile, cari se întrebuințau adesa într'însa pentru exprimarea atotputerniciei lui Dumnezeu. Biblia spune, că El produce lucrurile Sale „cu mână tare[1]), cu mână puternică[2]), cu mână înaltă“[3]). Anume în această „mână“ atotputernică se și arată simbolul Mântuitorului în catacombe.

Pe o frescă, închipuită pe un arc în cimitirul sf. Climent și care se referă către veacul al treilea, între alte lucruri, e închipuit Moise în acel moment când el se pregătește, ca să se apropie de rugul tainic, ce ardea, dar nu se mistuia. Sus se vede mâna Dumnezeească, eșind din nour[4]). Acest lucru adesea se întâlnește sub penelul artiștilor creștini și pe bareliefurile vechilor sarcofagii[5]).

Dar afară de aceia mai este încă un lucru, poate încă și mai remarcabil printre monumentele vechei arte creștine, încă și mai bune decât altele în aparență, întrucât pictorii catacombelor au fost pătrunși de duhul sf. Scripturi. Se știe, că printre lucrurile, închipuite în frescele cimitirelor subterane, sunt și trăsături, cari poartă asupra lor caracterul lumesc și mitologic. Dar chiar și acele din lucrurile simbolice, cari la prima privire se par a avea o origină curat lumească, se închipuesc pe mormintele creștinilor numai pentrucă ele au primit un nou simbol și senz sacru, explicarea căruia o găsim în sf. Scriptură. Patru timpuri ale anului, de exemplu, adesa se închipuesc pe grobnițe și pe pereții încăperilor de înmormântare; dar aceste embleme, ce se întâlneau deasemenea și pe monumentele păgâne, aicea au cu totul alt simbolism. Acestea erau, așa zicând, aceleași litere, dar exprimau cu totul alte idei. Timpurile anului personificate de obiceiu sunt acompaniate de chipul evangelic al Bunului Păstor[6]) și prezența Sa printre aceste scene sătești ne explică limba lăuntrică a acestor închipuiri: El apără pe credincioșii Săi în toate timpurile și în toate locurile, cu toată îndărătnicia oamenilor și a lucrurilor, și-i păstrează pentru învierea viitoare[7]).

1) Eşire, VI, 1; XIII, 3, 9; XIV, 16.

2) Idem, VI, 1; XXXII, 11.

3) Ps. X, (după evreeşte), 12; LXXXVIII, 14.

4) Rossi, Roma sotterranea, t. II. Tavola d'aggiunta, B; Bóttari, pl. XX.

5) Noi reproducem aicea la pag. 1012 pe Moise, care primeşte deasemenea tablele legii din mâna lui Dumnezeu, după Bozio, Roma sotterranea, t. II, pag. 174. „Monumentum arcuatum secundum Coemeterii Sanctorum Marcellini et Petri inter duas Lauros ad S. Helenam via Labicana“.

6) Vezi Tabula secunda coemeterii Sti Callisti, in Bosio, Roma sotterranea, p. 223; Bottari, pl. 48.

7) „Totus igitur hic ordo revolubilis rerum testatio est resurrectionis mortuorum“, Tertull. De resurr. carnis, 12, t. II, Col. 810. Comp. de Rossi, Roma sotterranea, t. I. p. 357.

Împrumutări, ce s'au făcut din Mitologie de pictorii catacom=belor, se explică tot astfel; ele primesc un nou senz și interpre=tarea evangelică. Iată pentru ce înaintea noastră apare în cata=combe Orfeu, îmblânzind fiarele sălbatece cu dulceața și armonia cântecelor sale; el se închipuește acolo numai pentrucă legenda despre dânsul era capabilă să primească senzul biblic și că pu=terea miraculoasă manifestată de dânsa servește de chip al atot=puterniciei lui Iisus Hristos, care regenerează pe oameni prin dul=ceața cuvintelor Sale și a învățăturei Sale. Orfeu aicea ocupă locul Bunului Păstor.

Astfel, Noul Testament anume ne dă interpretarea celei mai mari părți a chipurilor simbolice și emblematice din catacombe, chiar a chipurilor lumești și mitologice; pictorii creștini au împru=mutat chipurile lor, ca și trăsăturile lor istorice din sf. Scriptură; ea a fost pentru primii ucenici apostoli, precum și pentru noi, cartea de preferință, cartea divină; la ea se adresau ei, ca și către cuvântul lui Dumnezeu, hrana pentru sufletul lor; ei la toate puneau coloritul biblic; trăsăturile și chipurile sf. Scripturi nutrea imaginațiunea lor, ca și ideile cuprinse într'însa le încălzea inima, le întărea credința și susțineau într'înșii nădejdea. Păstorii bisericii prin învățătura lor interpretau sf. Scriptură și făceau pentru cre=dincioși vie acea literă moartă, care se cuprinde într'însa; dar pă=rinții noștri, după credința în Biblie, anume explicată de tradiție, au și scos cuvintele adevărului, ca din izvorul vieții; locul, pe care=l ocupă Biblia în catacombe, ne arată, cu ce respect, cu ce evlavie, cu ce iubire creștinii cei vechi se refereau către această colecțiune de cărți inspirate de Dumnezeu și mai ales către Noul Testament, din care ei sorbeau știința despre viața și moartea Mântuitorului oamenilor, despre tainele statornicite de Dânsul și fericita înviere, pe care El ne=a făgăduit=o.

3) Temeiuri pentru alegerea obiectelor, zugrăvite de vechii artiști creștini.

E de mirare, că catacombele conțin un număr așa de măr=ginit de obiecte biblice; și la vederea acelui lucru, că în ele așa de adesa se repetă unele și aceleași teme și s'a exclus o mul=țime de altele, cari, cum se pare, ar fi putut fi potrivite pentru ele, fără să vrei se naște întrebarea, pentru ce un număr așa de enorm de fapte din istoria sacră, și în special din istoria evan=gelică, niciodată nu se întâlnesc între aceste închipuiri.

Arătând prin studierea închipuirilor monumentale ale catacombelor, că artiștii creștini au extras pentru sine inspirația din sf. Scriptură, noi trebue acum să cercetăm, de ce idei s'au condus ei în alegerea lor, și deasemenea să explicăm, pentruce a fost așa de mărginit cercul obiectelor închipuirilor lor.

Acest secret nu e greu de descoperit. Studiul comparativ al obiectelor, cari se întâlnesc tot mai des printre chipurile din catacombe, ne dă putința să prindem ideea, de care s'au condus artiștii creștini. Ei căutau în evenimentele sau în simbolurile biblice,

Moise primind legea din mâna lui Dumnezeu (chip din catacombe).

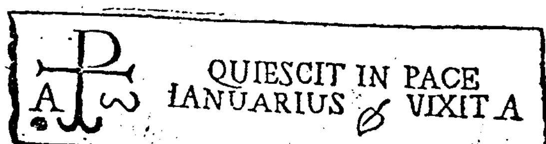
trase de pensula lor, motivele pentru mângâere și nădejde: de aicea la ei se ivi închipuirea tainelor, cari descopăr credincioșilor ușile bisericei și le comunică harul; chipul cerului, cari răsplătește devotamentul pentru credință; chipul fericitei învieri, în care muceniculul i se dă un trup proslăvit, în locul acelui trup păcătos, pe care el, pentru iubirea lui Iisus Hristos, l-a dat muncitorilor.

Cu deosebire numeroase sunt scenele, cari închipuesc botezul și euharistia. Ideea învierii ocupă un loc așa de mare între chipurile creștine ale primelor veacuri, că Ioan Fericitul [1]) a putut crede, că ele esclusiv toate se referă la acest obiect. Aceasta este

1) Hagioglypta sive picturae et sculpturae sacrae antiquiores, praesertim quae Romae reperiuntur, Paris, 1856, — Macarie sau Ioan Fericitul, care a murit în anul 1614, a trăit douăzeci de ani în Roma și acolo a redactat opera sa, pentru care el a primit aprobare în anul 1605. Pentru cauze necunoscute, manuscriptul lui a rămas ne editat până la anul 1856, când el a fost publicat de Garrucci.

o exagerare; dar cu toate acestea e adevărat aceia, că primii creştini, cari au adus lui Hristos jertfă viaţa lor, prin primirea apei botezului, iubeau mai mult decât toate să pomenească aceea, că El este „învierea şi viaţa" [1]). Ei au zugrăvit din belşug pereţii catacombelor cu chipurile lui Lazăr, Iona, Daniil, cei trei tineri în cuptorul cu foc [2]). Aceste chipuri au vorbit mult credinţei lor şi înviorară nădejdea lor; ele le vorbi, cum citim în hotărârile Apostolilor: „La acela, Care a înviat pe Lazăr, care murise cu patru zile înainte de aceea, Care a scos pe Iona sănătos şi nevătămat, peste trei zile din pântecele fiarei maritime, pe cei trei tineri din cuptorul cu foc al Babilonului şi pe Daniil din groapa leilor, nu va avea lipsă de putere nici pentru aceea, ca să ne învie şi pe noi" [2]).

Dacă numărul obiectelor prelucrate de vechii artişti, erau, cum am observat, destul de mari, scopul pe care ei l-au urmărit, ne dă astfel lămurirea alegerii lor. Ei au dorit pentru sine numai

O inscripţie mormântală

obiecte plăcute sau mângâitoare şi aceasta mai bine ca orce ne arată, prin ce delicată dispoziţiune şi linişte a sufletului se distingeau aceşti mărturisitori ai credinţii. In religia creştină ei găseau satisfacere, bucurie şi fericire. Cuvintele în pace, „în pace", care aşa de adesa se pot citi pe loculi, înainte de a fi scrise pe mormintele lor, erau scrise în inimile lor. Epitetul dulcissimus, dulcissima, „preaduce, preadulcea", aşa de des întâlnit în inscripţiile mormântale, deschide înaintea noastră înseşi bazele sufletului lor şi a caracterului lor. In scenele pe care noi le vedem pe tablourile artiştilor creştini totul e paşnic, liniştit şi, aşa zicând, respiră fericirea.

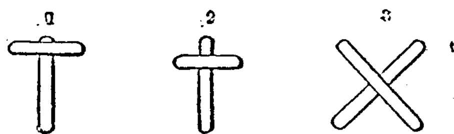
S'ar putea aştepta în aceste tablouri chipuri şi scene de muncă, acele torturi, cărora au fost supuşi mucenicii, sau, cel puţin, amintiri despre patimile Mântuitorului; dar, în realitate, într'însele nici prin o trăsătură nu se pomeneşte despre prigoane, nu-i nici o scenă sângeroasă din evenimentul Golgotei [3]); în ele domină în totul ideea de iubire şi de miloserdie, ideea de înviere şi de raiu. Primii creştini erau oameni cu suflet înalt; ei nu în-

1) Ioan, XI, 25.
2) De Rossi, Roma sotterranea, t. II, p. 354.
3) Const. Apost. V, 7; Patr. gr. t. I, col. 844.

setau după răzbunare, nu se gândeau la vrăşmaşii lor; ei cu plă- cere, cum am văzut, zugrăveau pe cei trei tineri în cuptor sau pe Daniil în groapa cu lei, ca să arate, cu ce iubire Dumnezeu păzeşte pe aleşii Săi; dară ei închipuiau numai pe ei singuri, ne- pomenind de chinuitorii lor [1]); ei erau cu totul fericiţi cu aceea, că au dobândit adevărul, cu plăcere priveau la sine ca la oile Bunului Păstor sau ca la peştele, prins de vânătorii de oameni. Bunul Păstor are faţa plăcută şi fericită. Această expresie Cerească alcătueşte trăsătura cea mai distinctivă a vechilor chipuri creştine. Ca autori ai lor, vădit, erau artişti ai aceleiaşi şcoli, ca şi artiştii Pompeei şi ai Herculanului, dar ei erau însufleţiţi de un ideal cu totul nou; în figurile păgâne niciodată nu se zugrăveşte acest ca- racter supranatural, care era rodul credinţii.

Ce contrast deasemenea între arta catacombelor şi arta evului mediu! Dacă le compari între ele, atunci va deveni şi mai vizi- bilă, câtă fericire şi nădejde era în adâncul inimii primilor creştini. In cele mai vechi cimitire se întâlnesc închipuirile numai a două feluri de simboluri: simbolul tainelor şi a chiemării la credinţă, simbolul izbăvirii şi a viitoarei răsplătiri dulcis in Deo, pax, „feri- citei păci în Dumnezeu". – Acesta este rezumatul a celor mai multe epitafe. Chiar în timpul periodului muceniciei, în chipuri noi vedem numai raiul; în epoca evului mediu noi vedem dea- semenea şi iadul. Pentru a îmblânzi şi a muia sufletul barbarilor, cari cucerise imperiul Roman, dar care se distingeau prin mora- vuri grosolane şi sălbatece, patimi feroce, nu era deajuns a închi- pui înaintea lor bucuriile Ierusalimului ceresc, – trebuia să fie ei îngroziţi deasemenea şi prin muncile veşnice. De aceea unul din obiectele cele mai răspândite ale artei creştine din acest timp era

1) Inseşi crucea, din cauza bunei chibzuinţe, apărea pe morminte numai sub forme ascunse. In adevărata formă a ei se poate vedea numai pe marmora de mormânt a

Forme vechi de cruci (1 a sf. Antonie; 2 latină; 3 a sf. Andrei)

Rufinei, în cripta Lucinei, pela finele veacului al doilea sau începutul veacului al treilea. De Rossi, Roma sotterranea, t. II, pl. XVIII; Roller, Catacombes de Rome, t. I, pl. X .

2) In fiecare cerc de figuri ale primelor trei veacuri se poate găsi numai un tablou, care reprezintă o scenă de prigonire, dar şi acest tablou reprezintă nu înseşi pedeapsa, ci pe doi mucenici, probabil pe Partenie şi Caloţer, înaintea tribunalului împăratului. Narthcote et Brownlow, Roma sotterranea, 1879, tom. II, p. 173; Comp. tom. I, pl. VIII, pag. 344. Acest subiect e reprodus dela de Rosi, Roma sotterranea, t. II, tav. XX, şi în mare cuprindere XXI. Despre expresia figurei muceniculul vezi Desbassayns de Richemont, Les nouvelles études sur les catacombes, 1870, p. 171.

înfricoşata judecată cu toate grozăviile ce o însoţau [1]. Răscumpărătorul, care se închipueşte pe monumentele acestei epoce, nu mai este deja Bunul Păstor, plin de duioşie şi de blândeţă, – ci înfricoşatul Judecător al viilor şi al morţilor; El nu mai duce pe umerii Săi oaea cea rătăcită, ci mătură prin perunii Săi, cari îngrozesc pe cei vinovaţi. Chiar când este închipuit pe cruce, El are în sine ceva grozav. El înfăţişază puterea şi severitatea; proporţiile date Lui de obiceiu sunt mult mai majestoase, decât proporţiile tuturor acelor figuri, care-L înconjoară, şi cu cutremur se închină la picioarele Lui [2]).

Sf. Scriptură astfel dă fiecărui veac aceea, ce-i corespunde: evului mediu ameninţările trebuitoare lui pentru ca să înfrâneze patimile oamenilor; creştinilor prigoniţi ai primelor veacuri le împărtăşa mângâere şi nădejde: „mângâerea, pe care o aveau sfintele cărţi, cari sunt în mânile noastre“ [3]). Aceste socotele imediat ne explică, pentruce un anumit număr de obiecte biblice, aşa de adesa se întâlnesc în catacombe, pe când un anumit număr de altele nu se găsesc deloc în ele. Afară de aceasta misteriositatea doctrinei, cum vom vedea mai departe, a împedecat a expune pe pereţii catacombelor în vederea tuturor, anumite părţi ale tainelor sfinte. In fine, însuşi respectul, de care era înconjurat vrednica de adorare persoană a Mântuitorului deasemenea nu îngăduia a închipui în forme simţuale anumite scene din viaţa Dumnezeu-Omului, de oarece ele puteau fi răstălmăcite din laturea rea de necreştini [4]). Afară de aceste temeiuri la alegerea obiectelor, cari se puteau reprezenta fără nicio primejdie, păstorii s'au condus de nevoile turmei lor: ei au voit, ca chipurile din catacombe să fie oarecum ecou al propriei lor propoveduiri, adecă, o lămurire a cuvântului revelaţiunii, o repetare a acelor adevăruri mângâitoare, cari propoveduiau în numele lui Dumnezeu acestor oameni lepădaţi de sine, cari au jertfit toate bunurile acestei vieţi în nădejdea învierei viitoare.

1) In vechime e cunoscut numai un monument, care se poate considera că reprezenta înfricoşata judecată. Roller, Catac. de Rome, t. I, pl XLIII. Iisus Hristos acolo este închipuit în calitate de Bunul Păstor; opt oi stau la dreapta Lui şi cinci ţapi la stânga Lui.

2) Mesnard, Art. au Moyen-âge, pag. 31–32.

3) 1 Mac. XII, 9.

4) Răstignirea cu chipul unui cap de magar, găsită pe peretele palatului cezarilor pe dealul Palatin din Roma, arată, că prudenţa, la care recurgeau creştinii, nu era de prisos. Sub această răstignire cu litere greceşti cursive stă scris: „Alexander se închină dumnezeului său“. Vezi Garrucci, Il Crocifisso graffiito in casa dei Cesari, in — 8°, Rome, 1857. Comp. Tertullien, Apol. 16, tom. I. Col. 364. Noesch, Caput asinium, Eselcult, în Theologische Studien und Kritiken Heft III. 1882. Kraus, Realencyklopädie, tom. II, pag. 775. Vigouroux, Les Livres Saints et la critique rationaliste, tom. I, Figure 3, pag. 106,

4. Metodul interpretării artiştilor creştini; interpretarea alegorică.

La citirea cuvântărilor și tâlcuirilor părinților mai de mirare se dovedește acel mare loc, pe care-l ocupă în ele tâlcuirea alegorică și mistică. Chiar dela începutul creștinismului, în vechea epistolă, care poartă numele sf. Varnava, aceste tâlcuiri se arată îmbelșugate. La toți învățătorii Alexandriei, la Climent, Origen, ca și mai târziu la părinții bisericei latine, totul se preface în simbol și figură. Acest punct capital în istoria exigeticei biblice din primele veacuri își găsește explicația sa sau, dacă voiți, corespondența sa în catacombe. Acolo deasemenea toate figurile au caracter alegoric: acestea sunt oarecum scrisori heroglife, cari sunt înțelese numai de cei consacrați. Despre Hristos Mântuitorul se vorbește în Evanghelie: „fără motiv însă nu le vorbea" (Marcu, IV, 34).

Ucenicii Săi urmau pilda Lui în cuvântările și în scrierile lor, ca și în monumentele de artă. Operile părinților bisericii ne dau cheia tablourilor alegorice ale catacombelor, iar tablourile din catacombe ne dau „putința să pricepem și să ne însușim interpretările duhovnicești și alegorice ale învățătorilor". După cum închipuirile monumentale ale anticității ne dau să pricepem mai bine pe autorii clasici, așa și chipurile din catacombe explică limba autorilor creștini și veceversa.

Biblia în cotacombe aproape totdeauna se interpretează alexandrește [1]), deoarece părinții bisericei, pentru instruirea credincioșilor, explicau cu plăcere sf. Scriptură în senz mistic. Artiștii catacombelor, la rândul lor, cu perzistență au reprodus aceste alegorii ale părinților; arta totdeauna a iubit simbolurile și în cimitirile religiei celei nouă aceste simboluri au fost cu atât mai mult trebuitoare, cu cât ele s'au dovedit neînțelese pentru păgâni, pe când erau în totul înțelese pentru ucenicii lui Hristos.

Dragostea vechilor creștini către simbolism se manifestă deasemenea nu numai într'un mare număr de figuri emblematice, cari se întâlnesc în catacombe, ci ea se manifestă deasemenea și întru aceea, în ce gen s'au prelucrat înseși obiectele istorice. Din când în când se întâlnesc printre obiectele biblice lucruri istorice păgâne, dar acestea găsesc printre ele loc numai pentru că ele au

1) Acesta e un adevăr general recunoscut. Schultze a disputat în lucrarea sa Archäologische Studien über altchristliche Monumente, Wien, 1880, p. 5; dar el e combătut de Kraus în Literarische Rundschau, 1881, p. 16. Garrucci a examinat pe larg chestiunea despre simbolismul creștin în lucrarea sa: Storia dell'arte cristiana, tom. I, pag. 151-260.

fost înțelese în senz alegoric [1]; chiar obiectele biblice cele mai adesa ori se înfățișază sub o formă mai mult sau mai puțin simbolică. In cimitirul sf. Calist, la corabia, de pe care Iona a fost aruncat în marea, la cârmă e închipuită crucea: asta însemnează, că Iona și corabia reprezintă numai un simbol: Iona este simbolul lui Iisus Hristos, care ne mântuește pe noi cu crucea; corabia este biserica, adesa învăluită, dar niciodată naufragiată [2]. Corabia lui Noe, adesa închipuită mântuind de apele potopului, dar nu totdeauna numai pe acest patriarh; ea mântuește deasemenea un tânăr sau o femeie, pentrucă ea închipuește biserica, care mântuește pe creștin de primejdiile lumii acesteea [3]. In vestita capelă a Tainelor cimitirului sf. Calist se poate vedea Avraam, Isaac, berbecele și lemnele pentru aducerea jertfei, iar alăturea șapte ucenici, mâncând pește pe malurile lacului Tiberiada, pentrucă cerescul Isaac e junghiat pentru noi și a devenit mâncarea noastră în euharistie [4]. La una din intrările principale ale cimitirului Domicilei, Daniil e închipuit între lei, dar în loc să fie înfățișat în groapă, conform cu istoria biblică, el stă pe o stâncă, spre care se îndreaptă fiarele sălbatece; mânile lui sunt ridicate la rugăciune; el nu este gol, dar nici îmbrăcat persienește, ci e îmbrăcat cu o tunică scurtă; umărul drept și o parte de piept sunt descoperite; cu un cuvânt, el poartă o haină, în care adesa se reprezintă Bunul Păstor. Iată pentru ce el e considerat o închipuire a Mântuitorului, Care moare pe Golgota, înconjurat de dușmani, cari, asemenea leilor, voesc să-l mănânce [5].

In catacombe se închipuesc deasemenea multe scene din Vechiul Testament, ca având însemnătate de prototip pentru Noul Testament. Exemplul cel mai însemnat al acestui gen de interpretare ne prezintă cei trei tineri evrei în cuptor. Fer. Augustin, sf. Ioan Slataust și alți părinți privesc la istoria celor trei tineri în cuptorul dela Babilon ca la un prototip al bisericei. Stăpânii lumii acesteea au voit să o constrângă să dea onoruri di-

1) De Rossi, Roma sotterranea, t. I, 1864, p. 344-345. De Rossi arată, cum Ulise, fiind legat de stâlpul corăbiei și ascultând cântecul sirenelor, a fost închipuit în catacombe numai pentrucă corabia închipuește biserica, și stâlpul crucea. Lucruri indiferente, cercul cosmic, scene din viața agricolă și pastorală se închipuesc in cimitirele exterioare, dar aceasta pentrucă n'a fost posibil, să se închipuiască înaintea ochilor tuturor lucruri creștinești. Tot acolo, pag. 343, Despre Orfeul creștinesc vezi tom. II, pag. 355-356; Garrucci, Storia dell'arte cristiana, t. I, p. 258. Roller, Catacombes de Rome, t. I, p. 244. Comp. Is. XI, 6-8. Vezi deasemenea, ce am spus noi mai sus despre Orfeu și timpurile anului.

2) De Rossi, Roma sotterranea, t. II, tav. XIV, p. 346.

3) De Rossi, idem, p. 327.

4) Roller, Catacombes de Rome, tom. I, plan. XXIII, p. 126.

5) Garrucci, Storia dell'arte cristiana, t. I, pag. 34-35.

vine făpturilor, dar ea a refuzat să divinizeze lucrurile de mână omenească și n'a voit să dea cinstire divină la altă ceva, decât numai Făcătorului cerului și al pământului. In fine, ea a triumfat cu ajutorul dumnezeesc asupra tuturor vrășmașilor săi și ea a supus și pe ei înseși credinței. Vorbind astfel, părinții și învățătorii bisericii au tradus în limbă numai aceea, ce deja mai înainte de ei au exprimat artiștii creștini. Alăturea cu tinerii evrei de câteva ori se închipuiesc magii și pentru ca mai clar să însemne că această înlănțuire nu este întâmplătoare, ci intenționată, anume cu scopul de a exprima corelațiunea, care există între cele două evenimente, steaua magilor se presupune deasupra capului lui Sidrah, Misah și Abdenago. Prin asta artistul a voit să spună, că tinerii au fost luminați prin o deosebită revelațiune, să nu se întoarcă la idolatria babiloneană, ci să se închine numai lui Hristos [1]). Iată pentruce obiectele istorice, împrumutate din Vechiul Testament, totdeauna au caracter figurat. Simbolurile, pe cari primii creștini mai cu plăcere decât orce le-au împrumutat din Vechiul Testament au fost, cum am văzut deja, simboluri ale tainelor și cu deosebire botezul și euharistia, ce au umplut inima lor de bucurie, sufletul lor de nădejde și voința lor de energie. Ei iubeau astfel din istoria poporului evreu figurile apei vii și a pânei vieții, și-și exprimau ideea lor în chipul cel mai ales, înlănțuind în chip fericit realitatea cu alegoria, Noul Testament cu cel Vechiu. Moise, scoțând apă din stâncă, era unul din obiectele iubite ale lor; dar piatra era Hristos: „Iară Piatra era Hristos". (1 Cor. X, 4); apa era apa botezului [2]). Artiștii creștini scoteau de aicea oarecum adevărata poemă. In cimitirul sf. Calist ei au închipuit, în prima scenă, pe eliberatorul evreilor, lovind stânca cu toiagul său. Imediat din ea curge din belșug un izvor albăsrui și limpede de apă.

După aceea, un pescar, în scena a doua, aruncă undița sa în acest izvor și prinde un pește, care în frescă se închipuește pe jumătate eșit din apă. Acest pește este creștinul, botezat în apa sfințită de pescarul Galelian, devenit pescuitor de oameni, cum ne explică aceasta o altă scenă, unde vedem preotul, botezând copilul, afundându-l în izvorul miraculos. Aceasta, evident, este o închipuire simbolică și reală în acțiunea prea frumoaselor cuvinte ale lui Tertulian: „Noi suntem ceilalți peștișori micuți, noi ne naștem în apă după" Ἰχθὺς sau după pește, care este Mântuitorul nostru

1) Tertullian în opera sa: De Baptismo, IX, t. I, Col. 1210, spune „că apa botezului" defluit de petra (curgea din piatră).

2) De Rossi, Roma sotterranea, tom. II, tavola XV, și pag. 331-332.

Iisus Hristos, şi noi putem să ne mântuim numai adastând în această apă [1]).

In locul lui Moise, stânca adesea o loveşte ap. Petru [2]), pentruca încă şi mai clar, dacă se poate, să se indice aceia, că apa miraculoasă a pustiului este numai un simbol al apei sfinte, care regenerează pe creştin în izvorul apelor botezului.

Artiştii creştini nu numai că priveau la evenimentele Vechiului Testament ca la prorocii despre Noul Testament, dar de înseşi episoadele evangelice adesea se foloseau ca de un fel de prorocii despre viitor, adumbratio futurorum pentru credincioşi, sau ca de simboluri al tainelor. Dacă la ei se închipueşte aşa de adesea învierea lui Lazăr, apoi aceasta nu simplu ca eveniment evangelic, ci ca învăţătură, ca bunăvestire a viitorului, ce aşteaptă pe creştini. Dumnezeu, care a înviat pe Lazăr, îi va învia cândva şi pe dânşii. Arta catacombelor scoate astfel din Evanghelie aceleaşi edificări, ca şi părinţii bisericei, cari închipuiau pe credincioşii bolnavi vindecaţi de Mântuitorul în calitate de închipuiri ale omenirii.

Ar fi uşor a aduce încă o mulţime de alte exemple. In celece vom vorbi mai departe, ni se va prezenta ocazia să aducem încă alte câteva exemple. Dar acum sunt cu totul suficiente şi cele aduse pentru ca să se vadă, că tâlcuirea alegorică a fost metodul iubit al artiştilor catacombelor la tâlcuirea sf. Scripturi.

Dacă acum se cercetează cauzele acestei predispoziţii ale artei creştine către simboluri şi alegorie, apoi a le descoperi nu e greu. Cea mai principală din toate, şi cea mai importantă, a fost negreşit, aceea, că Vechiul Testament, în realitate, este prototipul Noului Testament: Novum Testamentum in Vetere latet; Vetus Testamentum in Novo patet. „Noul Testament în cel Vechiu se ascunde; Vechiul Testament în cel Nou se descopere". Ap. Pavel, vorbind de unele din minunile dela eşirea din Egipt, scria: „toate acestea s'au produs cu dânşii, ca figuri" (1 Cor. X, 11). Iată justificarea simbolismului şi alegoriilor din catacombe. El se întemeiază pe autoritatea a înseşi ap. Pavel, la care biserica recurge la alegerea obiectelor, precum şi la interpretarea lor. O altă pricină, care explică predispoziţiunea artiştilor creştini către alegorism a fost disciplina tainei sau necesitatea de a nu expune la hula păgânilor tainele creştine. Dacă creştinii au fost nevoiţi în cuvântările lor să

---

1) Tertullien, De Baptismo, I, tom. I, Col 1197-1198. Textul latin vezi-l mai sus în nota 4 la pag. 1010.

2) De Rossi, Roma Sotterranea, t. II, p. 332. „Ut petra erat Christus, zice sf. Maxim de Tir, ita per Christum Petrus factus est petra..., sicut in deserto, dominico sitienti populo, aqua fluxit e petra, ita universo munde ariditate lassato, de ore Petri fons salutiferae confessionis emersit". Opera, Rome, 1784, p. 168.

se exprime numai în chip acoperit, pricepuţi numai pentru cei consacraţi, apoi cu atât mai imperios era să evite închipuirea lucrurilor sfinte în aşa mod, care ar fi fost prea uşor pentru priceperea dogmelor nouei religii. Aceste chipuri prea clare uşor ar fi putut a le trăda, şi ce-i cu deosebire important, ei ar fi putut să expună batjocorei şi hulei adevărurile cele mai sfinte şi mai mărețe. Intrebuinţarea închipuirei alegorice a fost prinurmare o necesitate, provocată de înseşi împrejurările. Aceasta e atât de adevărat, că atunci când prigonirile au încetat, arta a început să vorbească cu totul clar, şi simbolul creştin cu preferinţă, peştele, a contenit a se mai închipui; după Constantin el aproape nu se mai întâlneşte pe monumente şi curând după aceea a dispărut cu totul.

Aceste fapte ni se par cu atât mai demne de remarcat, cu cât ele, după părerea noastră, revarsă multă lumină asupra unui punct important din istoria exigeticei biblice. Aceasta e anume aceea, că aceste închipuiri alegorice sau mistice au desvoltat în creştini iubirea către limba alegorică; ele au creat în limba bisericească o mulţime întreagă de zicale şi metafore, cari au fost aşa de iubite de creştini; ele mai mult sau mai puţin obligau pe propoveduitorul Evangheliei să vorbească după gustul timpului său. Mântuitorul Hristos a edificat pe ascultătorii Săi, oameni simpli şi puţin cultivaţi, în pilde; părinţii bisericii în operile lor, artiştii creştini în frescele lor şi în figurile sculpturale au continuat acelaşi gen de educaţie al Invăţătorului lor. Iubirea de alegorism, care predomina la părinţii Alexandriei şi la părinţii apuseni, ca şi în catacombe, s'a întărit astfel din ce în ce mai mult sub îndoita influenţă a elocvenţei şi a artei.

Unii afirmau, că iubirea de alegorie a pătruns într'însa din şcoala Alexandreană, unde ea a înflorit dela început la iudei, cu deosebire la Filon, iar apoi la creştini, cari au primit cultura în şcoala iudeilor. Şi în adevăr, e drept, că primii creştini anume dela iudei, ca un fel de moştenire, au primit interpretarea alexandreană, şi că anume în Alexandria a avut ea cei mai renumiţi reprezentanţi, ca Climent Alexandreanul şi cu deosebire pe Origen. Se poate observa în special, ca fapt vrednic de atenţiune, că anume la Climent Alexandreanul găsim noi prima aluziune la intrebuinţarea cuvântului Ἰχθὺς, adecă peşte, în senzul lui tainic, precum şi celelalte simboluri creştine principale[1]). Dar arta catacombică dovedeşte, că metodul alegoric nu era proprietatea exclusivă a alexandrenilor; el era propriu întregei biserici, pentrucă el

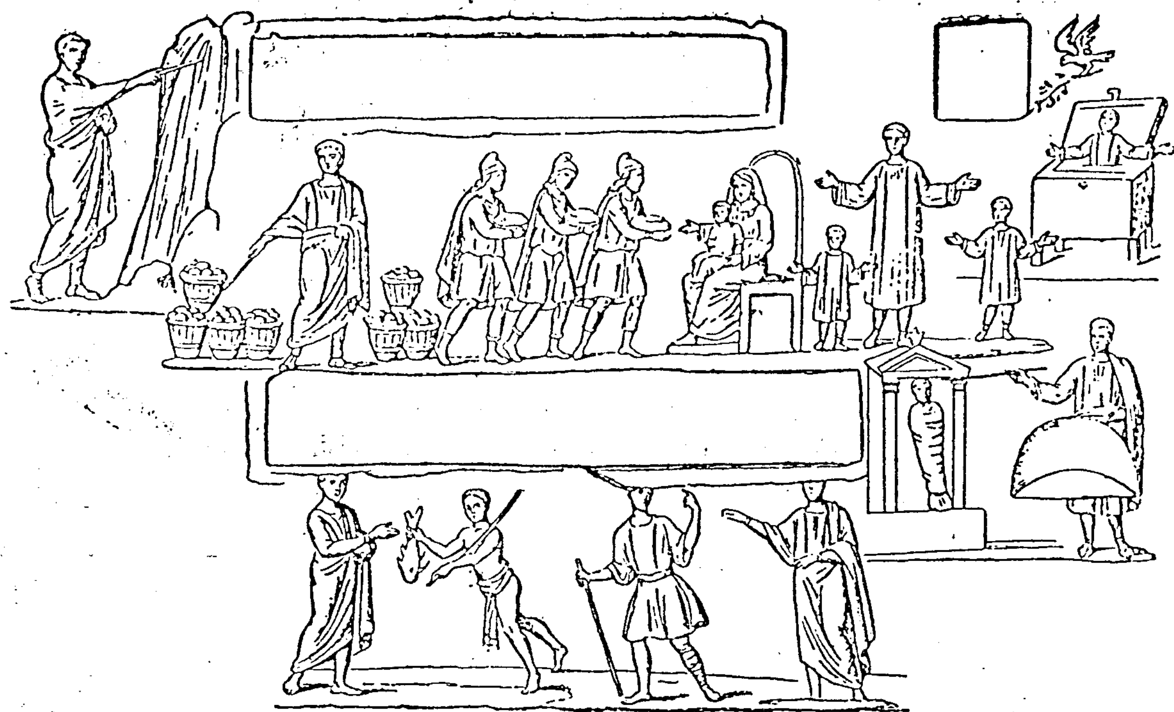
1) Clément d'Alexandrie, Paedag. III, 1, t. VIII, col. 634. Vezi mai sus, p. 1009, nota 3.

era creştinesc şi de origină apostolică. Iată unde se află temelia pentru acea întrebuinţare, care a făcut din alegorism părinţii bisericii şi tâlcuitorii chiar dela origina creştinismului până la timpul nostru; iată, prinurmare, unde îşi află condamnarea protestanţii, cari s'au întrecut în tot felul de sarcasme şi glume contra acestui metod de interpretare a sf. Scripturi, considerându-l rece, netrebnic şi ridicol[1]). Adevărat, şi noi uşor admitem aceasta, că unii învăţători, cu deosebire Origen, pânăla extrem au dus iubirea de alegorie. Se poate crede, că unii părinţi latini din veacul al patrulea deasemenea au mers departe; dar, recunoscând chiar exagerarea, ar fi numai drept de a observa, că istoria, cel puţin în parte, ne dă în această privinţă destulă lămurire: arta creştină a îndreptat creştinilor gustul şi deprinderea către simbolism şi alegorie; gust întemeiat pe sf. Scriptură, şi propoveduitorii Evangheliei trebuiau să urmeze acelei mişcări, care născuse această înclinaţiune.

Astfel este raportul, care a existat între arta catacombelor şi tâlcuirile părinţilor bisericei, evident. Limba lor adesa devine cu totul înţeleasă numai în acel caz, dacă noi avem înaintea ochilor figurile picturii sau sculpturei artiştilor creştini. Iată pentruce frescele vechilor cimitire ne descopăr în parte înaintea noastră taina exigeticei vechilor învăţători ai bisericei.

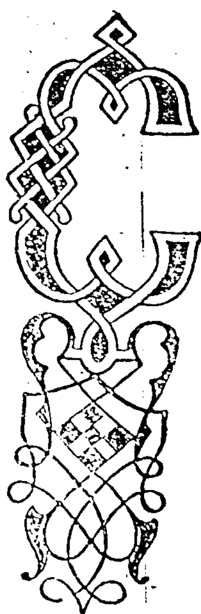
1) J. G. Rosenmüller, Historia interpretationis librorum sacrorum, t. I, p. 60; t. III, p. 146.

Tobie şi îngerul Rafail. Diferite scene din Vechiul şi Noul Testament.

CAPITOLUL XVIII.

CANONUL CĂRŢILOR SFINTE DUPĂ CHIPURILE MONUMENTALE ALE PRIMELOR VEACURI.

atacombele ne arată nu numai ce loc ocupa Biblia în mintea primilor creştini şi ce bogăţie de simbol găseau ei pe sfintele ei pagine; ele ne arată, afară de aceea, câte cărţi erau în ochii lor cărţi inspirate de Dumnezeu, cum ei înţelegeau şi tâlcuiau anumite locuri din sf. Scriptură.

In Vechiul Testament se deosebesc cărţi canonice şi cărţi necanonice. Noi nu ne vom ocupa acum cu cele dintâiu, pentrucă toţi recunosc, că ele totdeauna au fost primite de creştini. Ce se atinge de cele din urmă, apoi e aproape să cercetăm aicea, primitu-le-au oare vechii creştini pentrucă protestanţii le leapădă, sub acel pretext, că ele nu alcătuesc, în realitate, o parte a canonului de Dumnezeu insuflat. Inchipuirile picturale din catacombe arată, că protestanţii în această privinţă se abat dela tra-

diția vechei biserici [1]. Reprezentanții bisericii, cu așa râvnă au observat, că învățătura, care o reprezinta înaintea ochilor noștri pereții catacombelor, nu cuprindea nimica de așa fel ce ar putea induce pe creștini în rătăcire, escludeau riguros tot ceeace nu era extras din izvorul curat al scripturilor, recunoscute ca inspirate de Dumnezeu de către autoritatea bisericei. In ele nu se întâlnește nici o astfel de figură, obiectul căreia ar fi fost împrumutat din cărțile apocrife ale Vechiului sau Noului Testament. Nu e de prisos a stabili, pe temeiul monumentelor o astfel de autenticitate, ca monumentele catacombelor, cu ce îngrijire biserica primară deosebea cărțile autentice de cele neautentice, primea numai pe primele, ca sacre și vrednice de credință și fără cruțare lepăda pe celelalte. Aluziile la povestirile din evangheliile apocrife sau chiar la scene întregi, zugrăvite după ele, se întâlnesc deja numai pe monumentele veacului al cincilea și ale celor următoare. Până la această epocă, artiștii s'au ținut cu îngrijire în hotarele riguroase ale cărților canonice. Pe măsură ce tradiția evangelică se întărea, și acest izvor de credință, stabilindu-se durabil, nu era mai mult supus pericolului schimbărei în duhul credincioșilor; autoritatea bisericească, fără îndoială, a slăbit privegherea sa și îngădui pictorilor și sculptorilor o mare libertate în alegerea izvoarelor și a înseși modului zugrăvirei obiectelor" [2].

Noi putem, astfel, să recunoaștem drept regulă, că toate cărțile, de care s'au folosit artiștii primelor patru veacuri ale erei creștine, se considerau ca alcătuind o parte a sf. Scripturi. Iar aceasta e foarte important: O însemnată parte din obiectele, împrumutate din Vechiul Testament, se ia din cărțile necanonice. Aceste din urmă nu toate se întâlnesc acolo; dar absența acelora, cari nu se întâlnesc acolo, nu e greu de explicat. Noi am văzut deja, că cercul figurilor canonice era foarte mărginit. Pictorii le reproduceau din Vechiul Testament numai ca prototip al Noului Testament sau simbolurile tainelor. Când cunoscuta carte necanonică nu conținea nimic de felul acesta, ea nici n'a primit loc pe pereții cimitirelor; în caz contrar însă, faptele, istorisite într'însa, deasemenea au devenit obiect al zugrăvirii, ca și faptele cărților canonice.

---

1) Deși acest tom este special consacrat Noului Testament, dar noi nu vom ezita aicea a cerceta unele chestiuni relativ și de Vechiul Testament, pentru a aduna toate datele folositoare, care ni le oferă despre sf. Scriptură descoperirile arheologice ale catacombelor.

2) P. Allard, Rome souterraine, edit. 2-e, 1874, p. 343. Boul si asinul aproape de eslea unde e culcat Mântuitorul, care ar fi fost împrumutați din Evanghelia copilăriei, apar numai în veacul al patrulea. Constantin Roller, Catacombes de Rome, tom. II, pag. 143; de Rossi, Bulletino di Archeologia cristiana, 1877, p. 143.

1. Cărţile necanonice ale Vechiului Testament.

Printre cărţile necanonice sau fragmente, caracterul istoric al cărora se adevereşte de monumentele catacombelor, apar cu deosebire cărţile Tobit şi diferite episoade din cartea prorocului Daniil, care ne sunt cunoscute numai după traducerea greacă.

Din cartea Tobit pe cele mai vechi monumente creştine se întâlnesc chipurile câtorva diferite evenimente. Intr'o frescă, referitoare de obiceiu către veacul al doilea, vedem, cum tânărul Tobie începe călătoria sa sub conducerea îngerului Rafail [1]). In altă frescă, descoperită în anul 1849 la cimitirul sf. Orason şi Saturnin, vedem pe Tobie, care abea prinsese un peşte în râu şi-l arată călăuzei sale, adecă îngerului Rafail [2]). In a treia frescă, Tobie se întoarce grăbit cătră bătrânul său tată şi în mâna stângă are toiagul de călător; în mâna dreaptă el ţine inima şi fierea peştelui; înaintea lui merge cânele său. Acest din urmă amănunt merită o deosebită atenţiune; el dovedeşte, care este vechimea textului latin al cărţii lui Tobie, în care numai se pomeneşte de cânele, care a însoţit pe tânărul călător [3]). Istoria lui Tobie se reproduce în catacombe din cauza peştelui, pe care el l-a prins în Tigru şi care i-a dat putinţa să redea vederea tatălui său. Creştinii au văzut în acest peşte chipul Mântuitorului: „Hristos, zice Optat de Milena, se semnifică prin peşte, care, cum citim în istoria patriarhului (Tobie), a fost prins în râul Tigru" [4]).

Cartea lui Daniil conţine câteva fragmente necanonice, cântarea celor trei tineri în cuptor, istoria cu Susana, povestirea despre Bel şi Dracon, şi despre Daniil în groapa cu lei. Toate aceste lucruri se reproduc în catacombe; ele se considerau, prin urmare, sacre şi istorisirea despre dânsele inspirată de Dumnezeu.

1) D'Agincourt, Histoire de l'art par les monuments, tom. V, Peinture, pl. VII, No. 3; Texte, tom. III, pag. 5. „Chipurile picturale, găsite pela anul 1779 într'o parte a catacombelor Prischilla". La rând cu scena care închipueşte plecarea la drum a lui Tobie, pe care-l conduce îngerul de mână, e zugrăvit Tobie singur, ţinând peştele în mână.

2) Jean L'huereux, Hagioglypta, p. 76.

3) In cimitirul sf. Domicilla se află deasemenea o figură pictată din veacul al doilea, care prezintă pe Tobie gol, cu peştele în mâna dreaptă şi cu toiagul (acum distrus) în mâna stângă. Garrucci, Storia dell'arte, cristiana, t. II, pl. XXVII, p. 32.

4) Christus intelligitur per piscem, qui in lectione patriarchae ligitur in Tigride flumine prehensus: cujus fel et jecur tulit Tobias ad tutelam foeminae Sarae et ad illuminationem Tobiae non videntis. Ejusdem piscis visceribus Asmodaeus daemon a Sara puella fugatur, quae intelligitur Ecclesia, et caecitas a Tobia exclusa est; hic est piscis, qui in baptismate per invocationem fontalibus undis inseritur. S. Optat. Mil. De schism. Donat, III, 2, t. XI, col. 991. Piscis magnus, saliens ex seipso in litore discipulos et toti se offerens mundo "Ιχθύν, zice deasemenea Pseudo-Prosper de Acvitania, cujus ex interioribus remediis quotidie illuminamur et pascimur. De promiss et benedictionibus Dei, II, 39, 90, t. LI, col. 816.

Scena celor trei tineri evrei în cuptorul cu foc, adesa se întâlnește printre chipurile picturale de pe la finele veacului al treilea, dar în cimitirul sf. Prischilla ea se întâlnește deja și prin veacul al doilea[1]. In textul evreesc se istorisește partea principală a acestui episod, în fragmentul necanonic, care se află numai în traducerea greacă, de unde este împrumutat și în celelalte traduceri, se adaoge la istorisire, că Ședrah, Misah și Abaenago, în mijlocul focului se rugau și cântau măreața cântare: „binecuvântați, toate lucrurile Domnului, pe Domnul". Artiștii creștini de obiceiu reprezintă aceste jertfe triumfătoare ale răutății lui Nabuhodonosor stând în poziție de rugăciune, adecă cu mânile ridicate[2]; ei, prinurmare, au împrumutat această însemnată trăsătură a operelor lor din partea necanonică a acestui capitol. O amărunțime, de care se vorbește deasemenea în adaosul Bibliei grecești, se reproduce în catacombele sf. Sotir. „Dar îngerul Domnului s'a pogorât în cuptor, împreună cu Azaria și cu cei ce erau cu dânsul, și a aruncat flacăra focului din cuptor, și a făcut în mijlocul cuptorului oarecum vânt vâjâitor"[3]. Acest înger e închipuit de un artist. Acesta a închipuit figurile persoanelor reale în culori albe și negre pe un fond roș. Cei trei tineri sunt zugrăviți neclar și au înfățișare uimitoare; acestea, s'ar putea zice, că sunt fantome, cari se mișcă în mijlocul focului. In urma lor e zugrăvită figura albă a îngerului, parte invizibilă[4]. Acest înger se poate vedea deasemenea în închipuirea picturală din catacombele sf. Hermes și pe unele sarcofagii.

Istoria despre Susana, care nu se cuprinde în textul evreesc, se întâlnește nu așa de des în catacombe, ca istoria despre cei trei tineri în cuptorul cu foc. Se știu numai două sau trei figuri, dar acestea sunt deajuns pentru stabilirea acelui lucru, că primii creștini priveau și la această vestită istorisire ca alcătuind o parte a sf. Scripturi. Perre a edat închipuirea alegorică a istoriei despre Susana, descoperită în anul 1845 în cimitirul sf. Pretextate. Ea este închipuită sub înfățișarea unei oi și se află între două fiară sălbatece, cari voiau să o mănânce[5]. Explicația acestei alegorii nu stârnește

1) Lefort, Revue archélogique 1880, p. 159.

2) Rosio, Roma sotterranea, p. 495, 551.

3) Dan. III, 49, 50. Vezi versetul 94.

4) De Rossi, Roma sotterranea, tom. III, pag. 81.

5) Perret, Catacombes de Rome, t. I, pl. LXXVIII; Garrucci, t. II, pl. 39, No. 2. După uniia, aceștia sunt doi lupi; după alții, nu fără temeiu, aceștia nu-s doi lupi, ci un lup și un leopard sau o panteră. Această figură se referă la veacul al treilea. Northcote et Brownlow, Roma sott. t. II. pag. 171. Lefort, Revue archéologique, Noembr. anul 1880, pag. 275.

nici cea mai mică îndoială; deasupra oei stă scrisă inscripţia: Susana, iar deasupra uneia din fiarele sălbatice: seniaris (în loc de seniores), adecă „bătrânii“. Garrucci pune întreaga istorie despre Susana pe pereţii unei cubicule[1]) a cimitirului sf. Prischilla. Intr'o scenă[2]), Susana, în poziţie de rugăciune, stă în mijloc; la stânga o persoană, care închipueşte pe Domnul, al căruia ochiu a toate văzător priveşte spre dânsa; la dreapta se aruncă spre ea doi oameni, convinşi că după dânşii nu veghează nimenea. In scena a doua[3]), vedem jertfa clevetirii între cei doi acuzatori, cari, după obiceiul

Susana şi bărbatul ei.

Susana şi acuzatorii ei.

iudeu, pun mânele pe capul ei spre adeverirea adevărului indicaţiunilor lor. In fine, în scena a treia[4]) vedem pe Susana şi bărbatul ei Ioachim în poziţie de rugăciune: ei mulţămesc lui Dumnezeu, care a răzbunat pentru clevetirea nevinovăţiei. Aceste închipuiri se referă la veacul al doilea[5]). Susana se închipueşte deasemenea şi pela sfârşitul veacului al treilea sau pe la începutul celui de al patrulea, în arcosolium catacombei sf. Marcelina şi Pe-

1) Garrucci, Storia dell' arte cristiana, t. II, pl. 80.
2) Vezi chipul la pag. 1025.
3) Vezi chipul pe această pagină, în dreapta.
4) Vezi închipuirea din stânga.
5) Lefort, Revue archéologique, Septemvrie, 1880, pag. 158-159.

tru, între doi bătrâni, întinzînd spre dânsa câte o mână; ea înseși se află în poziție de rugăciune, între doi arbori[1]).

Ultimul fragment necanonic din cartea Daniil istorisește, cum acest proroc a ucis șarpele, divinizat de babiloneni, și cum el a fost aruncat de poporul înfuriat în groapa cu lei, unde viața lui a fost crutată în chip miraculos. Aceste două episoade se reproduc deasemenea pe monumentele creștine, primul rar, iar al doilea adesea[2]). Pe un sarcofag din cimitirul Vaticanului, „Daniil este închipuit îmbrăcat cu mantie și palium, stă înaintea jertfelnicului de pe care se ridică flacără și cu mânile întinse spre dracon, care se încolăcește împrejurul unui arbore, ce se află îndărătul jertfelnicului, oferă un deosebit fel de pâni, pregătite din smoală, grăsime și ceară (Dan. XIV, 27). Ca să ucidă pe zeu, cum se făgăduise, fără sabie și toiag[3]), această închipuire se distinge prin un gust așa de fin și așa de acord cu cele mai bune tradiții ale artei antice, că, după părerea lui Labin, ea putea să aparțină numai unui artist creștin din veacul al treilea. Același lucru se întâlnește pe sarcofagul Veronicăi. Sarcofagul de Arl reprezintă tot această scenă puțin altmintrelea[4]).

Chipul lui Daniil în groapa cu lei este unul dintre acelea, cari se întâlnesc în catacombe cât mai des. Prorocul a fost aruncat în groapa cu lei de două ori[5]): Istorisirea despre prima lui condamnare ca să fie mâncat de fiară se află în partea canonică a cărții acestui proroc; istorisirea despre al doilea eveniment de felul acesta se află în partea necanonică. Fără îndoială, că cel puțin una din părțile monumentalelor chipuri s'a aflat sub influența istorisirei necanonice, pentrucă într'însele se reproduce o trăsătură, care nu aparține istorisirei canonice exclusiv. Când Daniil a fost aruncat la lei, Dumnezeu, cum se istorisește în ultimul capitol al cărți prorociilor sale, a poruncit îngerului să strămute în Babilon pe prorocul Avacum, ca el să dea credinciosului său slujitor hrana necesară pentru dânsul. „In rând cu Daniil, gol între doi lei și în ținută de rugăciune, adesea se vede Avacum, care îi dă pâne“ [6]). Acest episod din viața lui Daniil, ce era prototipul Invierei și care însemnează protecțiunea dată de Dumnezeu sfinților Săi, se

1) Lefort, idem, Noembrie 1880, pag. 273. Vezi figura la Garrucci, Storia dell' arte, tom. II, pl. 53, No. 2.

2) Vezi mai sus desenul la pag. 1006.

3) Dan. XIV, 26. Vezi acest sarcofag la Bozio, Roma sotterranea, t. II, vers. 8, p. 57.

4) Martigny, Dictionnaire des antiquites chrétiennes, édit. 2-a, p. 236.

5) Dan, VI și XIV, 30.

6) Bottari, Sculture e pitture sagre, pl. 49, etc. Avacum e închipuit deasemenea în văzduh, susținut de mâna Dumnezeească, pe sarcofagul Brescic.

întâlnește printre cele mai vechi închipuiri monumentale din catacombe, de exemplu în cea mai veche parte a cimitirului sf. Domicila [1].

2) Cărțile Noului Testament.

Din cele expuse noi am văzut cum chipurile ce se întâlnesc în catacombe ne dau putința să recunoaștem, care cărți ale Vechiului Testament creștinii primari le considerau ca intrând în alcătuirea sf. Scripturi. Acum trecem la tot un asemenea studiu cu privire la cărțile Noului Testament. Obiecțiunea necredincioșilor timpului de față contra vechimei a câtorva cărți ale Noului Testament dau acestei părți a cercetării o deosebită importanță.

Arta primitivă creștină ne prezintă mai întâiu de toate o mare cantitate de documente prețioase în favoarea autenticității Evangheliilor. De acord cu mulți arheologi, părerea cărora nu poate fi disputată [2]), cele patru râuri ale raiului pământesc, adesea închipuite ca curgând din muntele pe care stă Iisus Hristos sau, mai exact, care simbolizază mielul Lui, prezintă chipul celor patru Evanghelii. Părinții și învățătorii bisericii mărturisesc, că o asemenea interpretare a arheologilor are deplin temeiu. Și, în adevăr, noi citim la sf. Paulin:

Petram superstat ipse, petra Ecclesiae,
De qua sonori quatuor fontes meant,
Evangelistae viva Christi flumina [3]).

Pe stâncă stă însuși piatra Bisericii [4]);
Din care curg furtunos patru râuri,
Și anume evangheliștii, izvoarele vii ale lui Hristos.

Biserica primară a recunoscut, prinurmare, numai patru evanghelii și a lepădat pe toate celelalte. Aceste patru Evanghelii, cum vom vedea, sunt anume cele patru evanghelii canonice.

Ca primă dovadă, de care noi putem aminti numai în treacăt, pentrucă ea se referă către veacul al patrulea, servește o figură picturală, care se află între cimitirile sf. Calist și a sfintei Balbina.

---

1) Northcote et Brownlow, Roma sotterranea, t. II, p. 112, 123.
2) Vezi Martigny, Dict. des ant. chrét. p. 298, 326. Smith, Dictionary of christian antiquities, t. II, p. 686, 745.
3) S. Paulin, Epist. XXXII, ad Severum, 10, tom. LXI, col. 336.
4) Iisus Hristos, despre Care ap. Pavel zice: „Piatra însă era Hristos“, 1 Cor. X, 4.

Éa închipueşte pe Mântuitorul înconjurat de cei patru evanghelişti. Cele patru Evanghelii se află la picioarele lui Iisus Hristos pe un arbustru de tămâe[1]). Ev. Matei arată cu degetul spre ceriu, spre steaua magilor, pentrucă el singur istoriseşte despre călătoria lor la Betleem, preînchipuind convertirea păgânilor.

Dovezi încă şi mai exacte şi cu totul neîndoelnice ne prezintă studiul special al celor mai vechi monumente ale catacombelor. Aşa noi găsim chipuri de ale scenelor evangelice, împrumutate dela cei trei sinoptici, adecă dela evangheliştii Mateiu, Marcu şi Luca, şi, deasemenea şi de la Ioan; cărţile simbolizate prin cele patru râuri ale raiului pământesc, sunt, prinurmare: cele patru Evanghelii canonice ale noastre; creştinii primari nu numai că cunoşteau aceste cărţi, dar le şi considerau singurile autentice, pentrucă ei niciodată n'au recunoscut mai mult de patru şi nu reproduc nici vreun astfel de eveniment, care se află în evangheliile apocrife.

Botezul lui Iisus Hristos, despre care istorisesc cei trei sinoptici şi pomeneşte ev. Ioan[2]), se reprezintă în catacombe din veacul al doilea. In aceste închipuiri stau două persoane, privind la Iisus Hristos; una din ele este Ioan Botezătorul. In arborele din dreapta şade un porumbel, gata să sboare spre Mântuitorul[3]). Intr'un cubicul foarte vechiu din cimitirul sf. Lucina, Mântuitorul iesă din apa Iordanului; porumbelul se poartă pe deasupra capului Lui, şi Ioan Botezătorul îl ia de mână, ca să-i ajute să iasă din râu[4]).

Minunea vindecărei celei cu curgerea de sânge, despre care se istoriseşte în primele trei Evanghelii[5]), se reprezintă în cele mai vechi picturi ale catacombelor. In cimitirul sf. Pretextat, în cubicula celei cu curgerea de sânge şi a samarinencii [6]) (din veacul

1) Garrucci, Storia dell' arte cristiana, t. II, pl. 17, No. 2; texte, p. 21; Perret, Catacombes, t, I, pl, L; Lefort, Revue archéologique, 1880, p. 282. Această figură se poate vedea în Les Livres Saints et la critique rationaliste, Figure 11, t. I, p. 249.

2) Mat. III, 13-17; Marcu, I, 9-11; Luca, III, 21-23; Ioan, I, 31-33; III, 26; 2 Petru I, 17.

3) In cimitirul sf. Pretextat Perret, Catacombes de Rome, t. I, pl. LXXX; Garrucci, Storia dell' arte cristiana, t. II, pl. 39, No. 1; texte, p. 46. Acesta est un metod neobişnuit de închipuire a lucrurilor; din care cauză Rossi, în loc să vadă în această figură, cum vede Garrucci, botezul Mântuitorului, vede punerea cununei celei de spini (Bulletino di Archeologia cristiana, 1872, p. 64). Dar explicarea lui Garrucci se pare mai probabilă aicea. Comp. Lefort, Revue archéologique, 1880, pag. 161; Roller, Les Catacombes de Rome, t. I, pag. 103.

4) Garrucci, Storia, t. II, pl. I, No. 2; Northcote et Brownlow, Roma sotterranea, t. II, p. 132.

5) Mat. IX, 18-26; Marcu, V, 31-43; Luca, VIII, 49-56.

6) Garrucci, Storia dell'arte cristiana, t. II, pl. 38, No. 2; texte, pl. 45; Perret, Catacombe de Rome, t. I, pl. LXII.

Éa închipuește pe Mântuitorul înconjurat de cei patru evangheliști. Cele patru Evanghelii se află la picioarele lui Iisus Hristos pe un arbustru de tămâe[1]). Ev. Matei arată cu degetul spre ceriu, spre steaua magilor, pentrucă el singur istorisește despre călătoria lor la Betleem, preînchipuind convertirea păgânilor.

Dovezi încă și mai exacte și cu totul neîndoelnice ne prezintă studiul special al celor mai vechi monumente ale catacombelor. Așa noi găsim chipuri de ale scenelor evangelice, împrumutate dela cei trei sinoptici, adecă dela evangheliștii Mateiu, Marcu și Luca, și, deasemenea și de la Ioan; cărțile simbolizate prin cele patru râuri ale raiului pământesc, sunt, prinurmare: cele patru Evanghelii canonice ale noastre; creștinii primari nu numai că cunoșteau aceste cărți, dar le și considerau singurile autentice, pentrucă ei niciodată n'au recunoscut mai mult de patru și nu reproduc nici vreun astfel de eveniment, care se află în evangheliile apocrife.

Botezul lui Iisus Hristos, despre care istorisesc cei trei sinoptici și pomenește ev. Ioan[2]), se reprezintă în catacombe din veacul al doilea. In aceste închipuiri stau două persoane, privind la Iisus Hristos; una din ele este Ioan Botezătorul. In arborele din dreapta șade un porumbel, gata să sboare spre Mântuitorul[3]). Intr'un cubicul foarte vechiu din cimitirul sf. Lucina, Mântuitorul iesă din apa Iordanului; porumbelul se poartă pe deasupra capului Lui, și Ioan Botezătorul îl ia de mână, ca să-i ajute să iasă din râu[4]).

Minunea vindecărei celei cu curgerea de sânge, despre care se istorisește în primele trei Evanghelii[5]), se reprezintă în cele mai vechi picturi ale catacombelor. In cimitirul sf. Pretextat, în cubicula celei cu curgerea de sânge și a samarinencii[6]) (din veacul

1) Garrucci, Storia dell' arte cristiana, t. II, pl. 17, No. 2; texte, p. 21; Perret, Catacombes, t, I, pl, L; Lefort, Revue archéologique, 1880, p. 282. Această figură se poate vedea în Les Livres Saints et la critique rationaliste, Figure 11, t. I, p. 249.

2) Mat. III, 13-17; Marcu, I, 9-11; Luca, III, 21-23; Ioan, I, 31-33; III, 26; 2 Petru I, 17.

3) In cimitirul sf. Pretextat Perret, Catacombes de Rome, t. I, pl. LXXX; Garrucci, Storia dell' arte cristiana, t. II, pl. 39, No. 1; texte, p. 46. Acesta est un metod neobișnuit de închipuire a lucrurilor; din care cauză Rossi, în loc să vadă în această figură, cum vede Garrucci, botezul Mântuitorului, vede punerea cununei celei de spini (Bulletino di Archeologia cristiana, 1872, p. 64). Dar explicarea lui Garrucci se pare mai probabilă aicea. Comp. Lefort, Revue archéologique, 1880, pag. 161; Roller, Les Catacombes de Rome, t. I, pag. 103.

4) Garrucci, Storia, t. II, pl. I, No. 2; Northcote et Brownlow, Roma sotterranea, t. II, p. 132.

5) Mat. IX, 18-26; Marcu, V, 31-43; Luca, VIII, 49-56.

6) Garrucci, Storia dell'arte cristiana, t. II, pl. 38, No. 2; texte, pl. 45; Perret, Catacombe de Rome, t. I, pl. LXII.

al doilea), pe unul din pereţi vedem pe bolnava, care s'a vindecat prin atingerea de haina Mântuitorului, apucându-se de poala hainei Lui. Ea în poziţie îngenunchiată; Iisus Hristos stă în comunitatea a doi apostoli.

Dacă Iona se bucura de aşa mare renume printre creştinii primari, apoi acest renume se explică prin cuvintele spuse relativ de dânsul de către Mântuitorul în Evangheliile lui Mateiu şi Luca [1]. Chipul lui se întâlneşte pe cele mai vechi monumente, cari se referă către sfârşitul veacului întâiu sau către începutul veacului al doilea [2], mai ales în cubicula criptei Lucinei [3].

Adesa se zugrăveşte deasemenea închinarea magilor, despre care noi ştim numai din Evanghelia lui Matei (Mat. II, 1-12). Această închipuire se întâlneşte dela veacul al doilea la cimitirul Domicilei [4].

In catacombe se pot vedea închipuirea picturală, care reprezintă parabola fecioarelor înţelepte şi neînţelepte, despre care deasemenea se vorbeşte numai în Evanghelia sf. Mateiu (Mat. XXV, 1-13). In cimitirul sf. Chiriac, Mântuitorul e închipuit stând deosebi în hiton şi mantie; cu mâna Sa dreaptă ridicată El chiamă, se pare, la sine pe cele cinci fecioare de diferite etăţi, cari ţin în mâni candelele aprinse. Spre stânga dela Dânsul se află cele cinci fecioare neînţelepte ţinând candelele stinse; faţa lor e tristă; Mântuitorul nu întoarce asupra lor nici o atenţiune [5]. Această imaginaţie nu-i prea veche şi se referă către veacul al patrulea, dar noi găsim aceeaşi scenă într'o închipuire mult mai veche în cimitirul sf. Agnessa deşi în stare mai puţin întreagă. In centrul unui acosalium stă, rugându-se spre dreapta ei cele cinci fecioare înţelepte ţinând fiecare în mâna dreaptă câte o candelă, iar în stânga câte un vas cu ulei. Aceleaşi fecioare sunt reprezentate luând parte la ospăţul de nuntă în scena, închipuită la stânga de femeea, ce se roagă [6].

In catacombe sunt închipuite şi câteva scene, ce alcătuesc

1) Mat. XII, 39-40; Luca, XI, 29-30, 32.

2) Lefort, Revue archéologique, 1880, pag. 158. Pentru veacul al doilea, Comp. pag. 160, 162.

3) De Rossi, Roma sotterranea, t. I, pl. XIII, Garrucci, Storia dell'arte cristiana, t. II, pl. 2, No. 2.

4) Garrucci, Storia dell'arte cristiana, t. II, pl. 30 (magii nu sunt). Perret, Catacombes de Rome, t. I; Bottari, Sculture, etc. pl. LXX; Lefort, Revue archéologique, 1880, pag. 163.

5) De Rossi, Bulletino di Archeologia cristiano, Octombrie, 1863, pag. 76; Lefort, Revue archéologique Dec. 1880, pag. 327.

6) Bosio, Roma sotterranea, pag. 461; Garrucci, Storia dell'arte cristiana, tom. II, pl. 64, No. 2.

deosebirele sau particularitățile evanghelistului Luca și cari puteau fi împrumutate, prinurmare, numai din Evanghelia lui. Așa, într'o frescă a cimitirului sf. Prischilla [1]) se închipuește Buna Vestire (Luca, I, 26-38). Arhanghelul Gavriil, sub chipul unui tânăr, stă înaintea sf. Fecioare, care șade și fața căreia exprimă în acelaș timp și mirare, și frică. Această imaginație e din veacul al doilea.

Deasemenea și Iisus la vârsta de doisprezece ani în templu, în mijlocul înțelepților iudei (Luca, II, 40-52), e închipuit într'o frescă din cimitirul sf. Calist. El șade pe scaun. Mâna dreaptă a Lui e întinsă spre mâna unui om, care grăește; în mâna stângă El ține o carte pe jumătate deschisă; împrejurul Lui se află cărturarii iudei.

Creștinii cei dela început cunoșteau Evanghelia sf. Ioan, deasemenea ca și Evangheliile sf. Luca și Matei. In figurile zugrăvite ale catacombelor noi în adevăr întâlnim scene, despre care se istorisește numai în Evanghelia a patra, ca, de exemplu, nunta din Cana Galileei, convorbirea cu samarineanca la fântâna lui Iacov, vindecarea slăbănogului, care zăcea de treizeci și opt de ani, vindecarea orbului din naștere, învierea lui Lazăr, etc.

Prefacerea apei în vin la nunta din Cana Galileii se preînchipuește pe câteva sarcofagii vechi și în catacomba creștină a Alexandriei din Egipt [2]). Istoria despre samarineanca se închipuește pe câteva sarcofage și pe frescele catacombelor. O frescă din cimitirul sf. Domicila [3]), ne înfățișază această femee singură la fântână. Altă frescă din cimitirul sf. Pretextat, editată de Perret [4]) prezintă momentul, când ea dă lui Hristos, Care stă înaintea ei, vasul plin cu apă. Aceste două picturi se referă la veacul al doilea [5]). Vindecarea slăbănogului de către Mântuitorul, potrivit istorisirei evanghelistului Ioan (Ioan, V, 9), se reprezintă în catacomba sf. Hermes [6]), dar acest tablou se referă abea către a doua jumătate a veacului al treilea [7]).

---

1) Bosio, Roma Sotterranea, p. 541; Bottari, pl. 176; dom Guéranger Sainte Cécile, pag. 261, etc. Selicira, din nefericire, acum e ruinat aproape de tot această excelentă scenă, care se referă la veacul al doilea. Lefort, Revue archéologique, Sept. 1880; p. 159.

2) De Rossi, Bulletino di Archeologia cristiana, Octom. 1865, p. 74. cf. fotografia din față pag. 60.

3) Bottari, Sculture e pitture, sagre, t. II, pl. 66, Nr. 3.

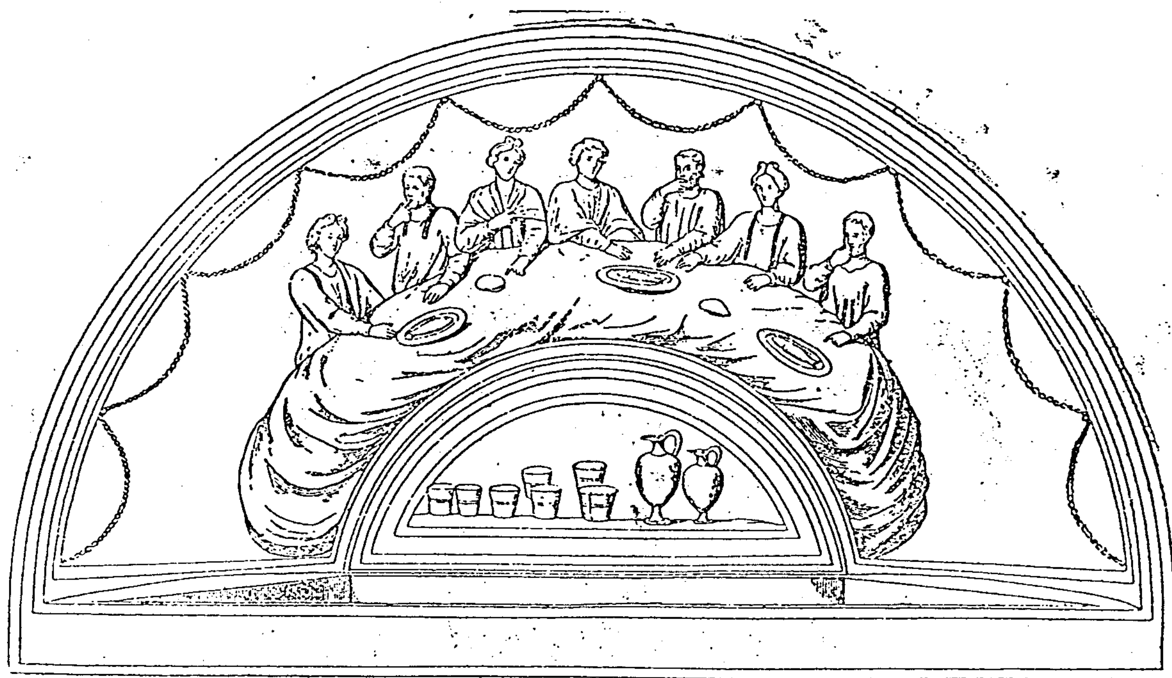
4) Catacombes de Rome, t. 1, pl. 81. Comp. Roller, Catac, de Rome, t, I, pl. X .IV „Evident Evanghelia dela Ioan era cunoscută în biserica romană în veacul al doilea", observă Roller cu ocazia acestei fresce, idem pag. 136.

5) Lefort, Revue archéologique, Sep. 1880, pag. 160, 162. Vezi și altă închipuire din cimitirul sf. Calist, mai puțin veche; tot acolo Noem. 1880, p. 271; de Rossi, Roma sotterranea, t. III, pl. VIII, p. 65.

6) Garrucci, Storia dell'arte cristiana, tom. II, pl. 83, No. 2; Bottari, Sculture, t. III, pl. C L XXXII; vezi altă închipuire la Garrucci, tabl. 23, nota 1.

7) Vezi mai sus, desenul la pag. 1006, unde e închipuit slăbănogul, ducându-și patul.

Cina cea de taină de câteva ori se zugrăvește în catacombe sub formă de pește și pâne, puse pe jertfelnic sau pe masă [1]). Dacă se compară cu aceste închipuiri numărul considerabil ale altora, cari adeveresc aceeași importanță, apoi este imposibil a nu vedea într'însele pomenirea minunei despre îmulțirea pânilor, interpretată în acel sens, în care vedem aceasta în capitolul șase al Evangheliei sf. Ioan. Propriu despre minunea îmulțirii celor cinci pâni se povestește în toți cei patru evangheliști [2]), dar istorisirea despre dânsa în Evanghelia dela Ioan e însoțită de o importantă discuție, unde sfânta euharistie se compară cu mana, cu care s'au nutrit israiliții în pustie (Ioan, VI, 22; VII, 1). Această împrejurare

Inchipuirea Cinei celei de taină

ne permite a afirma, că artiștii creștini cunoșteau această istorisire a Evangheliei a patra. Despre asta se poate conchide nu numai dintr'o singură închipuire a acestei minuni, pentrucă ea ar putea fi împrumutată de asemenea dela sinoptici, dar ea se putea scoate și din închipuirea căderei manei. Pe închipuirea din catacomba sf. Chiriac această pâne cade din belșug, și o adună israiliții, reprezentați prin doi bărbați și două femei [3]). In vedere că scenele din

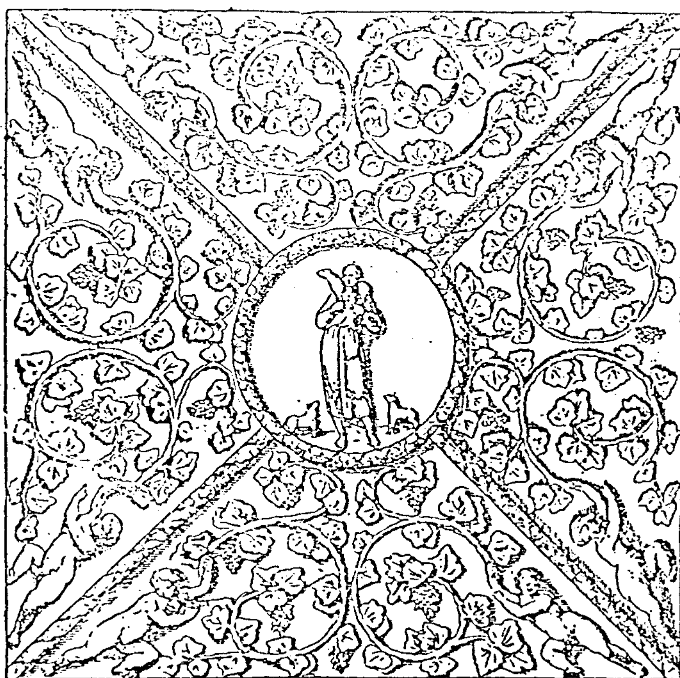
1) Vezi desenul la pag. 1032, care prezintă o frescă din cimitirul sf. Agnessa, cu închipuirea cinei de taină. Pe sf. masă vedem trei farfurii, conținând fiecare câte un pește deosebi și două pâni. Inaintea lor două vase mari și șapte coșuri, cari amintesc de miraculoasa îmulțire a pânilor. Vezi Bottari, Sculture, pl. C LI; Garrucci, Storia dell'arte cristiana, pl. 60.

2) Mat. XIV, 13—21, .

3) De Rossi, Bulletino, Oct. VI, 30—44; Luca, IX, 10—17; Ioan, VI, 1—14. ...pag. 76.

Vechiul Testament apar în catacombe nu altmintrelea, ci în senz simbolic, nouă ni se pare, că nu se poate a nu vedea aicea oarecum un ecou al cuvântării Mântuitorului, care a comparat sfântul Său trup cu mana [1]). Trebue de observat, afară de faptul, că această închipuire se referă la veacul al patrulea. Inchipuirea înseşi a minunii se întâlneşte adesa, şi ea se poate vedea în cele mai vechi picturi. Noi nu ne îndoim, deşi nu putem aduce dovezi pozitive, că însuşi faptul desei repetări a acestor chipuri se explică anume prin cuvântarea Mântuitorului, de care noi citim numai în Evanghelia lui Ioan.

Inchipuirea orbului din naştere se întâlneşte destul de des,

Inchipuirea viţei de vie

cu deosebire pe sarcofagii. In fresca sf. Calist vedem orbul în genunchi înaintea Mântuitorului, cu mânile rugătoare ridicate spre Dânsul. Mântuitorul cu mâna Sa dreaptă se atinge de ochiul său stâng (Ioan, IX, 6). Invierea lui Lazăr, de care, ca şi de minunea orbului din naştere, noi ştim numai din Evanghelia lui Ioan (Ioan, XI), este unul din cele mai obişnuite lucruri de pictură în catacombe şi se găseşte pretutindenea [2]). Ea se întâlneşte, dela veacul al doilea, la cimitirul sf. Prischilla [3]) şi la cimitirul sf. Domi-

1) Idem, pag. 79—80.

2) Bottari, Roma sotterranea, t. III, pl. 176, pl. 25; Perret, Catacombes de Rome,

3) Garrucci, Storia dell'arte cristiana, t. I, pl. XXXIV bis.

cila. Miraculoasa prindere de pește, de care se istorisește în ultimul capitol al Evangheliei dela Ioan (Ioan, XXI, 1-14), a servit de obiect al câtorva zugrăveli, din care unele aparțin celor mai vechi artiști. Șapte ucenici, de care se pomenește de evanghelistul, iau parte la dumnezeescul prânz. Pe masă vedem două sau trei blide, dar în ele nu e nimica alta decât numai pește.

Se poate considera deasemenea împrumut din Evanghelia a patra unul din cele mai vechi episoade ale catacombelor. „Primul după timp din aceste tablouri se referă către veacul al doilea, poate cătră finele veacului întâiu, prezintă o viță de vie în grădina Domicilei [1]), este, se pare, comentarul complect al capitolului XV, al Evangheliei lui Ioan, pentrucă ramurile acolo ies dintr'o viță, cum vedem aceasta și în parabola istorisită de Evanghelia a patra [2])".

Astfel Evanghelia dela Ioan, autenticitatea căreia se dispută cu o deosebită înverșunare, era deasemenea deplin cunoscută primilor creștini, ca și Evanghelia dela Mateiu și Luca, începând din veacul al doilea. In ce chip ar fi putút ea să se răspândească printre creștini și să fie primită din acel timp în calitate de operă a apostolului, dacă ea ar fi fost scrisă abea în acest timp în Asia Mică?

Afară de scenele evanghelice, în cele mai vechi picturi ale catacombelor nu se întâlnesc alte chipuri, împrumutate din cărțile Noului Testament. Două litere apocaliptice [3]), A și ω, în aplicație la Mântuitorul, se întâlnesc pe câteva epitafe creștine pe ambele părți ale monogramei lui Hristos [4]), dar ele apar deja într'un timp destul de târziu, și anume în veacul al patrulea [5]).

In unele închipuiri se poate vedea deasemenea împrumutări, făcute din Apocalips, și într'însele cerul e înfățișat sub aspectul a șapte stele [6]); dar aceste închipuiri se întâlnesc numai pe sarcofagii sau mozaicuri. Raiul sau cerul, lăcașul fericiților, de obiceiu se zugrăvește sub aspectul unei grădini cu pomii raiului, adecă asemenea aceleia în care se aflau Adam și Eva înainte de

---

1) Vezi desenul, care reprezintă vița sacră, după Bosio, Roma sotterranea t. II, p. 3, pl. 93. In mijloc e înfățișat Bunul Păstor, purtând pe umere oaea rătăcită. La picioarele Lui se află încă două oi. Imprejur, în patru sectoare deosebite e închipuită vița tainică, îngreuiată de frunze și roade.

2) Roller, Les Catacombes de Rome, t. II, 1881, pag. 373.

3) Apoc. I, 8; XXI, 6; XXII, 13.

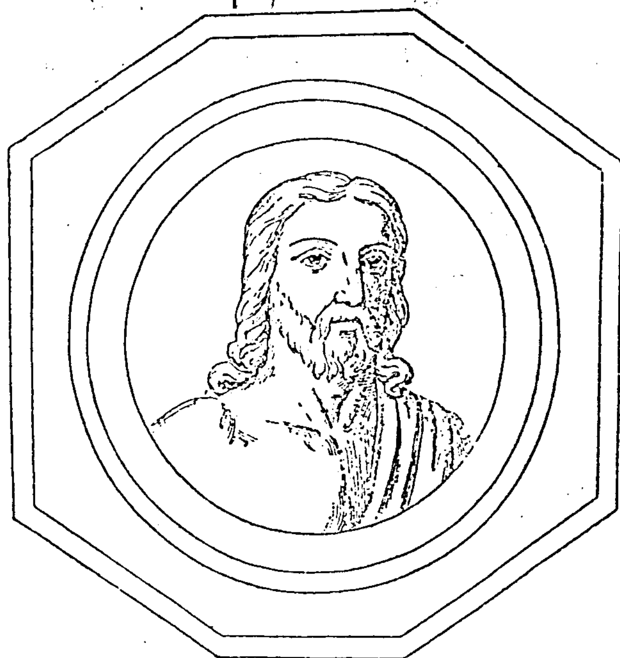
4) Roller, Les Catacombes de Rome, t. I, pl. X.

5) Idem, pag. 42.

6) Apoc. I, 16; Martigny, Dictionnaire, p. 285. Comp. închipuirea lui Avacum, care duce de mâncare lui Daniil, idem, pag. 237.

căderea lor. Edemul, după interpretarea alegorică a primilor creştini, se considera simbolul locaşului veşnic al fericiţilor.

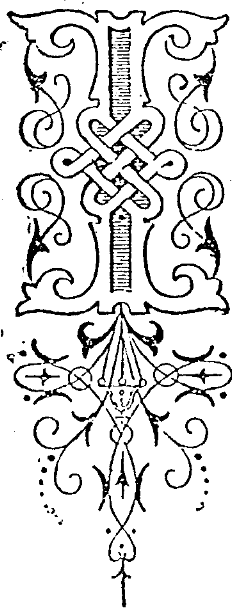
Catacombele astfel ne prezintă, privind după cercul mărginit de obiecte pictate într'însele, o exactă confirmare al caracterului canonic a câtorva cărţi ale Vechiului Testament şi autenticitatea celor patru Evanghelii. Această dovadă are cu atât mai mare putere, că este dovada cea mai clară şi mai pipăibilă. Aicea nu este nevoe a explica texte obscure, capabile de diferite interpretări. Prezenţa acestor închipuiri în catacombe este un fapt neîndoelnic, care dovedeşte în chip irefutabil vechimea acelor cărţi, cari vorbesc de aceste scene.

Chipul Mântuitorului Hristos

CAPITOLUL XIX.

DATE ARHEOLOGICE, PRZENTATE DE CHIPURILE PICTATE ALE CATACOMBELOR.

nşirând dovezile, cari se pot împrumuta din figurile pictate ale catacombelor în favoarea autenticităţii Evangheliilor, ne rămâne numai să expunem acele date arheologice, cari sunt supuse studiului nostru.

Monumentele creştine din primele veacuri ne arată cum se înţelegeau atuncea diferitele fapte biblice şi care era tradiţia dominantă relativ de dânsele. Dar ele ne prezintă şi câteva informaţiuni arheologice şi exigetice, cari deasemenea nu-s lipsite de importanţă. Numărul lor dealtmintrelea e destul de neînsemnat, din cauza numărului mic al lucrurilor, prelucrate de artişti în catacombe. Noi vom semnala numai aceia ce ni se pare că merită mai multă atenţiune: din Vechiul Testament: scena ispitei lui Adam şi Eva, aducerea ca jertfă a lui Isaac, istoria cu Iona, prietenii lui Daniil, cari au refuzat să se închine statuei lui Nabuhodonosor; din Noul Testament: Magii, mormântul lui Lazăr, chipurile Mântuitorului, a Preasfintei Fecioarei Maria, a sf. Iosif, a sfinţilor apostoli Petru şi Pavel.

1) Scene din Vechiul Testament lămurite de chipurile picturale din catacombe.

Creștinii primari vedeau în șarpele, care a ispitit pe Eva, nu pe însăși această târâtoare, ci pe diavolul, care a intrat în trupul șarpelui. Pe o frescă din cimitirul sf. Agnessa, edată de Perret [1]), el se închipuește cu bust de om, care se termină cu coadă de șarpe. Cu ochii, plini de mulțămire de sine răutăcioasă, el privește la protopărinții noștri, ca la jertfele ispitirei sale. Numeroasele scene cu chipurile ispitei lui Adam și Eva, arată, că în acel timp nu era o tradiție statornică relativ de caracterul pomului cu fructele oprite. Acum el se reprezintă sub forma unui smochin [2]), mai încolo sub chipul altor pomi, genul cărora e greu de stabilit.

Aducerea întru jertfă a lui Isaac, adesa se întâlnește pe vechile monumente și se reprezintă în chip foarte diferit. Pe Avraam și fiul său sunt haine diferite, și ei înșăși se află în situație diferită: de câteva ori jertfelnicul se înfățișază constând din două pietre stând, pe care în curmeziș a fost pusă a treia piatră, și în alte cazuri el are înfățișarea meselor obișnuite. Evident, pentru această înfățișare artiștii n'au avut o tradiție determinată și statornicită. Același lucru era și relativ de Moise.

Istoria privitoare la Iona, din contra, se reproduce totdeauna în același chip. Acesta este unul din lucrurile cele mai dese întâlnite în catacombe și pe toate monumentele creștine ale anticității. Istoria despre Iona se înfățișază în patru scene: Iona se aruncă în marea și se înghite de un pește; Iona aruncat de pește; Iona șezând sub umbra plantei; Iona stând trist fără nici o apărare sau mai exact sub planta uscată de razele arzătoare ale soarelui. In toate aceste scene, prorocul se reprezintă gol. Corabia, pe care el călătorea din Iapinu are o formă obișnuită; această formă variază pe diferitele monumente; dar monstrul marin și planta totdeauna se înfățișază la fel.

Peștele, care a fost unealta dumnezeeștei răzbunări și despre care au fost așa de multe dispute [3]), se înfățișază cu trupul de proporții enorme, care părea asemenea șarpelui sau draconului în partea lui de dinapoi. La dânsul era enormul său cap lung și gâtul subțire, urechile mari și dinainte două picioare [4]). Asemenea monstru,

1) Perret Catacombes de Rome, t. II, pl. 41.

2) Idem, t. II, pl. 22.

3) Jean L'heureux, Hagioglypta sive picturae et sculpturae sacrae antiquiores p. 215—219. El presupune, că acest monstru, înfățișat pe monumentele creștine este πρίστης a lui Aristotel, pistrix al autorilor latini; dar forma pistrix nu-i asemenea aceleia, care se reprezintă pe monumentele creștine.

4) Vezi desenul la pagina 1006 sub gravură.

negreşit, niciodată n'a trăit nici într'o lume, dar închipuirea lui în tot cazul dovedeşte, că Iona a fost înghiţit de un chit. Textul evreesc al cărţii proorocului nu numeşte acest peşte, el se mărgineşte la expresia dag gadol [1]), „un peşte mare"; ev. Matei (Mat. XII, 40), îl numeşte Κήτους. Această expresie din urmă a primului evanghelist a şi servit pentru artiştii creştini de motiv a reprezenta acest monstru în acea înfăţişare, cum au şi făcut aceasta. Κήτους la cei vechi era numirea unei constelaţiuni, şi această constelaţiune se reprezenta întocmai tot aşa, ca peştele lui Iona în catacombe, cum se poate vedea aceasta pe vechile cruguri cereşti, ce se află în muzeul Neapolei [2]). Acelaşi monstru marin la fel se înfăţişază pe arcul lui Tit, pe postamentul sfeşnicului cu şapte lumini, luat din templul Ierusalimului. Această împrejurare face să nu fie deloc stranie aceea, că un tip tot aşa a fost primit şi în catacombe.

Planta sub care odihneşte Iona, totdeauna este cucurbita, adecă tigno.

Catacombele ne dau deasemenea un important argument în favoarea acelui lucru, că biserica atuncea se folosea de traducerea italiană a sf. Scripturi. Se ştie, că fer. Ieronim, în traducerea sa a cărţii proorocului Iona, traduce prin cuvântul ederă evreescul chicaion, care însemnează plantă (probabil, riţin sau palma-christi), prin care proorocul, după propoveduirea în Nineva, aştepta să se împlinească ameninţările sale. In numeroasele înfăţişări ale lui Iona, ce ni le-au dat artiştii creştini primari, el, necontenit, ni se înfăţişază sub o plantă în formă de curpăn, dispus în formă de leagăn. Şi în adevăr, în vechea traducere latină, cunoscută sub numirea de Itala, stătea cucurbita în loc de hedera (merişor). Această schimbare a fost una din acelea, de care s'a reproşat mai mult fer. Ieronim. „Să scriem dară, – zice Rufin în „mustrările" sale contra fer. Ieronim, făcând aluziune la înfăţişările picturale din catacombe, – să scriem dară chiar pe mormintele străbunilor, că aceia, cari au cetit altmintrelea acest (loc din proorocul), au ştiut deasemenea, că Iona s'a folosit de umbra nu a tidvei, ci a merişorului" [3]). Chiar fericitul Augustin [4]) la început reproşa traducătorului pentru acest novism, care trebuea să turbure şi în adevăr turbură pe credincioşi, atât de deprinşi să asculte cetirea despre

1) Iona, II, 1.

2) Jean L'heureux, Hagioglypta, pag. 215; Real museo barbonico, 1829, t. V, pl. 52.

3) „Scribamus etiam in sepulcris veterum, ut sciant et ipsi qui hic (Jonas, IV) aliter legerant, quia Jonas non habuit umbram cucurbitae, sed hederae". Rufin, Invect. II, 35, t. XXI, col. 614.

4) S. Jeron., Ep. CII, ad August, 22, t. XXII, col. 390.

cucurbită. Numeroasele chipuri ale tidvei în catacombe şi pe monumentele mormântale ne explică pricina acelei mişcări, care a fost produsă de schimbarea acestui cuvânt din cartea proorocului Iona prin alt cuvânt de hedera sau merişor.

Dacă trecem dela cartea lui Iona la cartea proorocului Daniil, apoi găsim în catacombe închipuirea interesantă a unui episod prea bine cunoscut. Interpreţii nu pot să se învoiască între dânşii în chestiunea aceea: fost-a oare idolul de aur, căruia Nabuhodonosor a voit să constrângă să se închine pe cei trei prieteni ai lui Daniil, un simplu bust pus pe o coloană, sau în adevăr o statue uriaşă. Interpreţii moderni înclină către părerea primă, din cauza proporţiilor acestei colosale opere, care avea şasezeci de coţi în înălţime şi şase în grosime (Dan. III, 1). Artiştii creştini deasemenea au înţeles textul lui Daniil. Intr'un arcosalium din cubicula sf. Cecilia, între alte lucruri, se poate vedea chipul şi al lui Nabuhodonosor, care a voit să silească pe tânărul evreu să se închine idolului. Acest idol constă dintr'un simplu bust, aşezat pe o coloană, care avea înălţimea de la patru la de şase ori mai mare decât însuşi bustul regelui Nabuhodonosor[1]). Insuşi bustul, se pare, închipueşte pe regele Nabuhodonosor şi nu idolul, pentrucă el e asemenea regelui, stând în rând cu dânsul[2]).

In rând cu cei trei tineri evrei, cari au refuzat să-şi schimbe religia lor, în Babilon, nu arare ori se zugrăvesc cei trei magi, închinându-se lui Mesia cel nou născut în Babilon. Acum noi ne vom ocupa de aceste trei persoane, şi deasemenea şi de alte scene din Noul Testament, relativ de care figurile picturale din catacombe dau deasemenea unele informaţiuni arheologice.

2) Scene din Noul Testament, lămurite de picturile din catacombe.

Tradiţia artistică despre magi n'a fost riguros stabilită în ce priveşte câteva amănunte, dar ea a fost fixată cu privire la altele, pe chestia, în privinţa căreia figurile monumentale niciodată nu au variat. Magii se reprezintă câteodată în număr de patru, câteodată în număr de doi, dar mai adesa numai în număr de

1) Bosio, Roma sotterranea, p. 279. Garrucci, Storia dell'arte cristiana, t. II, tav. 35, No. 2; texte, p. 41. Bottari, Roma Sotterranea, tav. 82. — Tot o astfel de figură se poate vedea pe sarcofagul, reprodus la Allegranza, Mon antichi di Milano, t. IV; Bosio, Roma sotterranea, p. 63.

2) Această figură vezi în Les Livres Saints et la critique rationaliste, t. IV, figura 136.

trei. În această privinţă se întâlnesc câteva deosebiri, cari, fără îndoială atârnă de calculul simetriei, dar în alte privinţi între toate monumentele domină uniformitatea. De exemplu ele reprezintă oameni de una şi aceiaş rasă, iar nu ca aparţinând la trei rase deosebite, cum ei se zugrăvesc pe cea mai mare parte din tablourile moderne. Aceştia nu-s regi, cum ei adesa[1]) au reprezentat în acele vremi, ci simplu persoane însemnate. Pe cap ei au de obiceiu şepci frigiene, ca şi la cei trei tineri evrei în cuptor[2]). Îmbrăcaţi sunt ei cu mantale, pe deasupra cărora câteodată flutură mantia, aruncată pe spate; mijloacele lor sunt încinse; picioarele goale sau acoperite cu pantaloni strâmţi. Aşa era costumul perşilor, de unde se vede, că, după credinţa bisericei primare, magii erau de neam persan sau a ţărilor de pe frontiera ei. Această credinţă are o mare însemnătate, de oarece vechii artişti creştini erau foarte

Magii, prezentând daruri Mântuitorului

aproape de acele evenimente, amintirea cărora ei au eternizat-o în picturile lor.

Celelalte scene, reproduse în catacombe, nu revarsă nici o lumină deosebită asupra interpretării arheologice a textului sacru. Excepţie face numai scena învierei lui Lazăr. Numeroasele chipuri ale acestei minuni alcătuesc interpretarea istorisirii evanghelistului Ioan. Răposatul se închipueşte înfăşurat în scutece asemenea de modul, cum se făcea în Egipt[3]). El până întru atâta samănă cu mumiile, încât, când acum câţiva ani în urmă, au fost găsite

1) Vezi desenul magilor, cari aduc darurile lor Preasfintei Fecioare, ce şade şi ţine pruncul pe genunchi. Garrucci, Storia dell'arte cristiana, pl. 56.

2) Comp. Fouard, la Vie de Notre-Seigneur Jésu-Christ., édit. 2', t. I, p. 81, 89.

3) Vezi Bosio, Roma sotterranea, p. 359, 383, 393; de Rossi, Roma sotterranea, t. II, tav. XXIV, şi toate colecţiunile monumentelor catacombelor. In cea mai veche închipuire, care poate fi cunoscută, anume în închipuirea din cimitirul sf. Prischilla, Lazăr nu e îmbodolit în scutice, ca o mumie. Lefort, Revue archéologique, Sept. 1880, pag. 160.

în catacombe statuetele, cari închipuiau pe Lazăr cu legăturile lui, atunci la început se credea, că aceștia sunt idoli egipteni [1]). Câteodată cel înviat se zugrăvește deja pe jumătate degajat de scutice. Scuticile în genere au culoarea albă, cum erau acestea în Egipt. Lazăr de obiceiu stă în picioare. Capul lui e înfășurat cu pânză, așa că fața îi rămâne descoperită. El e mic ca un prunc. Mântuitorul îl cheamă la viață, când (și aceasta cele mai dese ori) atingându-se de el cu toiagul, semn al atotputerniciei, când simplu întinzând spre el mâna dreaptă. Acest toiag, fără îndoială, este simbolul curat împrumutat din viața lui Moise, cu care a săvârșit minunile sale în Egipt.

Mormântul, vădit, se închipuia nu numai după istorisirea evangelică, ci deasemenea și de acord cu anumite obiceiuri ale iudeilor. Acestea, de obiceiu, sunt gropnițe, săpate în stâncă [2]), în care se pogoară cu ajutorul câtorva trepte de scară. Câteodată el e împodobit, iar câteodată rămâne fără nici o podoabă [3]). „Grobnița lui Lazăr, cum ni se arată astăzi, este o peșteră săpată în piatră și o parte lucrată din piatră; în ea se pogoară pe șase trepte; peștera e acoperită cu o piatră așezată orizontal, prin care se închidea intrarea într'însa; asta conglăsuește în totul cu cuvintele Evangheliei: „Aceia era o peșteră și o piatră era așezată pe dânsa" (Ioan, XI, 38). Deși ea se deosebește de forma obișnuită a vechilor gropnițe, ce se găsesc și acum, când morții se puneau nu în nișe deosebite, ci într'o singură peșteră, în care se puteau pune câteva trupuri [4]). De aicea se vede, că tradiția palestiniană nu e în totul de acord cu monumentele catacombelor relativ de forma gropniței lui Lazăr; dar pictorul, ca să prezinte minunea bine văzută, a trebuit să schimbe amărunțimile, pentrucă altmintrelea în fundul peșterei nu s'ar fi putut vedea răposatul.

Afară de punctele indicate de noi, catacombele nu ne dau nici un fel de informațiuni iconografice.

Evangheliile nu ne dau nici cele mai mici informațiuni despre înfățișarea externă a Mântuitorului. Picturile catacombelor numai în parte complectează această lacună. Teama de tot ce ar

1) Narthcote et Brownlow, Roma sotterranea, t. II, p. 328. Comp. Ioan, XI, 44. Primii creștini aveau așa iubire de istorisirea despre Lazăr, pe care ei, cum am observat deja, cu dreptate o considera amanetul viitoarei lor învieri, că dacă nu puteau cu ajutorul picturei sau sculpturei să reproducă acest lucru pe morminte, ei puneau afară statuete de metal sau de fildeș de a lui Lazăr.

2) Bosio, Roma sotterranea, p. 567.

3) Vezi mai sus desenul la pag. 1006, medalie la dreapta, și la pag. 1023, scena la dreapta, sub corabia lui Noe.

4) Mislin, Les Saints Lieux, t. II, p. 483—484.

fi putut avea măcar cea mai mică asemănare cu idololatria, în acele țări, unde se întâmplau așa de revoltătoare crime cu închipuirile zeilor, au împedecat pe creștinii primului secol de a eterniza cu ajutorul picturei, trăsăturile sfinte ale chipului Răscumpărătorului nostru. Din veacul al doilea s'a făcut dispută despre frumuseța sau întunecimea feții Lui [1]). Deaicea, cum zice sf. Irineu, nimenea nu știa cum a fost chipul Mântuitorului [2]). Cu toate acestea deja anume din veacul al doilea a intrat în obiceiu un fel de tip tradițional al lui Iisus Hristos. Izvorul lui sau, cel puțin, primul exemplu cunoscut îl găsim în capela catacombei sf. Domicila [3]). „Mântuitorul neamului omenesc acolo apare în deplina închipuire, asemenea vechilor imagines clypeatae ale romanilor. Fața Lui e de formă ovală, puțin lungăreață, expresia serioasă, plăcută și melancolică, barba scurtă și rară, către sfârșit ascuțindu-se; părul, despărțit dela mijlocul frunții și căzind pe amândoi umerii în două bucle lungi și crețe" [4]). Noi reproducem acest prețios monument al artei vechi la pagina 1040 [5]). Acesta e acel tip, care a inspirat pe Leonardo-da-Vince, pe Rafael, pe Anibal Carras, etc. El se întâlnește în tot periodul bizantin și în vechile mozaicuri ale Romei și ale Ravenei; el s'a păstrat în curgerea evului mediu și astfel a ajuns pânăla primii artiști ai epocei renașterei [6]).

In literatura laică, și întrucâtva și cea duhovnicească, întrucât ea a cedat la anumite curente, nu arare ori se poate întâlni păreri limpezi exprimate sau subînțelese, că chipul existent în genere primit al lui Iisus Hristos este chipul în esență ideal, întruparea ideei binelui și frumuseței într'o formă prea frumoasă, dar nu este nicidecum reproducerea exactă a persoanei istorice a lui

1) Despre disputa, produsă între părinții greci și latini despre frumuseța sau nefrumuseța lui Iisus, vezi Rio, L'art chrétien, Introducere, 1874, t. I, p. 41—42; Lanpriot, Le Christ et la tradition, Paris, 1865, t. II, p. 214—221; comp. S. Jeron. Epist. LXV, ad Principiam Virginem, 8, t. XXII, col. 627; De Incarnat. p. 14, art. 4, disp. 32, 173—174.

2) Iren. Cont. haer. I, 25, 6, III, 19.

3) Bossio, Roma sotterranea, p. 253; Bottari, Sculture e pitture sagrè, t. II, pl. LXX; Garrucci, Storia dell'arte cristiana, t. II, pl. 29, No 5 (II siècle); Narthcote et XVIII, p. Brownlow, Roma sotterranea, t. II, p. 218—219.

4) Martigny, Dictionnaire des antiquités chrétiennes, p. 387. Se poate vedea pe portretele Mântuitorului nostru aceea ce spune Narthcote et Brawnlow, Roma sotterranea, t. II, p. 214, 215—225, Kügler, The schools of painting in Italy, trad. Eastlake, 1851, t. I, p. 15—17.

5) Noi l-am pus acel portret la începutul prezentului capitol.

6) Nichifor Calist, monah grec și istoric, care a murit pela anul 1350, amărunțit descrie chipul lui Hristos după tradiția bizantină în lucrarea sa „Istoria bisericească"; vezi mai sus, p. 177.

Hristos. Această părere cu deosebire s'a întărit sub influența lucrurilor școalei critice, care, supunând analizei critice fără cruțare toate mărturiile istorice și tradiția despre Hristos și ne oprindu-se chiar nici înaintea raporturilor negative față de înseși sfintele izvoare ale creștinismului din cuprinsul lor, negreșit, deja nu s'a arătat ceremonioasă față de datele privitoare la chestiunea despre exteriorul lui Hristos, așa că toate spusele despre el, cari au ajuns de la o vreme deja târzie, comparativ s'au redus sub o singură categorie a operilor neautentice ale evlaviei sau chiar a amatorilor simpli de știință dintre creștinii de mai târziu. Extremitățile acestui criticism din fericire, în mare măsură au rupt încrederea în înseși metodul școalei critice și contra lui s'a născut o reacție binefăcătoare, care începe să se manifeste în multe privințe și între altele, nu zăbovi să se reflecteze și asupra chestiunii despre autenticitatea chipului existent și în genere primit al Mântuitorului Hristos. In acest din urmă raport a fost citită o lecție foarte interesantă nu de mult în Anglia, de președintele „Asociației regale a artiștilor" Vaik-Beiliss, care și-a luat tema sa anume chestia despre „Autenticitatea chipului general primit al lui Hristos" și a examinat chestiunea în afară de orce tendințe religioase sau teologice, ci curat din punct de vedere artisto-istoric, ca reprezentant al artei libere. Părerea lui deci capătă un interes cu atât mai mare, că acest glas liber al artistului este în favoarea autenticității istorice a unuia din cele mai scumpe tradiții creștine. Noi vom expune pe scurt cuprinsul acestei interesante lecții [1]).

Infățișarea chipului lui Hristos, în genere primit, după părerea lui Beiliss, nu este invenția geniului al vreunui mare pictor, ci adevăratul chip al unei persoane reale. Sub chipul lui Hristos în cazul dat el înțelege nu cutare sau cutare în special: nu cea mai acurată pictură a lui Rafail în contrast cu mozaicul grosier al evului mediu, nu pictura latină cu deosebirile ei de cea grecească; nu are el în vedere deasemenea vreo pictură oarecare particulară după vreo podoabă veche creștină, un medalion sau în genere vreun monument, care ar fi putut să pretindă o autoritate deosebită. Tot ceeace înțelege el, acesta e acel chip obștesc, care e comun tuturor monumentelor existente, - figura s'a purtat pe dinaintea sufletului pictorilor tuturor veacurilor, când ei s'au încercat să-l zugrăvească chipul și care necontenit s'a purtat și nouă pe dinainte, când ne închipuim pe Hristos independent de orce chip particular a Lui, care a existat pretutindenea, când într'o formă

1) Vezi Țercovnâi Vestnic No. 5 pe 1893, pagina 68—70.

mai mult sau mai puțin, și, în fine, acel chip, pe care noi inconștient îl avem în vedere, când avem, dintr'o serie întreagă de portrete, să indicăm sau să luăm pe acela, care produce înaintea noastră anume pe Hristos, și nu o altă persoană oarecare. Acest chip noi îl putem vedea pretutindenea, — în statuile și icoanele ce împodobesc catedralele noastre, pe ferestrele picturale ale bisericilor de enorie, pe tablourile atârnate prin școli, și pe lângă aceasta cu deosebire se aruncă în ochi, ce este comun tuturor felurilor de artă și tuturor țărilor și acum a devenit în tot cazul tipul statornicit. Nici unui pictor-artist al timpului nostru nu poate nici prin cap să-i treacă gândul de a-i schimba forma sau să declare pretenția la asta, că adică chipul lui Hristos, desemnat de dânsul, este propria sa invenție. De aceea nici nu este nici o nevoe a dovedi, că chipul lui Hristos, care există astăzi, nu este chipul timpului nostru. Tablourile lui Coredgio, ale lui Rafail, Angelo, Tițian și ale altora ne întorc deodată înapoi către epoca renașterei științelor și artelor, și dacă în genere în istoria artei a fost un astfel de period, când au trăit oameni, cari ar fi putut să inventeze acest tip, apoi aceasta anume este vremea de atuncea. De la Djiotto în veacul al XIII, până la Tițian în al XVI noi avem o serie întreagă de pictori artiști, cari marchiază cel mai înalt nivel de desvoltare al artei religioase, care e cunoscută în istoria omenirei. Căruia însă din acești mari pictori datorim noi acest chip? Ii datorăm noi oare fineței lui Rafail, fanteziei lui Mihel Angelo și Tițian, delicateței lui Coredgio sau entuziasmului pios a lui Fra-Andjelico? In realitate chipul lui Hristos prin origina lui tot așa de puțin se datorește invențiunei creatoare a acestor mari artiști, ca și invențiunei artiștilor contimporani de astăzi (lui Vattei, Bari-Djans, Gent și altora). Ei l-au găsit deja existând: în modele existând cu mult înainte de dânșii ei au recunoscut ceva mai măreț și adevărat, mai dumnezeesc decât ce ar fi putut creia ei înseși. Acești oameni — cei mai mari pictori ai lumii, oameni cu o extraordinară independență de idei și cu un puternic sentiment național, în această activitate mai principală din viața lor în calitate de artiști s'au mărginit la aceea, că, înlăturând propria putere de invențiune, de independență, de întrecere, de naționalitate, cu un cuget și cu smerenie au primit acest tip al lui Hristos din alte mâni. Cine dară au fost acei oameni, dela cari ei au putut prin moștenire să primească aceasta? Intorcându-ne privirile noastre înapoi mai de parte de veacurile XVI, XV, XIV și XIII, la ce ajungem noi oare? Ajungem la timpurile, la care ar fi deja zadarnic să și întrebăm, ce pictor-artist a inventat acest chip atunci? Atuncea pur și simplu nu era nicidecum nicăirea astfel

de pictori, cari ar fi putut să-L inventeze. In curgere de o mie de ani întreagă arta a fost moartă, și cu toate acestea în curgerea întregului acestui timp a existat neschimbat în toată strălucirea lui tot același chip al lui Hristos viu, grăitor și original.

In timpul domniei lui Constantin cel Marei, creștinismul pentru întâia oară a fost recunoscut și a început a primi dela stat susținere, și marele bazilice, în cari se rugau creștinii, erau împodobite cu tablouri în mozaic, din care multe s'au păstrat pânăla vremea noastră. Beiliss a scos copie de pe unele din ele, și ele nu lasă nici cea mai mică îndoială relativ de acel izvor, din care marii pictori-artiști ai epocei renașterei au împrumutat chipul lui Hristos. Dar vorbind astfel, noi deja cu 1400 de ani ne depărtăm de timpul nostru în fundul anticității creștine, și acolo găsim, că chipul lui Hristos atuncea exista perfect tot așa, pe care astăzi pretutindenea îl vedem. Domnia lui Constantin cel Mare a continuat dela anul 306 până la 337, și cititorul găsește posibil să arate, că acest chip exista în toată intangibilitatea sa și înainte de acel timp. Dovezile aduse de dânsul în folosul acestui lucru sunt cu deosebire interesante și convingătoare. Anume sub domnia lui Constantin vădit s'a semnalat, divergința între cele două jumătăți ale bisericei creștine și anume între biserica greacă și cea latină. S'ar putea, mă rog, să ne mirăm de aceea, cum deosebirile așa de fine au putut duce în urmă la sfâșierea hitonului celui necusut al lui Hristos, dar această divergință în tot cazul a lăsat urmele ei asupra artei pe chestia chipului în discuție al lui Hristos. In Constantinopole, Moscova și St. Petersburg chipul lui Hristos, care împodobește pereții bisericilor, corespunde exact chipurilor cari există în Roma, Paris și Madrid numai cu acea deosebire, că pe icoanele bisericei latine noi totdeauna vedem părul împărțit neted în formă de arc deasupra frunții, pe când pe icoanele grecești totdeauna un vrav nu mare cade dela mijlocul frunții și separat de celălat păr, pe umere. Aceasta înseamnă, că aceste biserici, cu toată înstrăinarea, lupta și dușmănia lor, au rămas neschimbat deacord pe chestia chipului lui Hristos; că acele modele, cărora ele au urmat în această privință, au fost la fel, și aceste modele, evident, existau deja de mai înainte de divergența ce s'a ivit între dânsele.

Astfel, noi ne aflăm deja în periodul primelor trei veacuri ale creștinismului. Și ce oare vedem noi în acest timp? Acesta a fost lungul și întunecatul period al prigonirilor contra creștinilor din partea împăraților romani, cari, începând cu prima domnie, ce a avut loc sub Nerone, peste câteva zeci de ani după înăl-

țarea lui Iisus Hristos, s'au prelungit până la a zecea prigoană, care a avut loc sub Dioclețian, tocmai în ajunul domniei lui Constantin cel Mare. In cursul acestui grozav period, ceice au primit noua credință, își găsiră refugiu în catacombe, unde ei săvârșau slujbele lor religioase și în depărtatele margini ale cărora ei aveau loc pentru înmormântarea răposaților lor confrați, și anume la catacombe trebue să ne adresăm noi pentru cele mai timpurii cronici ale bisericei creștine. Rămășițele ce se găsesc într'însele constau mai ales din chipuri zugrăvite pe pereți și din anumite vase și din podoabe, ce se află pe morminte, pe cari sunt gravate simboluri și figuri, ce se referă la istoria creștină. Aceste picturi servesc drept cele mai timpurii despre credința predată de Hristos – Hristos după înviere, Hristos, care a trecut prin râu pe mielul rănit, Hristos, care iarăși aduce rodul pomului vieții, care învie pe Lazăr, – într'un cuvânt aproape în toate împrejurările vieții și slujirii Lui, proslăvirea Lui în ceruri și făgăduința Lui despre adoua sa venire. Din capăt în capăt pe aceste întunecate intrări, unde biserica în pruncie și-a petrecut viața sa, pretutindenea unde se întâlnește chipul lui Hristos, El neapărat se întâlnește în aceeași înfățișare, care ni e așa de cunoscut nouă tuturor. Diferitele închipuiri pe vasele de sticlă, pus la rând cu răposații, s'au păstrat în pătura de var, în care era obiceiul a ascunde trupul, și aceste chipuri trecând veacuri întregi, ne mărturisesc tot de același chip al lui Hristos.

Acum ne rămâne să determinăm numai, către care parte a primelor două veacuri a erei creștine trebue a raporta aceste rămășițe: In acest moment în ajutorul artei vine istoria, pentrucă Tertulian, care a trăit și a scris pe la jumătatea veacului al doilea, vorbește lămurit despre chipurile lui Iisus Hristos în calitatea Bunului Păstor pe vasele de sticlă, cari se întrebuințau la vechii creștini, și el grăește de asta ca de un astfel de lucru, care exista deja demult. Astfel noi ne apropiem de veacul întâiu. Dar nici prin aceasta nu se epuizază încă toate mijloacele de argumentație în favoarea autenticității chipului existent al lui Hristos. Artistul-lector a făcut o fotografie de pe un vechiu tablou, care reprezintă minunea prefacerei apei în vin. Aicea e remarcabil, că în timp ce în istorisirea evangelică despre minune se spune numai despre șase vase de apă (Ioan, II, 6), aicea pe acest tablou sunt închipuite șapte; iar aceasta însemnează că zugrăvirea a fost făcută încă atuncea, când istorisirea despre minune ajunsese deja la Roma, dar încă numai în calitate de povestire pederost, făcută cu cuvântul, cu cunoscutele variațiuni în asemenea cazuri de amărun-

ţimi. Despre această minune se istoriseşte numai în Evanghelia dela Ioan, iar această Evanghelie şi este anume aceia, pe care chiar critica modernă o raportează la veacul întâiu. Adresându-se către celelalte monumente picturale ale catacombelor, lectorul-artist îşi întoarse atenţiunea la aceea, că ele şi în genere se ating numai de lucruri, de care se vorbeşte în Evanghelia dela Ioan şi nu au chipurile Naşterei lui Hristos, ale Schimbărei la faţă şi ale Inălţării şi în genere a acelora din lucrurile şi evenimentele despre care se istoriseşte în primele trei Evanghelii, dar nu şi în Evanghelia lui Ioan. Cu astfel de fapt am ajuns la înseşi periodul vieţii contimporanilor lui Hristos şi a apostolilor Lui, şi în asemenea caz deja fără îndoială putem afirma, că apostolii Ioan, Petru şi după dânşii Pavel nu ar fi sfinţit cu autoritatea lor răspândirea prin biserici un astfel de chip al lui Hristos, pe care ei nu l-ar fi recunoscut ca adevărat.

Despre alt chip vechiu al Mântuitorului se poate numai aminti la rând cu acela, de care noi abea am pomenit. Acesta este anume chipul de pe un sarcofag din veacul al patrulea, care se află acum în muzeul creştin din Lateran [1]). Iisus Hristos e prezentat acolo vindecând pe femeea cu curgere de sânge, dar el nu apare acolo, ca pe alte monumente de acelaşi fel, tânăr şi fără barbă; El are câteva puncte de asemănare cu Hristos din catacomba sf. Domicila, şi gura acestui barelief ne aminteşte descrierea, lăsată de Evsevie [2]) relativ de statuia Mântuitorului, ridicată după spusa lui Eusebie de vindecarea recunoscătoare în Panea sau Cezareea lui Filip. „(Acest monument) stă pe un pedestal înalt, spune Evsevie, înaintea părţilor casei acestei femei; statuia de aramă o reprezintă pe dânsa în genunchi, cu mânile întinse înainte, în poziţiune de rugătoare; în faţa ei stă un bărbat, făcut din acelaşi metal; el e îmbrăcat în mantie, frumos aruncată împrejurul său, şi-şi întinde mâna spre femee... Se spune, că această statue reprezintă pe Iisus. Ea s'a păstrat pânăla timpul nostru". Barelieful sarcofagului este până întru atâta de uimitor asămănător cu descrierea lui Eusebie, că nu se poate să crezi că sculptorul roman a reprodus anume acest original oriental.

Preasfânta fecioară e înfăţişată la cimitirul sf. Prischilla [3]), a sf. Calist [4]), etc. Noi avem aproape cincizeci de chipuri antice de

1) El e reprodus de Grimuard de Sent-Loran în prima tăbliţă al Guide de l'art chrétien, t. II, 1873, comp. pag. 236; Narthcote et Brownlow. Roma sotterranea, p. 221.
2) Evsevie, H, E. VII, 18; ed. Teubner, pag. 315—318.
3) Bottari, Roma sotterranea, tav. 176. Preasfânta Fecioară ţine la sânul său pe pruncul Iisus; deasupra capului ei străluceşte o stea.
4) Bottari, idem, t. III, p. 218.

felul acesta [1]). Chipul în pictură la cimitirul sf. Prischilla se referă la cel mai vechiu timp, cel puţin, către începutul veacului al doilea [2]). Din nefericire, chipurile Maicei Domnului, cel puţin, re= produse de vechii artişti, nu se asamănă între ele, aşa că nu pot servi pentru noi de izvor pentru restatornicirea adevăratului chip al Preasfintei Maria [3]), şi nouă ne rămâne numai să repetăm sen= tinţa fericită a lui Augustin: „noi nu cunoaştem chipul Fecioarei Maria" [4]).

Tradiţia catacombelor reprezintă pe dreptul Iosif în acele scene evangelice, unde el ia parte, ca naşterea şi fuga în Egipt; singur el nu se reprezintă niciodată. Incepând din veacul al cin= cilea, sub influenţa, fără îndoială, a evangheliilor apocrife, el se închipueşte sub forma de om matur sau de bătrân; dar în monu= mentele primelor patru veacuri primare el este tânăr şi fără barbă. Nici uneia din aceste închipuiri nu se poate da importanţă istorică.

Intr'o situaţie mult mai plăcută se afla chipul ap. Petru şi Pavel, singurile două persoane din Noul Testament, portretul ade= vărat al cărora îl dau catacombele. După părerea celor mai com= petente autorităţi, pictura antică, vestitul medalion de bronz din veacul al treilea şi vasele de aur ne dau adevăratele trăsături ale feţii primilor verhovnici apostoli. Iată, în comparaţie cu aceste diferite monumente, tradiţionalul lor chip. Ap. Petru are statură înaltă şi solidă, capul şi barba acoperite cu păr des şi ondulat, dar scurt, faţa rotundă şi trăsăturile puţin groase, sprincenele în= cordate, nasul lung şi puţin curbat. Ap. Pavel, dinpotrivă, mic de statură şi puţin ghebos; fruntea descoperită, barba lungă şi dreaptă, ca şi la culoare, este ceva delicat, care distinge de obi= ceiu pe persoanele de situaţie cunoscută [5]). Mineile greceşti ne dau un portret aproape identic, numai cu acea deosebire că atribue pleşuvie ap. Petru, ca şi ap. Pavel... Trebue de observat dease= menea, că ap. Pavel câteodată se zugrăveşte cu fruntea acope= rită de păr. Aceste din urmă portrete, se pare, ne fac să presu= punem, că în vechime erau două chipuri ale acestui apostol: unul care se referea la începutul apostolatului său către acel pe=

1) Schultze, studii arheologice, VI, p. 176, 211—219.

2) Lefort, Revue achéologique, Sept. 1880, p. 158.

3) Narthcote et Brownlow, Roma sotterranea, t. II, p. 224—225.

4) S. Augustin, de Trinit. VIII, 5, t. VIII, col. 952. — Vezi mai sus, desen. 32, p. 400, una din figurile Preasfintei Fecioare in catacombe. Comp. de Rossi, Immagini scelte della B. Vergine Maria, Rome 1863; F. von. Lehner, Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten, edit. 2-a Stuttgart, 1886; H. Liell, Die Darstellungen, der allerseligsten Jungfrau Maria, auf den Kunstdenkmälern der Katacomben, in 8', Fribourg-en-Brisgau, 1887.

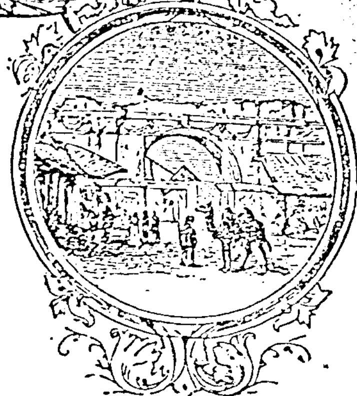
5) De Rossi, Bulletino di Archeologia cristiana, 1864, p. 85.

riod, când deja el era destul de tânăr, și altul ultimul... Chipurile ambilor apostoli se află din belșug pe vase de sticlă aurită, cari, cum se știe, în parte se ridică până către timpul persecuțiunilor.

Una din aceste vaze de sticlă închipuește pe Preasfânta Fecioara in mijlocul apostolilor Petru și Pavel. Aceste trei persoane sunt designate prin cuvintele: Maria, Petrus, Paulus. Pe spațiul liber sunt închipuite două cărți – simbolurile dumnezeeștii legi, fără îndoială Vechiul și Noul Testament. Artistul creștin, punându-le alăturea cu cei doi primi verhovnici ai apostolilor, au voit să amintească, că ei au fost vestitorii, tâlcuitorii și păstrătorii cuvântului lui Dumnezeu. Acești ucenici ai lui Iisus Hristos au propoveduit Evanghelia romanilor; ei i-au făcut cunoscuți cu cărțile insuflate de Dumnezeu; ei le-au arătat, cum Vechiul Testament a fost numai o pregătire pentru cel Nou. Pictorii catacombelor s'au folosit de penelul lor și de văpsele, ca să facă pentru credincioși aceste adevăruri evidente. Odată cu aceasta ei ne-au arătat, că însuși ei au cinstit Biblia, ca opera însuși a lui Dumnezeu, că ei au primit înseși acele cărți, pe care le primim și noi; au interpretat sf. Scriptură, cum o interpretă sfinții părinți și învățători ai Bisericii, – cu un cuvânt, au crezut în tot aceea, în ce credem și noi; despre aceasta necontenit mărturisesc figurile picturale ale catacombelor, aceste respectabile monumente, cari ni s'au transmis ca moștenire dela părinții noștri după credință. Ei astfel confirmă tradițiile Bisericii și le justifică contra atacurilor nedrepte ale ereziei și necredinței, așa că descoperirile arheologice moderne plătesc deplin tributul cinstei sf. Scripturi și acelui adevăr, care a trecut la noi după tradiție.

CAPITOLUL XX.

MĂSURILE DE LUNGIME ŞI BANII NOULUI TESTAMENT.

1) In timpului Noului Testament la iudei au intrat în întrebuințare oarecare măsuri de lungime, deosebite de ale Vechiului Testament. Intre altele se pomenesc de calea sâmbetei (Fapt. I, 12), stadia (Luca, XXIV, 13; Ioan, VI, 19; Apocal. XXI, 10), şi popriştea (Mat. V, 41). I) Prin calea sâmbetei se înțelegea distanța, care se putea parcurge fără a viola odihna legiuită pentru sâmbătă. Ea se egala, după tâlcuirea rabinilor, cu două mii de coți, adecă cu un chilometru. II) Stadia se egalá cu 125 paşi romani, adecă aproximativ 90 de stânjini. Opt stadii alcătuiau o milă. III) Poprişte este mila romană, mille, numită aşa, pentrucă se egala cu o mie (mille) de paşi. La traducerea în măsurile noastre, poprişte alcătueşte aproximativ un chilometru şi jumătate.

2) In timpul Noului Testament în Palestina aproape esclusiv circulau deja monede greceşti şi romane. In cărțile Noului Testament se pomenesc un fel de monede iudaice, dar cinci feluri de monede greceşti şi patru feluri de monede romane.

Moneda iudaică în circulație era argintul, o rămăşiță a monedei bătută de Macabei. El se egala cam cu trei lei din timpul normal şi se considera monedă națională, care se întrebuința cu preferință la templu. Pentru aceşti „treizeci de arginți" Iuda a vândut pe Hristos (Mat. XXVI, 15; XXVII, 3-6, 9). După prețurile de atuncea aceasta era o sumă suficientă, ca să se cumpere o porțiune potrivită de pământ chiar în împrejurimile Ierusalimului.

In talmud se pomenește încă de o monedă deosebită zuz, la plural zuzim, egală cu a șasa parte de dinar, adecă aproximativ 20 de bani (vezi pag. 262).

Monedele grecești erau de cinci feluri: 1) Drahma (Luca, XV, 8, 9), monetă de argint, egală cu dinarul roman: ea alcătuia a 6000-a parte a talantului antic, a suta parte a minei și se împărțea în 6 ovoli. Drahma, ca unitate de bază monetară, se prezenta în preț dublu, ca 2) Didrahma (Mat. XVII, 24), care monetă se egala cu jumătate de siclu, așa că în locul acestui din urmă se primea la plata dărei templului, deși ea după valoare stătea puțin mai sus de dânsul. 3) Patru drahme alcătuia un statir (Mat. XVII, 27), care se mai numea de asemenea tetradrahmă. Ea se egala cu un întreg siclu sacru.

Pe partea din față a acestei monete se închipuia Minerva, iar pe verso era o bufniță de noapte, simbolul acestei zeițe. Acest statir a fost găsit de ap. Petru în peștele prins de dânsul și dat ca plată a birului pentru templu din partea lui Iisus Hristos și a sa. 4) Una sută de drahme sau 25 de statiri alcătuia o mină, care astfel se egala aproximativ cu 25 ruble sau cu o sută lei curs normal. 5) Unitate monetară superioară era talantul de aur sau de argint. (Mat. XVIII, 24; XXV, 15; Apoc. XVI, 21). Greutatea și valoarea lui difereau mult în diferite perioade. Talantul de aur era egal cu zece monede de argint. Talantul atic se egala cu 60 mine, sau cu 6000 drahme, adecă aproximativ cu 6000 lei curs normal. Talantul de Corint era egal cu 100 mine. Acest din urmă se apropia mai mult în valoare cu talantul de argint evreesc, care se egala aproximativ cu 10.000 lei curs normal.

Monedele romane, pomenite în Noul Testament erau patru: 1) Dinarul, în latinește denarius, era moneda de argint, care se numea așa din acea pricină că ea la început alcătuia zece ași, dară mai târziu începu să se egaleze cu șaisprezece. Despre dinar se pomenește adesa în Evanghelii, ca evident de cea mai întrebuințată monedă (Mat. XVIII, 28; XX, 2, 9, 10, 13; XXII, 19; Marcu, VI, 37; XII, 15; XIV, 5; Luca, VII, 41; X, 35; Ioan, VI, 7; XII, 5; Apoc. VI, 6). După greutatea și valoarea sa dinarul se egala cu drahma grecească sau cu $1/4$ de siclu; iar în timpul vieții pământești a Mântuitorului el avea mult mai mică valoare și se egala aproximativ cu un leu de ai noștri curs normal. Pe laturea din față a lui era împăratul domnitor (Mat. XXII, 19-21). Dinarul alcătuia plata zilnică a soldatului roman, precum drahma alcătuia ostașilor atenieni. Tot el forma obicinuita plată zilnică a muncitorilor (Mat XX, 2). Cu un dinar se egala deasemenea plata

birului, pe care iudeii erau obligați să plătească romanilor (Mat. XXII, 19). 2) Dinarii se împărțau în zece și apoi în 16 asarii, sau prescurtat ași (Mat. X, 20; Luca, XII, 6). Aceasta era moneda măruntă, egala aproximativ cu 10 bani ai noștri. 3) A patra parte a asariului alcătuia codrantul, în latinește quadrans (Mat. V, 26; Marcu, XII, 42) și se egala cu 2 bani de ai noștri. Pe laturea din față a amândorura acestor monete se închipuia împăratul, iar pe verso o corabie cu inscripție. 4) O jumătate de codrant alcătuia minuta (minuntum) sau lepta (Luca, XII, 59; XXI, 2; Marcu, XII, 42), cea mai mică monedă, egală cu un bănuț. Două astfel de monede a și pus în corbanaua templului văduva cea săracă, care s'a învrednicit de deosebita laudă din partea Mântuitorului.

CAPITOLUL XXI.

TĂBLIȚA ISTORIEI SUCCESIVE A NOULUI TESTAMENT DUPĂ CELE PATRU EVANGHELII

	Evanghelia dela			
	Matei	Marcu	Luca	Ioan
Cuvântul preaveșnic	–	–	–	I, 1–14
Prezicerea Arhanghelului Gavriil despre nașterea Inainte mergătorului	–	–	I, 5–25	–
Vizitare de către Maica Domnului a Elisabetei	–	–	I, 26–28	–
Nașterea lui Ioan înainte-mergătorul	–	–	I, 57–80	–
Nașterea lui Iisus Hristos	I, 18–20	–	II, 1–7	–
Genealogia lui Hristos	I, 1–17	–	III, 23–38	–
Circomciziunea Iisus	–	–	II, 21	–
Intimpinarea Domnului	–	–	II, 22–38	–
Inchinarea Magilor	II, 1–12	–	–	–
Fuga în Egipt	II, 13–18	–	–	–
Intoarcerea la Nazaret	II, 19–23	–	II, 41	–
Iisus la 12 ani în templu	–	–	II, 42–50	–
Propoveduirea lui Ioan Botezătorul în pustie	III, 1–12	I, 1–8	III, 1–18	I, 15–31
Botezul lui Hristos	III, 13–17	I, 9–11	III, 21–23	I, 32–34
Ispitirea lui Iisus Hristos de diavolul în pustie	IV, 1–11	I, 12–13	IV, 1–13	–
Mărturia lui Ioan Botezătorul despre sine și Hristos	III, 11–12	I, 1–8	III, 15–17	I, 15–34
Primii ucenici ai lui Iisus	–	–	–	I, 35–51
Prima minune în Cana Galileei	–	–	–	II, 1–11
Dela primele la al doilea paști:				
Iisus izgonește negustorii din templu	–	–	–	II, 14–17
Nicodim la Hristos	–	–	–	III, 1–21
Ultima mărturie a lui Ioan despre Hristos	–	–	–	III, 22–36
Iisus și Samarineanca	–	–	–	IV, 4–42

	Evanghelia dela			
	Matei	Marcu	Luca	Ioan
Iisus vindecă pe fiul omului împărătesc	–	–	–	IV, 46–54
Propoveduirea lui Hristos în sinagoga din Nazaret	XIII, 54–58	VI, 1–4	IV, 16–30	–
Pescuirea minunată în lacul Galileei	–	–	V, 1–11	–
Vindecarea îndrăcitului	–	I, 23–28	IV, 31–37	–
Vindecarea soacrei lui Petru	–	–	IV, 38–39	–
Vindecarea slăbănogului în Capernaum	IX, 9–13	II, 14–17	V, 27–32	–
Chiemarea la apostolat a lui Matei şi ospăţul lui	IX, 9–12	II, 14–17	V, 27–32	–
Dela al 2-lea la al 3-lea paşti				
Vindecarea slăbănogului la Vitezda	–	–	–	V, 1–47
Hristos apără pe ucenici pentru ruperea de spice sâmbăta	XII, 1–8	II, 22–28	VI, 1–5	–
Hristos vindecă pe cel cu mâna uscată	XII, 9–14	III, 1–16	VI, 6–11	–
Alegerea celor 12 apostoli	–	III, 13–19	VI, 12–16	–
Predica de pe munte	V–VII	–	VI, 17–43	–
Vindecarea leprosului	VIII, 2–4	I, 40–45	V, 12–14	–
Vindecarea slugii sutaşului	VIII, 5–13	–	VII, 1–10	–
Invierea fiului văduvei din Nain	–	–	VII, 14–17	–
Solia lui Ioan Botezătorul la Iisus Hristos	XI, 1–30	–	VII, 18–35	–
Iertarea păcătoasei, care a uns cu mir picioarele lui Iisus la cina fariseului	–	–	VII, 36–50	–
Parabole: despre sămănătorul	XIII, 3–23	IV, 2–25	VIII, 4–18	–
Despre grăuntele de muştar	XIII, 31–32	IV, 2–25	VIII, 4–18	–
Despre grâu şi neghină	XIII, 24–30		–	–
Potolirea furtunei pe lac	VIII, 23–26	IV, 36–40	VIII, 22–26	–
Vindecarea îndrăcitului Gadarean	VIII, 28–34	V, 1–20	VIII, 26–39	–
Vindecarea femeei cu curgere de sânge	IX, 18–26	V, 21–43	VIII, 40–56	–
Vindecarea a doi orbi	IX, 27–31	–	–	–
Vindecarea mutului îndrăcit	IX, 32–34	–	–	–
Trimiterea celor 12 apostoli la propoveduire	IX, 35–XI	VI, 7–13	IX, 1–6	–
Sfârşitul mucenicesc al sf. Ioan Inainte Mergătorul	XIV, 1–12	VI, 14–29	IX, 7–9	–
Săturarea a cinci mii de oameni cu cinci pâni	XIV, 13–21	VI, 30–41	IX, 10–17	VI, 1–15
Iisus merge pe apă	XIV, 29–36	VI, 45–58	–	XI, 16–21
Vorbirea Lui în sinagogă				

	Evanghelia dela			
	Matei	Marcu	Luca	Ioan
Capernaumului despre taina împărtăşirii	–	–	–	VI, 22–72
Dela al 3-lea paşti până la intrarea în Ierusalim.				
Convorbirea lui Iisus despre valoarea tradiţiilor părinteşti	XV, 1–20	VII, 1–23	–	–
Vindecarea fiicei îndrăcite a Hananiencii	XV, 21-28	VII, 24-30	–	–
Vindecarea surdului gângav	–	VII, 32-37	–	–
Săturarea a 4000 de oameni cu 7 pâni	XV, 32-39	VIII, 1-10	–	–
Vindecarea orbului peste Iordan	–	VIII, 22-26	–	–
Mărturisirea lui Petru	XVI, 13-20	VIII, 27-30	IX, 18–21	–
Prezicerea Mântuitorului despre patimile şi moartea Sa în Ierusalim	XVI, 21-28	VIII, 21-39	IX, 22–27	–
Schimbarea la Faţă	XVII, 1-13	IX, 1–12	IX, 28–36	–
Vindecarea copilului îndrăcit surdo-mut	XVII, 14-20	IX, 13–28	IX, 37–43	–
Moneta miraculos primită pentru plata dării la templu	XVII, 23-36	–	–	–
Invăţătura lui Iisus despre judecata bisericească şi ertarea ofensei	XVIII, 15-22	–	–	–
Pilda despre regele milostiv şi datornicul său	XVIII, 23-35	–	–	–
Refuzul samarinenilor de a primi pe Iisus în satul lor	–	–	IX, 52–56	–
Trimiterea celor 70 apostoli la propoveduire	–	–	X, 1–20	–
Pilda despre samarineanul milostiv	–	–	X, 25–37	–
Vizita lui Iisus la Marta şi Maria	–	–	X, 38–42	–
Dăruirea rugăciunei de Iisus Hristos	VI, 9–13	–	XI, 1–13	–
Isgonirea dracului surd şi mut	–	–	XI, 14–28	–
Propoveduirea lui Iisus Hristos la înjumătăţire şi la fincle sărbătorii corturilor	–	–	–	VII, 2–30
Femeea prinsă în adulter	–	–	–	VIII, 1–11
Vindecarea orbului din naştere	–	–	–	IX, 1–41
Pilda bogatului iubitor de avere	–	–	XII, 16–21	–
Indemn la veghere şi pocăinţă	–	–	XII, 22-35	–

	Evanghelia dela			
	Matei	Marcu	Luca	Ioan
Pilda cu robii care aşteaptă stăpânul	–	–	XII, 36-40	–
Smochinul neroditor	–	–	XIII, 1-9	–
Vindecarea femeei gârbove	–	–	XIII, 10-17	–
Vindecarea idropicosului	–	–	XIV, 1-6	–
Pilda cu chemaţii la cină	–	–	XIV, 7-24	–
Despre oaea pierdută şi aflată	XVIII, 10-14	–	XV, 4-7	–
Despre drahma perdută	–	–	XV, 8-10	–
Despre Fiul pierdut	–	–	XV, 11-32	–
Pilda despre bogatul şi Lazăr	–	–	XVI, 19-31	–
Vindecarea a 10 leproşi	–	–	XVII, 11-19	–
Pilda cu judecătorul nemilostiv	–	–	XVIII, 1-8	–
Vameşul şi fariseul	–	–	XVIII, 9-14	–
Mărturia lui Iisus la sărbătoarea înoirii templului despre deofiinţimea Sa cu Tatăl	–	–	–	X, 22-42
Binecuvântarea copiilor	XIX, 13-15	X, 13-16	XVIII, 15-17	–
Indicarea tânărului bogat, calea mântuirei cea mai bună	XIX, 16-26	X, 17-27	XVIII, 18-27	–
Pilda despre plata deopotrivă a lucrătorilor în vie	XX, 1-16	–	–	–
Vestea despre boala lui Lazăr şi plecarea lui Iisus în Iudeea	–	–	–	XI, 1-16
Invierea lui Lazăr	–	–	–	XI, 17-43
Hotărârea Sinedriului asupra lui Hristos şi plecarea lui Iisus în Efraim	–	–	–	XI, 46-51
Prezicerea lui Iisus Hristos despre moartea sa în Ierusalim	XX, 17-19	X, 32	XVIII, 31-34	–
Rugămintea Salomiei	XX, 20-28	X, 35-45	–	–
Vindecarea unor orbi în Ierihon	XX 29-34	X, 46-52	XXIV, 35-43	–
Convertirea lui Zaheu	–	–	XIX, 1-10	–
Ungerea picioarelor lui Iisus cu mir la cina din Vitania	XXVI 6-13	XIV, 3-9	–	XII, 2-11
Ultimile zile				
Intrarea solemnă a lui Iisus Hristos în Ierusalim	XXI, 1—11	XI, 1-11	XIX, 29-44	XII, 12-19
Smochinul blestămat	XXI, 17—19	XI, 12-14	–	–
Izgonirea neguţătorilor din templu	XXI, 12—16	XI, 15-18	XIX, 45-48	–
Pilda despre fiul neascultător care s'a pocăit	XXI, 28—39	–	–	–
Vierii necredincioşi	XXI, 38—46	XII, 1-12	X, 9-19	–

	Evanghelia dela			
	Matei	Marcu	Luca	Ioan
Ospățul fiului de rege	XIX, 1-14	–	–	–
Răspunsul lui Iisus la întrebarea vicleană a fariseilor despre birul chesarului	XXII, 15-22	XII, 13-17	XX, 20-26	–
Răspuns saduceilor despre învierea morților	XXII, 23-33	XII, 18-27	XX, 27-40	–
Răspuns legistului despre poruncile principale	XXII, 34-40	XII, 28-34	–	–
Intrebarea lui Iisus despre vrednicia divină a lui Mesia	XXII, 41-46	XII, 35-37	XX, 41-44	–
Ultima mustrare a lui Iisus contra fariseilor	XXIII, 1-39	XII, 38-40	XX, 45-47	–
Lăudarea râvnei văduvei	–	XII, 41-44	XXI, 1-6	–
Convorbirea lui Iisus cu ucenicii despre dărâmarea templului, sfârșitul lumii și a doua venire	XXIV, 1-51	XIII, 1-37	XXI, 5-38	–
Pilda cu cele zece fecioare și talanții	XXV, 1-30	–	–	–
Inchipuirea înfricoșatei Judecăți	XXV, 31-46	–	–	–
Hotărârea Sinedriului pentru prinderea lui Iisus	XXVI, 3-5	–	–	–
Trădarea lui Iuda	XXVI, 14-16			
Spălarea picioarelor, cina de taină, cuvântarea de rămas bun dela ucenici	XXVI, 12-31	XIV, 12-31	XXII, 7-38	XIII-XVII
Rugăciunea lui Iisus în grădina Ghetsimani	XXVI, 36-46	XIV, 12-31	XXII, 7-38	XVIII ,1
Prinderea lui Iisus de ostași	XXVI, 47-56	XIV, 33-52	XXII, 47-52	XXVIII, 2-12
Judecata lui Hristos la Hanan	–	–	–	XXVIII, 19-24
Judecata la Caiafa	XXVI, 57-68	XIV, 53-65	–	–
Lepădarea și căința lui Petru	XXVI, 69-75	XIV, 66-72	XXII, 55-62	XVIII, 25-27
Peirea lui Iuda	XXVII, 3-10	–	–	–
Iisus la judecata lui Pilat și a lui Irod	XXVII, 11-26	XV, 2-15	XXIII, 2-26	XVIII, 29-45
Biciuirea și condamnarea la moarte de către Pilat	XXVII, 26-31	XV, 15-20	XXIII, 23	XIX 1-16
Răstignirea, moartea și îngroparea lui Iisus	XXVII, 22-66	XV, 21-47	XXIII, 25-26	XIX 17-42
Invierea Domnului Iisus	XXVIII, 1-7	XVI, 2-7	XXIV, 1-12	XX, 1-16
Arătarea lui Iisus înviat	XXVIII, 8-20	XVI, 9-13	XXIV, 34-50	XX-11 XXI-21
Inălțarea Domnului	–	XVI, 19	XXIV, 51-59	XX, 30-31 XXI, 24-25
Concluzie	–	–	–	–

CAPITOLUL XXII.

CRONOLOGIA EVENIMENTELOR MAI INSEMNATE DIN ISTORIA NOULUI TESTAMENT

1. Istoria Evangelică

Anii dela Hristos	Iudeea	Galileea	Roma	Anul dela fondarea Romei
1	Naşterea lui Hristos Moartea lui Irod cel mare. Arhel. 1. a.	Răscoala lui Iuda Infrângerea lui Var. Irod Antipa 1. a.	Solia a 50 iudei trimisă la Roma, să ceară alipirea Iudeii la Siria	750
9	Naşterea ap. Pavel Alipirea Iudeei la Siria	Irod Antipa 1. a.	Foametea, cutremurul şi inundaţia Tibrului	758
11	Arhiereul Hanan	Irod Antipa 11 a	Naşterea lui Seneca	760
12	I. Hristos în templul din Ierusalim	Irod Antipa a. 12	Panonienii şi Dalmatinii cer pace	761
18	Procurator Anii Ruf a. 3	Antipa a. 18.	Moartea lui August şi urcarea pe tron a lui Tiberie	767
21	Caiafa arhiereu	Antipa a. 21.	Tiberie a 4	770
30	Procurator Pilat a. 1. Botezul şi predica lui Ioan. Botezul Domnului şi ispita în pustie	Antipa a. 30.	Tiberie a 13	779
31	Prima vizită a lui Iisus la Ierusalim de Paşti. Inchiderea lui Ioan	Irod Antipa zideşte Tiberiada a 31	Tiberie se retrage în insula Capreie	780
32	Alegerea apostolilor. Predica de pe munte. Mucenicia lui Ioan	Ospăţ la Irod Antipa a 32	Tiberie a 15	781
	Hristos la sărbătoarea înoirilor la Ierusalim	Irod Antipa a 33	Tiberie a 16	782
34	Intrarea lui Iisus în Ierusalim. Pilat a. 5. Răstignirea, Invierea şi Inălţarea Domnului	Irod Antipa a 34	Tiberie a 17	783

2. Istoria Faptelor Apostolilor

Anii dela Hristos	Creştinismul	Palestina	Roma	Anul dela fondarea Romei
34	Cincizecimea şi pogorârea Duhului sfânt peste apostoli	Pilat a 5	Tiberie a 17	783
35	Răspândirea Evangheliei în Ierusalim	Pilat a 6	Tiberie a 18	784
37	Alegerea a 7 diaconi.	Pilat a 8	Căderea lui Seian Tiberie a 20	786
39	Predica lui Stefan	Pilat a 10	Tiberie a 22	788
40	Mucenicia lui Stefan	Uciderea Samarenilor şi alungarea lui Pilat	Tiberie a 23	789
41	Prigoana contra creştinilor. Convertirea apostolului Pavel		Moartea lui Tiberie şi împărăţirea lui C. Caligula	790
42	Filip converteşte pe samareni şi pe eunucul Etiopiei		Filon cu petiţie la Roma la Caligula	791
44	Ap. Petru converteşte pe sutaşui Cornelie	Izgonirea lui Irod Antipa	Naşterea lui Tit	793
45	Propoveduirea Evangheliei în Antiohia	Irod Agripa	Ucidere lui Caligula şi venirea lui Claudie a 1	794
46	Prima apariţie a numirii de creştin în Antiohia	Irod Agripa a 2	Claudie împărat a 2	795
48	Prigoana de Irod Agripa. Moartea ap. Iacov	Irod Agripa a 4 Moartea lui în Cezareea	Claudie a 4	797
49	Prima călătorie misionară a ap. Pavel	Alipirea Palestinei la Roma	Eclipsa de soare în ziua naşterei lui Claudie a 5 a domniei lui	798
50	Sinodul din Ierusalim			779
51	A doua călătorie misionară a ap. Pavel	Agripa II	Claudie se căsătoreşte cu Agripina	800
52	Epistolele ap. Pavel către Tesaloniceni	Antonie Felix Procurator a 2	Edictul lui Claudie pentru izgonirea iudeilor din Roma	801
54	A treia călătorie misionară a ap. Pavel	I. Flavie în Ierusalim (16 ani)	Moartea lui Claudie Neron împărat	803
56	Apostolul Pavel în Efes	Procuratorul Felix a 5	Neron a 3	805
57	Epistola către Romani	Răscoala egipteanului	Neron a 4	806
58	Arestarea ap. Pavel în Ierusalim		Nerone a 7 sub influenţa Sabinei Popeea	807
60	Ap. Pavel la judecata lui Felix şi Agripa	Portiu Fest procurator	Neron a 7	809
61	Ap. Pavel în Roma	Moartea lui Fest Hesie Flor a 1	Nerone a 8	810
64	Epistola ap. Pavel către Timotei (1) şi Tit		Neron a 11 marele incendiu Neron a 12	813
65	Prima mare goană contra creştinilor	Hesie Flor a 1 Terminarea Templului	Moartea lui Seneca	714

Anii dela Hristos	Creştinismul	Palestina	Roma	Anii dela fondarea Romei
66	Mucenicia ap. Petru şi Pavel	Inceputul răsboiului iudeu	Torturi în Roma Nerone pleacă în Grecia	815
70	Creştinii se retrag din Ierusalim la Pela	Tit împresoară Ierusalimul şi arde templu	Vespasian împărat a 2	819
91	Climent romanul		Domiţian împărat	840
96	A doua prigoană contra creştinilor Ap. Ioan în Patmos	Cherint şi alţi eretici	Domiţian a 5	845

O mare parte din aceste date au caracter ipotetic, pot chiar pe alocurea să nu coincidă cu datele speciale ale înseşi cărţii şi se citează aicea numai pentru indicarea evidentă a mersului general al istoriei în veacul întâiu al erei creştine.

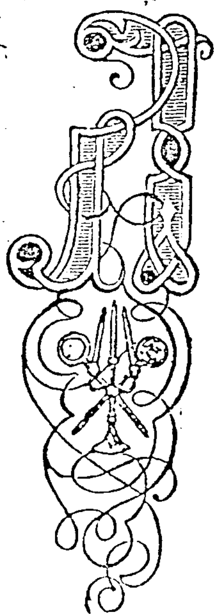
SFÂRŞIT

SUPLEMENT SPECIAL

RĂSPUNS FORȚAT LA DOI CRITICI.

părând înaintea publicului cu cutare sau cutare operă, fiecare autor prin înseși aceasta se predă în judecata opiniei publice, și nu-i în drept, să pretindă, dacă nu toate glasurile, cari exprimă această părere, se vor rosti despre lucrare anume așa, cum ar dori autorul ei. Acesta din urmă, cu greu născând băețașul său, totdeauna e dispus să-l prețuiască mai presus decât merită el în realitate, și deaceea pentru dânsul e dureros când i se întâmplă să întimpene păreri aspre și desaprobătoare, cari, câteodată, ca o armă cu două tăiușuri pătrunde chiar prin inima sa. Nu așa-i deja soarta fiecărui autor. El trebue să fie gata pentru toate, și întru mângâerea sa poate să aducă, mă rog, acel fapt în genere cunoscut și istoricește mărturisit, că chiar cei mai mari scriitori niciodată n'au fost întimpinați de contimporani cu acel entuziasm, cu care s'au referit către dânșii generațiunile următoare. Chiar astfel de genii literare, ca Beyron și Pușchin, au trebuit să susțină o furtună îndârjită, cu toate că în fața geniului lor puternic a muțit toate mărunțușurile și răutatea înverșunaților lor critici. După aceasta n'avem la ce mai vorbi de produsele peniței zilnice, care poate

expune în favoarea sa numai cutare sau cutare vrednicie a înseși muncii, ba și prețul timpului cheltuit pentru ea. Nu a scăpat fără păreri neplăcute nici opera noastră. Adevărat, noi putem spune cu satisfacție, că opera noastră în genere a fost primită cu mare simpatie și bună voință atât de presa duhovnicească, cât și de presa laică, care a salutat într'însa apariția unei opere, capabilă în anumită măsură să satisfacă nevoia imperioasă a opiniei publice. In unele cazuri părerile de simpatie au mers chiar mai departe decât eram noi în stare să le primim sau decât îl merită după vrednicia sa înseși lucrarea. Dar chiar și ne primind toate aceste laude, ce s'au revărsat asupra noastră din diferite părți, noi ne mângâem cu ideea, că va să zică munca noastră în tot cazul nu-i de prisos și măcar întrucâtva satisface anumite cerințe ale publicului. Și noi, negreșit, nu ne vom opri la examinarea acestor păreri, de cari ajunge să pomenim cu recunoștință, ca de unele, cari au susținut în noi curajul, ce ne-a dat putința să terminăm astfel sau altmintrelea această muncă nu puțină. Pe noi ne interesează mai mult altfel de păreri, în care s'a manifestat altfel de raport față de lucrarea noastră, și anume, raportul negativ, și aceste păreri ne interesază nu atâta ca glasuri personale a diferiți critici, ci ca expresie a părerilor unui anumit mediu social. Astfel de păreri noi avem de fapt dacă, care, plecând din două lagăre protivnice, au avut un scop evident să arunce umbra îndoelii asupra calității lucrării noastre. Asupra lor ne vom și opri noi, în scopul să lămurim liniștit, pe cât va fi posibil, cât sunt de întemeiate aceste păreri atât în părțile lor, cât și în concluziile generale. Propriu vorbind, noi am fi putut cu toată liniștea să lăsăm fără nici o atențiune și aceste păreri; dar deoarece într'însele chestia se pune atât de larg, încât în ele se atinge înseși esența lucrurilor, de aceea a le lăsa fără combatere, ar însemna a se vătăma înseși chestiunea, care după înseși noutatea sa la noi, are absolută nevoe de apărarea ei de atacurile criticii rău voitoare sau intenționate.

Prima din cele două păreri examinate aparține unui critic necunoscut, ascuns după paginile „Vestitorului Istoric" sub inițialele S. A-v[1]). Pe noi nu ne interesează îndeosebi să ghicim cine-i acesta, deși autorul se pare că cu îngrijire s'a silit să ascundă urmele persoanei sale, deoarece pe coperta jurnalului în titlul general apare deja sub inițialele A. S-v, și noi nu suntem deloc

---

1) Vezi „Vestitorul istoric", August, 1890 pag. 463—466.

dispuși să ne raportăm către asemenea ascundere a criticului cu asemenea condamnare fără cruțare, cum a făcut Schopenhauer[1]), dar în tot cazul ar fi mai bine să avem a face cu un protivnic fățiș, care să pășască îndrăsneț și conștient de vrednicia sa în câmpul luptei critice, decât astfel, cum preferă să apară cu mască, care nu dă posibilitatea să distingem cine-i el și merită el oare o luptă serioasă cu dânsul. Dealtmintrelea, însuși penița servește de determinare deplină a lucrului, la ce serie aparține criticul nostru. Acesta, evident, este unul din reprezentanții acelui mediu, care se naște la noi spre imitarea apusului, în care critica biblică negativă se primește ca ceva așa fel, ce trebue să fie admis cu deplină credință în infailibilitatea sa. De oarece cartea noastră are pus un scop clar și determinat „a ne folosi cercetările și descoperirile moderne pentru combaterea concluziilor extreme ale criticii negative, apoi anume acest scop mai întâiu de toate nici n'a plăcut criticului nostru. El așa de direct și începe articolul său de critică: „de partea d. Lopuhin a căzut atâtea laude pentru lucrarea sa ultimă, încât el, nădăjduim, nu se va supăra dacă noi, ne perzând timp și loc pentru ditirambe, vom păși direct la arătarea acelor neajunsuri nu mici, cari se aruncă în ochi la citirea cărții lui, fiecăruia din ceice s'au ocupat cu aceleași chestiuni, ca și d. Lopuhin. Vom începe cu aceea, cu ce autorul și-a pus de scop să dovedească, că tot despre ce se istorisește în Biblie, este, fără îndoială, adevărul neîndoelnic, și faptele istorice, cuprinse într'însa, sunt tot așa de neschimbabile, ca și învățătura ei morală. *Dar cu acestea nu se poate nicidecum cădea de acord*". Da, anume, iată dacă noi ne-am pune de scop al nostru să dovedim, că faptele istorice, despre care se istorisește în Biblie, nu au valoare istorică, că toate acestea sunt rodul fanteziei poporului, — că istoria facerei omului, a căderei în păcat, a potopului, amestecărei limbilor — are importanță numai întru atâta, întrucât într'însa prin negura mitică se pot vedea anumite adevăruri morale, apoi criticul nostru ar fi deplin mulțămit, pentrucă aceasta numai bine corespunde acelui punct de vedere, pe care stă el, cățărându-se pe umerii savanților apuseni ai școlilor negative. Doar această teorie, scoasă la iveală de autor, că „inspirația divină a cărților sfinte se vede anume în sfera moralei și a credinței" — cu acea tâlcuire, care i-o dă critica, este numai o foarte neingenioasă mască pentru negarea totală a vredniciei istorice a Bibliei, și cu dânsa va cădea în totul de acord chiar și un astfel de bibleist ca Renan

1) Vezi broșura lui despre stil și scris, în traducerea rusască, 1893, p. 22.

și cei asemenea lui. Nouă, negreșit, ni e cunoscut, că de asemenea teorie se țin și foarte respectabili, teologi bibleiști ai apusului și, de exemplu, în sfera chestiunilor istorico-naturale, chiar un astfel de cercetător cunoscut al lor, ca Reisch, autorul scrierii clasice în felul său „Biblia și natura"; dar în asta e și faptul, că această teorie pentru aplicarea ei normală cere o pricepere foarte fină a lucrului și o temeinică cumpănire a faptelor, dar pentru asta nu sunt deloc suficiente două-trei fapte originale, deși împrumutate chiar dela Baroniu. Fraza criticului nostru, că „te miră dacă Duhul Sfânt, inspirând pe sfinții scriitori, a avut în vedere să desvolte adevărurile științifice sau să scrie istoria generală" - direct astfel și demască toată grosolănia priceperei de către dânsul a teoriei ridicate. Negreșit - nu a avut în vedere să desvolte adevărurile științifice sau să scrie istoria generală, dar odată cu aceasta încă și mai neîndoelnic este aceea, că și în lipsa acestui scop, adevărurile comunicate de scriitorii sfințiți în forma în genere accesibilă și neștiințifică și faptele istorice în aceea își și manifestă inspirația lor divină, că ele se găsesc în cel mai deplin acord cu cele mai autentice descoperiri științifice precum în sfera naturei, așa și a istoriei. Ajunge să arătăm aceea, că toate faptele cele mai principale ale istoriei biblice primitive, de atâtea ori expuse celei mai înverșunate critici de diferiți teoreticieni, își găsesc o uimitoare confirmare în cercetările moderne, și autenticitatea istorică a lor apare cu atât mai clară, cu cât mai profund înseși știința pătrunde în tainele naturei și a istoriei primare. La lămurirea și confirmarea acestui adevăr e și îndreptată toată cartea noastră.

Criticul, dealtmintrelea, presupune, că și noi într'un punct înclinăm către punctul lui de vedere, și anume în chestiunea despre cronologia biblică, declarând, că „cronologia, ca neavând raport direct cu principiile fundamentale ale credinței și moralei, este obiect secundar în Biblie, definirea exactă a ei nu intra în problema scriitorului sfânt, ci era rezervată chibzuinței rațiunii și cunoștințelor științei". Criticul triumfă, citând acest loc, și se miră, în ce chip noi nu am strecurat această idee succesiv nici în aplicarea altor fapte. Dar la aceasta el n'a băgat de samă, că cronologia biblică nu este nicidecum un fapt categoric comunicat, că în deducția ei generală ea în realitate este rezultatul cercetărilor științifice, iar nu opera cronologului inspirat de Dumnezeu. Nouă ne sunt date numai numere singuratece, cari se și primesc ca fapte, iar înseși deducțiile dintr'însele e deja lucrul calculelor și combinațiilor curat omenești, și dacă dela facerea omului pânăla nașterea lui Hristos se numără 5508 ani, apoi această cifră nu-i

nicidecum un fapt biblic, ci anume rezultatul calculelor de mai târziu, cari de aceea pot fi supuse cutărei sau cutărei verificări. Iată pentru ce biserica de apus se ţine cu totul de altă numărătoare (4004 ani), care nicidecum nu i se impută ei ca eres şi nu stă nicidecum în contrazicere cu Biblia, anume pentrucă Biblia nu ne dă o definiţiune cronologică a întregei istorii. Reproşindu-ne de inconsegvenţă, criticul aicea anume a şi manifestat toată grosolănia şi nesocotita nepricepere a teoriei, ridicată de dânsul în cuvinte străine. Ne dând cronologiei biblice primite o importanţă absolut istorică, noi totuşi insistăm asupra ei, — nu simplu din „îndărătnicie", cum crede criticul, şi pentru că cu toată nedeterminarea ei, această cronologie totuşi în genere se află în un acord nemăsurat mai mare cu anumite date ale istoriei şi arheologiei, decât calculele fantastice ale acelor savanţi, cari se încurcă în cifre de milioane la determinarea vechimei istorice a existenţii omului pe pământ. In cartea noastră noi avem destule date spre dovedirea, cum aceste milioane adesa s'au risipit de nişte descoperiri neaşteptate, cari dădeau pe faţă toată socoteala fantastică a unor asemenea calcule. Şi totuşi criticul continuă: „Vezi această îndărătnicie a adus pe d. Lopuhin la o mare absurditate. Silindu-se în toate chipurile să micşoreze vechimea monumentelor egiptene şi babilonene, el a găsit, că ele nu ne pot duce mai departe decât la 3000 de ani a. Hr. Ajungând la acest rezultat d. Lopuhin a triumfat — s'a văzut că între facerea lumii şi arătarea celor mai vechi state a trecut 2½ mii de ani, a fost prinurmare destulă vreme pentru îmulţirea neamului omenesc şi a desvoltării civilizaţiei. Insă autorul a scăpat puţin din vedere: doar cu 3000 de ani înainte de Hristos s'a produs potopul, care a nimicit pe toţi oamenii, afară de Noe cu familia, şi toate civilizaţiile, afară de credinţa într'un singur Dumnezeu. Cum dar imediat după potop a putut să se arate înfloritoarea putere Mena şi înalta cultură babiloneană?! Asemenea contrazicere între fapte şi cronologia biblică ne constrânge să renunţăm cu totul de dânsa şi tot odată să arătăm, ce preţ are ingeniositatea d. Lopuhin cu toate dreptăţile şi nedreptăţile a susţine buchea Bibliei". Ar fi greu de a mai aduna încă mai multe incoherenţe şi absurdităţi decât le-a adunat în mica s'a tiradă criticul nostru. Lucru constă în aceea, că mai întâiu de toate el se joacă cu cifrele cu o nepermisă uşurătate. Chiar dacă noi în adevăr luăm cifrele obişnuitei cronologii biblice (deşi pentru asta, cum s'a spus mai sus, nu sunt temeiuri suficiente), apoi totuşi lucrurile stau altmintrealea decât cum le expune criticul. Potopul s'a produs în anul 2262 dela creiarea omului

prinurmare cu 3246 de ani înainte de Hristos. Va să zică, dacă monumentele egiptene și babilonene ne duc pe noi nu mai departe decât la 3000 de ani înainte de Hristos, pentru desvoltarea civilizației rămân încă 2½ mii de ani. Și aceasta e complect suficient pentru desvoltarea ei în vederea faptului, că aicea nu era trebuință de a o creea din nou, ci trebuia numai a sădi și a răspândi o cultură gata, care în persoana lui Noe și a fiilor săi avea purtători experienți, cari posedau toate cunoștințele și mijloacele necesare (și chiar animalele casnice gata). A nega putința acestora, însamnă a nega pilda evidentă a Americii sau a Australiei, cari din țări sălbatece s'au transformat în civilizate nici de cum în un mai mare decât într'un interval tot atât de mare. Iar dacă noi vom lua în samă acel fapt, că chiar și o vechime de 3000 ani nu toți învățații o recunosc pentru Egipt și Babilonia, apoi însemnează că pentru desvoltarea într'însele a civilizației ar fi mai mult decât suficientă vreme. Negreșit, ironizând situația noastră, criticul pleacă dela acea părere, că intemeierea statului lui Mena se referă la peste 5700 ani; dar a ne ținea de această părere, însamnă, sau că el nu știe, sau intenționat induce pe cititor în eroare prin tăcerea acelui fapt, că ultima cifră nu este nicidecum o axiomă istorică, și relativ de timp raporturile acestei puteri savanții de mâna întâia nu sunt de acord mai bine decât la 3000 de ani întregi (cum s'a și arătat asta în cartea noastră, tom. I, pag. 154, 155). Astfel dacă cineva „n'a scăpat ceva din vedere", apoi acesta este anume criticul nostru prea curând copt pentru concluzii, cari în tot felul se încearcă „să susțină cu dreptate și fără dreptate" să susțină teoria dragă lui.

Rămânând credincios sieși, criticul nostru după aceasta e indignat pe noi pentru aceea, că noi n'am recunoscut teoria împărțirii Pentateucului în documente „elohiste și ehoviste", care ar fi împărtășită acum „de toți învățații serioși", în acest număr, de sigur, și de criticul nostru. Mai regulat ar fi să se zică — „de toți învățații, cari ignorează descoperirile nouă scrierei cuneiforme", de oarece aceste descoperiri, prezentând existența împreună a ambelor documente în cele mai vechi documente, au amestecat cu totul rândurile acestor teoreticieni, așa că nu se știe încă când ei se încurcă din cauza acestei neașteptate dificultăți. A primi însă această teorie în această formă zdrobită, când e greu de arătat doi învățați, cari s'ar conveni între ei pentru împărțirea în două clase a documentelor astfel numite chiar a locurilor celor mai importante, ar însemna a părăsi terenul pozitiv, a ne lua după închipuiri, gata cu timpul să dispară cu totul. Chiar forma

Iehova noi am primit-o pretutindenea în locul formei recomandate de critic *Iacve*, pentrucă ultima până acum alcătuește un rezultat tare problematic de conjecturi dubioase, iar nu un fapt pozitiv, definitiv dovedit.

Noi am fi putut aduce încă vreo câteva exemple de susțineri și exstremități din micul articol al criticului nostru (de exmplu, deși reproșul ce ne face, cum că noi, „ne-am încercat să tăiem înălțimea religiei și moralei egiptene", pe când în realitate ei i s'a dat tributul întreg pe paginile cărții noastre și s'au adus aproape aceleași extracte din vechea sistemă religioasă a egiptenilor, pe care le citează și el în „în combaterea" ce ne face), dar sunt deajuns și celece s'au adus pentru caracteristica metodelor criticului nostru. Intregul său articol este o împletitură artificială de închipuiri unilaterale, cari au de scop să arate, că iată mă rog cum învață adevărata știință din apus, și din această lature el este foarte semnificativ. Găsindu-și loc într'un jurnal istoric foarte popular, care se bucură de o mare răspândire printre publicul nostru cult, el prin înseși aceasta servește de indiciu al faptului, cu ce insistență rezultatele criticei biblice negative tind să pătrundă în acest mediu și cât de necesar este prinurmare a activa din timp contra acestei tendințe. De oarece cartea noastră are de scop al ei anume să dea contrapond acestei periculoase tendințe, apoi socotim, că apariția n'a fost nicidecum de prisos pentru literatura noastră istorico-biblică, care până acum cum ni e cunoscut, nu s'a încercat niciodată să prezinte un material apologetic de felul acesta în așa cuprins larg, cum s'a făcut asta în cartea noastră. Dacă criticul din lagărul negativ cu indignare supărăcioasă se silește să prezinte cartea noastră, ca o adunare de falsificări, ca o operă „ce dă publicului rusesc o idee cu totul rătăcită despre studiul Bibiei în apus", apoi aceasta ne arată numai, că noi am atins înseși scopul, și prin asta a alarmat furnicarul criticei negative, ce se naște la noi.

Dacă astfel criticul anonim din lagărul negativ a rămas nemulțămit de cartea noastră, apoi aceasta e cu totul firesc, de oarece altmintrelea nici nu se putea. Ce împărtășire are lumina cu întunerecul? Dar întrucâtva s'a părut de mirare acel fapt, că ceialaltă părere desaprobătoare și direct nebinevoitoare a eșit din mediul nostru duhovnicesc științific: dela I. Bogorodschi, profesorul Academiei teologice de Cazan. Inseși situația criticului ne face să ne oprim mai mult asupra părerei lui, cu atât mai mult, că într'însul chestiunea se pune pe un teren larg și chiar principal, și ca spinare se pune chestiunea despre înseși ideea de istoria biblică, căreia nu i-ar corespunde cartea noastră deși poartă o astfel

de numire. „Ce-i aceia Istoria Biblică“?- pune protivnicul nostru întrebarea în articolul său, și o astfel de întrebare cu tot caracterul său elementar, cum se pare, are nevoe de oarecare explicațiune[1]).

E întrucâtva straniu, negreșit, după ce noi deja de zeci de ani întrebuințăm oficial cunoscuta numire a științei, o studiem în școlile medii și superioare, scriem cercetări științifice asupra ei, și deodată să ne punem întrebarea: dar ce fel de știință este asta și cum să înțelegem înseși numirea ei? Dar în realitate asta așa și este. Fapt te miră de-i mângâios, și el în tot cazul poate duce la ideea, că noi, după gradul de desvoltare științifică, e prea de timpuriu să ne ocupăm cu înseși știința, ci avem nevoe încă să ne lămurim, ce înseamnează numirea cutărei sau cutărei științe și cum se determină cercul acelor lucruri, cari intră în crugul ei; cu un cuvânt, să ne mai ocupăm încă cu ceeace se numește alfabetul nomenclaturei științifice. Dar de îndată ce acest fapt există e nevoe să ne considerăm într'însul. Punem cititorilor întrebarea: „Ce-i Istoria Biblică“? Profesorul Bogorodschi se silește să dea și răspuns la dânsa, și din răspunsul dat de dânsul se vede, că în adevăr lămurirea acestui obiect e necesar, dacă nu chiar pentru aceia cari scriu „Istoriile biblice“, apoi, cel puțin, pentru aceia, cari le citesc și le critică.

Ce este dar Istoria Biblică? Supărat pe noi, că nici în „Manualul“ nostru, nici în „Istoria Biblică“ a noastră, n'am găsit cu cale să explicăm, ce-i știința, după care noi scriem și ce înțelegem noi prin numirea ei, criticul se dedă la o analiză destul de amărunțită a acestei numiri și găsește, că cu termenul „Istoria Biblică“ se unește mai departe nu atât o concepție determinată, ca de exemplu care se unește cu concepția termenului „Istoria Bisericească“ sau „Istoria Rusească“. După o discuție destul de lungă (și trebue să adăugăm, nu cu totul clară) asupra acestei teme, autorul vine în fine la acea concluzie, că Istoria Biblică este „Istoria după Biblie“; dar, deoarece, la aceasta inevitabil se ridică întrebarea: „Istoria, dar despre ce?“ apoi criticul se găsește obligat să privească la Biblie „în cel mai general cuprins al ei“, și găsește că, de cuprins al ei servesc monumentele, cari mărturisesc des-

1) Articolul său profesorul Bogorodschi l-a tipărit în „Convorbirile Ortodoxe“ pe Mai și Iunie anul 1890. Din partea noastră chiar atuncea i-am dat răspuns în „Tercovnâi Vestnic“, No. 39 și 40 anul 1890. Deoarece profesorul Bogorodschi nu s'a mărginit în cercul cititorilor jurnalului, a găsit că trebue să dea articolului său un ecou mai mare, edându-l separat și punându-l în circulație în piața largă a cărților, apoi prin înseși aceasta ne-a pus și pe noi în nevoia de a recurge la aceeași măsură de apărare și, scoțând articolul nostru peste limitele jurnalului, i-am făcut loc chiar la finele cărței apărute. Articolul se reproduce aicea numai cu oarecari modificări.

pre Dumnezeu și de raporturile Lui cu lumea și despre om în raporturile lui cu Dumnezeu. Și de oarece din aceste raporturi se compune religia, apoi și înseamnă, că „Istoria Biblică" este istoria adevăratei religii după manoducerea și duhul Bibliei. Iată deci însamnă, cum trebue a înțelege Istoria Biblică și cum trebue a o scrie.

In genere noi nu avem nimica contra unei asemenea păreri despre Istoria Biblică, și el nouă, dinpotrivă, ni se pare cu totul drept, având un anumit temeiu nu numai în părerea deosebită despre această știință, dar și așa zicând în practica sfințită de timp, de oarece anume asemenea părere era predominantă în școala noastră duhovnicească și nu odată s'a exprimat și s'a repetat în manualele și cărțile de școală. Dar dacă respectabilul nostru confrate vrea să spună (cum și grăește el în realitate), că numai aceasta este adevărata și exclusiva sa părere despre Istoria Biblică ca știință, atunci noi imediat și decisiv ne ridicăm contra acestui lucru. O asemenea părere descopere în criticul nostru o ciudată unilateralitate și mărginire, care nu se justifică deloc prin caracterul și esența științei. Vorbind astfel, criticul nostru a căzut în canalul rătăcirii, cum că Istoria Biblică poate fi privită și expusă numai din un singur punct de vedere, numai unul și exclusiv; și din această cauză prin necesitate capătă un caracter deosebit și interes. In această privință ea din punct de vedere științific se află în situație cu totul deopotrivă cu ori și care altă istorie, fie aceea „istoria rusească" sau „istoria bisericească". In zadar criticul nostru își închipue, că termenul „Istoria Biblică" dă anume acea idee determinată, care unește cu dânsa el. El tot așa nu dă această concepție, cum nu dau de fapt o concepție exactă și determinată nici astfel de termeni, ca „istoria rusească„ și „istoria bisericească". Toată treaba atârnă de aceea, din care punct de vedere și cu ce scop pășește autorul la expunerea ei. In paralel cu argumentația criticului nostru, noi putem lămuri această idee cu un exemplu concret. După părerea d. Bogorodschi, expresia „istoria rusească" este identică cu expresia „Istoria Rusiei"; dar în realitate se vede, că cei mai renumiți istorici ai noștri nu împărtășesc toți această părere, și dacă, de exemplu, Soloviev așa anume traduce acest termen, apoi alții, ca de exemplu Caramzin numește istorta sa rusească „Istoria Statului Rusesc", Polevoi o numește „Istoria poporului Rus", etc. fiecare după părerea sa. Această variație în interpretarea unuia și aceluiași termen ori părere, nu e deloc întâmplătoare, și ea din contra se află în cea mai strânsă legătură cu acel punct de vedere, din care unul sau altul din autori au privit la

istoria rusească. Iar acest punct de vedere, la rândul său, aplică o pecete vie întregei opere istorice, și istoria rusească de Caramzin, de exemplu, are cu totul altă fizionomie, urmărește alte scopuri și se folosește din această cauză de alt material, decât, de exemplu, istoria rusă a lui Polevoi sau încă și mai mult a lui Costomarov. Fiecare din ele este rodul unei anumite școli istorice, a unei anumite stări a științei istorice și, în fine, a unei anumite concepții. Dacă Caramzin în a sa istorie rusească tot interesul său l-a concentrat asupra soartei statului rusesc, apoi în aceasta s'a reflectat complect părerea istorică ce predomina în acel timp, după care importanța decisivă în viața istorică se da mai cu seamă formei externe, decât conținutului lăuntric — părere, care cu desvoltarea mai mare a conștiinței poporului a trebuit să cedeze locul alteia opuse, că factorul principal al vieții istorice nu este statul, ci înseși poporul, care din ființa sa lăuntrică desvoltă și formele externe anumite, corespunzătoare caracterului statului. Și iată expresia acestei noui păreri istorice apare Polevoi, care a dat din această cauză tratatului său istoria rusească numirea de „Istoria poporului Rus". Cu totul pe aceleași principii istoria rusească poate și încă și va schimba caracterul său privind ce interese anume va urmări autorul său, așa că cu timpul se va ivi, poate, și așa tip de istorie rusească, ca „Istoria civilizației rusești" etc.

Toate aceste lucruri elementare le vorbim noi, ca să arătăm criticului nostru, că chiar cu un termen în aparență simplu și determinat, ca „istoria rusească" se pot împreuna concepții foarte diferite, ba aproape contrarii; cu atât mai vârtos nu te poți apropia numai dintr'un punct de vedere la un termen așa de vast, cum e termenul „Istoria Biblică". Profesorul Bogorodschi afirmă categoric, că istoria Biblică este „istoria religiei biblice" și nu poate fi altă ceva. Noi din partea noastră spunem, că acesta-i numai unul din tipurile Istoriei Biblice și de loc nu-i exclusiv. Alăturea de „istoria religiei biblice", poate exista cu drept deplin un alt tip de istoria biblică, și anume în senz de „istoria poporului biblic" adecă a acelui popor, soarta istorică a căruia servește de obiect a istorisirei biblice și care s'a prezentat ca purtător ales al adevăratei religii. A nega aceasta ar însemna același lucru, ca și cum Caramzin s'ar apuca categoric să afirme, că istoria rusească nu poate fi alta, decât numai „istoria statului rusesc". Vestitul istoric, negreșit, era prea cult și om învățat, ca să cadă în această unilateralitate îngustă, pe care nici n'ar fi întârziat să o demasce conștiința științifico-istorică a timpului următor; dar criticul nostru păcătuește până întru atâta în această unilateralitate, că exclude din

sfera istoriei biblice chiar moralitatea, şi după definiţia lui nu s'ar putea numi istoria biblică nici chiar o asemenea scriere, unde s'ar expune moralitatea după conducerea şi spiritul Bibliei; de oarece după cuvintele lui literă cu literă, în Biblie se cuprind monumentele, „cari mărturisesc despre Dumnezeu şi raportul Lui cu lumea, şi despre om în raporturile lui cu Dumnezeu", şi numai, şi cum că nu s'ar mai fi cuprinzând nici un fel de alte monumente, măcar aşa, cari ar mărturisi „despre raportul omului cu omul?" Iată până unde se poate merge prin urmărirea concepţiei ridicată de d. Bogorodschi despre Istoria Biblică.

Dacă însă noi, astfel, am avut deplin temei să privim la istoria biblică ca la „istoria poporului biblic", apoi prin aceasta se explică în totul şi tot caracterul cărţei noastre. Poporul nu este un principiu abstract, ci un organism viu, care trăeşte în condiţiuni determinate ale timpului şi locului, se expune la felurite influenţe - interne şi externe, intră în raporturi cu alte popoare, în anumite raporturi şi însuşi influenţază asupra lor şi în altele se supune influenţei lor, crează forme suigeneris de viaţă socială şi de stat şi prelucrează cultura sa deosebită, care aplică o pecete neştearsă asupra tuturor manifestărilor vieţii lui istorice. Şi iată a zugrăvi soartele istorice ale acestui popor nu numai sub raport religios, ci sub toate raporturile vieţii lui istorice profund uimitoare şi miraculoase a şi fost problema cărţei noastre, care a primit numirea de „Istoria Biblică". Ceeace d. Bogorodschi consideră obiect exclusiv al expunerei istoriei Biblice, şi anume a religiei, a intrat în cartea noastră ca parte. Şi dacă criticul nostru afirmă, că această parte a conţinutului istoric a povestirii biblice poate fi numită istoria biblică, atunci cu atât mai mare drept noi putem afirma, că aşa poate fi numită şi totalitatea conţinutului acestei istorisiri, şi din contra, dacă el mai departe afirmă, că numai această parte şi trebue să se numească aşa, atunci el afirmă o absurditate, cum că numirea, care aparţine cunoscutului obiect, se poate şi trebue să se dea numai singure părţii lui (deşi celei mai principale) dar nu obiectului întreg.

Inţelegând „Istoria Biblică" în senz de istorie a poporului biblic, noi după aceea am fost în tot dreptul să ne folosim de tot materialul, ce se referea aicea aşa, cum cere aceasta starea dată a ştiinţei istorice şi dreptul nostru istoric personal. Oare în adevăr n'am putut noi, alcătuind cartea istorică în anul 1890, să ne conducem la aceasta de acele metode şi vederi istorice, cari existau în ştiinţă acum o jumătate de veac, anume acele laturi ale lucrului, cari interesează mai mult pe d. Bogorodschi decât

pe noi înșine?! Iar în timpul de față, dacă aceasta este cunoscut criticului nostru, știința istorică, mulțămită enormei mulțimi de descoperiri arheologice, cari au revărsat lumină asupra a multe laturi întunecoase a științei istorice, înseși a primit într'o mare măsură o nuanță arheologică și un interes din cele mai mari îl concentrează anume asupra acelor amărunțimi ale vieții culturale, care se și scot la lumina lui Dumnezeu de cercetătorii arheologici și mulțămită cărora noi, negreșit, am și primit cei dintâiu putința de a pătrunde înăuntru sanctuarului popoarelor vechimei cărunte a orientului antic. Din această cauză „istoria universală" din timpul nostru, poartă asupra sa cu totul altă nuanță, ne prezintă cu totul alt tip decât cel pe care ea îl avea în acel timp, când a scris „istoria universală" a sa Schloser, care acum deja e îmbătrânită cu totul pentru timpul nostru. „Istoria Universală" a timpului nostru este deja nu istoria politică, ci istoria cu preferință a vieții interne culturale, și expresia de frunte a acestui tip maturizant de istorie se prezintă „istoria universală", care se edă în Berlin în broșuri separate, sub redacția profesorului german Onken, munca colectivă a câtorva istorici germani [1]). Tipul prelucrat de știință al „Istoriei Universale" este prin forța lucrurilor modelul și măsura pentru orce istorie particulară, și în numărul acelora și al celei Biblice, pe care a o esclude din ciclul științelor istorice nimenea nu are nici cel mai mic drept. Si iată dacă criticul nostru ar cunoaște starea contimporană a științei istorice în genere, cu metodele ei și cu ale ei probleme, apoi el ar găsi că opera noastră prezintă o experiență (poate nereușită, — asta-i altă chestiune) de a construi „Istoria Biblică" anume după acest tip nou, prelucrat după știința general europeană. Prin asta se explică perfect aceea, că interesul cel mai principal într'însa se concentrează în lămurirea amărunțimilor vieții istorice a persoanelor deosebite și a întregului popor, — a amărunțimilor, cari, în special, pot să se pară nimicuri, dar care în totalitatea lor alcătuesc acel fond istoric, pe care se desfășură toată mișcarea vieții istorice și care dă din această cauză cutare sau cutare grad de evidență, strălucire și chiar de tablou artistic întregei vieți.

Dar aceasta nu-i încă tot ce poate servi spre justificarea celor primite de noi pentru titlul cărții noastre. Criticul nostru își închipue, că istoria nu poate avea decât forma de expunere strict-sistematică și succesiv fără abatere a faptelor, a povestirii istorice;

---

1) Allgemeine Weltgeschichte, von Hathe, Herzberg, Justi, Pflugk-Hartung, Philippson cu fotografii culturo-istorice, portrete, cu suplemente și hărți. Tomul I a eșit în anul 1884. Acum ediția s'a terminat.

și de oarece în cartea noastră nu există această sistematică linie dreaptă și firul istorisirii din ea acuși-acuși se întrerupe prin abateri la amărunțimi și explicațiuni de prisos pentru o sistemă riguroasă, apoi el presupune, că și din acest punct de vedere cartea noastră nu are dreptul la numirea de „Istoria Biblică". Dar aicea criticul iarăși are o ciudată necunoaștere a științei istorice și a literaturei, și parecă nu citește deloc, că afară de o istorie sistematic succesivă mai există un tip de istorie de altă însușire, anume „istoria în biografii și descrieri", și acest tip are nu deopotrivă drept de cetățănie în știință și în favoarea lui se poate indica autorități strălucite atât în istoria civilă, cât și în cea duhovnicească și biblică[1]). Cartea noastră și aparține anume acestui tip, nu ne putem decât mira, cum n'a socotit aceasta criticul nostru, dovedindu-se astfel tăgăduitor furios al unei clase întregi de literatură istorică și protivnicul unor mari autorități ai științei istorice.

In fine, mai este încă o justificare pentru cartea noastră. Fiecare lucrare istorică, pe lângă problema ei istorică, de obiceiu mai are și e în drept să aibă și o problemă a sa particulară, fie aceia problema criticei, edificărei sau apologeticii, etc., și această problemă specială aplică operei istorice pecetluirea ei, ne lipsindu-l în același timp de caracterul și de tipul general de operă istorică. O astfel de problemă a cărții noastre era, cum spunem direct într'însa „a se folosi pentru apărarea adevărului biblic de cele mai importante din descoperirile moderne" în sfera științei vechi istorice (pag. 50), și în vederea acestei probleme, așa de clar exprimate, noi am fost hotărât în drept să ne folosim de materialul referitor la asta în toată deplinătatea lui, și nu considerăm nicidecum păcat de moarte, dacă am introdus în cartea noastră și ceva din acest material, ce are numai raport indirect cu obiectul principal. Literatura apologetică de felul acesta în apus e așa de bogată, iar la noi așa de saracă, că în vederea enormei importanțe a apologeticei de acest fel noi, împotriva reproșului d. Bogorodschi, am fi gata, dacă aceasta ar fi posibil, să dăm cetitorilor ruși încă și mai mult din acest material profund interesant și suntem încredințați, că acea recunoștință, care deja de repetate ori ne-a fost exprimată atât pentru această carte atât

1) Ca să nu umblăm departe după exemple, vom indica în literatura noastră la istoria rusă a lui Costamorov („în descrieri și biografii"), în istoria bisericească. — Böhringer, Kirchen geschichte in Biographien și chiar în timpul ultim noua scriere a cunoscutului anglican scriitor Farrar, Sketches of Church History in Biography (Lives of the Fathers), anul 1889 în istoria biblică I, a lui Bogorodschi din viața „regilor Evrei".

în literatură, cât și în mod deosebit, nu ar fi suferit de aceea și însăși cartea nu ar fi încetat a fi „istorie biblică în lumina nouilor cercetări și descoperi“ [1]).

Pentru a-și susținea părerea sa despre cartea noastră, d. Bogorodschi, în concluzie, recurge la autoritatea „unui înalt preasfințit și om de înaltă cultură teologică“, care, citind cartea noastră, a esclamat: „spuneți pentru Dumnezeu, ce-i asta (?) istorie biblică?“ Ca contrapond la aceasta noi am putea recurge la autoritatea nu a unuia, ci a câtorva, probabil nu mai puțin „înalt preasfințiți și persoane cu cultură teologică“, cari au exprimat păreri cu totul contrare despre cartea noastră; dar noi îi lăsăm la o parte, și cităm părerea întrucâtva paralelă de altă calitate. Când în magazinul editorului nostru a apărut colosala lucrare „Viața și operele sf. ap. Pavel“, atuncea mulți din cumpărători „ne înalți preasfințiți“ ai cărții, cari nu văzuse în literatura noastră teologică-istorică nimic asemenea, privind la acest tom de peste o mie de pagini, într'o mirare și nedumerire naivă au întrebat pe editor: „spuneți pentru Dumnezeu, ce se poate scrie așa de mult despre ap. Pavel?“... Mărturisim că noi nu vedem nici o deosebire între aceste două vosglasuri, și credem, că precum nedumerirea „înalt preasfințitului om“ dela Cazan, așa și nedumerirea și mirarea celor dela Petersburg a decurs din același izvor, și anume din totala necunoaștere a stării științei contimporane biblico-istorice.

Teza, la apărarea căreia pășim contra respectabilului confrate constă, astfel, întru aceea, că istoria biblică, ca știință, nu poate fi privită numai dintr'un punct oarecare de vedere esclusiv, și că, din contra, sub acest raport ea se află în dependență de metodele comune ale științei istorice și prin necesitate trebue să reflecteze cutare sau cutare stare a sa. A nega aceasta, după părerea noastră, însamnă a condamna fără nici o nevoe sfera științei

---

1) Criticul nostru, observăm măcar aici sub linie, considerând cartea noastră „Istoria biblică“ imposibilă, între altele, indică acel fapt observat de noi în predoslovie, că savanții din apusul Europei dau un astfel de curs puternic istoriei biblice, pe care l-am întreprins noi, și observă, că ei „n'ar fi simțit în sine mândria să dea un astfel de curs din prudență științifică“ (adecă, bine înțeles, cum înțelege d. Bogorodschi). Indrăsnim a încredința pe criticul nostru din Cazan, că el a greșit și în această privință. Noi putem comunica confratelui și criticului nostru că cunoscutul său Vigouroux „a simțit mândrie“ în această privință și a început a scrie istoria Biblică cu aceleași copii și desene, ca și a noastră. Noi nu cunoaștem încă caracterul acestei lucrări, dar putem spune dinainte, că această istorie biblică se va asemăna mult mai mult cu cartea noastră, decât cu acel tip, pe care il recomandă și-l consideră esclusiv normal confratele nostru din Cazan (în parantes putem observa, că, din nefericire, abatele Vigouroux, cum ne-a comunicat el prin scrisoare, a amânat ediția acestei lucrări a lui pe un timp nedeterminat, deoarece s'a dedat cu totul redactărei enormului Dicționar biblic, care-i absoarbe tot timpul pentru câțiva ani).

istoriei biblice și chiar a ne lipsi pe noi înșine de avantaje foarte esențiale, cari pot să se prezinte bibleistului în senzul folosirei în apărarea adevărurilor religiei cu cele mai nouă rezultate istorice științifice. Așa această știință stă în timpul de față în lumea creștină apusană, și noi, față cu sărăcia noastră sub acest raport, față cu uimitoarea noastră rămânere în urmă, din pricina căreia nu avem până acum nici chiar un manual acătărea de istoria biblică, nu ne șade deloc bine să renunțăm la metodele și rezultatele acestei științe, lucrate acolo. Noi repetăm, că nicidecum nu negăm legalitatea ideilor expuse de prof. Bogorodschi despre istoria biblică; suntem chiar gata să recunoaștem în favoarea lor (în interesul biblic) dreptul de preferință, dar negăm ideea exprimată de dânsul, cum că numai așa ar fi istoria biblică.

De fapt la aceasta am și putea noi și ne mărginim în mărturisirea noastră către respectabilul nostru critic, de oarece, nădăjduim, că deja s'a spus deajuns spre justificarea tezei expuse de noi. Din nefericire, în articolul confratelui nostru, mai este o lature, care cu toată neplăcerea noastră pentru polemică (care ne întrerupe dela alte lucrări mai folositoare), ne face să mai prelungim un pic acest articol. Acesta e acel metod, de care profesorul Bogorodschi se folosește, ca să arate, că această carte a noastră și după executarea sa este un lucru imposibil. Recunoaștem, noi mai puțin ca orce am voi să se edee în această lature a lucrului, de oarece aicea trebue a ne apăra personal pe noi înșine, și a duce această apărare e mult mai greu decât apărarea principiului general deja pentrucă asemenea fel de apărare de sine e capabilă să stârnească în cititori bănuiala de o predominare a unui colorit subiectiv pe fondul comun al argumentării. Dar de oarece confratele din Cazan prin însuși tonul observațiunilor sale ne face o provocare destul de tăioasă, apoi noi nu ne credem în drept să ne ferim de provocare, și pecât e posibil scurt și sine ira să semnalăm acele puncte, în cari nu ne considerăm supus la o condamnare așa de aspră din partea criticului nostru.

Mai întâiu de toate două cuvinte despre critica noastră. Acest gen de literatură la noi în genere este în mare circulație, și noi, rușii, suntem critici furioși. In sfera pozitivă noi lucrăm puțin, și sunt secțiuni ale științei științifice unde nu avem nici un anual acătărea, deși în câmpul științei înseși lucrează câteodată forțe destul de respectabile. Dar ajunge ca în acest câmp răvășit să apară vreo scriere, predestinată ca măcar într'o mică măsură să complecteze lipsa strigătoare, că imediat apare o droae de critici, cari oarecum consideră pentru sine înseși apariția acestei cărți o

jignire personală și cu o neînțeleasă răutate încep să o tortureze din toate părțile. Și la aceasta totdeauna întrebuințază mereu unele și aceleași apucături uniforme. Criticul (câteodată chiar fără să citească bine cartea) mai întâiu de toate declară, că con= ținutul cărții nu corespunde titlului ei, că autorul ei nu pricepe chiar nici alfabetul obiectului său, că el a intrat nu în sfera sa și a pro= dus o carte imposibilă, și spre adeverirea acestor teze, smulge din carte locuri singuratece, le dă în tâlcuirea sa un senz impo= sibil, cu o atingătoare îngrijire adună toate contrazicerile reale sau închipuite, mult semnificativ face aluzie la dependența cărții de scrierile cunoscute criticului, pune în vina autorului toate ero= rile corectate, numără pe degete toate greșalele voite și ne voite, expune vasul la orce necurățenie și spurcăciune și după toate acestea cu triumf declară, că iată de cine și cum se scrie la noi istoria. Și încă e bine de acel autor, pentru cartea căruia asprul critic la finele articolului său binevoește să arunce câteva observa= țiuni îndulcitoare, că adică „totuși el nu neagă și oarecare valoare a cărții“. Dar cele mai de multe ori cărții nu=i cade norocul nici de această fericire, și autorilor lor le. rămâne să aibă conștiința chinuită de convingerea acelei grele păcătuiri, pe care ei au să= vârșit=o, edând cărțile acelea ale lor, socotind naiv să ajute cu ele în neputința duhovnicească a confraților lor. Critica la noi continuă, evident, încă să poarte tipul său vulgar de literatură de ponos, și în aceasta vedem una din acele puternice piedici ale desvoltării la noi al lucrului cărturăresc. Noi necontenit ne jăluim, că publicul nostru e indiferent față de cărți, că el nu cum= pără cărți, și din această cauză scriitorii noștri sunt meniți unei soarte mizere — veșnic sunt muncitori semiflămânzi, cheltuindu=și fără nădejde sănătatea și puterile lor la o muncă nerecunoscătoare. Dar în ce chip poate să fie aceasta altmintrelea, când noi înșine printr'o critică furioasă, nu facem decât să stăruim, ca să distrugem în public orce credință în vrednicia cărților din nou apărute? Prin aceasta noi nu voim nicidecum să zicem, că toată această caracteristică poate fi schimbată în confratele critic al nostru. Acesta e un viciu al nostru comun, așa zicând, național, și numai ca atare el n'a putut să nu se resfrângă în parte și în articolul criticului nostru. Dar să venim la particularitățile observațiilor critice ale profesorului I. Bogorodschi asupra cărței noastre și, negreșit, ne vom întoarce atențiunea asupra celor mai prin= cipale din ele.

O acuzațiune foarte substanțială pentru noi o recunoaștem în articolul criticului nostru, este declarația că noi nu pricepem

„spiritul vieței trecute“ (pagina 182-3). De sigur, în forma sa generală aceasta este un așa fel de acuzație, care după înseși natura sa nu poate fi obiectul de combatere; dar criticul nostru exprimă această acuzație cu ocaziunea specială și prin asta ne dă putința să expunem dovezile noastre contrare. Nepriceperea spiritului din viața trecută el o vede în aceea, că noi „cu libertate întrebuințăm termenii contimporani speciali pentru designarea obiectelor vieții vechi egiptene: școlile egiptene le numim universități, pe ceice predau îi numim profesori, secțiunile școlilor le numim facultăți, pe elevi îi numim studenți, ceeace mă rog „ar străpunge urechea celui ce pricepe spiritul vechei școli“, și așa mai departe. La acestea noi mai înainte de toate putem să spunem, că termenii speciali este lucru foarte condițional, și întrebuințarea lor nu poate fi mărginită în limitele riguroase ale timpului. Cunoscutul termen, deși alcătuit în timpul modern, poate fi întrebuințat și cu aplicare la timpul vechiu, numai dacă ideea designată de el și-a găsit acolo oarecare corespondență în realitate. In vechiul Egipt, negreșit, erau școli superioare, în care se primea cultura superioară după vremea de atuncea, se studiau diferite științe speciale (astronomia, medicina, jurisprudența, etc), erau profesori respectabili din înțelepți solizi, din savanți și elevi maturi, care se pregăteau pentru diferite specialități ale vieții practice.

Astfel de școli erau puține, și ele serveau de centre ale mișcărilor intelectuale în popor și în genere alcătuiau în viața intelectuală a vechiului Egipt a unui factor însemnat tot așa de important, ca și acele școli înalte, pe cari noi acum le numim universități. In vederea acestei mari analogii nouă nu ni se pare nicidecum un păcat mare să numim aceste școli cu termenul ca și pe acele școli înalte, pe care noi astăzi ne-am deprins să le unim sub o concepție anumită și care deci e capabilă să ne dea închipuire mai mult sau mai puțin evidentă despre caracterul „școlilor de înțelepciune“ superioare vechi egiptene. Dar cum criticul neagă tăios orce asemănare între ele și zice, că „între vechile școli egiptene de pe lângă temple și între universitățile noastre contimporane asămănare nu e mai mare (dacă nu mai mică), decât între vechile hambare (?) de pâne și elevatoriile moderne de construcție americană“. La această comparație vulgară noi nu putem spune decât, că ea descopere în criticul nostru o stranie imprudență. Trăgând succesiv această argumentație, va trebui să negăm pentru Egipt toți termenii științifici moderni și înseși numirea de știință, ca astronomia, medicina, geometria, jurisprudența, de oarece, fără îndoială, între științele egiptene și cele mo-

derne deosebirea e tot atât de mare, ca și între înseși școlile. Dar, totuși, aceasta nimănui nici prin cap nu i-a trecut. Chiar înseși casele în Egipt aveau cu totul altă construcție decât casele noastre cele mai moderne, și totuși noi nu numim casele egiptene simplu cu termeni nedeterminați „locuințe“ sau „adăposturi“. Singura justificare pentru ideea criticului nostru poate servi doar aceea, că însuși termenul „universitate“ – este de origină modernă (ba în realitate nici modern nu-i, ci medieval), – și înseși ideea ei este tot așa de veche, cât de veche e în omenire tendința către cultura înaltă științifică. In fine și înseși comparația înaltelor școli egiptene cu hambarele țărănești te miră de rezistă la critica istorică. Acestea erau școli, cari nu numai serveau de centre ale vieții intelectuale a țării, ci își întindeau influența lor până departe peste hotarele ei, atrăgând între pereții săi tineretul talentat din toate marginile lumii civilizate, dând primul exemplu științific vestitelor școli ale Greciei și Romei – școli, cari au văzut între pereții lor pe Pitagori, pe Platoni și în urmă pe Climenți și Origeni. Astfel de școli, evident, aveau o bună organizație și întrețineau în ele asemenea ceriale, cari nu totdeauna se văd în cantitate suficientă nici în cele mai nouă „elevatorii americane“, și după importanța sa corespundea în totul școlilor noastre superioare sau universităților. In vederea aceasta nu-i de mirare, dacă la școlile egiptene, ca și în genere la școlile vechi, termenul modern de „universitate“ se aplică câteodată de autorități foarte respectabile în știința istorică. Ce se atinge în genere de vechile școli superioare, apoi asemenea termen necontenit se aplică la ele, de exemplu, de scriitorul și teologul englez Farrar, cu deosebire în noua sa scriere „Viața și operile sfinților părinți și învățători ai bisericei“, iar în raport cu școlile înalte egiptene numirea de „universitate“ o aplică chiar și o așa celebritate îndeobște cunoscută, ca Rolinson, scrierea căruia despre „Cele opt monarhii răsăritene“ și deasemenea și comentarii la Herodot alcătuesc o operă clasică în știința istorică a vechiului răsărit. Noi socotim, că dacă criticul nostru din Cazan ar fi cunoscut acest fapt, și deasemenea și aceea, că în cartea noastră viața lui Moise (în secția despre care noi întrebuințăm termenii discutabili) cu preferință expusă anume după cea mai nouă monografie a lui Rolinson, atunci el s'ar fi reținut dela acele acuzațiuni tăioase, cari, cu atâta îmbelșugare le risipește pe socoteala noastră, căzând în rolul vestitului dascal universal care de sus a răscriticat predica de ucenic, care s'a dovedit în realitate una din cele mai bune predici ale lui Filaret al Moscovei. . . Dacă Rolingson, după părerea

vrednicului de respect confrate, nu pricepe spiritul vieţei antice, apoi, mărturisim, că suntem gata să împărtăşim cu dânsul această nepricepere, preferind „priceperea“ lui de criticul din Cazan.

După aceea profesorul Bogorodschi ne acuză pe noi că admitem în cartea noastră diferite presupuneri arbitrare, cari nu au nici un temeiu în Biblie: aceasta noi nu o putem nega cu totul, întrucât nu neagă legitimitatea elementului de presupunere (după legea presupunerei) nici o ştiinţă, şi cu atât mai puţin cea istorică, silită adesa să umple golurile istorisirei cronice cu presupuneri probabile. Admitem chiar, că din pricina noutăţei la noi a acestui domeniu a ştiinţei biblice - istorice noi în această privinţă am greşit întrucâtva contra acestei severităţi şi exactităţi, pe cari le cer însuşi seriozitatea şi importanţa obiectului. Dar împreună cu aceasta socotim, că exemplele, aduse de criticul nostru, sunt extrem de nereuşite. Aşa, contra declaraţiei noastre, că „Moise a intenţionat chiar de la început să străbată în Hanaan imediat după părăsirea Egiptului“ şi numai laşitatea poporului a făcut aceasta imposibil, din care cauză a şi trebuit să cârnească spre sud spre Sinai; criticul nostru zice, că „nici o trăsătură din Biblie nu dă temeiu a presupune asta“ (pag. 188). Pe când, pentru această presupunere există un indiciu aproape direct, şi anume în Eşire, XIII, 17. Adevărat criticul nostru se sileşte să slăbească puterea acestei mărturii prin un recurs la Eşire, III, 12, unde el vede porunca lui Dumnezeu să săvârşască slujire la Sinai, care şi trebuia să fie împlinită de Moise. Dar la aceasta respectabilul nostru critic şi însuşi admite eroarea nepermisă în exigetică, şi anume a confundat două idei cu totul deosebite - semnul şi porunca. In locul indicat de el avem anume un *semn,* [1]), care prin aceea se şi deosebeşte de poruncă, că într'însul se presupune cunoscutul element al surprinderei, nedeterminării, miraculosităţii (ca, de exemplu, în cunoscutele trei semne date lui Saul, din care el a trebuit să se convingă de veracitatea destinaţiei înalte, prezisă lui), şi astfel această neprevedere a întoarcerei spre Sinai nu înlătură nicidecum putinţa intenţiunei lui Moise să se conducă de poporul său în pământul făgăduinţei pe tractul direct, demult proectat. Asemenea confundare a unor idei aşa de diferite noi o putem explica numai prin acea grabă, cu care el a scris critica sa şi de care necontenit ne-o reproşază, deşi nouă această grabă ni era mult mai scuzabilă la scrierea a 2000 de pagini, decât lui la scrierea a unor oarecare două pagini de tipar.

1) „Şi a zis Dumnezeu: Eu voi fi cu tine şi iată semn pentru tine“ — τὸ σημεῖον, האות, signum, iar nicidecum poruncă.

Dar în articolul criticului nostru noi mai întâlnim nu numai semnele grăbirii, ci și direct oarecare neglijență nepermisă în argumentație.. Raportându-se în genere cu o neiubire, neînțeleasă pentru noi, către „cercetările și descoperirile nouă", către tot materialul nebiblic, adunat în cartea noastră, autorul în fine într'un loc exprimă direct îndoiala în autenticitatea informațiilor celor comunicate de noi. Așa cu ocazia declarațiunii făcute de noi că lăcusta în Egipt, pătrunzind în case, „mănâncă tot ce-i făcut din lemn", criticul nostru spune îndrăsneț (p. 185): „mărturisesc, că n'am auzit nimica asemenea. Am auzit eu, că lăcusta flămândă mănâncă coaja de pe copaci și chiar se încearcă să mănânce lăstari tineri; dar că ea ar mânca însuși trunchiurile arborilor până în rădăcină, n'am auzit". Mai întâiu de toate noi trebuie să combatem presupunerea grozavă a criticului nostru, cum că la egipteni ar fi crescând arborii întregi; nimic asemenea pe la ei nu era și nimic asemenea noi n'am spus în cartea noastră. Noi am spus numai, că lăcusta „mânca tot ce era făcut de lemn (mobila, ușorii ușilor, etc). Dacă însă confratele nostru n'a auzit nimica de așa fel, noi putem numai să ne mirăm, că el în știință se conduce numai de un izvor așa de slab și mărginit, ca zvonul. Dar întrealtele, dacă el s'ar fi raportat cu mai puțină neglijență față de acest lucru, atunci ar fi aflat, că despre acest fenomen „au auzit" foarte mulți cercetători, și nu numai au auzit, de exemplu Gheicke a și scris de asta în cunoscuta sa scriere despre istoria Biblică [1]; de asta a auzit iarăși cercetătorul în genere cunoscut în Europa Rawlinson și a scris în comentarul său la cartea Eșirei [2]; tot de asta a auzit și a scris singurul cunoscut al criticului nostru din toată această literatură Vigouroux [3]; tot de asta a auzit în fine și a scris în dizertația rusască, nu demult apărută, Savvinschi [4]). Astfel se vede din toți cercetătorii serioși ai istoriei biblice dar despre acest fenomen interesant n'a auzit nimica criticul nostru. In vederea acestui lucru noi ne simțim în totul în drept să întoarcem criticului nostru cuvântul aspru aruncat de el nouă: „evident, d. Bogorodschi aicea nu-i la locul său" (pag. 181).

Insfârsit, și asta e puțin. In articolul criticului nostru observăm încă o lature, în fața căreia suntem absolut nedumeriți. Cu toate că noi în predoslovie la cartea noastră am arătat clar acele scrieri, de cari ne-am folosit la alcătuirea ei, și am stabilit însăși

1) Vezi: Hours with the Bible, ediția imperială, anul 1892, tom. II, p. 149.
2) Exodus with comm. by G. Rawlinson, ediția episcopului Ellikot, în Eșirea X, 6.
3) Vigouroux, Bible etc. tomul al II-lea, pag. 357.
4) M. Çavvazanschi, Eșirea israeliților din Egipt. Sant Petersburg, anul 1889, pag. 153.

măsura și caracterul acestei folosiri, criticul nostru nu odată mult semnificativ indică faptul împrumutărilor noastre din autorii străini, comunică cititorilor săi, că noi totul am împrumutat din scrierea cunoscută lui a lui Vigouroux, ceeace el și constată prin capitole întregi paralele din cartea noastră și de cartea Vigouroux. Una i se pare lui ciudat și de neînțeles, pentruce noi am schimbat părerile lui Vigouroux, și aicea el vede din partea noastră „capriciul, întemeiat pe un oarecare motiv tainic" (pag. 186), de oarece titlului „muntele Sinai", admis la Vigouroux, noi punem „la muntele Sinai"; în loc de „arta egipteană și arta ebraică" la noi stă „arta israelită pe vremea lui Moise", etc. Citind acest loc, el n'a citit deloc cartea lui Vigouroux, sau n'a citit secția aceasta din cartea noastră, sau, în fine, n'a citit nici pe una nici pe alta din aceste cărți, mărginindu-se numai la o fugitivă comparație a titlurilor lor. Chestia stă întru aceea, că între aceste capitole ale lui Viguroux și corespunzătoarele ale cărței mele nu există nimic comun [1]) decât doar titlul. La Vigouroux capitolul despre muntele Sinai constă din 11 pagini (II, 526-538) și tot e consacrat la rezolvirea întrebărei ce-i aceia „muntele Sinai" biblic, din care cauză natural așa a și întitulat capitolul său. La noi capitolul corespunzător constă din 14 pagini mari (I, 631-644) și din ele numai 1 $^1/_2$ pagini sunt consacrate chestiunei despre aceea, ce s'a produs „la muntele Sinai" despre care lucru la Vigouroux nu-i nici o vorbă, din care pricină noi așa am și numit capitolul nostru — „La muntele Sinai". Același lucru și cu capitolul despre artă, alcătuit cu alt scop și după alte izvoară decât capitolul dela Vigouroux. In fața unei așa procedări critice, repetăm, noi suntem absolut nedumeriți.

Dar ajunge. Noi nu avem nici timp, nici plăcere să ne bălăbănim cu criticul nostru din Cazan. Tot articolul său critic, după părerea noastră, este o stranie nedumerire. Așa credem noi nu pentrucă articolul acela se raportează aspru către cartea noastră (deși asprimea asta, se pare, a simțit-o și însuși autorul, binevoind să ne mângâe la finele articolului cu observația sa, că el „nu tăgăduește importanța scrierei noastre pentru bibliologie în genere, și chiar o salută ca o colecție vastă de material științific, în multe cazuri nu numai folositor, ci și prețios pentru un istoric biblic" (pag. 197). Astfel noi socotim după părerile și metodele ridicate într'însul, în care, din nefericire, s'a reflectat în pace caracterul general al moravurilor noastre critice literare. Noi înșine nu numai nu considerăm cartea noastră perfecțiunea întrupată, ci dinpo-

1) Exceptând capitolul despre religie.

trivă; ne dăm seama de numeroasele ei neajunsuri probabil mai mult decât chiar respectabilul nostru confrate, și am fi gata cu bucurie să primim toate indicațiile serioase și temeinice dela persoanele cunoscătoare și cu autoritate. Spre părerea noastră de rău, asemenea indicațiuni n'am aflat în articolul profesorului din Cazan și rămânem nesatisfăcuți în această privință.

Ca încheiere încă un ultim cuvânt. Alcătuind cartea noastră, noi mai întâiu de toate am avut în vedere nu cercul îngust al persoanelor special teologic cultivate, ci cercul mult mai vast în genere al societății laice culte, pentru care în literatura noastră nu există absolut nimica sub acest raport, din care cauză cunoștințele biblico-istorice ale lui nu merg mai departe de cercul de „începuturile istoriei sacre" școlare. Prin asta se explică și faptul, pentru ce noi am făcut așa loc larg în cartea noastră datelor nebiblice, laice, presupunând, că aceste date pot servi oarecum de atracțiune pentru societatea civilă cultă de a cunoaște prin ele și conținutul biblic-istoric mai serios. Și pe cât ni-i cunoscut nouă (din împrejurări deosebite), scopul acesta întrucâtva e ajuns, de oarece cartea noastră nu fără plăcere, sau, cel puțin, nu fără curiositate se citește și de persoane laice culte. Față de desvoltarea slabă de acum sau, mai exact, din lipsa totală a interesului de istorico-biblic în această societate, în mediul ei nu se poate conta pe pătrunderea nici a unei sisteme alta de istorie biblică, măcar că ea ar întrece incomparabil cartea noastră prin calitățile sale în înțeles biblic. Când însă se va deștepta într'însul interesul pentru știința înaltă biblică istorică (și el neapărat trebue să se deștepte cândva așa cum se numește societatea creștină), apoi se va ivi cerința și de sistemele ordinei superioare; chiar de acel tip, pe care profesorul Bogorodschi le consideră exclusiv adevărate. Iar ce se atinge de noi personal, apoi noi și acum, dându-ne perfect seama de nevoia profundă de cercetarea pe toate laturile și de studiul istoriei biblice în patria noastră, cu bucurie am saluta opera, în care onoratul nostru confrate ar realiza practic părerea asupra istoriei biblice, ridicată și cu așa stăruință recomandată de el, măcar de ar și continuă să rămână la părerea sa, că această concepție nu e de loc unica adevărată și că alăturea cu dânsa pot să existe cu depline drepturi și alte păreri în această privință.

TABLA DE MATERIE

CARTEA INTÂIA

FAPTELE SFINŢILOR APOSTOLI

CAPITOLUL I.

Cincizecimea.

CAPITOLUL II.

Primele zile ale Bisericii.

CAPITOLUL III.

Biserica între păgâni. Convertirea lui Savlu.

CAPITOLUL IV.

Convertirea lui Cornelie. Propoveduirea păgânilor din Antiohia. O nouă prigoană contra Bisericei.

CAPITOLUL V.

Primii paşi de activitate ai ap. Pavel.

CAPITOLUL VI.

A doua călătorie misionară a ap. Pavel.

CAPITOLUL VII.

Apostolul Pavel în Atena şi Corint.

CAPITOLUL VIII.

A treia călătorie misionară a ap. Pavel.

CAPITOLUL IX.

In cale spre Ierusalim. Răscoale în Ierusalim.

CAPITOLUL X.

Sub judecată şi apelul în Cezareeă.

CAPITOLUL XI.

Apostolul Pavel în Roma.

CAPITOLUL XII.

Ultimii ani din viaţa ap. Pavel.

CAPITOLUL XIII.

Incheierea veacului apostolic.

CAPITOLUL XIV.

Apostolul Ioan, viaţa şi activitatea lui.

CAPITOLUL XV.

Cărţile sfinte ale Noului Testament.

CAPITOLUL XI.

Şederea ap. Pavel în Filipi.

CAPITOLUL XII.

Apostolul Pavel în Tesalonic.

CAPITOLUL XIII.

Apostolul Pavel în Atena.

CAPITOLUL XIV.

Apostolul Pavel în Efes şi răscoala argintarilor în acest oraş.

CAPITOLUL XV.

Ap. Pavel în Ierusalim şi acuzaţia contra lui că a călcat pravila, care oprea pe păgâni de a intra între pereţii templului.

CAPITOLUL XVI.

Călătoria ap. Pavel din Cezareea la Roma.

TABELA ILUSTRAȚIILOR.

geni. Dar, după aceea, magismul se înrădăcină și la perși, contopindu-se cu sacrificatorii localnici, așa că și însuși cuvântul mag sau crai la perși căpătă senzul de sacrificator sau preot [1]). Zoroastru în multe monumente vechi se înfățișază ca o căpetenie sau reformatorul clasei magilor. După definițiunea ultimului lexicograf al lui Suida, magii se numeau la perși filosofi și teologi. Din monarhia persană ideea de magi a trecut la greci, la început la cei asiatici, iar apoi și la cei europeni. Sub numele de magi, grecii în genere începură a înțelege diferiți vrăjitori și descântători, meșteșugul cărora avea câteodată o însemnătate foarte dubioasă. Insuși cuvântul „magi" a devenit, mai ales în urmă, sinonim cu orice fel de înșălătorie și șarlătănie. La scriitorii greci, dealtmintrelea, se poate observa o însemnată oscilațiune în această privință. Platon, de exemplu, vorbește cu respect despre magia lui Zoroastru, ca alcătuind o așa bază de educațiune, care e mai bună decât cea asiatică. Xenofont deasemenea se referă aprobativ către magi în a sa Chiropedie [1]). Dela greci, și în genere direct dela popoarele orientale, magii au trecut și la romani, cari foarte curând începură să privească la magii orientali ca la șarlatanii cei mai josnici, cari fără pic de jenă exploatau superstiția poporului. Tacit numește înțelepciunea magilor orientali superstiție [2]), iar Pliniu vede într'însa deșertăciune și înșelătorie [3]). Satiricii romani, de pe timpul imperiului, biciuesc atât pe însuși magii, cât și pe numeroșii lor clienți. Cu toate acestea, magii câștigară tot mai multă înrâurire în societatea romană.

In multe case a aristocrației romane magii erau salarizați, iar la curtea Cezarilor în anumite timpuri trăiau cârduri întregi, jucând roluri importante în toate intrigile dela curte. S'au făcut nu odată încercări să se izgonească magii din Roma, deși aceste încercări suferiră neizbândă din cauză că înseși împărații personal erau departe de a fi indiferenți față de ei și în taină se înconjurau de turme întregi de haldei, după expresiunea sarcastică a lui Tacit. Dar acești reprezentanți de mai târziu ai magismului oriental erau deja departe de a exprima vrednicia reală a magilor orientali, – vrednicie, care continuă a se păstra în fundul răsăritului și a se folosi de respectul poporului. La numărul acestor prea vrednici reprezentanți ai vechei științe magice și aparțineau acei magi, care, după mărturia ev. Matei, au venit dela răsărit să se închine

1) „Persarum lingua Magius est qui nostra sacerdos". „In limba perşilor mag este tocmai ceeace la noi este preotul sau sacrificatorul"). Apolog. p. 290.

2) Magicae superstitiones.

3) Vanitates magicae, mendacia magica.